

ACTA MVSEI PETRODAVENNIS

MEMORIA ANTIQUITATIS

XXIII

BIBLIOTECA
MUZEULUI
ARHEOLOG
PIATRA NEAMȚ

Nr. 13.289

COMPLEXUL MUZEAL JUDEȚEAN NEAMȚ

MEMORIA ANTIQUITATIS

XXIII

Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț

2004
www.mec.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. Gheorghe Dumitroaia – redactor responsabil;

Roxana Munteanu – secretar de redacție;

Dr. Marius Alexianu, Dr. Dan Monah, Dorin Nicola, Constantin Preoteasa

Tehnoredactare:
Roxana Munteanu
Constantin Preoteasa

ISSN: 1222-7528

MEMORIA ANTIQUITATIS

– Acta Musei Petrodavensis –

Revista Muzeului de Istorie și Arheologie
Piatra-Neamț

Correspondența se va trimite pe adresa:

**MUZEUL DE ISTORIE
ȘI ARHEOLOGIE**

Str. Mihai Eminescu, nr. 10
610029 Piatra-Neamț
România

Tel. / Fax: (40)233-217496

E-mail: muzeu.pneamt@csc.ro

MEMORIA ANTIQUITATIS

– Acta Musei Pëtrodavensis –

Revue du Musée d'Histoire et Archéologie
Piatra-Neamț

Toute correspondance sera envoyé à l'adresse:

**MUZEUL DE ISTORIE
ȘI ARHEOLOGIE**

Str. Mihai Eminescu, nr. 10
610029 Piatra-Neamț
Roumanie

Tel. / Fax: (40)233-217496

E-mail: muzeu.pneamt@csc.ro

Editura „Constantin Matasă”

Piatra-Neamț

www.cimec.ro

2004 MEMORIA ANTIQUITATIS XXIII

CUPRINS

SOMMAIRE - CONTENTS

ANIVERSARE

GHEORGHE DUMITROAIA – <i>Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț – 70 de ani de existență</i>	7
--	---

IN HONOREM

<i>Dr. Dan Monah la 60 de ani!</i> (Gheorghe DUMITROAIA)	31
<i>Dr. Vasile Ursachi la 70 de ani!</i> (Gheorghe DUMITROAIA)	41

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

MARIN CÂRCIUMARU, GERALDINE LUCAS, MIRCEA ANGHELINU, OVIDIU CÂRSTINA, MARIAN COSAC, MONICA MĂRGĂRIT, LOREDANA NIȚĂ, MARIANA PLEȘA și FLORIN DUMITRU – <i>Gravetianul de la Piatra-Neamț-„Poiana Cîreșului”</i>	49
<i>Le Gravettien de Piatra-Neamț-„Poiana Cîreșului”</i>	66
CORNELIU BELDIMAN – <i>Parures préhistoriques de Roumanie: dents percées paléolithiques et épipaléolithiques</i>	69
VASILE CHIRICA – <i>Teme ale reprezentării „Marii Zeițe” în arta paleolitică și neolitică</i>	103
<i>Thèmes de la représentation de “la Grande Déesse” dans l’art paléolithique et néolithique</i>	123
NICOLAE URSULESCU et FELIX-ADRIAN TENCARIU – <i>Aménagements de culte dans la zone des foyers et des fours de la culture Precucuteni</i>	129
SERGIU BODEAN, ILIE BORZAC și VEACESLAV BICBAEV – <i>Un fragment de vas antropomorf cucutenian de la Bulboci I, jud. Sorocea</i>	145
<i>Le fragment d’un vase anthropomorphe cucutenien de Bulboci I, dép. de Sorocea</i>	151
MIRCEA-RĂZVAN CIACĂRU – <i>Regula „dreptunghiului de aur” aplicată la restaurarea unor vase-binoclu aparținând culturii Cucuteni</i>	153
<i>The “Golden Rectangle” Principle applied for the Restoration of some binocular-vessels belonging to the Cucuteni Culture</i>	165
VICTOR SOROCHIN – <i>Așezările cucuteniene de tip Soloncenii</i>	167
<i>Cucuteni Settlements of Soloncenii type</i>	201

NECULAI BOLOHAN și CRISTINA CREȚU – <i>Materiale arheologice din așezarea Cucuteni A-B și B de la Mărgineni, jud. Neamț</i>	203
<i>Some Artefacts from the Cucuteni A-B and B Settlement from Mărgineni, Neamț County</i>	221
DUMITRU BOGHIAN, SORIN IGNĂTESCU, ION MAREȘ și BOGDAN-PETRU NICULICĂ – <i>O locuință Cucuteni B de la Fetești-„La Schit”, jud. Suceava</i>	223
<i>Une habitation Cucuteni B de Fetești-„La Schit”, dép. de Suceava</i>	239
SERGIU HAIMOVICI – <i>Un lot de faună mamaliană din așezarea Cucuteni-„Cetățuia”</i>	241
<i>Un lot de faune mammalienne de l'établissement Cucuteni-„Cetățuia”</i>	251
VICTOR SOROCHIN – <i>Așezarea cucuteniană de la Petreni, jud. Bălți. Un secol de la descoperire</i>	253
<i>L'établissement cucutenien de Petreni, dép. de Bălți. Un siècle depuis son découverte</i>	263
VALERIU CAVRUC – <i>Câteva precizări privind perioada timpurie a epocii bronzului din sud-estul Transilvaniei</i>	265
<i>Some Considerations concerning the Early Bronze Age in South-Eastern Transylvania</i>	274
ANCA POPESCU și RADU BĂJENARU – <i>Cercetările arheologice de la Costișa, jud. Neamț, din anii 2001-2002</i>	277
<i>The 2001-2002 Archaeological Researches from Costișa, Neamț County,</i>	294
MIHAI IRIMIA – <i>Unelte agricole de corn din epoca bronzului descoperite în Dobrogea</i>	295
<i>In der Dobrudscha aufgefundenе bronzzeitliche Landwirtschaftswerkzeuge aus Horn</i>	301
CRISTIAN F. SCHUSTER – <i>The Fire and the World of the Living in the Bronze Age and the Hallstatt Period of Romania</i>	303
VEACESLAV BICBAEV și EUGEN SAVA – <i>Interpretarea fotografiilor aeriene ale unor situri Noua</i>	335
<i>The Explanation of the Air-mappings of some Noua Settlements</i>	353
VALERIU ȘIRBU – <i>Figurine de cai din epoca fierului la traccii nordici</i>	355
<i>Figurines des chevaux chez les thraces septentrionaux de l'Age du Fer</i>	365
OLEG LEVIȚKI – <i>Apartenența culturală a necropolei tumulare hallstatiene de la Trinca, jud. Edineț</i>	369
<i>The Cultural Affiliation of the Hallstatt Barrow Burials from Trinca, Edineț County</i>	389
<i>Культурная принадлежность гальштатского курганного могильника у с. Тринка, Единецкого уезда</i>	391
DAN GH. TEODOR – <i>Depozitul de unelte și arme medievale timpurii de la Gârbovăț, jud. Galați</i>	395
<i>Le dépôt des outils et des armes du début du Moyen Age de Gârbovăț, dép. de Galați</i>	406

DAN MIHĂILESCU – <i>Un tezaur de monede medievale târzii de la Rediu, com. Bâra, jud. Neamț</i>	407
<i>A Late Medieval Coin Hoard from Rediu, Bâra Commune, Neamț County</i>	418
VITALIE JOSANU – <i>Un depozit medieval târziu de vase din metal de la Mânăstirea Secu, jud. Neamț</i>	419
<i>Un dépôt médiéval tardif de vases en métal du Monastère Secu, dép. de Neamț</i>	429

CRONICA

GHEORGHE DUMITROAIA – <i>Săpături arheologice sistematice și periegeze din județele Neamț, Bacău și Suceava (2002-2003)</i>	431
---	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

<i>Expoziția itinerantă „Artă eneolitică. Cucuteni”, Muzeul Național Cotroceni și Muzeul Județean de Istorie Brașov (Adrian CIOBANU)</i>	451
<i>Conferința Internațională „Giant Settlements of Tripolian Culture”, Talianki, Ucraina, 5-8 august 2003 (Gheorghe DUMITROAIA)</i>	457
<i>Expoziția temporară „Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei”, Piatra-Neamț, noiembrie-decembrie 2003 (Adrian CIOBANU)</i>	466
<i>Colocviul Internațional „La Spiritualité”, Liège, Belgia, 10-12 decembrie 2003 (Corneliu BELDIMAN)</i>	475

IN MEMORIAM

<i>Marin-Marcel Drăgotescu (1934-2002) (Gheorghe DUMITROAIA)</i>	481
--	-----

RECENZII

V.A. KRUTS, A.G. KORVIN-PIOTROVSKIY, S.N. RYZHOV, <i>Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2001 г. / Talianki – settlement-giant of the Tripolian culture. Investigations in 2001</i> , Kiev, 2001, 110 p. + 32 pl. (Constantin PREOTEASA)	485
D. Ja. TELEGHIN, A.L. NECITAILO, I.D. POTEHINA, Ju. V. PANCENKO, <i>Srednestogovskaja i Novodanilovka kul'tury eneolita Azovo-Cernomorskogo regiona</i> , Lugansk, 2001, 152 p. (Sergiu BODEAN).....	488
<i>Archéologie du sel. Techniques et sociétés dans la Pré- et Protohistoire européenne</i> (ed. OLIVIER WELLER), Leidorf, 2002, 260 p. (Dorin NICOLA)	491
ION MAREȘ, <i>Metalurgia aramei din neo-eneoliticul României / The Metallurgy of Copper in the Romanian Neo-Eneolithic</i> , Editura „Bucovina Istorică”, Seria Arheologie, Suceava, 2002, 482 p. + 7 ⁺ + 18 h. (Alin FRÎNCULEASA)	
M. Ju. VIDEIKO, <i>Tripil'ski protomista. Istorija doslidjeni Culture Proto-Cities: History of Investigations</i> , Kiev, 2002 (Sergiu BODEAN).....	

NECULAI BOLOHAN și CRISTINA CREȚU – <i>Materiale arheologice din așezarea Cucuteni A-B și B de la Mărgineni, jud. Neamț</i>	203
<i>Some Artefacts from the Cucuteni A-B and B Settlement from Mărgineni, Neamț County</i>	221
DUMITRU BOGHIAN, SORIN IGNĂTESCU, ION MAREȘ și BOGDAN- PETRU NICULICĂ – <i>O locuință Cucuteni B de la Fetești-„La Schit”, jud. Suceava</i>	223
<i>Une habitation Cucuteni B de Fetești-„La Schit”, dép. de Suceava</i>	239
SERGIU HAIMOVICI – <i>Un lot de faună mamaliană din așezarea Cucuteni-„Cetățuia”</i>	241
<i>Un lot de faune mammalienne de l'établissement Cucuteni-„Cetățuia”</i>	251
VICTOR SOROCHIN – <i>Așezarea cucuteniană de la Petreni, jud. Bălți. Un secol de la descoperire</i>	253
<i>L'établissement cucutenien de Petreni, dép. de Bălți. Un siècle depuis son découverte</i>	263
VALERIU CAVRUC – <i>Câteva precizări privind perioada timpurie a epocii bronzului din sud-estul Transilvaniei</i>	265
<i>Some Considerations concerning the Early Bronze Age in South- Eastern Transylvania</i>	274
ANCA POPESCU și RADU BĂJENARU – <i>Cercetările arheologice de la Costișa, jud. Neamț, din anii 2001-2002</i>	277
<i>The 2001-2002 Archaeological Researches from Costișa, Neamț County,</i>	294
MIHAI IRIMIA – <i>Unelte agricole de corn din epoca bronzului descoperite în Dobrogea</i>	295
<i>In der Dobrudscha aufgefundenen bronzzeitliche Landwirtschaftswerkzeuge aus Horn</i>	301
CRISTIAN F. SCHUSTER – <i>The Fire and the World of the Living in the Bronze Age and the Hallstatt Period of Romania</i>	303
VEACESLAV BICBAEV și EUGEN SAVA – <i>Interpretarea fotografiilor aeriene ale unor situri Noua</i>	335
<i>The Explanation of the Air-mappings of some Noua Settlements</i>	353
VALERIU SÎRBU – <i>Figurine de cai din epoca fierului la tracii nordici</i>	355
<i>Figurines des chevaux chez les thraces septentrionaux de l'Age du Fer</i>	365
OLEG LEVIȚKI – <i>Apartenența culturală a necropolei tumulare hallstattiene de la Trinca, jud. Edineț</i>	369
<i>The Cultural Affiliation of the Hallstatt Barrow Burials from Trinca, Edineț County</i>	389
<i>Культурная принадлежность галыштатского курганного могильника у с. Тринка, Единецкого уезда</i>	391
DAN GH. TEODOR – <i>Depozitul de unelte și arme medievale timpurii de la Gârbovăț, jud. Galați</i>	395
<i>Le dépôt des outils et des armes du début du Moyen Age de Gârbovăț, dép. de Galați</i>	406

DAN MIHĂILESCU – <i>Un tezaur de monede medievale târzii de la Rediu, com. Bâra, jud. Neamț</i>	407
<i>A Late Medieval Coin Hoard from Rediu, Bâra Commune, Neamț County</i>	418
VITALIE JOSANU – <i>Un depozit medieval târziu de vase din metal de la Mănăstirea Secu, jud. Neamț</i>	419
<i>Un dépôt médieval tardif de vases en métal du Monastère Secu, dép. de Neamț</i>	429

CRONICA

GHEORGHE DUMITROAIA – <i>Săpături arheologice sistematice și periegeze din județele Neamț, Bacău și Suceava (2002-2003)</i>	431
---	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

<i>Expoziția itinerantă „Artă eneolitică. Cucuteni”, Muzeul Național Cotroceni și Muzeul Județean de Istorie Brașov (Adrian CIOBANU)</i>	451
<i>Conferința Internațională „Giant Settlements of Tripolian Culture”, Talianki, Ucraina, 5-8 august 2003 (Gheorghe DUMITROAIA)</i>	457
<i>Expoziția temporară „Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei”, Piatra-Neamț, noiembrie-decembrie 2003 (Adrian CIOBANU)</i>	466
<i>Colocviul Internațional „La Spiritualité”, Liège, Belgia, 10-12 decembrie 2003 (Corneliu BELDIMAN)</i>	475

IN MEMORIAM

<i>Marin-Marcel Drăgotescu (1934-2002) (Gheorghe DUMITROAIA)</i>	481
--	-----

RECENZII

V.A. KRUTS, A.G. KORVIN-PIOTROVSKIY, S.N. RYZHOV, <i>Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2001 г. / Talianki – settlement-giant of the Tripolian culture. Investigations in 2001</i> , Kiev, 2001, 110 p. + 32 pl. (Constantin PREOTEASA)	485
D. Ja. TELEGHIN, A.L. NECITAILO, I.D. POTEHINA, Ju. V. PANCENKO, <i>Srednestogovskaja i Novodanilovka kul'tury eneolita Azovo-Cernomorskogo regiona</i> , Lugansk, 2001, 152 p. (Sergiu BODEAN).....	488
<i>Archéologie du sel. Techniques et sociétés dans la Pré- et Protohistoire européenne</i> (ed. OLIVIER WELLER), Leidorf, 2002, 260 p. (Dorin NICOLA)	491
ION MAREȘ, <i>Metalurgia aramei din neo-eneoliticul României / The Metallurgy of Copper in the Romanian Neo-Eneolithic</i> , Editura „Bucovina Istorică”, Seria Arheologie, Suceava, 2002, 482 p. + 73 pl. + 18 h. (Alin FRÎNCULEASA).....	499
M. Ju. VIDEIKO, <i>Tripil'ski protomista. Istorija doslidjeni / Tripillya Culture Proto-Cities: History of Investigations</i> , Kiev, 2002, 144 p. (Sergiu BODEAN).....	503

DOINA CIOBANU, <i>Exploatarea sării în perioada marilor migrații (sec. I-XIII e.n.) în spațiul carpato-dunărean</i> , Editura „Alpha”, Buzău, 2002, 242 p. (George HÂNCEANU).....	507
DUMITRU PROTASE, <i>Obreja. Așezarea și cimitirul daco-roman. Secolele II-IV. Dovezi ale continuității în Dacia</i> , Editura „Neremia Napocae”, Cluj-Napoca, 2002, 356 p. (George HÂNCEANU).....	511
<i>Cercetări arheologice în Republica Moldova (2000-2003)</i> , vol. I, Chișinău, 2004, 132 p. (Sergiu BODEAN).....	517
CREȘTEREA COLECȚIILOR	
<i>Publicații străine intrate în biblioteca muzeului (2000-2003)</i>	521
<i>Materiale arheologice și numismatice provenite din transferuri, donații și achiziții (2001-2004)</i>	531
ABREVIERI	535

MUZEUL DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE PIATRA-NEAMȚ 70 DE ANI DE EXISTENȚĂ

de Gheorghe Dumitroaia

Parte integrantă și constituind muzeul de bază al Complexului Muzeal Județean Neamț înființat în anul 1978¹, din care fac parte încă 14 unități muzeale (Muzeul de Științe Naturale Piatra-Neamț, Muzeul de Artă Piatra-Neamț, Muzeul de Etnografie Piatra-Neamț, Muzeul Memorial *Calistrat Hogaș* Piatra-Neamț, Expoziția Curtea Domnească Piatra-Neamț, Galeriile de Artă *Lascăr Vorel* Piatra-Neamț, Muzeul de Istorie Roman, Muzeul de Științele Naturii Roman, Muzeul de Artă Roman, Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț, Cetatea Neamț – Târgu Neamț, Casa Memorială *Veronica Micle* Târgu Neamț, Muzeul Memorial *Ion Creangă* Humulești – Târgu Neamț și Muzeul de Istorie Bicaz), Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț se înscrie în categoria celor mai prestigioase instituții de profil din România. Contribuția sa la cercetarea, conservarea, restaurarea, gestionarea, evidența și valorificarea patrimoniului istoric și arheologic din estul țării este absolut remarcabilă, așa după cum este și activitatea sa cultural-educativă.

Considerat din punct de vedere oficial ca făcând parte din categoria muzeelor județene, așa după cum rezultă din clasificarea stabilită în urmă cu un an pentru Complexul Muzeal Județean Neamț în întregul său², Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț este – prin numărul și valoarea colecțiilor aria de cercetare, activitatea desfășurată, baza materială etc. –, fără discuție, o instituție muzeală de importanță zonală.

Înființarea

Asupra începutului muzeului de arheologie din Piatra-Neamț, al cărui ctitor – părintele Constantin Matasă – face parte din galeria celor mai luminoase figuri de intelectuali ai județului Neamț, s-au scris suficiente rânduri până acum. Aspectele generale și particulare legate de apariția și conținutul acestei instituții de cultură au fost consemnate de către Constantin Scorpan³, Constantin Matasă⁴, Ștefan Cucos⁵, Virgil

¹ Decizia nr. 100/1978 a Consiliului Popular al Județului Neamț.

² Legea nr. 311/2003 a Muzeelor și Colecțiilor, anexa 3, nr. 29.

³ C. Scorpan, *Muzeul Arheologic Piatra-Neamț*, în *ArhMold*, IV, 1966, p. 361-369.

⁴ C. Matasă, *Istoricul Muzeului Arheologic Piatra-Neamț*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 399-404.

⁵ Șt. Cucos, *Expoziția permanentă a Muzeului Arheologic Piatra-Neamț*, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 558-576.

Mihăilescu-Bîrliba⁶ și de noi înșine⁷, în cadrul expoziției permanente deschisă în 1992, care poartă numele creatorului său, fiind prezentate principalele etape de evoluție ale muzeului.

Actul de naștere al acestei instituții, autenticat prin mărturia scrisă a părintelui Constantin Matasă, datează fără îndoială din anul 1934. Chiar dacă distinsul cercetător Virgil Mihăilescu-Bîrliba propunea, cu mai bine de un deceniu în urmă, anul 1938 ca dată de înființare a muzeului, întrucât în 1934 „*nu existau nici clădire pentru muzeu, nici expoziție, nici săpături arheologice, adică într-un cuvânt nici o activitate*” și „*întrucât din anul 1935 s-au dispus cele dintâi săpături arheologice, materialele expoziționale acumulându-se treptat, abia în 1938 având loc confirmarea oficială despre existența unor vitrine cu obiecte expuse*”⁸, este bine să redăm, în continuare, pentru clarificare, câteva pasaje din însemnările fondatorului muzeului:

„*La 26 mai 1929 a avut loc solemnitatea inaugurării noului local (al Casei Naționale, n.n.) în care s-au organizat 18 șezători cu caracter educativ (...). În anii următori, 1932-1935, numărul șezătorilor și conferințelor a mers descrescând, fiindcă sporea tot mai mult activitatea arheologică, care la început avea ca scop descoperirea de noi stațiuni preistorice ca și identificarea culturilor cărora le aparțineau (...). Pe măsură ce sporea activitatea arheologică și se dezvolta muzeul, se răreau reuniunile educative. Această stare de lucruri a început să se observe chiar de prin 1933, când am pus în lucru primul mobilier pentru muzeu. Astfel, în anul următor (1934, n.n.) am și instalat cele dintâi vitrine, în 1935 alte două, încât din 1936 mi s-a mai putut organiza în cadrul Casei Naționale nici o conferință, fiindcă scosesem toate scaunele...*”⁹

Tot în *Însemnările* sale, ceva mai înainte de aceste rânduri, Constantin Matasă consemna: „*În 1934 am transformat localul Casei Naționale, ridicat de mine în 1929, cu bani colectați de ici de acolo și am așezat în el Muzeul Arheologic Regional...*”¹⁰

Fără a reprezenta un act de înființare oficial, această însemnare reprezintă, totuși, certificatul de naștere al muzeului, la care, vrem-nu vrem, ne vom referi întotdeauna.

Denumirea

Inițial, după organizarea primei expoziții de bază, date fiind conținutul acesteia și raza de activitate, instituția creată de preotul Constantin Matasă a primit titulatura de Muzeu Regional de Arheologie, fiind singurul muzeu – până în 1957, când s-a înființat muzeul din Bacău – dintre Carpați și Siret. După 1960 s-a numit Muzeul Arheologic Piatra-Neamț, ca mai apoi, din 1970, să se numească Muzeul Județean de Istorie Piatra-Neamț¹¹, iar din 1978 Muzeul de Istorie Piatra-Neamț. Ultima denumire a reflectat, timp de aproape două decenii, doar conținutul expoziției de bază și activitatea cultural-educativă, patrimoniul de bază (peste 90%) și cercetarea științifică având conținut

⁶ V. Mihăilescu-Bîrliba, *Începuturile Muzeului Arheologic Piatra-Neamț*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 315-325.

⁷ Gh. Dumitroaia (coord.), *In memoriam Constantin Matasă*, BMA, X, Piatra-Neamț, 2001, *passim*.

⁸ V. Mihăilescu-Bîrliba, *op.cit.*, p. 320.

⁹ Gh. Dumitroaia (coord.), *op. cit.*, p. 118.

¹⁰ *Ibidem*, p. 106.

¹¹ Prin decizia nr. 408/1970, muzeul de istorie devine și administratorul unic al Muzeului de Științe Naturale, al Muzeului Memorial *Mihail Sadoveanu* Vânători-Neamț și al expoziției de la Durău.

arheologic. Reorganizarea muzeului, inițiată și coordonată de noi din 1990 până în 1991, făcută absolut pe criterii științifice și în funcție de inventarul existent, a permis reflectarea reală a specificului muzeului, astfel că revederea titulaturii muzeului, care se numește în prezent Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, nu a fost decât un lucru firesc, ce reflectă însăși modul în care a fost receptat și consemnat acesta la scară națională.

Subordonarea instituției

După desființarea Casei Naționale și trecerea instituției în proprietatea statului, muzeul de arheologie din Piatra-Neamț a funcționat în baza deciziilor sfaturilor / consiliilor populare local, regional sau județean, a dispozițiilor emise de către Comitetul / Inspectoratul de Cultură (și Artă) al Județului Neamț, în perioada în care acesta a fost coordonatorul și ordonatorul principal de credite, a dispozițiilor Ministerului Artelor / Culturii sau ale Consiliului Culturii și Educației Socialiste, a Decretului nr. 703/1973 a Consiliului de Stat, a Legii nr. 63/1973 privind ocrotirea patrimoniului cultural național, a altor legi și hotărâri de guvern valabile până la promulgarea Legii nr. 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, a Legii nr. 122/2001 privind protejarea monumentelor istorice și a Legii nr. 311/2003 a muzeelor și colecțiilor. În ultimul deceniu, Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, ca și celelalte muzee din cadrul Complexului Muzeal Județean Neamț, a fost subordonat Consiliului Județean Neamț¹².

De-a lungul existenței sale, în funcție de resursele financiare avute la dispoziție, pregătirea și gradul de înțelegere a importanței muzeului pentru societate de către șefii ierarhici, instituția a cunoscut un traseu plin de obstacole, dar și de conjuncturi favorabile, care i-au permis dezvoltarea.

La 10 aprilie 1947, răspunzând unei circulare adresată de ministrul artelor, Constantin Matasă consemna:

„Muzeul de Arheologie din Piatra-Neamț a fost, până a fi preluat de stat. o instituție particulară, localul fiind construit de subsemnatul din colecta publică a Casei Naționale „Regina Maria” din acest oraș, pentru că nu puteam să-l construiesc pe numele meu (...) Prin legea din 1946, muzeul acesta, după dorința subsemnatului, figurează printre cele ce intră în colecția statului. Dar pentru ca acest principiu să fie trecut în fapt, în mod regulat, ar fi fost necesar ca Onor Minister să trimită un împuternicit în localitate spre a cunoaște precis valoarea bunurilor ce intră în patrimoniul statului cum și sarcinile și nevoile muzeului, deci îndatoririle pe care statul trebuie să și le asume prin această achiziție. Care este astăzi situația acestui muzeu? Nici un fond pentru întreținere și administrație, iar subsemnatul, care am creat și conduc această instituție să fiu nevoit a mă reîntoarce din nou la mijloacele de la început: colecte, cotizații și sacrificii proprii. N-am alt personal decât doi paznici, retribuții de stat”¹³

Situații de acest gen vor exista mulți ani¹⁴, instituția fiind lăsată aproape permanent în voia sorții, de către mai marii diriguitori culturali ai vremii, doar

¹² Hotărârea nr. 29/1998 a Consiliului Județean Neamț.

¹³ Gh. Dumitroaia (coord.), *op.cit.*, p. 171, 172.

¹⁴ Vezi, în acest sens, arhiva instituției din anii '50-'60 ai secolului trecut.

profesionismul și dăruirea exemplară a slujitorilor săi contribuind la dezvoltarea și afirmarea pe tărâmul cercetării istorice.

„La început, câțva timp, deși avea un caracter precis regional, muzeul a fost lăsat în grija Sfatului Popular. Aici, la secția culturală, cu care aveam de această dată stricte legături de serviciu, nu găseam adesea cuvenita înțelegere, din care pricină întâmpinam dificultăți mari, punându-se personalul la alte lucrări, cu totul străine de preocupările muzeului. Și doar nu eram decât trei persoane: directorul, restauratorul și omul de serviciu. Din fericire această situație penibilă nu a durat prea mult, deoarece regiunea, înțelegând greutățile ce ni le creaseră, a luat muzeul sub grija sa directă”¹⁵

Un rezultat al acestei conlucrări a fost mutarea muzeului în localul din Piața Libertății nr. 1, care a fost deosebit de potrivit cu patrimoniul și proiectele de expoziție realizate de către specialiști.

Până în 1978 nu se poate vorbi de o structură organizatorică complexă în cadrul muzeului, în principal datorită activității restrânse și a numărului mic de salariați. După acest an, ca urmare a dezvoltării fără precedent a activităților din cadrul Complexului Muzeal Județean Neamț, odată cu angajarea unui număr dublu de salariați și intensificarea cercetărilor de teren, în cadrul muzeului apar o secție de istorie, laboratorul de restaurare-conservare și serviciul de relații cu publicul.

Cu doi ani înainte însă, în cadrul instituției începuse să-și desfășoare activitatea Oficiul pentru Patrimoniul Cultural Național¹⁶, care s-a ocupat, timp de aproximativ un sfert de secol, de evidența bunurilor culturale mobile și imobile (fișarea obiectelor, distribuirea declarațiilor, întocmirea listelor cu obiecte de la deținătorii particulari, metodologie, transferul fișelor la București, controale la deținători, eliberări de certificate etc.), starea de conservare a bunurilor mobile (verificarea și testarea microclimatului, tratamente, amenajarea depozitelor deținătorilor de bunuri etc.), concentrarea bunurilor culturale din teritoriu (cărți și icoane vechi) la depozitele legale de la Agapia și Secu, prelucrarea legislației, legătura cu colecționarii, conlucrarea cu organele de poliție, acțiuni culturale și valorificarea a patrimoniului prin expoziții și publicații etc.

Din anul 1995, în cadrul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, a început să funcționeze Centrul Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni, deservit de un număr restrâns de salariați proprii, dar și de colaboratori externi. Centrul Cucuteni și-a propus, de la început, reunirea tuturor eforturilor pentru o cunoaștere cât mai bună a acestei civilizații, inițierea și realizarea unor programe importante pe baza investigațiilor de teren și a studiilor interdisciplinare, întocmirea unei bănci de date și a unei bibliografii generale, facilitarea organizării unor stagii de documentare pentru specialiști, organizarea de reuniuni științifice internaționale, valorificarea cercetărilor prin publicații și expoziții, susținerea schimburilor de publicații și de informații științifice, difuzarea prin mijloace media a rezultatelor cercetării și a patrimoniului culturii Cucuteni etc. Organizarea, în anii care au trecut, a trei reuniuni științifice importante, a unei expoziții de mare valoare în străinătate și a două expoziții itinerante în țară, colaborarea la alte expoziții, editarea a 10

¹⁵ *Regiunea*, care era atât de înțelegătoare, nu era altceva decât Iulian Antonescu, pe atunci director al Muzeului Regional Bacău!

¹⁶ În baza Legii nr. 63/1974.

lucrări de specialitate ale salariaților și colaboratorilor săi, efectuarea cercetărilor de teren în fiecare an, prelucrarea și inventarierea materialelor etc. sunt activități cu care s-ar mândri, desigur, chiar și un institut de arheologie!

Statul de funcții

A evoluat odată cu dezvoltarea și intensificarea activităților acestuia. Până în 1942 nu se poate vorbi de existența unui stat de funcții, cu atât mai mult cu cât era vorba de un muzeu particular, susținut de către Constantin Matasă. În acel an exista un director neplătit și doi paznici remunerați de către Ministerul Culturii și Artelor¹⁷, în 1947 salariații muzeului fiind: Constantin Matasă – director, Sofia Platon – preparator și un paznic. Peste patru ani muzeul avea cinci salariați (director, asistent, contabil, laborant și îngrijitor), în 1956 erau șapte salariați (printre care muzeografi Mihai Zămoșteanu și Ioana Tudose), în 1960 avea 10 salariați (între care și muzeograful Constantin Scorpan), iar în 1965 existau 14 oameni. În anul 1974 statul de funcții al instituției cuprindea 22 de posturi, dintre care opt cu studii superioare. După patru ani, ca urmare a constituirii Complexului Muzeal Județean Neamț au loc numeroase angajări de personal, astfel că în 1980 existau 52 de salariați, dintre care 18 muzeografi. În anul 1982 erau 58 de salariați, după care numărul acestora s-a diminuat, dar nu va scăde niciodată sub 50. Din totalul de 111 posturi existente la ora actuală în cadrul Complexului Muzeal Județean Neamț, după desființarea Oficiului pentru Patrimoniu Cultural Național, în Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț există 51 de posturi, însumând funcții de conducere și de execuție, pe care, la 1 aprilie 2004 funcționau: Dumitroaia Gheorghe – cercetător științific gr. I, director; Minuț Adolf – muzeograf gr. I A, director adjunct; Păstrăv Maria – contabil șef; Ursu Vasile – muzeograf gr. I A, șef secție relații cu publicul; Mihăilescu Dan – muzeograf I A, șef secție istorie; Ciacăru Mircea-Răzvan – muzeograf gr. I, șef laborator restaurare-conservare; Munteanu Elena-Roxana – muzeograf I, șef secție; Cojocariu Elena – muzeograf gr. I A; Măță Lucia – muzeograf gr. I A; Nadler Emanuel – muzeograf gr. I A; Chiribuță Paula – muzeograf gr. I A, conservator; Enechiuc Ecaterina – muzeograf gr. I A, restaurator; Bostan Dumitru – muzeograf gr. I; Nicola Ciprian-Dorin – cercetător; Preoteasa Constantin – cercetător; Nițu Ion – subinginer; Niculiță Cristinian – programator; Tofan Viorica – contabil; Cârstoiu Mihaela – referent; Tcaciuc Maricela – referent; Mihai Constantin – șef depozit; Macoveiu Florin-Ion – conservator; Urse Nicolae – desenator; Poenaru Gicuța – restaurator; Pavel Delia – restaurator; Cozma Ion – restaurator; Mandache Lucia – custode; Pascu Rada – custode; Șuhan Elena – custode; Zbihlea Floarea – custode; Amăriucăi Nicoleta – supraveghetor; Dragu Mihaela – supraveghetor; Pintilie Mihaela – supraveghetor; Miron Daniela – îngrijitor; Isbândă Cornel – conducător auto; Ciupercă Vasile – muncitor; Cuiejdeanu Neculai – muncitor; Grama Ion – muncitor; Topoliceanu Vasile – muncitor; Pradaș Ion – muncitor; Marin Andrei – muncitor; Luchian Ion – paznic; Ciudin Neculai – paznic; Lupu Gheorghe – paznic; Rugină Gheorghe – paznic; Tofan Cristinel – paznic; restul posturilor fiind vacante.

¹⁷ Vezi arhiva din 1942, din muzeu.

Conducerea instituției

De la înființare și până în 1971, în fruntea Muzeului (Regional) de Arheologie Piatra-Neamț s-a aflat preotul-arheolog Constantin Matasă, secondat între 1968-1971, de către Virgil Mihăilescu-Bîrliba ca director adjunct. La început, deși s-a ocupat în mod direct de întreaga activitate din instituție, Constantin Matasă nu a deținut oficial funcția de director. Prestigiul său științific, calitățile sale de preot și protoiereu al județului erau suficiente pentru a-i conferi autoritatea necesară pentru a conduce o instituție care – cu toate greutățile începutului – nu presupunea totuși eforturi deosebite. În anul 1947, odată cu trecerea muzeului în proprietatea statului, Constantin Matasă este numit mai întâi inspector, apoi director, funcție pe care a deținut-o până la trecerea sa în neființă, la venerabila vârstă de 93 de ani. După dispariția sa, la conducerea muzeului rămâne Virgil Mihăilescu-Bîrliba, care deține funcția de director până în 1974. Deși calitățile sale profesionale fuseseră probate încă de la venirea sa în muzeu, tânărul arheolog afirmându-se prin rigoare și inițiative științifice deosebite, în locul său va fi adus ziaristul Cătălin Stupcanu. Cutoate că a fost o persoană onorabilă, instituția nu s-a remarcat însă prin lucruri deosebite între 1974-1978, activitatea acestuia fiind mai mult de natură birocratică. În aprilie 1978, ca urmare a propunerii deosebit de laudabile și îndrăzneță pentru acel timp, făcută de prof. Gheorghe Bunghez, pe atunci președinte al Comitetului de Cultură, se crează o nouă formulă administrativă – Complexul Muzeal Județean Neamț, în fruntea căruia a fost numit Ștefan Cucuș. Primii ani de directorat ai acestuia au coincis cu reorganizarea totală a Muzeului Județean de Istorie, care a fost mutat într-un nou local, anul 1980 fiind un moment de referință în devenirea instituției noastre. În iulie 1985 dr. Ștefan Cucuș este schimbat din funcție, locul său fiind luat de dr. Ionel Marin, fost activist de partid și profesor în învățământul liceal, bun manager, care a avut meritul de a fi contribuit la traversarea mai ușoară a unei perioade deosebit de dificile din punct de vedere economic. În primele luni ale anului 1990, în tumultul alegerilor democratice care au avut loc după revoluție, la conducerea muzeului vine Vasile Ursu, ce fusese în ultimii ani șeful secției de istorie. Acesta rămâne în funcție până în martie 1992, când Inspectoratul pentru Cultură al Județului Neamț delegă pentru funcția de director al Complexului Muzeal Județean Neamț pe poetul Adrian Alui Gheorghe, inspector la amintita instituție. Din mai 1993 funcția de director al instituției este deținută de autorul acestor rânduri, fost șef de secție și director adjunct între 1990-1993, director adjunct fiind colegul Adolf Minuț.

Foști salariați

De-a lungul anilor, în muzeu au mai funcționat: Mihai Zămoșteanu – muzeograf, Aurel Buzilă – muzeograf-restaurator, Constantin Gavrilu – contabil șef, Ștefan Scorțanu – muzeograf, șef secție, Vasile Tudose – funcționar, trecuți din păcate în lumea umbrelor, precum și: Dumitru Bârlădeanu – funcționar, pensionar, Ioana Zămoșteanu – muzeograf, pensionar, Petronius Hălăucescu – muzeograf, pensionar, Ion Vatamanu – muzeograf-șef secție, pensionar, Constantin Scorpan – muzeograf, pensionar, Elena Coman – muzeograf, pensionar, Maria Lăcătușu – contabil șef, pensionar, Marcela Tenchiu – funcționar, pensionar, Petru Arhire – muzeograf-șef

laborator, pensionar, Elena Petrișor – muzeograf, pensionar, Mihai Chiuaru – artist plastic, Bacău, dr. Dan Monah – cercetător la Institutul de Arheologie Iași, dr. Marius Alexianu – lector la Universitatea Al. I. Cuza Iași, dr. Marina Sabados – cercetător la Institutul de Istoria Artei București, Elena Ciubotaru – muzeograf, consilier la DCCP Neamț, Niculina Iliescu – cond. Arhitect, consilier la DCCP Neamț ș.a., pentru a-și aminti doar pe cei cu un stagiu mai îndelungat de activitate.

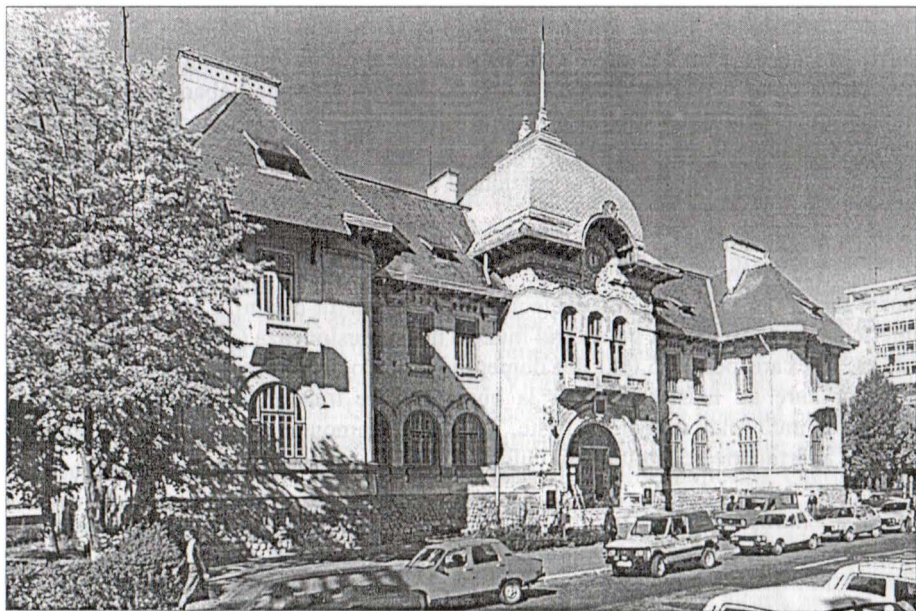
Patrimoniul

Patrimoniul deținut de către instituție are o valoare excepțională, acesta fiind, în mare parte, cel care a dat renumele muzeului din Piatra-Neamț. Chiar dacă sub raport numeric piesele înscrise în inventarul muzeal nu impresionează (doar 60.123 de obiecte în 2003, din care peste 55.000 din domeniile arheologie și numismatică), ca urmare a reținerilor care au existat referitor la bunurile care trebuie înregistrate, patrimoniul mobil este mult mai numeros. Peste 3/4 din patrimoniul arheologic inventariat al muzeului aparține neo-eneoliticului (cultura Cucuteni, îndeosebi).

Finanțarea

Sumele necesare pentru salarizarea personalului, întreținere și activități cultural-științifice curente și dezvoltare au provenit, de-a lungul anilor, din subvenții de la buget și venituri realizate din taxe de intrare, prestări servicii, valorificare standuri și sponsorizări. Cu toate eforturile făcute, chiar și în deceniul cel mai sever de autofinanțare (1981-1989), ponderea veniturilor extrabugetare a fost sub 18% din bugetul total folosit. În general, nivelul bugetelor a fost crescător, îndeosebi ca urmare a amplificării activității instituției de la an la an, dar și ca urmare a ritmului inflației. Pentru înțelegerea câtorva aspecte privind modul de finanțare și cheltuirea fondurilor, prezentăm mai jos un tabel referitor la execuția bugetară pentru perioada 1993-2003, la nivelul întregului Complex Muzeal Județean Neamț, specificând că procentul venitului Muzeului de Istorie și Arheologie a fost în raport cu numărul salariaților, spațiul expozițional și activitățile realizate.

AN	VENITURI		CHELTUIELI		
	bugetare	extrabugetare	de personal	materiale	investiții
1993	97.000.000	5.431.000	71.748.000	25.451.000	5.232.000
1994	293.305.000	19.527.000	167.622.000	132.697.000	12.513.000
1995	434.000.000	50.091.000	236.000.000	237.490.000	10.601.000
1996	580.000.000	77.095.000	416.727.000	230.368.000	10.000.000
1997	1.070.000.000	132.159.000	846.985.000	355.174.000	–
1998	1.950.000.000	205.755.000	1.357.828.000	697.927.000	100.000.000
1999	2.986.000.000	306.128.000	2.208.000.000	1.084.128.000	–
2000	4.895.578.000	456.585.000	3.850.337.000	1.501.826.000	–
2001	7.978.920.000	765.278.000	6.594.568.000	2.050.238.000	99.392.000
2002	9.177.000.000	982.209.000	7.556.153.000	2.434.564.000	168.492.000
2003	12.420.000.000	1.099.111.000	9.704.979.000	3.776.634.000	168.492.000

Clădirea Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț

Imagine din expoziția permanentă a muzeului
www.cimec.ro

Expoziția permanentă

De la început și până în 1960 muzeul a avut o singură sală de expunere, de dimensiuni relativ mari, care a devenit însă neîncăpătoare odată cu creșterea colecțiilor și înmulțirea vitrinelor. Erau expuse materiale rezultate din periegeze, donații și săpături sistematice, efectuate în regim propriu sau în colaborare cu arheologii Radu și Ecaterina Vulpe, sau Hortensia și Vladimir Dumitrescu. După mutarea în sediul situat în Piața Libertății, instituția a avut un spațiu expozițional format din cinci săli, cu o suprafață de peste 400 mp, situație care a permis etalarea unei cantități mult mai mari de material arheologic, prezentat de această dată în raport cu celelalte descoperiri asemănătoare din zonă¹⁸. În sala 1 erau expuse pentru prima dată materiale paleolitice din stațiunile de pe Valea Bistriței, explorate intens în acea vreme, pe baza cărora se încerca să se explice originea și evoluția celor mai vechi culturi est-carpătice. De dimensiuni reduse și în număr mic față de descoperirile neo-eneolitice, materialele tridimensionale și cele auxiliare din segmentul alocat paleoliticului nu putea ocupa întregul spațiu al sălii 1. Ca urmare, în aceeași încăpere au fost expuse cele mai importante obiecte din neoliticul timpuriu și artefacte din primele etape de evoluție ale culturii Cucuteni. În următoarele două săli (2 și 3) erau prezentate descoperirile de la *Frumușica*, Izvoare, Traian, Calu ș.a., care au făcut din muzeu un punct deosebit de atractiv pentru grupurile de turiști care vizitau orașul. Descoperirile din epoca metalelor erau expuse în ultimele vitrine ale sălii 3, sala 4 fiind rezervată La Tène-ului târziu, mileniului I d.Hr. și evului mediu. Sala 5 a fost folosită pentru expoziția permanentă ulterior.

În preajma anului 1980, cu prilejul pregătirilor pentru sărbătorirea la nivel național a 2050 de ani de la constituirea statului dac centralizat și independent condus de Burebista, s-a luat inițiativa, aprobată de conducătorii acelor vremuri, de a se organiza sărbătoarea *Petrodava-2000*. În acest context s-a dispus mutarea muzeului în clădirea primăriei Piatra-Neamț, din strada Chimiei (azi Mihai Eminescu) nr. 10 și – după o muncă titanică, de cca. un an și jumătate, cu investiții semnificative și efortul mai multor instituții – s-a deschis o nouă expoziție permanentă. Proiectată, în cea mai mare parte, pe baza indicațiilor primite din partea PCR-ului, expoziția deschisă în cele 32 de săli ale muzeului răspundea mai mult scopurilor urmărite de propaganda de partid decât adevărului istoric, realitățile din teren fiind prezentate insuficient, trunchiate și numai în lumina așa-zisei concepții a secretarului general al partidului asupra istoriei patriei! Deși se extinsese ca suprafață expozițională cu mai mult de 600 m², spațiul rezervat neo-eneoliticului s-a redus cel puțin de trei ori, epocile avantajate din acest punct de vedere fiind doar cea dacică și contemporană. Exagerat de mare a fost segmentul atribuit deceniilor care au urmat actului istoric de la 23 august 1944, perioada 1945-1980 cuprinzând numai puțin de 15 săli. Inițial a existat următoarea structură a expoziției de bază: sala 1 – paleolitic și neo-eneolitic; sala 2 – perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și epoca bronzului; sălile 3-6 – epoca geto-dacică; sala 7 – civilizația daco-carpică, Sântana de Mureș și străveche românească; culoarul dintre sălile 7-8 – secolele X-XIII; sala 8 – apariția statelor medievale românești; sala 9 și hol sala 9-10 – epoca Ștefan cel Mare; sala 10 – statele

¹⁸ Șt. Cucos, *op.cit.*

medievale românești în secolul XVI; hol sala 11 – cultura medievală; sala 11 – secolele XVI-XVII; sala 12 – prezentarea evenimentelor de la 1821, 1848, 1859 și 1877; sala 13 – apariția mișcării muncitorești; sala 14 – cultura în epoca modernă; sala 15 – primul război mondial, Marea Unire din 1918 și crearea PCR; sala 16 – perioada interbelică; sala 17 – al doilea război mondial și „Revoluția antifascistă și antiimperialistă de la 23 august 1944”; sala 18 – anii 1945-1947; sala 19 – proclamarea RPR; sălile 20-21 – anii 1948-1965; sala 22 – congresele IX-XI ale PCR; sala 23 – societatea socialistă multilateral dezvoltată; sala 24 – industria energiei electrice; sala 25 – industria chimică; sala 26 – industria lemnului; sala 27 – industria textilă; sala 28 – agricultura socialistă; sala 29 – sportul și *Dacia*; sala 30 – Festivalul *Cântarea României*; sala 31 – ultimul congres al PCR; sala 32 – macheta municipiului Piatra-Neamț și planul de sistematizare. Au fost, fără discuție, mistificări și abordări neștiințifice, care nu aveau legătură cu muzeografia adevărată. După vizita efectuată de Nicolae și Elena Ceaușescu la 26 septembrie 1980, expoziția de bază a început să fie restrânsă, exagerările făcute și nevoia de spațiu impunând corecții și comprimări de până la cinci săli, care – sesizate fiind – au adus admonestări conducerii muzeului. Indiscutabil, chiar și în aceste condiții, muzeul a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare și, cu toate greutățile ivite după 1980, s-a ocupat intens de cercetarea arheologică. După 1982, reducerea fondurilor a impus eforturi disperate pentru autofinanțare. Concomitent cu aceasta, mulți dintre muzeografi erau antrenați în activitățile politico-ideologice din cadrul cabinetului de partid, astfel încât revoluția din 1989 a devenit „eliberatoare” din acest punct de vedere.

De la 1 aprilie 1990 a început reorganizarea expoziției permanente. Timp de cca. un an s-au eliminat segmentele expoziționale necorespunzătoare, au fost făcute reparații și igienizări, transferuri de mobilier și panouri necesare noii expoziții, modificări în sistemul de iluminat, reconstituiri, restaurări, realizarea de materiale ilustrative etc. Folosindu-se la maximum obiectele tridimensionale existente, rezultate din săpături, achiziții și donații, s-au expus toate obiectele de valoare, încercându-se să se redea cât mai corect realitățile din teren și adevărul istoric.

În momentul actual Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț are organizată și structurată expoziția permanentă în felul următor: sala 1 – paleoliticul și neoliticul; sălile 2-4 – cultura Cucuteni, faza A; sala 5 – reconstituirea unei locuințe cucuteniene; sala 6 – faza Cucuteni A-B; sălile 7-8 și holul dintre acestea – faza Cucuteni B; sala 9 – perioada de tranziție și epoca bronzului, perioada timpurie și mijlocie; sala 10 – cultura Noua; holul 10-11 – Hallstatt-ul; sălile 11-13 – geto-dacii; sălile 14-15 – dacii liberi; sala 16 – culturile tumultelor carpatici, Sântana de Mureș, civilizația veche românească și secolele X-XIII. La etaj: sala 17 – secolele XIV-XV; sala 18 – secolele XVI-XVIII; sala 19 – cultura în evul mediu; sala 20 – anii 1821, 1848 și 1859; sala 21 – Războiul de independență; sala 22 – Marea Unire de la 1918 și perioada interbelică; sala 23 – cel de-al doilea război mondial; sala 24 – arme albe și de foc; sălile 25-26 – cabinetul numismatic; sala 27 – expoziția *Constantin Matasă*; sala 28 – expozițiile temporare.

În ultimii ani expoziția de bază a fost renovată și actualizată parțial, această acțiune urmând să continue.

Expozițiile temporare

Deși au fost numeroase de-a lungul timpului, acestea au fost inegale ca valoare. Debutul lor are loc în perioada „mijlocie” de existență a muzeului, respectiv anii 1952-1956¹⁹, când erau impuse de la „raion” sau „regiune” diverse expoziții cu iz partinic, marxist-leninist, ce trebuiau să combată exploatarea omului de către om, să preamărească regimul puterii populare, superioritatea ideologiei comuniste etc. Acestea, ca și celor care trebuiau să omagieze zilele de 1 mai, 8 mai, 23 august sau 30 decembrie, li se deturnau însă deseori sensul de către personalul muzeului, fiind prezentate pe baza descoperirilor arheologice!

Expoziții temporare încep să fie organizate odată cu anii '70, când sunt valorificate rezultatele cercetărilor arheologice și numismatice. După expoziția organizată în 1977 (*Centenarul independenței de stat a României*) remarcăm: *Plastica neolitică din România* (1981); *Arta culturii Cucuteni* (1984); *Poduri-Dealul Ghindaru* (1986); *Cetățile dacice din Moldova*, organizată cu prilejul celui de-al XI-lea Simpozion Național de Tracologie (1987); *Plastica cucuteniană*, organizată în colaborare cu Institutul de Arheologie Chișinău (1991); *Descoperiri arheologice din Moldova – campania 1990*, organizată cu prilejul celei de-a XXV-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice (1991); *Heraldica Unirii* și expoziția laboratorului de restaurare (1993); *Vase antropomorfe cucuteniene*, organizată cu prilejul colocviului internațional *Cucuteni – un miracol în epoca de piatră* (1994); *In Memoriam general Nicolae Dăscălescu*, organizată în colaborare cu Muzeul Militar Național (1994); *Artă populară chiliană*, în colaborare cu Ambasada Republicii Chile (1994); *Cahle medievale din Moldova* în colaborare cu Muzeul Bucovinei, Suceava (1995); *I.I.C. Brătianu – personalitate a României moderne*, organizată în colaborare cu Biblioteca Academiei Române (1995); *Colecții și colecționari de numismatică* (1996); *80 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial* (1996); *Perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului în Moldova* (1997); *Ciitorii mușatine* (1997), expoziție de medalii, organizată în colaborare cu Muzeul Militar Național (1998); *Parcul Național Ceahlău* (1998); *Colecții și colecționari* (1999); *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România*, organizată în colaborare cu Muzeul Carpaților Răsăriteni Sfântu Gheorghe (2001); *Artă populară din Africa, Oceania și Caraibe* (2001); *Retrospectiva Nicolae Milord* (2001); *Expoziția națională de cartofilie* (2002); *Istoria în laborator*, expoziție de restaurare (2003); *Valori ale ortodoxiei* (2003); *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, organizată în colaborare cu Institutul de Arheologie Iași (2003).

Dintre expozițiile temporare organizate în țară, integral sau cu colaborarea muzeului, remarcăm: *Poduri-Dealul Ghindaru – o stațiune de excepție*, organizată la Bacău (1995); *Cultura Sântana de Mureș la est de Carpați*, organizată la Suceava, în colaborare (1995); *Meșteșug și artă în Moldova lui Ștefan cel Mare*, organizată la Bacău, în colaborare (1995); *Ceramica neolitică pictată din România*, în colaborare (1996); *Cultură și civilizație în Carpații Răsăriteni*, organizată la Sfântu Gheorghe, în colaborare (1998); *Artă și spiritualitate în cultura Cucuteni*, organizată la Suceava, în colaborare (1998); *O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri*, organizată la București, în colaborare (2000); *Păulenii-Dealul Cetății. O așezare preistorică din*

¹⁹ Vezi caietele de evidență ale vizitatorilor în expozițiile volante, pe anii respectivi.

Depresiunea Ciucului, organizată la Miercurea Ciuc, în colaborare (2002); *Artă eneolitică. Cucuteni*, expoziție itinerantă la București și Brașov (2002).

Începând cu anul 1994, instituția a participat cu piese și personal la câteva expoziții internaționale, coordonate de Muzeul Național de Istorie a României, după cum urmează: *Der Doem der Daciërs*, Rotterdam / *Goldhelm Schwert und Silberschätze*, Frankfurt-am-Main (1994); *I Daci*, Florența și Trieste (1997); *Gods and Heros of the Bronze Age. Europe at the time of Ulysses*, Copenhaga (1998) / *Götter und Helden der Bronzezeit. Europe im Zeithalter der Odysseus*, Bonn (1999) / *L'Europe au temps d'Ulysse. Dieux et héros de l'Age du Bronze*, Paris (1999) / *ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Η Ευρώπη στις ρίζες του Οδυσσέα*, Atena (2000). Evident, anul 1997 a constituit un moment de vârf pentru muzeu, acesta fiind organizatorul expoziției *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe* / *Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ*, care a fost deschisă la Thessalonik în lunile septembrie-decembrie. A fost un moment de apogeu al activității noastre expoziționale, efortul muzeului și colaboratorilor săi direcți (dr. Cornelia-Magda Mantu și dr. Dan Monah) fiind răsplătit de interesul publicului vizitator și comentarii pozitive din partea presei prezente în capitala culturală, din acel an, a Europei.

Primirea și îndrumarea vizitatorilor

Deși muzeul din Piatra-Neamț a fost vizitat de un număr mare de persoane încă de la începuturile sale, nu se poate vorbi de existența unui serviciu de îndrumare decât din anii '60 ai secolului trecut. Mutarea în centrul orașului, lângă cunoscutele monumente care datează din timpul lui Ștefan cel Mare, precum și reorganizarea expoziției de bază a permis vizitarea muzeului de către un număr sporit de persoane de toate vârstele. Până la constituirea Complexului Muzeal Județean Neamț nu avem însă date concludente referitoare la numărul anual al vizitatorilor, în tabel fiind prezentate situații a unor ani din perioada 1978-2003:

Anul	1978	1981	1985	1988	1992	1997	2001	2003
Nr. vizitatori	41.211	103.289	105.000	106.680	21.841	23.318	17.664	9.443

Dacă vom lua în considerație cifrele raportate la direcția de statistică, constatăm o scădere dramatică a numărului de vizitatori după 1990, deși aceștia s-au redus în realitate la cca. o treime. Desigur, cunoscând „practica” de dinainte de 1989, când deseori erau raportate cifre false, avem îndoieli cu privire la autenticitatea lor, deși toate școlile aveau obligația de a trimite elevii în muzee. Pe de altă parte, nu putem ascunde faptul că, la ora actuală, pe lângă lipsa de interes a profesorilor de a îndruma elevii spre muzee, instituția nu deține mijloacele și metodele cele mai bune de atragere a publicului, chiar dacă conținutul expoziției este deosebit de interesant.

Evidența și gestiunea patrimoniului

Numărul mare de piese rezultate din săpături, achiziții și donații impune permanent operațiuni multiple pe linia inventarierii, reinventarierii, fotografierii, fișării și clasării, din partea tuturor muzeografilor și cercetătorilor. De-a lungul anilor s-au

întocmit zeci de mii de fișe analitice de evidență (cel puțin trei tipuri!), care s-au înregistrat și transmis către Centrul de Calcul / CIMEC de la București, fără a contribui în mod esențial la buna desfășurare a activității din instituție. Pentru a înțelege efortul specialiștilor muzeului în domeniul întocmirii FAE consemnăm doar faptul că la 1 iunie 1995, în situația centralizată privind numărul total de fișe, Complexul Muzeal Județean Neamț deținea *locul 1 pe țară*, cu 46.942 de fișe! Evident, un număr foarte mare dintre acestea au fost întocmite de către Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț²⁰

Restaurarea, conservarea și întreținerea patrimoniului

Acest capitol de bază al activității muzeului a început să se afirme odată cu venirea în instituție a regretatului restaurator Aurel Buzilă. Din 1954, timp de 30 de ani, acesta a creat la Piatra-Neamț o adevărată școală de restaurare, îndeosebi în domeniul ceramicii și metalelor, laboratorul muzeului fiind locul în care s-au pregătit, mai ales după 1978, mai multe serii de restauratori din țară. Între 1985 și 1993 laboratorul muzeului, ce deservește cea mai mare parte a unităților care fac parte din Complexul Muzeal Județean Neamț, a fost condus de către Petre Arhire. De la venirea lui Mircea Ciacăru ca șef al laboratorului, activitatea acestuia s-a extins, alături de operațiunile cotidiene (prelucrări de materiale provenite din cercetări sistematice, achiziții și donații, restaurări, conservări, fișări, pregătirea obiectelor pentru expoziții și aprovizionarea standurilor muzeale cu diverse replici etc.) fiind organizate trei expoziții de restaurare (în 1999, 2000 și 2003). De la constituirea Complexului Muzeal Județean Neamț, conservarea patrimoniului mobil este asigurată de către Paula Chiribută, care – în măsura existenței aparaturii și a substanțelor necesare – este preocupată de asigurarea micro-climatului optim din depozite și expoziții. Din acest an, în cadrul laboratorului va funcționa și un restaurator de obiecte din lemn.

Întreținerea patrimoniului cultural imobil, respectiv a spațiilor de depozitare și a expozițiilor este o activitate permanentă, de care se ocupă atât conducerea instituției, cât și personalul specializat din subordinea laboratorului. Reparațiile curente și capitale (din 1960, 1980 și cele de la acoperiș, din 1998-2000) au necesitat alocarea unor fonduri semnificative, asigurate din venituri proprii și de la buget, din partea Consiliului Județean Neamț.

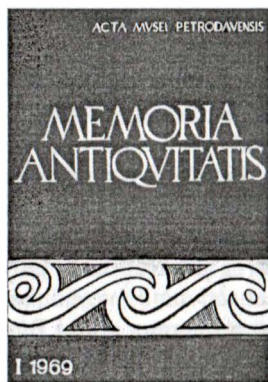
Funcția cultural-educativă a muzeului

Aceasta impune organizarea, pe lângă manifestările expoziționale tradiționale, a unor activități specifice: conferințe, colocvii, dezbateri, mese rotunde, seri muzeale, prezentarea unor noutăți editoriale, omagierea unor personalități, sărbătorirea unor evenimente istorice, comemorări etc. de care publicul este interesat și prin care acesta poate fi atras în muzeu. În cele șapte decenii de existență, personalul muzeului a organizat foarte multe activități de acest gen, multe dintre ele realizate în colaborare cu alte instituții: școli generale și licee, Arhive, biserici, mănăstiri, asociații, fundații, muzee, uniuni de creație, armată, alte instituții ale statului etc.

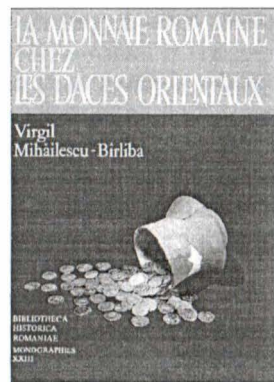
²⁰ *Contribuții la baza națională de date*, CIMEC, București, 1995.

1

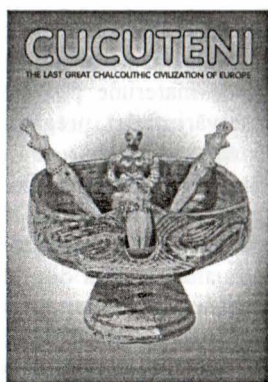
2

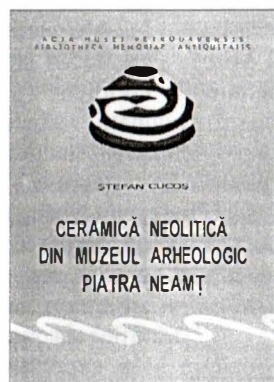
3

4

5

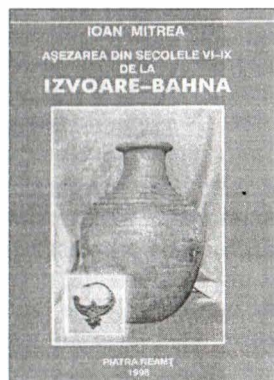
6

7

8

9

Volumele cele mai importante apărute până în 1989 (1-4), catalogul expoziției de la Thessalonik (5) și numerele I-IV din *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* (6-9)
www.cimec.ro

Cercetarea științifică

A constituit sursa de bază în formarea patrimoniului instituției, de la fondare și până în prezent acesta fiind domeniul prin care muzeul este cel mai bine cunoscut în țară și străinătate. Cercetările arheologice sistematice și periegezele, efectuate în situri preistorice și protoistorice de referință, au asigurat atât piesele expoziției permanente, cât și un volum impresionant de date și informații care au fost folosite la întocmirea unor lucrări de specialitate importante.

Pentru paleolitic nu există o tradiție a cercetărilor, deși investigațiile care au avut loc pe Valea Bistriței au atras în zonă personalități de marcă ale cercetării acestei epoci: C. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, M. Bittiri, M. Cârciumaru.

Cu siguranță, domeniul cel mai bine reprezentat este neo-eneoliticul (culturile Starčevo-Criș, ceramicii liniare, Precucuteni, Cucuteni), studiat mult mai bine decât în altă parte a țării. Pentru acest segment remarcăm săpăturile de la: Bodești-Frumușica (C. Matasă), Borlești-Capul Dealului (Șt. Cucos), Costișa-Dealul Bisericii (C. Matasă), Cucuiești-Slatina Veche (Gh. Dumitroaia, R. Munteanu, D. Nicola, C. Preoteasa), Dobreni-Dealul Mătăhuia (Vl. Dumitrescu, Gh. Dumitroaia și colab.), Ghelăiești-Nedeia (Șt. Cucos, D. Monah, A. Nițu), Ghigoiești-Trudești (C. Matasă, S. Marinescu-Bîlcu), Ghindăoani-Dealul Ivașcu (Gh. Dumitroaia), Girov-Mănioaia (Șt. Cucos), Hlăpești-Dealul Dactei (Șt. Cucos), Izvoare-Dumbrava Roșie (R. Vulpe, Șt. Cucos, D. Monah, Gh. Dumitroaia, S. Marinescu-Bîlcu), Lunca-Poiana Slatinei (Gh. Dumitroaia), Negritești-Movila Flocoasă (Gh. Dumitroaia), Oglinzi-Băi și Cetățuia (Gh. Dumitroaia), Petricani-Ravaru (C. Matasă, Șt. Cucos, D. Monah), Piatra-Neamț-Cetățuia Văleni (H. Dumitrescu, Șt. Cucos), Piatra-Șoimului (Calu)-Horodiștea (Șt. Cucos, S. Marinescu-Bîlcu), Poduri-Dealul Ghindaru, jud. Bacău (D. Monah, Gh. Dumitroaia, Șt. Cucos, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola), Răucești-Munteni (Șt. Cucos, Gh. Dumitroaia), Solca-Slatina Mare, jud. Suceava (Gh. Dumitroaia, D. Monah, D. Nicola, R. Munteanu, C. Preoteasa), Tg. Neamț-Pometea (Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola), Tg. Ocna-Podei, jud. Bacău (C. Matasă), Traian-Dealul Fântânilor (Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, C. Matasă), Vânători-Neamț-Izvoare (Gh. Dumitroaia), Urecheni-Fundătură (Gh. Dumitroaia).

Pentru epoca bronzului (culturile Costișa și Noua) au fost efectuate săpături la: Borlești-Dealul Carpân (V. Mihăilescu-Bîrliba), Costișa-Cetățuie (C. Matasă, Al. Vulpe), Doina (M. Alexianu), Oglizi-Fața Slatinei și Cetățuia (Gh. Dumitroaia), Piatra-Neamț-Ciritei (A.C. Florescu), Săvești-Izvoare (Gh. Dumitroaia), Siliștea-Pe Cetățuie (N. Bolohan, R. Munteanu, Gh. Dumitroaia).

Pentru epoca fierului (Hallstatt și La Tène) s-au efectuat cercetări la: Ghelăiești-Sat (Șt. Cucos, M. Babeș), Negritești-Izvorul de slatină (Gh. Dumitroaia), Piatra-Neamț-Bâta Doamei (N. Gostar, V. Mihăilescu-Bîrliba, S. Sanie), Piatra-Neamț-Lutărie (I. Zămoșteanu, M. Zămoșteanu), Piatra-Șoimului (Calu)-Horodiștea (V. Mihăilescu-Bîrliba), Tg. Ocna-Tisești (C. Matasă).

În ceea ce privește civilizația daco-carpică, remarcabile au fost cercetările de la: Căndești-Dealul Varnișelor (C. Matasă), Homiceni-Bendeasca (E. Petrișor), Goșmani-Dealul Morii (E. Petrișor), Vlădiceni-Cănechiște, Țarna Țăganului și Bâta (M. Alexianu), Pâncești-La Olaru (E. Petrișor), Piatra-Neamț-Lutărie (I. Zămoșteanu, M. Zămoșteanu), Răucești-Trofinești (M. Alexianu).

Secolele IV-X sunt cunoscute pe baza cercetărilor de la: Borșeni (I. Mitrea, Gh. Dumitroaia, E. Ciubotaru), Brășăuți-*La Școală* (V. Spinei, D. Monah), Davideni-*La Izvoare* (I. Mitrea), Dulcești-*Între pâraie* (Șt. Scorțanu), Nemțișor-*Braniște* (V. Mihăilescu-Bîrliba), Târzia-*La intrarea în sat* (V. Mihăilescu-Bîrliba).

Mult mai restrânse au fost investigațiile pentru evul mediu (sec. XIV-XVII): Bodești-*Corni* (I. Vatamanu, E. Ciubotaru), Izvoare-Dumbrava Roșie (V. Spinei, Șt. Scorțanu), Mănăstirea Tazlău (Șt. Scorțanu), Orăști-*La Temelie* (A. Bătrâna, Șt. Scorțanu, I. Vatamanu), Piatra-Neamț-*Curtea Domnească* (C. Matasă, Eug. Neamțu, A. Bătrâna), Piatra-Neamț-*Dărmănești* (V. Spinei, D. Monah), Podoleni-*Buciulești* (E. Ciubotaru).

În domeniul numismaticii, anii de pionerat aparțin preotului Constantin Matasă, care a venit în contact și a valorificat primele tezaurе monetare. Locul de onoare îi revine însă dr. V. Mihăilescu-Bîrliba, care a publicat mai multe lucrări de referință pe baza descoperirilor care au fost făcute în județul Neamț, la: Ghindăoani, Puriceni, Bârgăoani, Mastacăn, Traian, Târpești ș.a.

În ceea ce privește cercetările arheologice de teren, efectuate mai mult sau mai puțin organizat, remarcăm campaniile perieghetice ocazionate de lucrările de investiții din județul Neamț (în bazinele Câlneș, Râșca, Valea Neagră și Bozianca, în spațiul dintre Roman și Răchiteni, jud. Iași, zona Negrițești ș.a.); perieghetele făcute în preajma izvoarelor de apă sărată din zona de salifer a Moldovei, de la Solca (jud. Suceava) până la Poduri (jud. Bacău), prilejuate de aplicarea Proiectului *Brâncuși*, ca și cercetările de suprafață din apropierea unor situri arheologice investigate sistematic, pe baza cărora au fost publicate deja câteva micro-repertorii.

Despre studierea unor aspecte ale vieții cotidiene, a evenimentelor și personalităților istorice ale evului mediu nu se poate spune aproape nimic, la fel ca și pentru epocile modernă și contemporană, deși pentru ultimele contribuția lui A. Minuț este meritorie în ceea ce privește creșterea și organizarea pe temeuri științifice a fondurilor muzeale.

Reuniunile științifice

Atât de obișnuite în ultimul deceniu, acestea își au începutul în anul 1978, când Ștefan Cucuș a organizat prima sesiune a muzeului de istorie. Inclusive destul de târziu în programul de activitate, ca urmare a resurselor financiare insuficiente, întâlnirile științifice (sesiuni, colocvii, simpozioane) trebuiau să fie aprobate, în perioada comunistă, de către partid și de Consiliul Culturii și Educației Socialiste. Din acest motiv, multe subiecte interesante nu erau admise, unii cercetători care deveniseră indezirabili din motive așa-zis politice neavând posibilitatea să-și prezinte preocupările. Dacă, inițial, la sesiunea muzeului au fost admise comunicări din toate domeniile cercetării istorice, cu timpul s-a ajuns la o anumită specializare a întâlnirilor.

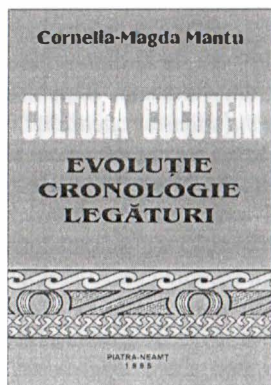
După 1980, când s-a organizat sesiunea științifică *Petrodava-2000*, au avut loc numeroase întâlniri: colocviul *Plastica neo-eneolitică din România* (1981); sesiunea științifică internațională *Cultura Cucuteni în context european*, organizată la Iași și Piatra-Neamț, în colaborare cu Institutul de Arheologie din Iași (1984); sesiunile de comunicări *Cercetarea istorică – permanență a vieții sociale* (1985) și *Muzeul în actualitate* (1986); *Cel de-al XI-lea Simpozion Național de Tracologie*, organizat în colaborare cu Institutul Român de Tracologie (1988); *Cea de-a XXV-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice* (1991); sesiunea 75 de

ani de la Marea Unire, în colaborare cu Arhivele Naționale (1993); colocviul internațional *Cucuteni – un miracol în epoca de piatră*, dedicat aniversării a 110 ani de la descoperirea așezării eponime a culturii Cucuteni, care a reunit participanți din România, Republica Moldova, Ucraina și Rusia (1994); colocviul internațional *Fenomenul indo-europenizării în estul Europei*, desfășurat în paralel cu sesiunea Muzeul de Istorie Piatra-Neamț, 60 de ani de activitate și la care au participat cercetători din România, Republica Moldova, SUA, Costa Rica, Lituania și Rusia (1994); sesiunea națională *Piatra-Neamț – șase secole de istorie*, în colaborare cu Comisia Națională pentru Studiul Orașelor (1995); colocviul internațional *Tell-urile, axe cronologice ale preistoriei* organizat în colaborare cu Institutul de Arheologie din Iași, la Bacău-Tescani-Poduri (1995); masa rotundă *Paralele albanezo-române*, la care au participat instituții din România, Albania, Rusia, Republica Moldova și Bulgaria (1996); colocviul internațional *Componenta pre-indoeuropeană a lumii trace. Complexul cultural Cucuteni-Tripolie*, cu participanți din România, Germania, Republica Moldova, Ucraina și Serbia (1997); colocviul *Constantin Matasă – personalitate a arheologiei românești. 120 de ani de la naștere* (1998); sesiunea științifică *In Memoriam Ștefan Cucuș* (1999); colaborare la organizarea simpozionului *Carpații Răsăriteni în contextul proceselor etno-culturale din epoca bronzului de la Sfântu Gheorghe* (2000); colocviul internațional *Carpații Răsăriteni în epoca bronzului. Complexul cultural Costișa-Komarov*, desfășurat la Piatra-Neamț și Miercurea Ciuc, organizat în colaborare cu Muzeul Carpaților Răsăriteni (2001); sesiunea *In Memoriam Constantin Matasă* (2002); *Sesiunile de Comunicări Științifice ale Complexului Muzeal Județean Neamț* (2002 și 2003).

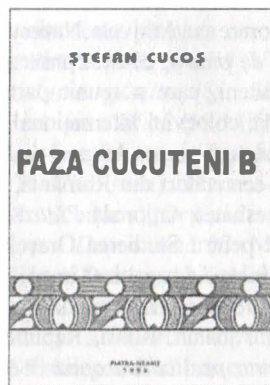
Publicațiile

Cu precădere, prin volumele și articolele publicate de către personalul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, s-au valorificat cercetările efectuate pe teritoriul județului Neamț și în zonele învecinate. Preotul C. Matasă, care până în 1934 a publicat câteva volume și reviste de cultură importante (*Călăuza Județului Neamț* – 1929; *Petrodava* – 1931), a fost și pe această linie deschizător de drumuri. După câteva articole apărute în *Anuarul Liceului Petru-Rareș*, publică *Palatul Cnejilor* în 1938, *Cercetări din preistoria județului Neamț* în 1940 și *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie* în 1946. Din 1947, până în 1969 nu pot fi semnalate însă decât câteva articole și volumul *Prin Moldova de sub munte*, datorate tot lui C. Matasă, precum și contribuțiile muzeografilor Ioana și Mihai Zămoșteanu, publicate în *Arheologia Moldovei* și *Materiale și Cercetări Arheologice*.

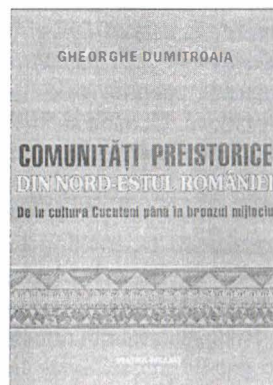
Din 1969, muzeul pietrean publică *Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis*, revistă care s-a impus în literatura arheologică de specialitate prin contribuțiile deosebit de valoroase ale colaboratorilor săi. Dacă pentru primele patru volume (I/1969, II/1970, III/1971 și IV-V/1976) redactor responsabil a fost V. Mihăilescu-Bîrliba, secondat de către Șt. Cucuș ca secretar de redacție, pentru vol. VI-VIII (1981) redactor responsabil a fost Ștefan Cucuș și secretar de redacție M. Alexianu, după care au urmat trei volume (IX-XI/1985, XII-XIV/1986, XV-XVII/1987) coordonate de către I. Marin (redactor responsabil) și M. Alexianu (secretar de redacție). Toate volumele amintite, împreună cu primul număr din *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, publicat în 1973, însumează cu puțin peste 4.000 de pagini.

1

2

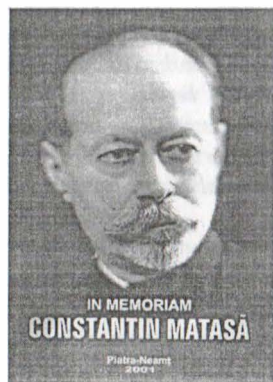
3

4

5

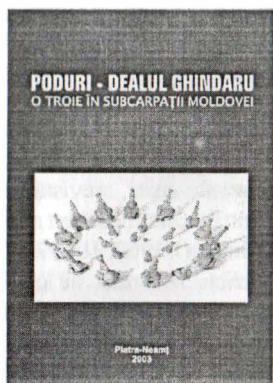
6

7

8

9

De la preluarea revistei de către noi, în calitate de redactor responsabil și secretar de redacție, au fost publicate volumele XVIII/1992, XIX/1994, XX/1995, XXI/1997 și XXII/2001. Toate acestea, împreună cu numerele II-XIII din *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* (Cucuteni aujourd'hui, Gh. Dumitroaia, D. Monah (éds.) II, 1996; D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, III, 1997; I. Mitrea, *Așezarea din secolele VI-IX de la Izvoare-Bahna*, IV, 1998; C.-M. Mantu, *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, V, 1998; Șt. Cucoș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, VI, 1999; Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, VII, 2000; D.N. Popovici, *Cultura Cucuteni. Faza A. Repertoriul așezărilor (I)*, VIII, 2000; I. Mitrea, *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni. din secolele V-VIII*, IX, 2001; Gh. Dumitroaia (coord.), *In Memoriam Constantin Matasă*, X, 2001; V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, XI, 2002; M. Petrescu-Dîmbovița, V. Spinei (coord.), *Cercetări arheologice și istorice din zona lacului de acumulare Bicaz*, XII, 2003; D. Monah, Gh. Dumitroaia, F. Monah, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, XIII, 2003), *Monografia Județului Neamț*, apărută în 1994 (redactor responsabil Gh. Dumitroaia și coordonator general L. Strochi), catalogul de expoziție *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România* (coord. V. Cavruc și Gh. Dumitroaia) și catalogul *Artă eneolitică. Cucuteni* însumează peste 7.300 de pagini.

Este evident că în spatele acestei cifre stau atât eforturile autorilor, cât și ale editorilor, activitatea redacțională desfășurată în ultimii ani de către tinerii noștri colegi (C. Preoteasa, R. Munteanu și D. Nicola) fiind deosebit de intensă.

Schimbul de carte

După apariția volumului I al anuarului *Memoria Antiquitatis*, la inițiativa dr. V. Mihăilescu-Bîrliba au fost puse bazele schimbului de carte cu instituțiile similare din țară și străinătate. În acest fel, biblioteca muzeului s-a mărit de la an la an (de la cca. 2.500 de volume în 1969, la 5.509 în 1978, 11.807 volume în 1987, 14.611 volume în 1998 și 16.565 volume în 2003). În timp, din cauza întârzierilor care au apărut în apariția revistei, generate de fondurile insuficiente și materiale necorespunzătoare pentru tipar, au intervenit întreruperi și încetări ale schimburilor, astfel că acestea au scăzut simțitor în ultimul deceniu și jumătate.

Numărul partenerilor din țară este relativ mic, situația datorându-se lipsei de interes ale managerilor și bibliotecarilor față de aceste schimburi, inexistenței unor publicații la instituțiile similare și neputinței unităților de învățământ și a institutelor de cercetare din subordinea Academiei Române de a ne trimite cărți la schimb.

Cu străinătatea, numai în 2003 s-au realizat schimburi de cărți cu peste 100 de instituții interesate (muzee, institute, universități, fundații) din următoarele țări și orașe: Austria (Viena și Graz), Belgia (Rekken și Flémalle), Bulgaria (Varna, Russe, Tîrnovo), Cehia (Opava), Croația (Zadar), Elveția (Neuchâtel, Zîrich, Berna și Sion), Franța (Paris, Saint Germain, Besaçon, Marsilia, Roanne), Germania (Darmstadt, Halle, Hannovera, Speyer, Stuttgart, Weimar, Bonn, Saarbrücken și Heidelberg), Marea Britanie (Londra, Newcastle și Durham), Danemarca (Aarhus), Grecia (Thessaloniki, Atena și Kavala), Irlanda (Dublin), Italia (Roma, Bordighera, Bari, Udine, Perugia,

Napoli și Trento), Republica Moldova (Chișinău), Olanda (Amersfort, Rotterdam și Amsterdam), Polonia (Poznań, Cracovia, Varșovia, Wrocław, Gdansk, Szczecin, Łódz, Zielona Góra, Bytom, Katowice), Portugalia (Coimbra), Rusia (Sankt Petersburg), Serbia (Novi Sad, Belgrad și Čačak), Slovacia (Bratislava), Slovenia (Liubliana), Spania (Zaragoza, Madrid, Barcelona, Salamanca), Statele Unite ale Americii (Washington, Berkeley, San Francisco, Harvard), Suedia (Uppsalla), Ucraina (Kiev și Lvov), Ungaria (Budapesta, Miskolc, Győr, Szentendre, Székesfehérvár, Kápuvar, Debrecen).

În cursul anului trecut s-au primit, doar din aceste țări, peste 170 de titluri, cu un număr de aprox. 300 de volume, care au fost incluse în circuit, fiind oferite cercetătorilor și altor persoane interesate. Pe lângă schimbul oficial dintre instituții, au existat, desigur, schimburi personale permanente de literatură între specialiști ai muzeului și colegi din țară și străinătate.

În perioada următoare va trebui să reluăm legăturile cu foști parteneri din Albania (Tirana), Australia (Sydney), Cehia (Brno), Chile (Valdivia), Irak (Bagdad), Israel (Ierusalim), Maroc (Rabat), Olanda (Leiden), Spania (Oviedo și Valladolid), Suedia (Göteborg), Turcia (Istanbul) ș.a., care au dispărut din schimburile realizate după 1991.

Colaboratorii instituției

De-a lungul anilor, de la părintele C. Matasă și până în prezent, muzeul din Piatra-Neamț s-a bucurat de colaborarea avută cu diverse alte instituții de profil și personalități din domeniul arheologiei și istoriei.

Dintre instituțiile din țară trebuie reținute: Institutul de Arheologie din Iași; Institutul de Istorie *A.D. Xenopol* Iași; Institutul de Arheologie *Vasile Pârvan* din București; Muzeul Național de Istorie a României, București; Institutul Român de Tracologie, București; Muzeul de Istorie *Julian Antonescu*, Bacău; Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; Muzeul de Istorie a Bucovinei, Suceava; Muzeul Județean de Istorie Botoșani; Muzeul Județean *Ștefan cel Mare*, Vaslui; Muzeul Județean de Istorie Brașov; Muzeul Județean Buzău; Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași; Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca; Facultatea de Istorie, Universitatea *Al. I. Cuza*, Iași; Facultatea de Istorie, Universitatea București; Arhivele Naționale ș.a.

Au existat și există, pe lângă contactele dintre instituții, un permanent schimb de informații și colaborări individuale cu cercetători de la alte muzee și institute, cadre didactice din universități, pe baza cărora s-au realizat diferite programe de cercetare, manifestări științifice și schimburi de informații.

Remarcabile au fost în toți acești ani relațiile muzeului cu diverse personalități ale arheologiei și istoriografiei românești, precum: regretații Radu Vulpe, Vladimir Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu, Alexandru Păunescu, Eugenia Neamțu, Adrian Florescu, Bucur Mitrea, Florea Mogoșanu sau Iulian Antonescu, cât și cu venerabilii profesori și cercetători Mircea Petrescu-Dîmbovița, Silvia Marinescu-Bîlcu, Alexandru Vulpe, Petre Roman, Mircea Babeș, Victor Spinei, Dan Gh. Teodor, Ioan Mitrea, Ioan Caproșu, Marin Cârciumaru, Adrian Bătrâna, Attila László, Nicolae Ursulescu, Rodica Popovici ș.a. Mai mult decât o simplă colaborare este relația instituției cu colegii Dan Monah, Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Felicia Monah, Marius Alexianu, Dragomir Popovici, Valeriu Cavruc, Radu Ștefănescu ș.a.

Relații speciale bazate pe interese științifice și limba comună s-au stabilit cu Institutul de Arheologie și Universitățile din Chișinău, ai căror reprezentanți (Vsevolod Marchevici, Victor Sorochin, Eugen Sava, Oleg Levițki, Valentin Dergacev, Ilie Borziac, Vasile Haheu, Ion Niculiță, Gheorghe Postică, Teodor Obadă, Veaceslav Bichbaev ș.a.) au devenit colaboratori apropiați, prezenți atât în publicațiile apărute după 1990, cât și la manifestările cultural-științifice organizate de instituție.

Din țările occidentale au colaborat cu instituția noastră personalități ca Linda Ellis (San Francisco), John Nandriș (Londra), John Chapman (Durham), Olivier Weller (Paris) ș.a.

Fundația cultural-științifică „Constantin Matasă”

A luat ființă în 1994, pe lângă Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, cu scopul de a contribui, prin mijloace specifice, la stimularea activităților instituției. Potrivit statutului său, *Fundația* este persoană juridică non-guvernamentală, cu caracter non-profit și nelucrativ²¹. Referitor la obiectul său de activitate și mijloacele financiare, reținem:

- acțiunile și manifestările cultural-științifice organizate urmăresc cunoașterea aprofundată a istoriei locale, valorificarea cercetărilor și lucrărilor fondatorului muzeului, preotul și arheologul Constantin Matasă; stimularea cercetării în domeniile în care a activat acesta, cunoașterea, conservarea și valorificarea turistică a monumentelor istorice și de artă, a rezervațiilor și siturilor arheologice; elaborarea și editarea unor lucrări care să pună în valoare investigațiile din domeniile amintite etc.
- resursele financiare ale *Fundației* sunt constituite din sponsorizări, donații, editarea și valorificarea unor lucrări științifice și materiale publicitare, taxe de înscriere;
- mijloacele bănești sunt folosite pentru sprijinirea acțiunilor și a manifestărilor inițiate de către *Fundație* și a celor organizate de Complexul Muzeal Județean Neamț în general și a Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, în special, pentru cercetarea științifică, expoziții, editarea unor lucrări, achiziționarea de materiale documentare, funcționarea fundației etc.

În cei 10 ani de activitate care au trecut de la înființarea sa, *Fundația cultural-științifică „Constantin Matasă”* s-a implicat, prin membrii și simpatizanții săi, atât cât i-au permis mijloacele financiare și timpul avut la dispoziție, la inițierea și sprijinirea acțiunilor culturale și științifice. Practic, toate manifestările care au fost organizate de către Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, amintite mai sus, au fost susținute de către *Fundație*, prin conducerea sa executivă (Gh. Dumitroaia și D. Mihăilescu, îndeosebi).

Editura „Constantin Matasă” a fost autorizată să funcționeze din luna aprilie 1999. În momentul de față urmează se fie acreditată de către CNSIS. Prin intermediul său sunt puse în aplicare obiectivele înscrise în statutul *Fundației cultural-științifice „Constantin Matasă”*, respectiv editarea și valorificarea lucrărilor de arheologie, istorie, muzeografie sau științe ale naturii. Existența *Editurii „Constantin Matasă”* a permis economisirea unor sume importante de către muzeu, efortul celor care au activat în cadrul editurii fiind fundamental pentru instituție.

²¹ Gh. Dumitroaia (coord.), *op.cit.*, p. 255-260.

Recunoașterea internă și internațională

Este evident că la renumele unei instituții muzeale contribuie, în primul rând, valoarea patrimoniului și activitățile cultural-științifice desfășurate de slujitorii săi. La fel de importante sunt, însă, și „mărturiile” unor personalități din lumea academică și literatura de specialitate care certifică, într-un fel, calitatea unui muzeu.

Cât privește Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, constatăm cu plăcere că acesta a fost apreciat în mod constant de cei care i-au trecut pragul și l-au studiat, importanța sa fiind cunoscută relativ bine pe plan intern și internațional.

„Pot mărturisii fără exagerare că Muzeul creat de Părintele Matasă (...) este Muzeul de preistorie cel mai interesant din România (...). În special pentru cercetări științifice, Muzeul prezintă o valoare neprețuită. Nicăieri nu se poate mai bine ca aici să se studieze numeroasele și complicatele probleme ale complexului de civilizații Cucuteni-Tripolie, care în neolitic caracterizau aria geografică a Moldovei și Ucrainei, reprezentând, în acele îndepărtate și anonime timpuri, o strălucire artistică unică în Europa. Nicăieri, în nici un alt Muzeu, aceste civilizații înrudite și succesive, nu sunt atât de variat și de complex reprezentate, fiindcă rare sunt regiunile în care așezările neolitice cucuteniene să fie atât de dese ca în Neamțu”, nota, la 12 august 1948, profesorul universitar Radu Vulpe.

Consemnări de acest gen există și din anii următori, când instituția din Piatra-Neamț a fost vizitată de diverși specialiști din domeniu, mulți dintre aceștia rămânându-i prieteni pentru totdeauna. Câteva decenii mai târziu, apreciind importanța colecției eneolitice de la muzeul nostru, profesorul Vladimir Dumitrescu consemna: „*ni se pare că cea mai indicată recunoaștere din partea noastră a ceea ce a reprezentat cultura Cucuteni în istoria străveche a patriei noastre ar constitui-o organizarea unui mare muzeu dedicat acestei culturi într-unul din orașele moldovenești cu bogate colecții cucuteniene. Și ne gândim în primul rând la Muzeul de Istorie Piatra-Neamț, despre care se poate spune că a fost primul muzeu care și-a consacrat activitatea cercetării culturii Cucuteni și adăpostește la ora actuală una dintre cele mai valoroase și mai variate colecții cucuteniene din toată țară*”²²

Considerând că propunerea celei mai mari personalități care a studiat această civilizație este pe cale să se materializeze, spre onoarea tuturor celor care vor sprijini un proiect din care județul Neamț are numai de câștigat, nu putem să nu subliniem câteva dintre lucrările din țară²³ și străinătate²⁴, reprezentând cursuri universitare, albume, lucrări de istorie a religiilor, teze de doctorat, enciclopedii sau tratate de arheologie și istorie care au avut ca subiect de studiu patrimoniul cel mai de preț al instituției.

²² Vl. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, p. 96.

²³ Vl. Dumitrescu, *Arta Preistorică din România*, București, 1974; Idem, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979; M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978; I. Micla, R. Florescu, *Preistoria Daciei*, București, 1980; *Istoria Românilor*, I. Moștenirea timpurilor îndepărtate, coord. M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe, București, 2001.

²⁴ *Eneolit SSSR* (sub redacția V.M. Masson, I. Ia. Merpert), Moscova, 1982; L. Ellis, *The Cucuteni-Tripolye Culture: A Study in Technology and the Origins of Complex Society*, BAR. International Series, 217, Oxford, 1984; Marija Gimbutas, *The Language of the Goddess*, San Francisco, 1989; *L'Art de l'Antiquité. I. Les origines de l'Europe*, red. B. I. Holtzmann, Paris, 1995 ș.a.

Cu siguranță, Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț nu este apreciat numai prin contribuția adusă la cercetarea și valorificarea culturii Cucuteni. Chiar dacă sunt mai puțin spectaculoase, exponatele date în epoca bronzului, cele care aparțin civilizațiilor geto-dacică, veche românească, medievală sau epocilor modernă și contemporană produc aceeași emoție vizitatorului și constituie obiect de studiu pentru specialiști, prin aceștia renumele muzeului căpătând noi valențe.

Intrat în conștiința publică locală prin patrimoniul deținut și activitățile culturale pe care le desfășoară, Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț mai are multe etape de parcurs pentru a fi cunoscut cu adevărat pe plan extern.

Este evident că literatura de specialitate transmisă la schimb nu este cunoscută decât într-o mică măsură, iar muzeul, chiar dacă apare în *Enciclopedia Muzeelor Lumii* și are pagină pe internet (<http://www.neamt.ro/cmj/istorie/mipn.html>) este foarte puțin mediatizat și cunoscut, nefiind inclus în circuit de către operatorii de turism.

De-a lungul existenței sale, muzeul din Piatra-Neamț a fost apreciat de către autoritățile administrației locale și județene, de instituțiile academice și Ministerul Culturii și Cultelor, contribuția salariaților și colaboratorilor săi la promovarea imaginii orașului, cercetarea arheologică și valorificarea patrimoniului prin publicații sau expoziții fiind răsplătită prin diplome de recunoștință, trei premii ale Academiei Române și Premiul „Adrian Rădulescu” pentru arheologie (în 2003).

Proiecte

Pentru anul 2004 sunt prevăzute a avea loc în organizarea Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț următoarele manifestări culturale-științifice:

- sesiunea științifică națională *Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț – 70 de ani de activitate*, programată în zilele de 24-25 iunie 2004. Vor fi invitați foști și actuali salariați și colaboratori, personalități ale vieții culturale-științifice din țară și Basarabia, muzeografi, cadre universitare, autorități locale, care au contribuit și contribuie la buna desfășurare a activităților din cadrul instituției. Cu acest prilej va fi redeschis cabinetul numismatic al muzeului și se va lansa volumul XXIII al anuarului *Memoria Antiquitatis*.
- simpozionul comemorativ *Ștefan cel Mare și Sfânt – 500 de ani de la moarte* va coincide cu sesiunea aniversară a muzeului. Vor participa, în calitate de invitați, personalități ale arheologiei și istoriografiei românești, preocupate de viața și epoca marelui voievod. Simpozionul va fi însoțit de vernisajul unei expoziții foto-documentare intitulată *Ctitorii mușatine*, precum și al unei expoziții de cartofilie. Totodată, ve fi actualizată și expoziția permanentă de la Curtea Domnească Piatra-Neamț și reeditată lucrarea *Cetatea Neamț – pagini de istorie și literatură*.
- programul interdisciplinar *Izvoarele de apă sărată din estul României* va continua în lunile iunie-iulie, când se vor face investigații etno-arheologice în preajma izvoarelor de apă sărată din Moldova, în vederea obținerii de informații cu privire la vechimea și intensitatea exploatării lor. Programul are caracter internațional și se desfășoară în colaborare cu Centre National des Recherches Scientifiques (Besançon-Franța), reprezentat de dr. Olivier Weller, și Institutul de Arheologie Iași, reprezentat de dr. Dan Monah.
- coloctviul internațional *Cucuteni – 120 de ani de cercetări. Timpul bilanșului* este programat pentru 24-25 octombrie 2004 și va reuni majoritatea cercetătorilor din

- România și din străinătate, preocupați de studiul civilizației cucuteniene. Această manifestare va fi însoțită de expoziția *Cucuteni – așezarea eponimă*, care va avea la bază descoperirile din punctele *Cetățuia* și *Dâmbul Morii*, aflate la Muzeul de Istorie a Moldovei și Institutul de Arheologie din Iași. Cu acest prilej va fi editat și catalogul expoziției, precum și monografia așezării de la Cucuteni-Cetățuia, avându-l ca principal autor pe reputatul acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița, șeful șantierului.
- colocolviul internațional *Arheologia pre- și protoistorică a sării* va fi organizat în colaborare cu dr. Olivier Weller și dr. Dan Monah se va desfășura concomitent cu lucrările colocolviului *Cucuteni – 120 de ani de cercetări. Timpul bilanțului*. Cu acest prilej sunt așteptate la Piatra-Neamț personalități de prestigiu ale arheologie sării de pe continent. De asemenea, va fi realizată o expoziție foto-documentară prin care vor fi evidențiate sursele de apă sărată din zona subcarpatică a Moldovei, cercetările sistematice, periegezele și observațiile etno-arheologice, care demonstrează faptul că slatinele au fost exploatate intens încă din neoliticul timpuriu.
 - în cea de-a doua parte a anului expoziția itinerantă *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, realizată în anul 2003 la Piatra-Neamț, își va continua periplul prin țară, urmând să fie găzduită de o serie de instituții importante de profil.

Pentru perioada 2005-2007 sunt avute în vedere următoarele:

- realizarea mult-așteptatului *Repertoriu Arheologic al Județului Neamț*;
- continuarea cercetărilor arheologice din cadrul stațiunilor de la Lunca, Oglinzi, Cucuieți, Poduri ș.a.;
- continuarea sondajelor arheologice din preajma izvoarelor de apă sărată din Moldova;
- pregătirea monografiei *Lunca-„Poiana Slatinei”*;
- realizarea unor lucrări referitoare la habitatul culturii Cucuteni și al unor civilizații din bronzul mijlociu din Moldova;
- apariția volumului XXIV al anuarului *Memoria Antiquitatis*;
- reactualizarea și modernizarea expoziției permanente;
- pregătirea spațiului și deschiderea expoziției permanente cu tema *Arta culturii Cucuteni* în incinta imobilului atribuit prin H.G. nr. 109/2004.

În loc de concluzii

Nu putem ști dacă datele și informațiile prezentate mai sus sunt suficient de convingătoare pentru cei care vor să cunoască contribuția celui mai important muzeu al județului Neamț la cercetarea arheologică și istorică din această parte de țară, în cei 70 de ani de existență pe care îi aniversează. Cu siguranță, mai există și alte aspecte semnificative, pot fi făcute comentarii, inclusiv de natură critică, dar din lipsă de spațiu acestea nu pot fi consemnate în totalitate.

Singura observație pe care o mai putem face este aceea că, dincolo de realizări și împliniri se află pasiunea și devotamentul slujitorilor muzei Clio din instituție, de ieri și de azi, sprijinul celorlalți colegi din muzeele Complexului Muzeal Județean Neamț, al colaboratorilor apropiați și al autorităților, cărora le aducem prinosul nostru de recunoștință.

DR. DAN MONAH LA 60 DE ANI !

Numeroasele activități cultural-științifice și administrative din 2003 au făcut imposibile redactarea și apariția revistei noastre în anul în care colegul și prietenul dr. Dan Monah a împlinit frumoasa vârstă de șase decenii. Ar fi fost locul și momentul cel mai potrivit pentru a exprima – și pe această cale – felicitările proprii și ale instituției față de una dintre personalitățile proeminente ale arheologiei neo-eneoliticului european, în a cărei apropiere ne aflăm și de a cărui colaborare beneficiem de aproape un sfert de secol. Oricum, chiar dacă omagiul nostru în formă scrisă vine cu întârziere, grațitudinea și sentimentele față de persoana sa sunt la aceleași cote!

Dr. Dan Monah s-a născut la Mogoșești-Siret, jud. Iași, la 11 februarie 1943, unde distinșii săi părinți au fost învățători. A urmat clasele primare și gimnaziale în mai multe locuri, inclusiv în orașul de la poalele Pietricicăi, unde familia sa a fost nevoită să se mute, datorită vremurilor tulburi care au urmat după război. Stabilite ulterior definitiv în Piatra-Neamț, împreună cu părinții, între 1956-1960 urmează studiile medii la Liceul *Petru Rareș*. Între 1963-1968 frecventează cursurile de zi ale Facultății de Istorie-Filosofie a Universității *Al. I. Cuza* din Iași, secția Istoria României, sub-secția Istorie Veche și Arheologie. Anii de studiu au însemnat o perioadă hotărâtoare pentru formarea sa ca arheolog, vacanțele studențești petrecându-le pe diverse șantiere de cercetări sistematice, astfel încât a avut posibilitatea să cunoască numeroase personalități în domeniu, situri arheologice de referință, situații și metode de săpătură.

După terminarea facultății, timp de un an, a funcționat ca profesor de istorie la Liceul Militar *Ștefan cel Mare* din Câmpulung Moldovenesc, după care s-a apropiat definitiv de arheologie. În octombrie 1969 este angajat muzeograf la Muzeul Regional de Arheologie din Piatra-Neamț, care îl avea ca director, încă, pe venerabilul părinte

LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE

I. Cărți:

- *Așezările culturii Cucuteni din România*, Ed. Junimea, Iași, 1985, 218 p.
- *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA, III, Ed. Constantin Matasă, Piatra-Neamț, 1997, 523 p.
- *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe / CUCUTENI. Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ*, Ed. Athena Publishing & Printing House, București, 1997, 245 p. (în colab.).
- *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, BMA, XIII, Ed. Constantin Matasă, Piatra-Neamț, 2003, 248 p. (în colab.).
- *Istoria românilor*, Vol. 1, *Moștenirea timpurilor îndepărtate* (coord. acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe, membru corespondent al Academiei Române), Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 169-210.

II. Editări:

- *La civilisation de Cucuteni en contexte européen. Session scientifique dédiée au centenaire des premières découvertes de Cucuteni* (Iași-Piatra Neamț, 24-28 septembre 1984), BAI, I, Iași, 1987, 339 p., XXII pl. (în colab.).
- V. Chirica, *The Gravettian in the East of the Romanian Carpathians*, BAI, III, Iași, 1989, 239 p.
- *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, BAI, IV, Iași, 1991, 471 p. (în colab.).
- *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, Piatra-Neamț, 1996, 371 p. (în colab.).
- Șt. Cucos, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, BMA, VI, Piatra-Neamț, 1999, 304 p. (în colab.).
- *Artă eneolitică. Cucuteni*, Piatra-Neamț, 2002, 91 p. (în colab.).
- V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, BMA, XII, Piatra-Neamț, 2002, 410 p. (în colab.).

III. Studii, articole, note:

- *Un topor de tip Jászládany descoperit la Bistrița (jud. Neamț)*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 299-303.
- *Așezarea prefeudală de la Brășăuși*, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 371-387 (în colab.).
- *Ghelăiești (Piatra Neamț) I. Săpăturile din 1969 în așezarea cucuteniană „Nedeia”*, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 11-64 (în colab.).
- *Șantierul arheologic Brășăuși, jud. Neamț*, în *MCA*, X, 1973, p. 270-279 (în colab.).
- *Tezaurul de denari romani imperiali de la Blăgești, județul Bacău*, în *Carpica*, VII, 1975, p. 31-44 (în colab.).

- Câteva observații asupra vaselor neo-eneolitice cu tub de scurgere, în *MemAntiq*, IV-V (1972-1973), 1976, p. 265-275, 399-403.
- Sondajul de salvare din așezarea neo-eneolitică de la Vermești-Comănești (I), în *Carpica*, VIII, 1976, p. 7-29.
- Datarea prin C^{14} a etapei Cucuteni A₂, în *SCIVA*, 29, 1978, 1, p. 33-41.
- Vase-coșuleț cucuteniene, în *Carpica*, X, 1978, p. 45-53.
- „Idoli en violon” din cultura Cucuteni, în *Cerclst*, SN, IX-XI, 1978-1979, p. 163-175.
- Topor de tip Monteoru descoperit la Mileștii de Sus, județul Bacău, în *Carpica*, XI, 1979, p. 159-164.
- Vechi comunități umane pe Valea Troțușului, în *Documente noi descoperite și informații arheologice*, București, 1979, p. 8-10 (în colab.).
- Așezarea de la Mărgineni-Cetățuia, în *Documente noi descoperite și informații arheologice*, București, 1979, p. 29-35.
- Raport preliminar de cercetare arheologică la Podei-Tg. Ocna, în *MCA*, XIII, 1979, p. 75, 76 (în colab.).
- Raport preliminar de cercetare arheologică la Mărgineni-Cetățuia, în *MCA*, XIII, 1979, p. 79-81.
- Date asupra agriculturii cucuteniene din Moldova, în *CAM*, 1, 1980, p. 133-136 (în colab.).
- Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din comuna Poduri, jud. Bacău, în *MCA*, 1980, p. 86-99 (în colab.).
- O importantă descoperire arheologică, în *Arta*, 7-8, 1982, p. 11-13.
- Câteva observații asupra cauzelor și efectelor exploziei demografice cucuteniene, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 33-38.
- Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri, jud. Bacău, în *CA*, V, 1982, p. 9-22 (în colab.).
- Cercetările arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru, în *CA*, VI, 1983, p. 3-22 (în colab.).
- Cucuteni ti Yang-Shao (I), în *Lomania*, 5, 1984, p. 24-28 (în lb. chineză).
- Cucuteni ti Yang-Shao (II), în *Lomania*, 6, 1984, p. 25-29 (în lb. chineză).
- Par delà les millénaires, în *Revue Roumaine*, 9 (38), 1984, p. 17-30.
- Messages over Millenia, în *Romanian Review*, 9, 1984, p. 17-31.
- Послание из глубины тысячелетий, în *Румынская Литература*, 9 (37), 1984, p. 17-28.
- Noi date C^{14} din nivelurile aparținând culturii Precucuteni din stațiunea de la Poduri-Dealul Ghindaru, în *CA*, VIII, 1986, p. 137-142 (în colab.).
- Topoare de aramă și bronz din județele Neamț și Bacău, în *MemAntiq*, XII-XIV (1980-1982), 1986, p. 31-40.
- La datation par C^{14} du complexe culturel de Cucuteni-Tripolie, în M. Petrescu-Dîmbovița și colab. (eds.), *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI, I, 1987, p. 67-79.
- Grande Mère – la persistance d'un archétype, în V. Chirica (ed.), *La gènes et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, BAI, II, 1987, p. 157-164.
- Observații asupra compoziției depozitelor de cereale din așezarea Precucuteni III de la Poduri-Dealul Ghindaru, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 249-261 (în colab.).

- *Plante folosite de populațiile neo-eneolitice de pe teritoriul Moldovei în mileniile IV-III î.e.n., în Culegere de studii și articole de biologie*, Iași, 3, 1987, p. 156-159 (în colab.).
- *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru (1984-1985)*, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 9-19 (în colab.).
- *Unele caracteristici ale depozitelor terigene din stațiunea arheologică Poduri-Dealul Ghindaru, jud. Bacău*, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 245-248 (în colab.).
- *Între iluzie și deziluzie*, în *MagIst*, SN, XXIV, 6 (279), 1990, p. 8-10 (în colab.).
- *L'exploitation du sel dans les Carpates Orientales et ses rapports avec la culture Cucuteni-Tripolye*, în V. Chirica, D. Monah (eds.), *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, BAI, IV, 1991, p. 387-400.
- *Influences ou tradition Vinča dans la plastique anthropomorphe de Cucuteni-Tripolye*, în *Die Vinča Kultur – Rolle und ihre Beziehungen*, în *Banatica*, 11, 1991, p. 297-304.
- *Енеолитический тель Подурь-Дяул Гиндару*, în *Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V Тыс. до н.э. - V в.н.э.)*, Kiev, 1991, p. 30-32.
- *Археоботанические исследования энеолита Карпато-Прутского региона, în Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V Тыс. до н.э. - V в.н.э.)*, Kiev, 1991, p. 33-35 (în colab.).
- *Villages de la civilisation de Cucuteni-Tripolye en Roumanie*, în *Un monde villageois. Habitat et milieu naturel en Europe de 2000 à 500 av. J.-C.*, Besançon, 1991, p. 1-22.
- *Les villages de la civilisation Cucuteni-Tripolye: typologie et organisation interne*, în Cl. Mordant, A. Richard (eds.), *Habitat et l'occupation du sol à l'Age du Bronze en Europe. Actes du colloque international de Lons-le-Saunier 16-19 mai 1990*, Paris, 1992, p. 391-406.
- *Cercetări perieghetice pe valea Siretului, la nord de municipiul Roman*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 145-173 (în colab.).
- *Grands thèmes religieux reflétés dans la plastique anthropomorphe Cucuteni-Tripolye*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 189-199.
- *Exploatarea surselor de apă sărată din Moldova: o abordare etnoarheologică*, în *TD*, XIII, 1992, 1-2, p. 159-167 (în colab.).
- *L'exploitation des sources salées dans l'est de la Roumanie: un démarche ethnoarchéologique*, în: J. Pavúk (ed.), *Actes du XIIe CISPP*, Bratislava, 1-7 septembre 1991, Bratislava, 1993, p. 88-90 (în colab.).
- *Cucuteni, dernière grande civilisation énéolithique du sud-est de l'Europe*, în *Anatolica*, XVIII, 1993, p. 151-165.
- *Practici rituale în vremea culturii Cucuteni*, în *Teologie și viață*, SN, III (LXIX), 1993, 4-7, p. 20-28.
- *Topoare de aramă eneolitice din Moldova*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 275-277 (în colab.).
- *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni* (rezumatul tezei de doctorat), Iași, 1995, 25 p.
- *Macroresturi vegetale descoperite în nivelurile Cucuteni A₂ și B₁ de la Poduri-Dealul Ghindaru*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 311-319 (în colab.).
- *Un vase à silhouettes anthropomorphes peintes découvert à Poduri-Dealul Ghindaru*, în Gh. Dumitroaia, D. Monah (eds.), *Cucuteni au jour d'hui*, BMA, II, 1996, p. 39-48 (în colab.).

Macrorestes végétaux découvertes dans les niveaux Cucuteni A₂ et B₁ de Poduri-Dealul Ghindaru, în Gh. Dumitroaia, D. Monah (eds.), *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, 1996, p. 49-62 (în colab.).

Cereals in the Europe of the East and Central, în Cota Zero. RAC, 12, 1996, p. 76-88.

Découvertes du Bronze Moyen dans la station de Poduri-Dealul Ghindaru, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilization*, București, 1996, p. 267, 268 (în colab.).

Archaeobotanical materials from Moldavia and Dobrudja (millennia 1st B.C. - 1st A.D.), în P. Roman, S. Diamandi, M. Alexianu (eds.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations, I, Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology*, Constanța-Mangalia-Tulcea, 20-26 May 1996, București, 1997, p. 620-627 (în colab.).

Stadiul cercetărilor arheobotanice pentru eneoliticul din Moldova de Vest, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 297-316 (în colab.).

- *Cercetarea ieșeană asupra neo-eneoliticului din Moldova în perioada 1949-1999*, în *ArhMold*, XXII, 1999, p. 149-156.
- *The Exploitation of Salt in the Prehistory of Moldavia, Romania*, în *ArchRep*, 23 (1999/2000), 2000, p. 10-20 (în colab.).
- *Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru*, în CCAR. *Campania 2000*, 2001, p. 190-198 (în colab.).
- *L'exploitation préhistorique du sel dans les Carpates Orientales*, în O. Weller (ed.), *Archéologie du sel: techniques et sociétés, Internationale Archäologie, ASTK, 3 Colloque 12.2, XIVe Congrès UISPP, Liège, sept. 2001, 2002*, p. 135-146.
- *Cucuteni – un fenomen în preistorie / Cucuteni – a phenomenon into the prehistory*, în Gh. Dumitroaia, D. Monah (eds.), *Artă eneolitică. Cucuteni*, Piatra-Neamț, 2002, p. 9-26, 35-62.
- *Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru*, în CCAR. *Campania 2001*, 2002, p. 242-246 (în colab.).
- *Les céréales cultivées par les populations néo- et énéolithiques de la Moldavie, în Pain, fours et foyers des temps passés. Archéologie et traditions boulangères des peuples agriculteurs d'Europe et du Proche Orient, Civilisations*, 49/1-2, 2002, p. 67-76 (în colab.).
- *Découvertes de pains et de restes d'aliments céréaliers en Europe de l'Est et Centrale*, în *Pain, fours et foyers des temps passés. Archéologie et traditions boulangères des peuples agriculteurs d'Europe et du Proche Orient, Civilisations*, 49/1-2, 2002, p. 77-99.
- *Ideii religioase la triburile Cucuteni-Tripolie (mileniile V-IV î.H.)*, în *Prelegeri academice*, vol. 1, nr. 1, Academia Română-Filiala Iași, Iași, 2002, p. 19-36.
- *Lunca, com. Vânători-Neamț, jud. Neamț. Punct: Poiana Slatinii*, în CCAR. *Campania 2002*, 2003, p. 183, 184 (în colab.).
- *Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru*, în CCAR. *Campania 2002*, 2003, p. 243-245 (în colab.).
- *Quelques réflexions sur les trésors de la culture Cucuteni*, în SAA, IX, 2004, p. 129-140.

IV. Cronică:

- *Cultura Cucuteni în context european – colocviu internațional*, în *MemAntiq*, XII-XIV, 1986, p. 311-315.
- *Colocviul internațional „Animales et pratiques religieuses. Les manifestations matérielles, Compiègne”*, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 263, 264.
- *Călătorie de documentare științifică în Franța și Republica Federală Germania (1988)*, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 264-266.
- *Préface*, în *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, Piatra-Neamț, 1996, p. 5-7 (în colab.).
- *Colocviul Internațional „Pains, fours et foyers des temps passés, Treignes (Belgique), 6-8 octobre 1995*, în *ArhMold*, XIX, 1996, p. 335, 336.
- *Colocviul internațional „Le bassin du Bas Danube entre les V-III-e millénaires avant notre ère, 13-15 nov. 1996*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 451-453 (în colab.).
- *Prefață*, în Șt. Cucos, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, BMA, VI, Piatra-Neamț, 1999, p. 7, 8 (în colab.).
- *Prefață*, în V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, BMA, XII, Piatra-Neamț, 2002, p. 15-17 (în colab.).
- *In memoriam Victor Sorochin*, în V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, BMA, XII, Piatra-Neamț, 2002, p. 9-14 (în colab.).
- *Prefață*, în I. Mareș, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul din România*, Suceava, 2002, p. 15, 16.
- *Le Symposium „Recherches interdisciplinaires dans le néo-énéolithique de Moldavie: réalisations et perspectives”*, Iași, 15 Juin 2002, în *SAA*, IX, 2003, p. 539, 540.

V. Necrologuri:

- *Hortensia Dumitrescu (1901-1982)*, în *MemAntiq*, IX-XI, 1985, p. 741-743.
- *Aurel Buzilă (1924-1986)*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 297-299.
- *Nicolae Vlassa (1934-1984)*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 353-355.
- *Vladimir Dumitrescu (D. Vlad)*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 327-332.
- *Ștefan Cucos (1936-1992)*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 343, 344.
- *Alexandra Bolomey (1932-1993)*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 351-353.
- *Anton Nișu (1911-1995)*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 459-463.

VI. Recenzii, prezentări:

- Șt. Cucos, *Ceramica neolitică din Muzeul Arheologic Piatra-Neamț / Céramique néolithique du Musée Archéologique de Piatra Neamț*, BMA, I, în *Carpica*, VI, 1973, p. 241, 242.
- Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, în *Carpica*, X, 1978, p. 422-425 (în colab.).
- M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 331-334.
- *Banatica*, IV, în *Carpica*, XI, 1979, p. 345-347.

- Suceava. Anuarul muzeului județean, V, în *Carpica*, XI, 1979, p. 337-339.
- G. Rachet, *La Gaule celtique. Des origines à 50 av. J.-C.*, în *MemAntiq*, VI-VIII, 1981, p. 361, 362.
- L. Ellis, *Laboratory techniques in Archaeology. A Guide to the Literature (1920-1980)*, în *MemAntiq*, IX-XI, 1985, p. 747-749.
- PACT. *Journal of the European Study Group on Physical, Chemical, Mathematical and Biological Techniques to Archaeology. ¹⁴C and Archaeology*, în *MemAntiq*, XII-XIV, 1986, p. 327-331.
- V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, în *MemAntiq*, XII-XIV, 1986, p. 323-325.
- Vl. Dumitrescu, *El arte prehistorica en Rumania*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 315.
- L. Ellis, *The Cucuteni-Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origins of Complex Society*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 311-314.
- W.G. Mook, H.T. Waterbolk, *Handbooks for Archaeologist. Radiocarbon Dating*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 315.
- N.M. Vinogradova, *Plemena Dnestrosko-Prutskogo mezhdureč'ja v period rascveta tripol'skoj kul'tury*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 310.
- B. Deppert-Lippitz, *Griechischer Goldschmuck*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 314-315.
- I. Vörös, *Lion remains from the Neolithic and Copper Age of the Carpathian Basin*, *Folia Archaeologica*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p.310.
- S. Marinescu-Bîlcu, *Țirpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 301-304.
- J. Lichardus, M. Lichardus-Itten et G. Baillaud, J. Cauvin, *La Protohistoire de l'Europe. Le Néolithique et le Chalcolithique*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 325, 326.

DR. VASILE URSACHI LA 70 DE ANI !

Într-adevăr, cercetătorul Vasile Ursachi, director încă de acum 47 de ani al Muzeului de Istorie Roman și director adjunct al Complexului Muzeal Județean Neamț, din 1998, va împlini, pe 30 decembrie, șapte decenii de viață. Pentru toți cei care îl cunosc, datele înscrise în buletin sunt nerelevante, căci vivacitatea, optimismul și tăria cu care crede în destinul său științific și muzeografic îl prezintă mult mai tânăr!

S-a născut în Havârna (județul Botoșani), unde a absolvit și școala generală. În anii 1946-1953 a urmat Școala Pedagogică din Șendriceni-Dorohoi, iar apoi cursurile Facultății de Istorie a Universității Al. I. Cuza din Iași, pe care a absolvit-o în 1957. De la 1 septembrie, același an, activează la Roman, unde a fost repartizat, cu sarcina de a pune bazele unei instituții muzeale, inexistente până la acea dată. În anul 1986, ca un corolar al activității sale științifice, și-a susținut teza de doctorat, sub conducerea acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița.

Considerat, pe drept cuvânt, un veteran al muzeografiei românești, dr. Vasile Ursachi are în spate o carieră științifică de excepție, contribuția sa la apariția, dezvoltarea și buna funcționare a muzeului de istorie, dar și a celorlalte muzee din Roman, fiind absolut remarcabilă. Cercetările arheologice sistematice, pe care le-a promovat și susținut permanent timp de aproape cinci decenii, îndeosebi în așezările geto-dacice de pe Valea Siretului, au devenit de referință pentru istoria veche a României, numele său fiind recunoscut de confracți și citat într-un număr important de lucrări de specialitate.

Inițierea lui Vasile Ursachi în domeniul arheologiei a început încă din 1953. În paralel cu frecventarea cursurilor universitare, a participat mai întâi la săpăturile

sistematice de la Valea Lupului (jud. Iași), unde a colaborat cu prof. Dinu Marin, iar apoi – în vacanțele de vară – la șantierele de la Trușești (jud. Botoșani) și din zona lacului de acumulare de la Bicaz, conduse de acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița și C.S. Nicolăescu-Plopșor. La scurt timp după angajare a condus sau a colaborat la diverse șantiere din zona Romanului, așa cum au fost cele de la: Văleni-Botești (1959-1969); Butnărești și Poiana Dulcești (1961, 1962), unde a colaborat cu Institutul de Arheologie din București; Gabăra-Moldoveni (1957-1960), unde a conlucrat cu Iulian Antonescu; Buda-Buhuși (1960, 1961), în colaborare cu C.S. Nicolăescu-Plopșor; Secuieni-*Aldești* (1961-1963); Cetatea Nouă a Romanului de pe malul Siretului (1961, 1962). Dar cea mai importantă contribuție pe care a adus-o Vasile Ursachi o constituie cercetările sistematice de la Brad-Negri (din 1963 până în prezent), care – împreună cu alte două șantiere (Răcățau și Moinești), unde a colaborat cu prietenul său Viorel Căpitanu – îl recomandă ca unul dintre cei mai mari specialiști în domeniul civilizației geto-dace. De asemenea, a efectuat cercetări în așezările de la Izvoare-Bahna (1965, 1967), Săbăoani (un număr de 18 campanii, începute în 1965), David-Văleni (1967), Tămășeni (1968-1970), Dulcești (1988), Pânțești și Bozieni (1989), Episcopia Romanului (1998, 1999, 2003) ș.a.

Pe parcursul anilor 1963-2002 a realizat numeroase cercetări de suprafață, pe baza cărora a descoperit peste 300 de puncte și stațiuni arheologice. Din cuprinsul acestora, dar și din săpăturile sistematice a recoltat peste 250.000 de obiecte, multe dintre ele fiind etalate în expoziția de bază a instituției la care activează.

Este evident că alături de cercetarea sistematică, din fața căreia nu s-a dat la o parte niciodată, indiferent cât de grele au fost condițiile de lucru, o mare realizare a dr. Vasile Ursachi este Muzeul de Istorie Roman, al cărui patrimoniu este legat, în proporție de cel puțin 95%, de acest specialist, avaturile facerii, dezvoltării și înfloririi acestei unități muzeale de prestigiu fiind trăite la intensitate maximă de fondatorul său.

Dacă la venirea sa în Roman nu existau decât 8 (opt) piese, care proveneau dintr-o descoperire întâmplătoare, astăzi instituția româșcană depășește ca patrimoniu și preocupări multe muzee județene și chiar unele așa-zis naționale. Cea mai importantă realizare muzeistică a sa o constituie organizarea expoziției de bază a instituției, deschisă în 1995 într-un local complet renovat (*Palatul Nevruzzi*), la care se adaugă expoziția referitoare la situl arheologic de la Brad, premiată în calitate de cel mai bun proiect de expoziție pe anul 1996. Referitor la patrimoniul și activitatea instituției, la care veghează neclintit de atâta vreme, luptând cu o înverșunare exemplară cu cei care i-au fost potrivnici, trebuie să menționăm faptul că de-a lungul anilor a organizat la sediu peste 150 de expoziții temporare, multe dintre ele itinerante, a colaborat la întocmirea a peste 10 expoziții regionale sau naționale și a patru expoziții internaționale. A participat la peste 200 de sesiuni științifice cu caracter zonal sau național, de cinci ori fiind prezent la congrese internaționale.

O mare parte din cercetările efectuate au fost valorificate prin cele peste 110 note, articole și studii științifice, care au fost publicate în reviste de specialitate, precum *Memoria Antiquitatis*, *Carpica*, *Materiale și Cercetări Arheologice*, *Thraco-Dacica*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie)*, *Arheologia Moldovei*, *Hierasus*, *Crisia*, *Studii și Cercetări de Antropologie*, *Cercetări Agronomice în Moldova*, *Magazin Istoric* etc., sub semnătură proprie sau în colaborare cu alte personalități. Dintre cărțile

publicate, o importanță cu totul aparte o au volumele *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, realizată în colaborare, care în 1991 a primit premiul *Vasile Pârvan* al Academiei Române și *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, o monografie foarte consistentă și deosebit de apreciată de către specialiști.

Nu mai puțin importantă este activitatea desfășurată pe tărâm cultural-educativ, în cadrul căreia a susținut sute de conferințe și expuneri referitoare la istoria locală și națională, a scris articole și a acordat interviuri în presa scrisă, la radio și televiziune. După 1990 a fost ales președinte al Societății Culturale *Roman Mușat*, calitate în care a contribuit în mod esențial la organizarea manifestărilor din anul 1992, prilejuite de aniversarea a șase secole de la prima atestare documentară a Romanului, dar și la alte acțiuni omagiale și comemorative.

Apreciat și stimat de către oamenii de cultură din țară pentru spiritul civic și ardoarea cu care militează pentru apărarea valorilor trecutului, dr. Vasile Ursachi a primit de curând (în 2004) medalia *Meritul Cultural*, în grad de comandor.

În pragul aniversării frumoasei vârste de 70 de ani, nu ne rămâne decât să-i mulțumim călduros pentru tot ce a făcut și va face pentru știința și muzeografia românească, urându-i sănătate, un călduros *La Mulți Ani!* și realizarea tuturor proiectelor care îl animă.

Gheorghe Dumitroaia

LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE

I. Cărți:

- *Ghidul monumentelor istorice din județele Bacău și Neamț*, Bacău, 1971, 128 p. (în colab.);
- *Roman – mic îndreptar turistic*, București, 1977, 70 p.;
- *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Iași, 1988, 200 p. (în colab.);
- *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995, 600 p.;
- *Situl arheologic de la Brad*, București, 1996, 42 p.

II. Studii și articole:

- *Săpăturile de la Buda (r. Buhuși)*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 141-144 (în colab.);
- *Noi date arheologice privind riturile funerare la carpo-daci*, în *SCIV*, 17, 2, 1966, p. 213-226 (în colab.);
- *Notă asupra unui tezaur de monede romane de la începutul Imperiului, descoperit la Bozieni (r. Roman)*, în *SCIV*, 17, 4, 1966, p. 703-707 (în colab.);
- *Nouvelles données archéologiques concernant les carpo-daces*, în *Actes du VII-e CISPP*, 2, Praga, 1966, p. 1022-1024 (în colab.);

- *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman în zona râurilor Siret și Moldova*, în *Carpica*, I, 1968, p. 111-188;
- *O nouă cetățuie dacică pe Valea Siretului*, în *Carpica*, II, 1969, p. 93-130 (în colab.);
- *Două tezaure romane imperiale descoperite în Moldova*, în *Carpica*, II, 1969, p. 143-156 (în colab.);
- *Contribuții la problema ritului de înmormântare la carpo-daci*, în *Carpica*, II, 1969, p. 199-201;
- *Contribuții la problema așezărilor dacice de pe Valea Siretului*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 105-119;
- *Piese de harnașament descoperite în așezarea daco-carpică de la Săbăoani*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 327-331;
- *Studiul resturilor osoase din mormintele cimitirelor birituale de la Gabăra-Moldoveni și Săbăoani I (jud. Neamț) din sec. II-III e.n.*, în *SCA*, 6, 1, 1969, p. 7-15 (în colab.);
- *Săpăturile arheologice de la Văleni (jud. Neamț)*, în *MCA*, I, 1970, p. 263-270;
- *Două tezaure de denari romani republicani descoperite la Răcățău și Pâncești*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 167-195 (în colab.);
- *Descoperiri geto-dacice în județul Bacău*, în *Crisia*, 1972, p. 97-114 (în colab.);
- *Noi descoperiri de monede antice în județul Bacău*, în *Carpica*, VII, 1975, p. 45-58 (în colab.);
- *Brad und Răcățău, zwei getisch-dakische befestigte Siedlungen (Kreis Bacău)*, în *TD*, 1976, p. 271-277 (în colab.);
- *Contributions au problème des établissements daces de la Vallée du Siret: „La dava” de Brad*, în *Actes du II-e CIT*, București, 1976, p. 140, 141;
- *La nécropole carpe des II-III siècles de n.e. à Văleni*, în *IAR*, 1977, f. 9 (R52-R63, 14 f.) (în colab.);
- *Elemente și influențe romane la est de Carpați în secolele II-III e.n.* în *Hierasus*, I, 1978, p. 147-185;
- *Descoperiri arheologice aparținând epocii bronzului din județul Bacău*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 135-148 (în colab.);
- *Noi elemente de fortificații în așezarea dacică de la Brad, jud. Bacău*, în *MCA*, XIV, 1980, p. 178-182;
- *Principaux résultats des fouilles archéologiques de Brad*, în *Actes du II-e CIT*, II, București, 1980, p. 61-70;
- *Zargidava*, în *Roumanie, pages d'histoire*, VI, 3-4, 1981, p. 149-152;
- *Cetatea dacică de la Brad*, în *SympThr*, 1, 1983, p. 59-61;
- *Sanctuarul de la Zargidava*, în *MagIst*, XVIII, 3 (204), 1984.
- *Cetatea de la Brad*, în *SympThr*, 2, 1984, p. 11;
- *Cele mai vechi dovezi ale practicării agriculturii la Brad, județul Bacău*, în *CAM*, 2 (70), 1985, p. 159-162;
- *Elemente ale spiritualității geto-dacice în contextul descoperirilor de la Brad (jud. Bacău)*, în *SympThr*, 3, 1985, p. 84-86;
- *Tezaurul cucutenian de la Brad*, în *MagIst*, XX, 6 (231), 1986, p. 7, 8;
- *Sanctuarul din cetatea dacică de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în *MemAntiq*, XII-XIV (1980-1982), 1986, p. 93-104;

- *Rituri și ritualuri de înmormântare în așezarea de la Brad*, în *MemAntiq*, XII-XIV (1980-1982), 1986, p. 105-152;
- *Dovezi de scriere la geto-daci*, în *SympThr*, 4, 1986, p. 72, 73;
- *Din istoricul construcțiilor de pe Stânca de la Brad*, jud. Bacău, în *CAM*, XX, 1 (77), 1987, p. 145-149 (în colab.);
- *Fortificații dacice pe Valea Siretului*, în *Carpica*, XVIII-XIX (1986-1987), 1987, p. 31-51;
- *Cetatea dacică de la Moinești*, în *Carpica*, XVIII-XIX (1986-1987), 1987, p. 53-69 (în colab.);
- *Ceramica dacică pictată din Cetatea de la Brad*, com. Negri, jud. Bacău, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 43-97;
- *Cetatea dacică de la Brad*, în *TD*, VIII, 1-2, 1987, p. 100-126;
- *Elemente ale spiritualității geto-dacice în cetatea de la Brad* (com. Negri, jud. Bacău), în *SympThr*, 5, 1987, p. 149-151;
- *Tezaurul de monede romane descoperit la Traian*, județul Neamț, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 117-130 (în colab.);
- *Unelte agricole ale dacilor din cetățile de pe Valea Siretului*, în *SIRAR*, 1988, p. 12, 13;
- *Cetatea dacică de la Moinești*, în *SympThr*, 6, 1988, p. 88 (în colab.);
- *Obiecte de podoabă descoperite în cetatea dacică de la Brad*, în *SympThr*, 6, 1988, p. 102-104;
- *Importuri greco-romane în Cetatea dacică de la Brad*, în *SympThr*, 7, 1989, p. 281-283;
- *Le dépôt d'objets de parure énéolithique de Brad*, com. Negri, dép. de Bacău, în *BAI*, IV, 1990, p. 335-386;
- *Cetatea dacică de la Brad*, Chișinău, 1991, p. 38-42;
- *Iulian Antonescu – o mare personalitate a zilelor noastre*, în *Carpica*, XXII, 1991, p. 171, 172;
- *Descoperiri monetare din așezarea dacică de la Brad*, în *ArhMold*, XV, 1992, p. 97-105 (în colab.);
- *Depozitul de obiecte de podoabă eneolitice de la Brad*, com. Negri, jud. Bacău, în *Carpica*, XXIII/1, 1992, p. 51-103;
- *Vasile Pârvan și „davele” de pe Siret*, în *Carpica*, XXIII/1, 1992, p. 125-130;
- *Necropola carpică de la Poiana-Negri*, jud. Bacău, în *Carpica*, XXIII/2, 1992, p. 143-149 (în colab.);
- *Dava geto-dacică de la Brad*, jud. Bacău, în *MCA*, 1992, p. 115-120;
- *Cercetări de suprafață pe Valea Siretului, la nord de municipiul Roman*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 145-176 (în colab.);
- *File de preistorie*, în *Istoria orașului Roman*, Bacău, 1992, p. 15-29;
- *Monumente religioase și laice din Roman*, în *Istoria orașului Roman*, Bacău, 1992, p. 104-130 (în colab.);
- *Dovezi ale practicării agriculturii la daci. Descoperiri din zona Romanului*, în *SIRAR*, 1993, p. 7-9;
- *Cetatea dacică de la Brad*, în *CCA*, 1994, p. 8;
- *Săbăoani-„La Izvoare”*, în *CCA*, 1994, p. 56;
- *Necropola din sec. IV de la Săbăoani*, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 261-278;

- *Conservarea și depozitarea produselor agricole în cetatea dacică de la Brad*, în CAM, 1994, p. 136, 137;
- *Elemente decorative ale cânilor geto-dacice*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 33-43;
- *Săpăturile de la Brad*, în CCA, 1995, p. 13, 14;
- *Muzeul de Istorie din Roman*, în *RevMuz*, 6, 1995, p. 3-14;
- *Din istoria apiculturii în zona Romanului*, în *SIRAR*, 1995, p. 601-603;
- *Brad-„La Stâncă”*, în CCA, 1996, p. 14, 15;
- *Contribuția cercetărilor din cetatea dacică de la Brad la cunoașterea geșilor est-carpatici*, în *LSA*, 1996, p. 84, 85;
- *La cité géto-dace de Brad*, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilization*, București, 1996, p. 356-358;
- *Contribuția cercetărilor arheologice din cetatea dacică de la Brad la cunoașterea culturii geșilor est-carpatici*, în *Carpica*, XXVI/1, 1997, p. 43-49;
- *Tezaurul de monede romane de la Tămășeni*, în *Carpica*, XXVI/1, 1997, p. 123-138;
- *Șantierul arheologic Brad*, în CCA, 1997, p. 10, 11;
- *Șantierul arheologic Răcătău*, în CCA, 1997, p. 78-80 (în colab.);
- *Săbăoani, necropola din sec. IV d.H.*, în CCA, 1997, p. 50, 51;
- *Muzeul de Istorie Roman*, în *Prix Européen du Musée de l'Année – des candidats*, 1997, p. 60;
- *Săpăturile de la Răcătău*, în CCA, 1998, p. 62, 63 (în colab.);
- *Săpăturile de la Săbăoani-„La Izvoare”*, în CCA, 1998, p. 67;
- *Săpăturile de la Brad*, în CCA, 1998, p. 89;
- *Săpăturile de la Brad*, în CCA, 1999, p. 15;
- *Cercetările de la Răcătău*, în CCA, 1999, p. (în colab.);
- *Săpăturile de la Săbăoani*, în CCA, 1999, p. 101;
- *Așezarea dacică de la Pâncești*, în *Carpica*, XXIX, 2000, p. 83-112;
- *Săpăturile de la Brad*, în *CCAR. Campania 1999*, 2000.
- *Săpăturile de la Roman*, în *CCAR. Campania 1999*, 2000.
- *Un nouveau motif décoratif sur la poterie dace peinte*, în *SAA*, VII, 2000, p. 345-350;
- *Așezarea dacică de la Gâdinți, com. Sagna, jud. Neamț*, în *Carpica*, XXX, 2001, p. 9-38;
- *Săpăturile de la Brad*, în *CCAR. Campania 2000*, 2001, p. 45, 46;
- *Săpăturile de la Roman*, în *CCAR. Campania 2000*, 2001, p. 208;
- *Așezarea dacică de la Tămășeni, județul Neamț*, în *MemAntiq*, XXII, 2001, p. 219-289;
- *Tezaurul de monede divizionare poloneze de secol XVII, descoperit la Săbăoani, județul Neamț*, în *MemAntiq*, XXII, 2001, p. 321-332 (în colab.);
- *Un nou element al procesului de urbanizare la daci, descoperit la Brad, jud. Bacău*, în *Adevărul, omenește posibil*, volum omagial Sever Dumitrașcu, Oradea, 2001, p. 145-153;
- *Zargidava, campania de săpături 2001*, în *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 63;
- *Săpăturile de la Săbăoani*, în *CCAR. Campania 2001*, 2002.
- *Zargidava – centrul politic al regilor daci*, în *Zargidava*, Bacău, 2002, p. 7-16;
- *Iulian Antonescu – viața și opera*, în *Iulian Antonescu și dreptul la neuitare*, București, 2002, p. 105-108;
- *Fortificațiile dacilor pe Valea Siretului Mijlociu*, în *BMMN*, 1, 2, 2003, p. 46-53;
- *Săpăturile de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în *CCAR. Campania 2002*, 2003, p. 60, 61;

- *Săpăturile de la Răcătău de Jos, com. Horgești, jud. Bacău, în CCAR. Campania 2002, 2003, p. 249-251;*
- *Un mormânt hallstattian descoperit la Aldești-Secuieni, în Mousaios, 6, 2001, p. 37-46;*
- *Contribuții la problema dispariției așezărilor de tip „dava”, în Istoria ca lectură a lumii. Omagiu lui Alexandru Zub, la împlinirea a 60 de ani, Iași, 20, p. 75-83.*

III. Coordonări de volume:

- *Istoria orașului Roman, Bacău, 1992, 400 p.*

IV. Colaborator la realizarea unor cataloage de expoziție:

- *Iliri și daci, Belgrad, 1971;*
- *Civilizația traco-geto-dacică și continuitatea sa în epoca formării poporului român, Bacău, 1980;*
- *Civilizația geto-dacilor din Bazinul Siretului, Bacău, 1992;*
- *Rădăcini ale civilizației strămoșești în Muntenia de Răsărit, Moldova de Sud și de Centru în sec. III-XI d.H., Bârlad, 1995;*
- *Civilizația geto-dacilor din Bazinul Siretului, Bacău, 1997;*
- *I Daci, Florența, 1997;*
- *2000 de ani de creștinism, București, 2000.*

GRAVETIANUL DE LA PIATRA NEAMȚ - POIANA CIREȘULUI

de Marin Cârciumaru,
Géraldine Lucas, Mircea Anghelinu,
Ovidiu Cârstina, Marian Cosac,
Monica Mărgărit, Loredana Niță,
Mariana Pleșa și Florin Dumitru

1. Introducere

Situl paleolitic *Poiana Cireșului* se află amplasat pe un rest al terasei de 45 m altitudine relativă, de pe partea dreaptă a Bistriței, la poalele masivului Cernegura¹, la 4 km de municipiul Piatra-Neamț (fig. 1).

Primele cercetări în această așezare paleolitică au fost întreprinse în anul 1963, materializându-se într-un sondaj de 15 m², cu adâncimea de 0,90-1,40 m. În urma acestor prime săpături arheologice, efectuate de C. Scorpan, s-au descoperit, în cadrul a patru straturi geologice, resturi de combustie și faunistice, precum și 2162 piese litice, considerate ca aparținând unui singur orizont cultural, definit – conform schemei culturale acceptate în anii '60 – drept *aurignacian superior răsăritean*².

Un al doilea sondaj, efectuat în anul 1968, a ajuns până la adâncimea de 1,50 m, cu acest prilej fiind identificate cinci straturi geologice care includeau trei niveluri de locuire, atribuite de data aceasta gravetianului³.

Un nou sondaj a fost realizat, în anul 1989, de către M. Bitiri-Ciortescu și R. Dobrescu, însă rezultatele obținute în acel an au rămas deocamdată inedite.

Interpretarea inițială a rezultatelor cercetărilor din acest sit a suferit diverse modificări de-a lungul timpului. Astfel, părerea lui C. Scorpan⁴, precum că locuirea de la *Poiana Cireșului* ar aparține unui *aurignacian superior răsăritean*, a fost modificată de V. Chirica⁵, care o atribuie simplu aurignacianului, pe motiv că: *No Gravettian specific tools (Gravette points and "à bord abattu" blades and bladelets) were found*⁶.

¹ M. Bitiri-Ciortescu, V. Căpitanu, M. Cârciumaru, *Paleoliticul din sectorul subcarpatic al Bistriței în lumina cercetărilor de la Lespezi-Bacău*, în *Carpica*, XX, 1989, p. 23.

² C. Scorpan, *O nouă așezare paleolitică pe Valea Bistriței*, în *MemAntiq*, IV-V (1972-1973), 1976, p. 255-257.

³ V. Căpitanu, *Descoperiri paleolitice în județele Neamț și Vaslui*, în *Carpica*, II, 1969, p. 7-11.

⁴ C. Scorpan, *op.cit.*

⁵ V. Chirica, *The Gravettian in the East of the Romanian Carpathians*, *BAI*, III, 1989, p. 102.

⁶ *Nu s-au găsit unelte specifice Gravetianului (vârfuri „La Gravette”, lame și lamele „à bord abattu”)*.

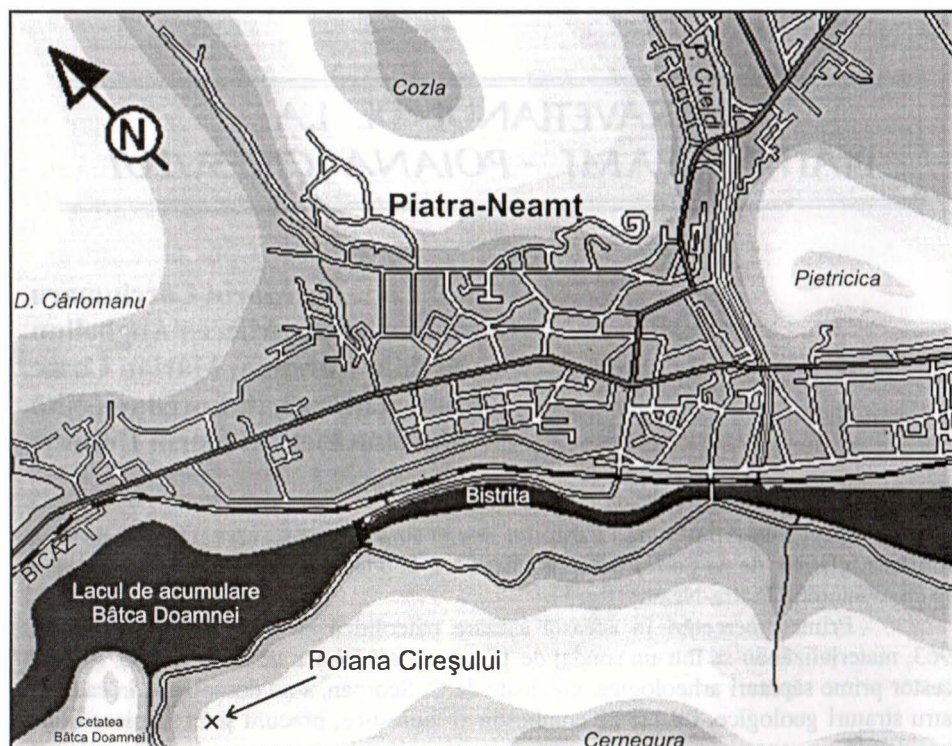

Fig. 1 - Amplasarea sitului *Poiana Cireșului*

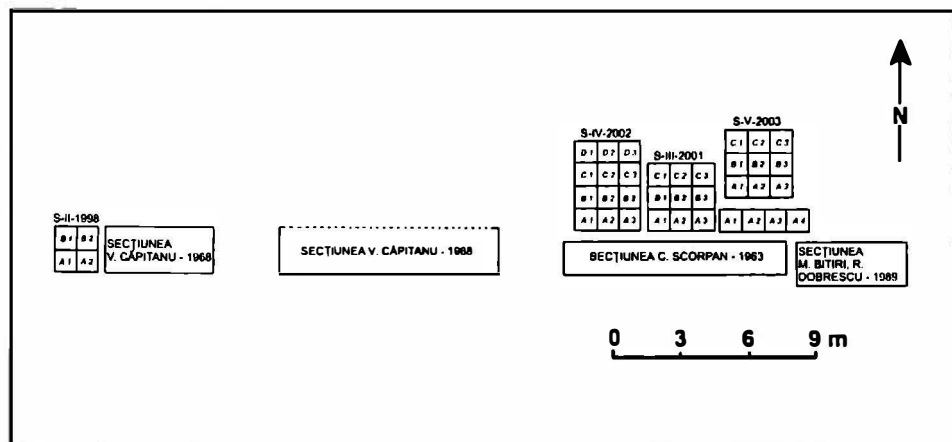

Fig. 2 - Planul săpăturilor
www.cimec.ro

(1) a altă opinie susține prezența a trei niveluri de locuire, aparținând gravetianului mijlociu, superior și final⁷. În sfârșit, conform unei scheme a cărei validitate trebuie supusă unui examen critic, situl de aici ar aparține *etapei a VII-a de evoluție a gravetianului de pe valea Bistriței*⁸.

Începând cu 1998, pe parcursul a patru campanii de săpături (1998, 2001-2003), situl de la *Poiana Cireșului* a fost cercetat de un colectiv condus de Marin Cărciumaru (Universitatea Valahia, Târgoviște), în colaborare cu Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț și Complexul Național Muzeal *Curtea Domnească* Târgoviște. Prezentul articol încearcă să ofere stadiul actual la care au ajuns cercetările noastre în urma celor patru campanii de cercetare. Întrucât suprafața cercetată a rămas mică – în raport cu potențialul arheologic estimat al sitului –, iar prelucrarea informației arheologice se află în curs, concluziile noastre vor păstra, desigur, un caracter preliminar (fig. 2).

2. Principii metodologice

Dată fiind densitatea deosebită a materialului litic și osteologic, ca și prezența unor structuri de locuire – toate menționate de cercetările anterioare și confirmate pentru început de sondajul realizat de noi înșine în 1998 –, colectivul nostru a fost nevoit să reflecteze serios asupra metodologiei de exploatare a informației arheologice prezente în acest sit.

Într-adevăr, timp de decenii, cercetarea paleoliticului din România s-a rezumat, în majoritatea situațiilor, la o concepție generală specifică paleontologiei: delimitarea ansamblurilor litice se realiza pe baza *fosilelor directe*, în vederea delimitării succesiunii culturale din respectivul sit. În completare, metoda stratigrafică înțelegea – cu excepția siturilor de mari dimensiuni – drept o sondare a nivelurilor geologice, stabilirea de obicei poziția cronologică a acestor ansambluri. În foarte puține situații, în general atunci când densitatea materialului o impunea, secțiunile înguste erau lărgite, în vederea unei cercetări planimetric-topografice. Recuperarea materialului osteologic, realizată consecvent îndeosebi în ultimele decenii, urmarea doar reconstituirea parametrilor climatici, în foarte puține situații studiile arheozoologice contribuind la înțelegerea relațiilor dintre om și mediul său, precum și modul cum ar fi vizibile acestea în strategiile de asigurare a subzistenței.

În opinia noastră, aceste obiective de cercetare nu numai că nu satisfac curiozitatea istorică și rigorile arheologiei paleoliticului în Europa, dar – prin viziunea lor verticalistă – compromit un volum important de informație arheologică. Cu atât mai nepotrivită ar fi fost perpetuarea unui astfel de sistem în cazul unui sit precum cel de la *Poiana Cireșului*. Prin urmare, așezarea de aici permite înțelegerea unui întreg set de fenomene, de la organizarea sitului și comportamentul cultural al vânătorilor gravetieni, până la semnificația diverselor *faze și etape* ale gravetianului, delimitate până acum doar pe principii tipologico-stratigrafice. Astfel motivați, vom renunța, deocamdată, la

⁷ M. Brudiu, *Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova. Studiu arheologic*, BA, seria complementară, 2, 1974, p. 100, 101.

⁸ Al. Păunescu, *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpați și Siret. Studiu monografic*, vol. I, București, 1998, p. 280.

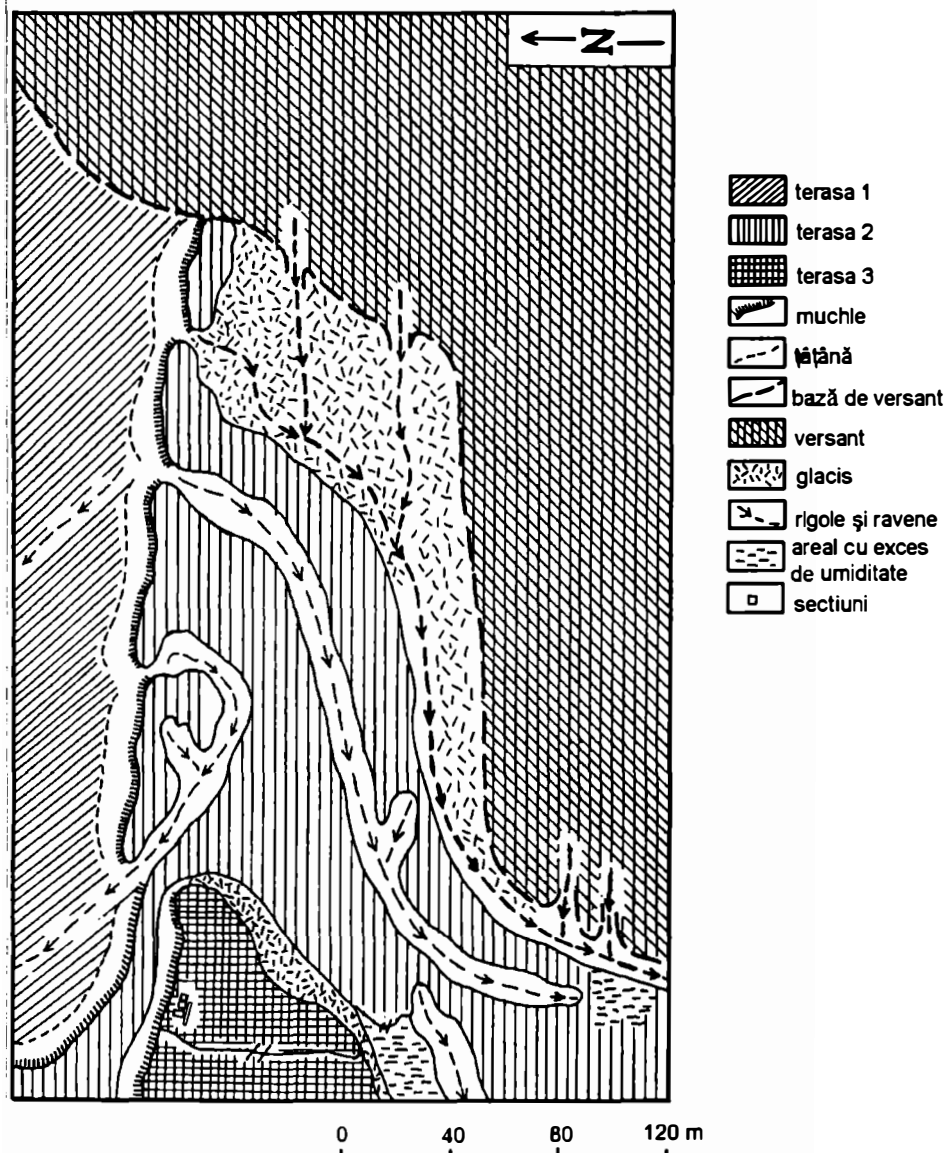

Fig. 3 - Harta geomorfologică a zonei în care este amplasată Poiana Cireșului (realizată de F. Păunescu)

plasarea locuirii de aici în ansamblul gravetianului de pe Valea Bistriței, încercând – în această etapă – să înțelegem dinamica internă a sitului.

Obiectivelor de cercetare – paleoetnografice – nu le putea corespunde decât o metodă de cercetare care să permită dezvelirea atentă a solurilor de locuire, recuperarea integrală a materialului arheologic și studiul intensiv, pluridisciplinar, al documentației. Pentru studierea depozitului au fost deja recuperate eșantioane palinologice și peste 40 de eșantioane pentru datări radiocarbon. Colectivul nostru își propune, în cadrul campaniilor ulterioare, un studiu sedimentologic al întregului depozit.

Principalul obiectiv urmărit de săpătură a fost dezvelirea planimetrică a nivelurilor antropice și înregistrarea fidelă a relațiilor spațiale dintre diferitele artefacte și structuri de locuire. Gruparea secțiunilor a căutat, deocamdată, să exploateze suprafața poienii neafectată de cercetările anterioare. În ciuda avantajelor pe care le poate avea deschiderea unei suprafețe mai mari, dimensiunea acestora a rămas modestă (maxim 3 x 4 m), din considerente obiective: topografia poienii, regimul de proprietate și finanțarea.

Suprafața cercetată a fost permanent împărțită în carouri de 1 x 1 m, iar înregistrarea s-a realizat în funcție de un punct 0 unic. Decaparea s-a realizat în niveluri minimale impuse doar de dimensiunea artefactelor (în medie 2 cm), fiind permanent însoțită de înregistrarea tridimensională, desenarea pe hârtie milimetrică (în culori de cod), fotografierea tuturor situațiilor arheologice care o solicitau și trecerea prin sită (0,5 mm) a sedimentului. Sistemul de înregistrare a oferit posibilitatea alcătuirii unei baze de date, care să permită modelarea informatică a rezultatelor.

3. Stratigrafia geologică

Stratigrafia geologică a sitului, extrem de complexă și serios afectată de fenomenele periglaciare, poate fi urmărită de-a lungul a șapte depozite diferite (numerotate de jos în sus) (4, 5):

- stratul 1 – depozit nisipos cu pigmentații ferimanganice și slabe acumulări de carbonat de calciu în partea superioară, unde componenta lutoasă este mai bogată; textura este în general prăfoasă și oarecum compactă în partea inferioară;
- stratul 2 – depozit lutos, cu scurgeri de carbonat de calciu permanente, ceea ce îi conferă o structură pseudo-miceliană; vetrele din cadrul său îi modifică pe alocuri compoziția și faciesul;
- stratul 3 – este un orizont de tranziție spre stratul următor, întrucât contactul său cu stratul 2 este foarte net, punând în evidență o posibilă discontinuitate sedimentologică; aspectul său este lutos, dar nu atât de compact față de stratul care îl suprapune și îi conferă o oarecare autonomie în cadrul coloanei stratigrafice;
- stratul 4 – puternic argilos, cu bogate depuneri ferimanganice, care îi conferă o structură glomerulară și desprinderi prismatice; caracterul puternic argilos și bogăția mai mare de depuneri ferimanganice se realizează către mijlocul acestui strat; uniformitatea sa este întreruptă de pătrunderi cenușii, scăpate pe canalele de rădăcini care pătrund aici; el ar putea reprezenta orizontul B al solului actual (suprapus probabil de o serie de orizonturi fosile), în timp ce stratul pseudo-micelian ar putea reprezenta orizontul C al solului actual;

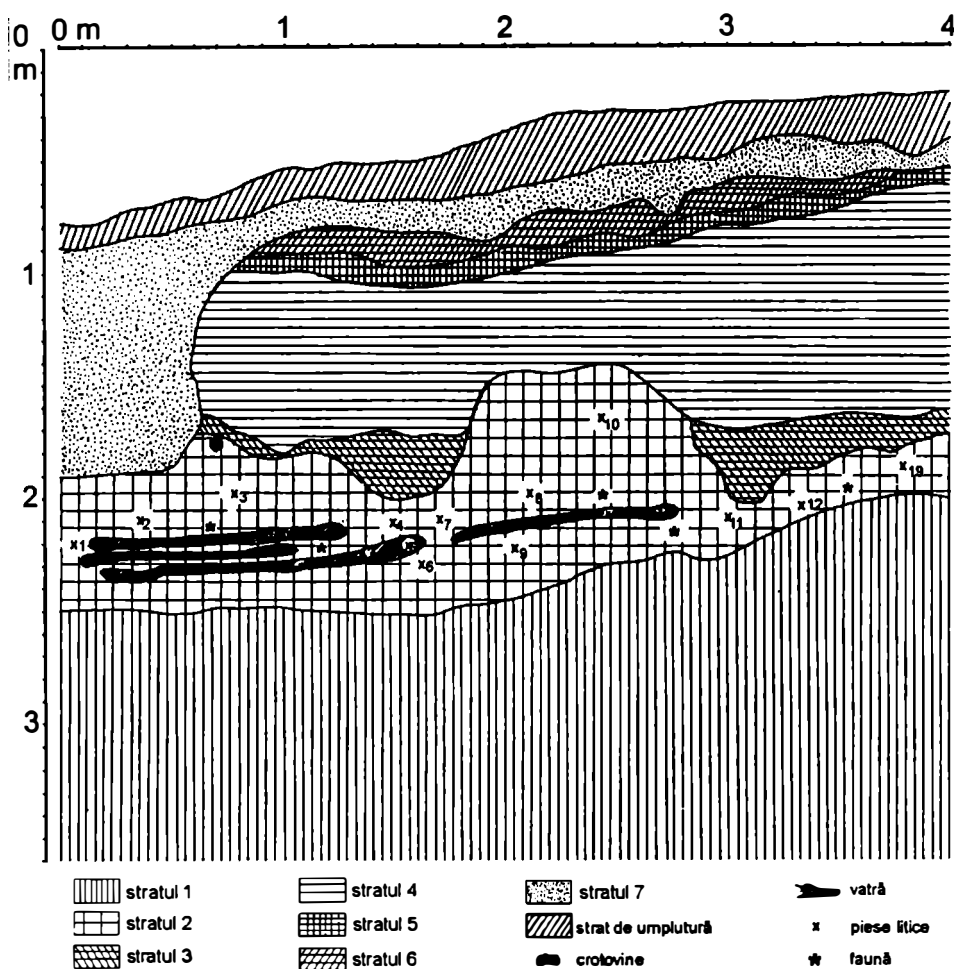

Fig. 4 - Poiana Cireșului. Profilul de est al secțiunii IV-2002
www.cimec.ro

- stratul 5 – depozit lutos și foarte compact, de culoare mult mai deschisă față de stratul subiacent; el poate constitui un orizont de tranziție între orizontul B și orizontul A al solului actual; în accepție pedologică, el poate fi notat cu A' sau AB;
- stratul 6 – orizont brun-pal, care stă la baza solului actual, dar este mult mai compact, atât față de orizontul subiacent, cât și față de orizontul A;
- stratul 7 – reprezintă orizontul de acumulare de humus, altfel spus orizontul A al solului actual, cu structură grăunțoasă și lipsit de compactitate.

4. Succesiunea culturală

Cercetările noastre au condus la reevaluarea serioasă a interpretărilor anterioare. Astfel, partea superioară a depozitului – unitățile geologice 7, 6 și 5 – conține materiale arheologice amestecate: resturi de debitaj, lame fragmentare, toporașe șlefuite, atribuite în întregime unei tradiții neolitice. Tot în neolitic pot fi încadrate fragmentele unei râșnițe, ceramica corodată (nedecorată), ca și resturile unei locuințe (o podea, chirpic puternic degradat, lemn carbonizat, fragmente ceramice și litice), descoperite la o adâncime de 0,95 m, în campania 2003. De altfel, analiza ceramicii descoperite în acest an – ca și în anii anteriori, la aceeași adâncime –, realizată de către dr. Gh. Dumitroaia, permite încadrarea acestor ultime artefacte în cultura Starčevo-Criș.

Prezența neoliticului la adâncimea de 0,95 m – în condițiile în care nici o perturbare stratigrafică de origine geologică sau antropică nu apare în profil – pune serios în discuție cronologia întregii părți superioare a depozitului de aici, considerat – ca de altfel în toate siturile paleolitice de pe valea Bistriței – ca fiind de vârstă pleistocenă. Posibilitatea ca ele să poată fi atribuite holocenului trebuie luată serios în calcul, cu atât mai mult cu cât ea presupune o severă spălare a depozitelor pleistocene subiacente, cu importante consecințe în privința încadrării geocronologice a materialului paleolitic. Sperăm ca observațiile paleopedologice și cele palinologice să poată clarifica, în viitor, această problemă.

În orice caz, date fiind perturbările stratigrafice evidente, amestecul serios de material din partea superioară a depozitului, ca și prezența unei structuri neolitice nederanjate, ipoteza unor nivele superioare aparținând gravetianului este cel puțin improbabilă.

Cu totul alta este situația bogatei ocupări gravetiene plasate, în medie, între 1,70-2,10 m adâncime (de la caroi), în unitatea geologică 2, asupra căreia cercetările noastre s-au concentrat cu deosebire. Acest nivel cultural cuprinde cel puțin trei soluri de locuire, după cum o arată urmele lenticulare de vetre sesizate foarte clar în profilul estic al secțiunii IV, și face dovada unei intense activități antropice (fig. 4).

În acest nivel sunt foarte bogate urmele de combustie, diseminate sau concentrate sub forma unor vetre subțiri, ușor alveolate, uneori suprapuse. Aceste vetre par a fi funcționat o perioadă notabilă, orizonturi de pământ ars la roșu și resturi de combustie diseminate apărând practic pe întreaga grosime a stratului de cultură.

Din cadrul acestui nivel au fost recuperate bogate resturi faunistice de erbivore – după dentiție, preponderent ren, însă nu lipsesc și speciile de mai mari dimensiuni – și un volum impresionant de material litic. Lor li se alătură diverse dovezi de artă mobilieră, un fragment de rășină, fragmente de coloranți minerali (ocru)

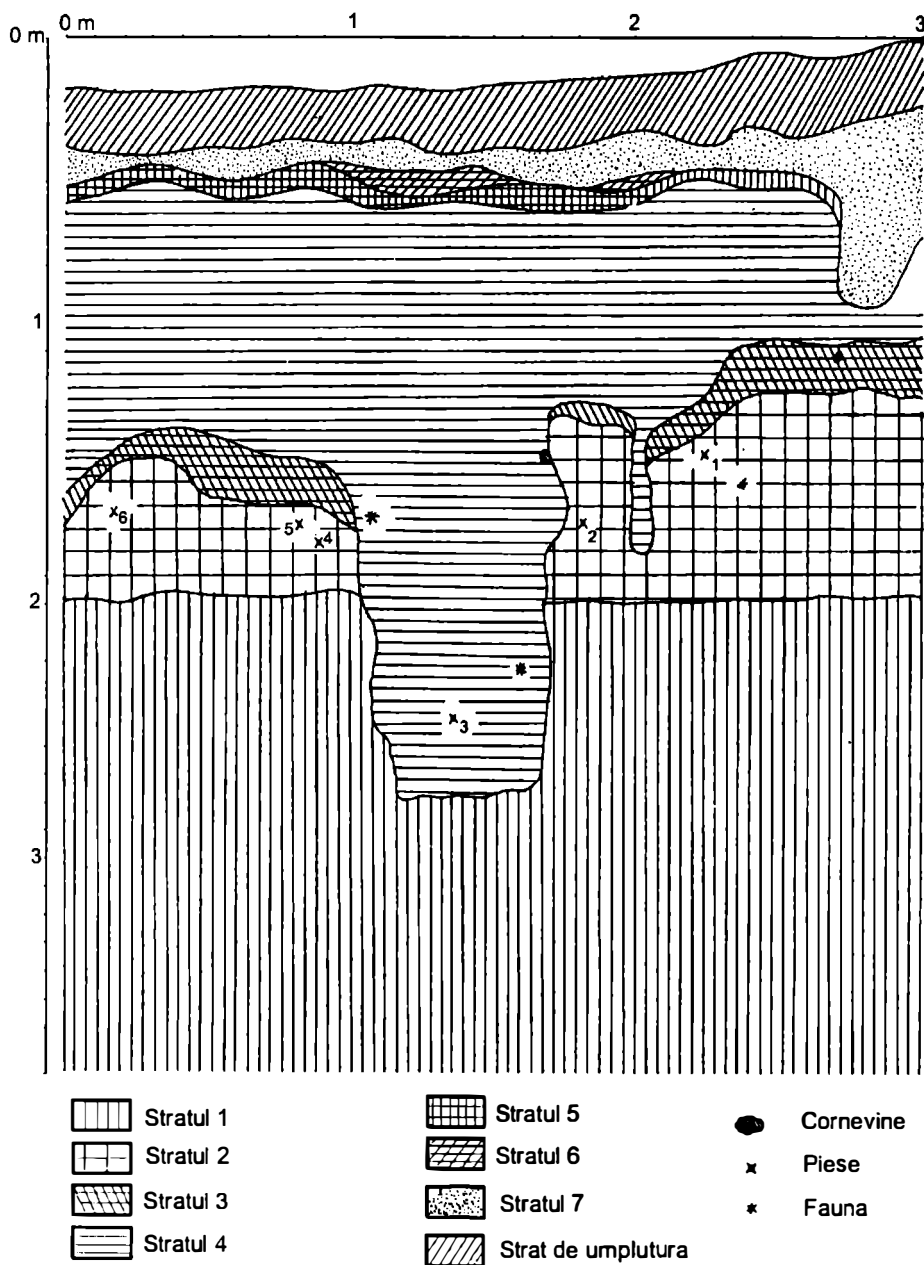

Fig. 5 - Poiana Cireșului. Profilul de sud al secțiunii IV-2002
www.cimec.ro

și câteva zeci de galeți plăți, de dimensiuni variabile, a căror funcționalitate nu este clară. De la diverse adâncimi au fost prelevate mai multe eşantioane de cărbune și os ars, în vederea efectuării unor datări radiocarbon.

Aglomerarea deosebită de material ne-a împiedicat, până în acest moment, să reușim delimitarea fidelă a fiecărui sol de locuire, cu atât mai mult cu cât este foarte probabil ca fiecare nouă ocupație să fi afectat solurile de locuire anterioare. Din acest motiv, studiul repartiției spațiale se află în curs. Sperăm, însă, că utilizarea unor programe informatice adecvate și sistemul de înregistrare ne vor permite delimitarea orizonturilor de concentrare inesizabile macroscopic.

În orice caz, cu titlu preliminar, putem susține că această etapă de ocupare a sitului este arheologic omogenă și aparține unei tradiții gravetiene. Această încadrare este susținută de armăturile, destul de rare (lamele *à dos*), de tipologia generală a utilajului și de tehnologia utilizată. Modesta amenajare a vetrelor poate presupune și o funcționare protejată a acestora, deși nu au fost delimitate direct structurile de locuire responsabile de acest fapt (cu excepția unor pietre de mari dimensiuni, aduse cu certitudine în sit de oamenii paleolitici). Durata acestor ocupații (sezoniere?) este, deocamdată, greu de estimat. Sperăm ca studiile arheozoologice și cele sedimentologice să ne ofere, în viitor, răspunsuri și în această privință.

Al doilea nivel de concentrare a dovezilor de locuire paleolitică este cel plasat între 3,50-3,70 m adâncime. Atribuirea inițială – aurignacian –, realizată de noi în 1998, pe baza dimensiunii și a caracterului general al inventarului, avea la dispoziție un eşantion limitat. Studiile tehnologice ulterioare au demonstrat că și acest nivel aparține gravetianului, după cum sugerează mai multe lamele *à dos* și vârfuri fragmentare.

Acest nivel, mult mai sărac decât primul, este lipsit de resturi faunistice, dar atestă, diseminat, existența unor urme de combustie. Materia primă presupune o varietate mult scăzută față de nivelul superior: statistic, gresia silicioasă cu glauconit este preponderentă.

În concluzie, în raport cu estimările cercetărilor anterioare, rezultatele noastre de la Poiana Cireșului au evidențiat existența a două etape de ocupare a sitului: prima, de tip repetitiv și probabil sezonier, este plasată între 1,70 și 2,10 m adâncime; ce-a de-a doua, mult mai puțin intensă, nu a fost remarcată cu prilejul săpăturilor anterioare.

Întrucât, în acest stadiu al cercetării atenția noastră a fost reținută îndeosebi de nivelul superior, vom prezenta, în continuare, observațiile privind utilajul și obiectele de artă care provin din cadrul acestuia.

5. Materia primă

În ciuda cercetărilor de teren, efectuate într-un areal de 5-10 km în preajma sitului, identificarea surselor de materie primă a fost foarte dificilă, motiv pentru care observațiile noastre păstrează același caracter preliminar. O dificultate importantă a fost determinată de construcția lacului de acumulare de lângă Piatra-Neamț, care a acoperit albia inițială a Bistriței. Prin urmare, ne este imposibil să cunoaștem calitatea și cantitatea rocilor exploatate, în epocă, din prundișul râului.

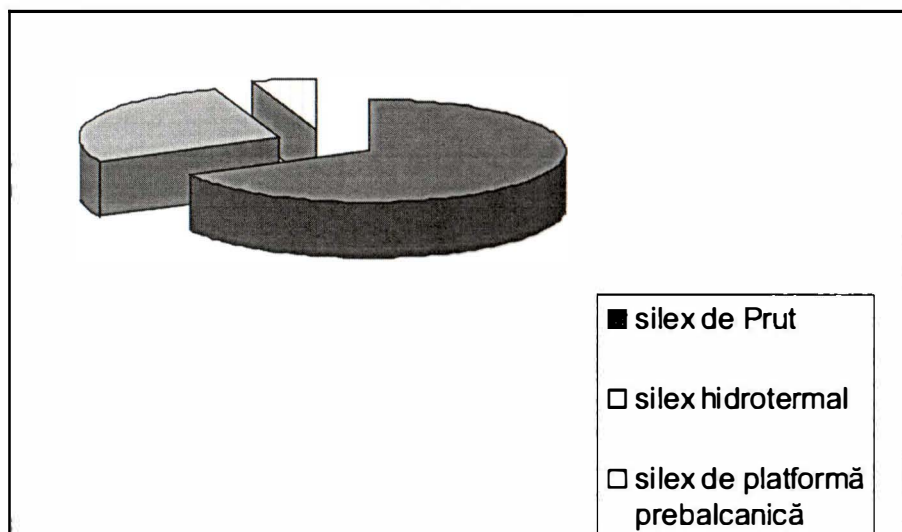
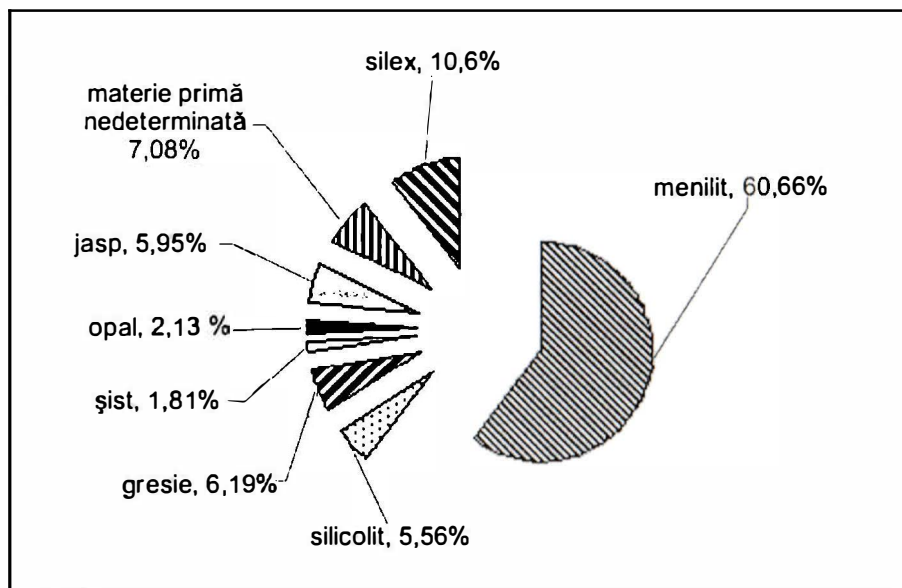

Fig. 6 - Poiana Cireșului. Diagrame reprezentând diversele categorii de materie primă utilizată

În orice caz, nivelul superior al gravetianului de la *Poiana Cireșului* sugerează un spectru foarte larg de aprovizionare cu materie primă litică, incluzând atât surse locale, cât și roci alogene (fig. 6).

Menilitul (rocă sedimentară silicioasă, de culoare neagră sau brună, cu aspect vărgat) are o origine strict locală (o arie de maxim 2 km). Un alt tip de rocă este *silicoliitul*, care împreună cu *menilitul* acoperă aproximativ 66% din ansamblul litic de aici. Aceași origine locală o are și *gresia silicioasă*, prezentă însă într-un procent mai modest. Așchiile corticale ne arată că aceste roci au fost exploatare fie sub formă de bulgări și plachete, fie sub formă de galeți rulați.

Rocile alogene sunt reprezentate de *jasp*, *opal*, *agat*, *cuarțit*, *șist negru* (zis de *Audia*) și mai multe varietăți de *silex* (*silex de Prut*, *silex de platformă prebalcanică*, *silex hidrotermal alburii*, provenit probabil din Transilvania).

Chiar dacă, în stadiul actual al cercetărilor, identificarea precisă a surselor de materie primă este departe de a fi realizată, rămâne cert faptul că situl de la *Poiana Cireșului* atestă un areal de aprovizionare larg, extins în mai multe direcții.

6. Analiza tehnolo-tipologică a utilajului litic

În această etapă a fost supus studiului tehnolo-tipologic un eșantion de 4411 piese, dintre care 130 sunt unelte. Întrucât distingerea solurilor de locuire nu a fost deocamdată posibilă, iar conținutul eșantionului este foarte omogen pentru întregul nivel, am considerat edificatoare o analiză tehnolo-tipologică unică.

6.1. Identificarea diferitelor tipuri de producție

Date obținute din analiza nucleelor (fig. 7)

Identificarea tipurilor de producție litică pornește de la două criterii: morfologia suprafeței de debitaj și numărul planurilor de lovire. Morfologia suprafeței de debitaj determină forma suportului și este, la rândul său, direct dependentă de numărul și poziția planurilor de lovire.

Nucleele cu un singur plan de lovire și suprafața plată sau îngustă și arcuită apar în proporție de 63% și par să reflecte o schemă operatorie frecvent abordată.

Date obținute din analiza lamelor și lamelelor neretușate (fig. 8)

În această categorie au fost incluse și lamelele tip *chute de burin*, considerate produse obținute intenționat și nu resturi de debitaj, datorită prezenței retușelor pe unele dintre ele. Diferențierea dintre cele obținute în scopul retușării și cele rezultate din reamenajarea uneltelor de tip *burin* este la fel de greu de operat ca și diferențierea dintre unelte-*burins* și nucleele-*burins*.

Lamele și lamelele clasice au între 5 și 20 mm lățime, iar lamelele tip *chute de burin* au, în majoritate, sub 10 mm lățime.

Date obținute din analiza uneltelor (fig. 9)

Unelte tip *grattoir* și *burin* apar în proporție de 60%, având drept suporturi lame late și plate, de lungimi variind între 25 și 35 mm (*grattoirs*), sau între 35 și 40 mm (*burins*).

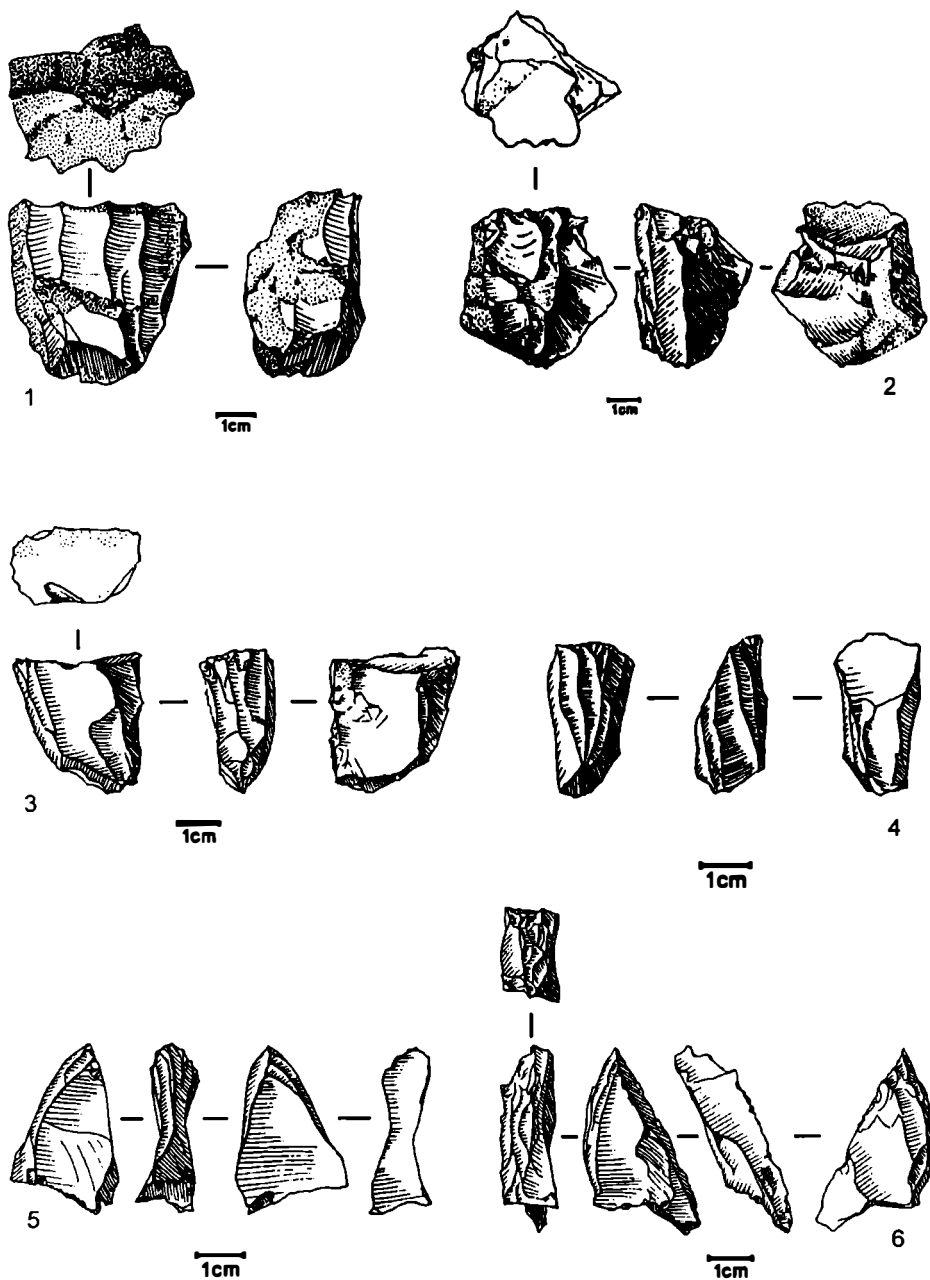
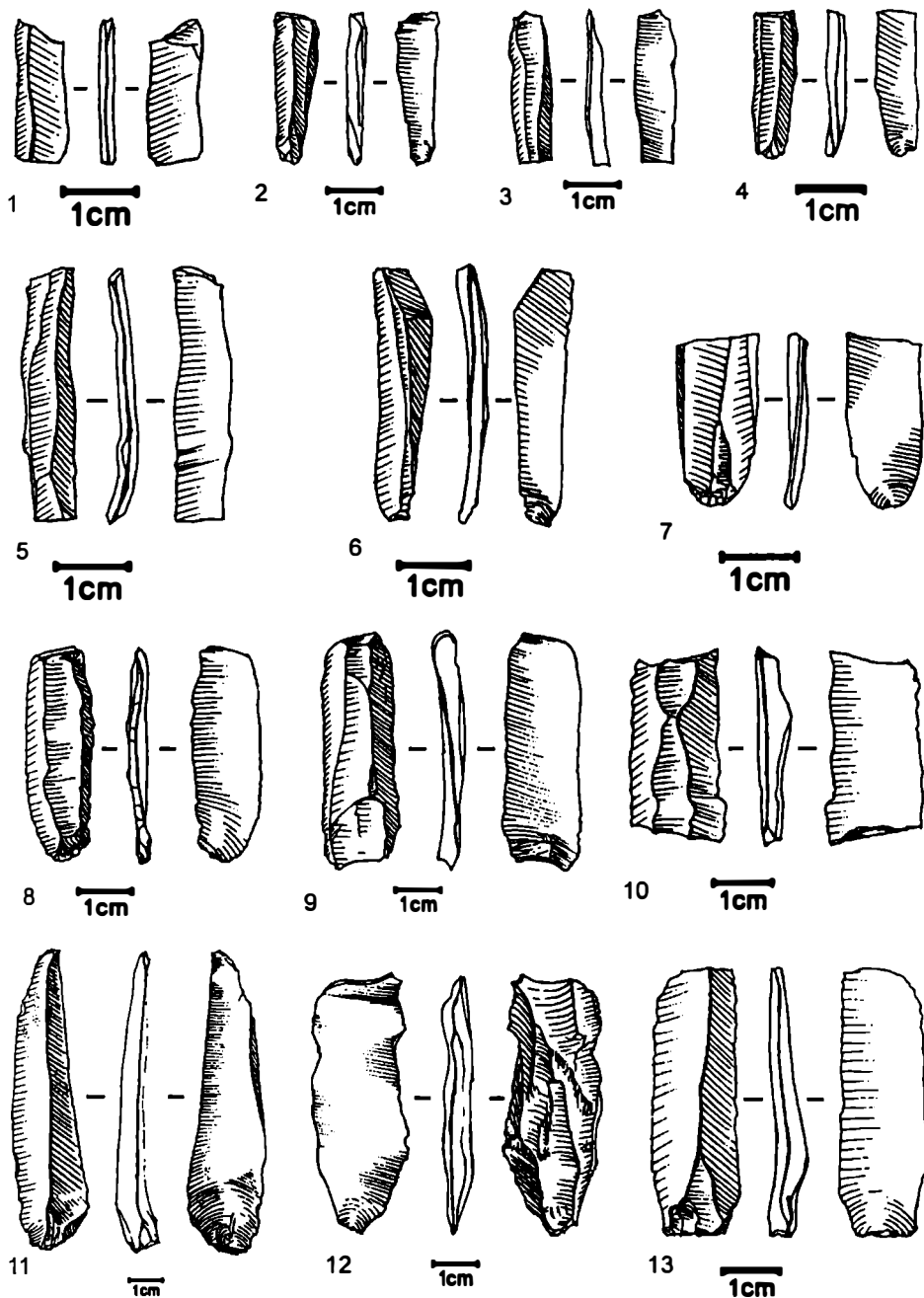

Fig. 7 - Poiana Cireșului: 1-6 - nuclee

Fig. 8 - *Poiana Cireșului*: 1-4 - lamele; 5-13 - lame neretușate

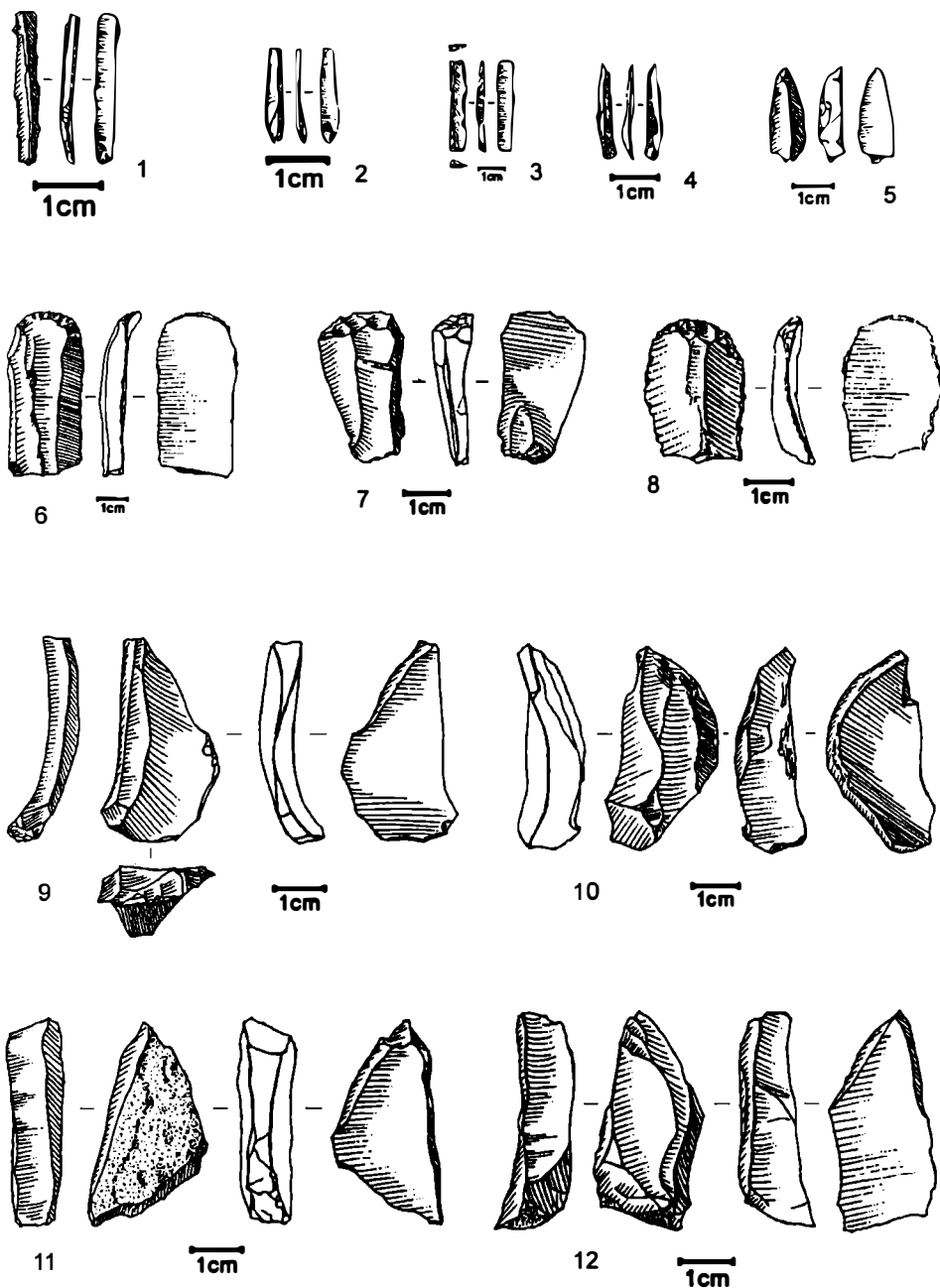

Fig. 9 - Unelte de la Poiana Cireșului: 1-5 - lamele neretușate;
6-8 - grattoirs; 9 - grattoir-burin; 10-12 - burins

Printre lamelele retușate au fost identificate patru lamele *à dos*, având ca suport lamele plate, cu lățimea mai mare de 5 mm, și 13 lamele cu retușe fine pe una sau pe ambele margini, având ca suport lamele *torses*, cu lățimea mai mică de 5 mm. Numărul lamelelor este surprinzător de mic, comparativ cu numărul nucleelor susceptibile de a fi produs suporturile.

Din datele prezentate până acum, se conturează două tipuri de producție litică: obținerea, pe de o parte, a lamelelor *à dos* și a lamelor plate și late, pentru realizarea uneltelor tip *grattoirs / burins* și, pe de altă parte, obținerea de lamele înguste, *torses*, pentru o ulterioară retușare foarte fină.

6.2. Descrierea principalelor tipuri de producție

Lame și lamele plate și late

Menilitul și silicolitul apar sub forma blocurilor corticale și rotunjite sau non-corticale și paralelipipedice, iar așchiile de tip *entame* din acest material au o frecvență redusă. Gresia apare sub forma galeților de râu, de la care provin numeroase așchii tip *entame* caracteristice. Silexul apare sub formă de blocuri deja decorticate, probabil la locul de origine, după cum o indică dimensiunea așchiilor și pieselor *à crête*.

Lamele *néocrête* și *sous-crête*, care apar, au servit probabil la lărgirea suprafeței de debitaj, la accentuarea unei nervuri-ghid sau la facilitarea unei desprinderi ulterioare unui accident.

Planul de lovire, unic pentru majoritatea nucleelor, este reprezentat fie de suprafața unei spărturi naturale, fie de o suprafață amenajată, uneori total sau parțial reamenajată. În unele cazuri, a fost exploatată o a doua suprafață, opusă sau perpendiculară pe prima.

Lamele torses înguste

Principala diferență între primul și al doilea tip de producție litică se regăsește în morfologia suprafeței de debitaj. Al doilea tip de producție exploatează fragmente mici de nucleee, mici blocuri paralelipipedice / rotunjite natural sau așchii și lame groase. Tehnica de reamenajare afectează întreaga suprafață de lovire, prin desprinderea unei *tablette* laminare, de tip *Thèmes*.

6.3. Discuții și concluzii

Identificarea lanțurilor operatorii de la *Poiana Cireșului* evidențiază câteva aspecte importante:

- diferențierea dintre nucleeele cu o formă apropiată de aceea a pieselor tip *burin* și piesele tip *burin* folosite ca unelte;
- diferențierea dintre lamelele provenite din nucleeele-*burins* și lamelele tip *chute de burin*;
- asemănarea dintre lamelele obținute din nucleeele-*burins* și lamelele Dufour aurignaciene.

În privința ultimului punct, asemănarea se oprește la nivelul dimensiunilor și al morfologiei, iar diferențierea poate fi operată la nivelul retușelor: retușa lamelelor Dufour este alternă, pe când în cazul de față, retușa este directă.

În concluzie, gravetianul de la *Poiana Cireșului* se recomandă prin câteva elemente tehnolo-tipologice proprii: raritatea armăturilor gravetiene propriu-zise, bogăția

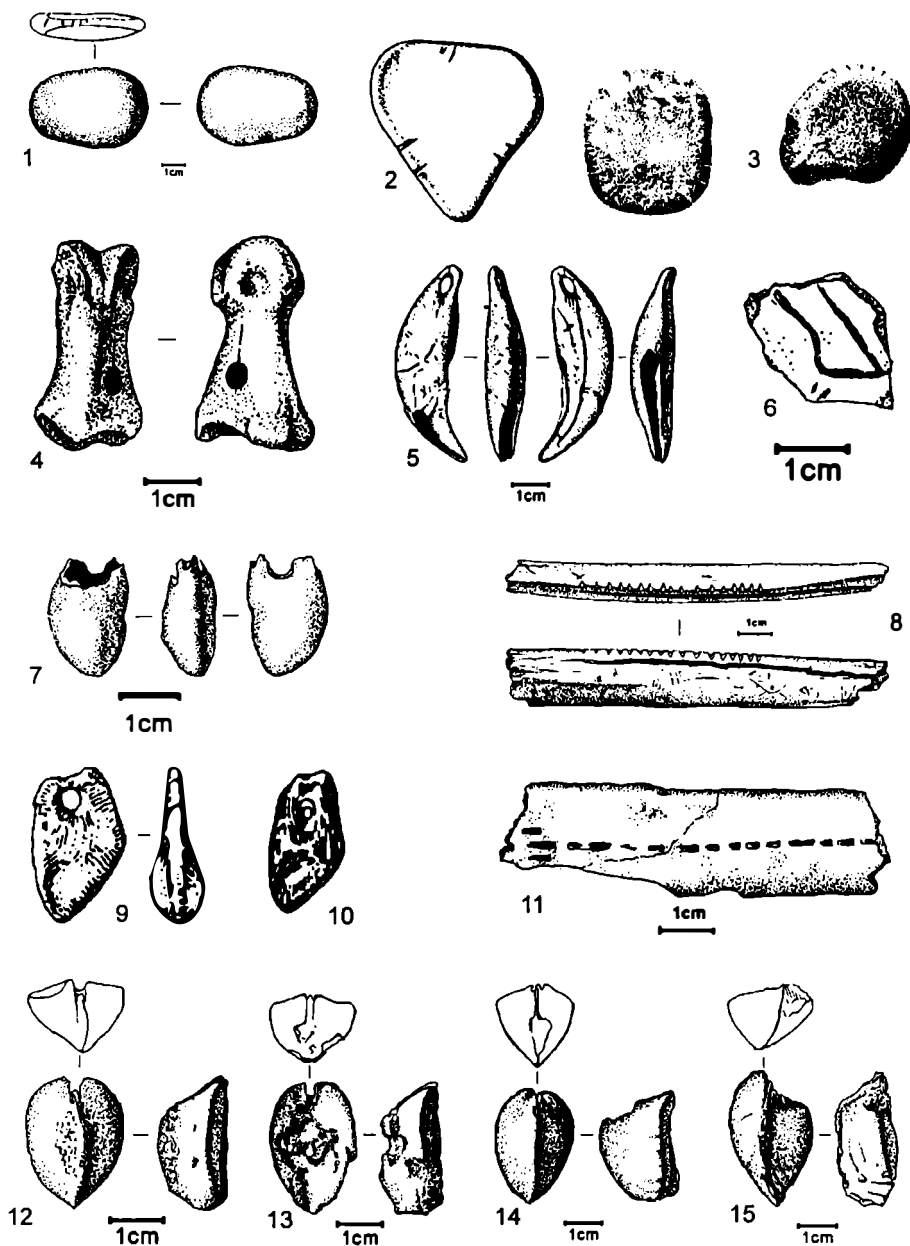

Fig. 10 - Artă mobilieră gravetiană: 1, 4-8, 11-15 - *Poiana Cireșului*;
2 - Predmosti și 3 - Brno II (după K. Valoch, 1996); 9 - *Gura Cheii-Râșnov*
(după Al. Păunescu, 1991); 10 - Timonovka (după Z. Abramova, 1995)

uneltelor de tip *grattoirs* și *burins*, existența a două tipuri de producție litică și, mai ales, prezența unor lamele de foarte mici dimensiuni, retușate abraziv și a căror funcționalitate este deocamdată necunoscută.

7. Obiecte de artă mobilieră

Studierea atentă a materialului osteologic, imposibilă în condițiile în care materialul este extrem de friabil, iar condițiile de cercetare pe teren dificile, s-a realizat în laborator. Cu prilejul acestei prelucrări (spălare, marcare, conservare preliminară) s-a reușit identificarea unor obiecte de artă mobilieră, unice pentru paleoliticul de pe teritoriul României. Toate obiectele descrise în continuare au fost recuperate în cuprinsul stratului gravetian menționat.

În cursul campaniei din 1998, a fost descoperit un fragment de os gravat cu o copită de animal (fig. 10/6). Pentru arta mobilieră din România o reprezentare zoomorfă este excepțională; chiar și la nivelul gravetianului din Europa Centrală și de Est, gravurile figurative zoomorfe sunt o excepție, animalul fiind reprezentat în special prin statuete din fildeș, marnă sau pământ ars.

În timpul cercetărilor desfășurate în 2001 au fost descoperite două obiecte de artă mobilieră. Primul este un galet din cuarțit, cu cinci incizii profunde pe una din margini, urmate de o a șasea, superficială, toate prezentând urme de ocră în interior (fig. 10/1); galetul poate fi asimilat tipologic celor doi galeti din marnă (fig. 10/3), descoperiți în mormântul de la Brno II și galetului plat din șist de la Predmosti (fig. 10/2), toate purtând incizii marginale⁹.

Al doilea obiect descoperit este un dinte de cerb perforat, fragmentat din păcate chiar la nivelul perforației (fig. 10/7). În România un astfel de exemplar este atestat în nivelul gravetian de la Gura Cheii-Râșnov, datat la 22190 ± 90 B.P. (fig. 10/9)¹⁰. În Europa Centrală și de Est dinții de cerb apar în număr destul de restrâns; la Dolni Vestoniče predomină cei de lup și de vulpe¹¹; totuși, un dinte de cerb este menționat la Timonovka (Rusia) (fig. 10/10)¹².

Seriei obiectelor de artă mobilieră i se adaugă descoperirile din anul 2002: un canin de lup perforat (fig. 10/5), analog celor descoperiți în număr mare la Dolni Vestoniče, sau la Eliseevici, Avdevo, Sungir și Kostenki 4 Alexandrovka¹³; un fragment de diafiză de os lung (metapod), cu 17 incizii triunghiulare profunde pe una din margini (fig. 10/8), asemănătoare celor observate pe piese din os provenind de la Climăuți (Republica Moldova), sau Khotilevo II (Rusia)¹⁴; o falangă de ren, perforată

⁹ K. Valoch, *Le Paléolithique en Tchèque et en Slovaquie*, în *Collection L'Homme des Origines*, Grenoble, 1996, p. 144-146.

¹⁰ Al. Păunescu, *Paleoliticul din peștera Gura Cheii-Râșnov și unele considerații privind cronologia locuirilor paleolitice din sud-estul Transilvaniei*, în *SCIVA*, 42, 1-2, 1991, p. 5-20.

¹¹ J. Kozłowski, *L'art de la Préhistoire en Europe Orientale*, 1992, p. 54, 55.

¹² Z. Abramova, *L'art paléolithique de l'Europe Orientale et de Sibérie*, în *Collection L'Homme des Origines*, Grenoble, 1995, p. 60.

¹³ *Ibidem*, p. 151, 169.

¹⁴ *Ibidem*, p. 125, 159.

doar pe o parte, care s-a dovedit a fi un instrument de suflat (fig. 10/4), în genul celui descoperit la Dolni Vestonice¹⁵

În cursul campaniei din anul 2003 a fost descoperit un fragment de corn, cu o serie de incizii dispuse liniar pe una din suprafețe și care par să se multiplice spre partea fragmentată (fig. 10/11).

Alături de acesta, menționăm descoperirea a patru cochilii bivalve, aparținând probabil speciei *Congerina* și provenind dintr-un nivel miocen sau pliocen inferior. Nu este exclusă posibilitatea ca aceste cochilii să fi fost recuperate și păstrate datorită formei lor – care amintesc o vulvă –, dacă luăm în calcul importanța acordată simbolurilor sexuale feminine în ansamblul artei paleolitice (fig. 10/12-15).

Desigur, seria fragmentelor din os care prezintă incizii profunde, dispuse aparent ritmic pe una sau ambele suprafețe, este mult mai mare, dar nu putem afirma cu certitudine caracterul intenționat al producerii lor.

8. Concluzii

Datele prezentate mai sus, deși păstrează un caracter preliminar, determinat de stadiul cercetărilor întreprinse până acum, sunt suficiente pentru a conferi așezării de la *Poiana Cireșului* o poziție binemeritată în cadrul siturilor gravetiene din România. Poziția specială a acestui sit este justificată, pe de o parte, de plasarea sa într-o zonă de mare densitate a locuirilor gravetiene (Valea Bistriței), care permite extrapolarea rezultatelor obținute aici cu cele din siturile similare din vecinătate. Pe de altă parte, măsura în care conservă dovezile activităților umane permite așezării de aici să devină un sit-cheie în înțelegerea variabilității culturale a gravetianului din zonă (prin analiza organizării habitatului, studiul lanțurilor operatorii litice sau al exploatării resurselor animale). În acest sens, analiza repartiției spațiale, ca și studiul arheozoologic, vor fi completate de analiza traseologică a unui eșantion de utilaje. De asemenea, avem în vedere studiul microscopic al obiectelor de artă mobilieră, al căror număr este impresionant, în raport cu suprafața restrânsă cercetată până acum.

LE GRAVETTIEN DE PIATRA-NEAMȚ – POIANA CIREȘULUI

Résumé

Le site paléolithique de *Poiana Cireșului* se trouve à 4 km de la ville de Piatra-Neamț, sur la rive gauche de la rivière de Bistrița. En 1963, 1968 et 1989 on y a effectué des sondages dont les résultats se sont avoués peu satisfaisants. A partir de 1998, notre collectif a repris les recherches, en changeant autant les objectifs que la manière de

¹⁵ B. Klima, *Dolni Vestonice II. Ein Mammutjägerastplatz und seine Bestattungen*, în *ERAUL*, 73, 3, 1995, p. 173, fig. 126.

fouiller. Ainsi, on a suivi le décapage planimétrique de différents sols d'habitat et l'établissement des relations spatiales entre les artefacts et les structures d'habitat.

Au long de sept dépôts géologiques on a identifié une succession culturelle assez complexe: la partie supérieure du dépôt, fortement dérangée (unités géologiques 7, 6 et 5), contient des matériels archéologiques mélangés, appartenant au néolithique; l'occupation gravettienne se trouve à 1,70-2,10 m de profondeur (unité géologique 2) et contient des traces de combustion éparpillées, des foyers minces, alvéolés, quelque fois même superposées, plusieurs restes osseux, quelques fragments d'ocre, certains objets qu'on a attribué au domaine de l'art mobilier et plus de 4000 des pièces lithiques; le deuxième niveau d'occupation, toujours appartenant au gravettien, se trouve à 3,50-3,70 m de profondeur, mais n'approche guère la richesse culturelle du premier.

C'est justement à cause de cette richesse remarquable que nous avons envisagé pour l'avenir des démarches pluridisciplinaires, dont les résultats devront éclaircir la variabilité culturelle du gravettien de la région.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1 – Emplacement du site *Poiana Cireșului*.

Fig. 2 – Plan des fouilles.

Fig. 3 – Carte géomorphologique de *Poiana Cireșului* (faite par E. Păunescu).

Fig. 4 – *Poiana Cireșului*. Profile de l'est de la section IV-2002.

Fig. 5 – *Poiana Cireșului*. Profile du sud de la section IV-2002.

Fig. 6 – *Poiana Cireșului*. Diagramme représentant les diverses catégories de matière prime utilisée.

Fig. 7 – *Poiana Cireșului*: 1-6 – nucléés.

Fig. 8 – *Poiana Cireșului*: 1-4 – lames; 5-13 – lamelles non-retouchées.

Fig. 9 – Outils de *Poiana Cireșului*: 1-5 – lamelles non-retouchées; 6-8 – grattoirs; 9 – grattoir-burin; 10-12 – burins.

Fig. 10 – Art mobilier gravettien: 1, 4-8, 11-15 – *Poiana Cireșului*; 2 – Predmosti et 3 – Brno II (*apud* K. Valoch, 1996); 9 – *Gura Cheii-Râșnov* (*apud* Al. Păunescu, 1991); 10 – Timonovka (*apud* Z. Abramova, 1995).

PARURES PRÉHISTORIQUES DE ROUMANIE: DENTS PERCÉES PALÉOLITHIQUES ET ÉPIPALÉOLITHIQUES

par Corneliu Beldiman

1. Introduction: but, méthodes, matériel

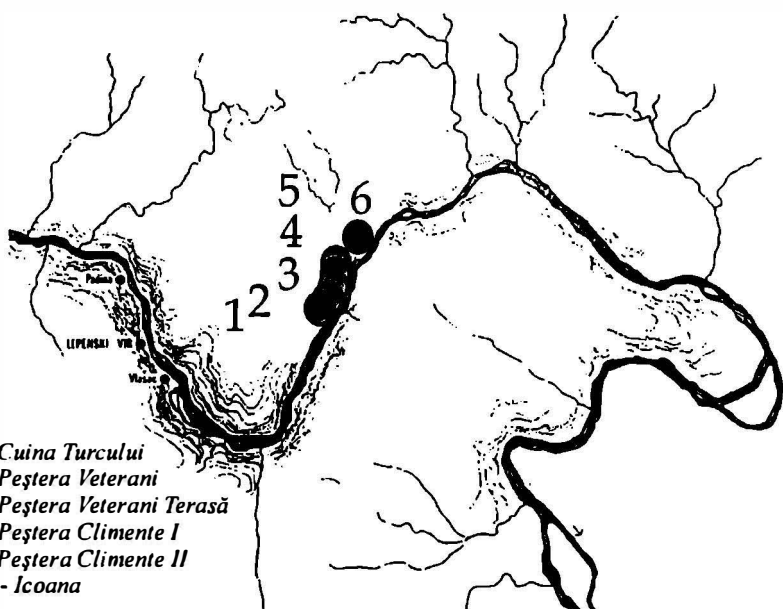
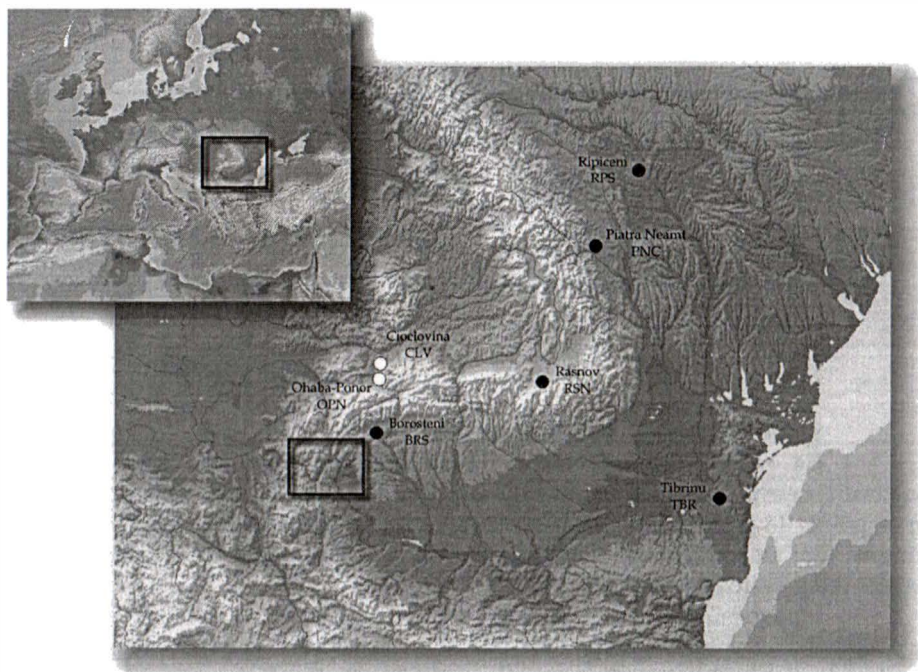
En dépit des recherches archéologiques, qui se sont déroulées systématiquement depuis un demi-siècle dans des dizaines de grands sites, de plein air ou en grotte, du paléolithique supérieur en Roumanie, les découvertes qui concernent le domaine de l'art mobilier et celui de la parure, pour cette partie de l'Europe, se sont avérées rares, voire exceptionnelles.

L'ouvrage qui suit propose une approche extensive sur les objets paléolithiques et épipaléolithiques de parure en Roumanie, respectivement les dents percées. Il s'agit d'un premier essai de synthèse sur les découvertes paléolithiques (aurignacien, gravettien oriental, environ 25.000-13.000 B.P.) et épipaléolithiques (épigravettien, environ 12.000-10.000 B.P.) de ce pays.

La présente démarche a pour but l'essai d'intégration des aspects actuels de la recherche du domaine (répertoire, typologie, technologie), en appliquant les modèles inspirés des *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique* et utilisant les résultats des approches roumaines récentes. Ainsi, on peut essayer de définir les premières manifestations de ce phénomène dans les Carpates et le Bas Danube et de retracer les grandes lignes de l'évolution paléotechnologique et chronoculturelle du domaine (Beldiman, 1999; 2001a; 2003a-f; 2004).

Les lots d'objets étudiés et / ou discutés comportent 39 pièces, ce qui représente la totalité de l'effectif connu jusqu'alors. Cependant, il faut préciser qu'actuellement sur la parure paléolithique et épipaléolithique de Roumanie, on dispose encore d'informations de valeur inégale, ce qui affecte, sans aucune doute, la validité des conclusions complètes sur le phénomène étudié. En premier lieu, certains objets sont bien repérés stratigraphiquement et chronologiquement et disponibles pour un examen complet, par des moyens optiques ordinaires, y compris à la loupe binoculaire – ce qui c'est déjà fait. Ensuite, on a des découvertes anciennes ou récentes, relativement peu ou plus accessibles à l'examen direct mais publiées, en bénéficiant de descriptions plus ou moins détaillées et illustrées. Enfin, il y a des situations où les artefacts sont seulement signalés dans les publications diverses ou brièvement décrites sans dessins, ni photos.

Nous considérons que la présente démarche s'avère utile et très nécessaire, dans les conditions où les découvertes paléolithiques et épipaléolithiques d'art et de

- 1 - Dubova - Cuina Turcului
- 2 - Dubova - Peștera Veterani
- 3 - Dubova - Peștera Veterani Terasă
- 4 - Dubova - Peștera Climente I
- 5 - Dubova - Peștera Climente II
- 6 - Ogradena - Icoana

**Fig. 1 – Objets de parure paléolithiques et épipaléolithiques en Roumanie -
répartition des découvertes**
www.cimec.ro

parure de Roumanie, malgré leur petit nombre, constituent l'expression matérielle d'un phénomène distinct dans l'espace envisagé. Tout à la fois, les artefacts en discussion ont sans aucune doute une grande importance documentaire au niveau régional (Beldiman, 1999; 2001a, b; 2003a-f; 2004). Mais, en dépit de cette évidence, les documents de l'art des origines et de parure, en provenance de Roumanie, sont encore absents ou méconnus dans les ouvrages de synthèse récents roumains ou internationaux (Bosinski, 1990; Kozłowski, 1992; Djindjian, Kozłowski, Otte, 1999; Cârciumaru, 1999; Păunescu, 2001a). En revanche, les dernières approches du domaine fournissent des données supplémentaires sur quelques découvertes et ont été utilisées pour compléter la documentation de cette étude (Păunescu, 2000; 2001b).

2. Paléolithique supérieur (N. total = 12)

Les découvertes attribuées au paléolithique supérieur proviennent de sept sites, appartenant à l'aurignacien (deux sites) et au gravettien oriental (cinq sites), dont cinq en grotte et deux en plein air – terrasse; ils sont localisés en Moldavie, en Dobroudja, en Olténie et en Transylvanie (fig. 1). L'effectif total compte 12 objets (cinq aurignaciens et sept gravettiens). Parmi les objets d'art et de parure de Roumanie les pendeloques et les dents percées dominent quantitativement (Beldiman, 1999; 2001a, b; 2003 a-f; 2004) (tab. 1-4; graph. 1-5).

Aurignacien (N. total = 5)

CIOCLOVINA (CLV, N. = 4)

A l'occasion des fouilles de 1912, menées par M. Roska dans la grotte de Cioclovina-*Peștera Mare* (com. de Boșorod, dép. de Hunedoara), ont été récoltées trois dents de lait d'*Ursus spelaeus*, sur lesquelles on ne dispose pas d'autres précisions d'identification anatomique. Selon M. Roska, les dents portent des traces de perforation à la base de la couronne; on mentionne aussi une canine d'*Ursus spelaeus* fendue et façonnée. Les dents sont attribuées à l'aurignacien. On ne dispose d'autres précisions sur cette découverte, qui est restée signalée par l'auteur des recherches. Le crâne d'*Homo sapiens fossilis* retrouvé probablement dans la couche aurignacienne de la grotte pendant les travaux d'exploitation du guano a été daté récemment de 29.000 ± 700 B.P. (LuA-5229) (Roska, 1925; Păunescu, 2001b, p. 80, 86, 230).

OHABA PONOR (OPN, N. = 1)

Dans le site en grotte de Ohaba Ponor-*Peștera din Bordu Mare* (com. de Pui, dép. de Hunedoara, partie sud-ouest de la Transylvanie), les fouilles de 1955, dirigées par C.S. Nicolăescu-Plopșor, ont mis en lumière un faible niveau d'occupation (V) daté de paléolithique supérieur et attribué à l'aurignacien; de ce niveau provient un objet de parure, c'est-à-dire une canine percée de loup (diamètre de la perforation: env. 2 mm) (Nicolăescu-Plopșor, 1957; Nicolăescu-Plopșor, Păunescu *et alii*, 1961; Beldiman, 1999; Păunescu, 2001b, p. 80, 296, 297) (fig. 2/1). D'après les données disponibles à l'heure actuelle, il semble que l'on ait à faire à la plus ancienne découverte indubitable d'un objet de parure en matière dure animale, connue jusqu'à présent en Roumanie, et le plus ancien

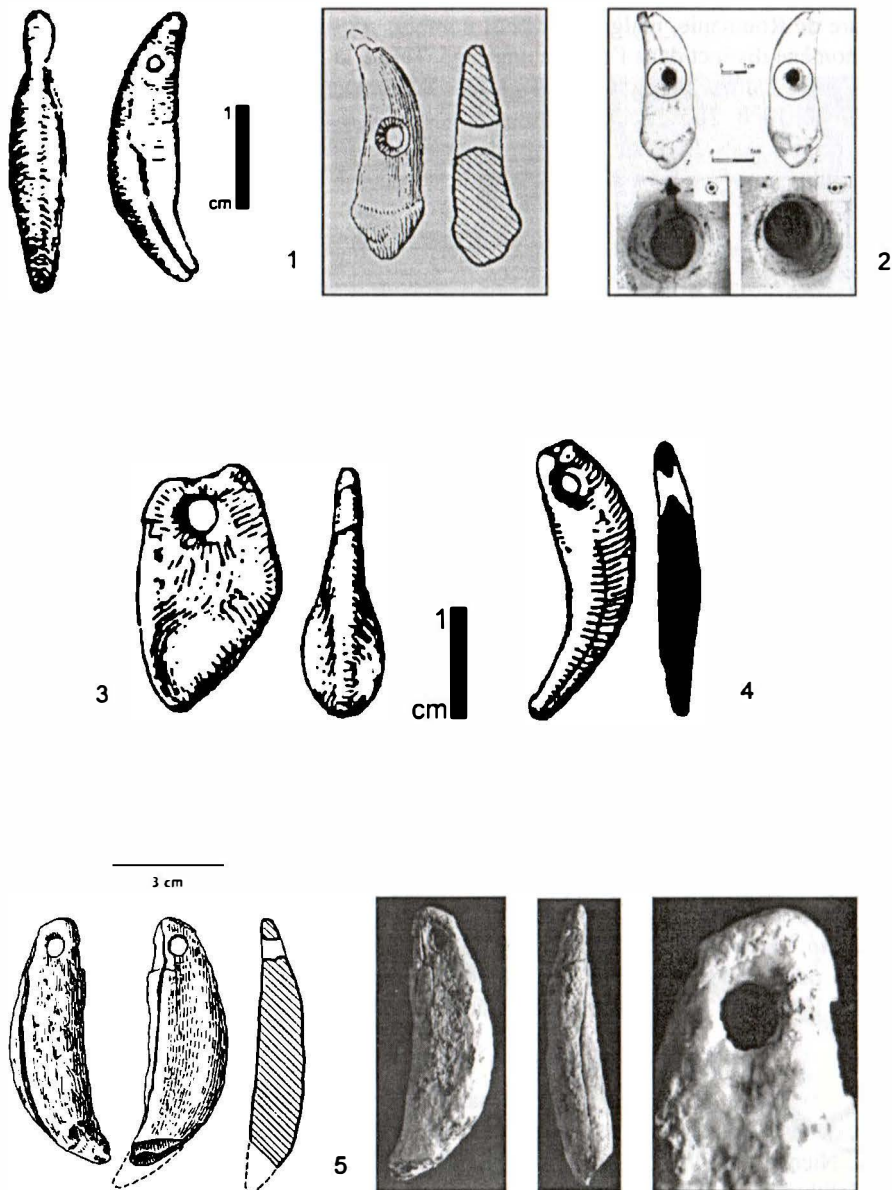

Fig. 2 – Dents percée du paléolithique supérieur en Roumanie: 1 - canine de loup de Ohaba-Ponor (*apud Nicolăescu-Plopșor et alii*, 1957); 2 - incisive d'ours de Boroșteni (*apud Cârciumar, Otte et alii*, 1996); 3 - canine de cerf de Râșnov; 4 - canine de renard de Râșnov (*apud Nicolăescu-Plopșor, Păunescu et alii*, 1962); 5 - canine d'ours de Țibrinu (dessins d'après Păunescu, 1999)

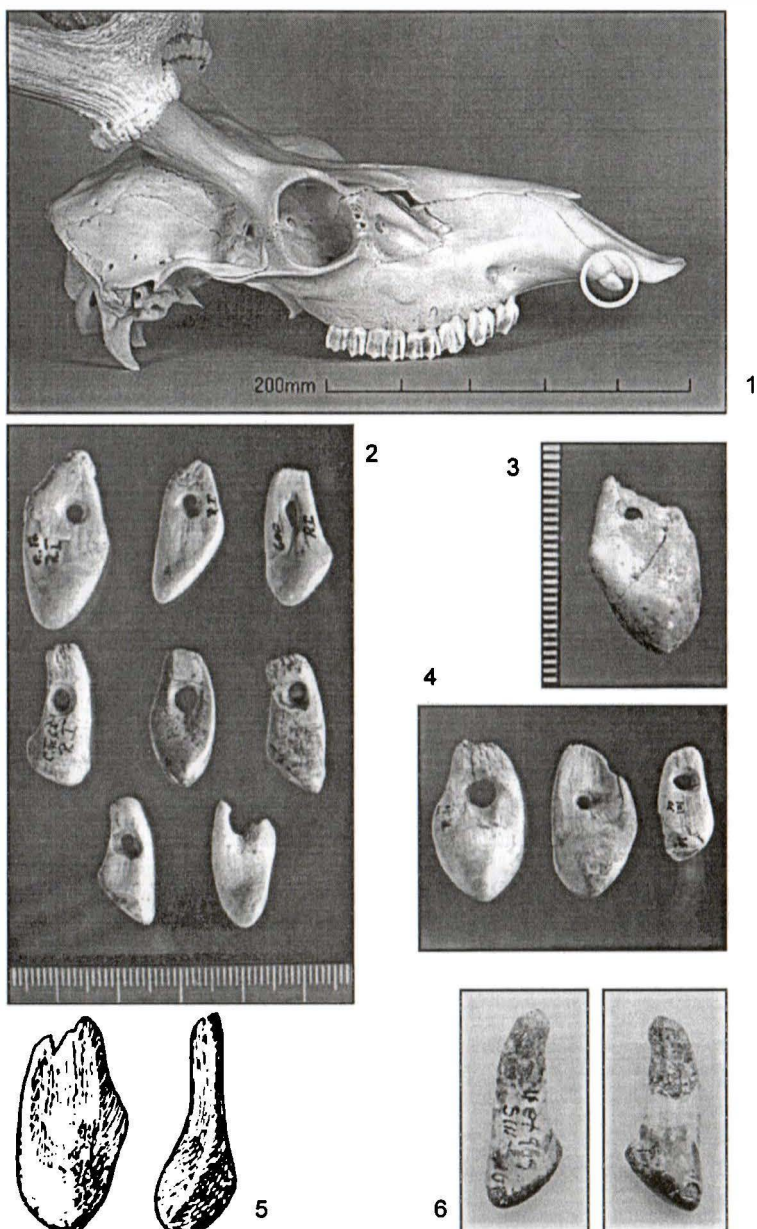

Fig. 3 – Canines de cerf de l'épipaléolithique en Roumanie:
 1 - origine anatomique; 2-4 - Dubova-Cuina Turcului; 5 - Ogradena
 (apud V. Boroneanț, 1970b); 6 - Dubova-Peștera Veterani-Terasă
www.cimec.ro

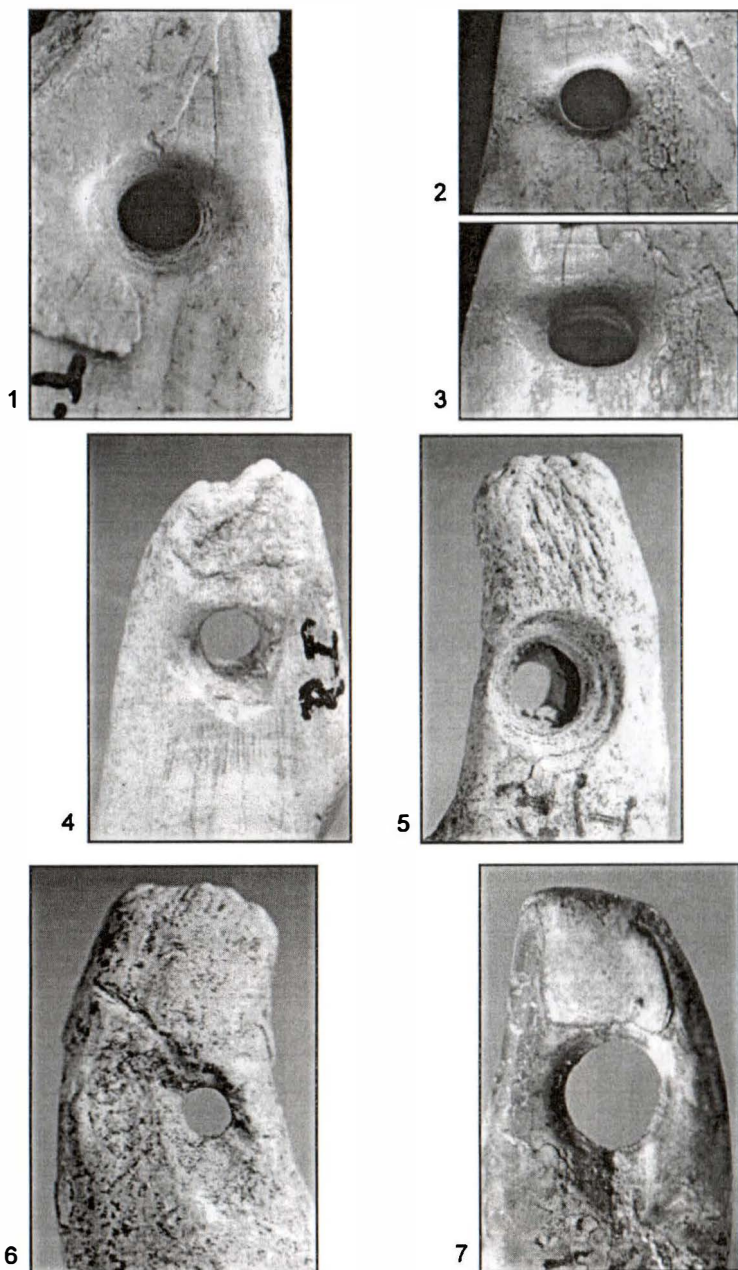

Fig. 4 – Dubova-Cuina Turcului. Canines de cerf de l'épépaléolithique en Roumanie: 1-7 - vue de détail des perforations
www.cimec.ro

objet perforé de cette contrée. Sur le plan paléotechnologique, la découverte atteste la plus ancienne utilisation de la rotation alternative sur deux faces et de la préparation bilatérale préalable par raclage axial ou par grattage en cuvette (Beldiman, 1999). On ne dispose pas de repère de chronologie absolue pour le niveau aurignacien; la partie supérieure du niveau moustérien directement sous-jacent (IV b) a été daté de 28.780 ± 290 B.P. (GrN-14627) (Păunescu, 2001b, p. 297).

Gravettien (N. total = 7)

BOROȘTENI (BRS, N. = 1)

Le site en grotte de Boroșteni-*Peștera Cioarei* (com. de Peștișani, dép. de Gorj, partie de nord de l'Olténie) est déjà bien connu par sa riche séquence d'occupation moustérienne à plusieurs couches (Cârciumaru, 2000). En contraste, la couche O, attribuée au gravettien oriental, documente une occupation assez faible; en dépit de cela il a déjà livré, à deux reprises, sept objets de parure divers. A l'occasion des fouilles de 1995, conduites par M. Cârciumaru sur une surface approximative de 75 cm^2 , on a récupéré les trois premiers artefacts, parmi lesquels se trouvent deux pendeloques et une perle calcaire; il faut y ajouter une autre perle sur fragment de stalactite, récupérée ultérieurement lors du tri des restes paléofauniques. Les fouilles de 1996 ont mis à jour, dans la même couche O trois autres objets de parure. Parmi eux se trouve une petite pendeloque, une perle en os et une dent percée, utilisée comme objet de parure (fig. 2/2). Il s'agit d'une incisive supérieure trois d'*Ursus spelaeus*, perforée dans sa partie médiane / apicale (diamètre de la perforation: $3/5\text{-}6 \text{ mm}$). La morphologie de la perforation est identique à celle de deux autres objets retrouvés dans le même niveau et mentionnés plus haut (la pendeloque en grès et la pendeloque sur phalange); selon notre opinion, cette constatation inattendue permet d'envisager l'hypothèse de l'exécution probable des perforations par le même individu (Cârciumaru, Otte *et alii*, 1996; Cârciumaru, Dobrescu, 1997, p. 57-59; Cârciumaru, 2000; voir aussi récemment D'Errico et Vanhaeren, 2002; Beldiman, 2004).

Les dates radio-métriques de la couche O indiquent un âge compris entre 25.900 ± 120 B.P. (GrN-15051) et 23.570 ± 230 B.P. (GrN-15050) (Cârciumaru, Dobrescu, 1997, p. 61; Cârciumaru, 2000).

PIATRA-NEAMȚ (PNC, N. = 2)

Le site paléolithique supérieur de Piatra-Neamț est situé dans la partie centrale de la région de Moldavie (partie est de la Roumanie). Il occupe un endroit nommé *Poiana Cireșului*, placé dans la partie ouest de la ville, sur la rive gauche – haute terrasse – de la rivière Bistrița. Le site est attribué à une étape évoluée du gravettien oriental. Les recherches ont été effectuées en 1998 et 2001-2003 par une équipe sous la direction de prof. dr. M. Cârciumaru (Université de Târgoviște, Faculté de Sciences Humaines); les fouilles consistent en l'exploration de quatre surfaces permettant la définition de la stratigraphie et des aires d'occupation à plusieurs reprises (foyers, aires de débitage du matériel lithique, paléofaune etc.). A la suite de l'étude systématique des riches restes fauniques récupérés on a pu identifier plusieurs artefacts de la catégorie des *objets symboliques* ou d'art mobilier et de parure; ces objets appartiennent à quatre catégories

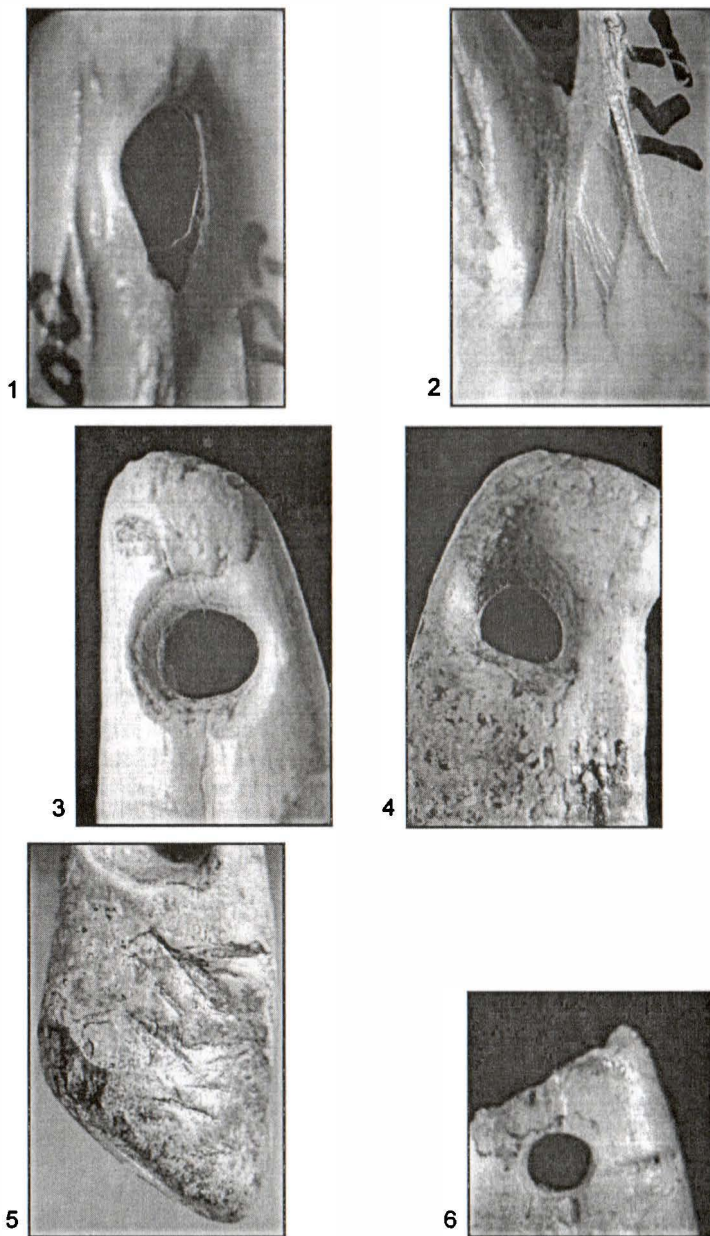
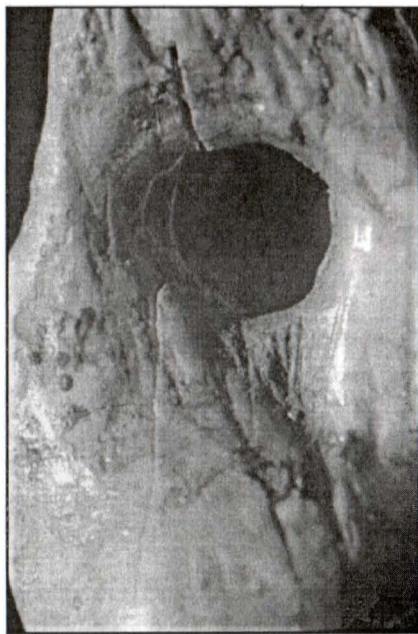

Fig. 5 – Dubova-Cuina Turcului. Canines de cerf de l'épépaleolithique en Roumanie: 1-6 - vue de détail des perforations et des traces d'extraction
www.cimec.ro

1

2

3

Fig. 6 – Dubova-Cuina Turcului. Canines de cerf de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-3 - vue de détail des perforations
www.cimec.ro

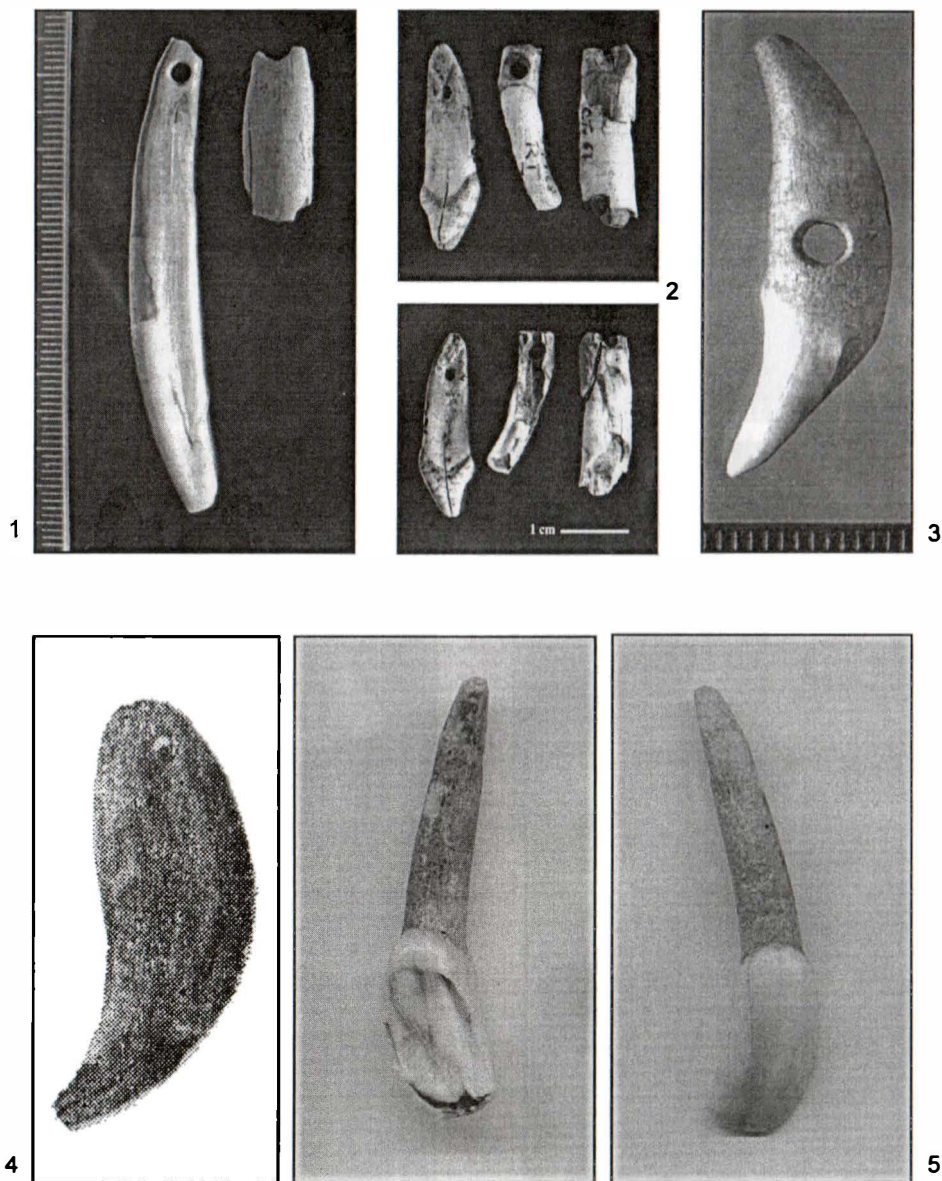

Fig. 7 – Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie:

1 - incisive d'herbivore et défense de sanglier; 2 - incisive de loup, incisive d'herbivore, incisive de castor; 3 - canine de renard

(toutes de Dubova-Cuina Turcului); 4 - canine d'ours de Dubova-Peștera Veterani (apud V. Boroneanț, 1979); 5 - incisive de cerf de Dubova-Peștera Veterani Terasă

typologiques: deux dents perforées; des os encochés et portant de traces linéaires gravées; un galet encoché; deux lamellibranches fossiles – coquilles bivalves. Les dents percées sont: une canine entière de loup et une croche de cerf dont la partie proximale a été cassée dans l'antiquité au niveau de la perforation. D'après les indices fournis par les images qui accompagnaient la communication présentée au colloque de Liège en décembre 2003, il s'agit des perforations bilatérales ovales, aménagées par rotation alternative (Cârciumaru, Anghelinu *et alii*, 2003, p. 228, 229; Cârciumaru, Mărgărit *et alii*, 2003, p. 19).

RÂȘNOV (RSN, N. = 2)

Dans le site en grotte de Râșnov-Peștera Gura Cheii (dép. de Brașov, partie sud-est de la Transylvanie) pendant les fouilles de 1959 conduites par C.S. Nicolăescu-Plopșor, a été décelé un niveau d'occupation (IV) attribué au gravettien oriental. De ce niveau ont été récupérées deux canines: une de cerf (fig. 2/3) et l'autre de renard (fig. 2/4). Les pièces sont perforées au niveau de leur partie proximale / apicale par rotation alternative de deux côtés (diamètre de la perforation de la canine de cerf: 3/4-5/6 mm; diamètre de la perforation de la canine de renard: 1,5/2-3/4 mm). Sur les échantillons prélevés ultérieurement par Al. Păunescu le niveau IV est daté de 22.160 ± 90 B.P. (GrN-14621) (Nicolăescu-Plopșor, Păunescu *et alii*, 1961; Păunescu, 2001b, p. 336-344).

RIPICENI (RPS, N. = 1)

Le seul site paléolithique en grotte connu en Moldavie roumaine était celui de Ripiceni-Stânca, dép. de Botoșani. Il a été détruit par l'exploitation de la pierre calcaire dans les années '20 du dernier siècle. A l'occasion de ses fouilles de 1925-1926 dans le site, N.N. Moroșan signalait la découverte dans le niveau V (attribué ultérieurement au gravettien oriental) d'une canine de loup qui porte des traces probables de perforation. On ne dispose pas de données supplémentaires en ce sens (Moroșan, 1938, p. 17; Păunescu, 1993; 1998).

ȚIBRINU (TBR, N. = 1)

A Țibrinu (com. de Mircea Vodă, dép. de Constanța, partie d'ouest de Dobroudja, sud-est du pays) au bord d'un lac aménagé sur un ruisseau, a été découvert en 1993 par Eug. Mihail un petit site de plein air (nommé ultérieurement par Al. Păunescu *Point III*) ayant deux niveaux d'occupation, attribué à une étape évoluée du gravettien oriental; à cette occasion, on a trouvé, dans les sédiments de la falaise écroulée, deux objets d'art en matières dures animales, associés avec des outils gravettiens en silex. Le sondage de 1996, effectué par Al. Păunescu, a établi la succession stratigraphique et a permis, en même temps, de récolter un inventaire archéologique significatif en plan typologique et chrono-culturel (outillage lithique, restes de débitage et de macrofaune). L'auteur du sondage accepte, hypothétiquement, l'attribution des objets d'art au niveau I, où les restes squelettiques sont, comme les objets en discussion, préservés en conditions meilleures que dans le niveau II. Un des objets, entièrement façonné, est une pendeloque prise sur éclat diaphysaire d'os long d'un grand herbivore. Le deuxième est une pendeloque ou élément de collier réalisé sur canine inférieure gauche d'*Ursus spelaeus* (fig. 2/5). L'objet a comme aménagement

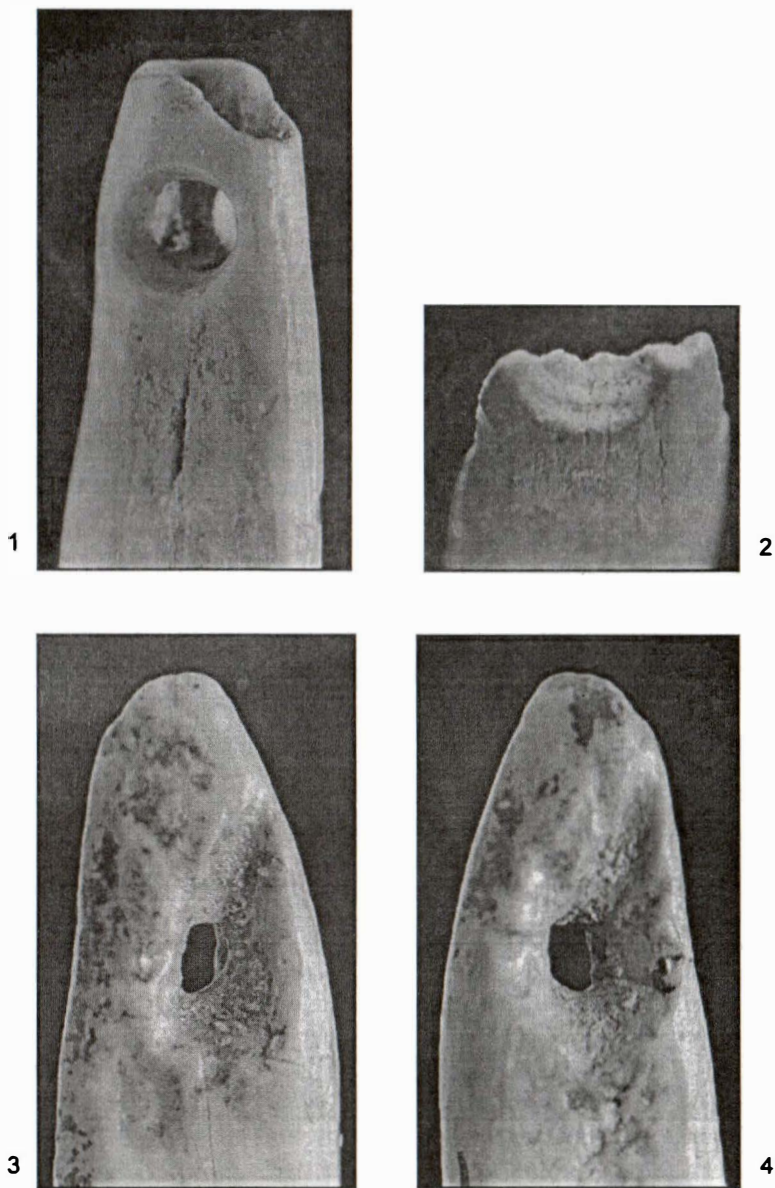
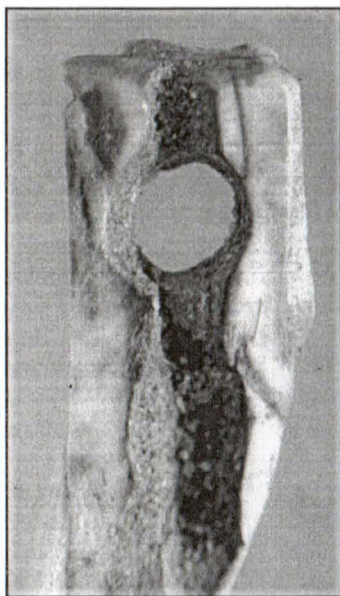
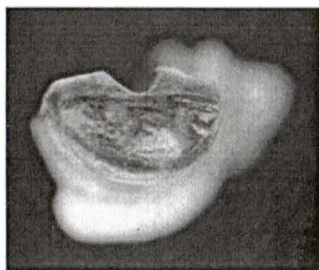

Fig. 8 – Dubova-Cuina Turcului. Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-4 - vue de détail des perforations

1

2

Fig. 9 – Dubova-Cuina Turcului. Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie:
1-2 - vue de détail des traces de débitage et des perforations

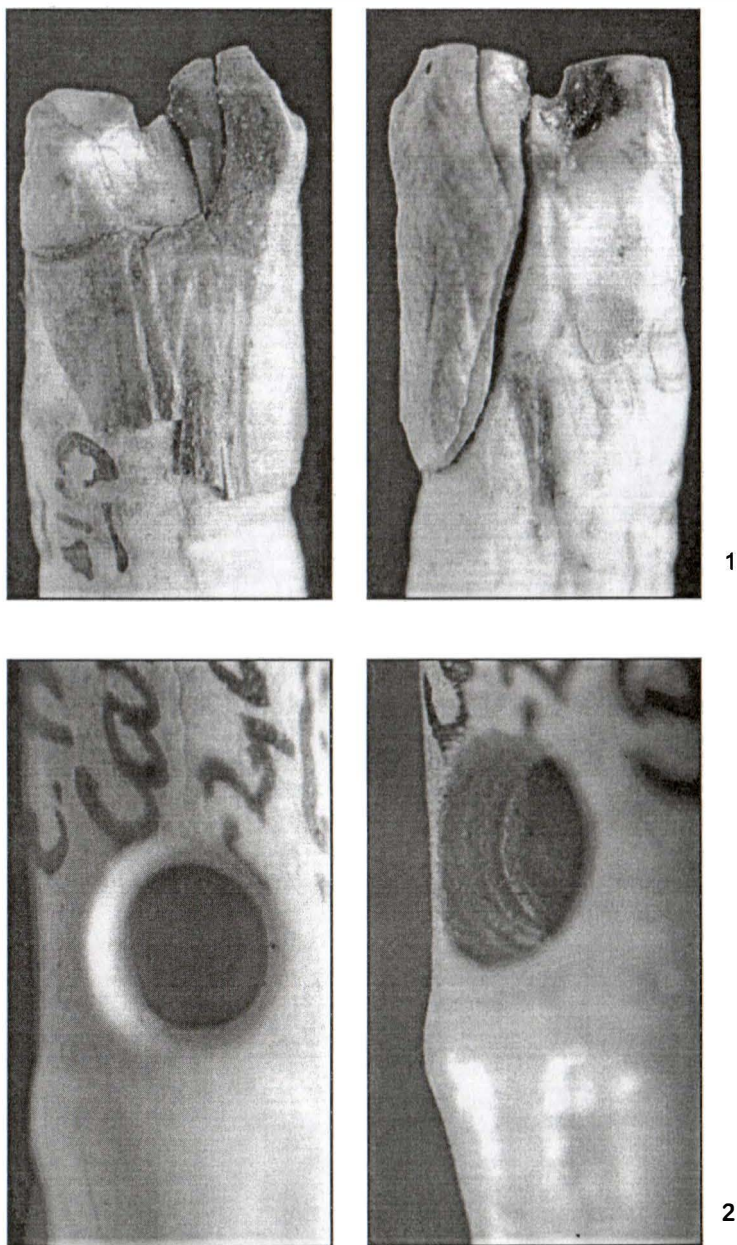

Fig. 10 – Dubova-Cuina Turcului. Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-4 - vue de détail des perforations

unique sur la partie proximale / apicale un trou de suspension (diamètre 5/6-5,5/7 mm) ovale en plan et biconique en section, obtenu par rotation alternative sur les deux côtés; les surfaces ont été préalablement aménagées par raclage ou rainurage axial faible (Păunescu, 1999a, p. 44-47; Beldiman, 2003a).

L'estimation de l'âge absolu sur des bases radio-métriques indique pour le niveau I une date de 18.350 ± 200 B.P. (GrN-23073) et pour le niveau II une date de 13.760 ± 170 B.P. (GrN-23074) (Păunescu, 1999a, p. 44-47; Beldiman, 2003a).

3. Epipaléolithique (N. total = 27)

Les dents percées attribuées à l'épipaléolithique, respectivement à l'épigravettien (ou tardigravettien d'aspect / de type méditerranéen, selon la dénomination proposée par Al. Păunescu; Păunescu, 1989; 2000) proviennent de six sites, dont deux sont en abris sous roche, trois en grottes et un de plein air – occupant des lieux sur la terrasse gauche du Danube. Tous les sites se trouvent dans la partie sud-ouest du pays dans la région des Portes de Fer (dép. de Mehedinți) (fig. 1). Il s'agit d'un lot d'artefacts relativement important, comptant 27 objets, parmi lesquels s'imposent ceux récupérés dans le grand abri sous roche de Dubova-Cuina Turcului. Les dents percées et le coquillage percé dominant nettement l'effectif des objets épipaléolithiques d'art et de parure (tab. 5-9; graph. 1, 6-8). Il faut rappeler que tous les matériaux archéologiques de ces sites ont, entre autres, de fortes ressemblances avec les découvertes de l'Italie (Romanellien) et de France (Magdalénien final et Azilien). Il s'agit, en effet, du plus consistant lot d'objets d'art et de parure de l'Age de la Pierre taillée en Roumanie (Boroneanț, 1969; 1996; Beldiman, 1999; 2001a; 2003a-f; 2004; Păunescu, 2000).

Epigravettien (N. total = 27)

DUBOVA-Cuina Turcului (DCT, N. = 18)

Les fouilles dans l'abri sous roche de Dubova-Cuina Turcului, com. de Plavișevîța, dép. de Mehedinți conduites par V. Boroneanț en 1964 et par Al. Păunescu en 1965-1969 ont mis en lumière l'existence des deux consistantes couches attribuées à l'épigravettien et datées de la fin du tardiglaciaire et du début du postglaciaire: niveau I à la fin du Bölling-Dryas II; niveau II au Dryas III. La riche industrie des matières dures animales inclut, entre autres, un important inventaire d'objets de parure et d'art. Parmi ces artefacts on retrouve un effectif de dents percées relativement consistant issu de deux couches attribuées à l'épigravettien. Les dents proviennent de six espèces (cerf, loup, renard, grand herbivore indéterminé, castor, sanglier) parmi lesquels le plus fréquent est le cerf (tab. 8, 9; graph. 7, 8). L'identification squelettique indique la nette limitation des canines résiduelles de cerf (croches, craches; N = 12), suivies par les incisives diverses (N = 4) et les canines de renard et de sanglier (N = 2) (fig. 3-10). Quatorze objets ont été recueillis de la couche I et trois de la couche II; une canine de cerf n'a pas d'attribution stratigraphique précisée. La majorité des pièces sont entières; cinq d'entre elles ont été cassées dans l'antiquité au niveau de la perforation. En ce qui concerne l'identification des 12 canines de cerf par sexe et par bilatéralisme on peut

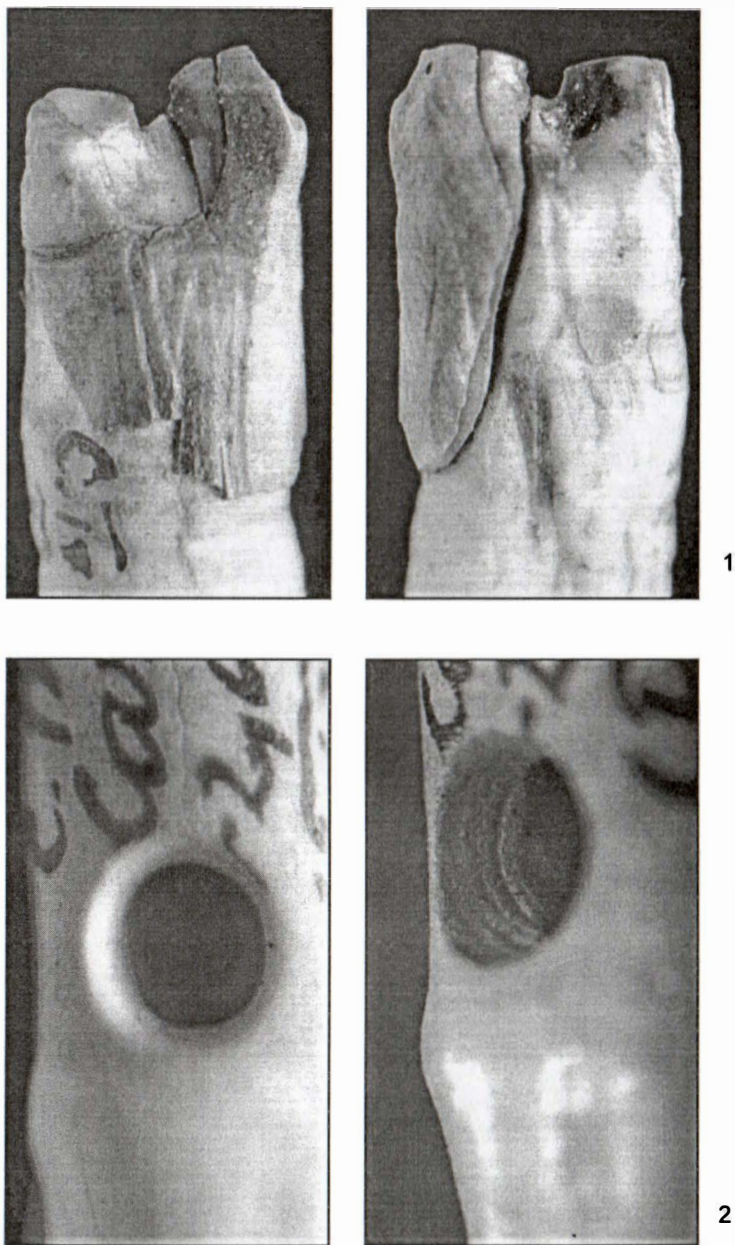

Fig. 10 – Dubova-Cuina Turcului. Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-4 - vue de détail des perforations

unique sur la partie proximale / apicale un trou de suspension (diamètre 5/6-5,5/7 mm) ovale en plan et biconique en section, obtenu par rotation alternative sur les deux côtés; les surfaces ont été préalablement aménagées par raclage ou rainurage axial faible (Păunescu, 1999a, p. 44-47; Beldiman, 2003a).

L'estimation de l'âge absolu sur des bases radio-métriques indique pour le niveau I une date de 18.350 ± 200 B.P. (GrN-23073) et pour le niveau II une date de $13\ 760 \pm 170$ B.P. (GrN-23074) (Păunescu, 1999a, p. 44-47; Beldiman, 2003a).

3. Epipaléolithique (N. total = 27)

Les dents percées attribuées à l'épipaléolithique, respectivement à l'épigravettien (ou tardigravettien d'aspect / de type méditerranéen, selon la dénomination proposée par Al. Păunescu; Păunescu, 1989; 2000) proviennent de six sites, dont deux sont en abris sous roche, trois en grottes et un de plein air – occupant des lieux sur la terrasse gauche du Danube. Tous les sites se trouvent dans la partie sud-ouest du pays dans la région des Portes de Fer (dép. de Mehedinți) (fig. 1). Il s'agit d'un lot d'artefacts relativement important, comptant 27 objets, parmi lesquels s'imposent ceux récupérés dans le grand abri sous roche de Dubova-Cuina Turcului. Les dents percées et le coquillage percé dominent nettement l'effectif des objets épipaléolithiques d'art et de parure (tab. 5-9; graph. 1, 6-8). Il faut rappeler que tous les matériaux archéologiques de ces sites ont, entre autres, de fortes ressemblances avec les découvertes de l'Italie (Romanellien) et de France (Magdalénien final et Azilien). Il s'agit, en effet, du plus consistant lot d'objets d'art et de parure de l'Age de la Pierre taillée en Roumanie (Boroneanț, 1969; 1996; Beldiman, 1999; 2001a; 2003a-f; 2004; Păunescu, 2000).

Epigravettien (N. total = 27)

DUBOVA-Cuina Turcului (DCT, N. = 18)

Les fouilles dans l'abri sous roche de Dubova-Cuina Turcului, com. de Plavișevîța, dép. de Mehedinți conduites par V. Boroneanț en 1964 et par Al. Păunescu en 1965-1969 ont mis en lumière l'existence des deux consistantes couches attribuées à l'épigravettien et datées de la fin du tardiglaciaire et du début du postglaciaire: niveau I à la fin du Bölling-Dryas II; niveau II au Dryas III. La riche industrie des matières dures animales inclut, entre autres, un important inventaire d'objets de parure et d'art. Parmi ces artefacts on retrouve un effectif de dents percées relativement consistant issu de deux couches attribuées à l'épigravettien. Les dents proviennent de six espèces (cerf, loup, renard, grand herbivore indéterminé, castor, sanglier) parmi lesquels le plus fréquent est le cerf (tab. 8, 9; graph. 7, 8). L'identification squelettique indique la nette domination des canines résiduelles de cerf (croches, craches; N = 12), suivies par les incisives diverses (N = 4) et les canines de renard et de sanglier (N = 2) (fig. 3-10). Quatorze objets ont été recueillis de la couche I et trois de la couche II; une canine de cerf n'a pas d'attribution stratigraphique précisée. La majorité des pièces sont entières; cinq d'entre elles ont été cassées dans l'antiquité au niveau de la perforation. En ce qui concerne l'identification des 12 canines de cerf par sexe et par bilatéralisme on peut

Site	Contexte			Culture		Région				Datation absolue
	<i>Grotte</i>	<i>Abri</i>	<i>Terrasse</i>	<i>Aurignacien</i>	<i>Gravettien</i>	<i>Moldavie</i>	<i>Dobroudja</i>	<i>Olténie</i>	<i>Transylvanie</i>	
CLV										29.000 ± 700 B.P. (LuA-5229)
OPN										< 28.780 ± 290 B.P. (GrN-14627)
BRS										25.900 ± 120 B.P. (GrN-15051); 23.570 ± 230 B.P. (GrN-15050)
PNC										–
RPS										–
RSN										Niveau IV: 22.160 ± 90 B.P. (GrN-14621)
TBR										Niveau I: 18.350 ± 200 B.P. (GrN-23073) Niveau II: 13.760 ± 170 B.P. (GrN-23074)

Tab. 1 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: sites, contexte, cultures, distribution régionale et datations absolues

constater qu'on a huit exemplaires en provenance de mâles et quatre de biches; en proportions égales (6 + 6) sont représentés les croches droites et gauches (fig. 3-6). On constate aussi l'absence des paires et la grande variabilité de la morphologie anatomique du lot (D'Errico, Vanhaeren, 2002). Sur deux croches se conservent des traces d'extraction du maxillaire à l'aide d'un outil lithique (fig. 5/5, 6). La morphologie des perforations des dents découvertes à Dubova-Cuina Turcului est marquée de la même variabilité; elles ont en plan des formes circulaires, ovalaires irrégulières, ovalaires allongées dans l'axe. Les trous ont en profil une forme biconique asymétrique (plus large sur la face supérieure / buccale dans la majorité des cas). Le diamètre extérieur des perforations varie entre 4 et 6 mm et celui intérieur entre 2 et 3 mm (fig. 4-6). Les techniques de réalisation du dispositif de suspension appliquées sur les dents en provenance de ce site sont les suivantes: la perforation par rotation complète / continue (6 cas); la perforation par rotation alternative (6 cas); la perforation par rainurage axial / oblique suivi de rotation alternative (4 cas); la perforation par rainurage axial / oblique (un cas); la perforation par rotation complète / continue et pression (un cas) (fig. 4-6). La perforation de l'incisive de grand herbivore a été précédée par une préparation très précise en appliquant le fendage; l'extrémité proximale a été ensuite modelée par sciage transversal et fracturation par flexion dont les stigmates s'observent très bien (fig. 9). Les traces d'utilisation sur les dents de Dubova-Cuina Turcului se manifestent par un fort lustrage des surfaces, l'émoussement et la déformation des bords des perforations par l'action du lien. Les orifices sont étirés dans le sens de la traction; on a des traces qui affectent la partie supérieure des perforations, ce qui indique l'attache en position verticale (fig. 4, 6); on constate aussi souvent la présence des secteurs latéraux alternés sur les deux faces fortement affectées, ce qui est un indice d'un attachement horizontal ou noué (fig. 5).

La couche I est datée de 10.650 ± 120 B.C. (Bln-803); 10.100 ± 120 B.C. (Bln-804); 11.960 ± 60 B.P. (GrN-12665). La couche II est datée de 8.175 ± 200 B.C. (Bln-802) (Nicolăescu-Plopșor, 1970; Păunescu, 1978, p. 15-27, fig. 8/5; 2000, p. 62, 63, 336-361; Beldiman, 1993; 1999; 2001a).

DUBOVA-Peștera Climente I (DPC, N. = 1)

Les fouilles menées dans cette grotte par V. Boroneanț en 1965 et 1968-1969 ont mis en évidence l'existence à la base de la stratigraphie d'un faible niveau d'occupation de l'aurignacien suivi par un autre attribué à l'épigravettien. Parmi les restes de la paléofaune de ce dernier niveau la paléontologue El. Terzea mentionne l'existence d'une canine d'ours brun qui présente une incision sur la face médiale affectant la base de la couronne et partiellement la racine; on a probablement à faire avec des traces d'extraction de maxillaire et cela en vue de transformation possible de la dent en objet de parure. Ce fait nous a déterminé à l'insérer dans le présent répertoire. On ne dispose pas d'autres détails sur cette découverte ni d'images. Le niveau épigravettien ne dispose pas de datation absolue (Boroneanț, 1979; Terzea, 1979; Beldiman, 1993; 1999; 2001a).

Site	Effectif N. total	Effectif culture	
		Aurignacien	Gravettien
CLV	4	4	–
OPN	1	1	–
BRS	1	–	1
PNC	2	–	2
RPS	1	–	1
RSN	2	–	2
TBR	1	–	1
<i>Total</i>	<i>12</i>	<i>5</i>	<i>7</i>

Tab. 2 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: effectifs et répartition par cultures

Site	Effectif N. total	Identification spécifique				Identification anatomique	
		Cerf	Ours	Loup	Renard	Incisive	Canine
CLV	4	–	4	–	–	–	4
OPN	1	–	–	1	–	–	1
BRS	1	–	1	–	–	1	–
PNC	2	1	–	1	–	–	2
RPS	1	–	–	1	–	–	1
RSN	2	1	–	–	1	–	2
TBR	1	–	1	–	–	–	1
<i>Total</i>	<i>12</i>	<i>2</i>	<i>6</i>	<i>3</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>11</i>

Tab. 3 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: identification spécifique et anatomique

Site	Technologie de perforation
CLV	?
OPN	R RA B
BRS	RC B
PNC	RA B
RPS	?
RSN	RA B
TBR	R RA B
<i>Total</i>	<i>12</i>

Tab. 4 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: technologie

Site	Contexte			Datation absolue
	Grotte	Abri	Terrasse	
DCT				Couche I: 10.650 ± 120 B.C. (Bln-803); 10.100 ± 120 B.C. (Bln-804); 11.960. ± 60 B.P. (GrN-12665) Couche II: 8.175 ± 200 B.C. (Bln-802)
DGP				—
DPC				—
DVP				—
DVT				—
OGI				—
<i>Total</i>	<i>3</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	—

Tab. 5 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie: sites, contexte et datations absolues

Site	Effectif N. total
DCT	18
DGP	4
DPC	1
DVP	1
DVT	2
OGI	1
<i>Total</i>	<i>27</i>

Tab. 6 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie: effectifs par sites

Site	Dents percées	
	Façonage	Perforation
DCT	F ST	Rn RA B RC B PR
DGP	?	?
DPC	?	?
DVP	?	Rn RA
DVT	?	?
OGI	?	?

Tab. 7 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie: technologie de perforation
www.cimec.ro

Site	Effectif N. total	Cerf						
		Incisives N. = 1	Canines N. = 17					
			Male	Femelle	Indéterminé	Droite	Gauche	Indéterminé
DCT	12	–	8	4	–	6	6	–
DGP	3	–	–	–	3	–	–	3
DPC	–	–	–	–	–	–	–	–
DVP	–	–	–	–	–	–	–	–
DVT	2	1	–	1	–	–	1	–
OGI	1	–	1	–	–	–	1	–
<i>Total</i>	<i>18</i>	<i>1</i>	<i>9</i>	<i>5</i>	<i>3</i>	<i>6</i>	<i>8</i>	<i>3</i>

Tab. 8 – Parures (dents percées) de l'épépéolithique en Roumanie (cerf):
identification anatomique

Site	Effectif N. total	Incisives	Canines	Espèce					
				Herbivore indéterminé	Sanglier	Loup	Renard	Ours brun	Castor
DCT	6	4	2	1	2	1	1	–	1
DGP	1	1	–	–	–	1	–	–	–
DPC	1	–	1	–	–	–	–	1	–
DVP	1	–	1	–	–	–	–	1	–
DVT	–	–	–	–	–	–	–	–	–
OGI	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Total</i>	<i>9</i>	<i>5</i>	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>1</i>

Tab. 9 – Parures (dents percées) de l'épépéolithique en Roumanie (espèces diverses):
identification spécifique et anatomique

DUBOVA-*Peștera Climente II* (DGP, N. = 4)

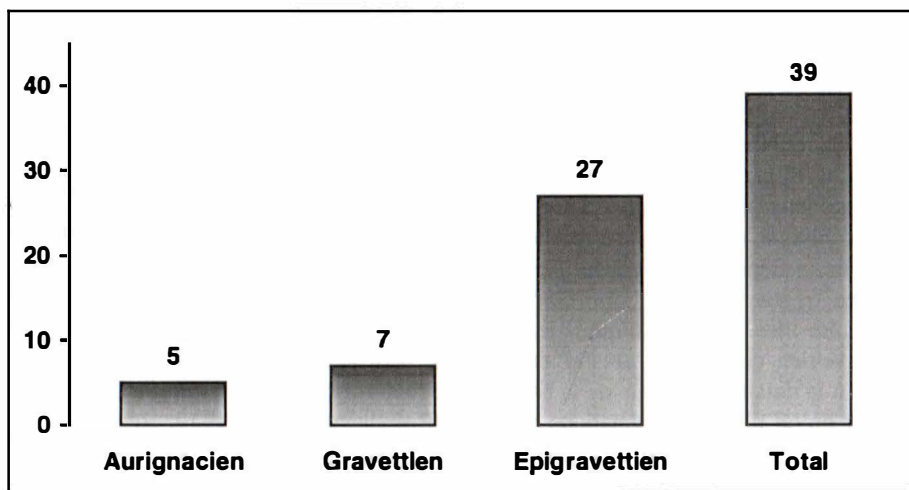
Ce site en grotte a été découvert par V. Boroneanț en 1964 et recherché par plusieurs sondages en 1968-1969. La grotte est connue aussi comme *Peștera nr. 1 de Gura Pomicevei*. On a constaté l'existence à la base de la stratigraphie d'un niveau d'occupation attribué à l'épigravettien. Parmi les objets de l'industrie osseuse mentionnés dans ce niveau (et toujours sommairement décrits dans les publications) on retrouve quatre dents percées, dont trois canines de cerf et une incisive de loup; l'auteur des fouilles précise aussi que deux pièces sont décorées mais il ne nous offre pas plus de détails. Du niveau épipaléolithique, on publie une tombe sans inventaire; le squelette est accroupi et déposé sur un épais dépôt d'ocre rouge. On signale aussi la présence dans le même niveau de quelques fragments de la boîte crânienne d'un enfant. Sur la base de la typologie de l'inventaire des outils lithiques le niveau a été attribué à la première phase de l'épigravettien des *Portes de Fer* du Danube, peut être à une date plus ancienne par rapport à la datation générale de la couche I de Dubova-*Cuina Turcului*; en ce sens il faut préciser qu'on n'a pas de datations absolues (Boroneanț, 1970a; 1979; Beldiman, 1993; 1999; 2001a; Păunescu, 2000, p. 62, 63, 367-373).

DUBOVA-*Peștera Veterani* (DVP, N. = 1)

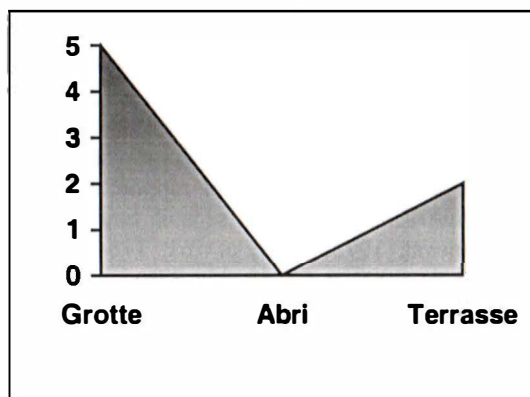
En 1968-1969 des fouilles extensives ont été effectuées dans l'importante fortification médiévale de cet endroit qui inclut la grotte nommée *Veterani* fortifiée par un système complexe de murs en pierre à la fin du XVIIe siècle – étant aussi une des premières grottes du monde pour laquelle on dispose d'un plan. Les travaux ont été menés par C.S. Nicolăescu-Plopșor, V. Boroneanț et D.V. Rosetti et ils ont conduit à la récupération de matériaux archéologiques riches et divers, y compris d'artefacts datables à l'épipaléolithique. Parmi les découvertes issues du niveau épigravettien présumé sur la présence des objets mais non décelé sur terrain, V. Boroneanț fait mention d'une dent perforée, soit une canine d'*Ursus arctos*; il ne nous offre pas plus de détails. L'image qui accompagne l'étude publiée permet d'observer une perforation ovulaire prise probablement par deux côtés, faite par rotation alternative sur une petite surface aménagée probablement par rainurage axial. La perforation a un diamètre de 2-3 mm environ (fig. 7/4). Sur la base de la typologie de l'inventaire des outils lithiques le niveau a été attribué à la première phase de l'épigravettien des *Portes de Fer* du Danube, peut être à une date plus ancienne par rapport à la datation générale de la couche I de Dubova-*Cuina Turcului*; en ce sens il faut préciser qu'on n'a pas de datations absolues (Boroneanț, 1973; 1979, p. 161, 178-181, pl. XXX/7; Beldiman, 1993; 1999; 2001a; Păunescu, 2000, p. 62, 63, 374-376).

DUBOVA-*Peștera Veterani-Terasă* (DVT, N. = 2)

Les fouilles extensives effectuées dans l'importante fortification médiévale de cet endroit et conduites par C.S. Nicolăescu-Plopșor, V. Boroneanț et D.V. Rosetti en 1964-1969 ont offert en 1968-1969 l'occasion de réaliser quelques sondages sur la terrasse située à la base du massif rocheux cantonnant la grotte. Ainsi on a recueilli des riches matériaux archéologiques parmi lesquels on a pu déceler ceux typiques de l'épipaléolithique. La conclusion de l'étude des artefacts fait par V. Boroneanț et

Hist. 1 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur et de l'épipaléolithique en Roumanie: effectifs et cultures

Hist. 2 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: distribution des sites par contextes

Al. Păunescu permet d'envisager l'existence dans cet endroit d'un niveau d'occupation datant de l'épigravettien. Parmi les objets en matières dures animales en provenance de ce niveau, on retrouve deux dents de cerf isolées, respectivement une canine gauche de biche (fig. 3/6) et une incisive qu'ils ont été probablement extraits de maxillaire en vue de transformation en objets de parure. Sur cette dernière dent s'observent à la base de la couronne deux incisions superficielles parallèles qui semblent être faites à l'occasion de cette opération présumée (fig. 7/5). Ces objets sont restés inédits jusque récemment, étant retrouvés dans la collection de l'Institut d'Archéologie *Vasile Pârvan* de Bucarest et mis à notre disposition pour étude par Al. Păunescu. Sur la base de la typologie de l'inventaire des outils lithiques, le niveau a été attribué à la première phase de l'épigravettien des *Portes de Fer* du Danube, peut être à une date plus ancienne par rapport à la datation générale de la couche I de Dubova-Cuina Turcului; en ce sens il faut préciser qu'on n'a pas de datations absolues (Boroneanț, 1979; Beldiman, 1993; 1999; 2001a; Păunescu, 2000, p. 376-379).

OGRADENA (OGI, N. = 1)

A l'occasion des fouilles de 1967-1969, menées par V. Boroneanț dans l'abri sous roche situé sur le territoire de ce village, au point nommé *Icoana* au bord du Danube, dans le niveau épigravettien a été recueilli une canine gauche non perforée de cerf (fig. 3/5). Il est possible que l'artefact soit extrait du maxillaire en vue de transformation en objet de parure. Dans le niveau épipaléolithique on signale la présence des deux squelettes et d'un crâne sans autres précisions. Le niveau épigravettien ne dispose pas de datation absolue (Boroneanț, 1970a, p. 131, n. 13; 1979; Beldiman, 1993; 1999; 2001a; Păunescu, 2000, p. 398, 399).

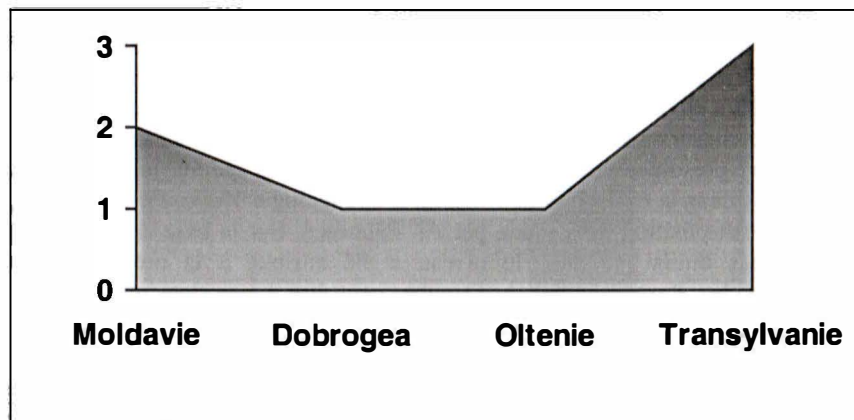
4. Synthèse des données

Contexte

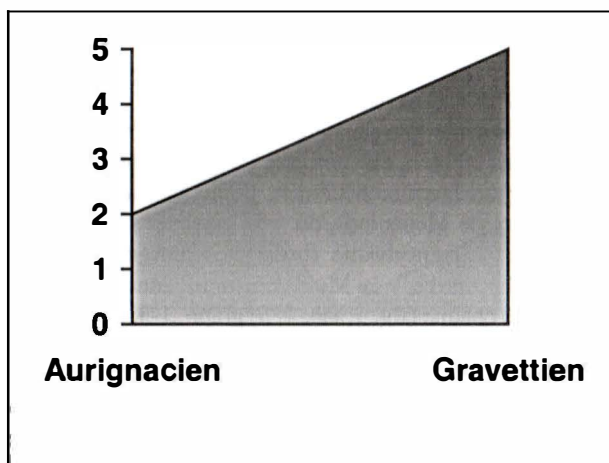
L'analyse des données montre que les objets de parure paléolithiques et épipaléolithiques de Roumanie proviennent premièrement des sites en grottes (sept situations) suivies des sites en plein air / terrasse (six situations). La distribution régionale des sites est discontinue; on favorise nettement l'épigravettien de la partie sud-ouest du pays (Olténie / Banat, dép. de Mehedinți), où sont localisés six sites; ensuite se placent le territoire intra-carpatique – Transylvanie (trois sites aurignaciens et gravettiens) et le territoire oriental de cette contrée – la Moldavie (deux sites gravettiens); l'Olténie et la Dobrogea n'ont qu'un site chaque (fig. 1; tab. 1, 5; graph. 1-3, 6).

Effectifs et typologie

La plupart de l'effectif total de 39 dents percées appartient à l'épigravettien (27 des pièces) tandis que les parures du paléolithique supérieur comptent seulement 12 objets. On peut retrouver la répartition quantitative par sites dans les tableaux 1, 5 et les graphiques 1-3, 6. Les découvertes d'art mobilier et de parure attribuée à l'aurignacien de Roumanie sont rares; les parures sont stéréotypes typologiquement (uniquement des dents percées – deux pièces) et ne disposant toujours d'informations très claires sur le

Hist. 3 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: distribution régionale des sites

Hist. 4 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: distribution des sites par cultures

contexte de provenance. A partir du gravettien la situation change dans le sens de l'attestation – en proportions variables – de plusieurs catégories typologiques d'objets symboliques: pendeloques, rondelles, perles, dents percées et coquillage percé (Barge-Mahieu, Taborin, 1991b). Pour le gravettien les pendeloques et les dents percées sont relativement bien représentées (le dernier type avec sept pièces). La situation est différente pour la période suivante où le coquillage et les dents percées sont les objets de parure les plus fréquents.

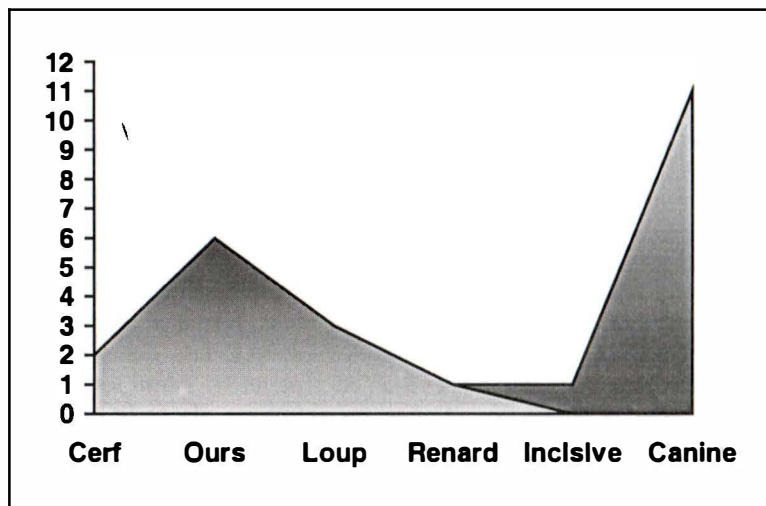
Matières premières

En ce qui concerne les matières dures animales utilisés en général à la confection des objets symboliques paléolithique et épipaléolithique de Roumanie on constate la présence de quatre catégories: os (os longs, phalange, vertèbres); bois de cervidés; dents (incisives et canines); coquilles entières. Les dents sont parmi les catégories les plus fréquentes, comptant 39 objets répertoriés. Parmi les espèces qui ont fourni les dents pour la parure on retrouve sur premières places le cerf et l'ours de caverne, suivis par les herbivores indéterminés, le loup et le sanglier. Les espèces rares comme fournisseurs des matières premières sont l'ours brun, le renard et le castor (tab. 3, 8, 9; graph. 5, 7, 8).

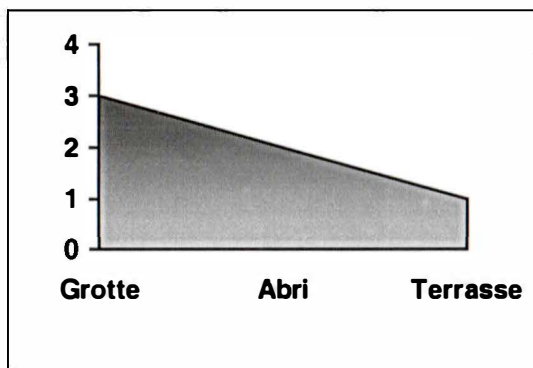
Fabrication

Le débitage comporte d'habitude plusieurs opérations de prélèvement de la matière première et d'obtention de la forme brute de l'objet. Dans la plupart des cas, le façonnage a totalement effacé les traces du débitage; c'est, par exemple, le cas des pendeloques. Parmi les situations où on a pu déceler les traces de cette étape de la chaîne opératoire de fabrication, rappelons celles des deux canines de Dubova-Cuina Turcului qui conservent les stigmates d'extraction de maxillaire. En revanche, le façonnage est attesté par plusieurs procédés facilement décelables: le raclage axial ou oblique, technique commune au paléolithique supérieur et à l'épipaléolithique; le sciage transversal, utilisé pour modeler les extrémités: fendage des coquilles et des dents (à l'épigravettien). Le décor est absent sur les dents percées analysées (tab. 4, 7). Les procédés appliqués pour l'aménagement du dispositif de suspension sont les plus variés et illustrent l'adaptation optimale à des paramètres dimensionnels et de dureté de la matière première. Au paléolithique supérieur on a: préparation des surfaces par raclage; rotation alternative; rotation complète / continue; alésage par grattage ou rotation (tab. 4) (Barge-Mahieu, Taborin, 1991a; Barge-Mahieu, 1991; Taborin, 1991; Bellier, Bott, Cattelain, 1991; Terzea, Beldiman, 2003). Une situation spéciale et inhabituelle est celle des trois objets perforés de Boroșteni, travaillés en matières premières diverses: pendeloque en pierre, sur phalange et sur incisive d'ours; sur ces pièces on constate clairement la morphologie identique des perforations. Ainsi on peut envisager leur réalisation par le même individu.

A l'épigravettien les perforations sont obtenues par: fendage, abrasion, pression / percussion (pour les coquilles) (Taborin, 1991; 1993); rainurage; pression / percussion; rotation alternative; rainurage axial combiné sur la même face avec la rotation alternative – relativement fréquent; rotation continue sur une des faces et pression/percussion sur l'autre – rarement; c'est le cas d'une canine de Dubova-Cuina

Hist. 5 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: représentation des espèces et détermination anatomique

Hist. 6 – Parures (dents percées) de l'épépaleolithique en Roumanie: distribution des sites par contextes

Turcului (pour les pendeloques et les dents percées). Le rainurage axial combiné avec la rotation alternative est relativement fréquent; la rotation continue sur une des faces et pression/percussion sur l'autre se retrouve rarement; c'est le cas d'une canine de Dubova-Cuina *Turcului*. Les procédés de perforation sont appliqués des deux côtés sur la plupart des objets épais et durs, tandis que pour les coquilles entières on préfère la face extérieure. Pour l'épipaléolithique on peut remarquer le recours à des procédés attestés pour la première fois sur ces territoires: l'abrasion (sur coquilles) et la perforation par rainurage sur les dents – en formule unique où combiné avec la rotation alternative (tab. 7) (Barge-Mahieu, Taborin, 1991a; Taborin, 1991). L'effectif relativement grand des canines de cerf de Dubova-Cuina *Turcului* (12 pièces) est hétérogène en plan technique; il n'a pas permis l'identification des paires ni l'application constante des procédés de perforation identiques. C'est le cas aussi d'autres dents en provenance de ce site. Par conséquent, on peut envisager leur origine aléatoire (procuration par échange?) (D'Errico, Vanhaeren, 2002).

Utilisation

En ce qui concerne le contexte, la plupart des objets ont été recueillies dans la couche sans aucune relation mentionnée avec un complexe ou aménagement quelconque. L'attestation des découvertes de restes humains de Dubova-Cuina *Turcului*, Dubova-Peștera *Climente II* et Ogradena peut soutenir dans une certaine mesure l'existence d'un éventuel contexte funéraire détruit pour la parure en provenance de ces sites; mais pour cela on n'a aucun autre indice.

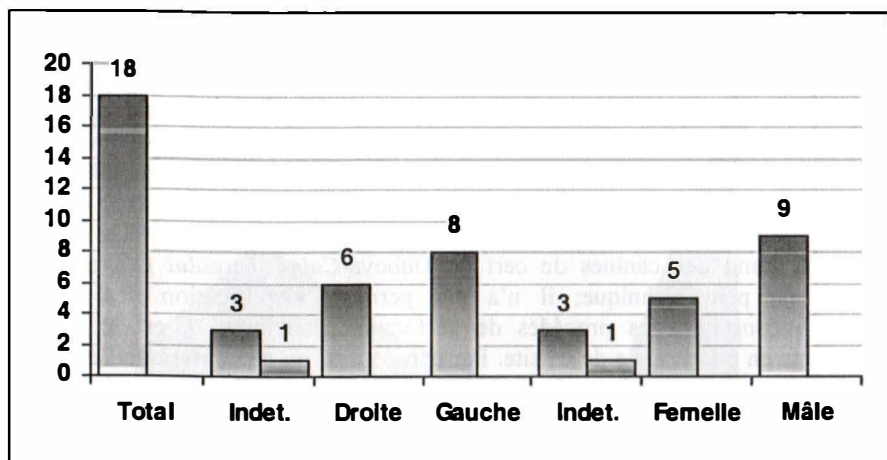
Les traces d'utilisation sont communes pour la plupart des objets de parure: émoussement et déformation des perforations plus ou moins marquée; lustrage des surfaces et des bords. La localisation des zones d'usure peut indiquer la position d'attache de quelques parures: verticale pour pendeloques et quelques-unes des dents; latérale pour quelques autres dents; enfilage simple pour le coquillage percé (Barge-Mahieu, Taborin, 1991a; Taborin, 1991; 1993).

Analogies

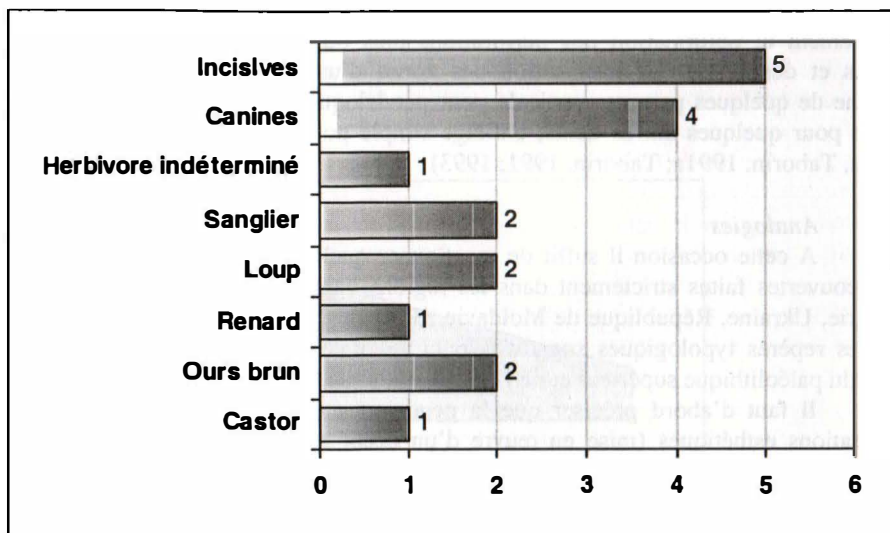
A cette occasion il suffit de mentionner quelques ouvrages qui rassemblent des découvertes faites strictement dans les régions voisines (les territoires actuels de l'Hongrie, Ukraine, République de Moldavie, Bulgarie, Serbie) et peuvent nous fournir quelques repères typologiques suggestifs pour le contexte régional, plus large, de la parure du paléolithique supérieur et de l'épipaléolithique de Roumanie.

Il faut d'abord préciser que la pendeloque de Țibrinu, chargée de hautes significations esthétiques (mise en œuvre d'un décor structuré en symétrie parfaite), magiques et sociales (objet de prestige) est un *unicum* spectaculaire pour ces régions, rattachant le territoire du pays à l'aire continentale de manifestations notables de l'art mobilier au paléolithique supérieur.

Pour le paléolithique supérieur on peut mentionner les pendeloques, les rondelles, les dents percées et le coquillage percé de: Bacho Kiro, Kozarnica et Temnata Dupka, sites aurignaciens et gravettiens en grotte de Bulgarie (Kozłowski, 1992; Ginter, Kozłowski *et alii*, 2000); Cosăuți, important site gravettien en plein air de chasseurs de

**Hist. 7 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie (cerf):
détermination anatomique et par sexe**

**Hist. 8 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie:
représentation des autres espèces et détermination anatomique .**

renne, placé au bord du Dniestr, République de Moldavie (Borziac, 1993; 1994); Molodova cinq au bord du Dniestr, Ukraine (Kozłowski, 1992); Arka, Csákvár, Pilismarot, Ságvár, Szob, Tarcál, sites en abri sous roche et de plein air de l'Hongrie (Lumley, 1984; Kozłowski, 1992).

Les analogies les plus proches pour la parure de l'épigravettien des *Portes de Fer* du Danube et spécialement de Dubova-*Cuina Turcului* proviennent des sites placés sur le bord opposé du fleuve, parmi lesquels Lepenski Vir et Vlasac occupent une des places les plus importantes (Srejović, 1969; 1972; Srejović, Babović, 1981; Srejović, Letica, 1978; Radovanović, 1996).

5. Conclusion

Cet article essaie de proposer une image cohérente et complète sur les plus anciennes manifestations du phénomène lié à la parure – dents percées au paléolithique supérieur et à l'épipaléolithique de Roumanie. En profitant de la masse documentaire, encore faible par rapport à d'autres régions de l'Europe, mais augmentée ces dernières années, on utilise toutes les données disponibles jusqu'alors. L'analyse a concerné tous les aspects quantifiables et traités d'en point de vue statistique: contexte, types, matières premières, fabrication – prélèvement, débitage, façonnage, techniques de percement; utilisation. Les plus expressives, sur le plan de la paléotechnologie, sont les procédés de percement, illustrés par plusieurs solutions appliquées en formule unique ou combinée et adaptée toujours à la nature de la matière première. L'étude détaillée des dents percées a permis, entre autres, quelques utiles précisions d'ordre technique et fonctionnel – à savoir les hypothèses d'utilisation par attachement en position verticale, horizontale ou par enfilage simple.

Toutes les données présentées sont accompagnées toujours par les dates radiocarbone disponibles et par l'illustration exhaustive; à noter aussi qu'une bonne partie des photos sont publiées pour la première fois à cette occasion dans une revue de Roumanie. Ces données permettent de couvrir d'ici là, sur presque 15 millénaires, l'histoire du phénomène des parures des origines dans les régions des Carpates et du Bas Danube, comme les plus anciennes manifestations de la spiritualité dans cette contrée ainsi que de suivre les directions de l'évolution typologique et paléotechnologique dans l'important et sensible domaine de la parure, chargé de multiples significations techno-culturelles et sociales.

Tout à la fois, les données complètes présentées dans cet article peuvent être intégrées dans les analyses plus larges de la parure en contexte macro-régional et continental.

Finalement, malgré leur petit nombre relatif, les objets de parure paléolithiques et épipaléolithiques de Roumanie (dents percées) sont aptes à prouver l'intégration de l'aire en discussion en l'Europe Est-Centrale et du Sud-Est de l'époque.

BIBLIOGRAPHIE

- BARGE-MAHIEU, H. (1991) – *Fiche dents diverses (1.5.)*, in H. Camps-Fabrer (dir.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier IV. Objets de parure*, UISPP, Commission de nomenclature sur l'industrie de l'os préhistorique, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.
- BARGE-MAHIEU, H.; TABORIN, Y. (1991a) – *Fiche canines résiduelles de cerf (1.1.)*; *Fiche incisives de bovinés (1.2.)*; *Fiche canines de canidés (1.3.)*, in H. Camps-Fabrer (dir.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier IV. Objets de parure*, UISPP, Commission de nomenclature sur l'industrie de l'os préhistorique, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.
- BARGE-MAHIEU, H.; TABORIN, Y. (1991b) – *Fiche générale des dents percées (1.0.)*, in H. Camps-Fabrer (dir.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier IV. Objets de parure*, UISPP, Commission de nomenclature sur l'industrie de l'os préhistorique, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.
- BELDIMAN, C. (1993) – *Les dents percées dans le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie. Approche technologique*, in H. Camps-Fabrer, Cl. Bellier, P. Cattelain, M. Otte, R. Orban (dir.), *Industries sur matières dures animales. Evolution technologique et culturelle durant les temps préhistoriques, Colloque international (Pré-Actes)*, Treignes / Oignies-en-Thiérache, p. 46.
- BELDIMAN, C. (1999) – *Industria materiilor dure animale în paleoliticul superior, epipaleolitic, mezolitic și neoliticul timpuriu din România*, Teză de doctorat, (*L'industrie des matières dures animales au Paléolithique supérieur, à l'Épipaléolithique, au Mésolithique et au Néolithique ancien de Roumanie*, Thèse de doctorat).
- BELDIMAN, C. (2001a) – *Arta mobilieră paleolitică și epipaleolitică din România. De la gest la reprezentare (L'art mobilier paléolithique et épipaléolithique de Roumanie. De geste à la représentation)*, ms.
- BELDIMAN, C. (2001b) – *Arta mobilieră în paleoliticul superior din Transilvania (L'art mobilier au Paléolithique supérieur de Transylvanie, Roumanie)*, *Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”*, Seria Istorie (Annales de l'Université Chrétienne „Dimitrie Cantemir”, Série Histoire), 4, p. 53-62.
- BELDIMAN, C. (2003a) – *Arta mobilieră în paleoliticul superior din Dobrogea (L'art mobilier au Paléolithique supérieur de Dobroudja, Roumanie)*, *Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”*, Seria Istorie (Annales de l'Université Chrétienne „Dimitrie Cantemir”, Série Histoire), 5, p. 23-45.
- BELDIMAN, C. (2003b) – *L'ivoire au Paléolithique supérieur de Roumanie*, in V. Dujardin (éd.), *Table Ronde sur le Paléolithique supérieur récent. Industrie osseuse et parures du Solutréen au Magdalénien en Europe*, Angoulême (Charente, France), 28-30 mars 2003, *Pré-Actes*, Angoulême, p. 46, 47.

- BELDIMAN, C. (2003c) – *Parures paléolithiques et épipaléolithiques de Roumanie (25.000-10.000 B.P.): typologie et technologie*, in V. Dujardin (éd.), *Table Ronde sur le Paléolithique supérieur récent. Industrie osseuse et parures du Solutrén au Magdalénien en Europe*, Angoulême (Charente, France), 28-30 mars 2003, *Pré-Actes*, Angoulême, p. 22, 23.
- BELDIMAN, C. (2003d) – *Bone and antler industry in the Upper Palaeolithic of Romania: projectile points*, in H. Luik, L. Maaldre (eds.), *4th Meeting of the Worked Bone Research Group, ICAZ, Institute of History in Estonia*, 26-31 of August 2003, *Pre-Acts and Poster*, Tallin, p. 12.
- BELDIMAN, C. (2003e) – *La parure au Paléolithique supérieur en Roumanie: les pendeloques*, in M. Otte, (éd.), *La Spiritualité*. Colloque organisé par le Service de Préhistoire de l'Université de Liège, *UISPP, 8e Commission: Paléolithique supérieur*, 10-12 décembre 2003, *Pré-Actes*, Liège, p. 14.
- BELDIMAN, C. (2003f) – *Art mobilier au Paléolithique supérieur en Roumanie*, in M. Otte, (éd.), *La Spiritualité*. Colloque organisé par le Service de Préhistoire de l'Université de Liège, *UISPP, 8e Commission: Paléolithique supérieur*, 10-12 décembre 2003, *Pré-Actes*, Liège, p. 18, 19.
- BELDIMAN, C. (2004) – *Arta mobilieră în paleoliticul superior din Oltenia (L'art mobilier au Paléolithique supérieur d'Olténie, Roumanie)*, *Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”, Seria Istorie (Annales de l'Université Chrétienne „Dimitrie Cantemir”, Série Histoire)*, 6 (sous presse).
- BELLIER, Cl.; BOTT, S.; CATTELAİN, P. (1991) – *Fiche rondelle*, in H. Camps-Fabrer (dir.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier IV. Objets de parure*, *UISPP, Commission de nomenclature sur l'industrie de l'os préhistorique*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.
- BORONEANȚ, V. (1969) – *Découverte d'objets d'art épipaléolithique dans la zone des Portes de Fer du Danube*, in *RSP*, 24, 2, p. 283-298.
- BORONEANȚ, V. (1970a) – *Un mormânt din perioada de trecere de la paleoliticul superior la epipaleolitic*, in *SCIVA*, 21, 1, p. 129-132.
- BORONEANȚ, V. (1970b) – *La période épipaléolithique sur la rive roumaine des Portes de Fer du Danube*, in *PZ*, 45, 1, p. 1-25.
- BORONEANȚ, V. (1973) – *Recherches archéologiques sur la culture Schela Cladovei de la zone des „Portes de Fer”*, in *Dacia*, NS, 17, p. 5-39.
- BORONEANȚ, V. (1979) – *Descoperiri arheologice în unele peșteri din Defileul Dunării (Découvertes archéologiques dans les grottes des Portes de Fer du Danube)*, in T. Orghidan, Șt. Negrea (dir.), *Speologia (La Spéléologie)*, București, p. 140-185.
- BORONEANȚ, V. (1996) – *The Art of Epipalaeolithic / Mesolithic in the South-West of Romania*, in A. Beltrán, A. Vigliardi (dir.), *CISPP, Forlì*, 8-14 September 1996, *Art in the Palaeolithic and Mesolithic. Colloquium XV: The Problem of the Transition between Palaeolithic and Mesolithic Art*, Forlì, p. 53-65.

- BORZIAC, I.A. (1993) – *Les chasseurs de renne de Kosoiousy, site paléolithique tardif à plusieurs niveaux, sur le Dniestr moyen, Rapport préliminaire*, in *L'Anthropologie*, 97, 2/3, p. 331-336.
- BORZIAC, I.A. (1994) – *Paleoliticul și mezoliticul în spațiul dintre Nistru și Prut (La Paléolithique et le Mésolithique dans l'interfluve Dniestr-Prut)*, in *TD*, 15, 1-2, p. 19-40.
- BOSINSKI, G. (1990) – *Homo sapiens. Histoire des chasseurs du Paléolithique supérieur en Europe (40 000-10 000 av. J.-C.)*, Paris.
- CÂRCIUMARU, M. (1999) – *Le Paléolithique en Roumanie*, in *Collection La Paléolithique en Europe*, J. Millon, Grenoble.
- CÂRCIUMARU M. (2000) – *Peștera Cioarei Boroșteni. Paleomediul, cronologia și activitățile umane în paleolitic (La Grotte du Corbeau à Boroșteni. Paléoenvironnement, chronologie et activités humaines au Paléolithique)*. Târgoviște.
- CÂRCIUMARU, M.; ANGHELINU, M. et al. (2003) – *Piatra Neamț, jud. Neamț. Poiana Cireșului*, in *CCAR. Campania 2002*, p. 228, 229.
- CÂRCIUMARU, M.; DOBRESCU, R. (1997) – *Paleoliticul superior din Peștera Cioarei (Boroșteni) (Le Paléolithique supérieur de la Grotte du Corbeau à Boroșteni)*, in *SCIVA*, 48, 1, p. 31-62.
- CÂRCIUMARU, M.; MĂRGĂRIT, M. et al. (2003) – *Les découvertes d'art mobilier paléolithique de Poiana Cireșului-Piatra Neamț (Roumanie)*, in M. Otte (éd.), *La Spiritualité. Colloque organisé par le Service de Préhistoire de l'Université de Liège, UISPP, 8e Commission: Paléolithique supérieur*, 10-12 décembre 2003, *Pré-Actes*, Liège, p. 19.
- CÂRCIUMARU, M.; OTTE, M. et alii (1996) – *Objets de parure découverts dans la grotte Cioarei (Boroșteni, dép. de Gorj, Roumanie)*, in *PE*, 9, p. 403-415.
- D'ERRICO, F.; VANHAEREN, M. (2002) – *Criteria for identifying Red Deer (Cervus elaphus) age and sex from their canines. Application to the study of Upper Palaeolithic and Mesolithic ornaments*, in *JAS*, 29, p. 211-232.
- DJINDJIAN, F.; KOZŁOWSKI, J.K.; OTTE, M. (1999) – *Le Paléolithique supérieur en Europe, Collection U Histoire*, Paris.
- GINTER, B.; KOZŁOWSKI, J.K. et alii (dir). (2000) – *Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria*, vol. 2, part 1, Cracovia.
- KOZŁOWSKI, J.K. (1992) – *L'art de la Préhistoire en Europe orientale*, Paris.
- LUMLEY, H. de (dir). (1984) – *Art et civilisation de chasseurs de la Préhistoire (34.000-8.000 ans av. J.-C.)*, Catalogue d'exposition, Paris.
- MOROȘAN, N.N. (1938) – *La station paléolithique de grotte de Stâncă Ripiceni, in Dacia*, 5-6, 1935-1936, p. 1-21.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C.S. et alii (1957) – *Șantierul arheologic Ohaba-Ponor (reg. Hunedoara, r. Hațeg) (Le chantier archéologique de Ohaba-Ponor, dép. de Hunedoara)*, in *MCA*, 3, p. 41-49.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C.S.; PĂUNESCU, Al. et alii (1961) – *Săpăturile din Peștera Gura Cheii-Râșnov (Fouilles archéologiques dans la grotte Gura Cheii-Râșnov)*, in *MCA*, 8, p. 113-121.

- ✱ OLĂESCU-PLOPȘOR, D. (1970) – *Expertiza antropologică asupra osemintelor umane descoperite în straturile romanello-aziliene de la Cuina Turcului (Diagnose anthropologique des restes humaines découvertes dans les couches d'âge romanello-azilienne de Cuina Turcului)*, in SCIVA, 21, 1, p. 35, 36.
- ✱ ŢE, M.; BELDIMAN, C. (1995) – *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte à Mitoc, dép. de Botoșani, Roumanie*, in MemAntiq, XX, p. 35-70.
- ✱ ŢE, M.; CHIRICA, V. et alii (1995) – *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte à Mitoc, dép. de Botoșani, Roumanie*, in PE, 5, p. 119-152.
- ✱ ȚUNESCU, AL. (1978) – *Epipaleoliticul de la Cuina Turcului-Dubova (Le site épipaléolithique de Dubova-Cuina Turcului)*, in Tibiscus, 5, p. 11-56.
- ✱ ȚUNESCU, AL. (1989) – *Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie (un bref aperçu)*, in L'Anthropologie, 93, 1, p. 123-158.
- ✱ ȚUNESCU, AL. (1993) – *Ripiceni-„Izvor”. Paleolitic și mezolitic. Studiu monografic (Ripiceni-„Izvor”. Paléolithique et Mésolithique. Monographie archéologique)*, București.
- ✱ ȚUNESCU, AL. (1998) – *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpați și Siret. Studiu monografic (Le Paléolithique et l'Epipaléolithique de la Moldavie entre les Carpates et la rivière Siret. Monographie archéologique)*, București.
- ✱ ȚUNESCU AL. (1999a) – *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Dobrogei. Studiu monografic (Le Paléolithique et le Mésolithique de Dobrogea. Monographie archéologique)*, București.
- ✱ ȚUNESCU, AL. (1999b) – *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret și Prut. Studiu monografic (Le Paléolithique et le Mésolithique de la Moldavie entre les rivières Siret et Prut. Monographie archéologique)*, București.
- ✱ ȚUNESCU, AL. (2000) – *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul cuprins între Carpați și Dunăre (Le Paléolithique et le Mésolithique dans le territoire situé entre les Carpates et le Danube. Monographie archéologique)*, București.
- ✱ ȚUNESCU, AL. (2001a) – *Paleoliticul și mezoliticul pe teritoriul României (Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie)*, in M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (dir.), *Istoria Românilor*, vol. I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, p. 67-110.
- ✱ ȚUNESCU, AL. (2001b) – *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul transilvan. Studiu monografic (Le Paléolithique et le Mésolithique de Transylvanie. Monographie archéologique)*, București.
- ✱ KADOVANOVIC, I. (1996) – *The Iron Gates Mesolithic, International Monographs in Prehistory, Archaeological Series*, 11, Ann Arbor.
- ✱ KOSKA, M. (1925) – *Recherches sur le Paléolithique en Transylvanie*, in BSSC, 2, 2, p. 183-192.
- ✱ KREJOVIĆ, D. (1969) – *Lepenski Vir. Nova praistorijska kultura Podunavl'u*, Belgrad.
- ✱ KREJOVIĆ, D. (1972) – *Lepenski Vir*, Londra.

- BORZIAC, I.A. (1993) – *Les chasseurs de renne de Kosoiousy, site paléolithique tardif à plusieurs niveaux, sur le Dniestr moyen, Rapport préliminaire*, in *L'Anthropologie*, 97, 2/3, p. 331-336.
- BORZIAC, I.A. (1994) – *Paleoliticul și mezoliticul în spațiul dintre Nistru și Prut (Le Paléolithique et le Mésolithique dans l'interfluve Dniestr-Prut)*, in *TD*, 15, 1-2, p. 19-40.
- BOSINSKI, G. (1990) – *Homo sapiens. Histoire des chasseurs du Paléolithique supérieur en Europe (40 000-10 000 av. J.-C.)*, Paris.
- CÂRCIUMARU, M. (1999) – *Le Paléolithique en Roumanie*, in *Collection Le Paléolithique en Europe*, J. Millon, Grenoble.
- CÂRCIUMARU M. (2000) – *Peștera Cioarei Boroșteni. Paleomediul, cronologia și activitățile umane în paleolitic (La Grotte du Corbeau à Boroșteni. Paléoenvironnement, chronologie et activités humaines au Paléolithique)*, Târgoviște.
- CÂRCIUMARU, M.; ANGHELINU, M. et al. (2003) – *Piatra Neamț, jud. Neamț, Poiana Cireșului*, in *CCAR. Campania 2002*, p. 228, 229.
- CÂRCIUMARU, M.; DOBRESCU, R. (1997) – *Paleoliticul superior din Peștera Cioarei (Boroșteni) (Le Paléolithique supérieur de la Grotte du Corbeau à Boroșteni)*, in *SCIVA*, 48, 1, p. 31-62.
- CÂRCIUMARU, M.; MĂRGĂRIT, M. et al. (2003) – *Les découvertes d'art mobilier paléolithique de Poiana Cireșului-Piatra Neamț (Roumanie)*, in M. Otte (éd.), *La Spiritualité. Colloque organisé par le Service de Préhistoire de l'Université de Liège, UISPP, 8e Commission: Paléolithique supérieur*, 10-12 décembre 2003, *Pré-Actes*, Liège, p. 19.
- CÂRCIUMARU, M.; OTTE, M. et alii (1996) – *Objets de parure découverts dans la grotte Cioarei (Boroșteni, dép. de Gorj, Roumanie)*, in *PE*, 9, p. 403-415.
- D'ERRICO, F.; VANHAEREN, M. (2002) – *Criteria for identifying Red Deer (Cervus elaphus) age and sex from their canines. Application to the study of Upper Palaeolithic and Mesolithic ornaments*, in *JAS*, 29, p. 211-232.
- DJINDJIAN, F.; KOZŁOWSKI, J.K.; OTTE, M. (1999) – *Le Paléolithique supérieur en Europe, Collection U Histoire*, Paris.
- GINTER, B.; KOZŁOWSKI, J.K. et alii (dir). (2000) – *Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria*, vol. 2, part 1, Cracovia.
- KOZŁOWSKI, J.K. (1992) – *L'art de la Préhistoire en Europe orientale*, Paris.
- LUMLEY, H. de (dir.) (1984) – *Art et civilisation de chasseurs de la Préhistoire (34.000-8.000 ans av. J.-C.)*, Catalogue d'exposition, Paris.
- MOROȘAN, N.N. (1938) – *La station paléolithique de grotte de Stâncă Ripiceni*, in *Dacia*, 5-6, 1935-1936, p. 1-21.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C.S. et alii (1957) – *Șantierul arheologic Ohaba-Ponor (reg. Hunedoara, r. Hațeg) (Le chantier archéologique de Ohaba-Ponor, dép. de Hunedoara)*, in *MCA*, 3, p. 41-49.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C.S.; PĂUNESCU, Al. et alii (1961) – *Săpăturile din Peștera Gura Cheii-Râșnov (Fouilles archéologiques dans la grotte Gura Cheii-Râșnov)*, in *MCA*, 8, p. 113-121.

- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, D. (1970) – *Expertiza antropologică asupra osemintelor umane descoperite în straturile romanello-aziliene de la Cuina Turcului (Diagnose anthropologique des restes humaines découvertes dans les couches d'âge romanello-azilienne de Cuina Turcului)*, in SCIVA, 21, 1, p. 35, 36.
- OTTE, M.; BELDIMAN, C. (1995) – *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte à Mitoc, dép. de Botoșani, Roumanie*, in MemAntiq, XX, p. 35-70.
- OTTE, M.; CHIRICA, V. et alii (1995) – *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte à Mitoc, dép. de Botoșani, Roumanie*, in PE, 5, p. 119-152.
- PĂUNESCU, Al. (1978) – *Epipaleoliticul de la Cuina Turcului-Dubova (Le site épipaléolithique de Dubova-Cuina Turcului)*, in Tibiscus, 5, p. 11-56.
- PĂUNESCU, Al. (1989) – *Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie (un bref aperçu)*, in L'Anthropologie, 93, 1, p. 123-158.
- PĂUNESCU, Al. (1993) – *Ripiceni-„Izvor”. Paleolitic și mezolitic. Studiu monografic (Ripiceni-„Izvor”. Paléolithique et Mésolithique. Monographie archéologique)*, București.
- PĂUNESCU, Al. (1998) – *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpați și Siret. Studiu monografic (Le Paléolithique et l'Épipaléolithique de la Moldavie entre les Carpates et la rivière Siret. Monographie archéologique)*, București.
- PĂUNESCU Al. (1999a) – *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Dobrogei. Studiu monografic (Le Paléolithique et le Mésolithique de Dobrogea. Monographie archéologique)*, București.
- PĂUNESCU, Al. (1999b) – *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret și Prut. Studiu monografic (Le Paléolithique et le Mésolithique de la Moldavie entre les rivières Siret et Prut. Monographie archéologique)*, București.
- PĂUNESCU, Al. (2000) – *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul cuprins între Carpați și Dunăre (Le Paléolithique et le Mésolithique dans le territoire situé entre les Carpates et le Danube. Monographie archéologique)*, București.
- PĂUNESCU, Al. (2001a) – *Paleoliticul și mezoliticul pe teritoriul României (Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie)*, in M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (dir.), *Istoria Românilor*, vol. I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, p. 67-110.
- PĂUNESCU, Al. (2001b) – *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul transilvan. Studiu monografic (Le Paléolithique et le Mésolithique de Transylvanie. Monographie archéologique)*, București.
- RADOVANOVIC, I. (1996) – *The Iron Gates Mesolithic, International Monographs in Prehistory, Archaeological Series*, 11, Ann Arbor.
- ROSKA, M. (1925) – *Recherches sur le Paléolithique en Transylvanie*, in BSSC, 2, 2, p. 183-192.
- SREJOVIĆ, D. (1969) – *Lepenski Vir. Nova praistorijska kultura Podunavl'u*, Belgrad.
- SREJOVIĆ, D. (1972) – *Lepenski Vir*, Londra.

- SREJOVIČ, D.; BABOVIČ, I. (1981) – *Lepenski Vir. Menschenbilder einer frühen europäischen Kultur*, Katalog, Römisch-Germanischen Museums Köln, Prähistorische Staatssammlung Mainz.
- SREJOVIČ, D.; LETICA, Z. (1978) – *Vlasač. Mezolitsko nasel'e u Djerdapu*, vol. I-II, Belgrad.
- TERZEA, El. (1979) – *Mamifere cuaternare din unele peșteri și adăposturi sub stâncă din zona Porțile de Fier (Restes de mammifères quaternaires découvertes dans les grottes et les abris de la zone des Portes de Fer)*, in T. Orghidan, Șt. Negrea (dir.), *Speologia*, București, p. 104-139.
- TERZEA, El.; BELDIMAN, C. (2003) – *Peștera nr. 1 din „Dâmbul Colibii”: date paleontologice și arheologice (La grotte Nr. 1 de „Dâmbul Colibii”: données paléontologiques et archéologiques)*, in *Revista Bistriței*, 17 (sous presse).

TEME ALE REPREZENTĂRII MARII ZEİȚE ÎN ARTA PALEOLITICĂ ȘI NEOLITICĂ

de Vasile Chirica

Literatura de specialitate a prezentat într-o manieră aproape exhaustivă problematica reprezentărilor antropomorfe feminine în arta paleolitică. Într-adevăr, descoperirile arheologice demonstrează existența unei mari varietăți a artei antropomorfe feminine în paleoliticul superior, ceea ce reprezintă, de fapt, extraordinara creativitate a comunităților umane în domeniul esteticului și al gândirii spirituale. Varietatea creației în paleoliticul superior, cu privire la tema analizată, nu a fost depășită nici în epoca neolitică, când – cantitativ – există o pondere net superioară a reprezentărilor feminine, în comparație cu acelea masculine sau ale animalelor domestice (cu prioritate), dar și dacă luăm în considerație celelalte elemente ale artei paleolitice, fapt pe care noi îl interpretăm prin ușurința modelării lutului. O foarte succintă trecere în revistă a creației paleolitice cu privire la imaginea femeii demonstrează diversitatea tipurilor de reprezentări: parietale, mobiliere, *ronde-bosse*, gravură, pictură, basorelief, sculptură pe blocuri, iar materialele (suporturile) pentru aceste reprezentări sunt încă și mai variate: pereții și tavanele peșterilor, apoi marnă, gresie, blocuri sau plăci de calcar, calcit, hematit, alte roci, fildeș, os, corn și, deosebit de important, apariția plasticii feminine din lut ars. Credem că interpretarea dată de creatorii artei feminine paleolitice a fost la fel de variată, căci aceștia nu s-au rezumat la tratarea *clasică* a subiectului, dar au ajuns la realizări cu totul deosebite: pandantive, coliere cu elemente de abstractizare, de aspect modernist (colierul cu reprezentarea doar a sânilor, de la Dolni Vestoniče, care ar putea să aibă și alte interpretări). Temele de creativitate au fost la fel de variate ca și creațiile artistice: imaginea femeii este reprodusă în stare de graviditate sau nu, adultă sau foarte tânără, excesiv de grasă sau foarte suplă, tratată naturalist sau excesiv de schematizat, singură sau în asocieri cu bărbatul, cu alte femei, cu animale (de regulă cu bizonul – taurul ca element al forței masculine în neo-eneolitic), în scene erotice și de procreere, sau chiar de auto-procreere (hermafrodită), scene de ambiguitate, ca și tratarea operei de artă cu diverși coloranți, pentru a-i potența atributele feminității, în stare de *orantă* etc. De multe ori a fost reprodus doar organul sexual feminin, sub forma vulvelor, uneori multiplicat, cum ar fi *loge des vulves* de la Tito Bustillo, deși nu a fost total omisă reproducerea *phallus*-ului, ca element al masculinității.

Din punct de vedere al culturilor arheologice, reprezentările antropologice feminine traversează întregul paleolitic superior: aurignacian, gravettian, solutrean, magdalenian, iar din punct de vedere geografic, întregul spațiu european, până în Asia.

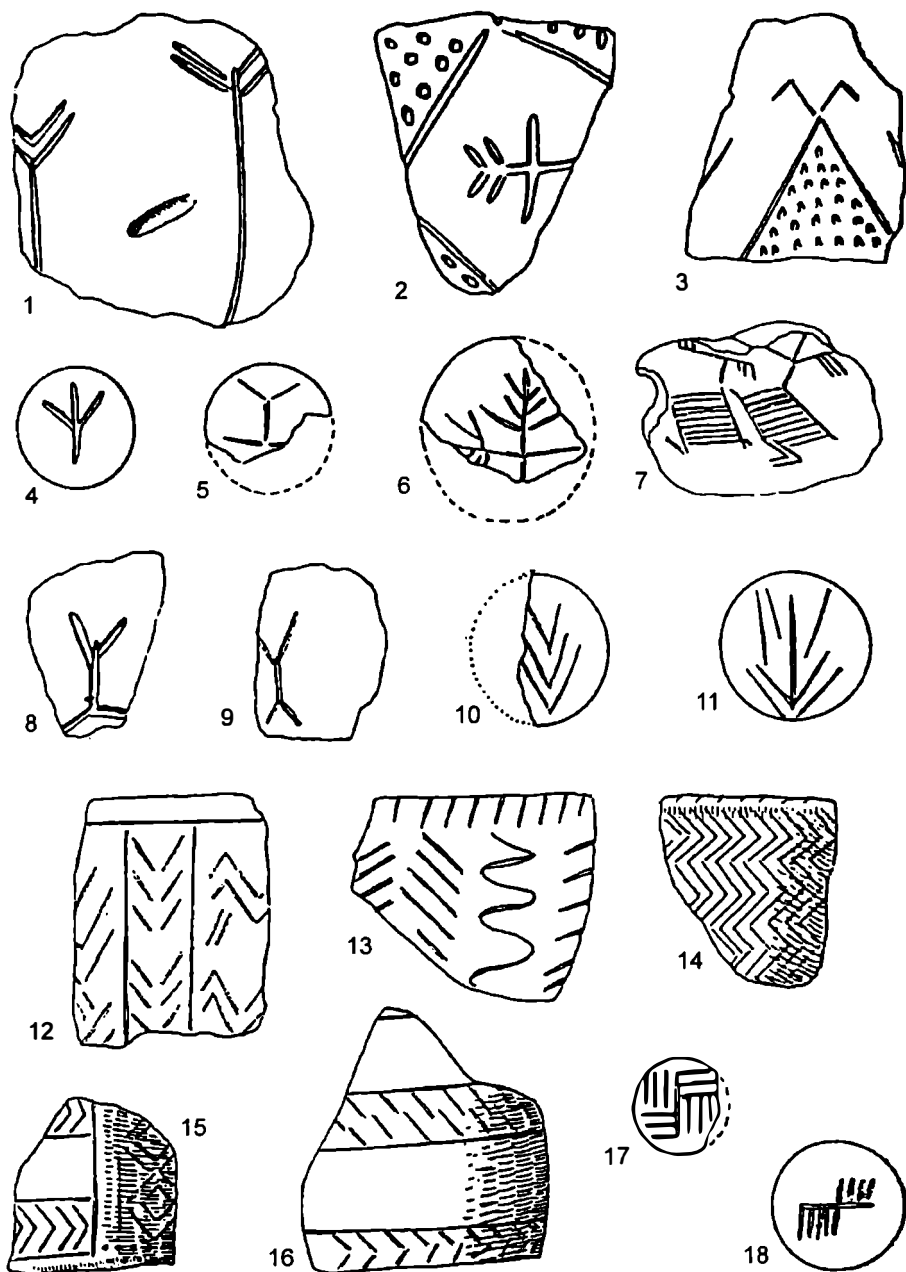

Fig. 1 – 1-18 - *semne*: repetiții și vegetale, cu elemente antropomorfizate, neolitice (după A. Nițu, 1980). Scări diferite
www.cimec.ro

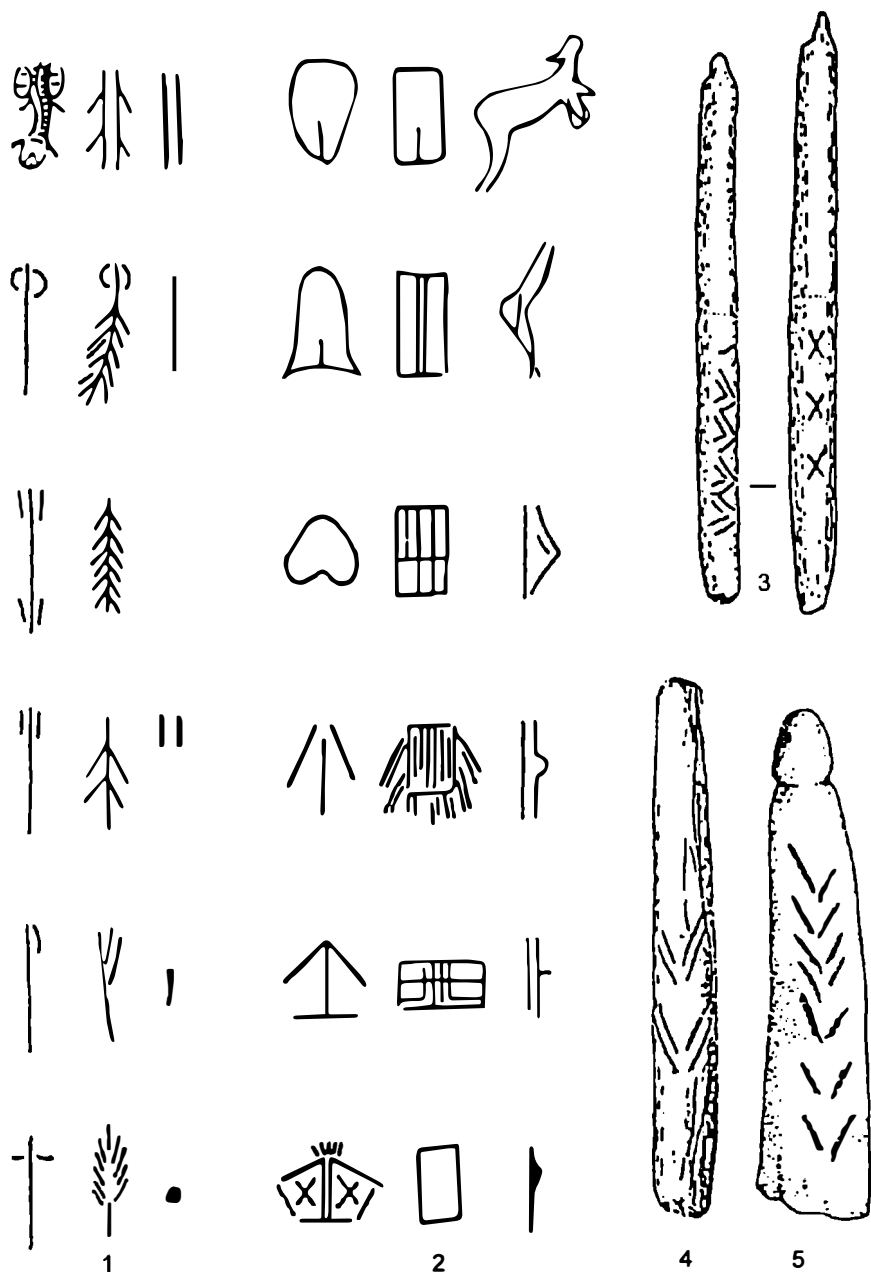

Fig. 2 – 1-5 - *semne: repetiții sau vegetale, cu elemente antropomorfizate; evoluția schematică a siluetei feminine în arta paleolitică*
 (1, 2 - după A. Leroi-Gourhan, 1965; 3-5 - după G. Sauvet, 1990). Scări diferite
www.cimec.ro

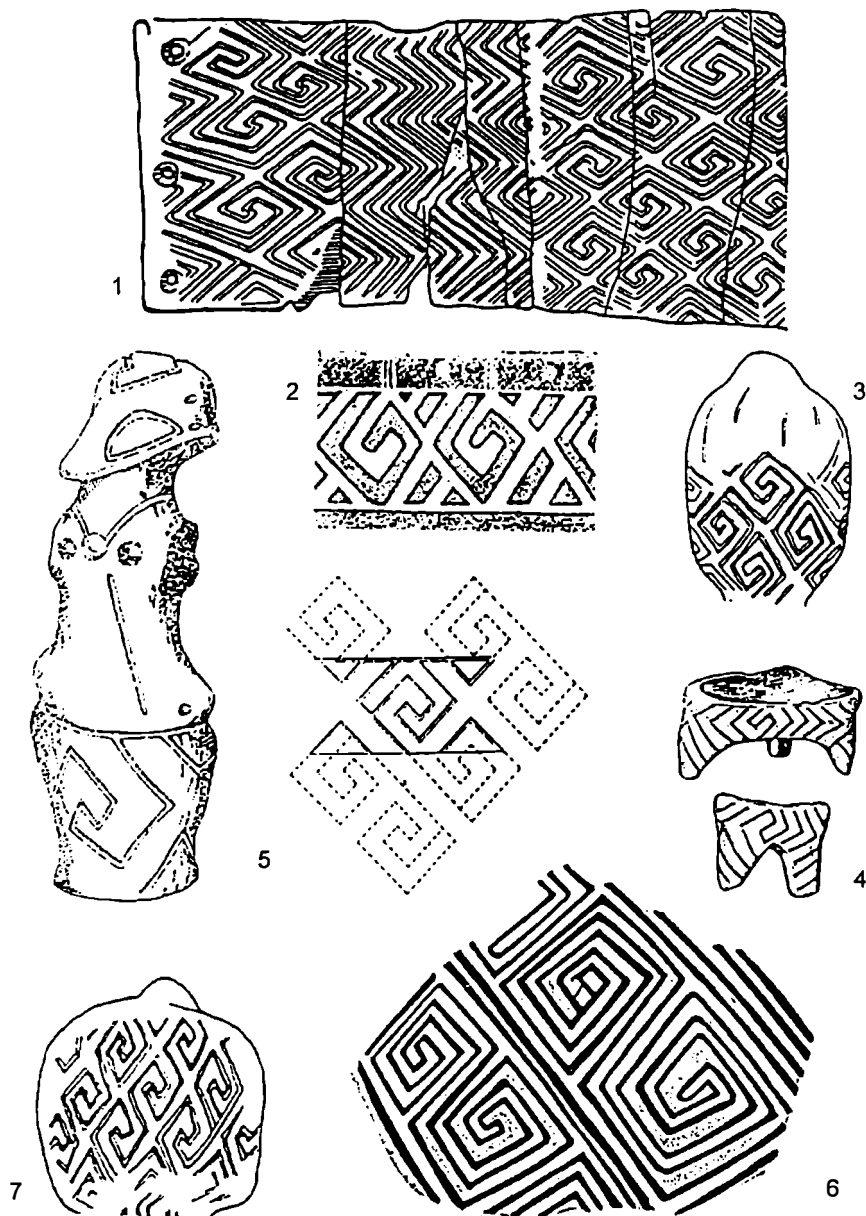

Fig. 3 – Decorul geometric în arta paleolică (1, 3, 7) și neolitică (2, 4-6):
 1, 3, 7 - Mezin (după J.K. Kozłowski, 1992); 2 - Frumușica (după A. Nițu, 1984);
 4 - Petrești (după I. Paul, 1992); 5 - Vinča (după M. Gimbutas, 1987);
 6 - Trușești (după A. Nițu, 1984). Scări diferite
www.cimec.ro

Pe baza literaturii de specialitate, am avut posibilitatea de a evidenția destul de multe diferențe, tipologice, de tratare a feminității, dar nu se pot stabili *reguli* de reprezentare a femeii, în funcție de cultura arheologică, inclusiv cu referire la factorul cronologic sau la spațiul geografic. Chiar apelul la folosirea lutului ars, atât de specific *ciclului pavlovian* (Predmosti, Dolni Vestonice)¹ a fost remarcat și în *spațiul estic* al continentului (Kostienki XIII)², până în Siberia (Maininskaja)³. Noi nu ne vom opri la modalitățile de realizare a sculpturilor feminine, la enumerarea fazelor și *ciclurilor operative*, ori la alte elemente de analiză modernă, care fac obiectul unor tratări actuale ale subiectului. Nu vom analiza elementele de *modernitate* ale interpretărilor actuale cu privire la arta antropomorfă feminină în paleoliticul superior, cum ar fi *simetria* (Grimaldi, Laussel), manifestarea *armoniei* creației artistice, sau a *elementelor de ritmicitate* de către sculptorul (artistul) preistoric.

Propunem o analiză a ceea ce a reprezentat *ideea de feminitate* în paleoliticul superior, pe care o considerăm de esență a divinității ca idee manifestă a sacralului, după modelul de tratare a problematicii Marii Zeițe, a Marii Mame de către exegeții artei și religiilor neolitice. Propunem, deci, o analiză de la recent spre trecut, pornind de la neolitic spre paleoliticul superior. În acest scop, vom porni de la identitatea unor motive decorative și a unor reprezentări artistice în neo-eneolitic și paleoliticul superior. Și, pentru că noi considerăm neo-eneoliticul de pe teritoriul României ca fiind cel mai reprezentativ de pe întregul continent (în domeniul artei antropologice feminine), vom apela în primul rând la reprezentările acestei perioade și ale acestui spațiu geografic.

Constatăm elemente identice de decor ale ceramicii neolitice sau ale unor piese de artă cu reprezentări antropomorfe feminine. Ne referim la spiralele de factură geometrică, incizate pe brățara din fildeș sau pe statuetele de la Mezin (Ucraina) (fig. 3/1, 3, 7)⁴, și pictate, pe ceramica neoliticului timpuriu (grupul cultural Cârcea-Grădinile, în bazinul Oltului, cu puternice tradiții Pre- și Proto-Sesklo)⁵, la elementele de decor de pe *masca* de tip Vinča de la Vršac (Serbia) (fig. 3/5)⁶, sau pe ceramica tricromă de stil

¹ B. Klima, *Chronologie de l'Art mobilier paléolithique en Europe Centrale*, în *Colloque International Foix-Mas d'Azil*, 1, 1990, p. 133-140; Idem, *Les figurations paléolithiques féminines en Moravie*, în ERAUL, 74, 1995, p. 129, 130.

² G. Bosinski, *Homo Sapiens. L'Histoire des chasseurs du Paléolithique supérieur en Europe (40.000-10.000 avant J.-C.)*, Paris, 1990.

³ Z.A. Abramova, *Bases objectives de la chronologie de l'art mobilier paléolithique en Sibérie*, în *L'Art des objets au Paléolithique*, Tome 1, *L'Art mobilier et son contexte*, în *Colloque International Foix-Mas d'Azil*, nov. 1987, 1990, p. 150, fig. 6; Z. Abramova, *Sur certaines particularités stylistiques des statuettes féminines paléolithiques en Sibérie*, în *La Dame de Brassempouy, Actes du Colloque de Brassempouy*, juillet 1994, în ERAUL, 74, 1995, p. 17-27.

⁴ J.K. Kozłowski, *L'art de la Préhistoire en Europe orientale*, Paris, 1992.

⁵ M. Nica, *Sur la plus ancienne céramique peinte de l'époque néolithique de Roumanie (les découvertes de Cîrcea et de Grădinile)*, în *La Civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI, I, 1987, p. 39, fig. 1/11.

⁶ M. Gimbutas, *Old European Deities. With an Emphasis on Images from the Cucuteni Culture*, în *La Civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI, I, 1987, p. 105, fig. 2.

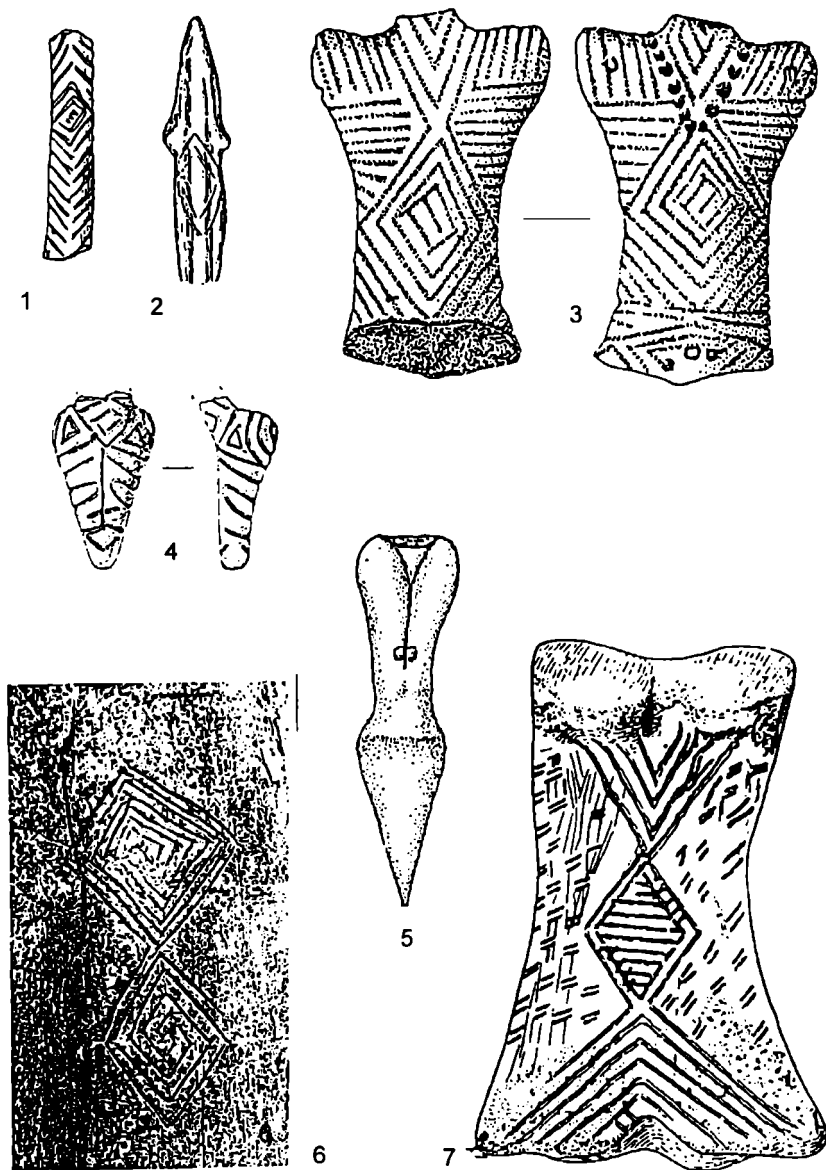

Fig. 4 – Rombul și triunghiul, simboluri ale fertilității și fecundității în arta paleolitică (1, 2, 6), epipaleolitică (7) și neolitică (3-5): 1 - Mezin (după J.K. Kozłowski, 1992); 2 - Limeuil (după G. Sauvet, 1990); 3 - Răucești (după Gh. Dumitroaia, 1987); 4 - Târpești (după S. Marinescu-Bîlcu, 1974); 5 - Voroșilovka (după D. Monah, 1992); 6 - Avdeevo (după Al. Marshack, 1990); 7 - Dubova-Cuina Turcului (după Al. Păunescu, 2000). Scări diferite
www.cimec.ro

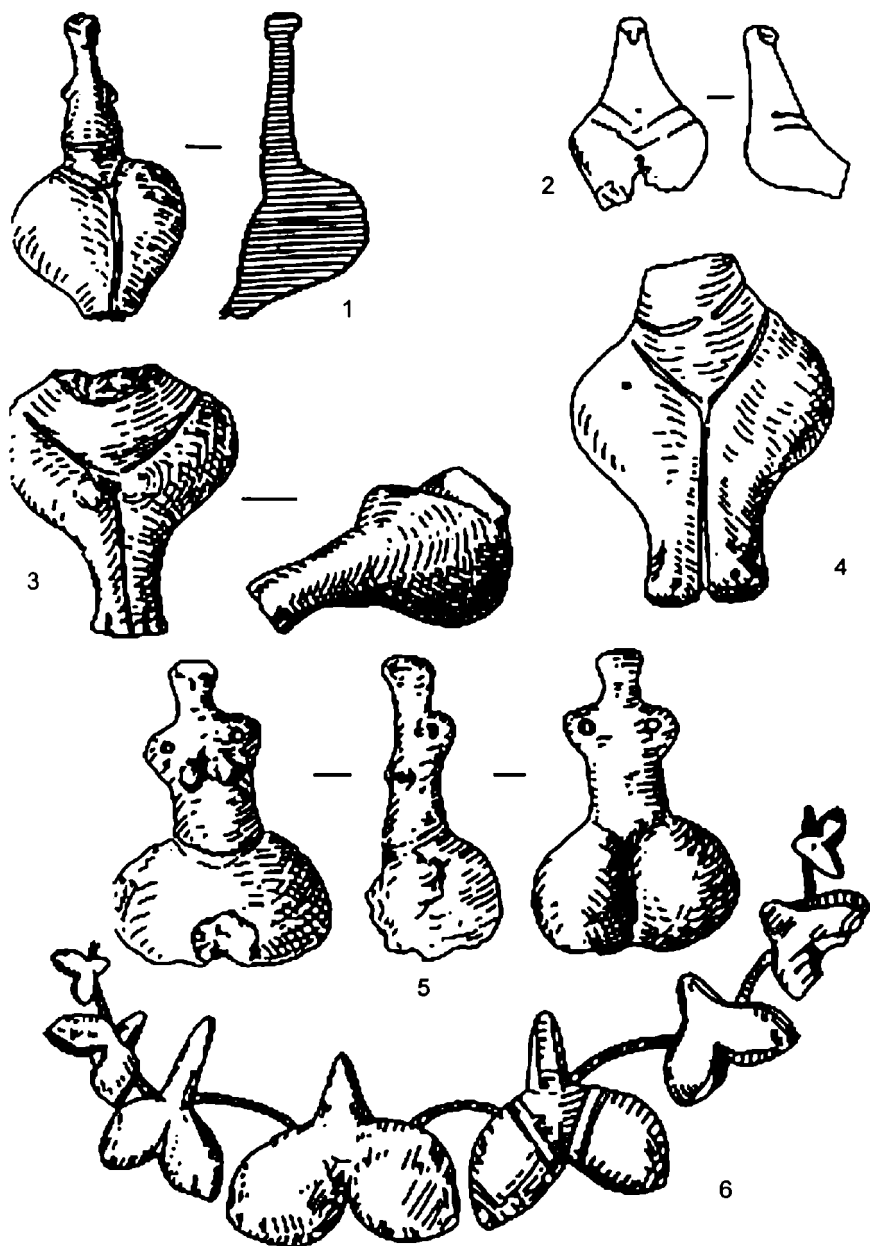

Fig. 5 – Reprezentări ale zonei inghinale și genitale
 în arta paleolitică (6, după J.K. Kozłowski, 1992)
 și neolitică (1-5, după S. Marinescu-Bîlcu, 1974). Scări diferite
www.cimec.ro

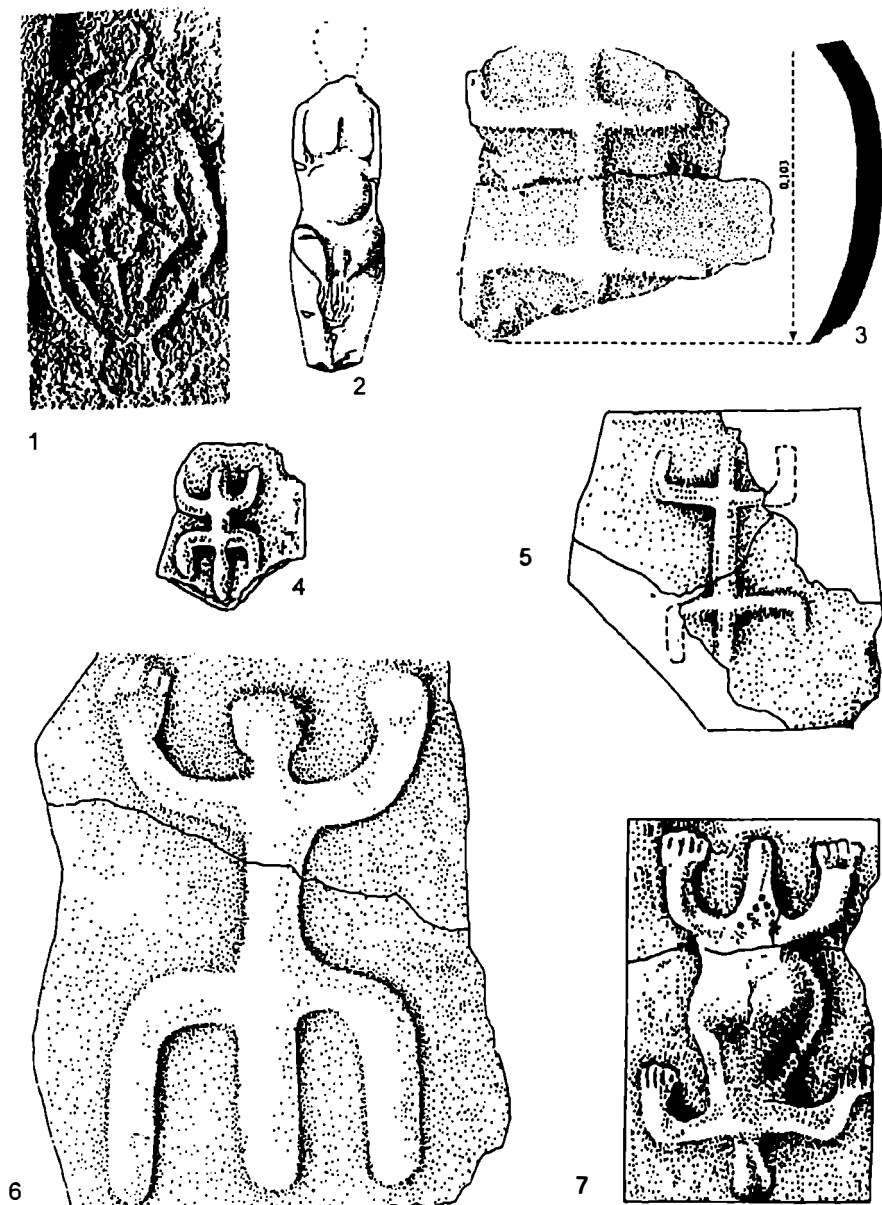

Fig. 6 – *Marea Zeișă* în ipostază acuplată în arta paleolitică (1, 2, după M. Mussi, 1995) și neolitică (3-7): 1 - Laussel; 2 - Grimaldi ; 3 - Ghelăiești; 4, 7 - Trușești; 5 - Scânteia; 6 - Dumești (3-6, după D. Monah, 1992). Scări diferite

Cucuteni A, a complexului cultural Cucuteni-Tripolie, din diferite stațiuni ale variantei cucuteniene (fig. 3/2, 6), ori ale culturii Petrești (fig. 3/4)⁷

Am constatat că elemente de decor liniar (fig. 1/1-18), interpretate de A. Nițu⁸ ca reprezentând motive vegetale, sunt considerate de A. Leroi-Gourhan⁹ ca reprezentând simboluri ale feminității în arta paleoliticului superior, iar de G. Sauvet¹⁰ ca ritmuri, repetiții etc. (fig. 2/1-5). Interesant este faptul că astfel de *semne*, reprezentând de fapt imaginea stilizată a feminității (triunghiul, romb, semne unghiulare), au fost reproduse pe vârfuri de lance de la La Madeleine, Lortet, de epocă magdaleniană¹¹. De altfel, s-a observat că simbolurile genitale feminine au fost înlocuite, uneori, cu figuri geometrice¹², caracteristică ce poate fi aplicată și unor reprezentări din arta neo-eneolitică (fig. 4/1-7).

Vom analiza, comparativ, ilustrând constatările noastre cu materiale arheologice paleolitice și neolitice, diferite interpretări ale Marii Zeițe. Excesiva tratare naturalistă a sânilor, fie că sunt rotunzi, ca la Willendorf, Grimaldi, Lespugne, Gagarino, sau alungiți, ca la Laussel (Venus cu cornul în mână dreaptă), Moravany, Dolni Vestoniče, Kostienki, poate constitui nu numai idealul de frumusețe al comunităților umane respective, ci poate chiar și atenția deosebită acordată fenomenelor patologice. Exemple s-au constatat în unele ritualuri funerare ale grupului pavlovian. La Dolni Vestoniče se semnalează înmormântarea unei femei (al cărei craniu prezenta deformări patologice, care ar fi putut să afecteze nervul facial și să deformeze întreaga fizionomie a feței), în poziție foarte chirchită, corpul fiind protejat de doi omoplați de mamut, dintre care unul decorat cu incizii; un alt mormânt conținea două schelete masculine și unul feminin, toate trei aparținând unor tineri, dar sub bazinul fetei s-a descoperit o bună cantitate de ocră. Se precizează că tânăra femeie prezenta multiple deformări patologice¹³. Diferențierile culturale, de timp sau de spațiu geografic, pot constitui elemente de interpretare a reproducerilor realizate de artiștii epocii. În eneoliticul de tip Cucuteni-Tripolie, unde sunt cunoscute mii de statuete feminine, diferențierile între starea de obezitate și cea de graviditate au fost foarte bine evidențiate, deși marea majoritate a plasticii prezintă femeia în deplinătatea frumuseții sale fizice. În arta paleolitică doar analizele speciale, realizate de obstetricieni-ginecologi, au putut diferenția starea de graviditate de cea de obezitate¹⁴, deși există statuete la care graviditatea este foarte realist marcată, indiferent dacă acestea au fost cioplite în piatră sau modelate în lut ars. Dar, pentru analiza noastră bidirecțională, considerăm deosebit de importantă descoperirea cuptorului în care au fost arse statuetele

⁷ A. Nițu, *Formarea și clasificarea grupelor de stil AB și B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, Iași, 1984, fig. 2/1; 3/1, 4; pl. III/2; I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.

⁸ A. Nițu, *L'Art anthropomorphe féminin de la culture Cucuteni-Tripolie*, în ERAUL, 1980.

⁹ A. Leroi-Gourhan, *Préhistoire de l'Art Occidental*, Paris, 1965.

¹⁰ G. Sauvet, în *Colloque Internationale Foix-Mas d'Azil*, 1, 1990, p. 90, fig. 4.

¹¹ D. Vialou, *L'Art paléolithique*, în M. Otte, *La Préhistoire*, Paris-Bruxelles, 1999, p. 222-224.

¹² A. Leroi-Gourhan, *L'Art paléolithique en France*, în *La Préhistoire Française*, tom. I, 1976, p. 744.

¹³ J.K. Kozłowski, *op.cit.*, p. 68.

¹⁴ J.-P. Duhard, *Le réalisme de la figuration féminine paléolithique*, în ERAUL, 74, 1995, p. 66.

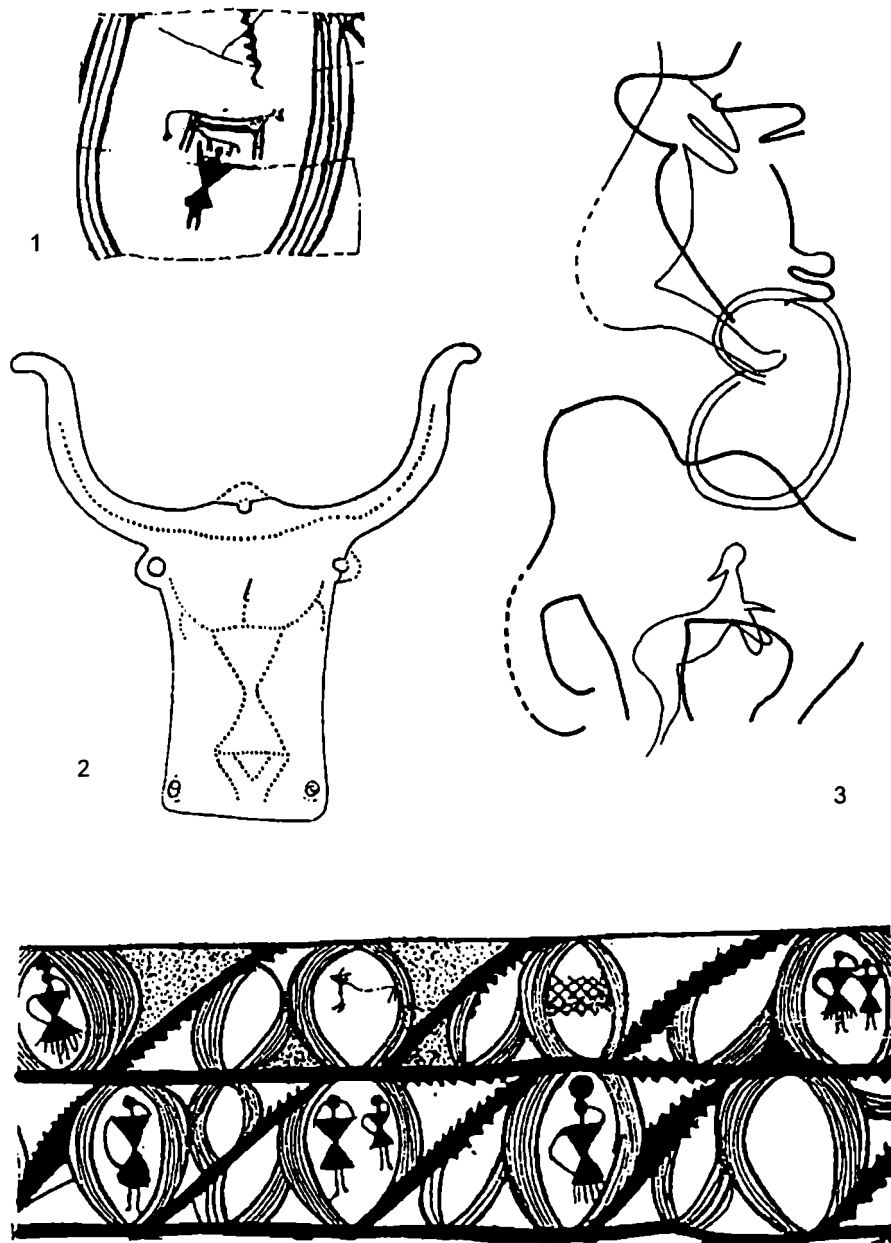

Fig. 7 – *Marea Zeiță* protectoare în arta paleolitică (3) și neolitică (1, 2, 4):
 1, 4 - Brânzeni (după D. Monah, 1992); 2 - Bılceze Złote (după M. Gimbutas, 1987);
 3 - Pech Merle (după A. Leroi-Gourhan, 1965). Scări diferite

de la Dolni Vestoniče, ca și celelalte descoperiri de statuete din lut ars, la Kostienki XIII¹⁵, Predmosti¹⁶ și Maininskaja¹⁷. Ideea de apropiere a artei figurative în paleoliticul superior și neo-eneolitic este susținută și de faptul că artiștii paleolitici au inventat și creat opere de artă din lut ars, cu profunde semnificații de spiritualitate individuală și / sau colectivă.

Specialiștii epocii neo-eneolitice au demonstrat că romburi și triunghiuri reprezintă imaginea stilizată a sexualității (fecunditate și fertilitate) specifice femeii¹⁸, mai ales atunci când statueta o reprezintă pe *Marea Zeiță* cu atributele sale de feminitate (fig. 4/3-5), dar acordăm aceeași interpretare rombului și triunghiului reprezentate pe diverse obiecte paleolitice și epipaleolitice de artă sau de podoabă (fig. 4/1, 2, 6, 7). Mai mult încă, piesa de la *Cuina Turcului*, considerată până în prezent doar o falangă de cal, ornamentată, reprezintă – după opinia noastră – o siluetă feminină stilizată (fig. 4/7), de altfel ca și piesa de la Limeuil (fig. 4/2). Pe de altă parte, urmând unele interpretări de pe ceramica neo-eneolitică, putem considera că și alte piese de artă sau de podoabă, paleolitice, conțin *elemente antropomorfizate feminine* (fig. 1/1-18; 2/1-5)¹⁹.

Arta paleolitică a acordat o atenție deosebită scenelor erotice naturaliste²⁰, dar credem că mai numeroase sunt scenele de erotism *simulat* (fig. 7/3; 8/2, 3), despre care A. Leroi-Gourhan²¹ apreciază că *L'attitude des femmes est tout à fait extraordinaire pour l'art paléolithique, elle reflète une nonchalante liberté dont il n'existe pas d'autre exemples*. Pentru a încerca să explicăm această manieră de reprezentare a Marii Zeițe în arta paleolitică, trebuie să o vedem în calitatea sa de protectoare a vieții oamenilor (fig. 7/4) sau a animalelor (fig. 7/1, 4; 8/1). Imaginea sa, de protectoare a animalelor gestante, este simbolic redată în grota Magdelaine (Tarn), unde au fost recunoscute trei femei, o femelă de bizon și o iapă, toate în stare de graviditate²². *Marea Zeiță* a fost redată și în asociere cu bărbatul sau cu forța fizică a virilității, reprezentată de imaginea bovidului în arta neo-eneolitică (fig. 7/2) sau ale unor animale, de regulă erbivore (deci de caracter pașnic, în comparație cu carnișierele rapace), cum ar fi mamutul (fig. 7/3), bizonul (fig. 8/3) sau calul (fig. 8/1). De altfel, o altă lectură a scenei de la Magdeleine des Albis²³, diferită de cea oferită de A. Leroi-Gourhan, ne prezintă atât femeia, cât și bizonul în poziție sexuală (fig. 8/3), de unde deducem că, în alte scene de *ambiguitate*, nu se poate stabili cu certitudine dacă imaginea femeii este redată sau nu în calitate de *Marea Zeiță*, iar asocierea este de protecție sau de sexualitate (fig. 8/2). Aceeași *ambiguitate* o constatăm și în ceea ce privește scenele de la Gönnersdorf (fig. 9/5, 8; 10/1, 2),

¹⁵ G. Bosinski, *op.cit.*, p. 123.

¹⁶ B. Klima, *op.cit.*, p. 129.

¹⁷ Z.A. Abramova, *op.cit.*, p. 150, fig. 6.

¹⁸ A. Nițu, *L'Art anthropomorphe féminin de la culture Cucuteni-Tripolie*, în *loc.cit.*; S. Marinescu-Bâlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974.

¹⁹ G. Sauvet, *op.cit.*, fig. 2/8, 10, 11, 15; 4/4, 10, 19.

²⁰ R. Begouën, J. Clottes, *Les humains dans les cavernes du Volp*, în *ERAUL*, 74, 1995, fig. 5, 6.

²¹ A. Leroi-Gourhan, *Préhistoire de l'Art Occidental*, p. 289.

²² A.-C. Welte, E. Ladier, *Les figures féminines des sites magdaléniens de la Vallée de l'Aveyron*, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 273.

²³ H. Bessac, J. Lantier, *Grotte de la Madeleine des Albis*, în *L'Art des cavernes. Atlas des grottes ornées paléolithiques françaises*, Paris, 1984, p. 542, 543, fig. 4bis-5bis.

Fig. 8 – Marea Zeiță în asociere cu animale în arta paleolitică:

1 - Hochlenstein; 2 - Anglis-sur-l'Anglin (1, 2 după G. Bosinski, 1990);
3 - La Magdeleine des Albis (după H. Bessac, J. Lantier, 1984). Scări diferite

unde multiplicarea reprezentărilor feminine, poziția lor, ca și unele posibile intenții de redare a bisexualității (fig. 10/1), creează serioase dificultăți de interpretare. Schematizarea și interpretarea temei *femeie-procreere* au ajuns până la a ciopli *phallus*-ul, ca *element* simbolic al procreerii, din corn de bizon²⁴. Arta magdaleniană pare să reprezinte femeia de regulă în asociere cu calul sau bizonul²⁵. Este remarcabilă imaginea femeii, gravată pe silueta unui cal uriaș, în grotă Comarque, iar în grotă Pech-Merle, printre imaginile foarte stilizate, au fost identificate opt *femei-bizon*, realizate în aceeași manieră²⁶. Grotă Roc-aux-Sorciers a oferit, pe o friză sculptată, de 18 m lungime, a adăpostului Abri Burdois, patru figuri feminine asociate cu doi bizoni și 10 inele-cercuri²⁷. Ar fi de presupus că și *Venus á la corne* de la Laussel reprezintă aceeași asociere femeie-bizon, deci a celor două elemente ale *dualității*, cu precizarea că *Marea Zeiță* este personajul cel mai important, căci ține în mână simbolul esențial al celui de al doilea element, cornul. Credem că este hazardat să interpretăm faptul că *Venus de la Berlin*, care ține un șarpe în mâna dreaptă²⁸, ar reprezenta *arhetipul* Evei din limbajul biblic. Este de precizat că la Dolni Vestonice, într-o locuință au fost descoperite șapte figurine feminine în asociere cu una masculină²⁹. În această interpretare a imaginii femeii, în calitate de protectoare (*Marea Mamă*) sau de femeie care naște, ne referim la caracterul *simbolic* al artei antropomorfe feminine, atunci când artistul a tratat imaginea femeii în asociere cu *forța vitală a procreației*. Dar în mai multe reprezentări schematice gravate, cum ar fi la Gönnersdorf, dar și în arta eneolitică (la Brânzeni), *Marea Mamă* este asociată cu o imagine feminină (sau mai multe), de dimensiuni mai mici, fapt care ne duce tot la ideea de protectoare, de unde se poate deduce și o altă latură a sacrului în preistorie: raportul oamenilor cu sacrul, dar și raporturile oamenilor între ei, însă sub protecția divinității³⁰. În legătură cu această temă majoră a religiilor preistorice se află alta, aceea a procreerii, știut fiind faptul, demonstrat de biologi, că orice ființă vie se naște cu instinctul foamei, dar și cu cel al procreației pentru perpetuarea speciei. În acest sens, caracterul de divinitate, rezervat femeii, se manifestă prin *asocierea imaginilor*, uneori a pozițiilor ginecologice, sexuale (La Magdelaine des Albis, Gabillou, etc.), cu bărbatul sau cu forța virilă, reprezentată de unele animale. După opinia noastră, în paleoliticul superior, poate mai mult chiar decât în neolitic, *sacralitatea procreației*, reprezentată pe placa de calcar de la Laussel (fig. 6/1) (unde imaginea a fost parțial deteriorată, sau scena propriu-zisă a fost nedefinit, realizată pentru a sublinia sacralitatea faptului), a constituit un element important al sacrului colectiv. Interpretarea *sacrului procreației*, așa cum este redată această temă în arta preistorică, impune și posibila imagine a auto-procreerii, cu care *Marea Zeiță* a fost dotată, sau pe care și-a însușit-o, ca principală divinitate a preistoriei. Pe binecunoscutul

²⁴ D. Collins, *Palaeolithic Europe. A Theoretical and Systematic Study*, Devon, 1986, p. 271.

²⁵ B. et G. Delluc, *Les figures humaines sur les parois des grottes et des abris*, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 43.

²⁶ *Ibidem*, p. 45.

²⁷ L. Iakovleva, G. Pinçon, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 123.

²⁸ A. Roussot, *Connus et inconnus sur les femmes de Laussel*, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 225.

²⁹ B. Klima, *op.cit.*, p. 130.

³⁰ J. Ries, *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Iași, 2000, p. 91.

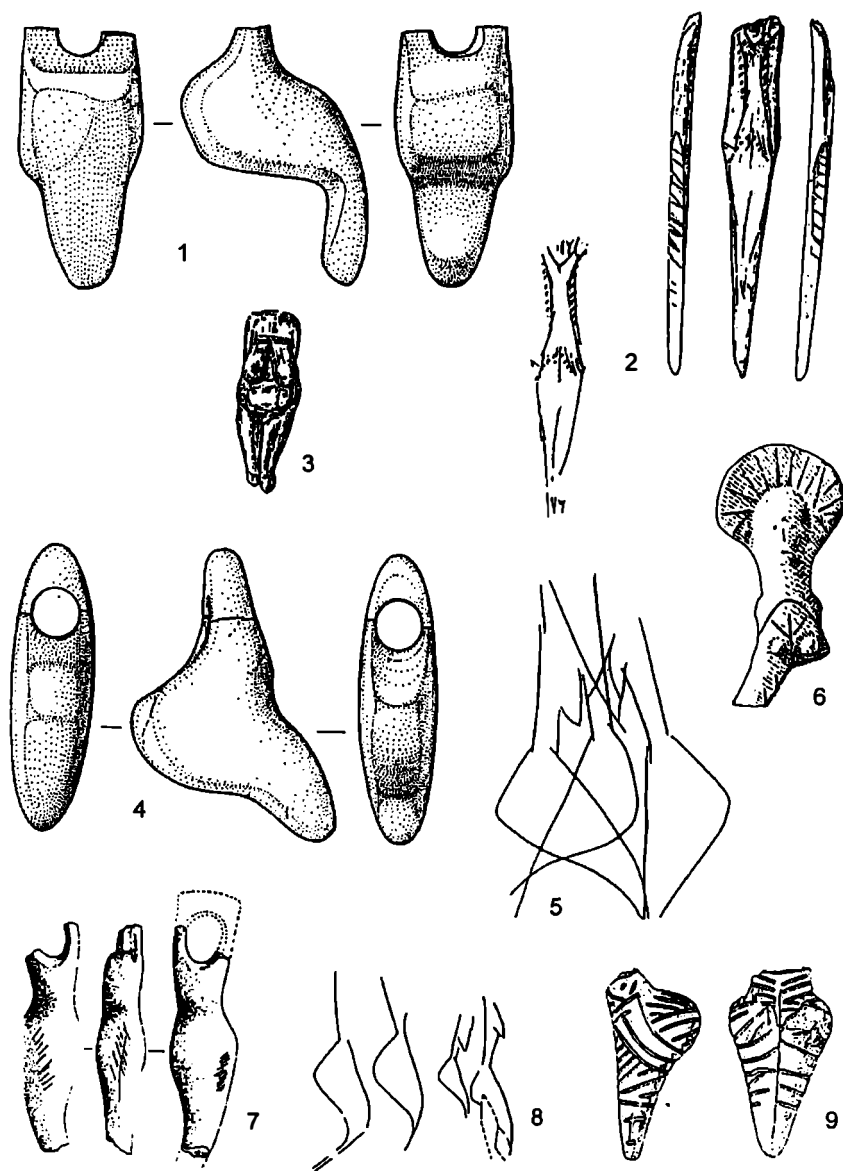

Fig. 9 – Reprezentări ale *Marii Zeițe* în arta paleolică (1-5, 7, 8) și eneolică (6, 9):
 1, 4 - Neuchâtel-Monruz (după M. Egloff, *passim*); 2 - Tito Bustillo (după A. Moure-Romanillo, *passim*); 3 - Kostienki (după M. Otte, 1993); 5, 8 - Gönnersdorf (după G. Bosinski, 1990); 6 - Vinča (după A. Nițu, 1980); 7 - Pendo (după A. Moure-Romanillo, *passim*); 9 - Coarnele Caprei (după A. Nițu, 1980). Scări diferite

altar de la Trușești (reprezentat în numeroase lucrări care tratează *dualitatea – coincidența contrariilor*), sau pe un vas de la Dumești, ambele aparținând culturii Cucuteni, sunt reprezentate – separat, dar alăturat – cele două entități ale *cuplului antropomorf*³¹, ca element al comuniunii celor două principii *ying și yang*. Pe alte vase neo-eneolitice dualitatea pare să fie reprezentată numai de *principiul feminin* dublat, dar nu în asociere alăturată, ci prin acuplare (fig. 6/3-7), iar noi credem că celebra *La Carte à jouer* de la Lausseau³² reprezintă *Marea Zeiță* acuplată (fig. 6/1), aproape identică cu piesa de la Grimaldi (fig. 6/2)³³. Unele explicații se cer a fi precizate: există imagini, ca cele menționate mai sus (fig. 6/1, 2), Ghelăiești (fig. 6/3), Trușești (fig. 6/4, 7), Dumești (fig. 6/6) sau Scânteia (fig. 6/5), unde una dintre reprezentări se deosebește de *dublura* ei masculină fie prin lipsa sânilor, fie prin tratarea specială a capului, în timp ce altele – absolut identice – nu lasă posibilități de interpretare a *acestei* dualități; dacă interpretarea este corectă, rămâne de acceptat caracterul hermafrodit al zeității feminine, în calitate sa de auto-procreere, atribut al *Marii Mame*, în calitate de *Mare Zeiță*, care asigură perpetuarea speciei umane, a animalelor și face chiar pământul să rodească. Totuși, remarcăm unele diferențieri în ceea ce privește poziția mâinilor celor două reprezentări *acuplate*, în sensul că la Trușești (fig. 6/7), pe mai multe vase, ambele reprezentări au mâinile plasate în aceeași direcție.

În legătură cu reprezentarea *Marii Zeițe* considerăm că trebuie interpretată *imaginea interzisă* a feței divinității. Nu vom face legătura cu pasajele biblice în domeniu, dar considerăm că divinitățile preistorice aveau această caracteristică, indiferent dacă ele aparțin artei paleolitice (fig. 12/1-4, 6-9; 13/2, 3), printre care putem menționa descoperirile de la Dolni Vestoniče sau din grotă Gabillou³⁴ ori neo-eneolitice (fig. 12/5; 13/1, 4). Acest element poate constitui o altă temă majoră a religiilor preistorice. Rămâne una dintre numeroasele enigme ale artei preistorice această interdicție impusă sacrului individual și colectiv. Problematika temei respective este vastă și relativ dificil de interpretat, căci putem aprecia că – chiar și atunci când imaginea femeii se reduce la reproducerea *vulvei*, mai ales în asociere cu capete de animale³⁵ – s-a dorit reprezentarea sa în postura de protectoare a animalelor ori de procreere, dar ar putea fi vorba de aceeași *imagine interzisă*. Apreciem că frumusețea, am putea spune perfecțiunea gravurilor de la Gönnersdorf, ar fi trebuit să impună creatorului redarea, la fel de schematizată, a capului femeii, dar acesta a fost obligat să se supună interdicției *canoanelor* religioase. A. Besançon precizează, referindu-se la *pantheonul grec*: *Corpul zeilor, posedă, prin natura sa, o constantă de frumusețe și de*

³¹ D. Monah, *Grands thèmes religieux reflétés dans la plastique anthropomorphe Cucuteni-Tripolie*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, fig. 3/1; 4/1; Idem, *Organizarea socială, religia și arta în epoca neo-eneolitică*, în *Istoria Românilor*, vol. I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate* (coord. M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe), București, 2001, p. 181.

³² A. Roussot, *op.cit.*, fig. 1d.

³³ M. Mussi, *Les statuettes italiennes de pierre tendre de Savignano et Grimaldi*, în *ERAUL*, 74, 1995, fig. 2.

³⁴ J. Gausson, *La Grotte ornée de Gabillou (Près Mussidan, Dordogne)*, Publications de l'Institut de Préhistoire de l'Université de Bordeaux, Mémoire no. 3, Bordeaux, 1964, pl. 35/1.

³⁵ D. Collins, *op.cit.*, p. 276.

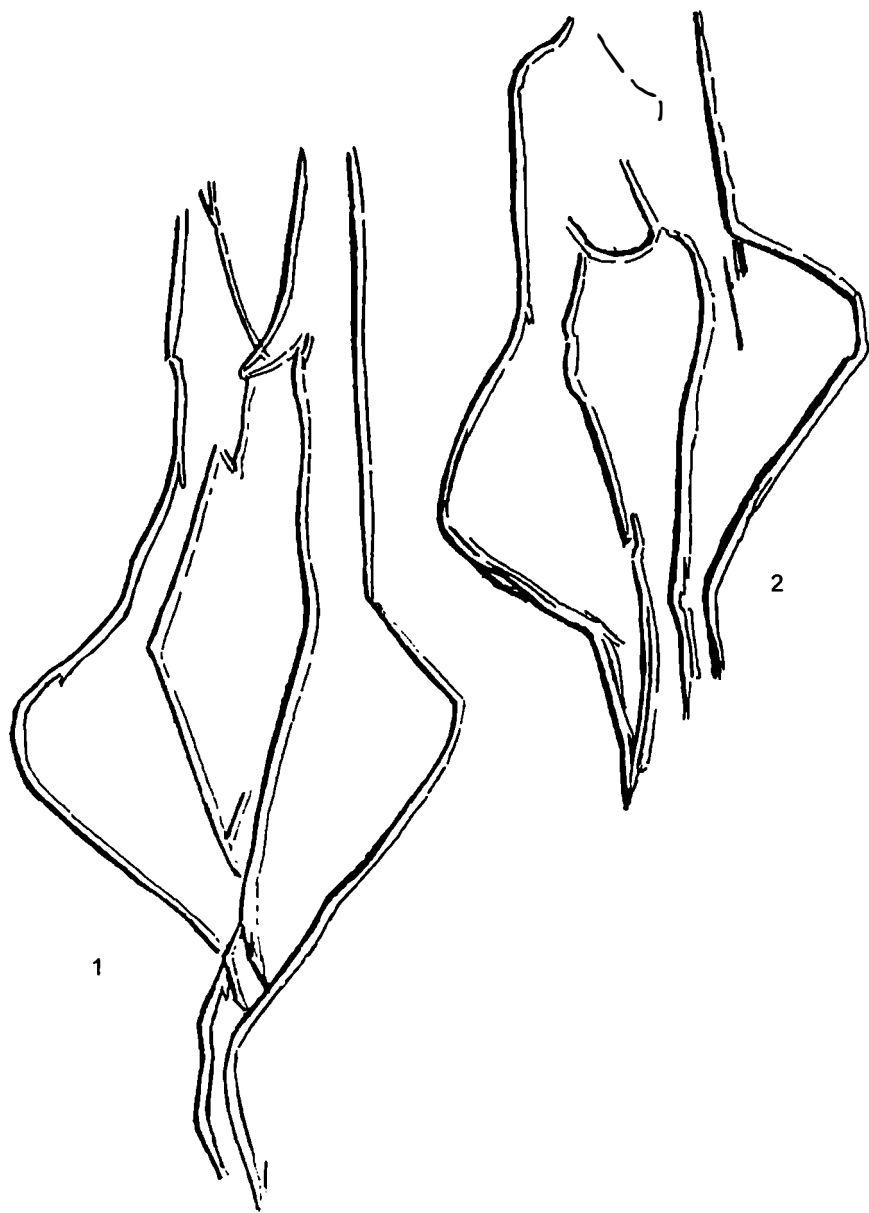

Fig. 10 – *Imaginea opusă a Marii Zeițe* în arta paleolitică:
1, 2 - Gönnersdorf (după G. Bosinski, 1990). Scări diferite

glorie Acest corp are attribute care îl disting de rasa oamenilor, și, chiar, la limită, de ceea ce se înțelege prin noțiunea de corp El poate să devină invizibil pentru oameni ... Ascunzându-se de ochii muritori, el îi protejează. Fiindcă pentru greci, ca și în Biblie, a-i vedea pe zei în față poate fi mortal³⁶.

O altă temă majoră a reprezentării Marii Zeițe în arta preistorică este aceea de orantă, chiar dacă apare foarte rar reprodusă în imagistica artei. O regăsim totuși la Geissenklösterle (fig. 11/1)³⁷ și Galgenberg (fig. 11/3)³⁸, dar și în plastica sau pe ceramica eneolitică (fig. 11/2). În plus, se consideră că – în plastica eneolitică – nu numai statuetele, dar chiar și tronurile pe care au fost așezate acestea (nivelele precucuteniene de la Isaiia, jud. Iași și Poduri, jud. Bacău) au marginile supraînnălțate, reprezentând tot atitudinea de orantă a Marii Zeițe.

Cu excepția statuetelor feminine care fac parte din arta mobilieră sau parietală (*Venus*), celelalte reprezentări ale femeii o redau pe aceasta foarte schematizată, sub forma siluetelor (majoritatea fără sâni, dar cu coapsele bine reliefate), sau a vulvelor, ca element esențial al feminității. În acest context, apelând și la analogiile cu plastica precucuteniană (fig. 5/1-5), apreciem că pandantivele de la Dolni Vestoniče (fig. 5/6), reconstituite sub forma unui colier³⁹ reprezintă imaginea stilizată a femeii, sub forma zonei fesiere, inghinale, cu atât mai mult cu cât – în literatura consultată – nu am întâlnit nicăieri stilizarea sânilor ca element de interes major în ceea ce privește semnificația natalității în arta paleolitică. În plus, pe unele elemente ale colierului (pe unele pandantive) apare redat triunghiul, ca semn al sexualității feminine, iar pe altele, vulva. În acest sens, s-a constatat că în arta paleolitică, rar există semne explicite, căci decorul este complicat (sau simplificat) prin varietatea semnelor abstracte⁴⁰. Comportamentul simbolic, destul de complex redat în arta paleolitică, este tocmai dovada creativității comunităților umane, cu certe elemente de spiritualitate individuală și / sau colectivă. Reprezentările feminine constituie un ideal de estetic feminin, dar și ridicarea femeii la nivelul de divinitate⁴¹. În acest sens, *sanctuarele* de la Laussel, Cosăuți sau Dolni Vestoniče presupun ideea unui sacru colectiv, căci – așa cum apreciază unii specialiști – exagerarea reprezentării feminității prin redarea repetată a vulvelor sau chiar a imaginilor întregi (La Roche Lalinde) reprezintă reutilizarea sau participarea colectivității la simbolismul imaginii feminine⁴².

³⁶ A. Besançon, *Imaginea interzisă. Istoria intelectuală a iconoclasmului de la Platon la Kandinsky*, București, 1996, p. 23.

³⁷ G. Bosinski, *op.cit.*, p. 69.

³⁸ Ch. Neugebauer-Maresch, *La statuette du Galgenberg (entre Stratzing et Krems-Rehberg) et les figurines féminines d'Autriche*, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 193, 194, fig. 1, 2.

³⁹ J.K. Kozłowski, *op.cit.*, p. 52, fig. 43.

⁴⁰ R. Debrosse, J. Ferrier, Y. Taborin, *La parure*, în *La Préhistoire Française*, tom. I, *Les civilisations paléolithiques et mésolithiques de la France* (dir. A. Leroi-Gourhan), Paris, 1976, p. 711.

⁴¹ V. Chirica, *Cu femeia prin milenii. Mit și realitate*, Iași, 1997.

⁴² Al. Marshack, *Complexité des traditions symboliques*, în *La Préhistoire Française*, tom. I, 1976, p. 751; Idem, *L'évolution et la transformation du décor du début de l'Aurignacien au Magdalénien final*, în *Colloque International Foix-Mas d'Azil*, 2, 1990, p. 139-162.

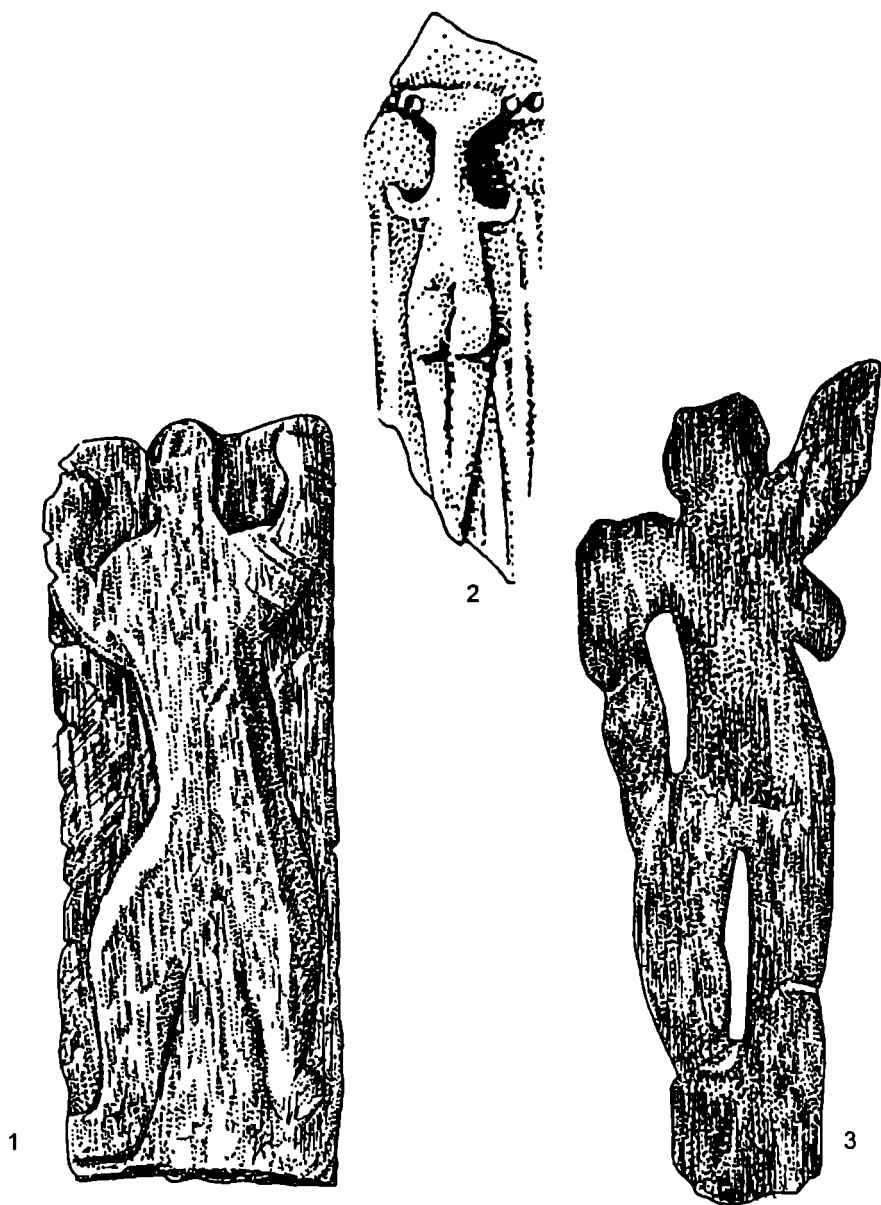

Fig. 11 – Marea Zeiță orantă în arta paleolică (1, 3) și neolică (2):
1 - Geissenklösterle (după G. Bosinski, 1990); 2 - Bârlălești (după D. Monah, 1992);
3 - Galgenberg (după Ch. Neugebauer-Maresch, 1995). Scări diferite

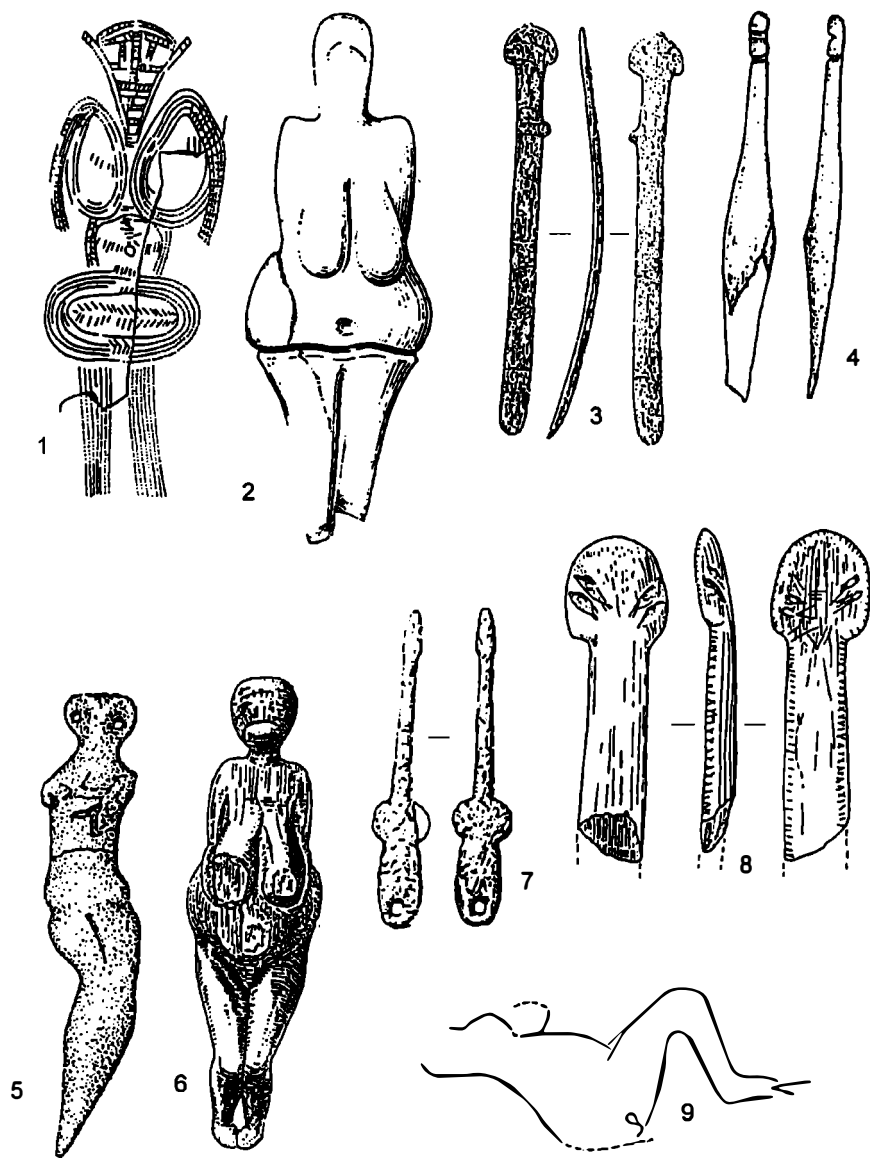

Fig. 12 – *Imaginea interzisă a Marii Zeițe în arta paleolitică (1-4, 6-9) și neolitică (5):*
 1 - Predmosti (după J.K. Kozłowski, 1992); 2 - Dolni Vestonice (după B. Klima, 1995);
 3, 6 - Kostienki I (după G. Bosinski, 1990); 4 - Brassempouy (după J.-P. Duhard, 1995);
 5 - Ghelăiești (după D. Monah, 1992); 7 - Malta (după Z. Abramova, 1994); 8 - Avdeevo
 (după J.K. Kozłowski, 1992); 9 - Gabillou (după J. Gaussen, 1964). Scări diferite

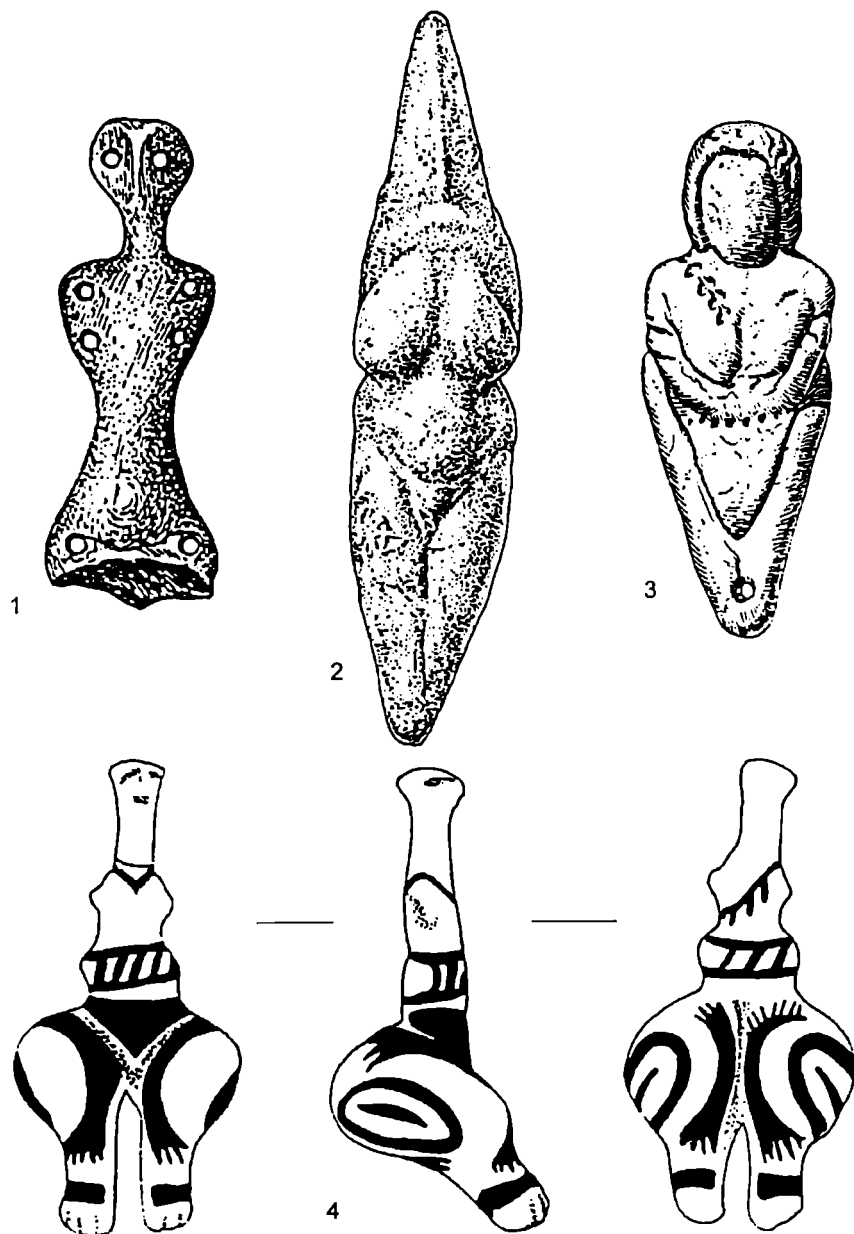

Fig. 13 – *Imaginea interzisă a Marii Zeițe în arta paleolitică (2, 3) și neolitică (1, 4, după D. Monah, 1992): 1 - Iablona; 2 - Malta (după Z. Abramova, 1994); 3 - Savignano (după M. Mussi, 1995); 4 - Poduri. Scări diferite*

Multiplicarea, până la *obsesie*, a imaginilor sexuale feminine, este legată de *sacralitatea nașterii*, în legătură directă cu *sacralitatea procreației*, așa cum o dovedesc atât realizarea mediocră a cuplului pe placa de calcar de la Laussel, dar și alte reprezentări pline de ambiguitatea *faptului sacru*, determinat de *necunoscutul divin* al procreerii și al nașterii⁴³. *Est-il indispensable de parler de religion si l'on tiens compte d'une spiritualité aux racines multiples, profondément insérées dans les différents domaines de la psychophysiologie des Anthropiens. L'homme, créateur d'outils, est aussi le créateur de symboles d'expression verbale ou des formes symboliques*, preciza A. Leroi-Gourhan⁴⁴.

Se poate constata că, în mod explicit, real, sau prin simboluri, femeia este reprezentată prin două regiuni esențiale: regiunea abdominală, marcată prin romburi, ca element al fertilității, și regiunea inghinală (genitală), marcată prin triunghiuri, ca simbol al fecundității. Regiunea pectorală, ca simbol al aceleiași fertilități (sânii, care asigură hrana, deci viața de după naștere), este fie exagerată (*Venus* sculptate), fie nedefinită (*Venus* incizate și gravate). Motivele vegetale, aplicate pe cele mai diferite obiecte (podoabe, utilitare, non-utilizare, opere de artă), reprezintă tot fertilitatea, ca o caracteristică a *mamei universale*, a vieții. Acestea sunt motive simbolice, ca și *rombul* sau *triunghiul*, care conferă obiectului decorat *esența vieții*. Cele două simboluri principale demonstrează participarea celor două zone ale trupului femeii, fizic sau simbolic, la cele două funcții ale divinității feminine, ambele păstrând specificitatea sensurilor lor simbolice.

THÈMES DE LA REPRÉSENTATION DE LA GRANDE DÉESSE DANS L'ART PALÉOLITHIQUE ET NÉOLITHIQUE

Résumé

La littérature de spécialité a présenté d'une manière quasi-exhaustive la problématique des représentations anthropomorphes féminines dans l'art paléolithique.

Les thèmes de créativité ont été tout aussi variés tout comme les créations artistiques: l'image de la femme est reproduite à l'état de gravidité ou bien au contraire, s'agissant d'une adulte, très jeune, excessivement grosse ou très souple, reproduite de manière naturaliste ou très schématique, seule ou en association à l'homme, à d'autres femmes, à des animaux, dans des scènes érotiques ou de procréation ou même d'*auto-procréation* (hermaphrodite), des scènes d'ambiguïté ou

⁴³ V. Chirica, D. Boghian, *Arheologia preistorică a lumii*, vol. I, Iași, 2003, p. 144.

⁴⁴ A. Leroi-Gourhan, *Les religions de la Préhistoire*, în *loc.cit.*, p. 759; Idem, *Les religions de la Préhistoire*, Paris, 1990; M. Otte, *Préhistoire des religions*, Paris-Milano-Barcelona-Bonn, 1993.

bien indiquant un traitement de l'oeuvre d'art avec différents colorants pour valoriser les attributs de la féminité, à l'état d'*orante*, etc. Pas mal des fois on a reproduit l'organe sexuel féminin, des vulves, parfois multipliées, comme c'est le cas de la *loge des vulves* de Tito Bustillo, bien que la reproduction du *phallus*, en tant qu'élément de la masculinité ne soit pas totalement exclue.

Du point de vue des civilisations archéologiques, les représentations anthropologiques féminines traversent tout le paléolithique supérieur: l'aurignacien, le gravettien, le solutréen, le magdalénien, et du point de vue géographique, tout l'espace européen, jusqu'en Sibérie.

Nous proposons une analyse de ce que l'*idée de féminité* a représenté pendant le paléolithique supérieur, et que nous considérons comme l'essence de la divinité en tant qu'idée manifeste du sacré, d'après le modèle d'approche de la problématique de la *Grande Déesse*, de la *Grande Mère*, par les exégètes de l'art et des religions néolithiques. Par conséquent, nous proposons une analyse qui va du récent vers le passé, à partir du néolithique vers le paléolithique supérieur. Pour ce faire, nous prenons pour point de départ l'identité de certains motifs décoratifs et de certaines représentations artistiques pendant le néo-énéolithique et le paléolithique supérieur. Nous avons constaté que les éléments de décor linéaire, considérés par A. Nițu comme représentant des motifs végétaux, sont, à l'avis d'A. Leroi-Gourhan des symboles de la féminité dans l'art du paléolithique supérieur, alors que G. Sauvet, parle de rythmes, répétitions etc. D'ailleurs, on a observé que les symboles génitaux ont été remplacés par des figures géométriques, caractéristique qu'on pourrait aussi appliquer à des représentations de l'art néo-énéolithique.

Nous allons analyser, de manière comparative, en illustrant nos constatations avec les matériaux archéologiques paléolithiques et néolithiques, diverses interprétations de la *Grande Déesse*. L'excès de traitement naturaliste des seins, soient-ils ronds, comme ceux de Willendorf, Grimaldi, Lespugne, Gagarino ou allongés, comme ceux de Laussel (La Vénus à la corne), Moravany, Dolni-Vestonice, Kostienki, peut n'indiquer pas seulement l'idéal de beauté des communautés humaines respectives, mais, peut-être, l'attention payée à des phénomènes pathologiques.

Les spécialistes de l'époque néo-énéolithique ont démontré que le rhombe et le triangle représentent l'image stylisée de la sexualité (fécondité et fertilité), spécifique à la femme, surtout dans les cas où la statuette représente la *Grande Déesse* avec ses attributs de féminité, mais nous accordons la même interprétation aux rhombe et triangle, représentés sur divers objets paléolithiques d'art ou de parure. D'autre part, tout en suivant certaines interprétations sur la céramique néo-énéolithique, nous pouvons affirmer que d'autres pièces d'art ou de parure, paléolithiques, contiennent, elles aussi, des *éléments anthropomorphisants féminins*.

Le thème majeur, concernant la protection, est lié à un autre, celui de la procréation, connaissant aussi le fait démontré par les biologistes, que tout être vivant est né avec l'instinct de la procréation, pour la perpétuation de l'espèce. En ce sens, le caractère de divinité, réservé à la femme, se manifeste par l'*association des images*, parfois des positions gynécologiques (La Magdeleine des Albis, Gabillou, etc.), avec son homme ou la force virile représentée par certains animaux. Selon nous, pendant le

paléolithique supérieur, peut-être plus que pendant le néo-énéolithique, *la sacralité de la procréation*, représentée par la plaque en calcaire de Lausell, où l'image a été partiellement détériorée (ou la scène proprement dite a été réalisée d'une manière indéfinie pour souligner la sacralité du fait), a constitué un élément important du sacré individuel ou collectif. L'interprétation du *sacré de la procréation*, à partir de l'expression de ce thème dans l'art préhistorique, impose aussi l'image possible de l'auto-procréation, dont la *Grande Déesse* a été douée ou qu'elle s'est appropriée en tant que principale divinité de la Préhistoire ancienne.

En ce qui concerne la représentation de la *Grande Déesse*, nous considérons nécessaire d'interpréter l'*image interdite* du visage de la divinité. Cet élément peut constituer un autre thème majeur des religions préhistoriques. Un autre thème majeur de la représentation de la *Grande Déesse* dans l'art préhistorique est celui de l'*orante*, même si celui-ci n'est pas que rarement réalisé dans l'imagistique de l'art. Nous la retrouvons, pourtant, à Geissenklösterle et à Galgenberg, mais aussi dans la plastique ou dans la céramique énéolithique. De plus, on considère que dans la plastique énéolithique, pas seulement les statuettes mais même les *trônes* sur lesquels celles-ci ont été situées (les niveaux précucuténiens de Iași, dép. de Iași et de Poduri, dép. de Bacău) ont les bords surhaussés, représentant toujours l'attitude *orante* de la *Grande Déesse*.

Le comportement symbolique, illustré d'une manière assez complexe dans l'art paléolithique, est justement la preuve de la créativité des communautés humaines, à éléments sûrs de spiritualité individuelle et/ou collective. Les représentations féminines constituent un idéal esthétique féminin, mais aussi l'élévation de la femme au niveau de divinité. En ce sens, les *sanctuaires* de Lausell ou Dolni Vestonice supposent l'idée d'un sacré collectif. La surcharge des vulves ou des figures entières (La Roche Lalinde) représente la reutilisation ou la participation collective au symbolisme de l'image féminine.

La multiplication, jusqu'à l'*obsession*, des images sexuelles féminines, est liée à la *sacralité de la naissance*, en rapport direct à la *sacralité de la procréation*, tel que la prouve la réalisation médiocre du couple de la plaque en calcaire de Lausell, déterminée par l'*inconnu divin* de la naissance. *Est-il indispensable de parler de religion si l'on tient compte d'une spiritualité aux racines multiples, profondément insérées dans les différents domaines de la psychophysiologie des Anthropiens. L'homme, créateur d'outils, est aussi le créateur de symboles d'expression verbale ou des formes symboliques* (A. Leroi-Gourhan).

On peut constater que, quelle que soit la manière d'illustration, réaliste ou symbolique, la femme est représentée par deux régions essentielles: la région abdominale, marquée par des rhombes, en tant qu'élément de la fertilité et la région inguinale, génitale, marquée par des triangles, en tant que symbole de la fécondité. La région pectorale, comme symbole de la même fertilité (seins, qui assurent la nourriture, donc la vie après la naissance), est soit exagérée (*Vénus sculptées*), soit indéfinies (*Vénus incisées et gravées*). Les motifs végétaux, appliqués sur les plus variés objets (parure, utilitaire, non-utilitaires, œuvres d'art), représentent toujours la fertilité, en tant que caractéristique de la *mère universelle*, de la vie. Ce sont des motifs symboliques, tout comme le rhombe ou le triangle, qui confèrent à l'objet décoré, l'*essence de la vie*.

Les deux symboles principaux démontrent la participation des deux régions du corps – physique ou symbolique – de la femme, aux deux fonctions de la divinité féminine, toutes les deux gardant la spécificité de leur sens symbolique.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1 – 1-18 – des *signes*: répétitions et végétaux, à des éléments anthropomorphiques, néolithiques (*apud* A. Nițu, 1980). Echelles différentes.
- Fig. 2 – 1-5 – des *signes*: répétitions ou végétaux, à d'éléments anthropomorphiques; l'évolution de la silhouette féminine dans l'art paléolithique (1, 2, *apud* A. Leroi-Gourhan, 1965; 3-5, *apud* G. Sauvet, 1990). Echelles différentes.
- Fig. 3 – Décor géométrique dans l'art paléolithique (1, 3, 7) et néolithique (2, 4-6): 1, 3, 7 – Mezin (*apud* J.K. Kozłowski, 1992); 2 – *Frumușica* (*apud* A. Nițu, 1984); 4 – Petrești (*apud* I. Paul, 1992); 5 – Vinča (*apud* M. Gimbutas, 1987); 6 – Trușești (*apud* A. Nițu, 1984). Echelles différentes.
- Fig. 4 – Rhombe et triangle, des symboles de la fertilité et de la fécondité dans l'art paléolithique (1-2, 6), épipaléolithique (7) et néolithique (3-5): 1 – Mezin (*apud* J.K. Kozłowski, 1992); 2 – Limeuil (*apud* J. Sauvet, 1990); 3 – Răucești (*apud* Gh. Dumitroaia, 1987); 4 – Târpești (*apud* S. Marinescu-Bîlcu, 1974); 5 – Voroschilovka (*apud* D. Monah, 1992); 6 – Avdeevo (*apud* Al. Marshack, 1990); 7 – Dubova-Cuina Turcului (*apud* Al. Păunescu, 2000). Echelles différentes.
- Fig. 5 – Représentations de la zone inguinale et génitale dans le paléolithique (6, *apud* J.K. Kozłowski, 1992) et néolithique (1-5, *apud* S. Marinescu-Bîlcu, 1974). Echelles différentes.
- Fig. 6 – *La Grande Déesse* accouplée dans l'art paléolithique (1, 2, *apud* M. Mussi, 1995) et néolithique (3-7): 1 – Lausell; 2 – Grimaldi; 3 – Ghelăiești; 4, 7 – Trușești; 5 – Scânteia; 6 – Dumești (3-6, *apud* D. Monah, 1992). Echelles différentes.
- Fig. 7 – *La Grande Déesse* protectrice dans l'art paléolithique (3) et néolithique (1, 2, 4): 1, 4 – Brânzeni (*apud* D. Monah, 1992); 2 – Bîlcze Złote (*apud* M. Gimbutas, 1987); 3 – Pech Merle (*apud* A. Leroi-Gourhan, 1965). Echelles différentes.
- Fig. 8 – *La Grande Déesse* associée aux animaux dans l'art paléolithique: 1 – Hochlenstein; 2 – Anglis sur l'Anglin (1, 2, *apud* G. Bosinski, 1990); 3 – La Magdeleine des Albis (*apud* H. Bessac, J. Lantier, 1984). Echelles différentes.
- Fig. 9 – Représentations de *la Grande Mère* dans l'art paléolithique (1-5, 7, 8) et néolithique (6, 9): 1, 4 – Neuchâtel-Monruz (*apud* M. Egloff, *passim*); 2 – Tito Bustillo (*apud* A. Moure-Romanillo, *passim*); 3 – Kostienki (*apud* M. Otte, 1983); 5, 8 – Gönnersdorf (*apud* G. Bosinski, 1990); 6 – Vinča (d'après A. Nițu, 1980); 7 – Pendo (*apud* A. Moure-Romanillo, *passim*); 9 – Coarnele Caprei (*apud* A. Nițu, 1980). Echelles différentes.

- Fig. 10 – *L'image opposée de la Grande Déesse* dans l'art paléolithique: 1, 2 – Gönnersdorf (*apud* G. Bosinski, 1990). Echelles différentes.
- Fig. 11 – *La Grande Déesse orante* dans l'art paléolithique (1, 3) et néolithique (2): 1 – Geissenklösterle (*apud* G. Bosinski, 1990); 2 – Bârlălești (*apud* D. Monah, 1992); 3 – Galgenberg (*apud* Ch. Neugebauer-Maresch, 1995). Echelles différentes.
- Fig. 12 – *L'image interdite de la Grande Déesse* dans l'art paléolithique (1-4, 6-9) et néolithique (5): 1 – Predmosti (*apud* J.K. Kozłowski, 1992); 2 – Dolni Vestonice (*apud* B. Klima, 1995); 3, 6 – Kostienki I (*apud* G. Bosinski, 1990); 4 – Brassempouy (*apud* J.-P. Duhard, 1995); 5 – Ghelăiești (*apud* D. Monah, 1992); 7 – Malta (*apud* Z. Abramova, 1994); 8 – Avdevo (*apud* J.K. Kozłowski, 1992); 9 – Gabillou (*apud* J. Gaussen, 1964). Echelles différentes.
- Fig. 13 – *L'image interdite de la Grande Déesse* dans l'art paléolithique (2, 3) et néolithique (1, 4, *apud* D. Monah, 1992): 1 – Iablona; 2 – Malta (*apud* Z. Abramova, 1994); 3 – Savignano (*apud* M. Mussi, 1995); 4 – Poduri. Echelles différentes.

AMÉNAGEMENTS DE CULTE DANS LA ZONE DES FOYERS ET DES FOURS DE LA CULTURE PRECUCUTENI

par Nicolae Ursulescu
et Felix Adrian Tencariu

Les foyers et les fours, en plus de leur rôle utilitaire, ont représenté, pour les hommes des tous temps, des zones d'une spéciale attraction, grâce à la magie exercitée sur la subconscience humaine par le feu, transformateur de la substance des choses¹.

C'est pourquoi, les foyers, en tant que lieu de réalisation du miracle sacré du feu, étaient considérés comme l'endroit le plus important de la maison et de l'univers d'une famille, un véritable centre du monde (*axis mundi*); autour des foyers se déployaient les principales activités quotidiennes et les cérémonies de culte².

Sur le rôle important des foyers et des fours dans la vie spirituelle des communautés énéolithiques de la Moldavie on ne peut pas parler seulement pendant de la culture Cucuteni, mais – à la base de quelques découvertes, surtout récentes – encore dès ses précurseurs précucuteniens. Même si au niveau de la culture Précucuteni on n'est arrivé, encore, au domaine magique-religieux, à la large palette d'expression des communautés cucuteniennes, on préfigure cependant la plus grande partie de ces croyances.

En plusieurs cas, on peut affirmer qu'initialement on choisissait le lieu pour le foyer et puis, autour de ceci, on bâtissait la maison. Cette affirmation la on base sur le fait qu'on a constaté, plusieurs fois, à des habitations des cultures Précucuteni et Cucuteni, de divers temps et de différentes phases, l'emplacement des âtres au-dessus de quelques fosses, qui avaient aussi, en certains cas, un riche contenu, y compris des pièces de culte, désaffectées ou déposées intentionnellement, en tant que comme offrande. La répétition de telles situations montre qu'il s'agit d'une pratique habituelle de culte, par laquelle on assurait le double rôle des foyers, d'une part celui de conservateur du feu et de source de lumière – des attributs des divinités solaires – et d'autre part comme endroit de dépôt des offrandes pour les divinités chtoniennes de la germination et de la fertilité.

¹ G. Bachelard, *Psihanaliza focului*, București, 1989, p. 31-35, 52, 53.

² M. Eliade, *Sacral și profanul*, București, 1992, p. 30; C. Pont-Humbert, *Dicționar universal de rituri, credințe și simboluri*, București, 1998, p. 136-140; I. Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, 1994, p. 198.

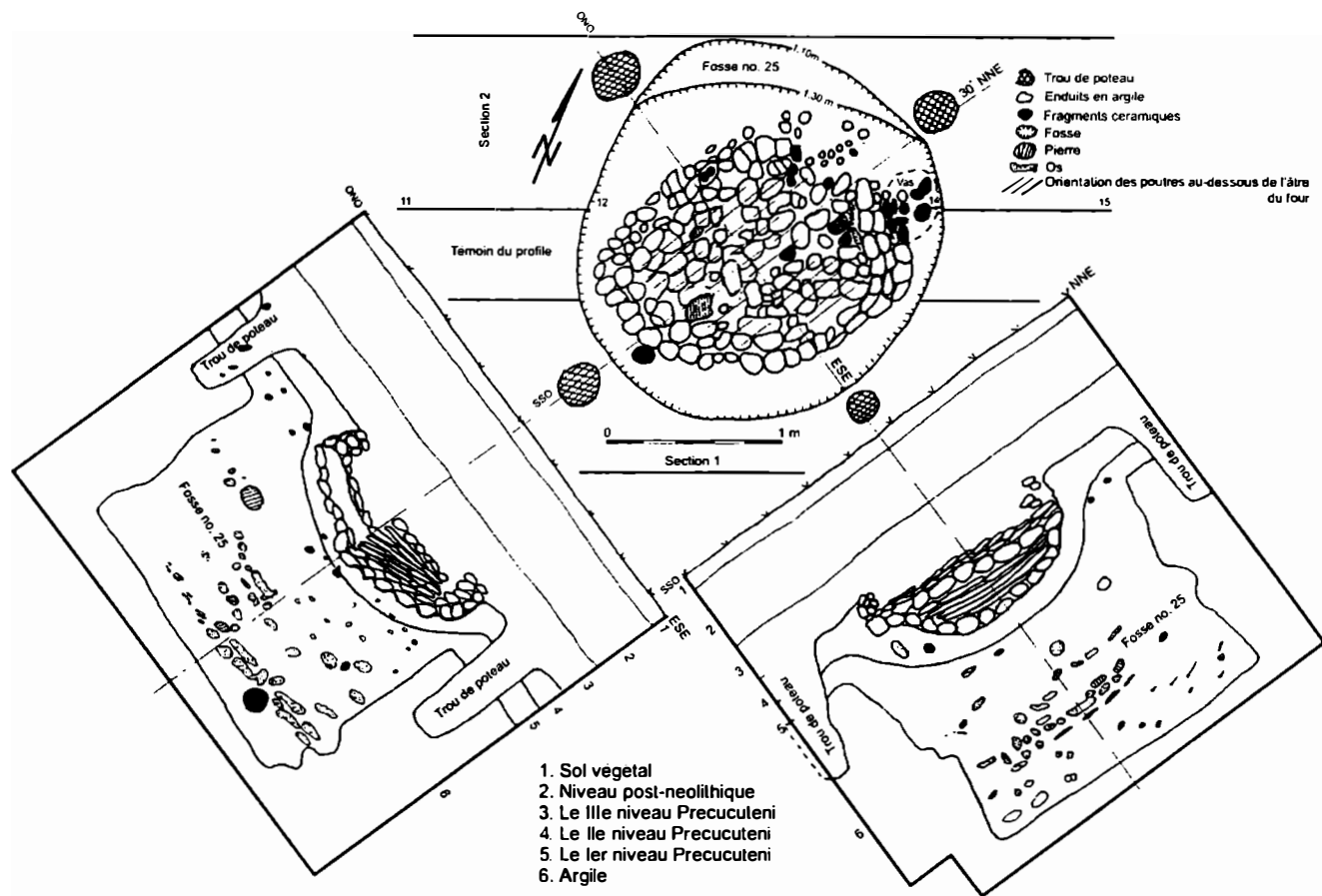

Fig. 1 – Târgu Frumos. Plan et profiles de l'habitation no. 8 et de la fosse no. 25

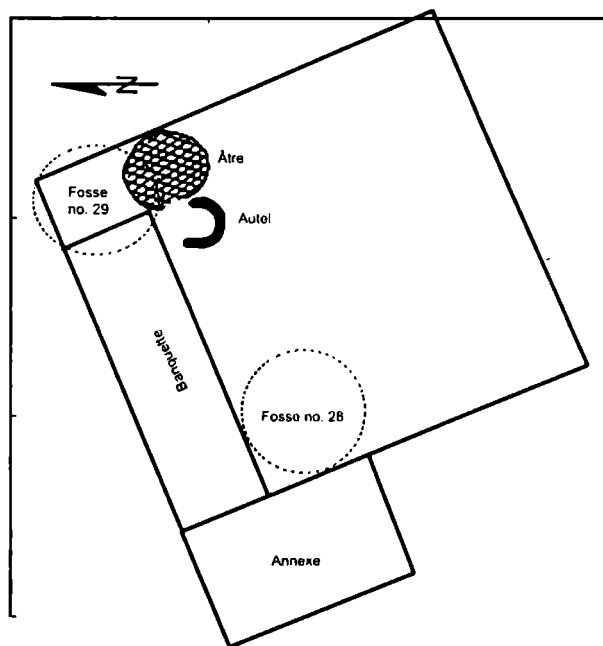

Fig. 2 – Târgu Frumos. Plan de l'habitation no. 11, avec le foyer et l'âtre

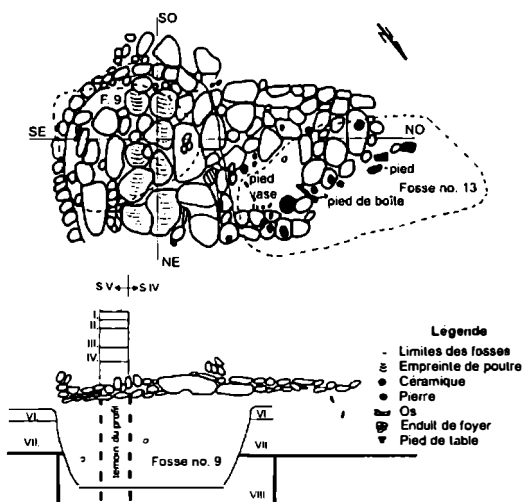
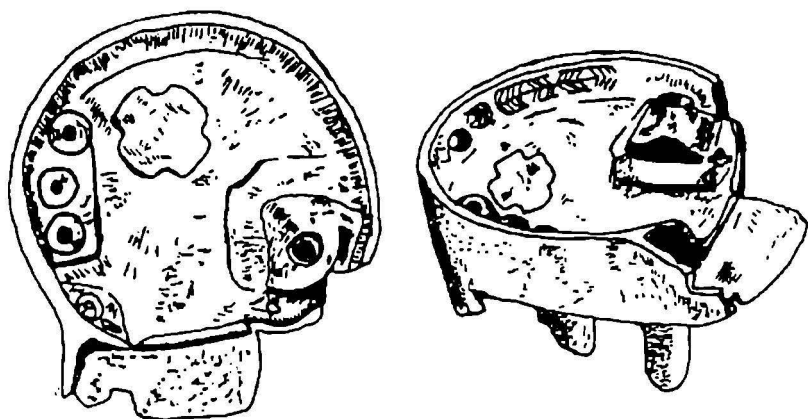
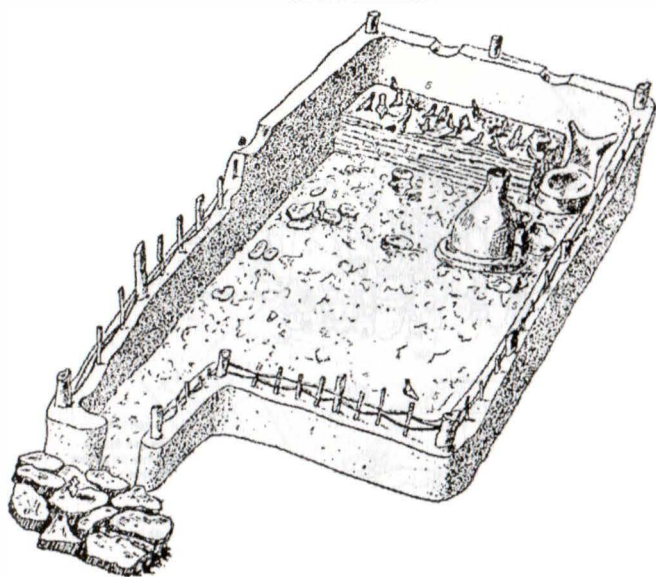

Fig. 3 – Isăia. Plan et profil du four de l'habitation no. 3 et le profil de la fosse no. 9

1

2

Fig. 4 – 1 - Popudnja: maquette d'habitation avec four et âtre (*apud* T.S. Passek, 1949);
2 - Sabatinovka: réconstitution du bâtiment-sanctuaire (*apud* M.L. Makarevici, 1960)
www.cimec.ro

Dans ce sens, nous avons rencontré les situations les plus claires au milieu précucutenien dans les habitations no. 8 et 11 de Târgu Frumos et à l'habitation no. 3 de Isaiia (dép. de Iași). Dans le cas de l'habitation no. 8 le foyer du four a été construit sur le remplissage de la fosse no. 25 (fig. 1) et l'âtre de l'habitation no. 11 était emplanté au-dessus la fosse no. 29 (fig. 2)³. A Isaiia, le foyer initial et puis le four de l'habitation no. 3 (les deux installations aménagées au même endroit) superposaient le remplissage de la fosse no. 9 (fig. 3)⁴. Dans tous les cas cités cette solution ne peut avoir rien qu'une explication religieuse, parce que, de point de vue technique, la construction du foyer sur un remplissage qui se tassait en temps a imposé la réfection répétée de la surface de l'âtre, qui s'enfonçait. A l'habitation no. 11 on a observé trois-quatre réfections de l'âtre et au foyer de l'habitation no. 8 l'opération a été répétée neuf fois!⁵ A l'habitation no. 3 de Isaiia, initialement on a construit au-dessus de la fosse un âtre simple sur un lit en argile, 1 cm d'épaisseur; l'âtre a connu trois enduits successifs, chaque environ 0,5 cm d'épaisseur. Il semble que l'âtre a eu aussi une bordure, ainsi qu'on l'indique quelques traces. Ultérieurement, dans le même endroit a été aménagé un four avec l'âtre (1,75 x 1,15 m) sur un lit de poutres. L'âtre du four a connu deux réfections importantes et plusieurs enduits.

L'ostentation dont cette situation (foyer / fosse) se répète, en dépit des inconvénients de nature technique, représente, selon notre avis, un argument fort à l'avantage de l'hypothèse que les hommes préhistoriques considéraient que le foyer ne pouvait être construit rien que dans un endroit hiérophanique et cratophanique⁶. Il était nécessaire qu'un tel lieu trouve en contact direct avec les forces qui assuraient la régénération permanente de la nature, donc avec la *Grande Déesse (La Mère de la Terre)*. D'autre part, le foyer, avec son rôle de conservateur du feu (considéré de même origine divine, céleste), assurait, par sa construction au-dessus d'une fosse qui pénétrait dans la terre sacrée, la liaison entre les deux forces génératrices de la vie: le Ciel et la Terre – finalement, leur union était une expression du *couple divin*, une forme de manifestation de l'hiérogamie. Donc, le contenu de telles fosses, superposées par le foyer d'une habitation (en tant que le point le plus important de celle-ci)⁷, pourrait être considéré comme un dépôt de fondation.

La présence obligatoire des foyers et des fours dans le déploiement des cérémonies de culte est mise en évidence par les maquettes d'habitations, telle celle de Popudnja (fig. 4/1)⁸ ou par la découverte de la scène de culte en étalage de la construction-sanctuaire de Sabatinovka. Dans ce dernier habitat (Sabatinovka II) du bassin du Boug Méridional (Ukraine), la construction-sanctuaire, avec un vestibule (fig. 4/2), contenait un four avec de nombreux vases, 21 statuettes féminines (cinq placées

³ N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, in CCA, 1999, p. 121; Idem, in CCAR. *Campania* 1999, 2000, p. 107.

⁴ N. Ursulescu, V. Merlan, F. Tencariu, in CCAR. *Campania* 2001, 2002, p. 161, pl. 67/2.

⁵ N. Ursulescu *et alii*, in ATS, I, 2002, p. 36, fig. 5.

⁶ M. Eliade, *op.cit.*, p. 49-51.

⁷ *Ibidem*, p. 30.

⁸ T.S. Passek, *Periodizacija tripol'skich poselenij*, MIA, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 95, 96, fig. 50/4.

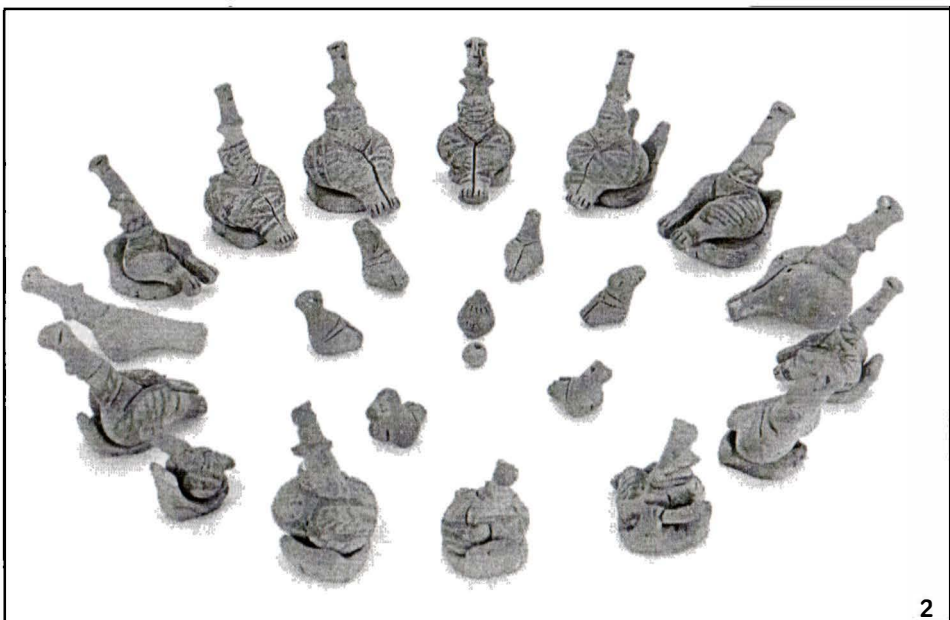

Fig. 5 – Poduri: 1 - ensemble de culte *La Sainte Famille*, trouvé autour du premier âtre de l'habitation no. 36; 2 - ensemble de culte *Le Conseil des Déeses*, trouvé dans un vase de l'habitation no. 36 (*apud* D. Monah *et alii*, 2003)

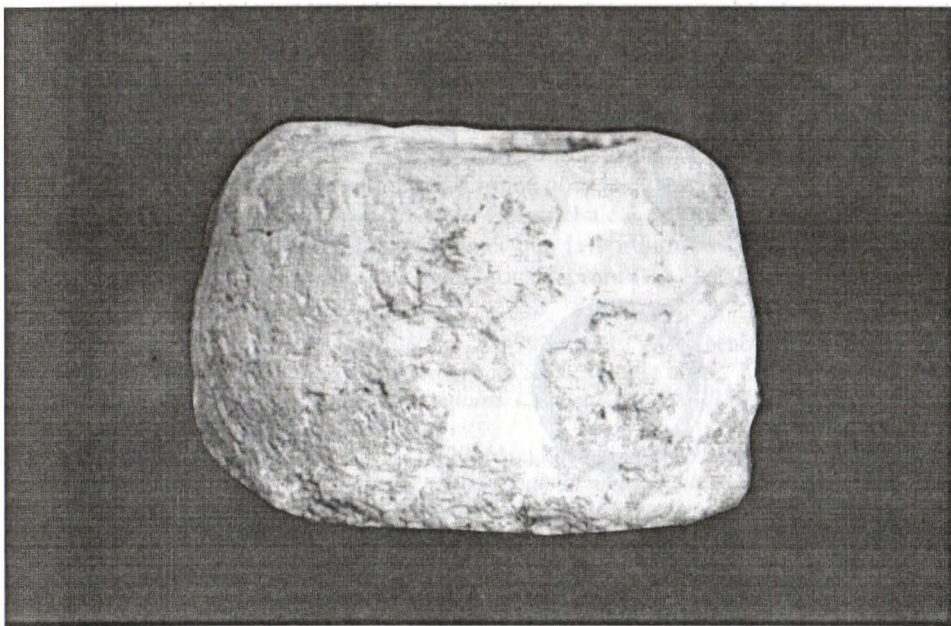
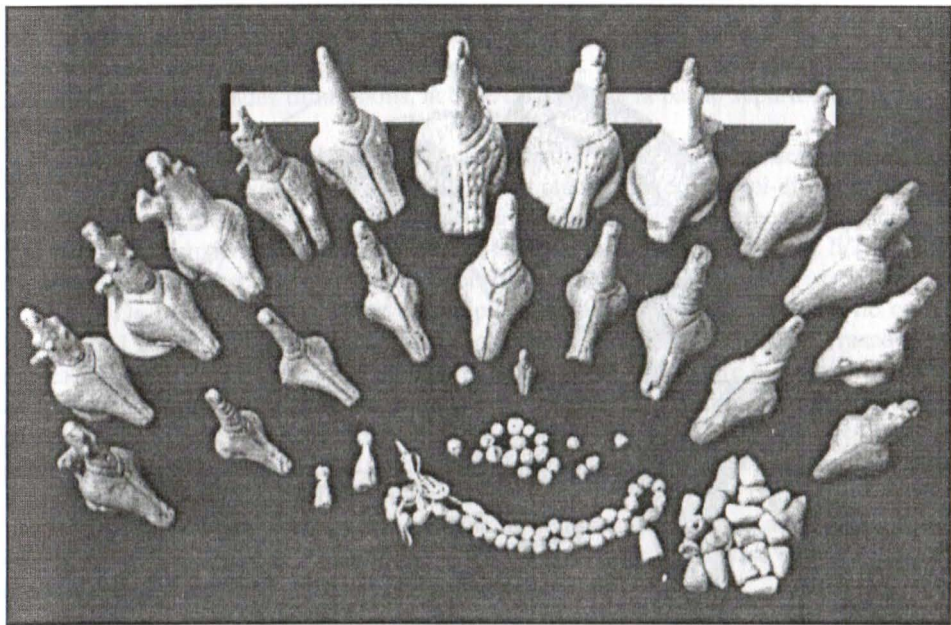

Fig. 6 – Isaiia. Ensemble de culte trouvé à la proximité de l'âtre du nouveau sanctuaire
www.cimec.ro

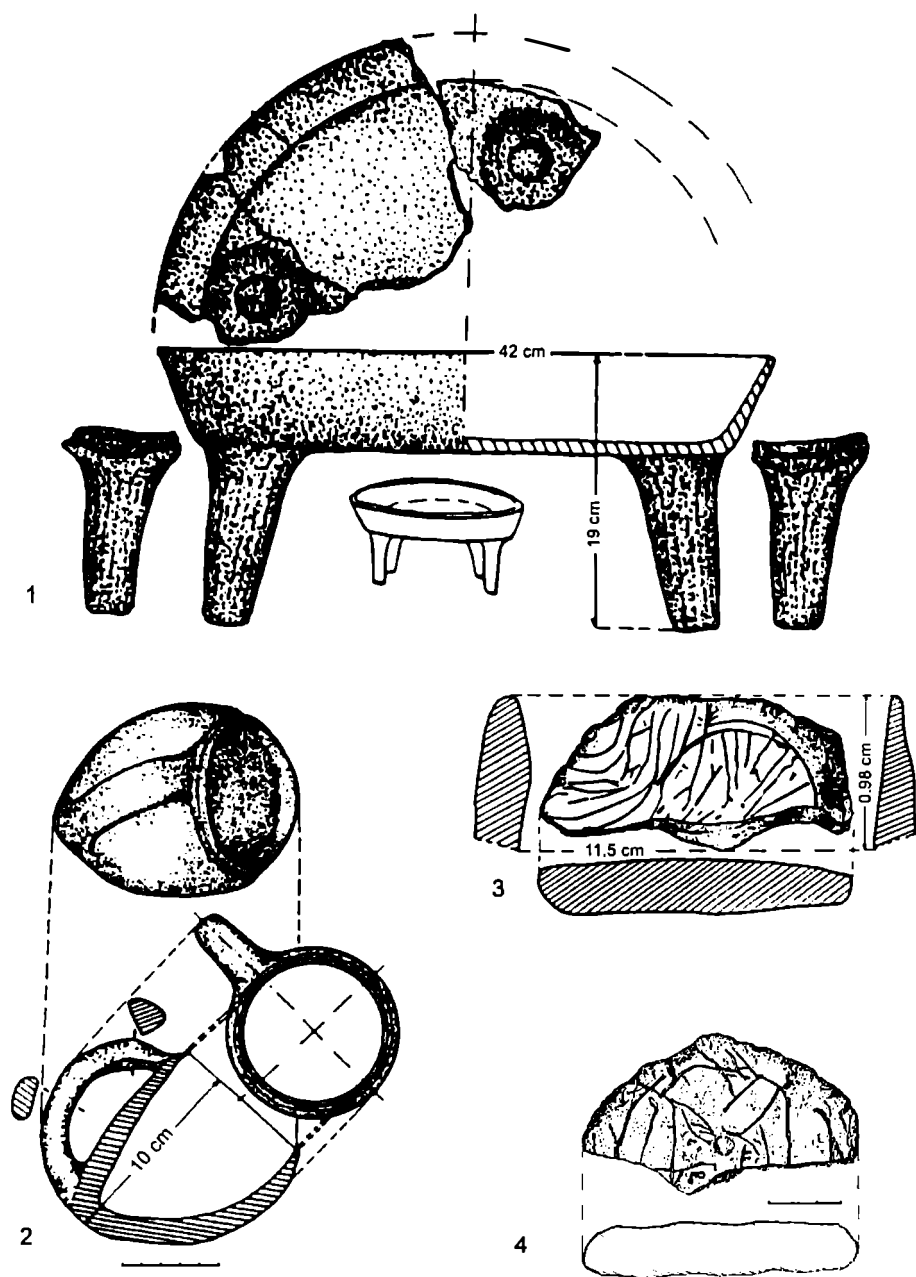

Fig. 7 – Isaiia: 1-4 - pièces de culte trouvées près de l'âtre du premier sanctuaire
www.cimec.ro

près de même nombre de moulins à bras et 16 sur le banc voisin au four), à peu près dix petits trônes-chaises en argile, avec de proéminences en forme de cornes, ainsi qu'un trône en argile de grandes dimensions, achevé de même, à la partie supérieure, avec des proéminences-cornes⁹.

A Poduri (dép. de Bacău), autour de chaque des deux foyers de la maison no. 36 il y avait un complexe de culte: à proximité du premier foyer – le soi-disant *La Sainte Famille*, composé de sept statuettes, un trône en argile cuite et un vase en miniature (fig. 5/1) et près du deuxième âtre, dans un vase, 21 de statuettes et 13 trônes (fig. 5/2) étaient déposées – complexe appelé conventionnellement *Le Conseil des Déeses*¹⁰.

De même, à Isaiia, dans un récipient a été conservé un ensemble de culte, formé de 21 statuettes féminines, 13 petites chaises-trônes, un collier avec 42 rasades en argiles, 21 petits cônes avec un orifice vertical à la partie supérieure et 21 petites billes en argile, ne perçaient rien que partiellement (fig. 6); les 21 cônes et les 21 billes étaient probablement réunies à l'aide d'une petite tige en bois, en résultant ainsi des images phalliques très schématisées qui peuvent être mises en liaison (dans l'idée d'acolytes masculins) avec les 21 statuettes féminines¹¹.

Près de l'âtre de la phase ancienne de cette construction on a trouvé un autre ensemble de culte, dispersé, dont on a récupéré une table-autel, un vase du type *askos* et une tablette en argile (peut-être deux) à des signes incisés (fig. 7)¹².

En outre de ces contextes archéologiques qui indiquent le déploiement de certaines cérémonies de culte autour des foyers et des fours des habitations précucuteniens, des découvertes récentes ont apporté des témoignages encore plus clairs en ce qui concerne l'aménagement de quelques structures de culte, même près de ces lieux sacrés de la maison.

Ainsi, dans l'habitation no. 11 de Târgu Frumos, à sa partie de nord-est, il y avait un âtre de grandes dimensions (D = 1,20-1,30 m), devant lequel, un peu latéralement (vers sud-ouest), sur la grosse plate-forme en argile, avec une structure de poutres (dans la manière qui deviendra spécifique pour la culture Cucuteni), se travaient les vestiges d'un autel domestique (fig. 8)¹³. Cet autel a été entouré avec une bordure en argile, en forme de fer à cheval. Tant l'autel que la bordure ont été couvertes d'une engobe blanchâtre, dont on a peint des motifs rouges-bruns (fig. 9). L'autel, d'une forme

⁹ M.L. Makarevici, in *ZOAO*, I (34), 1960, p. 290-292, fig. 1; V.G. Zbenovici, *Siedlungen der frühen Tripol'e-Kultur zwischen Dnestr und Südliche Bug*, in *AE*, I, 1996, p. 32, 33; D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, *BMA*, III, Piatra-Neamț, 1997, p. 35, 48, 191, 255.

¹⁰ D. Monah *et alii*, in *CA*, VI, 1983, p. 15-20; Idem, in *CA*, VIII, 1986, p. 138; D. Monah, in *Arta*, 7-8, 1982, p. 11-13; Idem, *Practici rituale în vremea culturii Cucuteni*, in *CCM*, I, 1995, p. 14-16; Idem, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, p. 34, 35, 191, 192; C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, in *Cucuteni – The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe*, Salonic, 1997, p. 179-181.

¹¹ N. Ursulescu, V. Merlan, in *CCA*, 1997, p. 32, pl. XXIV; Idem, in *MagIst*, XXXVI, 5 (422), 2002, p. 73-76; N. Ursulescu, in *Academica*, SN, XII, 2-3, 2002, p. 40-43.

¹² N. Ursulescu, in *AFLF*, XLV (2002), 2003, p. 7, 8, fig. 4-6.

¹³ N. Ursulescu *et alii*, in *ATS*, I, 2002, p. 37, fig. 6; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, in *SAA*, IX, 2003, p. 27-40.

Fig. 8 – Târgu Frumos. Vestiges *in situ* de l'autel découvert dans l'habitation no. 11

inconnue jusqu'à présent, était composée de deux plaques en argile, unies à leur partie supérieure par une corniche, arquée vers le dos, où se continuait avec une autre plaque, unitaire fois cette-ci et parallèle avec les deux de devant. Entre les deux faces de l'autel il y a un espace libre, visible parmi les deux plaques frontales. Il semble que les deux plaques antérieures reproduisent deux bustes humains, extrêmement schématisés; cette hypothèse se base sur le fait que les deux plaques ont à la partie supérieure, latéralement, de petites proéminences, qui suggèrent probablement les épaules. La corniche commence à leur niveau. Dans l'état actuel de conservation, les plaques ont 26 cm d'hauteur et 20 cm de largeur, avec 4 cm d'épaisseur.

La partie supérieure de la corniche était rompue, mais il est possible qu'ici aient été les têtes (fixes ou mobiles) des deux bustes schématisés, tenant compte de la manière dont s'achevaient les autels de Parța¹⁴ ou Trușești¹⁵.

L'aspect le plus important de cet autel inhabituel est représenté par la peinture des plaques frontales. Le motif principal du décor est à chaque plaque un losange, au milieu duquel il y a un cercle, un peu ovalisé. Au-dessus des deux losanges, sous la corniche, on a tracé quatre lignes parallèles.

L'emplacement de l'autel à proximité de l'âtre n'est pas fortuit, parce qu'ici était l'endroit de déploiement des cérémonies rituelles. De même, nous rappelons le fait que le foyer de cette habitation était emplanté justement sur le lieu où dans l'étape antérieure a été une fosse (no. 29), remplie avec de nombreux vestiges à l'occasion du nivelage du terrain pour la construction d'un nouveau bâtiment.

Outre d'autels, les aménagements de culte se présentent aussi sous la forme de colonnes ou de plaques en argile schématisées, ainsi qu'on le montre pas des découvertes récentes de l'habitat précucutenien de Isăia.

Dans l'habitation no. 6, à la marge ouest de l'âtre était tombée une petite colonne en terre cuite, approximativement en forme d'un tronc de cône, avec un petit chapiteau en forme de champignon (D = 11,5 cm). La colonne (fig. 10), dans la mesure dont elle s'est conservée, avait 35 cm de longueur et 15 cm de diamètre à la base. Elle a été réalisée d'une pâte rudimentaire, avec un noyau plus consistant (6 cm d'épaisseur) et une enveloppe formée par deux enduits successifs. Le rôle de cette colonne semble être similaire à celui des colonnes trouvées à Căscioarele¹⁶ et Parța¹⁷, là où elles ont été interprétées comme assurant la liaison entre la Terre et le Ciel¹⁸. Pour analogie, voir aussi la colonne de Greaca¹⁹.

Les fragments d'une autre colonne ont été trouvés parmi les matériaux jetés au remplissage de la fosse no. 40. Cette fois-ci, le chapiteau de la colonne avait la forme

¹⁴ Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z. Maxim, *Parța*, vol. I.1., Timișoara, 2001, p. 227, fig. 185, 186.

¹⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, București-Iași, 1999, p. 528-530, fig. 372/6.

¹⁶ Vl. Dumitrescu, in *Dacia*, NS, XIV, 1970, p. 2, 10, 14, 16-18, pl. III/1; Idem, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 478, fig. 487.

¹⁷ Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z. Maxim, *op.cit.*, p. 209, 210, 235 (fig. 189), 287.

¹⁸ A. Nițu, *Reprezentarea altarului cu două coloane pe ceramica de la Turdaș*, Iași, 1948; M. Eliade, *op.cit.*, p. 32-35, 49-51; Vl. Dumitrescu, in *loc.cit.*, p. 20, 21.

¹⁹ E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 149, fig. 153.

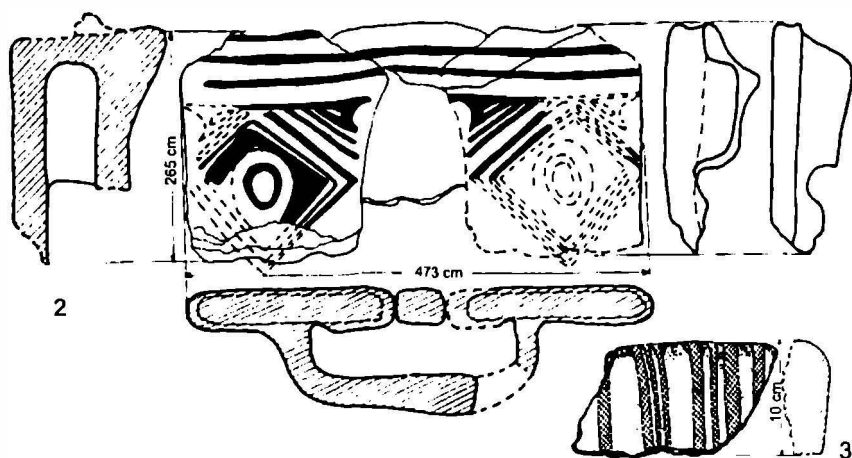
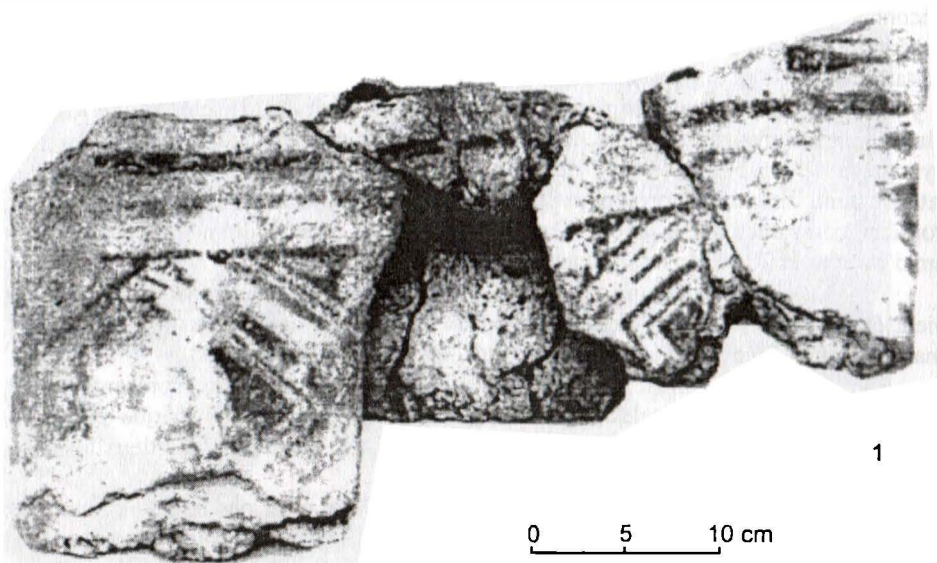

Fig. 9 – Târgu Frumos. Autel peint trouvé près de l'âtre de l'habitation no. 11:

1 - image d'ensemble; 2 - vue frontale et des coupes;

3 - fragment de la marge qui l'entoure

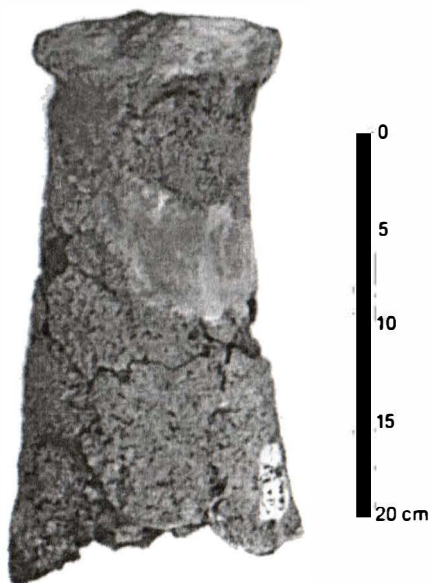

Fig.10 – Isaiia. Colonne en argile trouvée près de l'âtre de l'habitation no. 6
www.cimec.ro

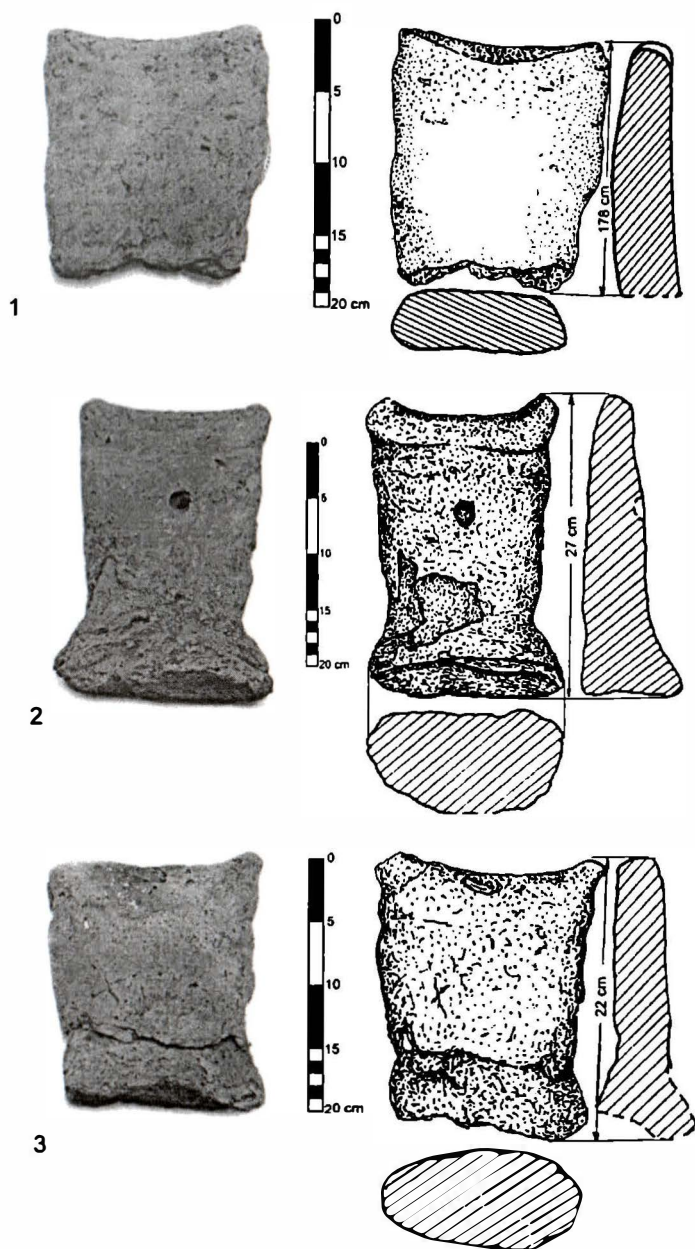

Fig. 11 – Isaiia. Plaque en terre cuite trouvées près de l'âtre (1) et le four (2, 3) de l'habitation no. 7
www.cimec.ro

de plateau, un peu concave ($D = 25$ cm). Le corps de la colonne, à la différence de celui de la colonne de l'habitation no. 6, était vide en intérieur, ce qui montre que l'enveloppe de terre cuite recouvrait un noyau de bois, fait confirmé aussi par la présence de quelques traces carbonisées à l'intérieur de la colonne. D'autres données sur cette nouvelle colonne seront présentées après la restauration de la pièce.

L'habitation no. 7 avait, de même que celle antérieure, tant foyer que four. Le foyer se trouvait justement à côté de la limite est-sud-est de l'habitation et le four était placé au centre. Devant le foyer on a trouvé une plaque en argile tombée ($H = 17$ cm), avec la marge supérieure arquée, s'en formant deux petites cornes (fig. 11/1).

Le four avait l'aspect caractéristique de fer à cheval et conservait quelques morceaux de la bordure, surtout dans la partie postérieure. A la marge vers le foyer, près de la bouche du four, a été placée debout une plaque en argile (fig. 11/2), qui s'est rompue, y compris sa base grossie qui est tombée vers l'intérieur du four, celle-ci où a été couverte par les débris de la voûte. La plaque a 27 cm d'hauteur et 6 cm d'épaisseur. Les marges sont arrondies et la partie supérieure ensellée s'achève en petites cornes. A la face extérieure la plaque présente un creux rond, ce qui pourrait être considéré un omphalus, dans le cas où on accepte l'interprétation que la plaque serait une représentation anthropomorphe très schématisée, par la comparaison avec les deux plaques qui forment l'autel de l'habitation no. 11 de Târgu Frumos.

Une plaque similaire, mais avec la base rompue (fig. 11/3), a été trouvée au même côté du four, justement au niveau de la bouche. Elle présente la même forme à la partie supérieure ($L = 19$ cm; $l = 15$ cm).

Une analogie pour les trois plaques de l'habitation no. 7 (l'une près de foyer et deux au four) on trouve dans la culture Tisza, à Véstö-Mógar²⁰, où la pièce a été encadrée parmi les objets de culte avec des cornes de consécration²¹.

L'hypothèse semble plausible, mais il doit aussi mentionner la possibilité d'approcher ces pièces avec des *cornes* dans la catégorie des chevrettes (*Feuerbock*), bien que celles-ci soient attestées pour les périodes beaucoup plus tardives et il est difficilement d'accepter qu'il pouvait y avoir des lacunes chronologiques si grandes dans la documentation archéologiques. Nous croyons qu'un contre-argument pour cette interprétation *prosaïque* résulte aussi du fait que leur fonction utilitaire imposait une présence habituelle de ces pièces dans les complexes précucuteniens et cucuteniens – chose non-confirmée par les découvertes archéologiques effectuées jusqu'à présent. C'est pourquoi, dans l'état actuel des connaissances, nous restons à l'opinion que ces plaques représentent plutôt des aménagements à caractère de culte, placés à la marge des foyers et des fours, mais – presque sûr – non en chacune construction. Probablement qu'elles étaient des répliques primitives des stèles du Proche Orient.

De même, on peut englober parmi les aménagements de culte les banquettes en argile, rencontrées dans presque toutes les habitations trouvées à Isăia et très claire dans l'habitation no. 11 de Târgu Frumos. On remarque le fait qu'elles apparaissent

²⁰ K. Hegedüs, J. Makkay, *Véstö-Mógar, un habitat de la culture de Tisza*, in *Les agriculteurs de la Grande Plaine Hongroise* (coord. P. Raczky), Dijon, 1998, p. 95, 104-106, no. 15.

²¹ N. Kalicz, P. Raczky, A.A. Hung, 33, 1981, p. 5-20 ?!

seulement aux bâtiments avec une plate-forme en argile construite sur un lit de poutres. Bien qu'elles aient pu servir d'abord afin de dormir, pourtant, s'il tient compte de leur place à la proximité des foyers et des fours (parfois, elles forment même un corps commun avec la marge du four) et dans l'habitation no. 11 de Târgu Frumos près de l'autel non plus, nous ne pouvons pas exclure la possibilité que ces banquettes aient servi encore pour le dépôt des offrandes aux temps des cérémonies, ainsi qu'on a constaté, par exemple, à Parța²².

En guise de conclusion, nous considérons qu'à présent on peut distinguer trois catégories d'aménagements de culte autour des foyers et des fours des habitations de la culture Précucuteni:

- des autels;
- des colonnes (en terre cuite, en bois ou de bois enduit d'argile);
- des plaques avec des cornes de consécration.

Ces données, fournies par les fouilles récentes de Târgu Frumos et Isaiia, permettent un élargissement de notre vision sur la vie spirituelle des communautés précucuteniens; à cette voie on apercevait meilleure, en quelques situations, la liaison qui a existé entre la culture Précucuteni et la civilisation cucutenienne: il s'agit, en réalité, du même monde, dans un processus naturel d'évolution, matérialisé par la trouvaille graduelle de quelques nouvelles formes d'expression pour les mêmes conceptions spirituelles fondamentales.

²² Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z. Maxim, *op. cit.*, p. 221, fig. 17.

UN FRAGMENT DE VAS ANTROPOMORF CUCUTENIAN DE LA BULBOCI I, JUD. SOROCA

de Sergiu Bodean,
Ilie Borzian
și Veaceslav Bicbaev

În prezent pe teritoriul Republicii Moldova sunt cunoscute în jur de 100 de așezări din faza Cucuteni A (Tripolie BI)¹. Săpături arheologice au fost efectuate în 13 așezări, restul fiind cunoscute doar prin cercetări de suprafață sau sondaje. Dacă în primul caz rezultatele investigațiilor au fost publicate mai mult sau mai puțin amănunțit, în cel de-al doilea nu putem spune că este aceeași situație, deși de multe ori sunt recuperate piese care merită să fie incluse în circuitul științific. O astfel de descoperire a fost făcută în așezarea din faza Cucuteni A, Bulboci I.

Stațiunea se află pe malul stâng al râului Căinari, afluent de stânga al râului Răut, la marginea estică a satului Bulboci, județul Soroca. Ocupată în mare parte de edificiile fermei de vite, care a fost construită în anii '60 ai sec. XX, așezarea i-a fost semnalată lui V. Marchevici de către locuitorii satului². Tot atunci a fost găsită și o figurină zoomorfă (berbec?) de lut, cu două bucățele de aramă inserate în frunte (fig. 3/1)³. Periegezele efectuate pe parcursul anilor '70 de către I. Borzian și V. Bicbaev, au dus la descoperirea a numeroase fragmente de ceramică provenite din complexe de locuire distruse⁴, dintre care merită menționate fragmentul unui vas antropomorf și o

¹ V. Sorokin, *Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina și Republica Moldova*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 55-76, cu completările și rectificările noastre.

² V. Marchevici, *Pamjatniki epoh neolita i eneolita*, în *AKM SSR*, 2, 1973, p. 92; V. Sorokin, *Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina și Republica Moldova*, în *loc.cit.*, p. 74.

³ V. Marchevici, *op. cit.*, p. 92; Idem, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii*, Chișinău 1981, p. 158; Idem, *Mărturii ale trecutului, Dalekoe-blizkoe, These Remote Near Ages*, Chișinău 1985, p. 68, p. 153, 164, fig. 55. V. Balabina o încadrează în *tipul I* al figurinelor de bovine / ovine, conform clasificării figurinelor zoomorfe a culturii Cucuteni-Tripolie elaborată de ea, menționând că în fruntea figurinei sunt montate două lamele miniaturale de aramă (V. Balabina, *Figurki životnyh v plastike Cucuteni-Tripol'ja*, Moscova 1998, p. 65, fig. 15/2, p. 109). După V. Sorokin, *Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina și Republica Moldova*, în *loc.cit.*, p. 74, ar fi vorba despre două sărmușițe de aramă.

⁴ V. Sorokin, *Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina și Republica Moldova*, în *loc.cit.*, p. 35, 42, fig. 19/1-7; 24/1-3.

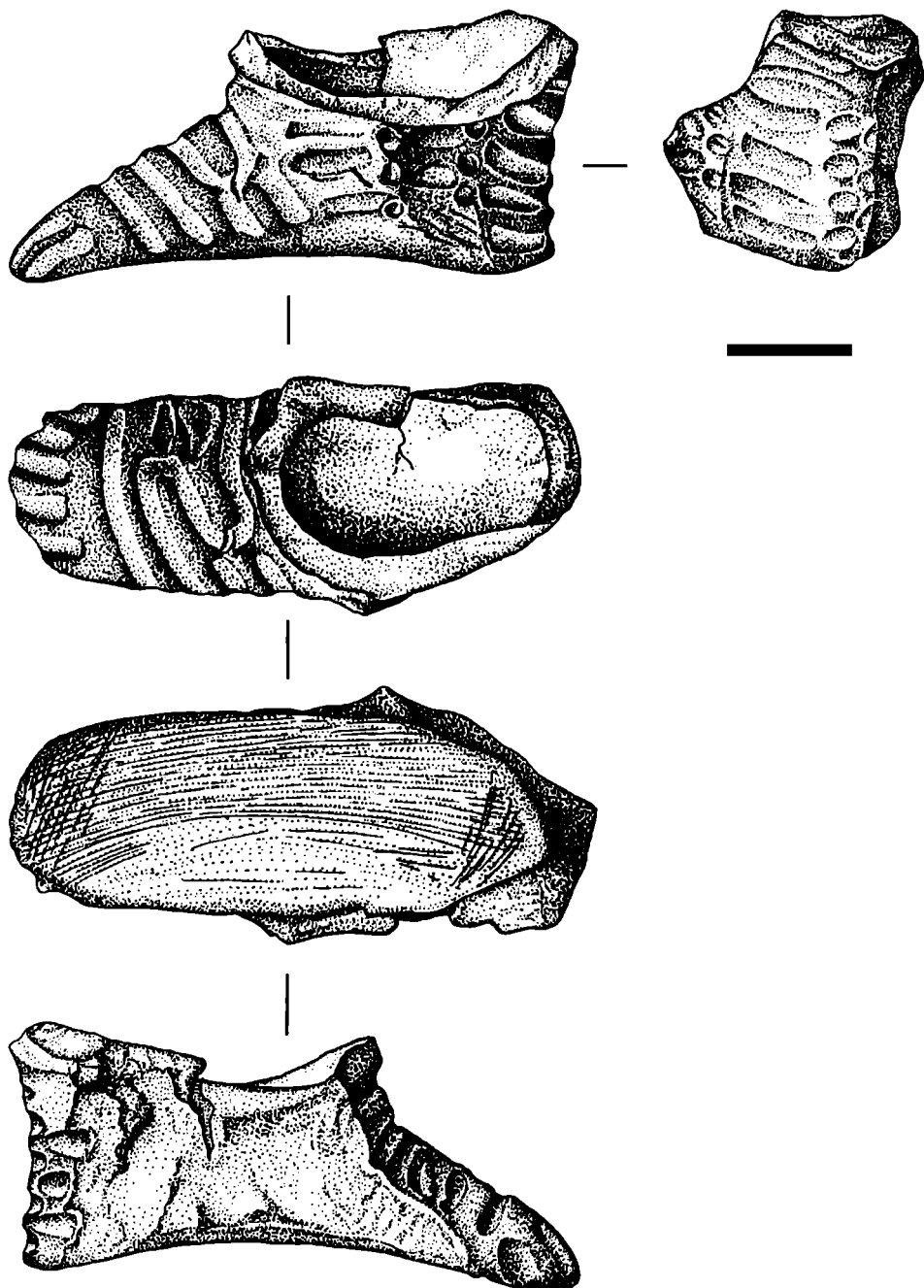

Fig. 1 – Fragment de vas antropomorf

fructieră cu decor pictat. Obiectele recuperate se păstrează la Muzeul de Arheologie și Etnografie din Chișinău.

Fragmentul de vas antropomorf reprezintă partea inferioară a piciorului stâng, gol în interior (fig. 1). Este modelat din pastă fină, cărămizie, compactă, fără degresanți vizibili. Cavitățile din interiorul lui are formă ovală-alungită. Piesa are următoarele dimensiuni: lungimea maximă a tălpii – 13,3 cm; lățimea maximă a tălpii – 4,9 cm; înălțimea maximă – 6,5 cm. Grosimea pereților variază de la 0,5 cm până la 1,7 cm. Aceasta este decorată cu șanțulețe cu lățimea de 0,5-0,6 cm și două șiruri verticale de gropițe, realizate cu un obiect bont la capăt. Degetele piciorului sunt redată prin șanțulețe, precum și o spirală în „S”, care probabil se continuă și pe piciorul drept al piesei. Glezna este marcată printr-o proeminență. Lăba piciorului este acoperită cu vopsea albicioasă, pe alocuri ștersă. Talpa concavă a fost lucrată cu un obiect ascuțit, dovadă fiind liniile subțiri de pe suprafața sa. Fragmentul descoperit la Bulboci I provine de la un vas antropomorf cu decor adâncit, a cărui parte inferioară consta din două picioare unite între ele. Nu putem determina cu siguranță cum arăta partea superioară a vasului, dar presupunem că ea se înscrisă organic în canoanele epocii eneolitice⁵.

Despre forma și decorul vasului de la care provine piesa de la Bulboci I vom putea face aprecieri mai apropiate de adevăr doar după descoperirea unor exemplare similare, întregibile.

Vasele antropomorfe cunosc o largă răspândire pe tot parcursul fazei Cucuteni A, însă tentativele de transformare a statuetelor antropomorfe în recipiente datează din timpul culturii Precucuteni-Tripolie A. Astfel, din așezarea de la Bernovo-Luka (Ucraina) provine o figurină antropomorfă cu piciorul gol în interior⁶. În funcție de specificul bazei, vasele antropomorfe din faza Cucuteni A au fost împărțite de S. Marinescu-Bîlcu în trei variante: 1. cu bază-talpă solidă ce asigură stabilitatea vasului, cu cel puțin două subdiviziuni; 2. cu partea inferioară relativ conică; 3. cu baza având forma fundului de vas⁷. Conform acestei tipologii fragmentul de vas antropomorf descris mai sus face parte din prima variantă. Piesa descoperită la Bulboci I este în momentul de față unica de acest fel provenită din așezările cucuteniene de pe teritoriul Basarabiei. Ea diversifică și completează repertoriul vaselor antropomorfe descoperite până în prezent în acest spațiu⁸.

Din periegezele efectuate în această așezare, în colecția muzeului din Chișinău se mai află o fructieră pictată, precum și fragmentul unui pahar cu decor canelat.

Fructiera este modelată din pastă roșiatică, zgrunțuroasă în ruptură (fig. 2). Vasul are următoarele dimensiuni: înălțimea – 22 cm; diametrul maxim al recipientului – 22,5 cm; diametrul maxim al piciorului – 14 cm; diametrul orificiilor piciorului – 2-2,3 cm.

⁵ D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA, III, Piatra-Neamț, 1997, p. 147-153; A. Nițu, *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni din sudul Moldovei*, în *Cerclst*, SN, II, 1971, p. 81, 97, fig. 7.

⁶ A.P. Pogoževa, *Die Statuetten der Tripolie-Kultur*, în BAVA, Band 7, 1985, p. 152; Abb. 185.

⁷ S. Marinescu-Bîlcu, *Noi dovezi ale tradițiilor precucuteniene în mediul cultural cucutenian*, în *Studii de preistorie*, 1/2001, 2002, p. 97.

⁸ V. Marchevici, *Antropomorfizm v hudojestvennoi keramike kul'tury Tripol'e-Cucuteni*, în *Pamjatniki drevnejšego iskusstva na territorii Moldavii*, Chișinău, 1989, p. 26-36.

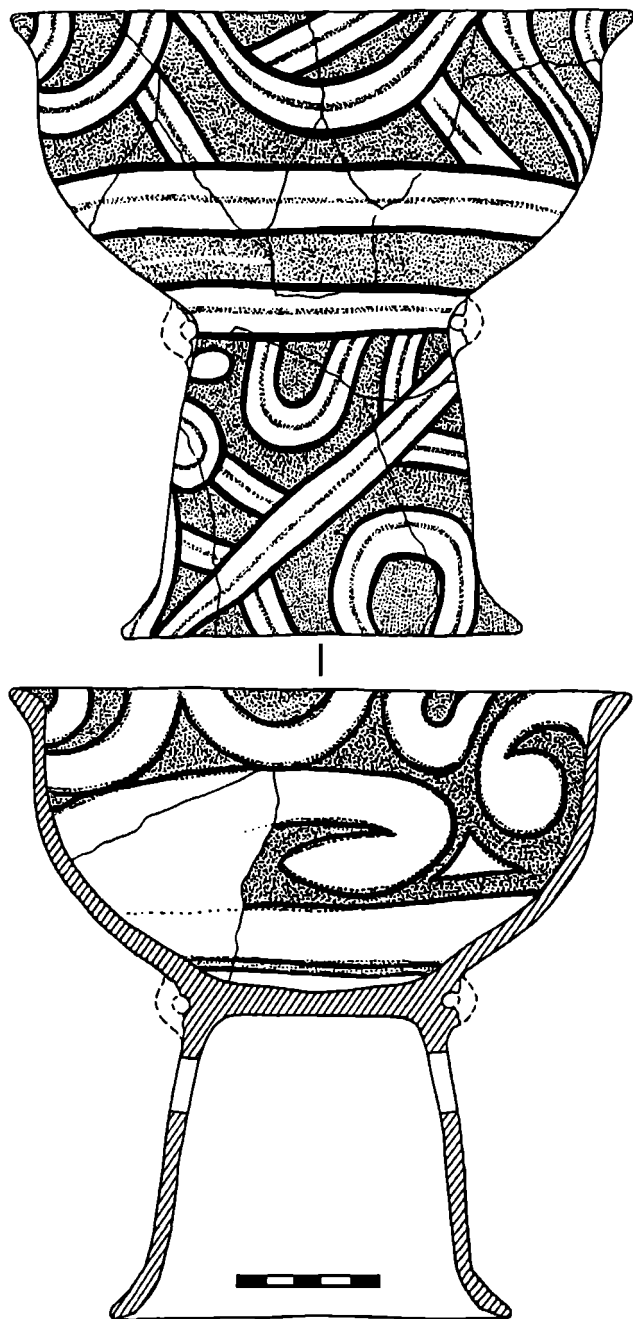

Fig. 2 – Fructieră
www.cimec.ro

Aceasta a fost acoperită cu vopsea albă, pe care s-au aplicat benzi brun-roșiatice, conturate ulterior cu negru. În mijlocul benzilor albe au fost trasate ulterior linii subțiri, de culoare roșie. Decorul de pe picior este divizat în două metope separate în zona orificiilor ovale, diametral opuse, de câte o bandă albă, verticală cu o linie roșie la mijloc. Deasupra orificiilor ovale sunt amplasate două tortițe care sugerează brațele umane. Motivele ornamentale înregistrate pe fructiera de la Bulboci I își găsesc analogii pe vasele similare descoperite la Trușești, așezare încadrată în etapa Cucuteni A₃⁹. Această formă de vas este atestată în așezarea Cuconeștii Vechi-Stânca lui Harascu¹⁰.

Fragmentul de pahar din pastă fină, brună-gălbuie cu nuanțe cărămizii, este decorat cu caneluri verticale (fig. 3/2). Grosimea pereților vasului variază de la 0,3 cm până la 0,5 cm, iar diametrul maxim al fundului este de 5,4 cm. Forma și motivul ornamental au unele analogii în așezarea Cuconeștii Vechi-Stânca lui Harascu¹¹.

Deși așezarea de la Bulboci I a fost încadrată inițial în etapa Cucuteni A₄¹², considerăm că ea poate fi atribuită totuși etapei Cucuteni A₃, trăsăturile comune cu așezările Trușești și Cuconeștii Vechi fiind evidente. Părerile cercetătorilor asupra statutului așezărilor de acest tip oscilează între încadrarea lor în prima grupă cronologică a aspectului regional Drăgușeni-Jura¹³, evidențierea așezărilor de tipul Trușești-Cuconeștii Vechi, care au stat la baza formării așezărilor de tipul Druța și Drăgușeni¹⁴, sau înglobarea lor în aspectul regional Horodnica-Trușești-Cuconeștii Vechi¹⁵. Formularea unor aprecieri mai detaliate în privința așezărilor vizate este împiedicată de faptul că materialele obținute cu prilejul săpăturilor (cu doar o singură excepție – Trușești) nu au beneficiat de publicări exhaustive, ci doar de publicări sumare, unde materialul ceramic este prezentat selectiv. Situația creată va putea fi elucidată cu o eventuală revenire la colecțiile vechi, precum și prin noile săpături efectuate în așezările de acest tip.

⁹ Vl. Dumitrescu, *Aspecte regionale în aria de răspândire a culturii Cucuteni, în cursul primei sale faze de dezvoltare*, în SCIVA, 25, 4, 1974, p. 553; M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, București-Iași, 1999, p. 354, 360, 375, fig. 239/2b; 245/3, 7; 262/1.

¹⁰ V. Sorochin, *Civilizațiile eneolitice din Moldova*, Chișinău, 1994, p. 76, fig. 21; V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, BMA, XI, Piatra-Neamț, 2002, p. 317, fig. 63/1.

¹¹ V. Marchevici, *Așezarea cucuteniană Stânca lui Harascu*, în *Tyrageitia*, IV-V (1994-1995), 1997, p. 88, fig. 5/13; V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, p. 326, fig. 9.

¹² V. Balabina, *op. cit.*, p. 65, 109.

¹³ V. Sorochin, *Cronologia relativă și absolută a așezărilor aspectului regional Drăgușeni-Jura*, în *Studia in honorem Ion Niculiță*, Chișinău, 1999, p. 35, 36; Idem, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, p. 169-171.

¹⁴ I. Palaguta, *Local'nye osobennosti i otnositel'naja hronologhiia pamjatnikov Tripol'ja BI-Cucuteni A (po materialam keramicheskikh kompleksov)*, Avtoreferat diss. kand. ist. nauk, Sankt-Peterburg, 2000, p. 12, 13.

¹⁵ D. Boghian, *Quelques considérations sur les aspects régionaux du complexe culturel Cucuteni-Tripolye*, în *MemAntiq*, XXII, 2002, p. 97.

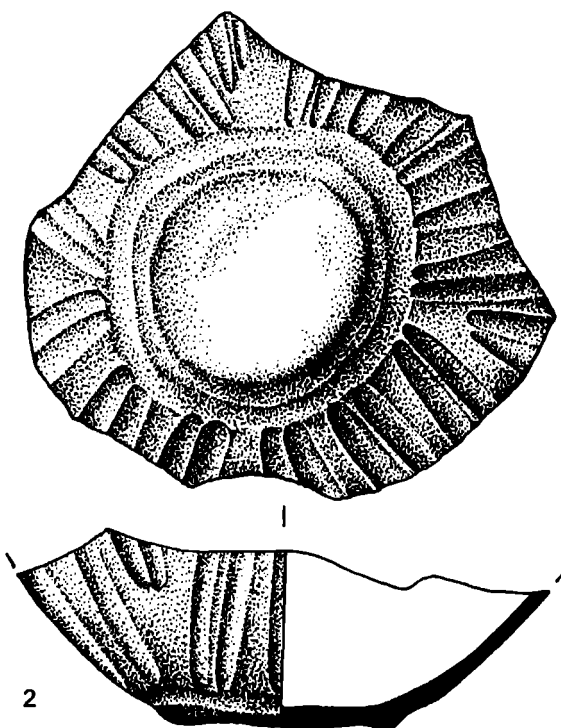
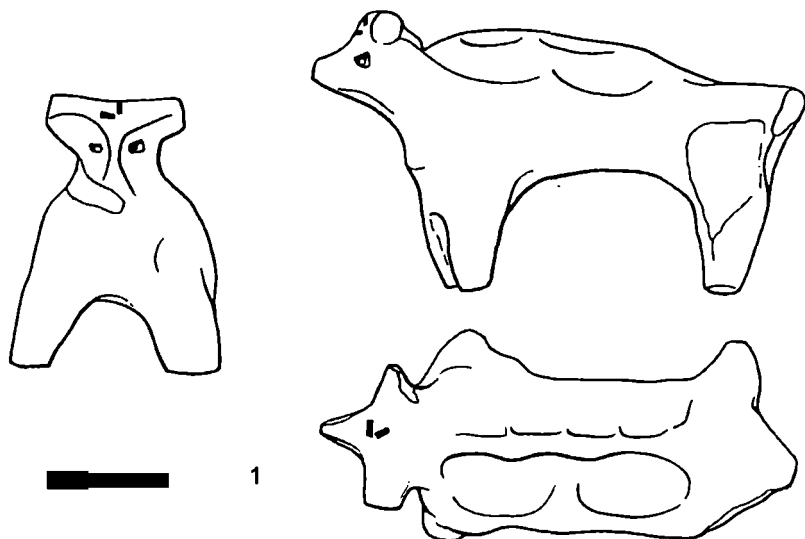

Fig. 3 – 1 - figurină zoomoră (după V. Balabina, 1998); 2 - fragment de pahar
www.cimec.ro

LE FRAGMENT D'UN VASE ANTHROPOMORPHE CUCUTENIEN DE BULBOCI I, DÉP. DE SOROCA

Résumé

Les recherches de surface effectués dans la zone de l'établissement Cucuteni A₃ de Bulboci (République de la Moldavie) ont contribué à la découverte d'une quantité importante de matériel archéologique à grande valeur scientifique et expositionnelle. Parmi les objets introduits au circuit par les trois auteurs, il est à remarquer un fragment de vase anthropomorphe à décor enfoncé, qui se ressemble aux autres exemplaires de l'aire de Cucuteni. A même tour que le fragment de vase, l'article présente une fruitière, peinte et un fragment de verre à décor cannéllé, appartenant toujours à la phase Cucuteni A₃.

LÉGÈNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Fragment de vase anthropomorphe.

Fig. 2 – Fruitière.

Fig. 3 – 1 – figurine zoomorphe (*apud* V. Balabina, 1998); 2 – fragment de verre.

REGULA DREPTUNGHIIULUI DE AUR APLICATĂ LA RESTAURAREA UNOR VASE - BINOCU APARTINÂND CULTURII CUCUTENI

de Mircea-Răzvan Ciacăru

Lumea fizică, dar și cea biologică este guvernată de canoane, fapt care îngrădește libertatea de exprimare artistică pe de o parte, însă, pe de altă parte incită creatorul de frumos să inventeze noi mijloace de exprimare pentru a-și crea iluzia unei independențe de gândire. Unul dintre aceste canoane este *numărul de aur*, care exprimă perfecțiunea raportului dintre cele două dimensiuni ale unui dreptunghi (lungimea și lățimea) în perimetrul căruia se înscrie un obiect.

*Pentru ca un întreg împărțit în două părți inegale să apară frumos din punct de vedere al formei, trebuie ca între partea cea mare și cea mică să existe același raport ca între întreg și partea cea mare*¹ (fig. 1/1).

Restaurând mii de obiecte ceramice aparținând culturii Cucuteni, am observat că vasele de cult, în special, au dimensiuni care se înscriu în dreptunghiuri asemănătoare ca formă și raporturi între laturi. Acest lucru ne-a determinat să facem măsurători pe cca. 300 de vase existente în depozitul și expoziția de bază a Muzeului de Istorie Piatra-Neamț, iar apoi să calculăm raportul între cele două dimensiuni (lungime și lățime). Rezultatele obținute se înscriu între valorile 1,59 și 1,70, foarte apropiate de *numărul de aur*, care este egal cu 1,618. Am efectuat măsurători și pe obiecte de uz comun din aceeași cultură, valorile obținute fiind departe de acest număr.

În concluzie, putem afirma (având ca dovadă numărul mare de obiecte măsurate) că vasele de cult aparținând culturii Cucuteni au dimensiuni care respectă regula *dreptunghiului de aur* (anexa 2).

De asemenea, am efectuat măsurători (înălțime, lungime) și pe numeroase vase-binocu existente în muzeele de istorie din Iași, Botoșani și Piatra-Neamț, știut fiind faptul că ele sunt cuprinse în categoria obiectelor de cult.

În întreaga carieră de restaurator am fost preocupat de calitatea muncii efectuate, folosind metodele clasice, îndelung verificate, pentru ca rezultatele să fie cât mai bune. Uneori, însă, am simțit nevoia unor proceduri noi, care să poată fi folosite la verificarea rezultatelor restaurării, dar și ca metodă de lucru în sine. Astfel am ajuns – având rezultatele menționate mai sus – să încercăm restaurarea unor vase folosindu-ne de regula *dreptunghiului de aur*.

¹M.C. Ghyka, *Estetica și teoria artei*, București, 1981.

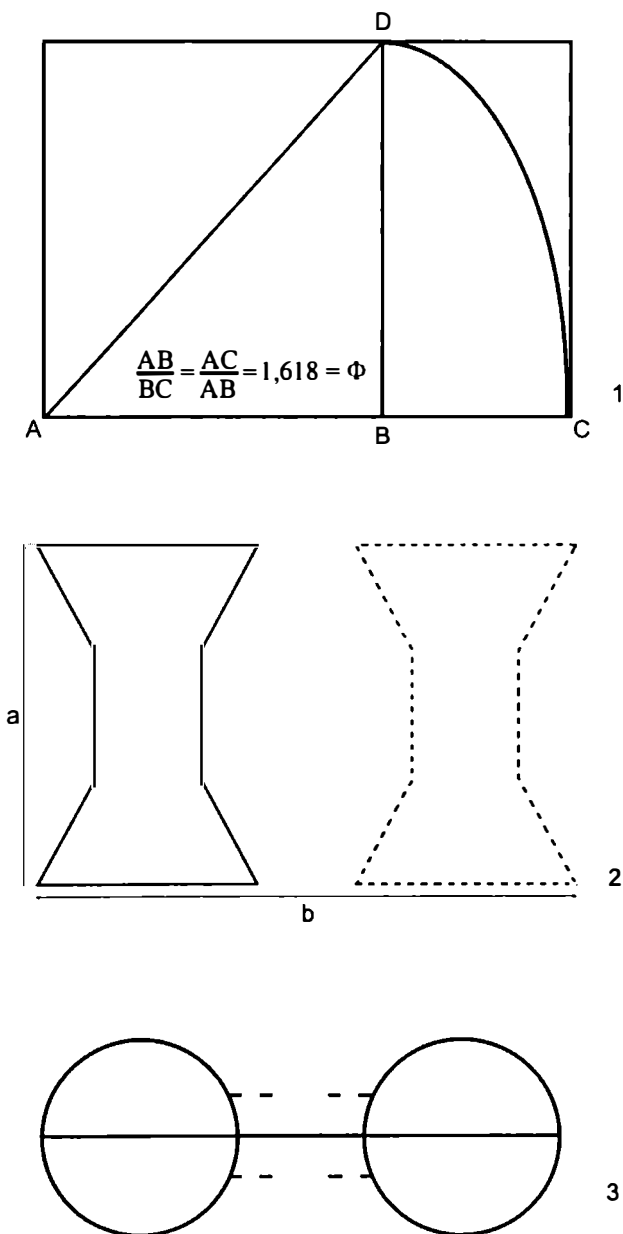

Fig. 1 – Schema de reprezentare a raportului dintre părți în regula dreptunghiului de aur (1) și reconstituirea grafică a vasului-binoclu nr. I (2, 3)

Concret, ne vom ocupa de câteva vase-binoclu, ale căror fragmente au intrat în laborator la începutul anului 2003, odată cu primirea de către instituția noastră a celei mai mari părți a colecției de materiale arheologice descoperite în urma cercetărilor arheologice efectuate la Trușești (jud. Botoșani). Pentru prezentarea încercărilor noastre de a restaura vase-binoclu după regula *dreptunghiului de aur* am ales trei asemenea artefacte, care – fiecare în parte – au caracteristici deosebite, în funcție de datele oferite de fragmente. Pentru identificare, le-am notat astfel:

- vas-binoclu nr. I;
- vas-binoclu nr. II;
- vas-binoclu nr. III.

După spălarea fragmentelor și îndepărtarea compuşilor calcaroși am trecut la examinarea atentă a fiecărui fragment în parte. Desenul decorului incizat și culoarea ceramicii ne-a condus la concluzia că fragmentele fac parte din trei vase-binoclu diferite, întregibile. Deci, procesul de restaurare putea fi început.

Un vas-binoclu cu decor incizat este compus, de regulă, din²:

- două monocluri (A și B), alcătuite fiecare dintr-o pâlnie superioară și una inferioară, unite printr-un cilindru median;
- cele două monocluri sunt legate între ele prin una, două sau trei punți, dispuse în părțile superioară, mediană și inferioară.

1. Vasul-binoclu nr. I (fig. 2)

Din acesta au fost găsite zece fragmente, respectiv:

- un cilindru median legat de o treime din puntea mediană (monoclul A);
- trei fragmente din pâlnia superioară (monoclul A);
- trei fragmente din pâlnia superioară (monoclul B);
- trei fragmente din pâlnia inferioară, unul dintre ele conținând un sfert din puntea inferioară (monoclul B).

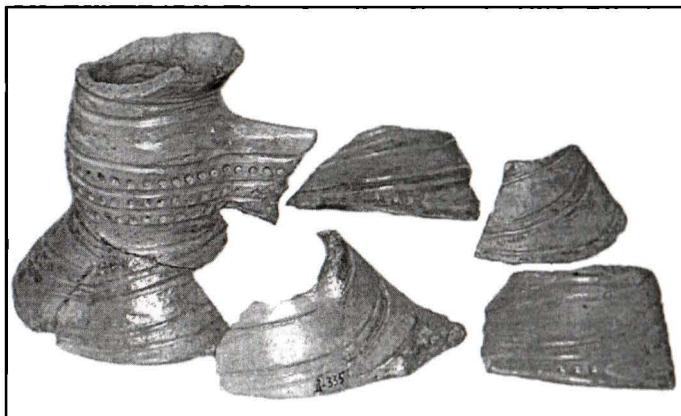
După asamblarea fragmentelor și plombarea lor s-au obținut trei blocuri compacte, după cum urmează:

- două treimi din monoclul A (pâlnia superioară legată de cilindrul median);
- pâlnia inferioară și pâlnia superioară din monoclul B (reprezentând două treimi din întreg).

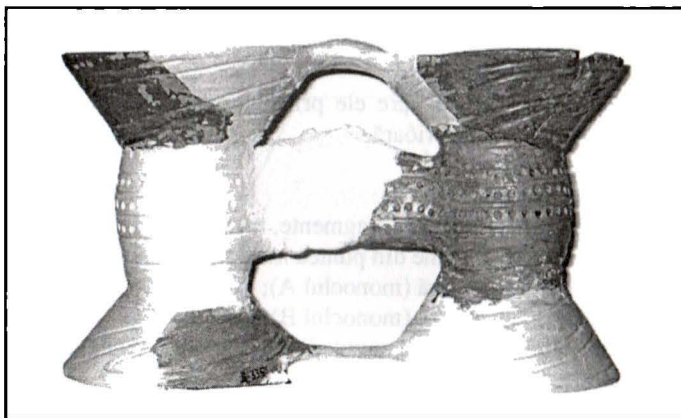
Folosind cauciucul siliconic, am copiat cilindrul median din monoclul A, obținând negativul acestui element. Apoi am turnat în negativ ghips, obținând pozitivul cilindrului median. Am legat cu ghips pâlnia superioară și pâlnia inferioară din monoclul B cu copia cilindrului median, obținând astfel întregul monoclul B. Alăturarea celor două monocluri ne-a condus la constatarea că au aceeași înălțime (16,9 cm). Astfel, aveam la dispoziție cele două monocluri, care – legate între ele prin cele trei punți – trebuiau să alcătuiască întregul, respectiv vasul-binoclu nr. I.

Singura necunoscută a problemei, în lipsa punților de legătură, era distanța dintre cele două monocluri, care ar fi trebuit să fie egală cu cea de la vasul original, pentru că altfel ar fi obținut un întreg disproportionat și deci neconform cu ceea ce creatorul lui și-a dorit.

²Pentru această categorie de piese vezi V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, BMA, XI, Piatra-Neamț, 2002.

1

2

3

**Fig. 2 – Vasul-binoclu nr. I la intrarea în laborator (1),
în timpul restaurării (2) și după restaurare (3)**

În acel moment al operațiunilor de restaurare am apelat la regula dreptunghiului de aur, care menționează faptul că raportul dintre latura mare și latura mică este o constantă, și anume: 1,618. Am desenat un dreptunghi cu latura mică (a) egală cu înălțimea unui monoclu, am înmulțit-o (a) cu 1,618 și am obținut latura mare (b) a dreptunghiului. Am obținut astfel distanța la care trebuiau poziționate cele două monocluri, pentru ca – unindu-le prin punți – să se obțină vasul-binoclu întregit. Pentru a stabili poziția punților am trasat apoi în plan orizontal un segment egal cu latura mare (b), poziționând cele două monocluri ca în fig. 1/3. Le-am unit apoi pe direcția celor trei punți de legătură cu sârmă de inox și am confecționat din plastilină trei cofraje de forma punților, în care am turnat ghips.

După uscare și finisare am refăcut decorul incizat pe toate plombele, ghidându-ne după inciziile originale existente pe fragmentele care au intrat în laborator. Apoi am colorat toate suprafețele din ghips cu vopsea tip *tempera*, alegând un ton apropiat cu cel existent la materialul original. În acest fel am obținut un vas-binoclu bine armonizat atât ca dimensiuni, cât și coloristică.

2. Vasul-binoclu nr. II (fig. 3)

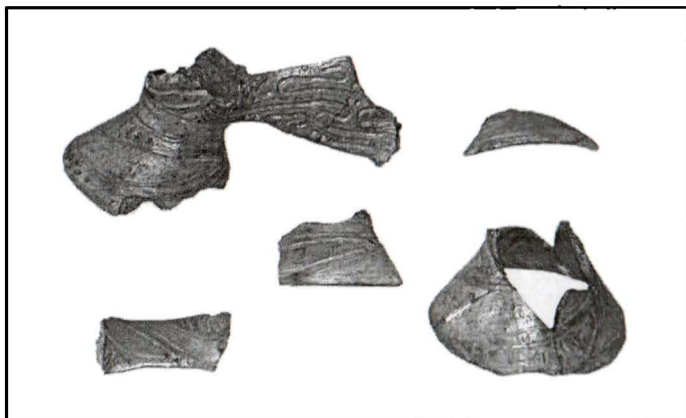
Din acesta au intrat în laborator zece fragmente, respectiv:

- o pâlnie inferioară în proporție de patru cincimi din întreg, continuată cu două cincimi din cilindrul median (monoclul A);
- două fragmente din cealaltă pâlnie superioară, însumând o treime din întreg (monoclul A);
- patru fragmente dintr-o pâlnie superioară, însumând patru cincimi din întreg (monoclul B);
- două fragmente însumând întreaga punte mediană;
- un fragment reprezentând întreaga punte inferioară.

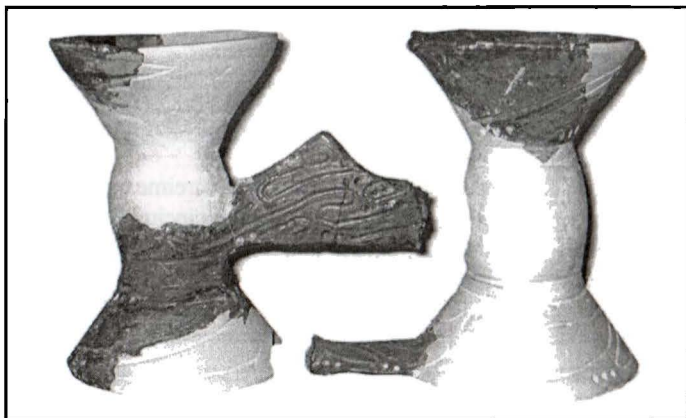
Fragmentele de pâlnii conțin toate datele pentru a putea fi reconstituite: diametru, conturul buzei și decorul incizat. Spre deosebire de cazul prezentat anterior, în care fragmentele existente ne-au permis reconstituirea unui monoclu pe înălțime, în cel de care ne ocupăm acum elementele de care dispunem, respectiv o pâlnie inferioară, întreaga punte mediană și întreaga punte inferioară, permit începerea reconstituirii vasului pe lungime.

Am plombat fragmentele din pâlnia inferioară a monoclului A cu ghips, iar după finisarea și desenarea inciziilor, am obținut forma întreagă a bazei unui monoclu. A urmat apoi reconstituirea cilindrului median din monoclu A. Cu ajutorul cauciucului silionic am copiat elementele menționate mai sus, iar după turnarea ghipsului în cofraj și finisarea lui am obținut două treimi din monoclu B (pâlnia inferioară și cilindrul median). În pâlnia inferioară a monoclului B am înglobat puntea inferioară. Cele două ansambluri rezultate au fost apropiate unul de celălalt atât cât ne-au permis elementele componente, iar în cilindrul median B și în pâlnia inferioară A (în dreptul plombelor de ghips) am practicat două orificii, în funcție de dimensiunile punților mediană și inferioară. Am lipit apoi cele două ansambluri A și B, pe care – cu ajutorul ghipsului – le-am fixat în poziția rezultată.

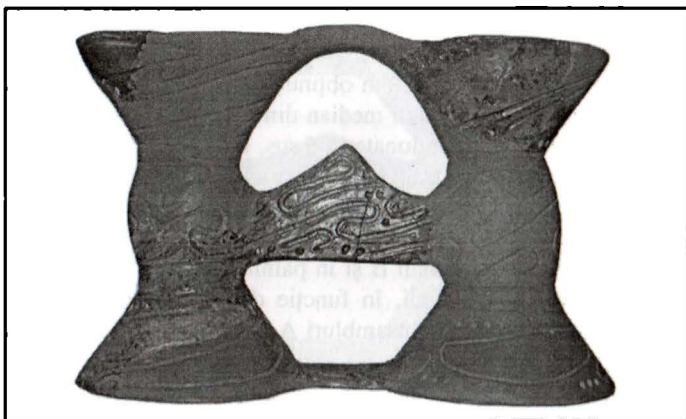
După finisarea bavurilor din ghips și completarea decorului incizat aveam pe masa de lucru un element compact din vasul-binoclu nr. II, care ne oferea o dimensiune

1

2

3

**Fig. 3 – Vasul-binoclu nr. II la intrarea în laborator (1),
în timpul restaurării (2) și după restaurare (3)**

a acestuia, și anume lungimea (b), care reprezintă totodată și latura lungă a dreptunghiului de aur în care se înscrie vasul (fig. 5/1).

Dimensiunea obținută (b) am împărțit-o la 1,618, iar rezultatul reprezintă latura mică a dreptunghiului de aur (a). Urma apoi să confecționăm cele două pâlnii din ghips, în care să încastrăm fragmentele existente pe masa de lucru. După efectuarea acestor operațiuni am poziționat și fixat cele două pâlnii pe cilindrii mediani existenți și am turnat puntea superioară de legătură între cele două elemente, obținând astfel întreg vasul-binoclu nr. II.

Măsurarea înălțimii vasului-binoclu ne-a dat o valoare egală cu cea calculată pentru dreptunghi, fapt ce ne-a condus la concluzia că toată lucrarea a fost bine concepută și încheiată cu rezultatul scontat.

3. Vasul-binoclu nr. III (fig. 4)

Următorul grup de fragmente aparținând unui vas-binoclu era mai săracă în informații și presupunea rezolvarea mai multor necunoscute. Fiecare fragment, din cele două de care dispuneam, era format din jumătatea punții mediane și câte un cilindru median. Lipindu-le am obținut întreg ansamblul median al unui vas binoclu, deci o treime din întreg.

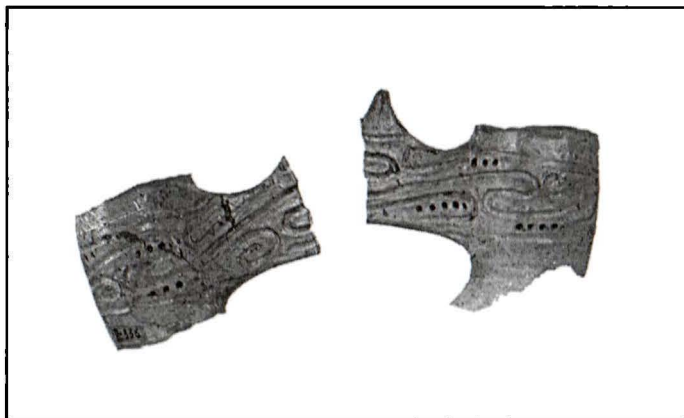
Deși teoria restaurării spune că nu se poate reconstitui un obiect deoarece (ca în cazul de față) lipsesc elementele care să ne ofere lungimea și înălțimea lui, în cele ce urmează vom încerca să demonstrăm contrariul. Efectuând cercetări și calcule pe 26 de vase binoclu incizate, am observat că există câteva constante între diferitele dimensiuni ale obiectului. Toate rezultatele, detaliile, desenul și concluziile le prezentăm în anexa 2. În situația de față vom folosi doar elementul constant Q, care este dat de raportul dintre dimensiunea cea mai mare a vasului (lungimea) și suma dintre puntea mediană și diametrele celor doi cilindri mediani (M); $M = 25,6$ cm.

$$\begin{array}{ll} Q = 1,28 \text{ cm} & b \\ M = 25,6 \text{ cm} & \frac{b}{M} = Q \Rightarrow b = 25,6 \times 1,28 = 32,76 \text{ cm} = \text{lungimea vasului-binoclu} \end{array}$$

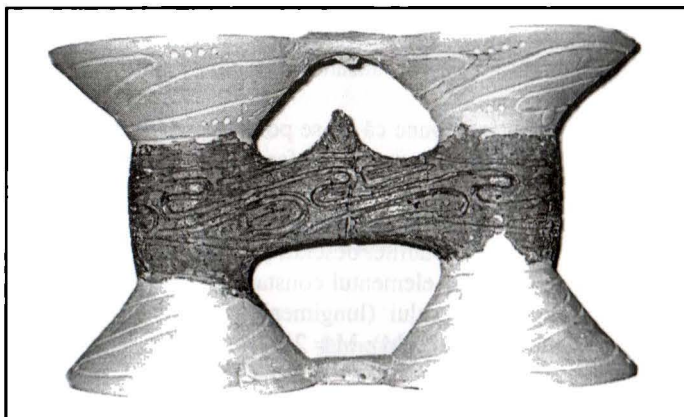
A doua dimensiune a vasului-binoclu este înălțimea (a). Această necunoscută se calculează din ecuația dreptunghiului de aur.

$$\begin{array}{lll} b & & \text{înălțimea} \\ b = 32,76 \text{ cm} & \frac{b}{a} = 1,618 & \Rightarrow a = 32,76 \times 1,618 = 20,24 \text{ cm} = \text{vasului-} \\ & a & \text{binoclu} \end{array}$$

Deci, după restaurare vasul-binoclu va trebui să aibă dimensiunile calculate mai sus. Știind că un monoclu este compus din trei elemente (pâlnie superioară, cilindru median, pâlnie inferioară) egale ca dimensiune, am măsurat înălțimea (d) unui cilindru median, care este 7,06 cm (fig. 5/2). O punte inferioară (e) este cuprinsă în diametrul mare al unei pâlnii de două ori și jumătate. În cazul particular de care ne ocupăm diametrul mare (D) al unei pâlnii se află astfel:

1

2

3

**Fig. 4 – Vasul-binoclu nr. III la intrarea în laborator (1),
în timpul restaurării (2) și după restaurare (3)**

$$2,5 \times e = D \quad \Rightarrow e = \frac{D}{2,5} \quad 2 \times D + e = b \quad \Rightarrow b = 2 \times D + \frac{D}{2,5} \quad \Rightarrow$$

$$\Rightarrow 2,5 \times 2 \times D + D = 2,5 \times b \quad \Rightarrow 6 \times D = 2,5 \times 32,76 \quad \Rightarrow D = \frac{81,9}{6} = 13,65 \text{ cm}$$

$$\Rightarrow e = \frac{13,65}{2,5} = 5,46 \text{ cm}$$

Având dimensiunile unei pâlnii (înălțimea, diametrul mare și diametrul mic), am construit din plastilină forma de care aveam nevoie. Din cauciuc siliconic am confecționat cofrajul exterior și cofrajul interior al formei. Am turnat ghips de modelaj de patru ori în cofraje, obținând cele patru pâlnii (două superioare și două inferioare), care aparțin vasului-binoclu.

În partea de jos a cilindrului median B există un fragment (mai mult de o treime) din pâlnia originală, care indică înclinația corpului unei pâlnii.

Înglobând copia pâlniei în original, am constatat că există continuitate între cele două elemente. Fiind mulțumit de rezultatul operațiunilor efectuate, am poziționat și celelalte trei pâlnii pe locurile libere din cilindrii mediani. Apoi am unit elementele celor două monocluri prin punți din ghips (superioară și inferioară), similare cu originalele altor vase-binoclu, având aceleași caracteristici și dimensiuni. Pe elementele din ghips am incizat decorul, după care le-am colorat cu vopsea tip *tempera* într-un ton cât mai apropiat de original, ajungând la finalul restaurării piesei.

Cele prezentate de noi în rândurile de mai sus, conținând suficiente elemente din matematică, pot părea la prima lectură ca fiind rupte de munca zilnică a unui restaurator. Realitatea este că în cei 15 ani de practicare a restaurării obiectelor ceramice (în mare parte aparținând culturii Cucuteni) ne-am confruntat cu situații complexe, care ne-au pus în situația de a apela la date aparținând diferitelor domenii de activitate. Am dorit întotdeauna ca efortul pe care îl depunem în laborator să aibă ca finalitate obiecte restaurate științific, de care să beneficieze atât specialiștii cât și publicul vizitator al muzeului, în vitrinele căruia ajung cele mai multe din piesele restaurate.

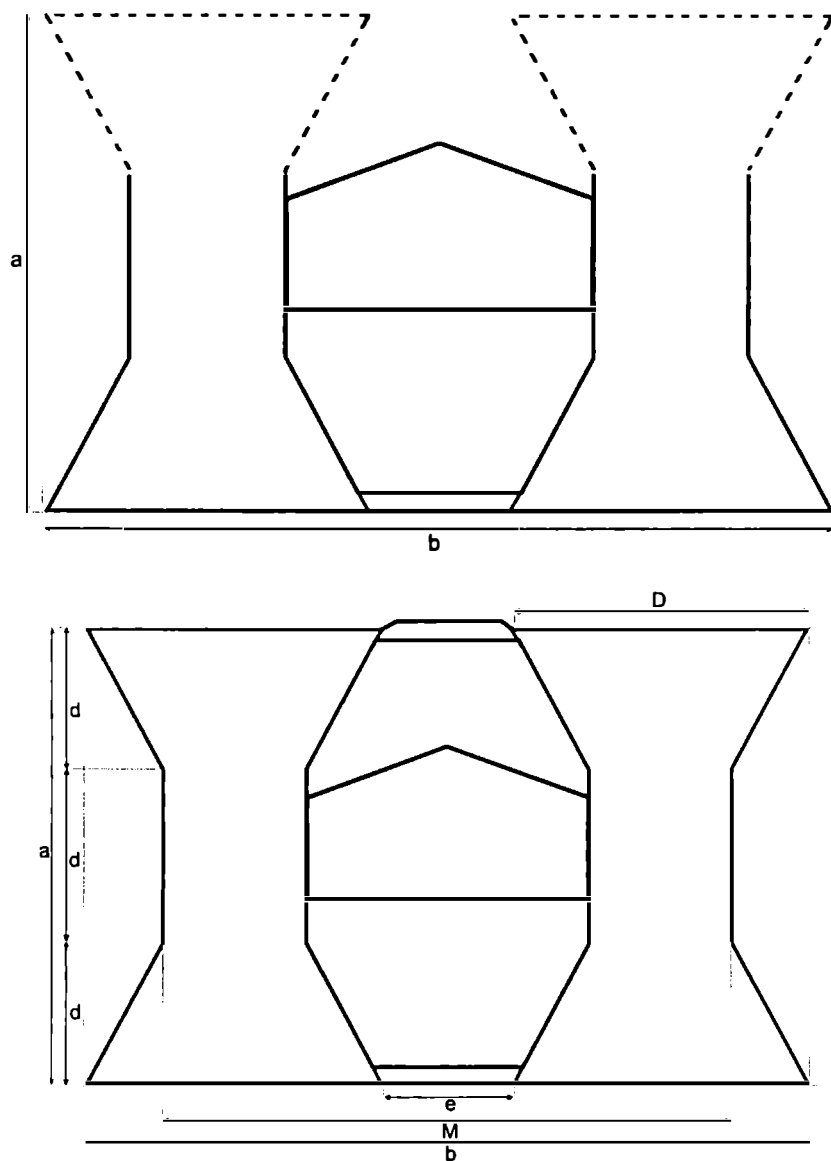

Fig. 5 – Schema grafică a unor vase-binoclu

ANEXA 1

Datele din această anexă sunt necesare pentru a explica și exemplifica operațiunile pe care le-am efectuat, folosind dimensiunile (lungimea, înălțimea și dimensiunea mediană) unui vas-binoclu.

Este știut faptul că regula dreptunghiului de aur oferă o constantă ($\Phi = 1,618$), care se numește și numărul de aur.

Am încercat să stabilim și alte relații între dimensiunile unui vas-binoclu, având la dispoziție 26 de astfel de piese. Am măsurat lungimea, înălțimea și dimensiunea mediană (la toate vasele), apoi am raportat lungimea (b) la dimensiunea mediană (M), obținând valori foarte apropiate. Media acestor rapoarte (egală cu 1,28), am denumit-o (Q) și o vom considera o constantă, având numărul vaselor măsurate (anexa 3). A urmat măsurarea, pe același număr de vase, a înălțimii (a). Am raportat dimensiunea mediană (M) la înălțime (a), obținând – de asemenea – valori foarte apropiate, a căror medie (q) este egală cu 1,25.

Un monoclu este compus dintr-o pâlnie superioară, un cilindru median și o pâlnie inferioară. Din măsurători rezultă că cele trei elemente au înălțimea egală: $a = 3d$ (fig. 5/2).

Într-o proporție destul de mare (68%), lungimea unei punți inferioare (e) este cuprinsă într-un diametru (D) (diametrul unei pâlnii) de două ori și jumătate.

Măsurătorile, calculele efectuate și rezultatele lor nu trebuie luate *ex-abrupto*, ci ele se adaptează la grupuri asemănătoare de vase-binoclu. În urma experienței câpătate, considerăm că datele prezentate de noi sunt foarte utile în munca de restaurare, atât ca metodă de lucru, cât și ca posibilitate de verificare finală a rezultatelor obținute.

ANEXA 2

Dimensiuni ale unor vase aparținând culturii Cucuteni

Nr.	Piesa	Stațiunea	Dimensiuni	I/L
1.	Vas-suport	Frumușica	34,6-22,6	1,53
2.	Vas-suport tip horă	Frumușica	36,7-24,5	1,50
3.	Vas-binoclu	Frumușica	24,5-15,0	1,63
4.	Vas-binoclu	Frumușica	27,4-16,9	1,62
5.	Vas-suport	Izvoare	30,5-18,5	1,64
6.	Cupă cu picior	Izvoare	18,5-12,0	1,54
7.	Vas-suport	Izvoare	27,4-17,0	1,61
8.	Vas cu colonete	Izvoare	45,0-29,0	1,55
MEDIA				1,58

Legenda:

L – lungimea;

I – înălțimea.

Toate dimensiunile sunt redată în cm.

Tabel conținând datele vaselor-binoclu măsurate

Nr.	Stațiunea	L	I	M	L/M	M/I	L/I
1.	Cuconeștii Vechi	35,0	21,2	26,8	1,30	1,26	1,65
2.	Cuconeștii Vechi	37,3	23,9	30,3	1,23	1,26	1,56
3.	Cuconeștii Vechi	34,4	21,2	27,5	1,25	1,29	1,62
4.	Cuconeștii Vechi	39,0	24,8	31,0	1,25	1,25	1,57
5.	Cuconeștii Vechi	31,2	19,0	25,1	1,35	1,32	1,64
6.	Drăgușeni	33,6	20,8	26,5	1,26	1,27	1,61
7.	Drăgușeni	30,6	19,0	24,1	1,26	1,26	1,61
8.	Drăgușeni	33,6	20,7	25,7	1,29	1,24	1,62
9.	Drăgușeni	34,8	21,6	26,8	1,30	1,24	1,61
10.	Drăgușeni	34,2	21,2	26,3	1,30	1,24	1,61
11.	Drăgușeni	31,8	20,3	24,4	1,30	1,20	1,56
12.	Drăgușeni	33,0	20,4	25,4	1,29	1,24	1,62
13.	Drăgușeni	36,3	22,6	27,8	1,30	1,23	1,60
14.	Drăgușeni	38,2	23,7	29,5	1,29	1,24	1,61
15.	Drăgușeni	33,2	21,2	25,6	1,29	1,21	1,56
16.	Jura	33,6	20,7	26,1	1,28	1,26	1,62
17.	Trușești	34,2	21,2	26,8	1,27	1,26	1,61
18.	Trușești	32,4	20,2	25,0	1,29	1,24	1,60
19.	Trușești	35,0	21,7	27,6	1,27	1,27	1,61
20.	Trușești	35,7	22,1	27,8	1,28	1,26	1,58
21.	Trușești	38,5	23,5	30,0	1,28	1,26	1,63
22.	Trușești	31,2	19,3	24,5	1,27	1,27	1,61
23.	Trușești	34,3	21,3	27,1	1,27	1,27	1,61
24.	Trușești	37,0	22,0	28,6	1,29	1,25	1,62
25.	Trușești	34,5	21,5	27,0	1,27	1,25	1,60
26.	Trușești	37,1	23,0	28,5	1,30	1,24	1,61
MEDIA					1,28	1,25	1,605

Legenda:

L – lungimea;

I – înălțimea;

M – dimensiunea mediană.

Toate dimensiunile sunt redată în cm.

THE GOLDEN RECTANGLE PRINCIPLE APPLIED FOR THE RESTORATION OF SOME BINOCULAR-VESSELS BELONGING TO THE CUCUTENI CULTURE

Abstract

The author propounds a new restoration method – the *golden rectangle* principle – that may be used for the cultic vessels. The principle was applied in restoring some Cucuteni vessels and paid its success through the final results.

The article presents the restoration process for three Cucuteni A binocular-vessels from Truşeşti. All three pieces are fitting within the *golden rectangle* dimensions – the report between the length and the height respects the value of the *golden number* (1,618).

We believe that the data we offer will be useful, either as the method of approach or in verifying our results, when applied in the restoration of other vessels with the same features.

EXPLANATION OF THE FIGURES

- Fig. 1 – The graphic illustrating the report between the parts in the *golden rectangle* principle; 2, 3 – the graphic reconstitution of the binocular-vessel no. I.
Fig. 2 – The binocular-vessel no. I before (1), during (2) and after the restoration (3).
Fig. 3 – The binocular-vessel no. II before (1), during (2) and after the restoration (3).
Fig. 4 – The binocular-vessel no. III before (1), during (2) and after the restoration (3).
Fig. 5 – The graphic reconstitution of some binocular-vessel.

AȘEZĂRILE CUCUTENIENE DE TIP SOLONCENI

de **Victor Sorochin**

Materialele și informațiile obținute, ca urmare a cercetărilor din Basarabia, ne permit să completăm și să precizăm unele chestiuni referitoare la siturile așa-zisului tip Solonceni, din faza Cucuteni A-B (fig. 1).

1. Așezările

Problema așezărilor de tip Solonceni a fost pusă de T.G. Movșa¹, trăsăturile acestora fiind definite însă de N.M. Vinogradova². Prin săpături metodice au fost cercetate până în prezent așezările de la Solonceni II, Orheiul Vechi, Mârzești, Gura Căinarului și Alexandrovka II.

Situl Solonceni II este situat pe malul drept, înalt, al Nistrului, având condiții favorabile pentru apărare. El a fost descoperit în timpul expediției conduse de T.S. Passek și investigat în anii 1952-1953 de aceeași cercetătoare³ și în 1955-1956 și 1959 de T.S. Passek și T.G. Movșa⁴. Situl are mai multe niveluri de locuire și conține vestigii Precucuteni-Tripolie A, Cucuteni A-B₁ și de tip Ofatincy. În nivelul Cucuteni A-B au fost degajate patru locuințe de suprafață și patru locuințe adâncite în pământ⁵.

Așezarea de la Orheiul Vechi se află pe prima terasă a râului Răut, în partea de est a unui promontoriu denumit *Peștere*, cu altitudinea relativă de peste 100 m. Cu prilejul săpăturilor din anii 1971-1972 au fost dezvelite resturile mai multor locuințe de suprafață sau adâncite în pământ⁶.

Stațiunea de la Mârzești ocupă tot un promontoriu, în anul 1981 fiind cercetate resturile unei locuințe de suprafață⁷.

¹ T.G. Movșa, *Mnogoslinoe tripol'skoe poselenie Solončeny II*, în *KSIA*, 105, 1965, p. 100.

² N.M. Vinogradova, *Pamjatniki perehodnogo etapa Tripol'ja BI-BII v Podnestrov'e*, în *SA*, 1, 1972, p. 36-56.

³ T.S. Passek, *Rannezemledel'českie (tripol'skie) plemena Podnestrov'ja*, *MIA*, 84, 1961, p. 105.

⁴ T.G. Movșa, *Mnogoslinoe tripol'skoe poselenie Solončeny II*, în *loc.cit.*

⁵ *Ibidem*, p. 92.

⁶ N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *Rascopki tripol'skogo poselenija v Starom Orhee*, în *AIM*, 1974, p. 67-77.

⁷ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myržešty*, în *IAM*, 1, 1983, p. 50-54.

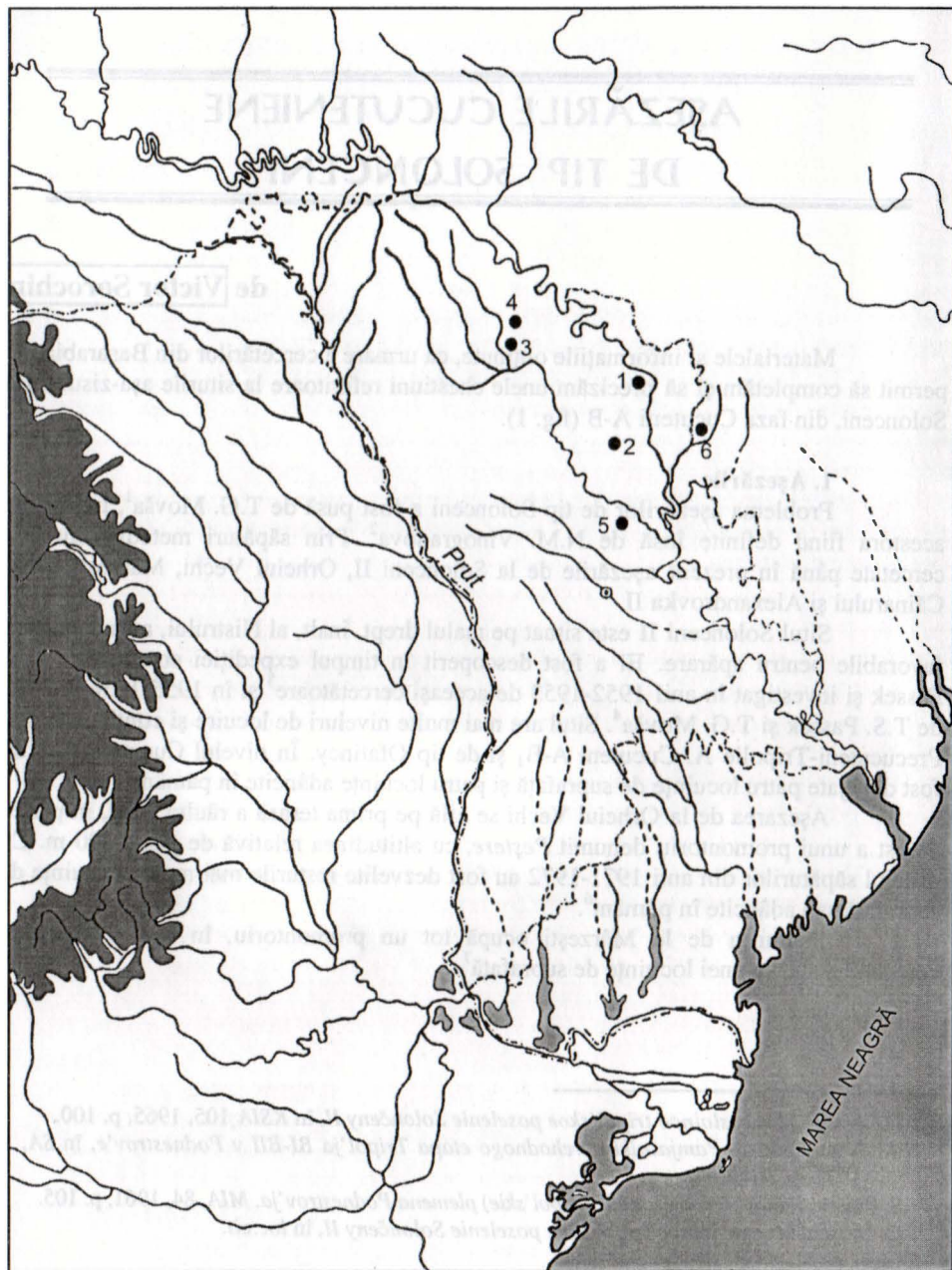

Fig. 1 – Harta așezărilor de tip Soloncenii: 1 - Soloncenii II; 2 - Mârzești; 3 - Gura Căinarului; 4 - Alexandrovka II; 5 - Orheiul Vechi; 6 - Perlicani

Așezarea de la Gura Căinarului este amplasată pe un promontoriu de pe malul stâng al râului Căinari. În urma investigațiilor din anul 1983 au fost degajate două locuințe de suprafață și un semibordei⁸.

Situl Alexandrovka II se află tot pe un promontoriu de pe malul stâng al râului Căinari, în anul 1990 fiind cercetate vestigiile unei construcții de suprafață.

O trăsătură distinctă a așezărilor eneolitice din spațiul pruto-nistean o constituie prezența în cadrul lor a două orizonturi de construcții, reprezentate de locuințe de suprafață și, respectiv, adâncite în pământ, cele de tip Solonceni ne constituind nici ele o excepție în acest sens⁹.

Semibordeiele de la Solonceni II sunt reprezentate de L. 2 și L. 4.

L. 2 a fost depistată sub L. 3 (de suprafață), la adâncimea de 0,30-0,40 m, având forma ovală, cu un mic perete cruțat, amplasat aproape în centru. Dimensiunile locuinței erau: lungimea – 5 m; lățimea – 2,6-2,9 m; adâncimea – 0,60-0,80 m. Acest complex avea două părți: de nord – mai mare și de sud – mai mică. La rândul său, cea de nord era divizată în două sectoare: de nord-vest și de nord-est. În prima parte se afla intrarea, iar în a doua cuptorul, în apropierea căruia se găseau resturile unei *lavițe*. Aproximativ în centrul L. 2 s-a depistat o groapă de stâlp cu diametrul de 0,35 m și adâncimea de 0,45 m, iar în partea de sud a sa resturile unei construcții de lut, probabil o *laviță*, cu dimensiunile de 1,40 x 1,20 m.

L. 4, cu dimensiunile de 6 x 3,5 m, de formă ovală, a fost parțial distrusă de o construcție mai recentă. Aceasta era divizată în trei părți: centrală, de vest și de est. Partea de vest prezenta câteva alveolări și cobora treptat spre zona centrală. Pereții din partea de sud și de est erau abrupti. În partea centrală adâncimea locuinței era de 2 m¹⁰.

Semibordeiul (L. 20) de la Orheiul Vechi era parțial suprapus de o locuință de suprafață (L. 17a). Conturul său a fost interceptat la adâncimea de cca. 0,45-0,50 m de la suprafața actuală a solului, avea forma ovală neregulată, dimensiunile: lungimea – 12,20 m; lățimea – 6,70 m; adâncimea – 0,80 m și era orientat pe direcția nord-vest – sud-est. În partea de est a locuinței a fost depistată o groapă de stâlp de formă rectangulară, cu laturile de 0,30 m și adâncimea de 0,18 m. În partea de sud-vest s-a descoperit scheletul unui copil în poziție chircită, culcat pe dreapta. Oasele mâinilor se aflau înaintea feței, cu capul orientat spre est și cu un vas pictat lângă genunchi (fig. 3). Scheletul, determinat de M.S. Velikanova, aparținea unui băiat de 8-9 ani¹¹.

Semibordeiul (L. 3) de la Gura Căinarului a fost descoperit la adâncimea de 0,80 m de la suprafața actuală a solului. Acesta avea forma ovală neregulată și fundul denivelat. În părțile de sud, nord și vest pereții erau verticali, iar în cea de est în pantă ușoară, formând o treaptă. În partea de sud-vest, lângă intrare, se găsea o alveolă umplută cu cenușă, fragmente ceramice și oase de animale. Probabil că aici se aflau resturile rugului. Umplutura L. 3 conținea multă cenușă, fragmente ceramice, oase de animale, bucăți de lut ars, diverse piese de silex și os (fig. 2)¹².

⁸ Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *AIM*, 1988, p. 20-34.

⁹ V. Sorokin, *Culturile eneolitice din Moldova*, în *TD*, XV, 1-2, 1994, p. 67-92.

¹⁰ T.G. Movša, *Mnogosloinoe tripol'skoe poselenie Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 92-94.

¹¹ N.M. Vinogradova, V.S. Beilekci, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 67, 68.

¹² V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 22.

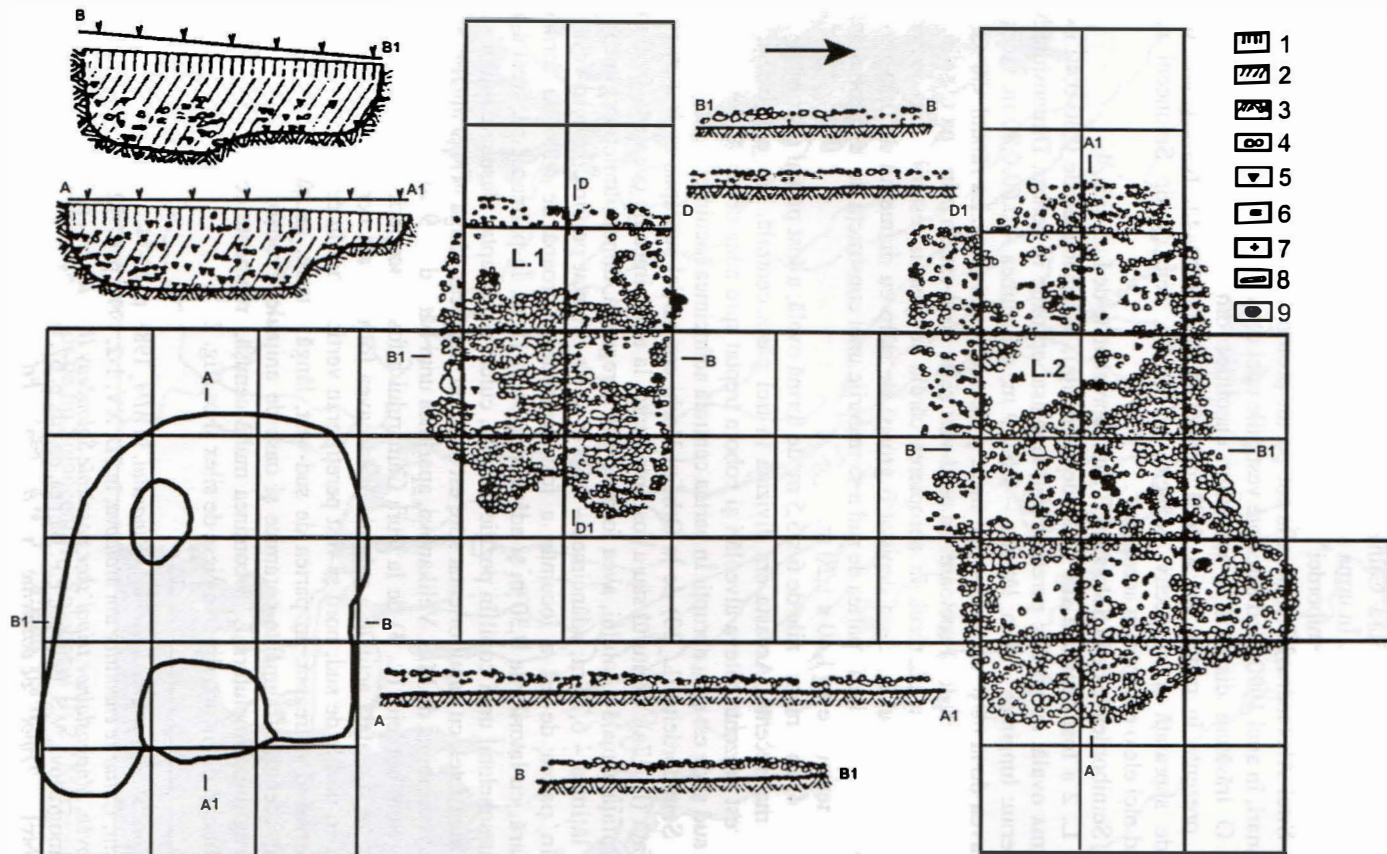

Fig. 2 – Gura Căinarului. Planurile și profilele locuințelor: 1 - strat vegetal, 2 - umplutura L. 3; 3 - pământ steril; 4 - fragmente de lipitură; 5 - fragmente de ceramică; 6 - cenușă; 7 - piese din silex; 8 - oase de animale; 9 - pietre

Din cele patru locuințe de suprafață de dimensiuni mari, degajate la Solonceni II, informații mai ample au fost publicate despre L. 2. Aceasta a fost depistată la adâncimea de 0,60-0,80 m de la suprafața actuală a solului. Resturile ei se înscriu într-un dreptunghi cu suprafața de cca. 144 m². Locuința era orientată pe direcția nord-sud, cu o mică abatere. După cum susține T.G. Movșa, ea avea patru camere despărțite de trei pereți transversali. Vestigiile sale constau dintr-un strat de lipitură arsă cu pleavă și paie în compoziție, netezit la partea superioară, în timp ce partea inferioară prezenta amprente de lemn dispuse transversal. Autoarea a menționat că în L. 2 se aflau șapte cuptoare și o vatră. Cuptoarele erau situate în părțile de est și vest ale camerelor. În trei dintre încăperi erau câte două cuptoare, iar într-una un cuptor și o vatră. În prima și a treia cameră, lângă cuptoare, au fost remarcate lavițe din lut, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite. În apropierea și deasupra lor se aflau fragmente ceramice și râșnițe. În partea de est a celei de-a treia camere s-au depistat vestigiile unui altar de formă pătrată, cu colțurile rotunjite. Acesta era amplasat deasupra stratului de lipitură și a fost modelat din pastă cu degresanți vegetali. În partea centrală a celei de-a doua camere, pe o suprafață de 0,30 x 0,25 m, s-a descoperit o aglomerare de așchii de silex, șapte fragmente de nuclee, un fragment de lamă și două răzuitoare¹³. Deosebit de semnificativă este observația autoarei, referitoare la unele sectoare din camerele 1, 2 și 4. Sub stratul superior de lipitură s-a observat o altă lipitură, de culoare cărămizie, cu degresanți vegetali și cu câteva amprente de lemn. T.G. Movșa o interpretează pe aceasta din urmă ca fiind restul unui orizont anterior de construcții¹⁴. Probabil că L. 2 reprezenta o construcție cu etaj.

În stațiunea de la Orheiul Vechi au fost degajate două locuințe de suprafață (L. 17a și L. 21a).

Resturile primei construcții, deteriorate de altele mai recente, se înscriu într-un dreptunghi cu laturile de 5,20 x 4,20 m, orientate pe direcția est-vest.

L. 21a a fost depistată la 0,20-0,40 m adâncime, avea forma rectangulară, era orientată pe direcția sud-vest – nord-est și avea dimensiunile de 4 x 3,60 m. Platforma sa consta dintr-un strat de lipitură a cărei culoare varia de la galben până la roșu-cărămiziu. Lipitura nu a fost așternută într-un strat compact și prezenta mai multe goluri în care s-au găsit fragmente ceramice. Pe partea inferioară a bucăților de lut ars s-au constatat amprente de bărne și nuiete, dispuse de regulă transversal pe axul lung al locuinței¹⁵.

În așezarea de la Mârzești au fost dezvelite vestigiile unei locuințe de suprafață, de formă rectangulară, cu dimensiunile de 12,50 x 8,50 m, orientată pe direcția est-vest. Lipitura sa era bine conservată și consta în două straturi de lut ars. Cel superior avea grosimea de 0,50-1,20 cm și conținea nisip ca degresant. Pe suprafața acestuia nu s-au găsit resturi de amenajări, ci doar două răzuitoare pe așchii, un vârf de săgeată, un fragment de statueta antropomorfă și fragmente ceramice. Stratul inferior avea grosimea de cca. 6-7 cm și era format din diferite bucăți de lut ars de culoare roșie-cărămizie. Pe partea inferioară a sa erau amprente de lemn cu grosimea de 8-14 cm.

¹³ T.G. Movșa, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în ZOAO, 34, I, 1960, p. 231-246.

¹⁴ *Ibidem*, p. 238.

¹⁵ N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bânea, *op.cit.*, p. 67-70.

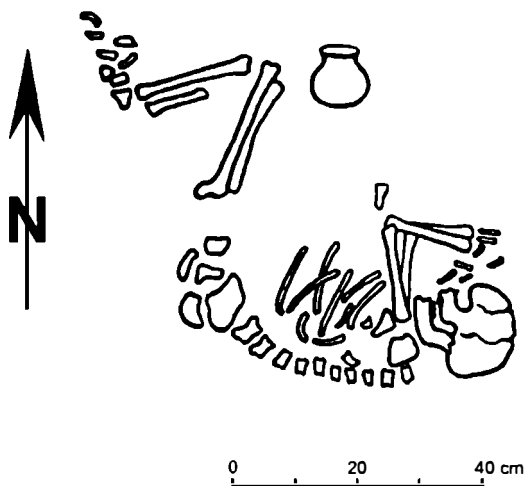

Fig. 3 – Mormântul de la Orheiul Vechi (după N.M. Vinogradova și colab., 1974)

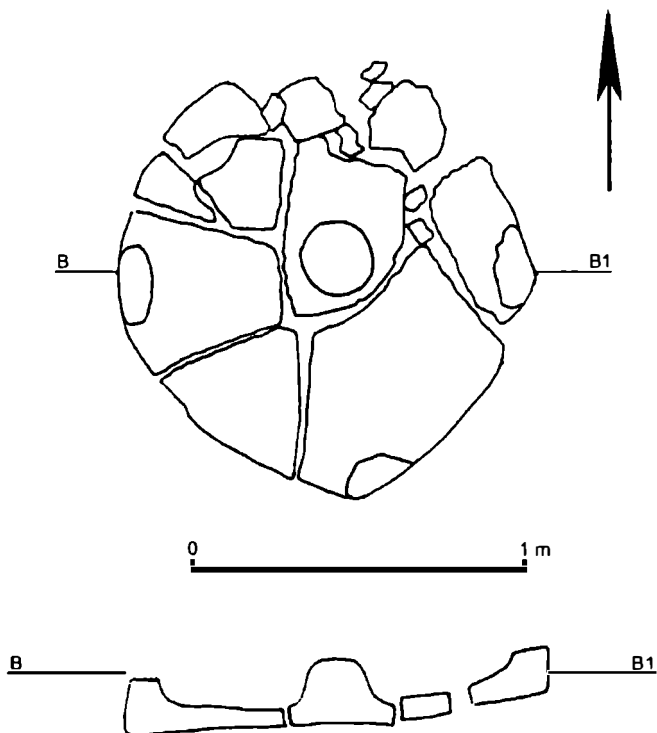

Fig. 4 – Alexandrovka II. Planul și profilul altarului nr. 2

Sub stratul de lipitură, în partea de sud-est, s-a găsit o groapă rotundă cu diametrul de 0,22 m și adâncimea de 0,25 m, umplută cu pământ de culoare maronie deschisă, mici fragmente de lut ars și cărbune. Groapa provenea probabil de la un stâlp, cu toate că ele se întâlnesc destul de rar sub platformele locuințelor cucuteniene¹⁶.

Locuințele de suprafață (L. 1 și L. 2) de la Gura Căinarului au fost semnalate la adâncimea de 0,25-0,30 m de la suprafața actuală a solului (fig. 2).

Resturile L. 1, cu dimensiunile de 6 x 4,50 m, orientată pe direcție est-vest, reprezentau aglomerări de bucăți de lut ars cu goluri între ele. În partea centrală și de est acestea erau mai compacte. Profilurile locuinței au demonstrat faptul că avea două straturi de lipitură. Cel superior avea grosimea de 1,5 cm, iar cel inferior de 7-10 cm și prezenta dedesubt amprente de lemn cu diametrul de 6-7 cm, orientate perpendicular pe axul lung al construcției. În L. 1 s-au găsit un răzuitor pe lamă, o statueta zoomorfă, iar în sectorul de sud-est, sub platformă, două cupe, două capace în formă de coif suedez, o strachină cu profilul în formă de „S” și un suport.

L. 2 a fost interceptată la 5 m spre nord de L. 1, iar vestigiile ei formau un dreptunghi cu laturile de 10,5 x 6,5 m, fiind orientată pe direcția est-vest. Ca și la L. 1, resturile L. 2 nu formează o masă compactă. Bucățile de lut ars, a căror culoare varia de la gălbui la roșu-cărămiziu, s-au păstrat mai bine în partea de nord. Specificăm că în acest sector amprente de lemn de pe partea inferioară a lipiturii se întâlneau mai rar decât în alte sectoare. În majoritatea cazurilor partea inferioară a stratului de lut ars era plată. Nu este exclus ca în construirea L. 2 să fi fost utilizate blăni mari de lemn, cu fețele bine fasonate. Ampretele de lemn de pe lipitură, ca și la alte locuințe, erau dispuse transversal față de axul lung. Diametrul amprentelor era de 7-8 cm, grosimea stratului superior de 1,5 cm, iar a stratului inferior de 7-12 cm. În L. 2 s-au găsit două răzuitoare, un vârf de săgeată, iar sub platformă, în partea centrală, un vas piriform, o strachină, două capace semisferice și în sectorul de vest un vas piriform cu capac în formă de coif suedez¹⁷.

Vestigiile L. 1 de la Alexandrovka II erau grupate sub forma unui dreptunghi cu laturile de 11,30 x 5,70 m, orientate pe direcția nord-vest – sud-est (fig. 6). Ele constau într-un strat relativ compact de lipitură de culoare gălbuie sau roșie-cărămizie. În perimetrul locuinței s-au fixat bucăți mari de lipitură cu degresanți vegetali și amprente de nuiete, ce proveneau probabil de la pereții construcției. Pe platformă au fost semnalate resturile a două amenajări de lut. Prima era amplasată pe latura de nord a locuinței, avea forma rectangulară, cu colțurile rotunjite și era orientată tot pe direcția nord-vest – sud-est. Partea superioară a construcției era netezită neglijent, iar cea inferioară repeta neregularitățile lipiturii. Lutul acestuia era grosier și conținea o cantitate mică de degresanți vegetali. Dimensiunile sale erau de 3,50 x 2 m (fig. 5). A doua amenajare se afla pe latura de sud a locuinței, la 0,30-0,35 m de marginea platformei, alături de prima construcție. Ea avea forma relativ pătrată, cu colțurile rotunjite. La fiecare colț avea realizat câte un brâu de formă ovală, cu dimensiunile de 0,25 x 0,10 m. Construcția a fost modelată din pastă grosieră, de culoare roșie-cărămizie (fig. 4). Sub aceasta se afla stratul obișnuit

¹⁶ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myržešty*, în *loc.cit.*, p. 50, 51.

¹⁷ Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 20-23.

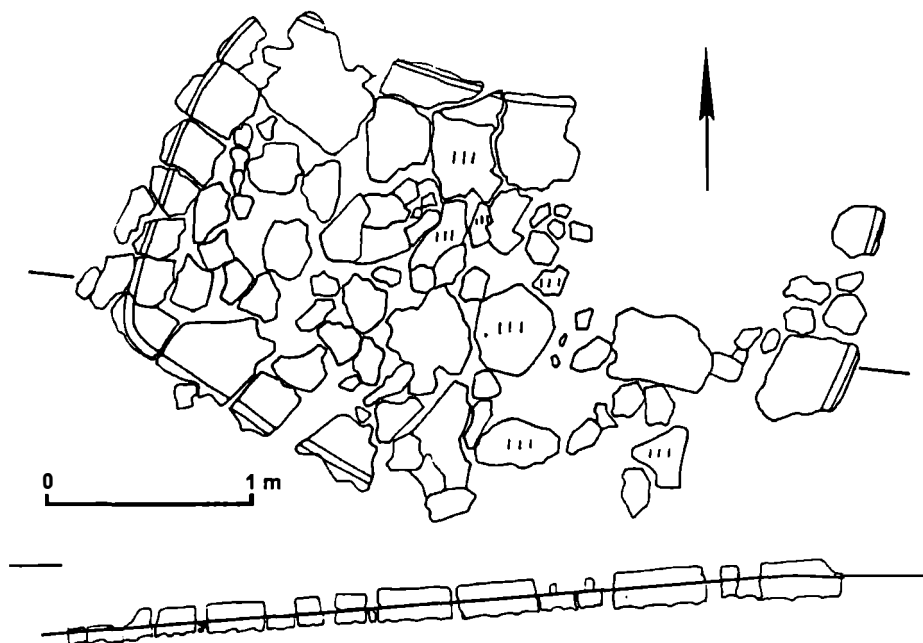

Fig. 5 – Alexandrovka II. Planul și profilul altarului nr. 1

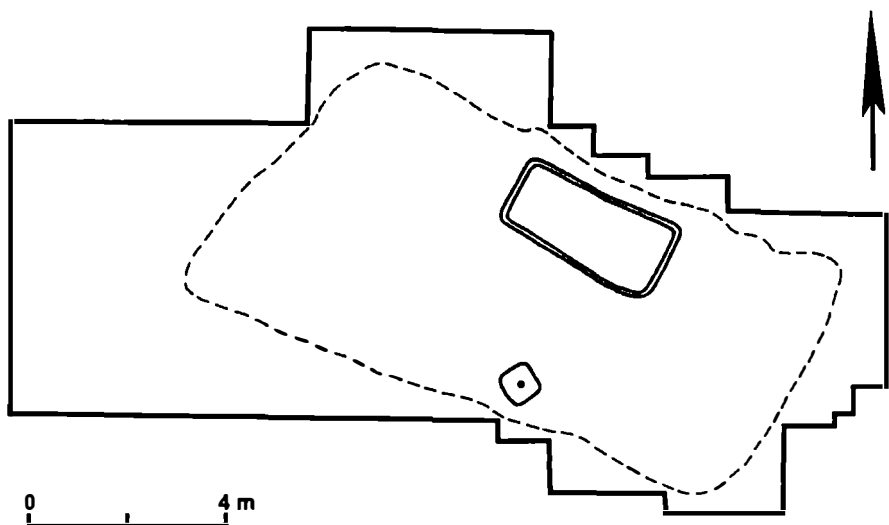

Fig. 6 – Alexandrovka II. Planul L. 1

de lipitură cu amprente de lemn pe partea inferioară. Sub colțul de est s-a găsit o aglomerare de zece piese de silex puternic arse, de culoare albă (un răzuitor și nouă lame neretușate). Probabil că ambele amenajări sunt de cult. Pe stratul de lipitură, precum și sub acesta s-a depistat un număr mic de unelte și fragmente ceramice¹⁸.

2. Utilajul litic

Industria litică a siturilor de tip Solonceni este reprezentată de colecțiile semnalate în așezarea eponimă, precum și în cea de la Gura Căinarului, în celelalte stațiuni fiind depistat un număr redus de piese de silex, silicolit, gresie etc. (fig. 8/10-15).

a) Piese de piatră cioplită

Pentru confecționarea uneltelor de silex s-a utilizat materia primă locală, de culoare cenușie sau cenușie închisă, uneori cu pete albe.

La Solonceni II au fost atestate două tipuri de nuclee: conice și prismatice, prevalând primul tip¹⁹. În stațiunea de la Gura Căinarului s-au găsit 12 nuclee și 28 de fragmente. După formă, nucleele au fost divizate în piese prismatice (5 ex.), conice (1 ex.) și amorfe (6 ex.). Piesele primului tip au două taloane de debitaj și două fronturi verticale de percuție, din care au fost obținute lame mici și mijlocii (2 ex.), lame și așchii mari (1 ex.), așchii mari și mijlocii (2 ex.). Nucleul de formă conică are tot un talon de debitaj și două fronturi de percuție, de pe care s-au recuperat lame de dimensiuni mijlocii. Piesele amorfe au mai multe taloane de debitaj și au fost utilizate pentru obținerea așchiilor²⁰.

Percutoarele de la Solonceni II au forma ovală și sferică, iar pe suprafața lor se observă urme specifice de utilizare. La Gura Căinarului ca percutoare s-au folosit piese sferice (2 ex.) și nuclee epuizate (4 ex.), primele prezentând urme de utilizare pe întreaga suprafață, iar ultimele doar pe anumite porțiuni.

Din L. 2 de la Solonceni II s-au recuperat două retușoare, lucrate pe așchie și lamă, având partea activă puternic utilizată²¹. În stațiunea de la Gura Căinarului s-au depistat 11 retușoare de silex, realizate cu precădere pe așchii de dimensiuni mijlocii și mai rar pe lame prismatice. Urmele caracteristice de utilizare se observă, de regulă, pe capătul proximal al piesei.

Cea mai numeroasă categorie de unelte din așezările examinate o reprezintă răzuitoarele. În situl Solonceni II majoritatea acestora au fost confecționate pe așchii rotunde de dimensiuni mijlocii și numai două pe lame. La Gura Căinarului s-au semnalat 52 de piese de acest tip, realizate cu precădere pe așchii (40 ex.). În cadrul răzuitoarelor lucrate pe lame s-a identificat un singur tip – cu retuș pe extremitatea distală (12 ex.). Piese executate pe așchii au fost divizate în cinci tipuri, dintre care prevalează cele cu retuș pe extremitatea distală. Partea activă a acestei categorii de

¹⁸ T.D. Todorova, *Otčet o polevyh issledovanijah na poselenijah Ciulucani I i Alexandrovka II v 1990*, în *Arh. MA IAIU*, 328, 1992.

¹⁹ T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 239.

²⁰ V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 27, 29.

²¹ T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 239.

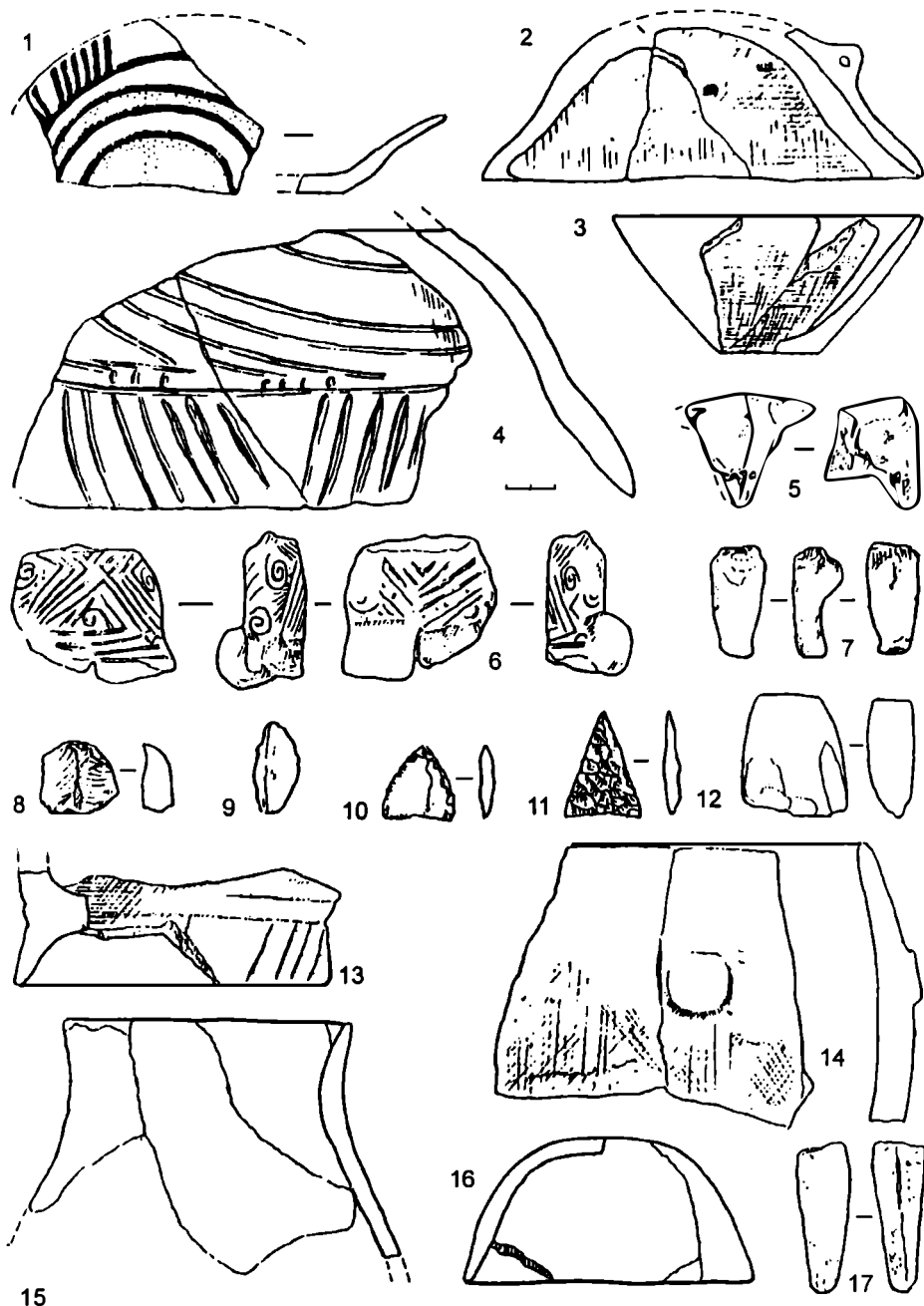

Fig. 7 – 1-17 - piese din așezarea de la Mârzești

unelte a fost prelucrată în majoritatea cazurilor cu retușe abrupte²². În stațiunea de la Orheiul Vechi s-au descoperit 11 răzuitoare pe așchii și lame²³. Din L. 1 de la Mârzești s-au recuperat trei răzuitoare pe așchii, cu partea activă pe extremitatea distală (fig. 7/8)²⁴. În stațiunea Alexandrovka II s-au semnalat patru răzuitoare, dintre care trei pe lame și unul pe așchie, cu partea activă la capătul distal, prelucrate cu retușe mici abrupte (3 ex.) și mici plate (1 ex.) (fig. 8/11, 12, 14)²⁵.

Unelte din așezarea de la Gura Căinarului au fost determinate traseologic, fiind identificate cuțite pentru prelucrarea cărnii, lemnului, osului și cornului, piese componente pentru seceri, fierăstraie, sfredele, străpungătoare etc.

Cuțitele pentru prelucrarea cărnii (31 ex.) au fost executate cu precădere pe lame prismatice și mai rar pe așchii de dimensiuni mijlocii. Partea activă a lor este dreaptă și, de regulă, neretușată. După numărul de părți active, ele se împart în două tipuri: cu una (26 ex.) sau două (5 ex.) părți active. Cuțitele pentru prelucrarea lemnului (11 ex.), osului și cornului (2 ex.) au fost lucrate pe așchii de dimensiuni mici și mijlocii (9 ex.) și pe lame (4 ex.). Partea lor activă este dreaptă (6 ex.), concavă (5 ex.) și convexă (2 ex.), prelucrată cu retușe plate, formate în procesul utilizării pieselor.

Sfredelele folosite la prelucrarea osului și cornului (3 ex.) au fost lucrate pe lame. Unul dintre ele este prevăzut cu două vârfuri dispuse asimetric în raport cu axul longitudinal al piesei, restul având câte un vârf tot asimetric și fiind prelucrate cu retușe pe ambele laturi. Sfredelul pentru prelucrarea pietrei a fost confecționat pe o așchie masivă și este prevăzut cu un singur vârf. Unealta pentru perforat ceramică a fost realizată pe o așchie de dimensiuni mijlocii și are tot un singur vârf.

Piesele componente pentru seceri (8 ex.) au fost lucrate pe lame prismatice cu profilul drept. Partea activă este dreaptă și prelucrată cu retușe mari, plate. Ele au fost împărțite în două tipuri: cu una (6 ex.) și două (2 ex.) părți active.

Fierăstraiele (3 ex.) au fost realizate pe lame prismatice și s-au folosit la prelucrarea osului și cornului. Partea activă este dreaptă și are retușe de utilizare.

Străpungătoarele (2 ex.) au fost executate pe așchii de dimensiuni mijlocii și au vârful asimetric, fiind prelucrate cu retușe mici, plate²⁶.

În industria litică a așezărilor Cucuteni-Tripolie burinele se întâlnesc rar, dar sunt cunoscute în toate fazele de evoluție. La Solonceni II au fost găsite două burine: unul de tip diedru, lucrat pe așchie, cu partea activă puternic utilizată și altul executat pe un fragment de talon de debita²⁷. Burinele de la Gura Căinarului au fost întrebuințate la prelucrarea lemnului, osului și cornului²⁸.

²² V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, Chișinău, 1991, p. 41, 42, 45.

²³ N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 71.

²⁴ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myržešty*, în *loc.cit.*, p. 50, 51.

²⁵ T.D. Todorova, *op.cit.*

²⁶ V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 81-91.

²⁷ T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 242.

²⁸ V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 89.

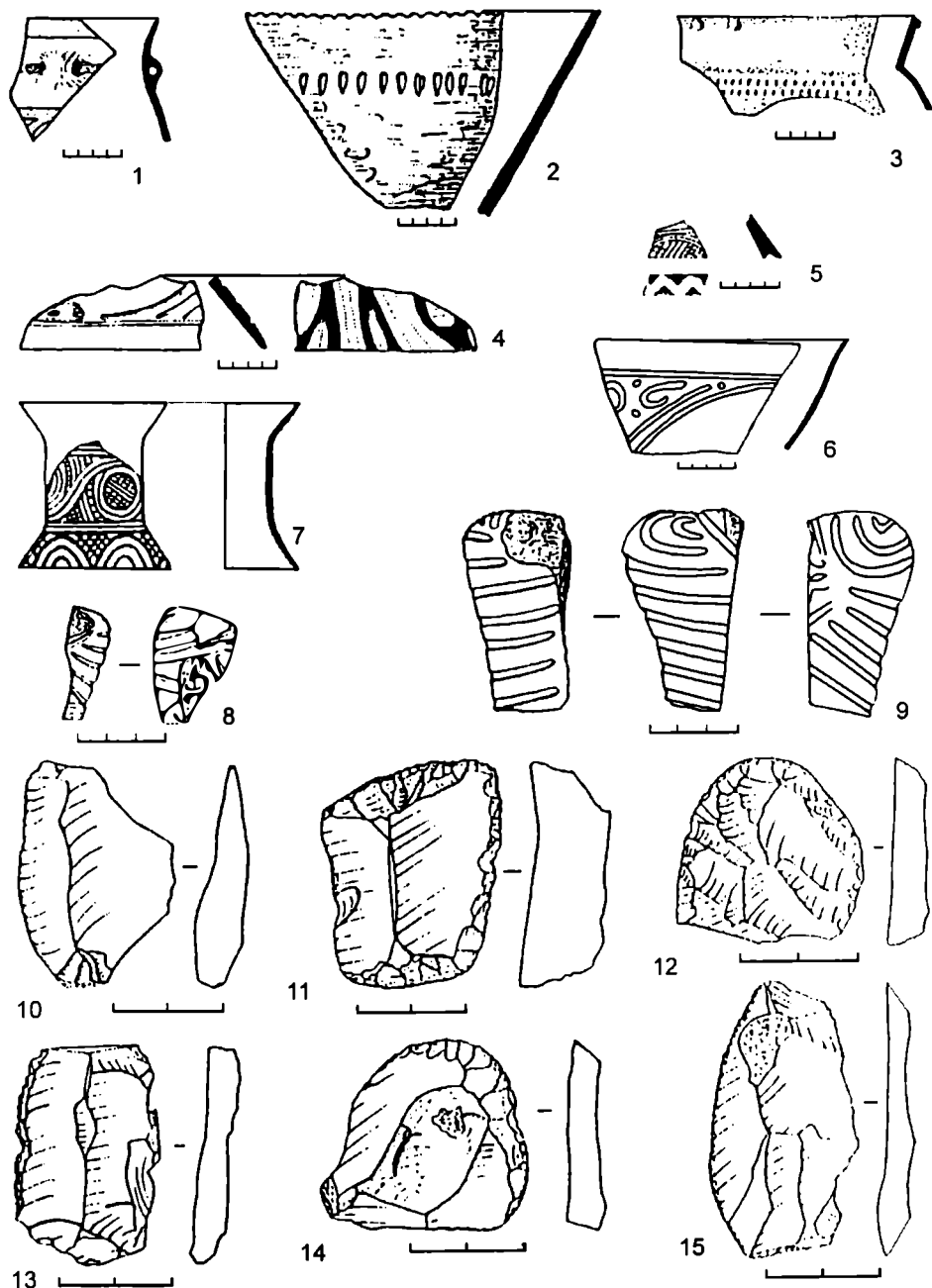

Fig. 8 – 1-15 - piese din aşezarea Alexandrovka II

În industriile examinate, ca arme sigure sunt vârfurile de săgeată semnalate la Solonceni II, Gura Căinarului și Mârzești. Piese de la Solonceni II au forma triunghiulară și sunt prelucrate pe ambele fețe cu retușe în *pojghiță*, unele exemplare având suplimentar pe margine retușe mici, plate²⁹. Vârfurile de săgeată (5 ex.) de la Gura Căinarului au fost confecționate pe lame (4 ex.) și așchii (1 ex.), au forma triunghiulară, cu baza dreaptă sau concavă, ambele fețe fiind prelucrate cu retușe în *pojghiță*³⁰. Piese de la Mârzești au fost executate pe așchii, au forma triunghiulară, baza slab concavă și sunt retușate bifacial sau numai pe laturi (fig. 7/10, 11)³¹.

b) Piese de piatră șlefuită

Unelte de piatră șlefuită sunt puține la număr. În L. 2 de la Solonceni II s-au găsit trei topoare neperforate, confecționate din silicolit, de formă trapezoidală sau rectangulară, cu colțurile rotunjite și secțiunea transversală plan-convexă sau ovală. În aceeași locuință s-au depistat cinci tesle, dintre care două de formă trapezoidală și rectangulare în secțiune sunt lucrate din galeți, iar alte trei, similare ca formă, rectangulare sau plan-convexe în secțiune sunt lucrate din silicolit și prezintă urme de deteriorare sau teșire³². Teslele (5 ex.) de la Gura Căinarului sunt realizate din silicolit (1 ex.) și silex (4 ex.). Prima piesă are forma trapezoidală, secțiunea transversală plan-convexă, suprafața lustruită și tăișul deteriorat. Trei dintre teslele de silex au fost prelucrate din așchii, au tăișul convex și fațetat cu retușe mari, plate, iar cea de-a patra a fost realizată pe un nucleu epuizat, cu tăișul lat și muchia relativ îngustă. Se pare că aceasta din urmă ar fi avut mâner³³. Câte o teslă de formă trapezoidală a fost semnalată la Orheiul Vechi³⁴ și Mârzești (fig. 7/12)³⁵.

Din categoria uneltelor de piatră șlefuită face parte și săpăliga de silicolit de la Gura Căinarului, de formă rectangulară, cu secțiune plan-convexă și cu suprafața șlefuită³⁶.

Din gresie s-au executat frecătoare și râșnițe, descoperite în L. 2 de la Solonceni II. Râșnițele au forma ovală-alungită, iar în mijloc prezintă o alveolă ca urmare a utilizării. În aceeași locuință s-au găsit două pietre de ascuțit, de culoare maronie, cu o alveolă spre mijloc, prezentând urme vizibile de folosire³⁷. În așezarea de la Gura Căinarului s-au depistat două pietre de gresie de formă ovală și cu o parte activă, întrebuițate la sfărâmarea ocrului, precum și două frecătoare realizate pe galeți, de aceeași formă și cu utilizare similară³⁸.

²⁹ T.G. Movșa, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 242, fig. 5.

³⁰ V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 89.

³¹ Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Myržești*, în *loc.cit.*, p. 51.

³² T.G. Movșa, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 242, fig. 6.

³³ V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 90.

³⁴ N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, fig. 3/1.

³⁵ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myržești*, în *loc.cit.*, p. 51.

³⁶ Idem, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, fig. 8/6.

³⁷ T.G. Movșa, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 242.

³⁸ V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 77.

3. Utilajul de os-corn

În așezările examinate uneltele de os-corn sunt relativ puține. Câte două străpungătoare de os provin din siturile Solonceni II și Gura Căinarului. În ultima așezare s-a mai descoperit un rețușor de os de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, prezentând urme de folosire³⁹. Tot aici s-au mai găsit și piese de corn. Dintre ele fac parte trei săpăligi, care – după forma părții active – se împart în două tipuri: cu partea activă de forma tăișului de teslă (1 ex.) și cu partea activă de formă conică (2 ex.). Manșonul de corn a fost perforat din ambele capete, iar pe suprafața interioară se observă urme de utilizare. Ultima piesă de corn analizată reprezintă o matriță pentru imprimarea decorului pe piei, având o mică alveolă la un capăt și creștături la celălalt⁴⁰.

Oase și coarne de urme de prelucrare au fost semnalate și în așezările de la Orheiul Vechi, Mârzești și Alexandrovka II⁴¹.

4. Ceramica

Complexele ceramice din așezările de tip Solonceni au fost clasificate – după modul de preparare al pastei, degresanților, arderii, formelor, manierelor și tehnicilor decorative etc. – în cinci categorii: grosieră sau de uz comun, cu decor incizat, cu decor canelat, pictată și Cucuteni C.

a) Ceramica grosieră sau de uz comun

Pentru modelarea ceramicii grosiere s-a folosit o pastă frământată neglijent, în care s-a folosit ca degresant șamota. Culoarea vaselor este diversă și variază de la nuanțe roze și gălbui până la roșu-cărămiziu. Nu lipsesc nici vasele de nuanțe cenușii (Orheiul Vechi). De regulă, vasele modelate din această pastă au pereții groși, unele având exteriorul acoperit cu barbotină, iar interiorul netezit cu grijă.

La Solonceni II din această categorie fac parte străchini tronconice, vase piriforme inversate, capace în formă de coif suedez, chiupuri, strecurători etc. Vasele de dimensiuni mari au pe umăr toarte puternice sau proeminențe perforate vertical și constituie aproximativ 3% din numărul total de fragmente⁴².

În repertoriul formelor de la Orheiul Vechi au fost remarcate chiupurile și străchinile tronconice. O strachină a fost pictată în stilul α_1 . Ceramica grosieră constituie aici 2%⁴³.

În L. I de la Mârzești această categorie ceramică constituie 13%, iar forma principală este chiupul cu buza dreaptă, gura largă și corpul ovoidal, decorat cu un rând orizontal de alveole dispuse la baza gâtului și pe corp cu proeminențe organice de formă conică și cilindrică⁴⁴.

În complexul de la Gura Căinarului s-au depistat vase mari de provizii, cu corpul ovoidal, care – după forma buzei – au fost împărțite în trei variante: cu buza

³⁹ *Ibidem*, fig. 9/2.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 77-81.

⁴¹ T.D. Todorova, *op.cit.*

⁴² N.M. Vinogradova, *Plemena...*, p. 50, 63.

⁴³ N.M. Vinogradova, V.S. Beilekci, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 76, 77.

⁴⁴ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myržești*, în *loc.cit.*, p. 52, 53.

dreaptă, cu buza trasă în interior și cu buza evazată, prevalând prima variantă. Și acestea sunt înzestrate cu toate puternice în partea superioară și proeminențe conice în cea inferioară. Ceramica din această stațiune este destul de frecvent vopsită cu alb, iar uneori cu negru sau roșu⁴⁵.

În L. 1 de la Alexandrovka II sunt prezente cinci străchini tronconice, dintre care un exemplar este ornamentat cu alveole pe corp și creștături pe buză. Alte fragmente, cu pereții groși (1-1,6 cm), provin probabil de la vase mari de provizii (fig. 8/2)⁴⁶.

b) Ceramica cu decor incizat

Această a doua categorie este modelată din pastă având ca degresanți nisipul și șamota cu granulație mică sau mare. Culoarea recipientelor variază de la nuanțe de cenușiu și galben până la roșu-cărămiziu. Pasta vaselor este compactă și bine arsă.

În complexul ceramic de la Solonceni II aceasta reprezintă 13% (fig. 10). Suprafața exterioară a vaselor este netezită și decorată cu incizii, care uneori au fost trasate și în interior. Dintre forme, T.G. Movșa a identificat craterele, vasele piriforme, capacele, vasele-binoclu etc. Inciziile formează benzi dispuse în diverse poziții, uneori în asociere cu gropițe rotunde, spirale etc.⁴⁷ N.M. Vinogradova acordă o atenție deosebită capacelor în formă de coif suedez. De regulă, decorul lor este organizat în registre. De exemplu, ornamentul unui capac a fost încadrat în trei registre cu motive similare – benzi verticale unite cu cele oblice, în combinație cu gropițe imprimate. S-au constatat însă și alte elemente decorative: ove, zigzag-uri, benzi oblice etc. Uneori interspațiile sunt vopsite cu roșu sau negru, iar inciziile cu alb (fig. 11/6-8)⁴⁸.

În complexul de la Orheiul Vechi ceramica cu incizii constituie 8%, iar în cadrul ei s-au identificat următoarele forme: cupe, vase piriforme, străchini tronconice pe suport, capace semisferice (fig. 12). Ultimele dintre acestea sunt frecvent decorate cu ove, zig-zag-uri, spirale etc. Deseori, după ardere, motivele decorative sunt vopsite cu negru, interspațiile cu roșu, iar inciziile cu alb. Unele vase sunt decorate pe exterior cu incizii, iar în interior sunt pictate (fig. 12/11, 12; 13/8)⁴⁹.

În L. 1 de la Mârzești ceramica din această categorie reprezintă 9%. Au fost atestate capace în formă de coif suedez, străchini tronconice, cratere, vase pe suport etc., decorate cu ove, benzi, uneori în asociere cu alveole (fig. 7/4, 13)⁵⁰.

În complexe de locuire de la Gura Căinarului ceramica cu incizii este reprezentată de un număr mic de vase (fig. 9): recipiente cu profilul în formă de „S” (străchini sau capace), străchini tronconice și capace semisferice⁵¹.

O situație similară a fost constatată și pentru așezarea Alexandrovka II. În lotul de ceramică recuperat de aici s-au determinat vase piriforme inversate, decorate cu spirale. După ardere inciziile au fost vopsite cu alb, iar interspațiile cu roșu. O altă

⁴⁵ Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 30, fig. 3/10.

⁴⁶ T.D. Todorova, *op.cit.*

⁴⁷ T.G. Movșa, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 245, 246.

⁴⁸ N.M. Vinogradova, *Plemena...*, p. 49.

⁴⁹ N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 75, 76.

⁵⁰ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myržești*, în *loc.cit.*, p. 52.

⁵¹ Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 30, 31, fig. 3/9.

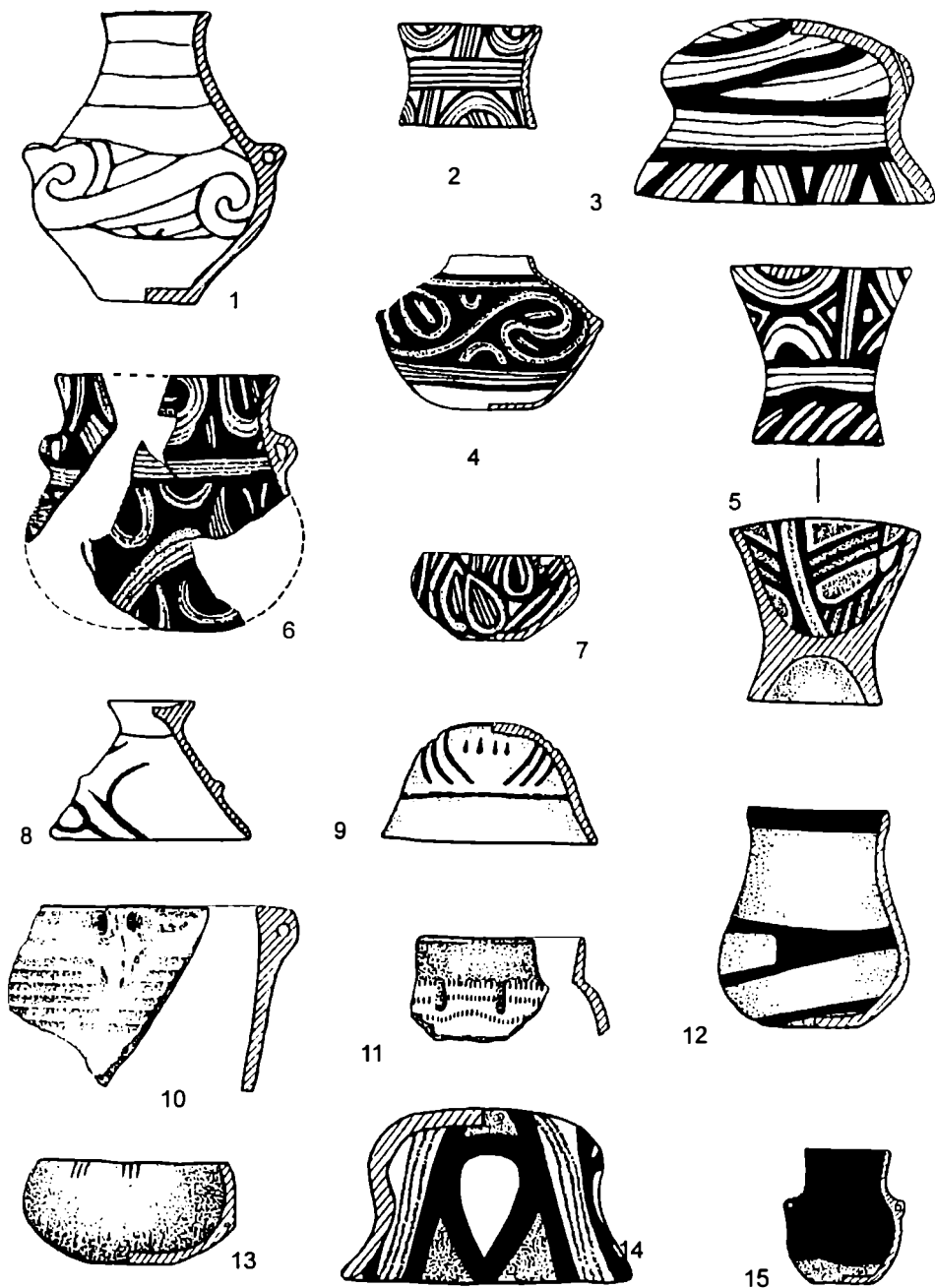

Fig. 9 – 1-15 - ceramică din așezarea de la Gura Căinarului

forină este reprezentată de străchinile tronconice ornamentate pe corp cu linii oblice, iar pe fund cu volute spiralice (fig. 8/4, 6; 14/1, 3, 4)⁵².

În cadrul categoriei ceramice cu decor incizat se evidențiază o grupă de vase ornamentate cu incizii în asociere cu pictură mono-, bi- și tricromă. Pentru grupa respectivă, pe baza materialelor de la Solonceni II, T.G. Movșa a consemnat următoarele. Spațiile mari dintre motivele incizate sunt vopsite cu negru, cele înguste cu roșu, iar liniile incizate cu alb. În cazul picturii bicrome interspațiile sunt vopsite cu roșu sau negru, iar inciziile cu alb. Vasele pictate monocrom au interspațiile vopsite cu negru sau negru-ciocolatiu. La Solonceni II s-au descoperit recipiente cu exteriorul decorat cu incizii, alveole sau gropițe rotunde, iar interiorul pictat policrom, pe fondul alb trasându-se diverse motive din linii negre și roșii (fig. 11). În acest fel sunt decorate craterele, străchinile și vasele piriforme. De regulă, craterele sunt pictate pe partea interioară a buzei și a gâtului, iar străchinile pe tot interiorul⁵³.

Aceleași tipuri de recipiente au fost descoperite în stațiunea de la Gura Căinarului (fig. 9), iar informațiile obținute despre ele sunt semnificative. O bună parte din vasele cu decor incizat la exterior sunt vopsite cu alb (40%), pictate policrom (25%) și bicrom (alb și roșu – 17%; alb și negru – 10%), iar un procent neînsemnat (8%) a rămas nepictat. Compozițiile decorative pictate au fost realizate în stilurile α , α_1 , α_3 și β_1 . O altă situație a fost constatată pentru decorul realizat pe partea interioară a vaselor din această categorie. În interiorul recipientelor lipsește ornamentul incizat și aproape jumătate dintre vase (48%) sunt nepictate. Printre vasele pictate predomină policromia (30%), urmată de bicromie (alb și roșu – 14%; alb și negru – 7%) și monocromie (culoare albă), care constituie un procent neînsemnat. Motivele decorative pictate au fost realizate în aceleași stiluri ca și compozițiile de pe exteriorul vaselor⁵⁴.

În L. 1 de la Alexandrovka II au fost descoperite nouă străchini tronconice cu decor incizat pe partea exterioară și pictat pe cea interioară. Ornamentul policrom a fost trasat pe fondul alb al vaselor și constă în benzi și ove retezate în interior de o bandă verticală sau orizontală⁵⁵.

c) Ceramica cu decor canelat

Această categorie cuprinde vase modelate din pastă bine frământată, având ca degresant șamota de granulație mică. Culoarea lor variază de la maroniu închis până la nuanțe de roz.

Recipientele cu decor canelat au fost descoperite deocamdată numai la Solonceni II și sunt reprezentate de un număr mic de fragmente. Printre forme se evidențiază cupele de dimensiuni mari, cu gura largă (diametrul – 18 cm). De regulă, ornamentul acoperă întreaga suprafață exterioară a vaselor, iar canelurile sunt late. Destul de frecvent interspațiile decorului sunt vopsite cu negru sau roșu, iar canelurile cu alb⁵⁶.

⁵² T.D. Todorova, *op.cit.*

⁵³ T.G. Movșa, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 245, 246.

⁵⁴ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 31.

⁵⁵ T.D. Todorova, *op.cit.*

⁵⁶ N.M. Vinogradova, *Plemena ...*, p. 49, 50.

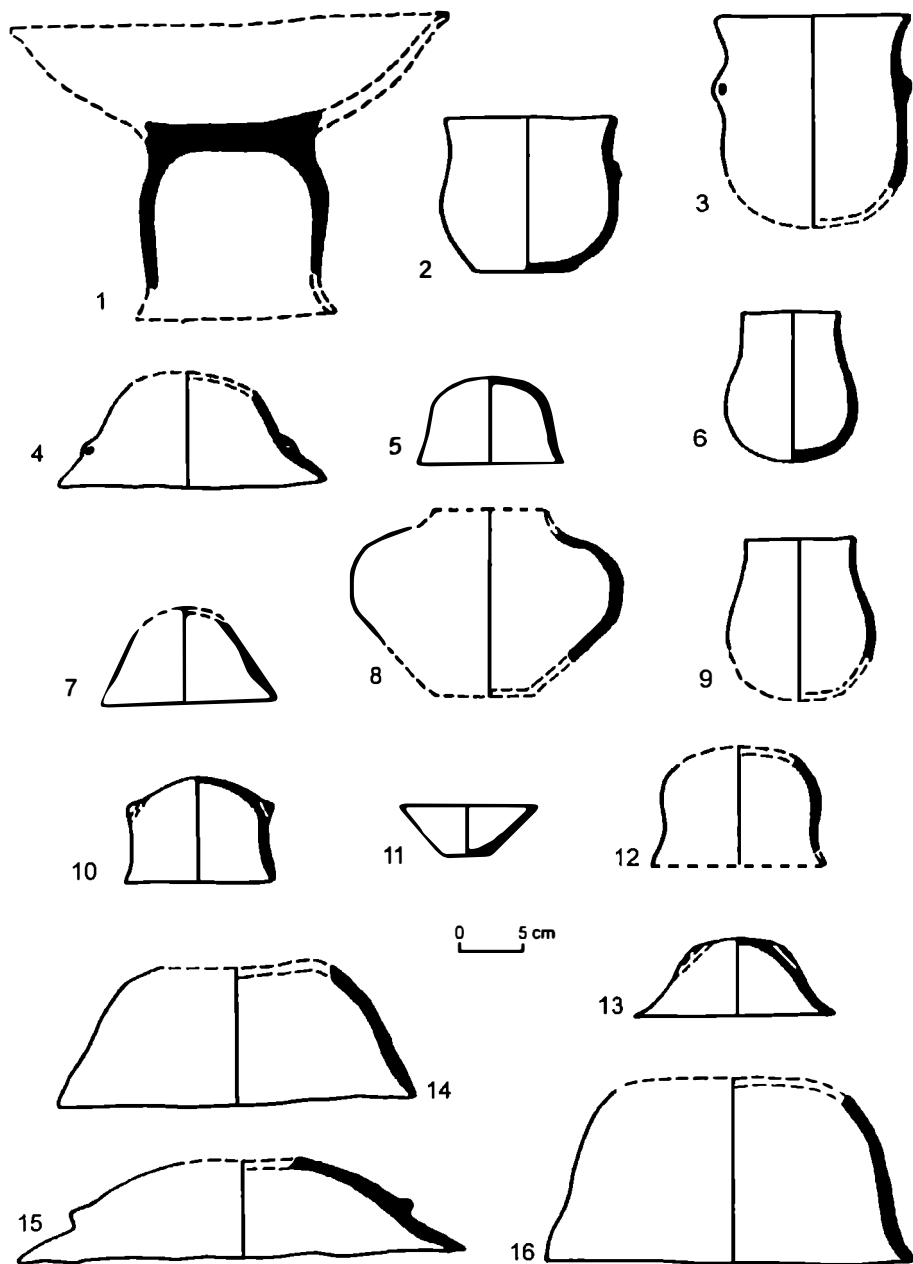

Fig. 10 – Tipologia ceramicii din așezarea Solonceni II: 1-3 - vase cu decor pictat;
4-16 - vase cu decor incizat (după N.M. Vinogradova, 1983)

d) Ceramica pictată

Cea de-a patra categorie ceramică este reprezentată de vase lucrate din pastă fină, lucrată din lut ales cu deosebită grijă, bine frământat, folosindu-se ca degresant nisipul fin. Datorită arderii oxidante, culoarea recipientelor are nuanțe de roșu și roșucărâmbiziu. De regulă, pereții vaselor sunt subțiri. În cadrul acestei categorii au fost identificate mai multe forme.

Cea mai frecventă formă este reprezentată din cupele cu corpul globular, gâtul scund sau înalt, buza dreaptă sau ușor evazată, prevăzute pe gât sau umeri cu proeminențe perforate de cele mai multe ori orizontal. În funcție de configurația gâtului și a buzei, se disting mai multe variante. De obicei, cupele sunt de dimensiuni mici, înălțimea lor atingând 10-12 cm, diametrul gurii – 6-7 cm, iar diametrul fundului – 4-5 cm (fig. 12/1, 2). Exemplarele de la Solonceni II sunt ornamentate pe mai mult de 2/3 din suprafața exterioară, însă uneori este pictat fundul și partea interioară a buzei (fig. 10/2, 3, 6, 9). În complexul ceramic de la Gura Căinarului au fost depistate 12 cupe decorate în stilul α_1 , una în stilul α_2 , 28 în stilul α_3 și una în stilul α , iar o piesă a fost pictată cu vopsea neagră pe întreg exteriorul, cu excepția părții inferioare. Motivele decorative principale sunt spirala și derivatele ei, precum și diferite benzi (fig. 9/12, 15).

O altă formă frecvent întâlnită este reprezentată de vasele sferoidale cu corpul globular, scund, parcă puțin turtit, gâtul scurt, slab înclinat în interior sau vertical, uneori având o șanțuire la bază (fig. 12/3). Pe diametrul maxim al vaselor se găsesc proeminențe perforate de obicei vertical. Recipientele din stațiunea Solonceni II sunt pictate pe gât și corp, uneori decorul acoperind și partea inferioară. (fig. 10/8). Piese de la Gura Căinarului sunt decorate de cele mai multe ori în stilul α_1 , iar motivele sunt realizate de obicei în registre. Pe fondul alb al unui exemplar au fost executate benzi din linii negre pe margini și roșii în centru. Cu o astfel de bandă au fost împodobiti umerii. Gâtul, buza și parțial suprafața lor interioară s-au pictat cu roșu. Pe corp s-au realizat ove, semiove, spirale și motive romboidale. Decorul unui alt vas este similar, însă pe gât s-au trasat linii negre late, dispuse oblic (fig. 9/4).

O formă documentată în toate așezările de tip Solonceni și caracteristică fazei Cucuteni A-B-Tripolie BII este reprezentată de capacele în formă de coif suedez (fig. 12/4, 7, 8-10). Ele au corpul scund sau înalt și buza, de regulă, evazată. Majoritatea lor sunt prevăzute cu proeminențe perforate vertical (fig. 10/4, 5, 7, 10-13). Dimensiunile acestora sunt: înălțimea – 7-14 cm; diametrul gurii – 10-22 cm. Exemplarele de la Gura Căinarului sunt pictate în diferite stiluri, predominant fiind α_1 , iar decorul este organizat în registre. Pe patru piese s-au trasat pe fondul vasului motive de culoare neagră-ciocolatie. Interspațiile au fost pictate cu linii înguste de culoare albă. Pe un exemplar s-au realizat hașuri din linii albe. Motivele decorative întâlnite pe capace sunt festoanele, ove, triunghiurile hașurate sau vopsite cu negru, benzile orizontale și oblice. Două capace sunt pictate în stilul β_1 , iar compozițiile ornamentale constau în ove, festoane, ove și triunghiuri hașurate (fig. 9/3). Decorul unui capac de la Alexandrovka a fost organizat în două registre, separate de o bandă formată din linii negre pe margini și roșii în mijloc. Registrul superior, realizat pe corp, constă în ove retezate și benzi oblice, iar cel inferior din festoane având în interiorul lor și în interspații ove retezate (fig. 14/6).

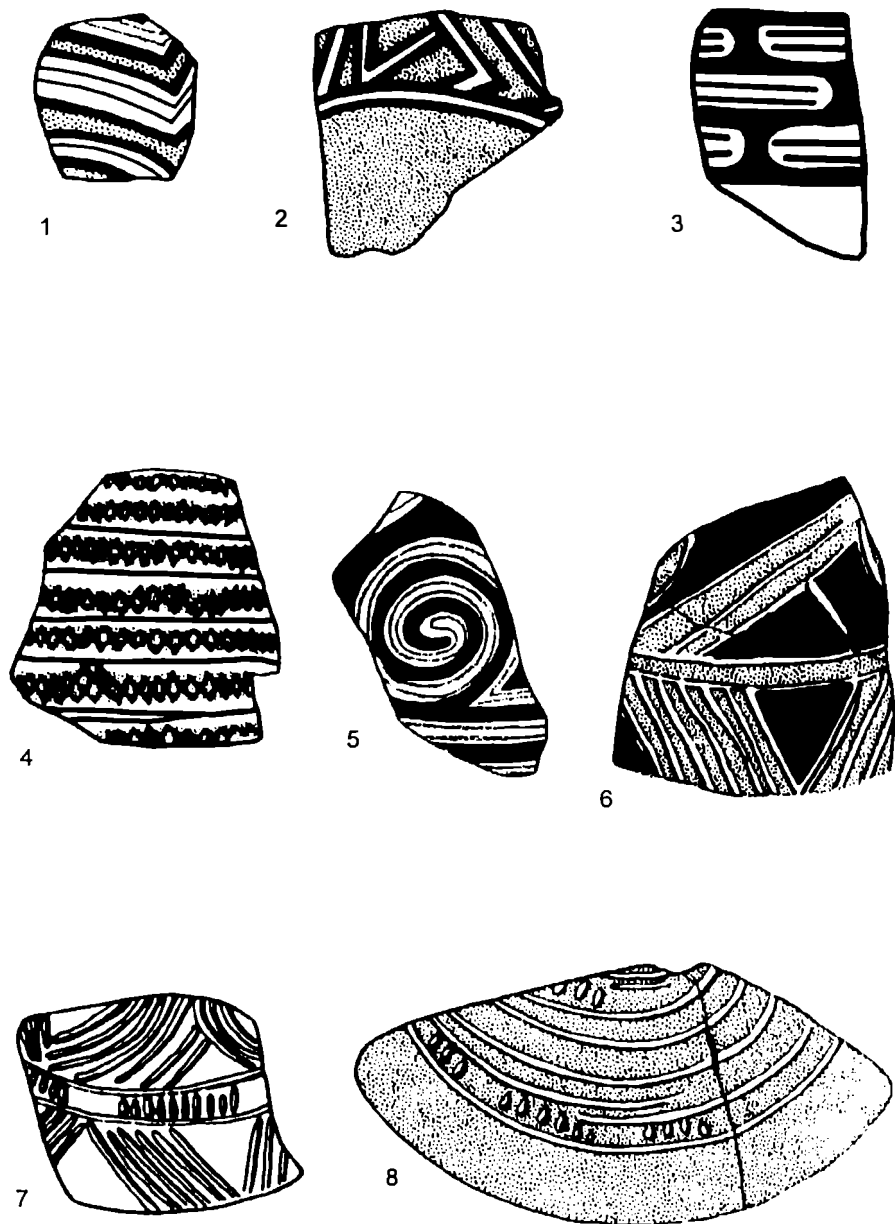

Fig. 11 – 1-8 - fragmente de vase din așezarea Soloncenii II
(după N.M. Vinogradova, 1983)
www.cimec.ro

Capacele în formă de clopot, cu mânerul discoidal, au fost depistate numai la Gura Căinarului. Suprafața mânerului este plană sau slab albiată. Pieseile sunt înzestrate cu proeminențe perforate vertical. Decorul capacelor a fost executat în stilul α_3 . Pe suprafața mânerului s-au pictat ove și motive cruciforme (fig. 9/8).

Străchinile tronconice sunt reprezentate de două variante: cu și fără picior (fig. 10/1, 11). Exemplarele de la Solonceni II au fost decorate pe ambele suprafețe. Pieseile de la Gura Căinarului sunt pictate în stilurile α_1 , α_2 , α_3 și β_1 . Dimensiunile lor sunt: înălțimea – 3,5-7 cm; diametrul gurii – 4-30 cm; diametrul fundului – 4,3-8,5 cm. Varianta cu picior a fost documentată la Solonceni II și Gura Căinarului. Decorul vasului din ultima stațiune a fost executat pe fondul piesei și constă în linii negre, interspațiile fiind trasate cu linii albe. Ornamentul este metopic și organizat la exterior în două registre: pe corp s-au realizat festoane divizate de o bandă verticală, iar pe picior benzi oblice (fig. 9/5). De asemenea, străchini tronconice s-au descoperit și la Mârzești (fig. 7/1, 3).

Străchini cu buza dreaptă sau puțin trasă în interior și partea inferioară tronconică au fost semnalate la Orheiul Vechi (fig. 12/13, 14) și Gura Căinarului. Majoritatea exemplarelor din ultima stațiune amintită au fost pictate în stilul α_1 , dar s-au realizat piese și în stilul β_1 . Pe câteva piese decorul s-a pictat cu negru pe fondul natural al vasului, culoarea albă având un rol secundar. Liniile albe înguste au fost trasate în interspațiile motivelor principale (spirale, ove). Dimensiunile străchinilor sunt: înălțimea – 3-7 cm; diametrul gurii – 18-23 cm; diametrul fundului – 2-6 cm; grosimea pereților – 0,3-0,8 cm (fig. 9/7). Străchinile semisferice sunt reprezentate de două variante: cu și fără picior, ele fiind descoperite în majoritatea siturilor de tip Solonceni. Exemplarele de la Gura Căinarului au fost decorate în stilurile α , α_1 , α_3 și β_1 (fig. 9/13).

Străchinile cu profilul în formă de „S” au fost semnalate la Gura Căinarului, iar unele piese sunt prevăzute cu proeminențe perforate orizontal. De regulă, decorul a fost realizat pe ambele suprafețe, motivele și stilurile fiind similare. Majoritatea exemplarelor sunt pictate în stilul α_1 și mai rar în stilul α_3 , câte o piesă fiind pictată în stilul β_1 . Ornamentul unei străchini a fost executat pe fondul natural al vasului și constă în linii late de culoare neagră, interspațiile fiind trasate cu linii înguste albe (fig. 9/14).

În complexe ceramice analizate destul de frecvente sunt vasele piriforme, cu gâtul înalt, tronconic, buza în formă de pâlnie, ușor evazată sau dreaptă, uneori puțin îngroșată, corpul rotund, partea inferioară tronconică, prevăzute la baza gâtului cu toarte puternice (fig. 7/15). După forma bazei, recipientele de la Gura Căinarului au fost divizate în trei variante⁵⁷. De regulă, recipientele sunt pictate pe 2/3 din suprafața exterioară, uneori fiind ornamentată și partea interioară a buzei. Vasele de la Gura Căinarului au fost pictate în stilul α_3 . De obicei, pe buză și gât s-au trasat linii late roșii, dispuse orizontal pe fondul alb, iar pe corp s-au realizat spirale cu volute îmbucate (fig. 9/1).

O altă formă este cea de pară întoarsă, cu corpul relativ sferic, partea inferioară tronconică, cu sau fără gât scurt, de formă cilindrică. La Solonceni II a fost atestată și varianta cu picior. Pe linia diametrului maxim sunt prevăzute cu proeminențe perforate vertical. Decorul a fost executat pe 2/3 sau pe întreaga suprafață exterioară. Vasele de la Gura Căinarului au fost depistate în stare fragmentară și sunt pictate în stilul α_3 .

⁵⁷ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în loc.cit., p. 26.

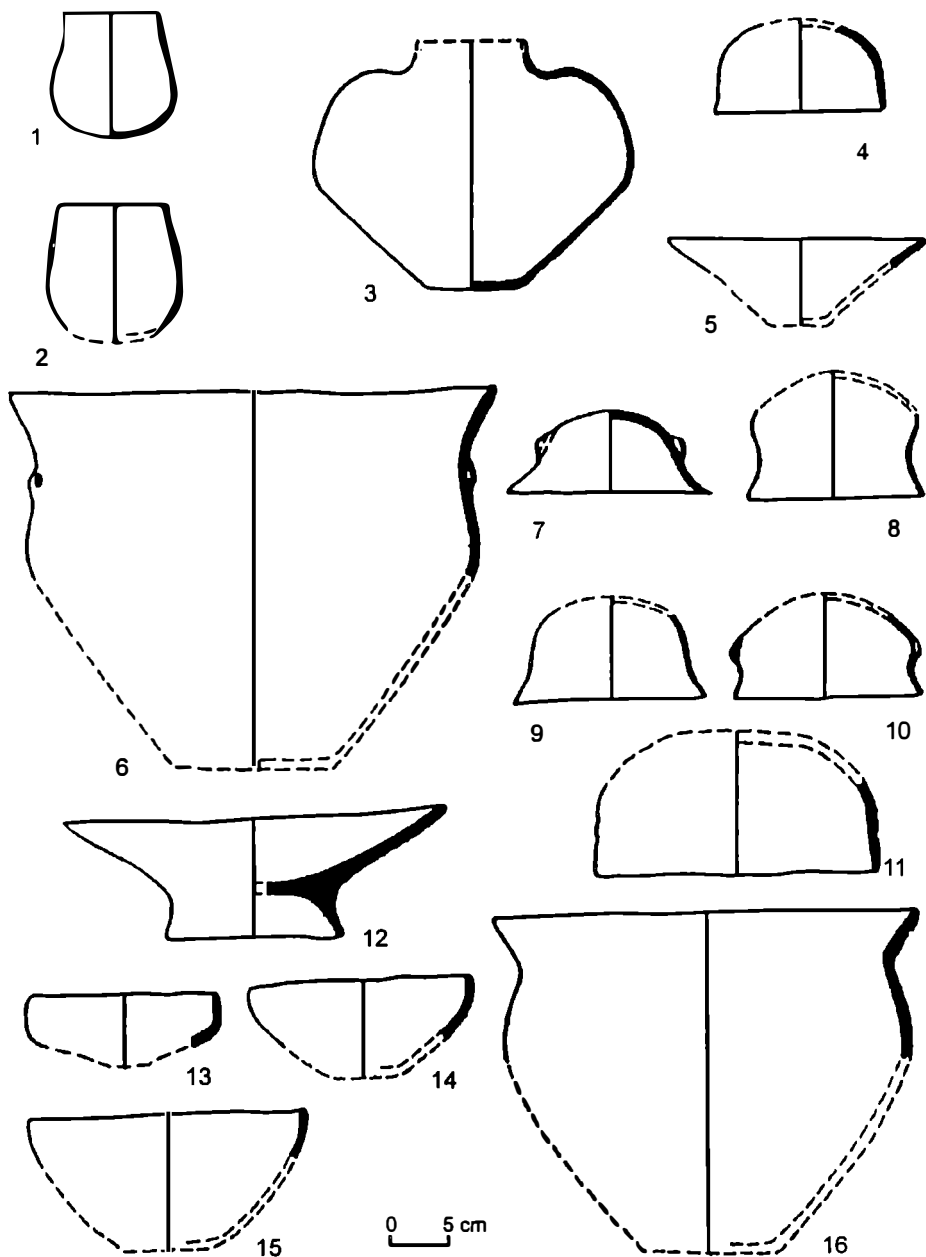

Fig. 12 - Orheiul Vechi. Tipologia ceramicii:

1-10, 13, 14 - vase cu decor pictat; 11, 12 - vase cu decor incizat;
15, 16 - ceramică de tip Cucuteni C (după N.M. Vinogradova, 1983)

O formă rar întâlnită în complexe de tip Solonceni este craterul cu buza dreaptă, însă ușor evazată, gâtul înalt sau scund, corpul rotunjit, partea inferioară tronconică și prevăzută pe umeri cu proeminențe sau toarte puternice. În decorul craterelor de la Gura Căinarului predomină stilurile α_1 , α_2 , α_3 și β_1 . Într-un număr mic sunt reprezentate stilurile α , β_2 , δ_2 și δ_4 . Dimensiunile vaselor sunt: înălțimea – 20-23 cm; diametrul gurii – 10-30 cm; diametrul fundului – 10-12 cm; grosimea pereților – 0,3-0,7 cm (fig. 9/6; 12/6).

Din stațiunea de la Gura Căinarului au fost recuperate vase-binoclu, formate din două părți componente, asemănătoare unor cilindri, având la ambele capete pâlnii tronconice sau semisferice, unite între ele prin trei punți. Suprafața lor exterioară este decorată în întregime, iar la pâlniile superioare este pictat și interiorul.

Suporturile au fost recuperate din așezările Solonceni II, Gura Căinarului și Alexandrovka II. Ele au partea centrală cilindrică și capetele în formă de pâlnie sau evazate (Gura Căinarului), fiind astfel asemănătoare monocurilor de la vasele-binoclu. Partea centrală a recipientului de la Solonceni II este decorată cu benzi orizontale, pâlnia inferioară cu ove retezate, iar cea superioară pictată pe ambele părți cu ove retezate și triunghiuri⁵⁸. Exemplarul de la Gura Căinarului este ornamentat pe partea cilindrică cu o bandă orizontală, iar pe capete cu festoane, având între ele o bandă verticală, la exterior și cu benzi scurte, dispuse oblic, în interior (stilul α_1). În interiorul părții superioare au fost trasate grupe de linii roșii dispuse vertical (fig. 9/2). La Alexandrovka II s-au semnalat trei piese, una fiind decorată probabil pe ambele capete cu semiove, cu interspațiile hașurate, iar în centru cu spirale având volutele și interspațiile hașurate (stilul β_1). Dimensiunile piesei sunt: înălțimea – 11,6 cm; diametrul pâlniilor – 10,8 cm (fig. 8/7). A doua piesă a fost ornamentată cu linii late de culoare roșie, orizontale pe partea centrală și verticale pe ambele pâlnii (stilul α_3). Dimensiunile piesei sunt: înălțimea – 10,4 cm; diametrul pâlniilor – 9,6 cm (fig. 14/2). Ultima piesă s-a găsit în stare fragmentară și este pictată în stilul β_1 (fig. 8/5).

Altare de formă rectangulară, cu patru piciorușe (2 ex.), au fost găsite în situl de la Gura Căinarului și sunt pictate în stilul α_3 .

e) Ceramica Cucuteni C

Această categorie ceramică se distinge prin pasta cu cochilii pisate, folosite ca degresant. Vasele au deseori pereții poroși, iar culoarea lor – în funcție de ardere – variază de la nuanțe de cenușiu închis până la gălbui. Exteriorul lor este de obicei îngrijit. În complexe examinate ponderea ceramicii de tip Cucuteni C este de 2-6%⁵⁹.

Forma specifică acestei categorii este vasul cu gura larg deschisă, gâtul mai mult sau mai puțin înalt, drept sau evazat, umerii înalți și bombați, partea inferioară tronconică, fundul plat, uneori slab profilat sau chiar rotund (Solonceni II, Gura Căinarului). De regulă sunt ornamentate buza, gâtul și umerii vaselor. Recipientele de la Solonceni II sunt, de cele mai multe ori, decorate pe suprafața și marginea buzei cu impresiuni dințate, aplicate cu *pieptenele* sau cu o matriță dințată, uneori umplută cu vopsea albă. Baza gâtului este

⁵⁸ T.G. Movša, *Mnogosloinoie tripol'skoe poselenie Solončeny II*, în *loc.cit.*, fig. 20/2.

⁵⁹ V. Sorokin, *Culturile eneolitice din Moldova*, în *loc.cit.*, p. 79.

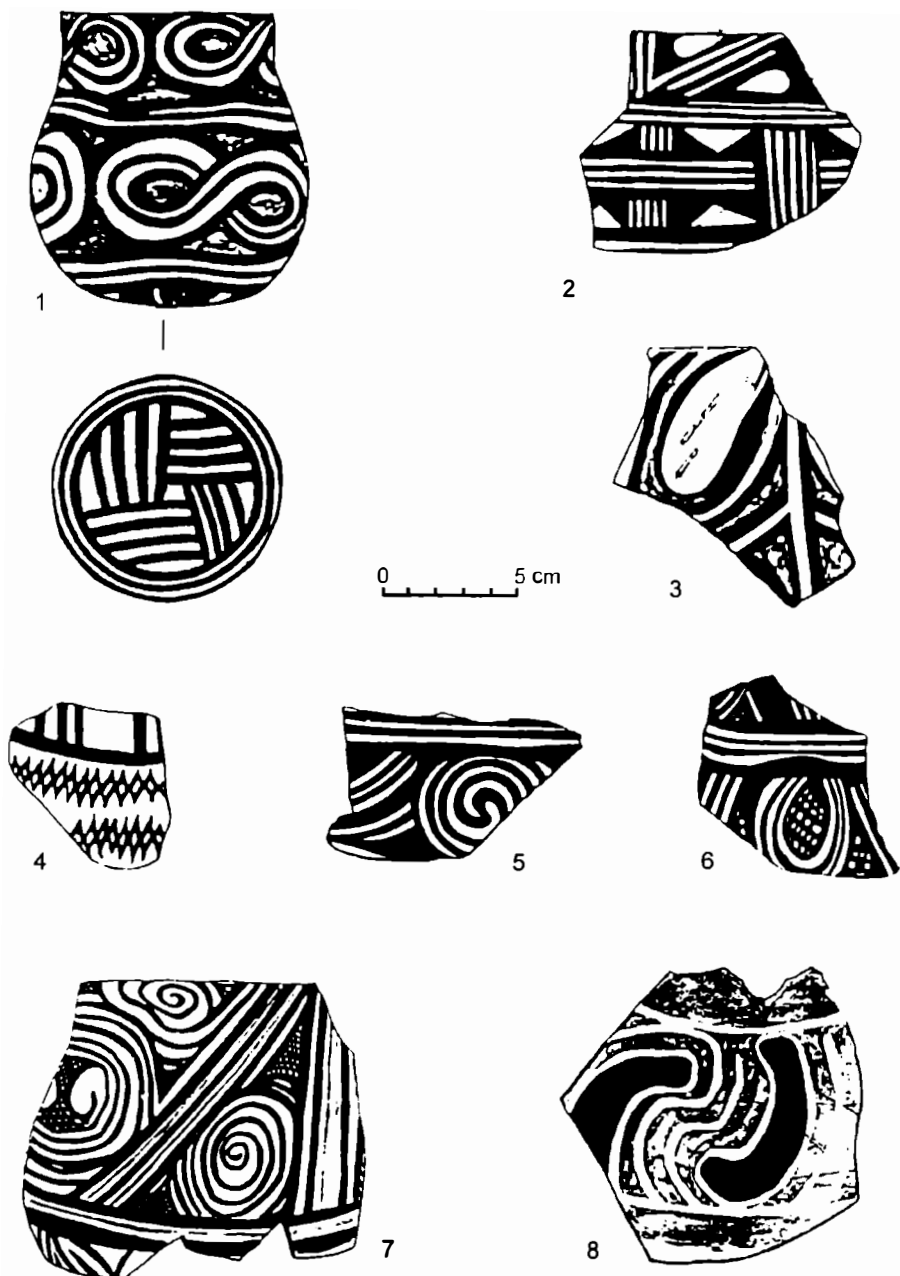

Fig. 13 – Orheiul Vechi: 1-7 - fragmente de vase cu decor pictat;
8 - fragment ceramic cu decor incizat și pictat (după N.M. Vinogradova și colab, 1974)

ornamentată cu rânduri orizontale de triunghiuri în asociere tot cu triunghiuri, dar imprimate sau realizate din linii incizate, umplute cu striuri paralele dispuse oblic sau orizontal și prevăzute la margine cu impresiuni dințate⁶⁰. De asemenea, se întâlnesc benzi verticale din striuri, însoțite de impresiuni dințate. Uneori benzile sunt dispuse oblic sau orizontal, iar alteori formează festoane în combinație cu unul sau două rânduri de triunghiuri sau dreptunghiuri imprimate. După T.G. Movșa, festoanele sunt formate și din impresiuni dințate. Într-un singur caz gâtul unui vas era împodobit cu *perle*⁶¹.

În așezarea de la Orheiul Vechi, în afară de vasele de tip crater, s-au semnalat străchinile semisferice cu buza ușor trasă în interior. Decorul recipientelor este, în mare parte, similar cu cel de pe vasele de la Solonceni II. În majoritatea cazurilor buza și gâtul sunt ornate cu impresiuni dințate sau triunghiuri imprimate. De obicei umerii sunt împodobiți cu triunghiuri, având interiorul decorat cu striuri paralele, dispuse oblic sau orizontal, iar pe perimetrul exterior au impresiuni dințate și triunghiuri imprimate (fig. 12/15, 16)⁶².

Vasele de la Gura Căinarului sunt decorate cu striuri (gâtul și corpul), impresiuni dințate, creștături, împunsături și proeminențe pastilate. În ornamentarea suprafeței buzei predomină impresiunile dințate (66%) și mai rar liniile incizate (34%). Deosebit de variat sunt decorați umerii. Asocierea diverselor elemente ornamentale ne-a permis să le divizăm în câteva tipuri:

- un rând sau două de impresiuni dințate și festoane; festoanele constau în rânduri paralele, verticale, de împunsături cu impresiuni dințate pe margini, care se asociază cu 2-3 proeminențe pastilate, a căror suprafață este, de asemenea, decorată cu rânduri verticale de împunsături;
- creștături arcuite, aplicate probabil cu scoica, dispuse vertical sau oblic, se combină cu 2-3 rânduri de împunsături pe margini și cu proeminențe pastilate și formează festoane, benzi orizontale și unghiuri;
- rânduri verticale paralele de împunsături, cu sau fără 1-2 rânduri de impresiuni dințate și cu trei proeminențe pastilate; în jurul proeminențelor s-au format festoane;
- striuri orizontale paralele în asociere cu un rând de impresiuni dințate;
- trei rânduri orizontale paralele de impresiuni dințate însoțite de proeminențe pastilate și de formă dreptunghiulară;
- un rând orizontal de creștături arcuite în combinație cu proeminențe pastilate, decorate cu creștături.

Din punct de vedere numeric predomină primele trei tipuri (fig. 9/11)⁶³.

Din stațiunea Alexandrovka II au fost recuperate 17 fragmente ceramice de tip Cucuteni C. Forma vasului este similară celor descrise mai jos și este decorat cu două proeminențe pastilate dispuse sub buză și cu două rânduri orizontale de alveole pe umeri (fig. 8/3)⁶⁴.

⁶⁰ T.G. Movșa, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 246.

⁶¹ Eadem, *O svjazjah plemen tripol'skoi kul'tury so stepnymi plemenami mednogo veka*, în *SA*, 1, 1961, p. 187.

⁶² N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 67.

⁶³ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 31, 32.

⁶⁴ T.D. Todorova, *op.cit.*

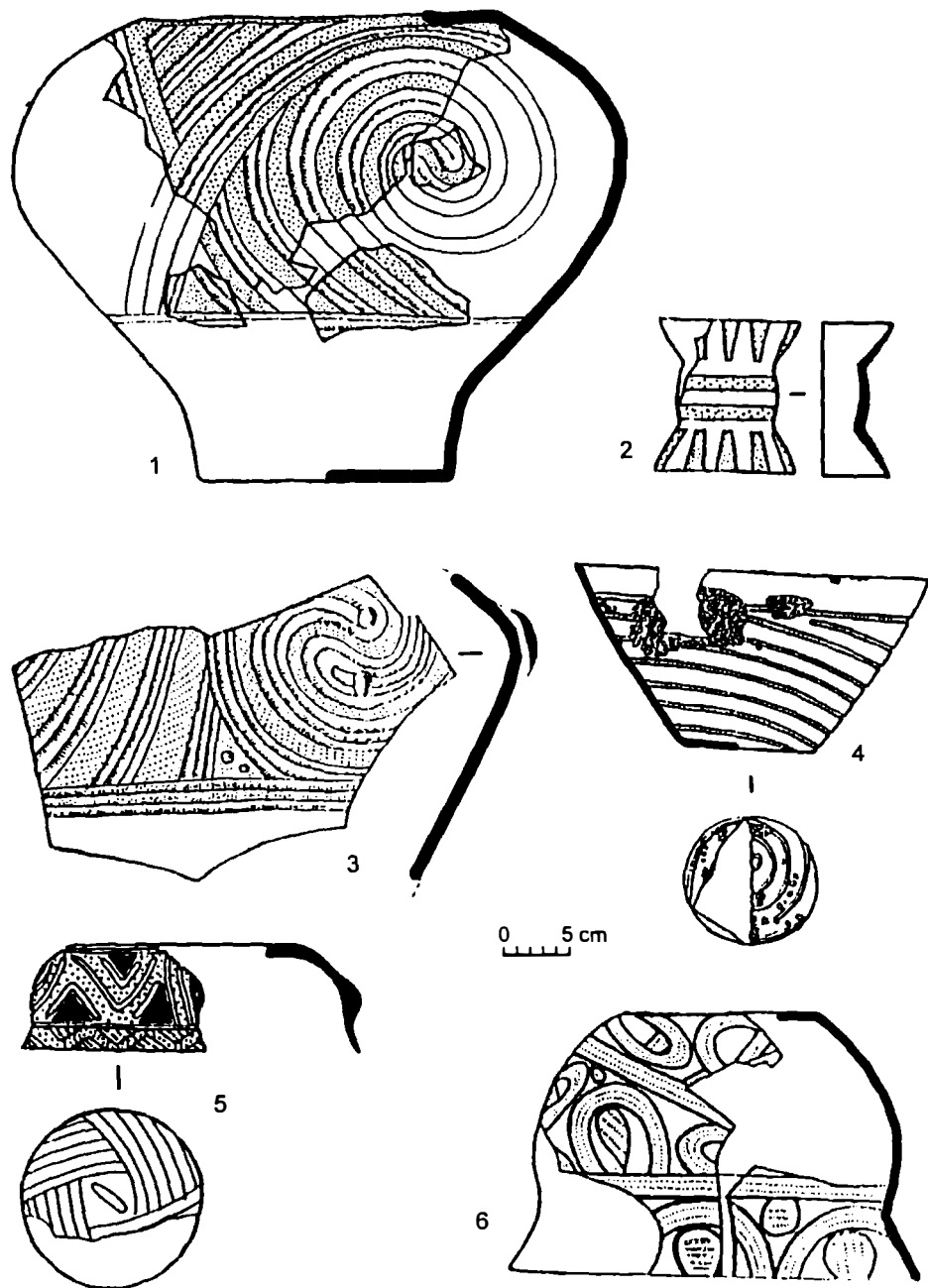

Fig. 14 – 1-6 - ceramică din aşezarea Alexandrovka II

5. Plastica

a) *Plastica antropomorfă*

Plastica antropomorfă din siturile de tip Solonceni este reprezentată de un număr mic de descoperiri.

În așezarea eponimă au fost semnalate nouă piese, dintre care șase au fost decorate cu incizii (subtipul a₁ după A.P. Pogoževa). După cum a menționat autoarea citată, statuetele de la Solonceni II le sunt caracteristice trăsăturile tradiționale (masivitatea, steatopigia, picioarele unite în formă de con)⁶⁵. Elementele decorative ale plasticii antropomorfe din această așezare sunt triunghiul, romb, liniile orizontale și oblice. Un fragment este decorat mai sus de bazin cu un brâu având în interior un rând de puncte. Un alt fragment reprezintă bustul cu mâinile de forma unor proeminențe ridicate în sus. Gâtul și umerii sunt decorați cu unghiuri cu vârful în jos și linii oblice. Pe piept s-a trasat o bandă orizontală, interiorul acesteia fiind umplut cu linii verticale. O statueta a fost pictată cu vopsea neagră, pe fese s-au desenat ove despărțite cu o linie verticală, iar pe picioare linii orizontale.

Din așezarea de la Orheiul Vechi a fost recuperată o singură statueta, care este modelată în stil realist.

La Mârzești au fost depistate două statuete fragmentare, una fiind ornamentată cu triunghiuri și volute spiralice (fig. 7/6, 7).

Din stațiunea de la Gura Căinarului provin 19 statuete fragmentare, toate fiind recuperate din L. 3. Ele au fost modelate din pastă având ca degresant nisipul. Culoarea lor variază de la nuanțe gălbui până la roșu-cărămiziu. Referitor la dimensiunile acestora, remarcăm că majoritatea lor se încadrează între 5 și 12 cm și doar trei piese au 3-4 cm (fig. 15/2, 3, 6, 8). Toate piesele sunt decorate cu incizii sau impresiuni, iar ornamentul lor este încrustat cu vopsea albă. Unele exemplare sunt vopsite aproape în întregime cu aceeași culoare, excepție făcând doar două dintre ele. Una este decorată pe talie cu linii oblice, pe partea dorsală cu unghiuri cu vârful în jos, iar pe abdomen cu unghiuri cu vârful în sus și cu un romb având în centru un punct. Pe partea frontală a bazinului și a picioarelor a fost realizat motivul *șorfului* cu linii drepte și în zig-zag, dispuse orizontal, și puncte. Picioarele sunt ornamentate cu linii orizontale, iar fesele cu linii arcuite, unghiuri și triunghiuri având în interior puncte (fig. 15/9). Cealaltă statueta a fost decorată cu rânduri verticale de impresiuni dințate (fig. 15/5). Decorul ambelor piese este umplut cu vopsea roșie. În general, statuetele de la Gura Căinarului au fost modelate în stil schematicizat, dar și cu unele trăsături realiste. Ele sunt redată în picioare, corpul este prezentat proporțional, au bustul plat, picioarele unite în formă de con sau divizate de linii verticale pe ambele fețe. În mod realist sunt redată picioarele unei piese, executate în relief, cu o perforație executată în dreptul genunchilor (fig. 15/11). Majoritatea statuetele au talia înaltă, suplă, modelată cu o anumită eleganță. Mâinile prezintă proeminențe redată orizontal sau ușor ridicate. Două dintre statuete prezintă mai sus de bazin perforații. După maniera de executare a ornamentului și motivelor decorative, în cadrul colecției de aici se evidențiază statuete cu trăsături

⁶⁵ A.P. Pogoževa, *Antropomorfnaja plastika Tripol'ja*, Novosibirsk, 1983, p. 61, fig. 12/5-9.

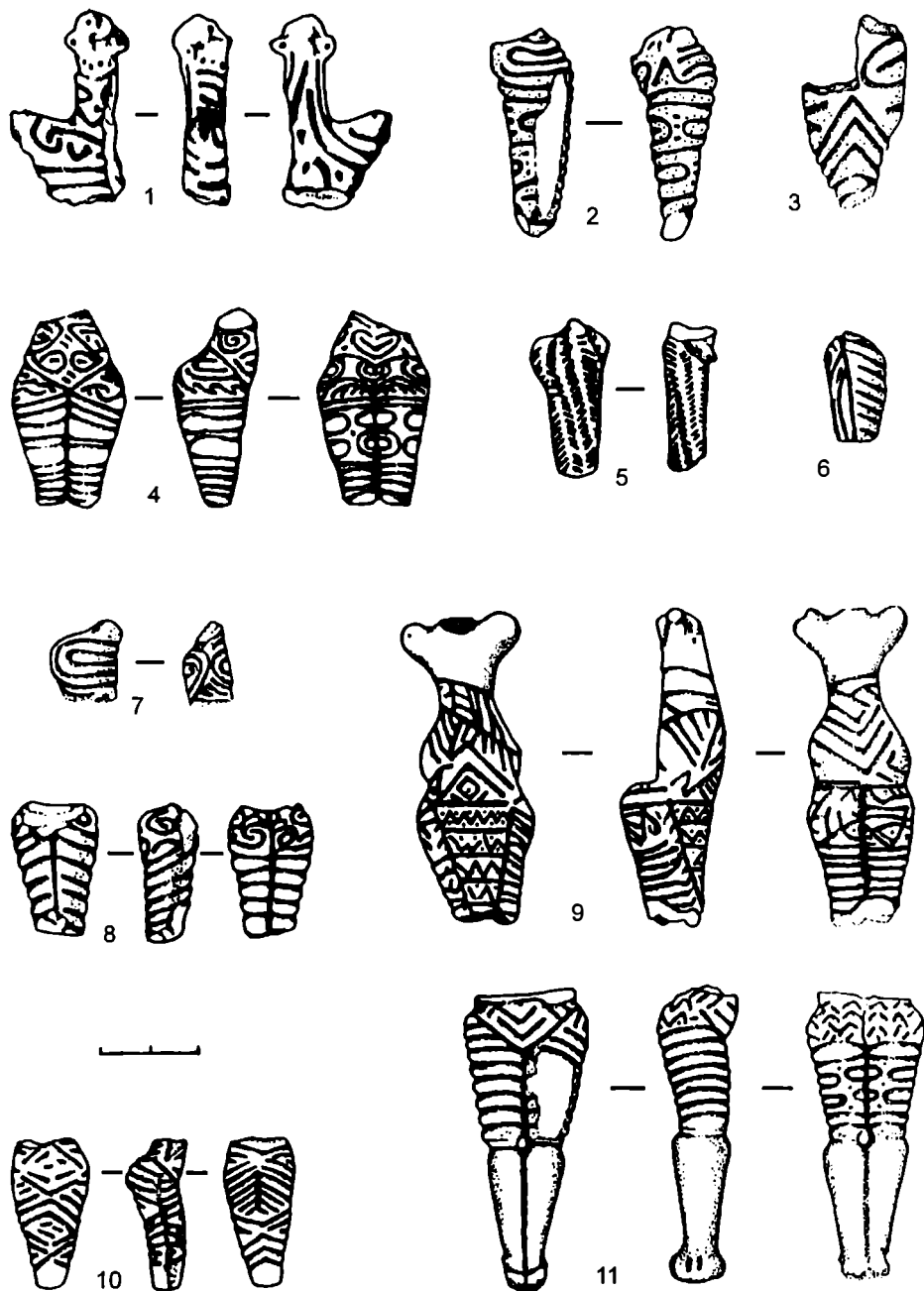

Fig. 15 – 1-11 - plastică antropomorfă din așezarea de la Gura Căinarului

caracteristice pentru reprezentările din faza Cucuteni A. Acestea sunt reprezentate de piesele cu liniile larg incizate, care formează spirale și volute spiralice, uneori în asociere cu gropițe sau alveole, și – desigur – triunghiurile hașurate, întâlnite frecvent în plastica fazei anterioare. De asemenea, este frecvent romburi cu diverse elemente în interior, situat pe abdomen sau picioare (fig. 15/4, 9, 10). Un interes deosebit îl prezintă o statueta fragmentară, al cărei cap este redat în stil realist. Fața sa este rotundă, ochii redați prin două gropițe, nasul modelat în tehnica *en bec d'oiseau*, iar gura redată printr-o linie incizată. Buza inferioară prezintă o creștătură verticală. Bărbia statuietei este puțin ridicată în sus, dându-i piesei o anumită distincție. Gâtul este înalt, de formă relativ cilindrică, iar în partea superioară, sub bărbie, prezintă un rând de gropițe, care redau probabil colierul. Pe partea frontală gâtul este decorat cu linii orizontale incizate, iar pe cea dorsală cu linii arcuite spre umeri, aceștia din urmă fiind redați prin proeminențe ușor ridicate în sus (fig. 15/1)⁶⁶.

În L. 1 de la Alexandrovka II s-au depistat două fragmente de statuete decorate cu linii incizate (fig. 8/8, 9).

b) *Plastica zoomorfă*

Plastica zoomorfă este reprezentată de statuetele fragmentare de bovine de la Solonceni II (1 ex.) și Mârzești (1 ex.), precum și de protomele, de asemenea de bovine, de pe vasele pictate din cadrul primei așezări menționate (fig. 7/5).

6. Considerații

Din cele expuse mai sus reiese că dispunem de informații referitoare la 11 locuințe, dintre care șapte de suprafață și patru semibordeie.

Locuințele de suprafață sunt de dimensiuni mici (L. 17, L. 21a – Orheiul Vechi; L. 1 – Gura Căinarului), mijlocii (L. 2 – Gura Căinarului; L. 1 – Alexandrovka II) și mari (L. 2 – Solonceni II; L. 1 – Mârzești). Toate construcțiile degajate au forma dreptunghiulară. Probabil că locuințele de dimensiuni mari aveau câteva camere. În L. 1 de la Mârzești nu s-au depistat resturi de vetre sau cuptoare, iar inventarul descoperit este destul de sărac. Vestigiile L. 1 de la Alexandrovka II, cu resturile de construcții (altare?) de pe platformă, nu este exclus să reprezinte un sanctuar. *Altarele* din această așezare au unele elemente comune cu cele de la Sakarovka⁶⁷, însă sunt și deosebiri esențiale.

Cele patru semibordeie degajate sunt de dimensiuni mici (L. 2 – Solonceni II; L. 3 – Gura Căinarului), mijlocii (L. 4 – Solonceni II) și mari (L. 20 – Orheiul Vechi). Ele au forma ovală sau ovală neregulată, adâncimea până la 1,50 m de la suprafața actuală a solului, uneori fiind atestate gropi de stâlpi. De regulă, pereții locuințelor sunt verticali. Resturi de ruguri au fost observate într-o alveolă din L. 3 de la Gura Căinarului. În L. 2 de la Solonceni II s-au descoperit resturile unui cuptor, dar informațiile despre ele au rămas încă inedite. Tot în această locuință s-au găsit vestigiile unei *lavițe*. Un interes aparte îl prezintă mormântul din L. 20 de la Orheiul Vechi, resturi de schelete umane în gropi sau locuințe adâncite în pământ fiind cunoscute în

⁶⁶ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 24, 25, fig. 2.

⁶⁷ O.V. Tsvek, *Religijni ujaviennja naselennja Trypil'ja*, în *Arkheologija*, 3, 1993.

mai multe așezări ale complexului Cucuteni-Tripolie. După elementele lor caracteristice, semibordeiele din siturile de tip Solonceni sunt similare celor din stațiunile aspectului regional Drăgușeni-Jura⁶⁸.

În arealul tripolian, în etapa Cucuteni A-B₁, funcționau așezările de tip Sakarovka, definite de E.V. Tsvek. După autoarea citată, în siturile acestui tip, la construirea locuințelor se mențin tradițiile etapelor anterioare. În paralel cu locuințele de formă rectangulară devin frecvente construcțiile de forma literei „L”. În acest timp are loc divizarea funcțională a unor încăperi și construcții. De regulă, locuințele de forma literei „L” sunt construcții ușoare, cu două camere, una dintre ele fiind folosită pentru locuirea propriu-zisă, iar cealaltă având caracter gospodăresc. În interiorul locuințelor apar diverse construcții de lut (lavițe, altare etc.), iar pereții acestora sunt, de obicei, vopsiți. E.V. Tsvek susține că la construirea locuințelor de tip Sakarovka se simte o influență puternică din partea purtătorilor grupului de așezări de tip Solonceni⁶⁹.

Cu toate că în acest moment dispunem de informații relativ reduse referitoare la locuințele așezărilor de tip Solonceni, totuși – după trăsăturile lor esențiale (formă, dimensiuni, tehnică de construire etc.) – putem spune că ele se înscriu în tiparul culturii Cucuteni, fiind evidente tradițiile locuințelor aparținând aspectului regional Drăgușeni-Jura⁷⁰.

O chestiune importantă a așezărilor de tip Solonceni este cea a genezei lor, care în istoriografie este într-o oarecare măsură controversată. S-a afirmat că tipul respectiv de așezări s-a format pe baza stațiunilor de tip Jura⁷¹ sau Drăgușeni-Jura⁷², însă fără ca acest lucru să fie demonstrat. Pe de altă parte, E.K. Cernyș a plasat așezările Solonceni II și Orheiul Vechi în aceeași etapă cu stațiunile Nezvisko, Duruitoarea Nouă, punctele *În Deal la Lutărie* și *Ostrov* de la Drăgușeni, care aparțin aspectului regional Drăgușeni-Jura⁷³.

Pentru complexele ceramice ale ambelor variante locale sunt caracteristice aceleași categorii, însă raportul dintre ele se modifică în mod simțitor. După cum am remarcat, ceramica grosieră din siturile de tip Solonceni constituie 2-13%, iar în cele de tip Drăgușeni-Jura 30-50% (Putinești II, Putinești III). Dintre forme au fost identificate străchinile tronconice, vasele piriforme inversate, chiupurile cu corpul ovoid, strecurătorile și capacele în formă de coif suedez. Cu excepția acestora din urmă, formele respective sunt caracteristice și pentru complexele Cucuteni A. În afară de forma remarcată, ca elemente noi pentru ceramica grosieră sunt calitatea pastei și arderea vaselor. În comparație cu categoria dată din complexele Cucuteni A, pasta vaselor de uz comun din siturile de tip Solonceni (și din așezările fazei Cucuteni A-B)

⁶⁸ V. Sorochin, *Locuințele așezărilor aspectului regional Drăgușeni-Jura*, în *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, Piatra-Neamț, 1996, p. 201-231.

⁶⁹ E.V. Tsvek, *Tripol'skie poselenija Bugo-Dneprovskogo meždurečja (k voprosu o vostočnom areale kul'tury Cucuteni-Tripol'e)*, în *Pervobytnaja arheologija-poiski i naĥodki*, 1980, p. 163-185.

⁷⁰ V. Sorochin, *Locuințele așezărilor aspectului regional Drăgușeni-Jura*, în *loc.cit.*

⁷¹ N.M. Vinogradova, *Pamjatniki perehodnogo etapa Tripol'ja BI-BII v Podnestrov'e*, în *loc.cit.*, p. 53.

⁷² V. Sorochin, *Culturile eneolitice din Moldova*, în *loc.cit.*, p. 79.

⁷³ E.K. Cernyș, *Eneolit Pravoberežnoi Ucrainy i Moldavii*, în *Eneolit SSSR*, 1982, p. 199, 200.

are mai puține impurități, este mai bine frământată, iar arderea lor este, cu precădere, uniformă și completă.

A doua categorie ceramică – cu decor incizat – este reprezentată în complexele de tip Solonceni în proporție de 8-13%, în cele ale aspectului Drăgușeni-Jura de 10,4% la Putinești II, de 7% la Putinești III și de 25-27% la Druța I⁷⁴. În groapa nr. 14 de la Drăgușeni fragmentele cu șanțulețe fără pictură vizibilă constituie 25,5%, iar în asocieri cu decorul canelat și pictură bicromă 16,5%⁷⁵. Și în această categorie se sesizează o anumită îmbunătățire a pastei și arderii vaselor. Amintim că în complexele Cucuteni A-B din spațiul dintre Carpați și Prut ceramica cu decor incizat lipsește cu desăvârșire. În interfluviul Nistru-Prut ea se menține până la finalul acestei faze, îndeosebi în așezările din bazinul Nistrului, însă ponderea ei scade simțitor. Comunitățile din siturile de tip Solonceni au preluat de la cele din cadrul așezărilor de tip Drăgușeni-Jura formele vaselor și tehnica lor de decorare. În complexele ambelor variante locale s-au documentat forme similare: străchini tronconice, vase piriforme, capace semisferice, cu excepția celor în formă de coif suedez. De asemenea, în ambele tipuri de complexe craterele se întâlnesc rar. Elemente comune se constată și în decorul vaselor. Pe unele dintre acestea inciziile sunt vopsite după ardere cu alb, iar interspațiile cu roșu. Recipiente cu asemenea ornament s-au atestat la Nezvisko⁷⁶, Vasilievka⁷⁷, Drăgușeni⁷⁸ și – după cum am arătat mai sus – la Solonceni II, Alexandrovka II etc.

În complexul de la Nezvisko a fost scoasă în evidență o grupă de vase decorate la exterior cu incizii în asocieri cu pictură crudă, iar în interior pictate policrom⁷⁹. Vase decorate în acest mod s-au depistat în siturile de la Drăgușeni și se întâlnesc mai frecvent printre străchinile tronconice⁸⁰. Această grupă de vase este preluată și evoluează în siturile de tip Solonceni (Solonceni II, Gura Căinarului, Alexandrovka II), iar compozițiile decorative sunt realizate în stilurile timpurii α , α_1 etc.

A treia categorie de vase – cu decor canelat – din așezările de tip Solonceni a fost semnalată deocamdată numai în stațiunea eponimă și constituie 4%. În siturile de tip Drăgușeni-Jura ea reprezintă 29,3% la Putinești II, 41,5% la Putinești III, 40% la Druța I, iar în groapa nr. 14 de la Drăgușeni fragmentele ceramice cu caneluri în asocieri cu șanțulețe și pictură bicromă constituie 16,5%⁸¹. După cum a menționat Vl. Dumitrescu, canelurile bine marcate, vopsite aproape întotdeauna cu alb, despărțite prin benzi late

⁷⁴ I.V. Palaguta, *Keramičeskii kompleks tripol'skogo poselenija Druty I v Severnoi Moldavii*, în *VMU*, seria 8, *Istoriia*, 5, 1995, p. 57.

⁷⁵ Vl. Dumitrescu, *Unele probleme ridicate de așezarea cucuteniană de la Drăgușeni (jud. Botoșani)*, în *Din trecutul județului Botoșani*, Botoșani, 1974, p. 39.

⁷⁶ E.K. Cernyš, *K istorii naselenija eneolitičeskogo vremeni v Srednem Pridnestrov'e*, 1962, p. 36.

⁷⁷ V.G. Zhenovici, V.A. Sumova, *Tripol'skaja kul'tura Srednego Podnestrov'ja v svete novykh issledovanii*, în *PA*, 1989, p. 100.

⁷⁸ A. Crișmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Bacău, 1977, p. 31.

⁷⁹ E.K. Cernyš, *K istorii naselenija eneolitičeskogo vremeni v Srednem Pridnestrov'e*, p. 36.

⁸⁰ A. Crișmaru, *op.cit.*, p. 44, 45.

⁸¹ Vl. Dumitrescu, *Unele probleme ridicate de așezarea cucuteniană de la Drăgușeni (jud. Botoșani)*, în *loc.cit.*, p. 39.

lăsate în peretele vasului, vopsite cu roșu, reprezintă o caracteristică regională⁸². Aceste elemente decorative sunt specifice și pentru vasele cu decor canelat de la Solonceni II, însă ponderea lor a scăzut. După informațiile de care dispunem în momentul actual, categoria respectivă de vase își încetează evoluția în interfluviul Nistru-Prut în etapa Cucuteni A-B₁. La est de Nistru ceramica cu decor canelat continuă să evolueze⁸³.

A patra categorie de vase – cu decor pictat – nu depășește 10% în cadrul așezărilor de tip Drăgușeni-Jura. În așezările de tip Solonceni devine dominantă și constituie 76-85%. Începând cu etapa Cucuteni A-B₁, în așezările culturii Cucuteni din interfluviul Nistru-Prut ceramica cu decor pictat predomină în complexele ceramice. În ambele variante locale, pentru modelarea vaselor pictate s-a folosit, în general, o pastă bine frământată, în care s-a întrebuințat ca degresant nisipul fin și s-au ars la temperaturi înalte. Însă în unele complexe (Cuconeștii Vechi I) nu lipesc vasele pictate, în pasta cărora se observă impurități, iar modelarea lor s-a făcut cu o anumită neglijență. Comparând complexele ceramice de la Drăgușeni și Traian-Dealul Fântânilor, S. Marinescu-Bîlcu a scos în evidență unele elemente târzii din prima așezare. În cadrul paharelor sau cupelor cercetătoarea citată a evidențiat trei variante: cu corpul ușor bombat, gâtul scurt și larg, având pe diametrul maxim o mică proeminență-tortiță perforată vertical, caracteristică etapelor clasice ale fazei Cucuteni A; pahare cu gâtul lung și bine individualizat față de restul corpului, fiind preponderente la Drăgușeni și Traian-Dealul Fântânilor; cu gâtul înalt cât corpul, sugrumat pe mijloc și cu gura foarte largă. O particularitate a acestei forme o constituie faptul că la baza gâtului ușor evazat se află două tortițe perforate orizontal. Varianta respectivă apare rar la Drăgușeni și lipsește la Traian-Dealul Fântânilor, precum și în etapa clasică Cucuteni A₃⁸⁴. Cele trei variante de cupe sunt cunoscute și în așezările de tip Drăgușeni-Jura situate la est de Prut. Unele exemplare din prima variantă de la Nezvisko⁸⁵ și Vasilievka⁸⁶ au proeminențe perforate orizontal, dispuse la baza gâtului scurt și larg. Nu lipsește în complexele din aceste stațiuni nici varianta a doua de cupe, cu sau fără una ori două proeminențe. Un exemplar de la Druța I⁸⁷ este similar variantei a treia de cupe întâlnite rar la Drăgușeni. În complexele ceramice de tip Solonceni sunt frecvente cupele variantei a doua, dar sunt cunoscute și cele din prima și a treia variantă. În complexul ceramic de la Gura Căinarului s-au depistat două variante de cupe: cu corpul bombat, gâtul lung și buza ușor evazată; cu corpul bombat, gâtul scurt, cilindric și buza dreaptă, dar care se deosebește totuși de cupele din etapele clasice ale fazei Cucuteni A (prima variantă, după S. Marinescu-Bîlcu). În complexul dat predomină cupele primei variante⁸⁸. În așezarea Solonceni II au fost semnalate cupe din varianta a treia (după autoarea citată)⁸⁹.

⁸² Idem, *Aspecte regionale în aria de răspândire a culturii Cucuteni, în cursul primei sale faze de dezvoltare*, în SCIVA, 25, 4, 1974, p. 551.

⁸³ I.I. Zaec, S.N. Ryžov, *Poselenie tripol'skoi kul'tury Kliščev na Južnom Buge*, Kiev, 1992.

⁸⁴ S. Marinescu-Bîlcu, *Elemente târzii în ceramica Cucuteni A de la Drăgușeni și relațiile acesteia cu descoperirile de la Traian-Dealul Fântânilor*, în MemAntiq, XIX, 1994, p. 117, 119.

⁸⁵ E.K. Cernyș, *K istorii naselenija eneoliticheskogo vremeni v Srednem Pridnestrov'e*, fig. 21/10.

⁸⁶ V.G. Zbenovici, V.A. Șumova, *op.cit.*, fig. 2/1.

⁸⁷ I.V. Palaguta, *op.cit.*, fig. 3/2.

⁸⁸ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în loc.cit., p. 26.

⁸⁹ N.M. Vinogradova, *Plemena ...*, p. 43, fig. 11/2, 3, 6, 9.

O altă formă, asupra căreia a atras atenția S. Marinescu-Bîlcu, sunt craterele. O variantă a acestei forme pare să fie exemplarul de la Gura Căinarului, în care configurația formei se apropie de cea a pieselor de la Drăgușeni, însă gâtul nu este atât de bine individualizat. În schimb toatele sunt dispuse la baza gâtului, ca și la exemplarele de la Traian-Dealul Fântânilor⁹⁰

Una din formele caracteristice complexelor ceramice din faza Cucuteni A-B-Tripolie BII sunt capacele în formă de coif suedez, despre care S. Marinescu-Bîlcu susține că sunt o creație a acestei faze⁹¹. Materialele recuperate în ultimii ani ne demonstrează că prototipul acestei forme a apărut în complexele ceramice de tip Drăgușeni-Jura. Astfel de vase cu corpul semisferic și buza evazată au fost descoperite în așezările Putinești III, Druța I și Jura, cu toate că ele se întâlnesc rar.

Un alt tip de capac cu decor pictat, întâlnit rar și semnalat la Gura Căinarului, este reprezentat de vasele de formă tronconică cu mâner discoidal, suprafața ultimului fiind plană sau ușor albiată (fig. 9/8). Capace similare, ornamentate cu incizii și caneluri, au fost depistate la Putinești II și Cuconești vechi I. O variantă a acestei forme a fost descoperită la Hăbășești⁹², însă ea lipsește din repertoriul formelor din stațiunile fazei Cucuteni A cercetate pe scară largă (Cucuteni, *Frumușica*, Izvoare, Târpești etc.).

Unele similitudini între complexele ceramice din așezările de tip Drăgușeni-Jura și cele de tip Solonceni se pot constata și la alte forme, ca de exemplu, la suporturile cu partea centrală cilindrică și ambele capete în formă de pâlnie. Piese de la Nezvisko sunt decorate bi- și policrom⁹³ și sunt similare exemplarelor de la Alexandrovka II, iar suportul de la Druța I⁹⁴, decorat cu incizii, este aproape identic cu cele de la Solonceni II⁹⁵ și Gura Căinarului (fig. 9/2). Una din formele frecvente în complexul ceramic de la Drăgușeni (precum și în alte stațiuni de acest tip) sunt vasele piriforme cu gâtul mai mult sau mai puțin înalt, baza fie ușor evazată, fie dreaptă sau puțin îngroșată, umărul pronunțat sau atenuat, având pe linia diametrului maxim toate puternice, perforate vertical⁹⁶. De regulă, în complexul de la Gura Căinarului vasele de acest tip au gâtul înalt, bine individualizat, corpul rotund și partea inferioară tronconică, buza este ușor evazată, dreaptă sau chiar în formă de pâlnie, uneori puțin îngroșată, iar toatele puternice, perforate orizontal, sunt dispuse la baza gâtului sau pe linia de unire a gâtului cu corpul (fig. 9/1). Deci, există evidente particularități morfologice ale vaselor din ultima așezare și evoluția lor în comparație cu piesele de la Drăgușeni. Menționăm că vasele piriforme de la Gura Căinarului au fost decorate bicrom.

Tradițiile fazei Cucuteni A și ale complexelor de tip Drăgușeni-Jura se resimt în ceramica așezărilor de tip Solonceni și în decorul pictat. Vasele din stațiunea Solonceni

⁹⁰ S. Marinescu-Bîlcu, *Elemente târzii în ceramica Cucuteni A de la Drăgușeni și relațiile acesteia cu descoperirile de la Traian-Dealul Fântânilor*, în *loc.cit.*, p. 119, 121.

⁹¹ *Ibidem*, p. 121.

⁹² Vl. Dumitrescu și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, pl. LXXI/1.

⁹³ E.K. Cernyš, *K istorii naselenija eneoliticheskogo vremeni v Srednem Pridnestrov'e*, fig. 23/10, 11.

⁹⁴ I.V. Palaguta, *op.cit.*, fig. 2/5.

⁹⁵ T.G. Movša, *Mnogosloinoie tripol'skoe poselenie Solončeny II*, în *loc.cit.*, fig. 20/2.

⁹⁶ S. Marinescu-Bîlcu, *Ceramica cucuteniană de la Drăgușeni: tradiții, creații proprii, aspecte regionale*, în *SCIVA*, 40, 3, 1989, p. 222, 223.

II sunt pictate mono-, bi- și policrom, ornamentul fiind deseori organizat în câteva registre sau fiind dispus pe tot exteriorul, indiferent de formă, ultima trăsătură fiind de tradiție Cucuteni A. În paralel cu grupele stilistice caracteristice fazei Cucuteni A-B, în decorul vaselor se păstrează ornamentul executat în stilurile fazei Cucuteni A. Stilul timpuriu α se întâlnește frecvent pe vasele de la Soloncenii II. Pe fondul roșu s-au pictat benzi albe, care sunt mărginite de benzi negre de aceeași lățime. De asemenea, este prezent stilul α_1 , care apare la finele fazei Cucuteni A. Pe fondul alb se desenează cu două linii negre paralele în spirală, iar liniile mediane înguste sunt de culoare roșie (fig. 11/5). Un loc însemnat în pictura vaselor de la Soloncenii II îl ocupă grupa stilistică α , reprezentată de variantele α_1 , α_{1a} și α_{1b} . Grupa stilistică δ este prezentă prin variantele δ_1 , δ_{1a} și δ_4 , dintre care s-au folosit, cu precădere, δ_1 și δ_4 . Stilul γ este reprezentat de varianta γ_2 , care se întâlnește rar. Pe fondul roșu sunt desenate cu negru rânduri de „X”, care alternează cu linii negre orizontale, interspațiile dintre rânduri fiind vopsite cu alb (fig. 11/2-4)⁹⁷.

În complexul ceramic de la Orheiul Vechi, în comparație cu cel de la Soloncenii II, vasele pictate de tradiție Cucuteni A sunt mai puține. Sunt frecvente recipientele al căror ornament a fost executat în grupa stilistică α , respectiv în variantele α_1 și α_{1a} . O particularitate a ultimei variante constă în faptul că interspațiile libere nu sunt vopsite cu negru, ci hașurate cu linii negre înguste. În stilul δ_1 desenul constă în rânduri de „X” pictate cu negru pe fond alb, iar ulterior vopsite deasupra cu roșu. O grupă însemnată de piese a fost executată în stilul δ_4 (fig. 13/1-7)⁹⁸.

În complexul ceramic de la Gura Căinarului, și îndeosebi în L. 3, au fost semnalate piese decorate în stilul α . Pe fondul roșu al vasului s-a pictat decorul cu linii albe și roșii mărginite de cele negre. Liniile albe și negre au aproximativ aceeași lățime. Motivul ornamental principal este spirala, care este dispusă liber pe exteriorul vasului, interspațiile fiind uneori vopsite. De aproximativ același număr de vase este reprezentat și stilul α_1 . Ceramica pictată în stilurile α_1 și α_2 este într-un număr destul de mic. După cum s-a remarcat în istoriografie, grupa stilistică α este cea mai timpurie în ceramica fazei Cucuteni A-B și este similară stilurilor ceramicii pictate din faza Cucuteni A. După cum a subliniat S. Marinescu-Bîlcu, ornamentarea bicromă combinată cu canelurile, întâlnită la Drăgușeni, se regăsește, dar de această dată fără caneluri, în așezări din etapa Cucuteni A-B₁⁹⁹. În acest sens deosebit de semnificative sunt informațiile din stațiunea de la Gura Căinarului. În decorarea vaselor pictate predomină bicromia (motive roșii sau negre pe fond alb), care a fost semnalată pe 62% din numărul total de piese (alb și roșu – 48%; alb și negru – 14%). Mai mult de jumătate din materialele pictate bicrom au fost recuperate din L. 3. Principalele elemente decorative sunt spirala și benzile orizontale, care au fost trasate uneori și pe partea interioară a buzei. În stațiune este prezent și stilul α_1 . Motivele s-au desenat cu negru pe fond alb, medianele constând în linii roșii înguste. Elementele decorative sunt spirala, festonul cu o bandă scurtă în interior etc. Ceramica pictată în acest stil constituie 20%. Stilul α_2 este

⁹⁷ N.M. Vinogradova, *Plemena ...*, p. 47, 49.

⁹⁸ N.M. Vinogradova, V.S. Beilekci, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 73-75.

⁹⁹ S. Marinescu-Bîlcu, *Elemente târzii în ceramica Cucuteni A de la Drăgușeni și relațiile acesteia cu descoperirile de la Traian-Dealul Fântânilor*, în *loc.cit.*, p. 123.

reprezentat de 6% din materiale. Alte grupe stilistice sunt reprezentate la fel, de un număr mic de piese, între care predomină variantele δ_1 , δ_2 și δ_4 ¹⁰⁰.

În cadrul siturilor de tip Solonceni, N.M. Vinogradova a inclus o serie de așezări, care – în stadiul actual al cercetărilor – nu pot fi atribuite cu certitudine acestei variante locale. Este vorba despre stațiunile Florești-Zagotzerno, Iablona, probabil și Alexandreni etc.¹⁰¹, unele dintre ele făcând parte din aspectul Iablona¹⁰². În afară de stațiunile menționate mai sus, reprezentate de complexe ceramice însemnate, acestui tip îi poate fi atribuit și așezarea de la Perlicani¹⁰³.

O altă problemă a așezărilor de tip Solonceni este cea a cronologiei lor relative. Prezența ceramicii cu decor canelat și a procentului înalt (65%) a materialelor pictate în stilurile timpurii din cadrul stațiunii Solonceni II pare să indice faptul că ea ar fi cea mai timpurie din acest aspect regional. Probabil că așezarea de la Perlicani, unde s-a depistat ceramică cu decor canelat¹⁰⁴, este sincronă cu cea de la Solonceni II. Din punct de vedere cronologic urmează stațiunea de la Orheiul Vechi, în materialele căreia stilurile timpurii constituie 37%¹⁰⁵. După cum am remarcat, în ceramica pictată de la Gura Căinarului predomină stilurile α și β , cele timpurii fiind reprezentate de un număr mic de piese. După toate probabilitățile, această așezare se plasează după cea de la Orheiul Vechi. Aceeași situație a fost constatată și pentru stațiunea Alexandrovka II, care – după formele și stilurile ceramicii pictate – este sincronă cu cea de la Gura Căinarului.

Așadar, analiza materialelor din așezările de tip Solonceni a evidențiat particularitățile și locul acestora în cadrul culturii Cucuteni. Ele s-au format pe baza stațiunilor de tip Drăgușeni-Jura, în procesul de tranziție de la faza A la etapa A-B₁.

CUCUTENI SETTLEMENTS OF SOLONCENI-TYPE

Abstract

The author presents some settlements with common features, which he considers to belong to Solonceni regional aspect of the Cucuteni culture. The Solonceni aspect was introduced in the archaeological literature by T.G. Movșa and its characteristics were delineated by N.M. Vinogradova.

The present contribution is a review of the main discoveries from several Solonceni-type settlements, trying to establish the time span of this regional aspect

¹⁰⁰ V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 29, 30.

¹⁰¹ N.M. Vinogradova, *Plemena ...*, p. 57-63.

¹⁰² V. Ja. Sorokin, *Kul'turno-istoričeskie problemy plemen srednego Tripol'ja Dnestrovsko-Prut'skogo mezhdureč'ja*, în *IAM*, 3, 1989, p. 51, 52.

¹⁰³ A.A. Kravčenko, *Arheologični pamjatki v dolinah ričok Trostjanets i Jagorlik*, în *MAPP*, 3, 1960, p. 169, 171.

¹⁰⁴ *Ibidem*, fig. 3.

¹⁰⁵ N.M. Vinogradova, *Plemena ...*, p. 64.

within the Cucuteni culture. Resuming, the genesis moment of the Solonceni aspect is to be found in the transitional stage between the A and A-B phases of the Cucuteni culture, succeeding the Drăgușeni-Jura aspect.

EXPLANATION OF THE FIGURES

- Fig. 1 – The map of the Solonceni-type settlements: 1 – Solonceni II; 2 – Mârzești; 3 – Gura Căinarului; 4 – Alexandrovka II; 5 – Orheiul Vechi; 6 – Perlicani.
- Fig. 2 – Gura Căinarului. Draught of the dwellings: 1 – vegetable layer; 2 – the filling of L. 3; 3 – sterile soil; 4 – adobe fragments; 5 – shreds; 6 – ashes; 7 – flint tools; 8 – animal bones; 9 – gravels.
- Fig. 3 – The tomb from Orheiul Vechi (*apud* N.M. Vinogradova *et alii*, 1974).
- Fig. 4 – Alexandrovka II. Draught of the *altar* no. 2.
- Fig. 5 – Alexandrovka II. Draught of the *altar* no. 1.
- Fig. 6 – Alexandrovka II. Draught of L. 1.
- Fig. 7 – 1-17 – artefacts from Mârzești.
- Fig. 8 – 1-15 – artefacts from Alexandrovka II.
- Fig. 9 – 1-15 – pottery from Gura Căinarului.
- Fig. 10 – The typology of the pottery from Solonceni II: 1-13 – painted pottery; 4-16 – incisions decorated pottery (*apud* N.M. Vinogradova, 1983).
- Fig. 11 – 1-8 – shreds from Solonceni II (*apud* N.M. Vinogradova, 1983).
- Fig. 12 – Orheiul Vechi. The typology of the pottery: 1-10, 13, 14 – painted vessels; 11, 12 – incisions decorated pottery; 15, 16 – pottery of Cucuteni C-type (*apud* N.M. Vinogradova, 1983).
- Fig. 13 – Orheiul Vechi: 1-7 – painted shred; 8 – painted and incised shred (*apud* N.M. Vinogradova *et alii*, 1974).
- Fig. 14 – 1-6 – pottery from Alexandrovka II.
- Fig. 15 – 1-11 – plastic art from Gura Căinarului.

MATERIALE ARHEOLOGICE DIN AȘEZAREA CUCUTENI A-B ȘI B DE LA MĂRGINENI, JUD. NEAMȚ

de Neculai Bolohan
și Cristina Crețu

Depresiunea Cracău-Bistrița a constituit de-a lungul timpului o zonă prielnică locuirii, fapt demonstrat de condițiile de habitat, dar și de numeroasele și diversele situri arheologice semnalate sau cercetate în această zonă¹

Între anii 1993 și 1997, în cadrul șantierului arheologic Dochia (comuna Girov, județul Neamț) au fost realizate cercetări sistematice în punctele *Sărățica* (așezare hallstattiană)² și *La Perdele* (necropolă carpică și așezare aparținând culturii Noua)³. Expedițiile periegetice în zonele adiacente au evidențiat prezența mai multor vestigii aparținând unor orizonturi cultural-cronologice diferite. Informația arheologică a fost întregită de rezultatele cercetărilor de suprafață întreprinse pe terasa stângă a râului Cracău (în aval de satul Dochia, în zona Dealului Cracău), în punctul *Bahna*, situat pe terasa din stânga pârâului Câlneș, pe Movila Icașului / Iucașului și pe platoul

¹ Dintre numeroasele contribuții care au avut drept obiectiv cercetarea Depresiunii Cracău-Bistrița, menționăm doar următoarele titluri: C. Matasă, *Cercetări din preistoria județului Neamț*, în *BCMI*, 97 (1938), 1940, p. 5-41; D. Monah, Șt. Cucuș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985; Șt. Cucuș, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Neamț*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 5-61; Gh. Lupașcu, *Depresiunea Cracău-Bistrița. Studiu pedogeografic*, Iași, 1996; Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, BMA, VIII, Piatra-Neamț, 2000.

² N. Bolohan, *Șantierul arheologic de la Dochia, com. Girov, jud. Neamț*, în *CCAR. Campania 1998*, 1999, p. 37-39; Idem, *Șantierul arheologic de la Dochia, com. Girov, jud. Neamț*, în *CCAR. Campania 1999*, 2000, p. 34, 35, pl. 12; S. Haimovici, C. Crețu, *Observații privind materialul arheozoologic din așezarea hallstattiană de la Dochia-„Sărățica”, com. Girov, jud. Neamț*, în *MemAntiq*, XXII, 2001, p. 397-412.

³ N. Bolohan, *Șantierul arheologic de la Dochia, com. Girov, jud. Neamț*, în *loc.cit.*, p. 37-39; Idem, *The Carpic Cemetery from Dochia (Neamț County). Preliminary notes*, în *SAA*, V, 1998, p. 117-134; Idem, *Coutumes funéraires des Carpes entre le monde romanisé et les voisins de l'Empire Roman*, în *Romanità orientale e Italia meridionale dall'antichità al medioevo. Paralleli storici e culturali. Atti del II Convegno di Studi italo-romeno (Bari, 19-22 ottobre 1998)*, a cura di St. Santelia, Bari, 2000, p. 93-101; E.-R. Munteanu, N. Bolohan, *Necropola carpică de la Dochia-„La Perdele”, comuna Girov, județul Neamț*, în *MemAntiq*, XXII, 2001, p. 291-308.

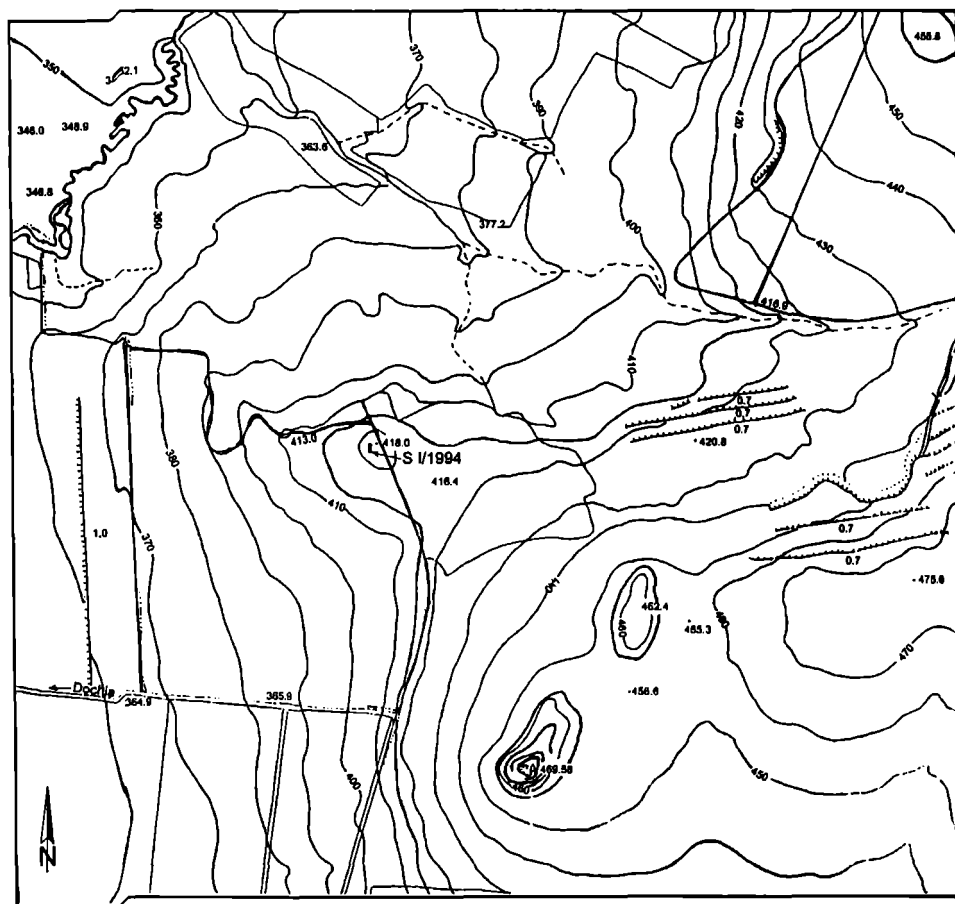

Fig. 1 – Schița topografică a zonei cercetate

Iugani⁴. Aceste ultime două puncte se află pe teritoriul comunei Mărgineni, unitate administrativ-teritorială vecină comunei Girov⁵.

Punctul *Iugani*, care păstrează resturi de locuire cucuteniene și din secolele II-IV d.Hr., a fost semnalat în perioada interbelică de către C. Matasă⁶. Ulterior, a fost amintit sub numele de *Dealul lui Tănase* în repertoriul așezărilor cucuteniene, întocmit de D. Monah și Șt. Cucuș⁷.

Platoul Iugani are o suprafață de aproximativ 3,5 ha și prezintă condiții prielnice locuirii. În apropiere se află câteva surse de apă (la 50 m spre sud-est se află un izvor cu caracter permanent, iar spre nord și nord-est, alte izvoare). Așezarea mai sus menționată este plasată pe un promontoriu apărut natural din trei părți de pante abrupte (nord, vest și sud), iar în punctul de legătură cu restul platoului a fost realizat un șanț de apărare, ale cărui urme se mai păstrează doar în extremitatea sa nordică. Prospectarea arheologică, precum și observațiile noastre au fost mult îngreunate din cauza efectelor exploatării agricole intense, pe de o parte, iar pe de altă parte, din cauza configurației actuale a extremității de nord și nord-est, marcată de efectele unei alunecări de teren, care a dus la dispariția unei treimi din suprafața așezării.

Cu scopul de a obține unele date privind suprafața așezării, structura internă și durata de locuire, în vara anului 1994 s-a realizat un sondaj concretizat prin trasarea unei secțiuni de control (20 x 1,50 m) orientată pe direcția nord-sud. S-a observat că stratul ce conține sporadice resturi arheologice are grosimea de 10-15 cm și suprapune pământul galben, steril. În stratul arheologic puternic deranjat, alături de artefactele cucuteniene au fost identificate și câteva fragmente ceramice aparținând civilizației dacilor liberi (secolele II-IV d.Hr.). În aceste condiții, nu au putut fi efectuate alte observații stratigrafice, sarcina noastră constând doar în colectarea artefactelor.

Materialul arheologic cucutenian⁸, cules de la suprafața solului, este reprezentat de fragmente de vase, statuete antropomorfe, fragmente de lipitură, râșnițe, precum și numeroase obiecte din piatră.

⁴ Zona supusă atenției se află în partea central-estică a Depresiunii Cracău-Bistrița (Gh. Lupașcu, *op. cit.*, fig. 1).

⁵ Mulțumim Primăriei comunei Mărgineni, jud. Neamț, pentru permisiunea de a întreprinde cercetări la *Iugani*, punct amplasat pe un teren aflat în proprietate comunală.

⁶ C. Matasă, *op. cit.*, p. 32, 33.

⁷ D. Monah, Șt. Cucuș, *op. cit.*, p. 117, nr. 642. În bibliografia indicată cu acest prilej se face referire la un articol al lui V. Tufescu, în care s-ar semna punctul arheologic în discuție. Trebuie făcută precizarea că autorul menționat prezintă doar o hartă sumară a locurilor unde au fost semnalate vestigiile cucuteniene, fără a aminti sub nici o formă punctul *Iugani*, fie sub această denumire, fie sub o altă (V. Tufescu, *O regiune de vie circulație: „Poarta Târgului Frumos”*, în *BSRRG*, LIX, 1940, p. 354, fig. 11).

⁸ Materialul arheologic prezentat a fost recuperat în urma unei cercetări de suprafață efectuate împreună cu o grupă de studenți de la Facultatea de Istorie din Iași, în iulie 1994.

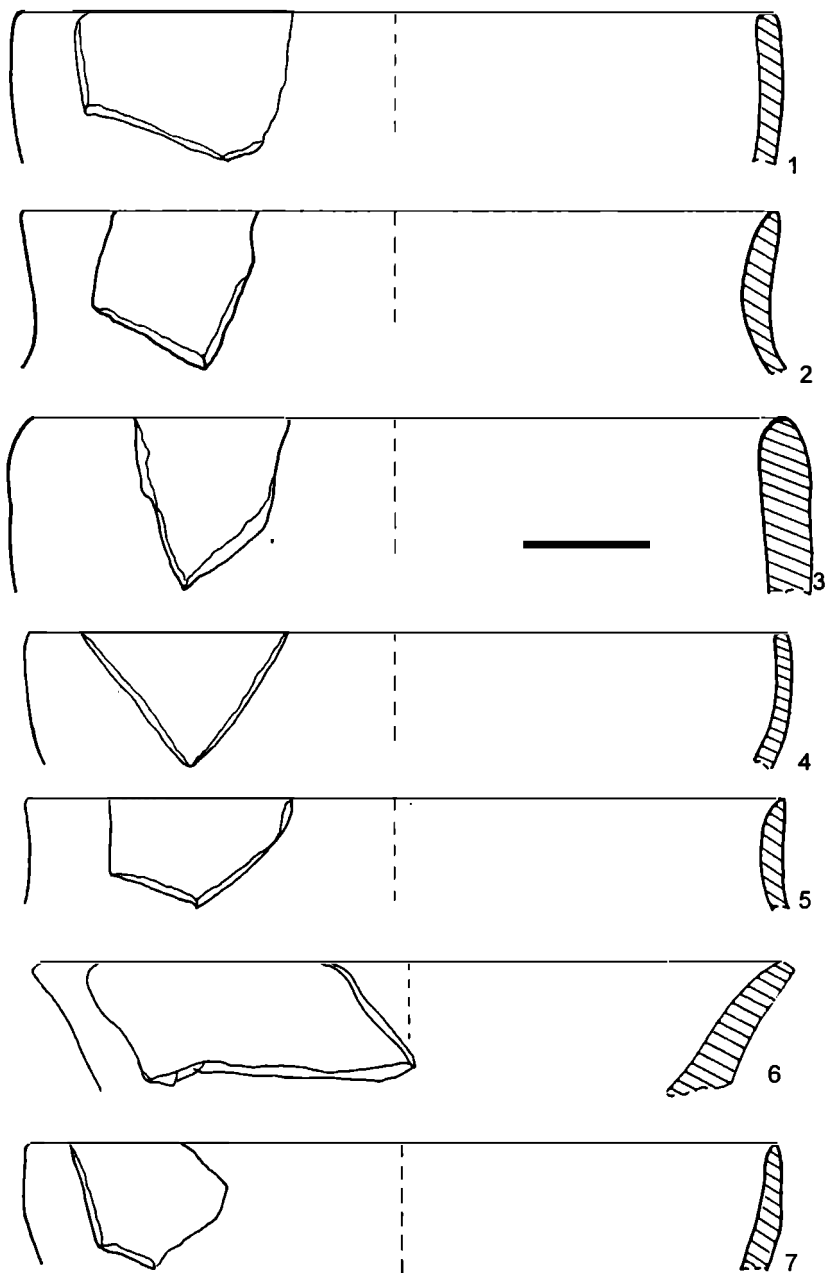

Fig. 2 – 1-7 - fragmente de buză de la vase cucuteniene

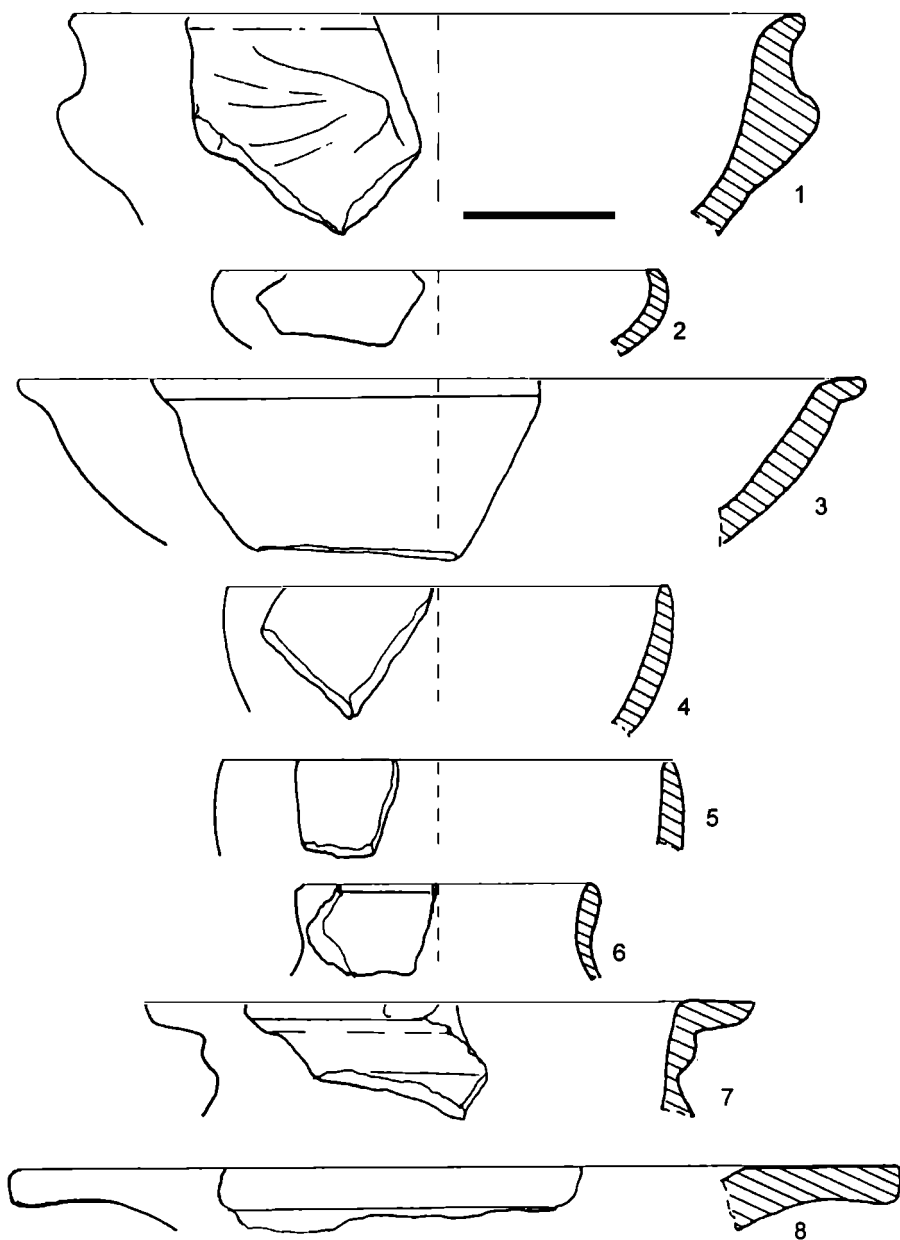

Fig. 3 – Fragmente de buză
de la vase cucuteniene (1-6) și dacice (7, 8)
www.cimec.ro

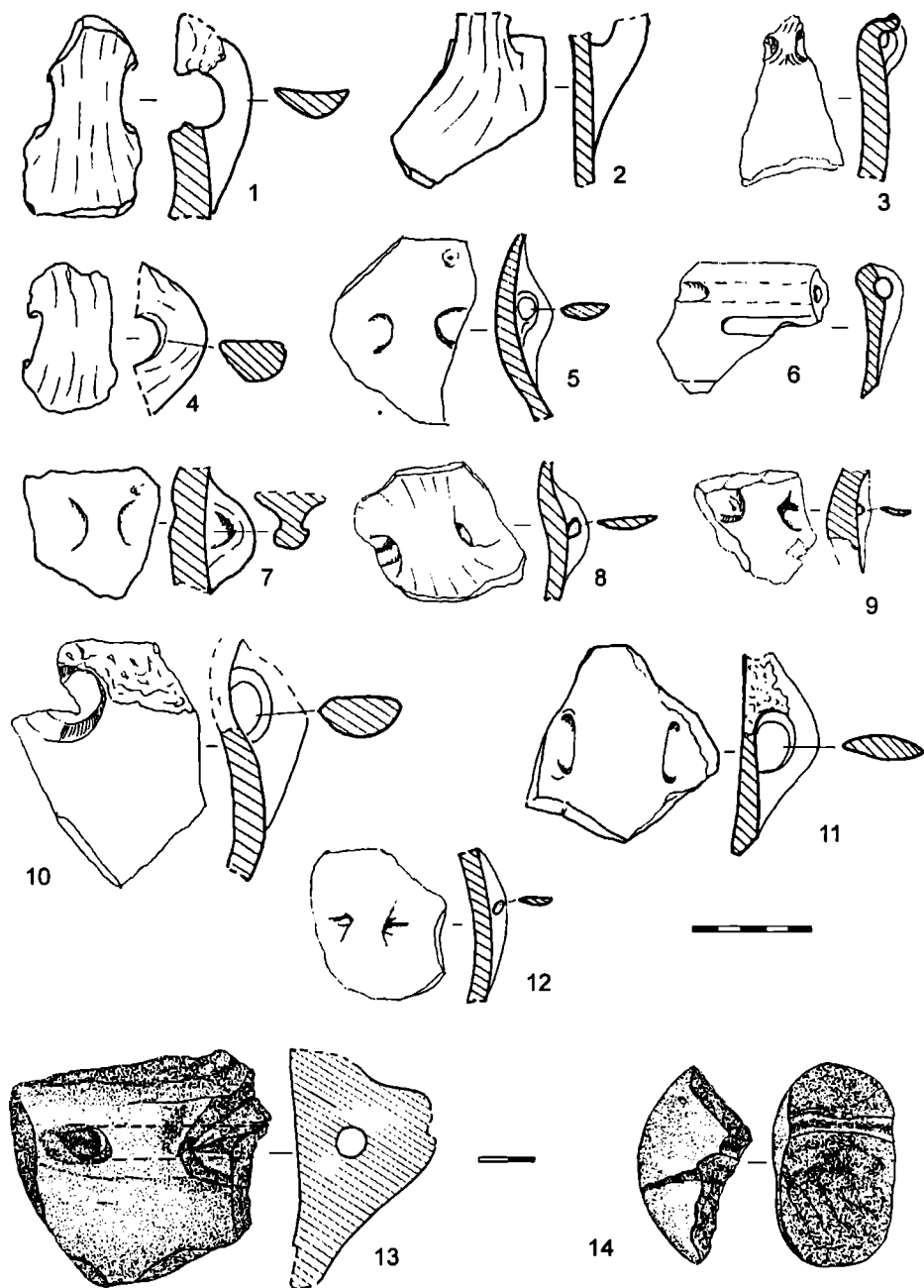

Fig. 4 – Proeminențe-tortije: perforate (1-6, 8-13) și neperforată (7);
greutate din lut ars fragmentară (14)

1. Olăria

A fost recoltat un lot de 83 de fragmente ceramice, provenind – în general – de la vase, dintre care 34 sunt buze, 25 toarte, proeminențe perforate și o urechiușă, două reprezintă funduri de vase, iar restul provin din diferite părți ale recipientelor ceramice sau de la vase-suport.

Deoarece materialul este rulat și corodat, ne-am rezumat cu această ocazie la o prezentare sumară a acestuia, analizând un număr de doar 28 de fragmente ceramice, considerate a fi reprezentative. Toartele, proeminențele perforate vertical sau orizontal și urechiușa (fig. 4), precum și buzele de vase (fig. 2, 3) dovedesc faptul că pasta din care au fost frământate vasele este, în general, bine frământată, având ca degresant fragmente ceramice bine pisate (fig. 2/1, 2, 4-7; 3/1, 2, 4-6; 4/1, 5, 6, 8, 11, 12) sau mai puțin pisate (fig. 3/3; 4/2-4, 7, 9, 10, 13). Unele fragmente ceramice au un aspect neîngrijit (fig. 2/3; 4/3, 7, 13). Arderea vaselor a fost bine realizată. Există puține situații de ardere incompletă (fig. 2/3; 3/3; 4/4). Câteva fragmente păstrează urmele arderii secundare. Culoarea care predomină la exterior, la interior, precum și în spărtură, este cea roșie-cărmăzie. Fac excepție două fragmente de tortă de culoare brună, care păstrează urmele angobei de culoare cafenie (fig. 4/1, 2), precum și câteva fragmente ceramice nerepresentative.

Am considerat că cea mai mare parte a materialului de la *Iugani* aparține categoriei reprezentată de ceramica de uz comun, nedecorată. Deși fragmentele păstrate sunt de mici dimensiuni și nu pot oferi date precise privind tipul de vase de la care provin, au putut fi identificate totuși câteva forme ceramice: castroane, străchini, chiupuri și boluri.

O situație aparte este reprezentată de cele șapte fragmente provenind de la un vas de dimensiuni mari, cu decor pictat atât în interior, cât și la exterior, încadrat în faza Cucuteni A-B₁ (stilul β). Toate fragmentele ceramice au fost găsite în același loc, astfel că a putut fi reconstituită forma recipientului de la care proveneau (fig. 5).

Cele două buze de vas de factură dacică (fig. 3/7, 8) au culoare cenușie și provin, probabil, de la două fructiere.

2. Plastica antropomorfă

Alături de olăria prezentată mai sus, au mai fost recuperate opt statuete antropomorfe, aflate în stare fragmentară, și una posibil zoomorfă, care se încadrează în fazele Cucuteni A-B și B. Pasta din care au fost lucrate statuetele este fină, bine frământată, arsă la roșu-cărmăziiu.

Descrierea statuetelor

1. Statuetă feminină (fig. 6/3), fragmentară, de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm), modelată realist. Este lucrată dintr-o singură bucată, având picioarele lipite, dar clar delimitate și torsul înclinat spre față. În zona șoldurilor prezintă două perforații. Piesa a fost acoperită cu un slip cărmăziiu. După analogiile existente în lucrarea de specialitate a lui D. Monah⁹, piesa este specifică fazelor A-B și B ale culturii Cucuteni.

⁹ D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA, III, Piatra-Neamț, 1997, fig.125/1; 138/3; 162/6; 187/2.

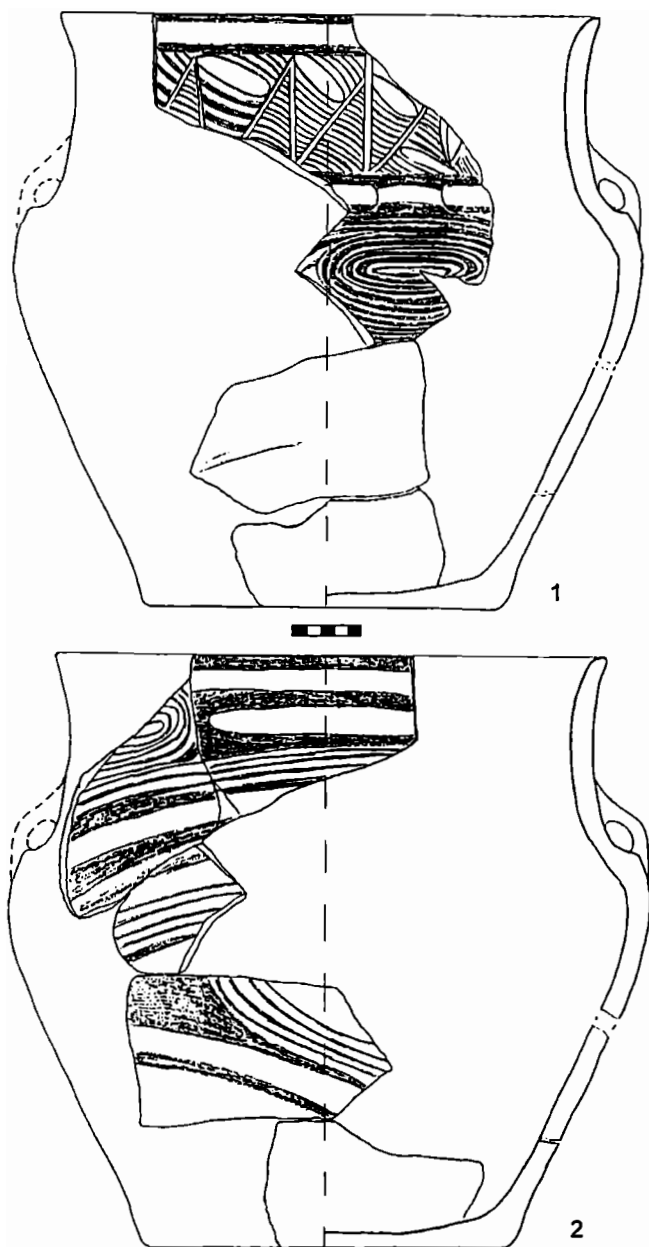

Fig. 5 – Vas Cucuteni A-B fragmentar: 1 - exterior; 2 - interior

2. Statuetă feminină (fig. 6/5), fragmentară, de dimensiuni mici (categoria 3-5 cm), modelată realist. Este lucrată dintr-o singură bucată, având poziție verticală, torsul plat, cu *amorse*, talia marcată, șolduri și fese proeminente, marcate printr-o incizie și picioarele modelate sub forma unui cilindru. Decorul constă în două perforații situate pe *amorse* și incizii. D. Monah prezintă o figurină asemănătoare¹⁰, de la Polivanov Jar, dar fără perforațiile de pe *amorse* și fără incizii, piesă ce se încadrează în faza Cucuteni B.

3. Statuetă feminină (fig. 6/1), fragmentară, de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm), lucrată realist, dintr-o singură bucată. Are poziție verticală, șoldurile și fesele fiind proeminente. Picioarele sunt modelate sub forma unui cilindru, demarcate printr-o incizie. Mâinile sunt sugerate prin două proeminențe, prezentând câte o scobitură de o parte și de alta, similare celei care marchează ombilicul. Partea frontală a statuei este decorată prin incizii executate în zona inferioară. În privința formei există analogii în fazele Cucuteni A-B și B¹¹, dar nu au putut fi identificate analogii în privința decorului.

4. Fragment (fig. 6/9) reprezentând piciorul unei statuete antropomorfe de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm). Picioarele au fost modelate separat și alipite în zona gambelor și a pulpelor. În dreptul genunchiului a fost realizată o perforație; în apropierea rupturii s-a păstrat o incizie. Piese similare au fost identificate de H. Dumitrescu în așezarea de la Traian-Dealul Fântânilor (Cucuteni A-B)¹².

5. Fragment (fig. 6/7) provenind de la o statueta de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm), modelată schematic, dintr-o singură bucată. Se încadrează în categoria reprezentărilor în poziție verticală, cu corpul applatizat, talia marcată și partea inferioară de formă cilindrică, cu picioarele delimitate printr-o incizie. Deasupra taliei sunt realizate două perforații. Piesa a fost acoperită cu slip de culoare mai deschisă. Piese analoage se regăsesc în fazele A-B și B¹³.

6. Fragment (fig. 6/2) reprezentând bustul unei statuete feminine de dimensiuni mijlocii, modelată schematic. Poziția corpului era probabil verticală, cu torsul plat, *amorse* perforate, dintre care doar una păstrată, și sâni. Astfel de piese se regăsesc în fazele Cucuteni A-B și B¹⁴.

7. Fragment (fig. 6/8) provenind de la o statueta feminină modelată schematic, cu capul reprezentat printr-o proeminență tronconică; torsul este applatizat și prezintă două *amorse* perforate și sâni. Astfel de piese sunt întâlnite în faza B a culturii Cucuteni¹⁵.

8. Fragment (fig. 6/4) provenind de la o statueta de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm), modelată dintr-o singură bucată. Face parte din categoria statuetelor masculine, reprezentate vertical, cu partea inferioară conică. Sexul este modelat plastic. Are analogii în faza Cucuteni B¹⁶.

¹⁰ *Ibidem*, fig. 222/5.

¹¹ *Ibidem*, fig. 108/4, 5; 109/5, 8; 112/1; 115/1; 158/7.

¹² *Ibidem*, fig. 19/9; 20/4, 5 și bibliografia aferentă.

¹³ *Ibidem*, fig. 127/10; 128/11; 149/5; 172/1.

¹⁴ *Ibidem*, fig. 126/14; 127/9; 157/1; 157/10; 160/5, 7, 11.

¹⁵ *Ibidem*, fig. 155/5; 160/11; 214/2.

¹⁶ *Ibidem*, fig. 141/7, 9, 10.

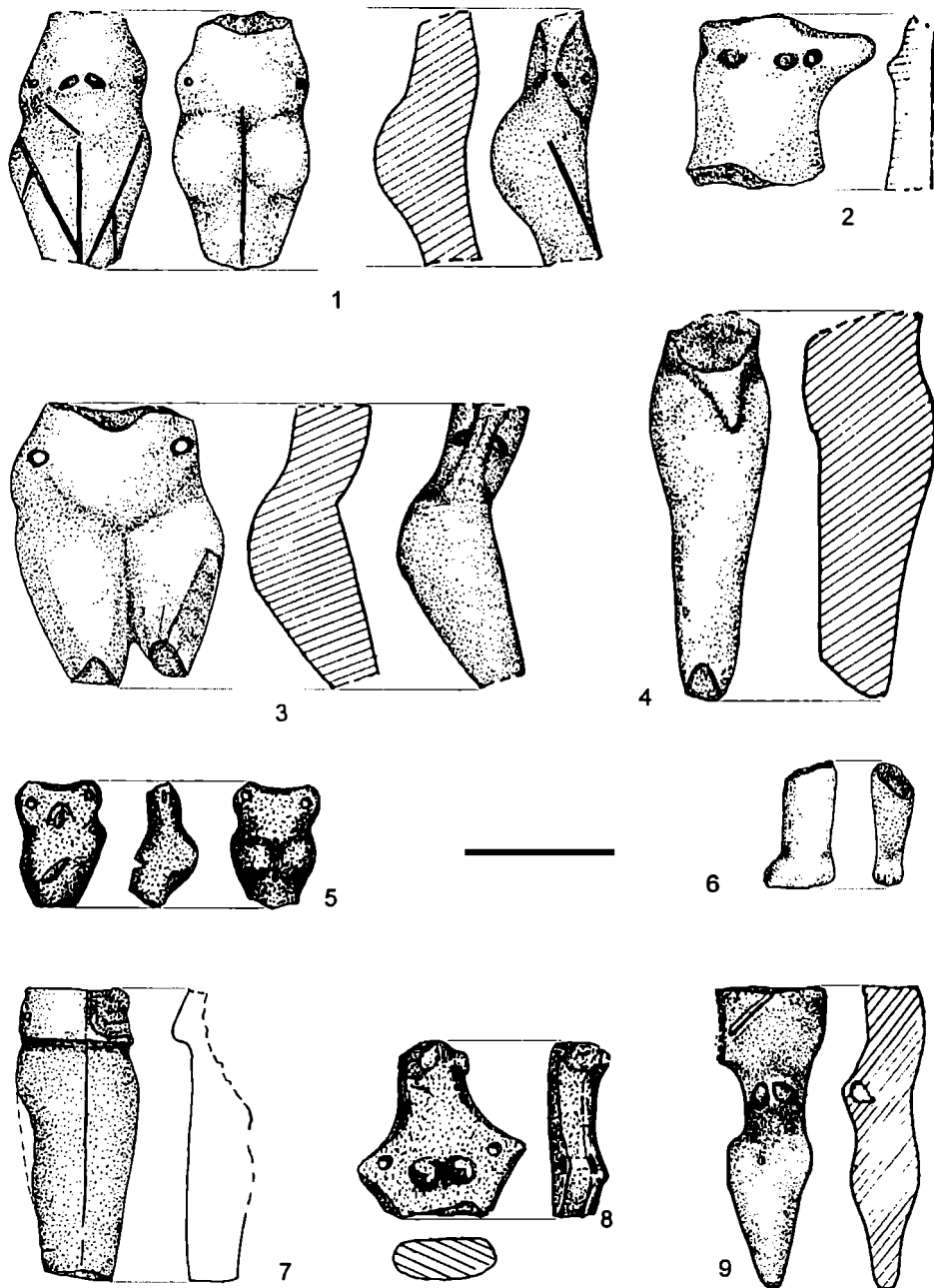

Fig. 6 – Plastică cucuteniană: antropomorfă (1-5, 7-9) și zoomorfă (6)

Pe lângă cele șapte statuete antropomorfe s-a mai găsit și un fragment de mici dimensiuni (2,5 cm) (fig. 6/6), reprezentând partea inferioară a unui picior, provenind probabil de la o statuță zoomorfă.

Inventarul obiectelor lucrate din lut este completat și de o greutate de război de țesut fragmentară. Pe aceeași suprafață au mai fost găsite și câteva bucăți de lipitură, de mari dimensiuni, care prezintă urmele imprimate ale unor structuri lemnoase. În compoziție au fost incluse mici pietre, precum și vegetale. Unele fragmente au fost arse până la vitrificare.

3. Obiecte de piatră

Cea mai mare parte a artefactelor recoltate de pe suprafața platoului Iugani este constituită dintr-un număr de 69 de obiecte de silex, precum și alte roci. În continuare vom proceda la o scurtă prezentare a utilajului litic¹⁷, după cum urmează¹⁸:

1. Nucleu cu formă prismatică (fig. 7/1). Prezintă un plan de lovire. Silex.
2. Nucleu epuizat (fig. 7/2). Silex.
3. Percutor (fig. 7/3). Probabil un nucleu epuizat refolosit ca percutor. Silex.
4. Așchie fin retușată în partea distală (fig. 8/5). Retușe directe, simple. Silex.
5. Așchie corticală retușată în partea distală (fig. 8/6). Silex.
6. Așchie cu știrbituri de utilizare pe una dintre laturi (fig. 7/5). Silex.
7. Așchie neprelucrată (fig. 8/7). Silex.
8. Așchie cu știrbituri de utilizare (fig. 7/10). Silex.
9. Așchie corticală sau provenind de la un topor de piatră șlefuită (fig. 8/4), cu știrbituri de utilizare în partea proximală a laturii stângi. Silex.
10. Așchie cu două laturi retușate abrupt, cu retușe alterne (fig. 8/3). Silex.
11. Așchie neretușată (fig. 7/8). Silex.
12. Așchie cu știrbituri de utilizare (fig. 8/8). Silex.
13. Așchie fragmentară neretușată (fig. 7/11). Silex.
14. Așchie neretușată (fig. 7/6). Silex.
15. Așchie neretușată (fig. 7/7). Silex.
16. Așchie neretușată (fig. 8/10). Păstrează urme ale cortexului. Silex.
17. Așchie fragmentară (fig. 8/2). Păstrează cortex pe una dintre laturi. Pe cealaltă prezintă retușe directe. Silex.
18. Așchie neretușată (fig. 8/11). Silex.
19. Așchie fragmentară neretușată (fig. 7/9). Silex..
20. Așchie neretușată (fig. 8/9). Silex.
21. Așchie neretușată (fig. 7/4). Silex.
22. Așchie nucleară groasă (fig. 8/1), cu știrbituri de utilizare, cu retușe la extremitatea distală și pe latura stângă. Retușe fine, marginale, simple. Silex.
23. Așchie fragmentară sau front de gratoar (fig. 7/12). Retușe oblice, directe. Silex.

¹⁷ Pentru identificarea utilajului litic, am beneficiat de consilierea științifică a d-lui dr. V. Chirica și a d-nei muzeograf S. Țurcanu, cărora le mulțumim.

¹⁸ În acest catalog nu au fost incluse numeroase așchii, considerate ca fiind nereprezentative.

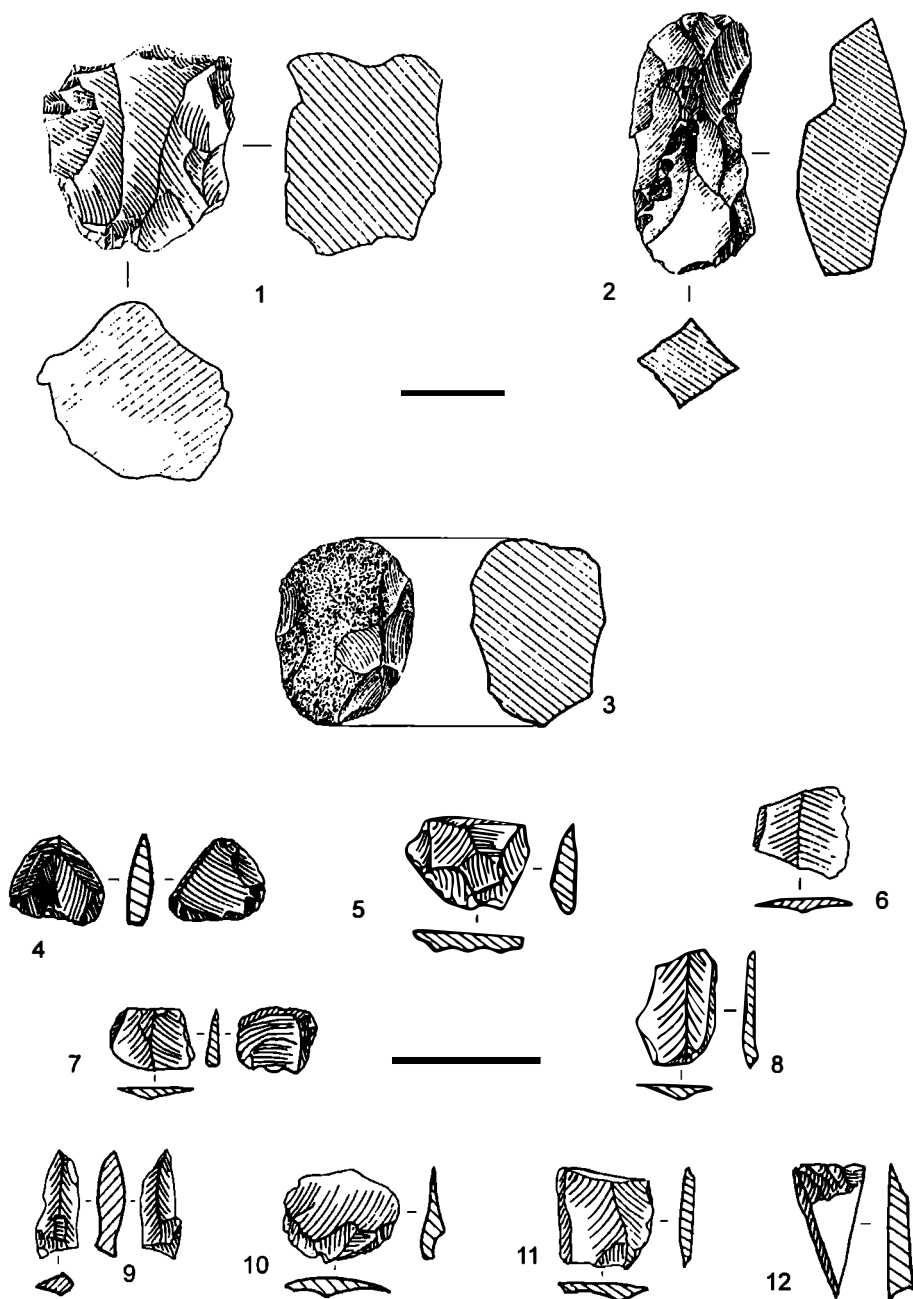

Fig. 7 – Piese din silex: 1, 2 - nuclee; 3 - percutor; 4-12 - așchii

24. Lamă fragmentară (fig. 9/10). Se păstrează partea mediană. Știrbituri de utilizare pe una dintre laturi. Secțiune trapezoidală. Laturile au fost paralele. Gresie silicioasă.
25. Lamă fragmentară (fig. 9/2), spartă în partea distală. Posibil gratoar în curs de prelucrare. Profil pseudocarenat. Retușe continui, marginale, simple, pe ambele laturi. Silex.
26. Lamă fragmentară (fig. 9/16). Se păstrează partea mediană. Secțiune trapezoidală. Retușe bifaciale pe latura dreaptă. Silex.
27. Lamă neretușată întreagă (fig. 9/15). Secțiune trapezoidală. Silicolit.
28. Lamă fragmentară (fig. 9/8). Lipsește partea proximală. Secțiune trapezoidală. Știrbituri de utilizare pe ambele laturi. Gresie silicioasă.
29. Lamă fragmentară (fig. 9/13). Se păstrează partea mediană. Secțiune triunghiulară. Parțial retușată pe o latură. Retușe directe, simple. Silex.
30. Lamă întreagă (fig. 9/9). Secțiune trapezoidală. Retușată continuu pe una dintre laturi. Silex.
31. Lamă fragmentară sau străpungător pe lamă (fig. 9/11), cu retușe continui, care pătrund adânc în corpul piesei, în partea distală. Spărtură longitudinală. Silex.
32. Lamă fragmentară (fig. 9/3). Lipsește partea distală. Retușe continui, bifaciale, ușor oblice pe latura dreaptă și retușată parțial cu retușe directe pe latura stângă. Menilit.
33. Lamă fragmentară (fig. 9/7). Lipsește zona proximală. Retușe parțiale directe, pe ambele laturi. Silex calcinat.
34. Lamă fragmentară (fig. 9/4). Se păstrează partea mediană. Retușe directe pe una dintre laturi și bifaciale pe cealaltă. Pe unele porțiuni păstrează cortex. Silex.
35. Lamă fragmentară (fig. 9/10). Prezintă mici retușe pe una dintre laturi. Păstrează urme ale cortexului. Silex.
36. Lamă fragmentară (fig. 9/5). Se păstrează partea mediană. Retușe inverse continui, semiabrupte pe una dintre laturi. Știrbituri de uzură pe cealaltă latură. Silex.
37. Lamă fragmentară (fig. 9/12). Se păstrează partea proximală. Profil puțin arcuit. Știrbituri de utilizare pe ambele laturi. Gresie.
38. Lamă fragmentară (fig. 9/14). Se păstrează partea mediană. Laturi divergente. Secțiunea triunghiulară. Retușe directe, marginale, simple pe una dintre laturi. Obsidian.
39. Lamă fragmentară (fig. 9/1), ruptă prin flexiune în partea distală. Laturi paralele. Retușe continui pe ambele laturi: directe, simple pe latura stângă, oblice și acoperitoare pe cea dreaptă. Silex.
40. Lamă fragmentară (fig. 9/6), spartă la partea distală. Retușe directe, oblice. Silex.
41. Lamă fragmentară (fig. 9/17). Se păstrează partea mediană. Secțiune trapezoidală. Știrbituri de utilizare pe ambele laturi. Silex.
42. Gratoar convex pe lamă fragmentară (fig. 10/11) cu ambele laturi retușate continuu cu retușe directe, simple. Silex.
43. Gratoar convex pe așchie întreagă (fig. 10/9). Silex.
44. Gratoar convex pe lamă fragmentară (fig. 10/7). Retușe directe, simple pe latura stângă. Păstrează cortex. Silex.

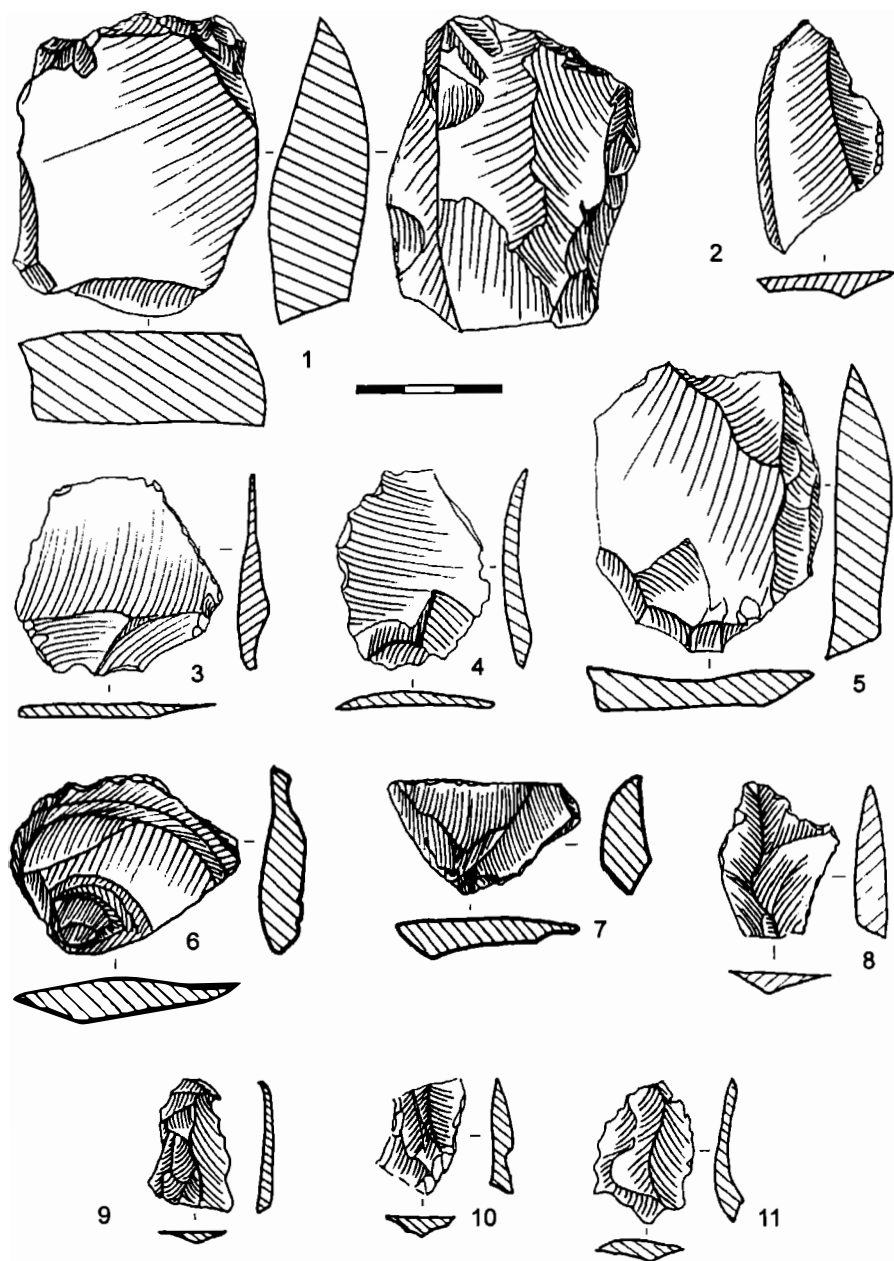

Fig. 8 – 1-11 - așchii de silex

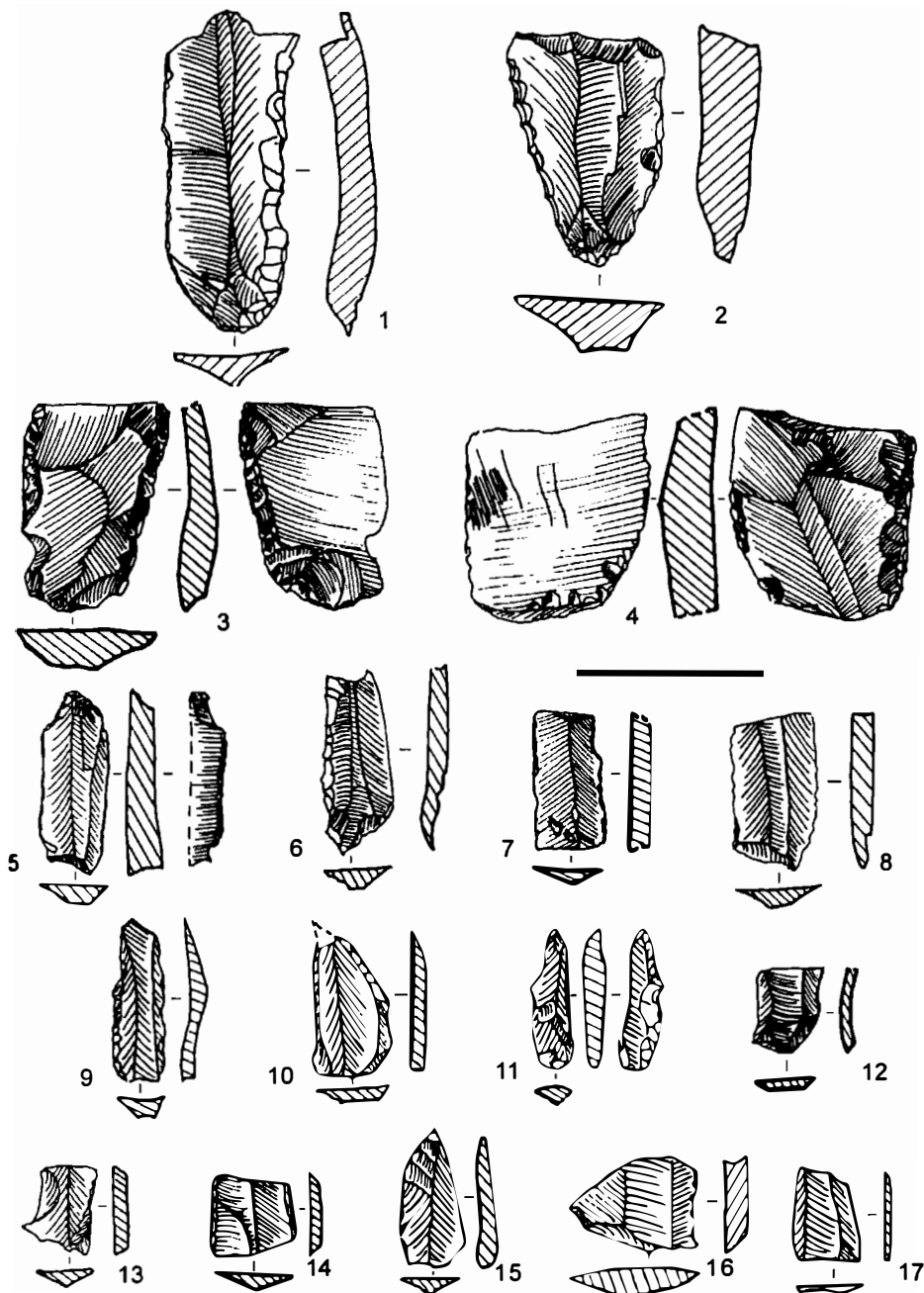

Fig. 9 – Lame din silex (1, 2, 4-7, 9-11, 13, 16, 17),
menilit (3), gresie silicioasă (8, 12), obsidian (14) și silicolit (15).

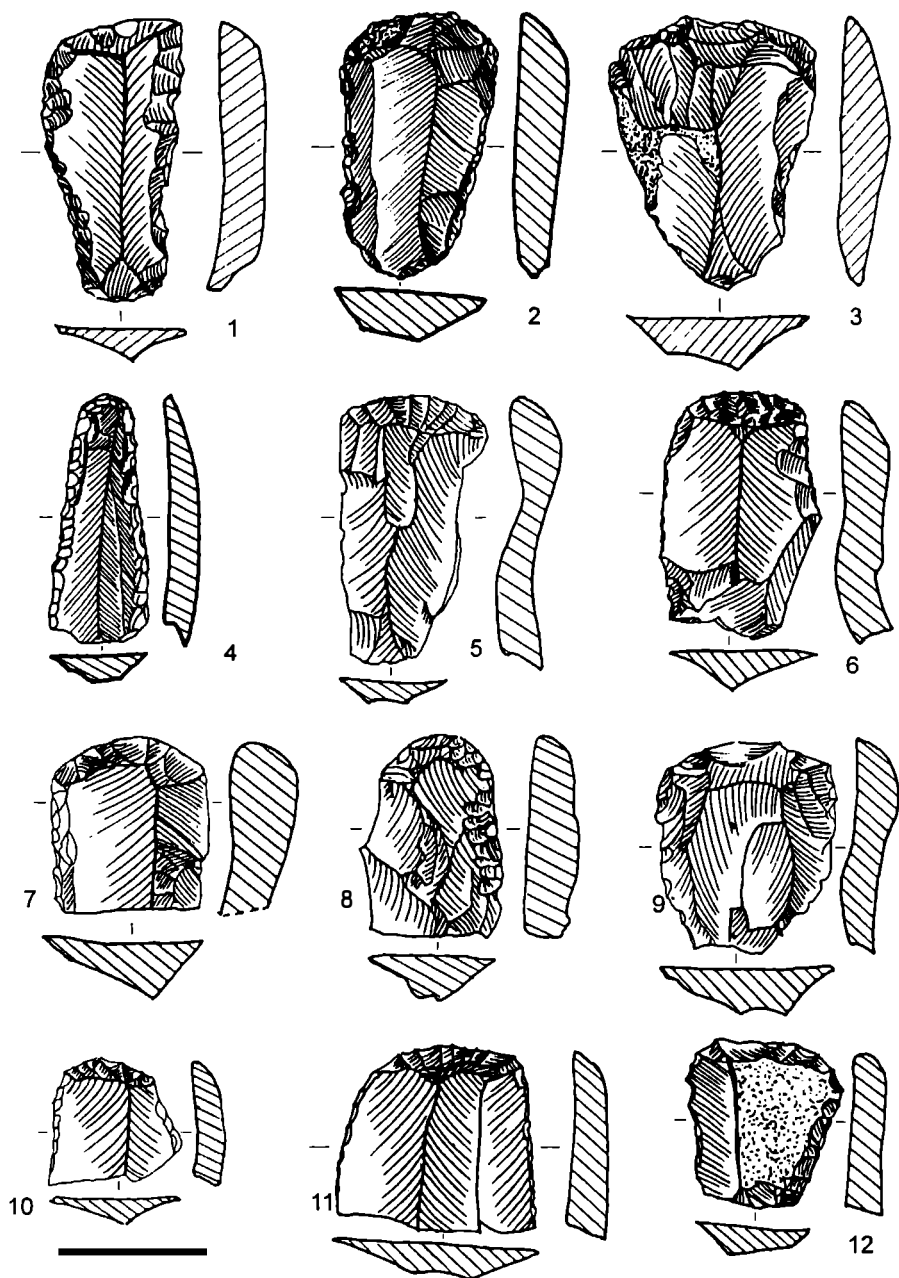

Fig. 10 – 1-12 - gratoare din silex

45. Gratoar convex pe așchie întreagă corticală (fig. 10/12). Ambele laturi au retușe directe. Silex.
46. Gratoar convex pe lamă fragmentară (fig. 10/10). Ambele laturi retușate direct. Silex.
47. Gratoar pe lamă întreagă (fig. 10/1). Laturile retușate continuu cu retușe directe, oblice, abrupte și denticulare. Silex.
48. Gratoar concav pe lamă spartă prin flexiune (fig. 10/4). Ambele laturi retușate continuu cu retușe directe, oblice. Silex.
49. Gratoar convex pe lamă întreagă (fig. 10/6). Retușe directe în porțiunea distală a ambelor laturi. Silex.
50. Gratoar convex pe lamă întreagă (fig. 10/5). Știrbituri de utilizare pe laturi. Silex.
51. Gratoar în evantai pe așchie (fig. 10/3). Păstrează urme ale cortexului. Silex.
52. Gratoar convex pe lamă întreagă (fig. 10/2). Secțiune trapezoidală. Retușe continui pe latura stângă. Știrbituri de utilizare pe latura dreaptă. Silex calcinat.
53. Gratoar convex pe lamă fragmentară (fig. 10/8). Retușe oblice, acoperitoare pe latura dreaptă. Silex.
54. Racloar pe așchie corticală (fig. 11/1), care păstrează suprafața galetului. Silex.
55. Vârf de săgeată în curs de prelucrare (fig. 11/9). Retușe bifaciale în zona proximală și retușe alterne pe laturile convergente. Silex.
56. Vârf de săgeată în curs de prelucrare sau un fragment dintr-un vârf de lance (fig. 11/8). Silex.
57. Vârf de săgeată fragmentar (fig. 11/6), cu baza ușor concavă. Retușe acoperitoare pe tot corpul piesei, pe ambele suprafețe. Subțiată în zona proximală. Silex.
58. Vârf de săgeată realizat pe așchie (fig. 11/4), de formă triunghiulară, scurt. Baza este dreaptă. Prezintă retușe bifaciale, acoperitoare. Contur denticulat. Silex.
59. Vârf de săgeată realizat pe așchie (fig. 11/7), de formă triunghiulară, lung. Baza este dreaptă și subțiată. Retușe bifaciale și acoperitoare. Suprafața ventrală nu este acoperită în totalitate. Silex.
60. Vârf de săgeată (fig. 11/5), cu baza dreaptă. Colțurile dinspre bază nu sunt ascuțite. Prezintă retușe acoperitoare pe ambele suprafețe, dar aceste nu acoperă în totalitate suprafața dorsală, unde se mai păstrează încă linia mediană a suportului. Silex.
61. Străpungător pe lamă fragmentară (fig. 11/2), ruptă la ambele capete. Laturi convergente, care formau un vârf. Secțiune triunghiulară. Retușe continui pe ambele laturi: directe, simple, marginale pe latura dreaptă și ușor oblice pe cea stângă. Silex.
62. Inserție de seceră realizată pe lamă (fig. 11/3). Se păstrează partea doar mediană. O latură este retușată continuu cu retușe marginale, simple. În dreptul acestei laturi se observă urme de lustruire pe ambele suprafețe. Cealaltă latură prezintă știrbituri de utilizare. Silex.
63. Fragment de dăltiță (fig. 11/10). Marnă.

Materialul litic prezentat mai sus este completat de un număr de patru fragmente de râșniță și două frecătoare.

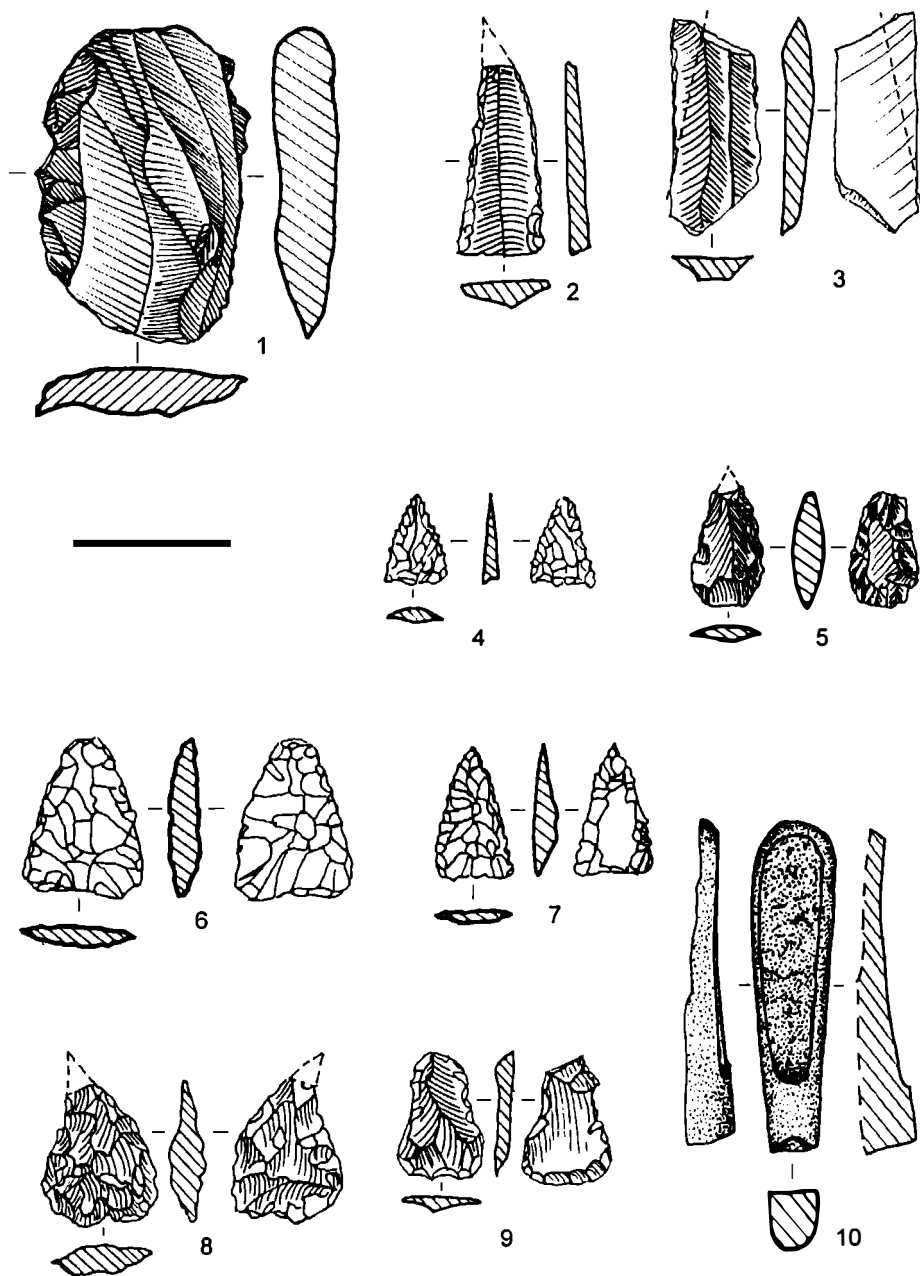

Fig. 11 – 1 - racloar; 2 - străpungător; 3 - inserție de seceră;
4-7, 9 - vârfuri de săgeată; 8 - vârf de lance; 10 - daltă fragmentară

4. Câteva considerații

Cercetarea de suprafață din punctul *Iugani* aduce unele lămuriri privind așezarea cucuteniană semnalată aici de mai multă vreme. Prima informație privește starea materialului și situația stratigrafică. Se poate aprecia starea proastă a artefactelor ceramice, care sunt rulate și corodate din cauza intenselor lucrări agricole din zonă. Din aceeași cauză a fost inefficientă și încercarea de a stabili o stratigrafie. Materialul ceramic recuperat ne ajută să integrăm vestigile de aici fazelor Cucuteni A-B și B. Cu excepția fragmentelor provenind de la vasul pictat, olăria face parte în totalitate din categoria ceramică de uz comun. Cel mai consistent lot de artefacte este reprezentat de obiectele de piatră, multe dintre ele rămase în faza de prelucrare. Informații interesante sunt oferite de unele roci folosite drept materie primă, silix și obsidian, care demonstrează legături cu spații mai mult sau mai puțin învecinate.

SOME ARTEFACTS FROM THE CUCUTENI A-B AND B SETTLEMENT FROM MĂRGINENI, NEAMȚ COUNTY

Abstract

The surface research from Mărgineni, Neamț county, in the archaeological point named *Iugani* is meant to illuminate us mainly about the cucutenian settlement that has been discovered here some time ago. The first information concern the state of the material evidence and the stratigraphical situation. We can observe that the artefacts are strongly affected by the effects of the agricultural activity from the area. The same reason determined the impossibility of determining a stratigraphy. The pottery and the statuettes indicate us the relative dating of the settlement, which is Cucuteni A-B and B. Excepting the shreds belonging to a painted, large pot, all the other evidence represents pottery of common use. The most consistent body of artefacts is that of the stone worked objects. Interesting information is offered by the raw material, flint or obsidian, which shows the connections that were established with more or less distant spaces.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – Draught of the researched area.

Fig. 2 – Rim fragments of cucutenian vessels.

Fig. 3 – Rim fragments of cucutenian (1-6) and dacian (7, 8) pottery.

Fig. 4 – 1-3, 10 – handles; 4-6, 8, 9, 11-13 – horizontally perforated protuberances; 7 – protuberance; 14 – fragmentary loom weight.

Fig. 5 – Cucuteni A-B fragmentary vessel: 1 – exterior; 2 – interior.

Fig. 6 – Clay figurines.

Fig. 7 – 1, 2 – cores; 3 – percussion tool; 4-12 – flint scrapings.

Fig. 8 – 1-11 – flint scrapings.

Fig. 9 – Blades of flint (1, 2, 4-7, 9-11, 13, 16, 17), menilite (3), gritstone (8, 12), obsidian (14) and silicolit (15).

Fig. 10 – 1-12 – grattoirs.

Fig. 11 – 1 – racloir; 2 – pick; 3 – sickle insertion; 4-7, 9 – arrow head; 8 – spear head; 10 – fragment of chisel.

O LOCUINȚĂ CUCUTENI B DE LA FETEȘTI - LA SCHIT, JUD. SUCEAVA

de Dumitru Boghian,
Sorin Ignătescu,
Ion Mareș,
și Bogdan-Petru Niculică

Situl arheologic de la Fetești-La Schit, com. Adâncata, județul Suceava, identificat prin semnalări și recunoașteri de teren, a intrat în atenția cercetărilor sistematice din vara anului 2000, când a devenit șantier arheologic școală pentru studenții de la Facultatea de Istorie și Geografie de la Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava¹. Stațiunea este situată pe marginea de nord-vest a platoului înalt, aflat în partea de nord-est a satului, care domină zona, pe dreapta pârâului Grigorești, afluent de dreapta al Siretului, în curtea bisericii Sf. Nicolae din Grigorești, com. Siminicea, cunoscută și sub denumirea de *Schitul Grigorești* (fig. 1, 2).

În diferite perioade post-protoistorice versanții de nord și vest ai platoului și, respectiv, sitului au fost afectați de alunecări de teren, actualmente stabilizate parțial, prin plantarea unei păduri tinere, care au dus la distrugerea naturală a unei părți din așezare.

De asemenea, construcțiile (biserica, prăznicarul / trapeza), aleile betonate și mormintele din cimitirul actual au afectat și ele depunerile arheologice. Din întreaga suprafață a așezării, estimată la mai mult de 2 ha, nu mai avem la dispoziție, pentru cercetare sistematică, decât aproximativ 3500 m² din curtea bisericii.

În campaniile 2000-2003 s-a săpat, exhaustiv sau parțial, o suprafață de 290 m², în care au fost identificate bogate complexe (locuințe de diferite tipuri, potrivit caracteristicilor epocilor identificate, vetre, cuptoare, gropi menajere, șanțuri de apărare și un bogat material arheologic mobil, în cadrul căruia ceramica ocupă un loc central) (fig. 3). Acestea pot fi încadrate în fazele A și B ale culturii Cucuteni (respectiv Cucuteni A₃, cu elemente de tip Hăbășești și Drăgușeni; Cucuteni B₁ final și început de B₂, cu multă ceramică pictată în subgrupele stilistice ϵ_1 și câteva fragmente, deocamdată, decorate în subgrupa ζ_1), cultura Horodiștea-Erbiceni II, probabil în Hallstatt, în faza timpurie a Latène-ului geto-dacic est-carpatic (sec. V-III î.Hr.) și la sfârșitul evului mediu și începutul epocii moderne (sec. XVIII-XIX). Menționăm că

Dorim să mulțumim studenților care pe parcursul celor patru campanii de săpătură arheologică au făcut posibilă, în lipsa altor suporturi financiare și materiale, cercetarea sistematică din acest sit.

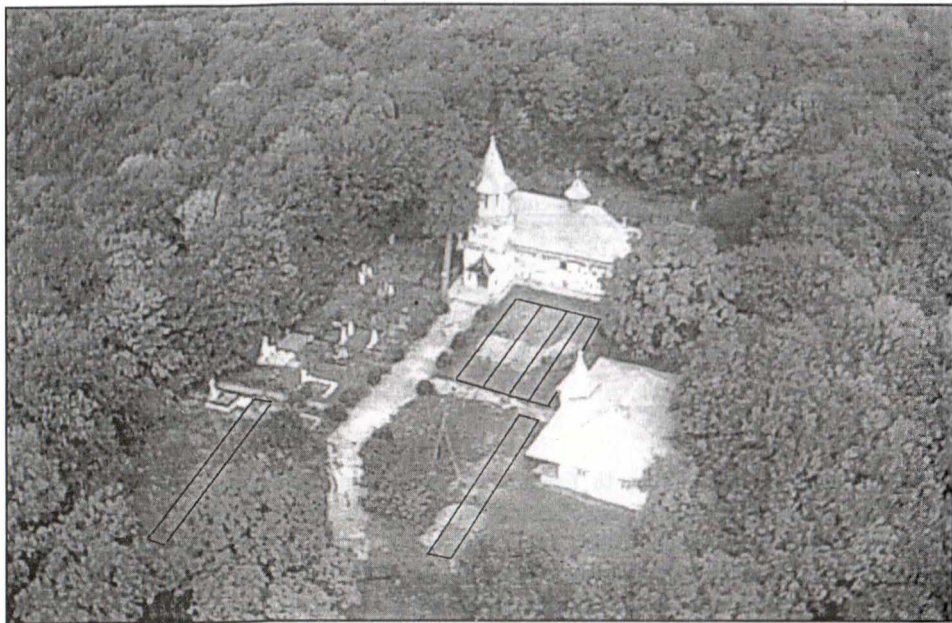

Fig. 1 – Fotografie aeriană a sitului dinspre sud-est

Fig. 2 – Fotografie aeriană a sitului dinspre nord

toponimul sitului a fost dat de existența în acest loc, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea a unei mici comunități monahale, pentru care boierul Scarlat Miculescu a ctitorit, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o mică biserică de zid, lărgită ulterior (etapa de construcție părintele Mihoc, 1970).

Stratigrafia sitului

Stratul steril din punct de vedere arheologic (respectiv orizontul C al solului), se găsește la adâncimi variind între 0,80-1 m, fiind alcătuit dintr-o argilă ușor nisipoasă. Acesta este suprapus de un nivel brun deschis, de asemenea steril (respectiv orizontul B al solului fosil), cu grosimi ce variază între 0,20-0,40/0,50 m, în funcție de modul cum a fost afectat de intervențiile antropice preistorice și istorice.

Deasupra stratului brun deschis, la 0,60/0,65-1 m adâncime, au fost identificate, într-un sol foarte puțin diferențiat ca nuanță față de cel anterior, de culoare brună, cu cenușă în compoziție, vestigiile etapei Cucuteni A₃. Acest strat se prezintă doar sub forma unor scurte segmente și a unor suprafețe restrânse, fiind puternic deranjat de locuirile ulterioare. Nivelul Cucuteni B_{1,2}, surprins pe întreaga suprafață a așezării, are o culoare brună, mai închisă, uneori virând spre brun-cenușiu și cenușiu, aflându-se la 0,10-0,60 m adâncime. Următorul nivel, Horodiștea-Foltești II, este foarte subțire, inconsistent și neuniform spațial în unele zone, marcat stratigrafic prin prezența materialelor ceramice, având grosimea mai mare în dreptul gropilor unor stâlpi de colibă și a unor aglomerări de piese arheologice, care reprezintă probabil urmele locuințelor specifice acestei perioade.

Materialele hallstattiene și cele de tip Latène nu formează niveluri coerente și continui și prezintă, deocamdată, doar scurte secvențe de locuire, reprezentate de bordeiele datate în secolele V-III î.Hr., aflate în umplutura șanțului de apărare. Stratul medieval târziu (sec. XVIII-XIX) este reprezentat prin groasele niveluri de umplutură ale fortificației cucuteniene și a celor ulterioare, de depunerile din bordeiele atribuite acestei perioade, precum și de alte materiale întâlnite în toate suprafețele săpate, în vreme ce orizonturile moderne și contemporane de construcție sunt reprezentate de deranjamentele și diferitele deșeuri de construcție (cărămizi, pietre, mortar, var, bucăți de tencuială, lemne, tablă, cuie etc.). Cu o mare parte din aceste vestigii s-au acoperit mecanic, prin anii '70 ai secolului XX, denivelările din curtea bisericii (șanțul cucutenian de apărare și gropile fostelor bordeie). Stratul vegetal are o grosime de 0,05-0,10 m, în partea mai înaltă a așezării fiind foarte subțire datorită spălării solului, și mai gros, până la 0, 20 m, în marginea sudică a așezării (fig. 4).

Dintre toate etapele de locuire din acest sit, cea mai consistentă aparține fazei Cucuteni B (sfârșitul etapei B₁ și începutul celei următoare, cu mai multe secvențe de succesiune ale habitatului uman). În suprafețele cercetate acestui nivel îi aparțin cel puțin patru locuințe de suprafață cu platformă – întreagă sau parțială – ori fără (L. 1 și L. 2/2000, L. 3 și L. 4/2003), nouă gropi menajere și de provizii, zece vetre și patru cuptoare etc., precum și una sau două etape de funcționare ale primului șanț de apărare al așezării. Din păcate, deocamdată nu putem face precizări legate de cel de-al doilea șanț de apărare, deoarece nu am efectuat săpături în zona de la sud și est de curtea bisericii, cea mai mare parte a acestuia aflându-se în pădure.

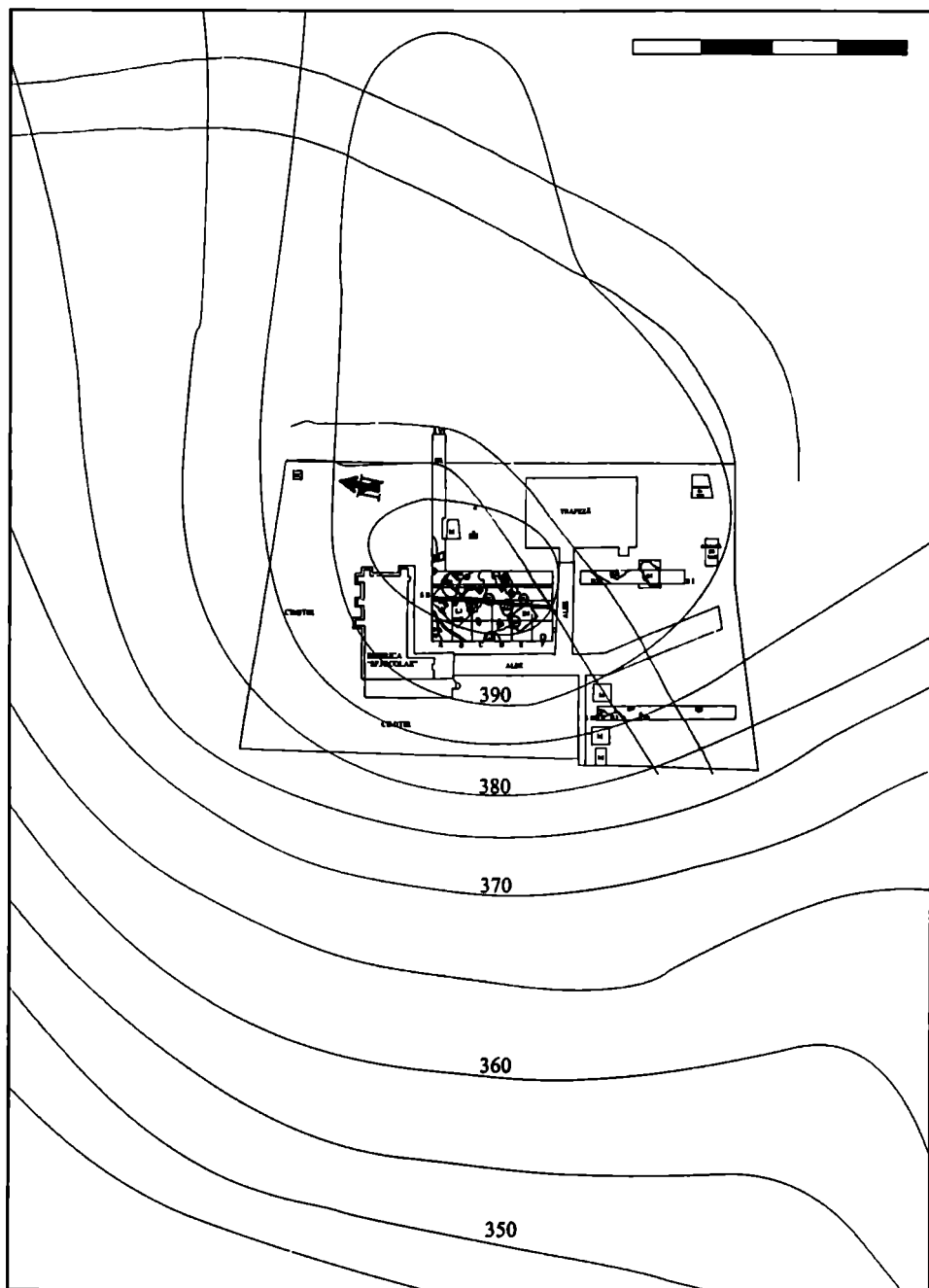

Fig. 3 – Planul general al sitului, cu marcarea suprafeței cercetate

Locuința nr. 1 (Cucuteni B)

După părerea noastră, aceasta a fost cercetată în proporție de cca. 80%, restul fiind distrus de B. I/2000. Vestigiile locuinței au fost identificate în S. I și S. II, precum și în casele A-C₁₋₂. În imediata ei vecinătate se observă câteva resturi răspândite ale sale, sub formă de lipituri, fragmente ceramice și piese arheologice. Vestigiile acestei construcții au fost parțial afectate de deranjamentele horodiștene și cele geto-dacice timpurii, precum și de intervențiile medievale, moderne și contemporane (gropile de pări ale colibelor horodiștene, gropile din sec. V-III î.Hr., șanțurile pentru îngroparea cablului electric etc.).

Inițial (în 2000), resturile locuinței au fost identificate ca o aglomerare mare de lipituri de perete, cu pleavă în compoziție, de nuanțe diferite (roșiu-cărămiziu, brun, negru-cenușiu) – unele fiind arse până la vitrifiere –, vetre, fragmente ceramice și alte artefacte, aflate la adâncimi cuprinse între 0,10 și 0,30 m. Așa cum am constatat în diferite etape ale cercetării, la baza depunerii de lipituri de perete se găseau lutuile de platformă (brune, cenușii și negre) și cărbuni, dovadă a faptului că au ars înăbușit. Între lipiturile de perete și cele de platformă se găseau amenajările interioare, multe materiale ceramice, piese litice, statuete antropomorfe și zoomorfe etc. (fig. 5). Cercetarea acestei construcții am realizat-o până în 2003, putând face, astfel, multe observații de detaliu asupra sa.

Platforma locuinței se prezenta, în S. I și S. II, sub forma unor lipituri masive, cu grosimi variind între 0,15 și 0,20 m, făcute atent la partea superioară, lucrate dintr-un lut nisipos, amestecat cu pleavă și paie, aplicate pe o substrucție lemnoasă, alcătuită din butuci și lodbe despicate, amprente lemnurilor observându-se pe unele dintre fragmentele de lipitură. În unele zone platforma s-a păstrat discontinuu. În casele A₁ și B platforma nu era așa de masivă și prezenta două-trei refaceri. În S. I și S. II podeaua locuinței consta într-o lipitură, friabilă, din lut cu pleavă și paie în compoziție, de cca. 0,10 m grosime, realizată direct pe nivelul antic (Cucuteni B) de călcare.

De asemenea, s-a observat că partea inferioară a unor lipituri de platformă era de culoare neagră-cenușie, în vreme ce partea superioară era de culoare roșatică, dovedind o ardere inegală a acesteia. Mai mult, în unele zone, sub platformă, exista un strat de arsură și cărbuni, probabil de stejar, dovedind că butucii au fost afectați parțial de arderea platformei, așa cum se vede în S. II.

În același timp, în S. I și S. II, sub platformă, se observă pete mari de arsură și cenușă, ceea ce ar putea denota o anumită amenajare inițială a locului de așezare, prin defrișare și purificare prin foc a amplasamentului, așa cum s-a observat și în stațiunea Iași-Splai Bahlui², probabil și pentru că în zonă exista un luminș cu mult lăstăriș.

Din cele constatate, se poate concluziona că locuința era orientată pe direcția nord-vest – sud-est, butucii despicăți (lodbele) fiind dispuși perpendicular pe axul lung, orientați pe direcția sud-vest – nord-est. Dimensiunile construcției, de mărime mijlocie, par a fi 8 x 6 m (cca. 48 m²), fiind compartimentată în trei sau patru încăperi. Din păcate, nu se pot face aprecieri în ceea ce privește dezvoltarea volumetrică a acestei structuri de locuire.

² Martiniuc, V. Chirica, A. Nițu, *Poziția geomorfologică și cultural-cronologică a așezării Cucuteni A de la Iași-„Splaiul Bahlui”*, în SCIVA, 28, 1977, p. 185-197; D. Boghian, I. Mareș, B.-P. Niculică, *Fetești, jud. Suceava, „La Schit”*, în CCAR. Campania 2000, 2001, p. 82-84.

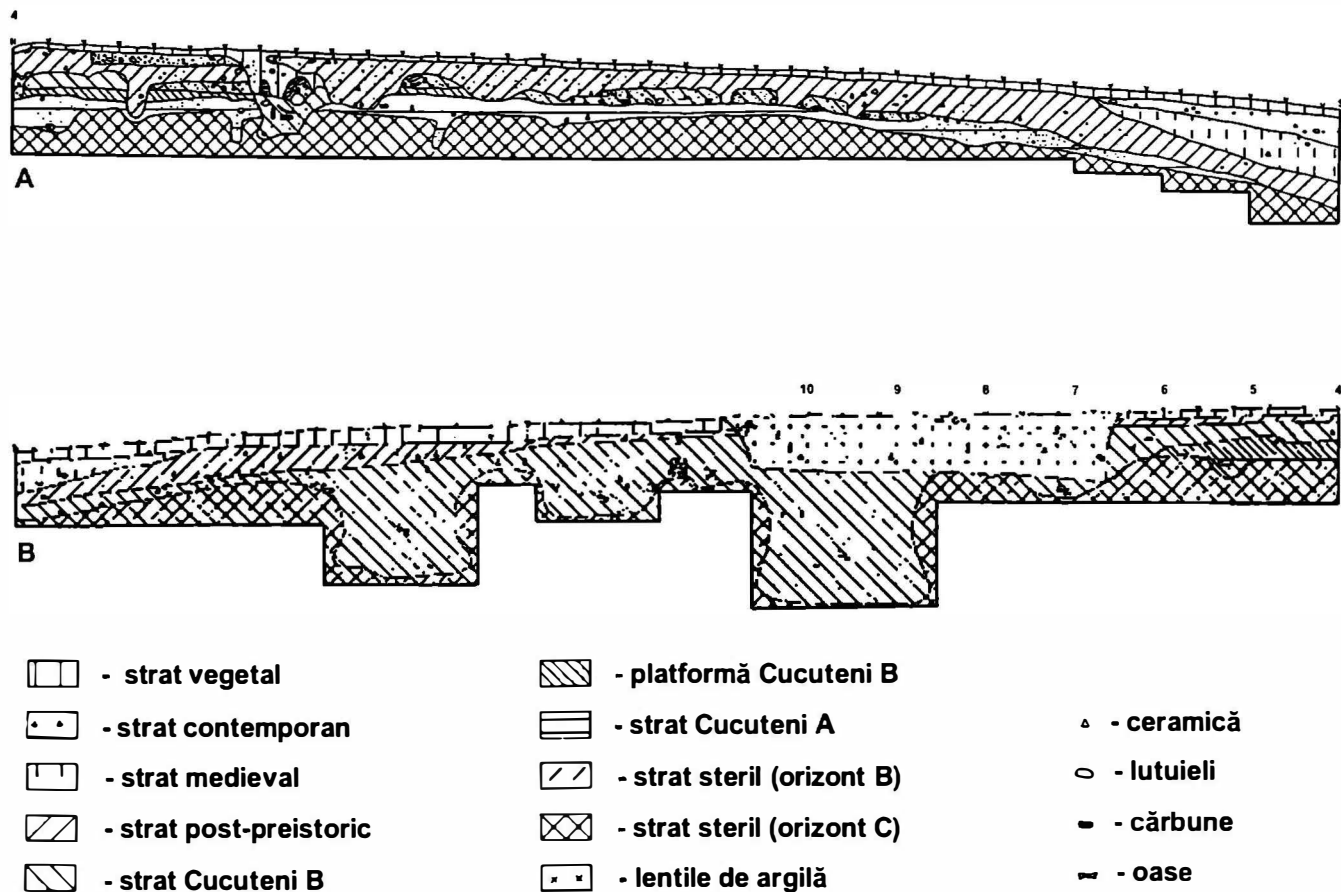

Fig. 4 Profilele de vest (A) şi de vest (B) ale S II

Aproximativ în centrul locuinței, sub nivelul platformei, a fost descoperit un șanț de fundație, desemnat inițial drept groapa 12/2001, care a fost identificat în S. II și în Cas. B₁, carourile 3 și 5, fiind orientată pe direcția sud-est – nord-vest. Șanțul avea lungimea de cca. 4,20 m, adâncimea de 0,40-0,50 m, penetrând stratul Cucuteni A, și lățimea de 0,35-0,60 m, mai mare în capetele de sud-est și nord-vest. În interiorul acestuia au fost descoperite resturi carbonizate de trunchiuri și blăni de lemn, dispuse una jos și două lateral, jghebul astfel format fiind umplut cu lut și lipituri arse, care reprezintă probabil substrucția unei tălpi îngropate sau baza unui perete median, de rezistență, al locuinței (fig. 6, 7).

În capătul de sud-est al șanțului de fundație era săpată o groapă circulară neregulată (0,70 x 1 m), cu aceeași adâncime, care se afla în interiorul camerei aflate în această zonă. În umplutura sa se găseau două vase (cupe / pahare) răsturnate cu gura în jos, și – de aceea – credem că ar putea fi interpretată ca groapă de fundație.

În ceea ce privește pereții exteriori și interiori ai locuinței, aceștia s-au păstrat – din cauza deranjamentelor ulterioare – parțial. Deși lutiile de pereți / tavan sunt destul de multe și masive, uneori nu știm în ce măsură se poate vorbi de o posibilă locuință etajată.

Deosebit de interesantă ni se pare o porțiune a peretelui de nord-vest, care a fost descoperită în apropierea cuptorului nr. 4, păstrându-se pe o lungime de 1,70 m și o înălțime de cca. 0,20 m. Aceasta a fost realizată pe un schelet lemnos la bază (o scândură / un dulap-talpă, care era carbonizată, pe care s-a realizat o împletitură de nuiele și s-au aplicat lipituri cu o grosime de cca. 10-15 cm (fig. 8). Nu excludem nici faptul ca eventuale scânduri sau dulapi să fi fost dispuse la baza peretelui pentru a îndrepta, în diferite etape de funcționare a locuinței, peretele care se deforma și se ondula în urma alterării unor elemente de substrucție lemnoasă.

Unele porțiunile de perete s-au păstrat discontinuu pe latura lungă de sud-vest, fiind reprezentate de bucăți de argilă arsă, dispuse pe cant.

Interesante observații s-au făcut în legătură cu peretele dintre camera de nord-est și nord-vest. Astfel, aproximativ la jumătatea distanței dintre pereții de sud-est și nord-vest ai locuinței, spre nord-est, a fost descoperită partea inferioară a unui perete interior, cu o lungime de cca. 3 m și o înălțime de 0,40 m, care făcea – în unele zone – corp comun cu lutiile de podea / platformă. Acesta era orientat pe direcția nord-est – sud-vest și avea o grosime de 0,15-0,20 m, spre sud-vest trecând peste șanțul de fundație. Acest perete a fost construit din argilă cu multe materiale vegetale (pleavă și paie) în compoziție, fiind ars inegal. Fețele peretelui aveau o culoare brună-cărămizie, în timp ce interiorul acestuia era negru-cenușiu. Deși materialele vegetale din compoziție erau foarte vizibile macroscopic, din păcate, nu am putut observa, urmele unor eventuale furci verticale sau împletituri de nuiele, cu toate că miezul peretelui era mult mai afânat, ceea ce ar putea indica prezența unei structuri lemnoase ușoare (fig. 9).

Precizăm că șanțul de control (9,50 x 0,50 m), trasat transversal prin jumătatea de nord-vest a locuinței, la 1,50 m de peretele de pe această parte, și răzuiriile atent efectuate, după demontarea amenajărilor interioare și a platformei, nu au condus la identificarea unor eventuale alte șanțuri de fundație pentru stâlpii (furcile) de susținere

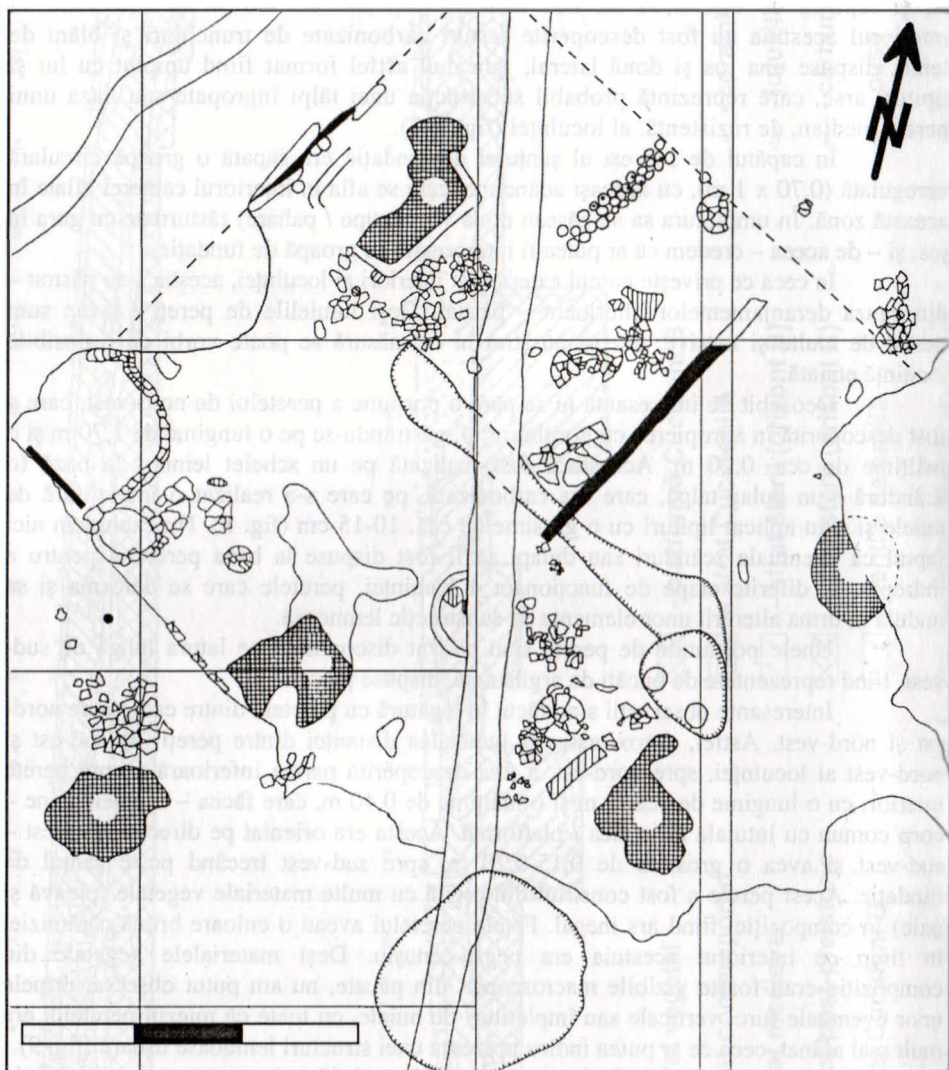

Fig. 5 – Planul general al L. 1/2000

ai casei, de-a lungul pereților portanți ai acesteia. De aceea, suntem înclinați să credem că a fost utilizat fie un sistem de construcție bazat pe realizarea unei tălpi a locuinței, în care erau prinse furcile și stâlpii de rezistență, fie pereții exteriori erau formați din bârne, luate la interior și exterior, care dădeau soliditate casei și posibilitatea susținerii acoperișului cu o asemenea deschidere, în vreme ce despărțiturile interioare puteau fi mai ușoare.

Modul inegal de ardere al lipiturilor de podea demonstrează, credem, suficient de clar, că locuința (și așezarea) a fost distrusă accidental, în urma unui puternic incendiu, întreținut de cantitatea mare de material lemnos utilizat în construcție, care a avut ca urmare inclusiv carbonizarea unor elemente din substructia platformei și pereților.

* * *

În interiorul acestei locuințe au fost descoperite trei vetre (nr. 1, 3 și 10), toate realizate în spații special rezervate în platformă, un cuptor simplu, de tipul *cuptor pentru pâine* (C. 4), o casetă-siloz pentru cereale și un siloz circular / cvasi-cilindric și o instalație pentru măcinat, dispunerea acestora și funcționalitatea lor diferită aducând argumente pentru compartimentarea locuinței în mai multe încăperi.

Vatra nr. 1, descoperită în S. I/2000, se afla în colțul de sud-est al camerei de sud-est, fiind distrusă cam pe jumătate de bordeiul medieval târziu (B. 1/2000). Aceasta era probabil rotundă sau ovală, cu un diametru lung de aproximativ 0,90-1 m, fiind construită pe un *pat* din fragmente ceramice pictate.

Vatra nr. 3 a fost găsită tot în camera de sud-est, în S. II, carourile 8 și 9a, la 0,40 m adâncime de la nivelul actual de călcare, având o formă oarecum rectangulară, cu latura lungă de 1,10 m, orientat pe direcția nord-est – sud-vest, și cea scurtă de 0,85 m, pe direcția nord-vest – sud-est. Marginile vetrei, care nu s-au păstrat în totalitate, sunt ușor înălțate, fără a forma o gardină propriu-zisă. Aceasta era, ca și celelalte, o vatră de tip evoluat, construită pe un *pat* de lut cu fragmente ceramice pictate în compoziție, cu o grosime de cca. 10 cm, peste care s-a realizat o lutuială groasă de cca. 5 cm, din lut cu nisip fin, care – în urma utilizării – a căpătat nuanțe gălbui-cărmizii. La nord-vest de aceasta se găsea o lespede dreptunghiulară, de cca. 10 cm grosime, care a putut servi ca o piatră de lustruit sau râșniță, între acestea și locul de măcinat găsindu-se numeroase fragmente de vase întregibile.

Vatra nr. 10 se găsea, probabil, în colțul de sud-est al camerei de sud-vest a locuinței, aparținând poate etapei inițiale de funcționare a acesteia. Aceasta era acoperită de cel puțin două rânduri de refaceri de platformă, ceea ce dovedește că a fost dezafectată la un moment dat, și avea o formă cvasi-rectangulară (cu dimensiunile de cca. 0,90 x 1 m), neexistând o eventuală gardină; prezenta unele deranjamente practice de locuire din nivelurile superioare. A fost realizată în același mod, clasic pentru faza Cucuteni B, pe un *pat* de fragmente ceramice.

Caseta-siloz pentru cereale, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite (dimensiuni aproximative – 1,10 x 1,20 m), pe care inițial am considerat-o cuptor, era construită pe platforma camerei de sud-vest a locuinței (care era realizată din bețe și

Fig. 6 – Detaliu al șanțului de fundație

Fig. 7 – Șanțul de fundație al locuinței

lătunoaie), în colțul sud-vest al încăperii. Pereții acesteia erau alcătuiți din lutuieli cu pleavă în compoziție, cu grosimea de 1-2 cm. Ne întrebăm dacă, nu cumva, aceste lipituri au fost dispuse pe o îngrăditură rectangulară (ladă) din scândurele (leațuri) sau într-un eventual cofraj, deoarece au suprafețe destul de netede.

Silozul circular / cvasi-cilindric (pithos ?) (fig. 10) era dispus lângă peretele de sud-vest, pe care l-am considerat, la început, stâlp-coloană de susținere sau horn (?). Acesta a fost realizat, de asemenea, din lutuieli cu paie tocate și pleavă în compoziție. Diametrul său era de cca. 0,50-0,60 m, fără a i se putea stabili înălțimea, în apropierea acestuia fiind găsit un vas, probabil cu o destinație asemănătoare și capac pictat, ultimele aflate pe nivelul al doilea de lutuieli de refacere a platformei. Descoperiri asemănătoare, aparținând diferitelor niveluri de locuire cucuteniene au fost descoperite în stațiunea de la Poduri-Dealul Ghindaru¹.

Cuptorul nr. 4 (pentru pâine ?) se afla în colțul de vest al camerei de nord-vest, modalitatea de construire a acestuia fiind următoarea: la început a fost realizată vatra rectangulară a cuptorului, pe un *pat* de fragmente ceramice, atent lutuită și fățuită la partea superioară cu o argilă nisipoasă, în timpul funcționării aceasta fisurându-se în spărturi mozaicale (fig. 11). Se pare că această vatră a funcționat un anumit timp înainte de a servi pentru cuptor. După aceea au fost ridicați pereții cuptorului, mai groși la bază (10-15 cm), mai ales în colțurile rotunjite, și mai subțiri în elevație și la boltă (5-6 cm). Dimensiunile cuptorului erau de 1,25 x 1,10 m, cu o înălțime a boltii estimată la 0,50-0,60 m de la nivelul vetrei.

Din cauza deranjamentelor, s-a păstrat mai bine jumătatea de sud-est a acestuia, din partea de nord-vest rămânând doar o mică porțiune de perete. Deschiderea (gura) cuptorului se afla pe latura de nord-est, unde vatra forma o mică platformă, probabil semicirculară, în fața acestuia. Pereții erau realizați din lut cu multă pleavă și paie în compoziție, pe o eventuală substrucție de nuiel, care nu am surprins-o, în urma arderii căpătând o culoare brună-cenușie, cu miezul negricios. La sud-vest și sud-est de cuptor, probabil și de-a lungul peretelui de sud-vest, se găseau mai multe vase întregibile (trei castroane tronconice / lighene, decorate asemănător, într-unul aflându-se carioapse carbonizate), care făceau parte din complexul casnic (gospodăresc) aferent (cu provizii, apă etc.).

De asemenea, între partea dreaptă a cuptorului (în laterala acestuia) și peretele de nord-vest, privind dinspre gura sa, au fost descoperite cinci greutatea de lut ars, care se aflau, foarte probabil, în legătură cu cele din partea de est a cuptorului (36 de greutatea), găsite într-o alveolă din zona neamenajată pe substrucție lemnoasă a podelei (fig. 12).

La demontarea martorului dintre Cas. B₁, în carourile 6 și 9, și S. II a fost descoperit un complex de rășnit cu gardină de aproximativ 0,20 m înălțime, care se prezenta sub forma unui arc de cerc în care se aflau pietre de rășnită sparte și câteva fragmente ceramice. Cea mai mare parte a acestei amenajări, probabil rotunde, care avea un diametru de cca. 0,70 m, a fost distrusă de șanțul pentru îngroparea unui cablu

1) Monah, Gh. Dumitroaia, F. Monah, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, BMA, XIII, Piatra-Neamț, 2003, p. 47, 48.

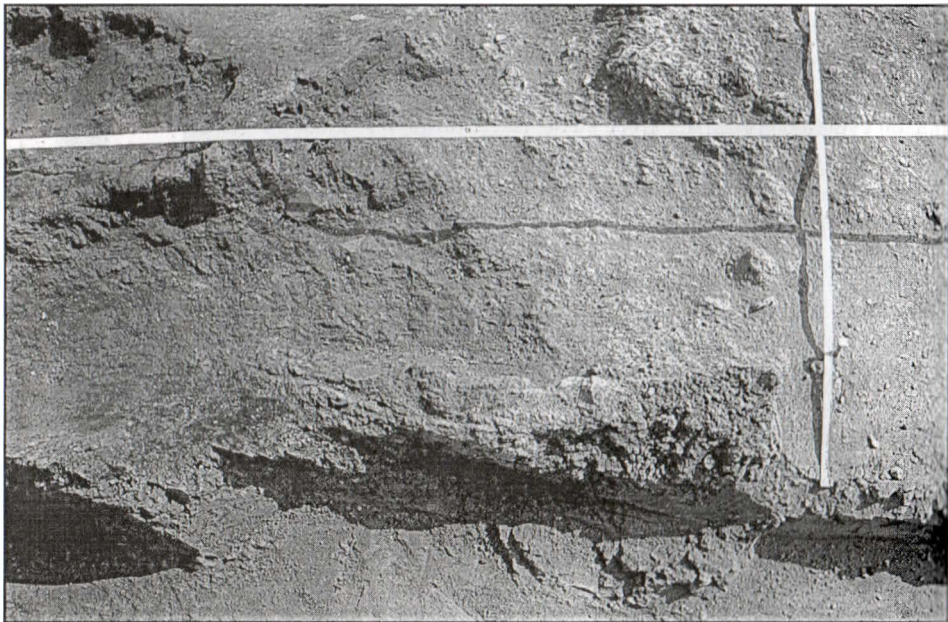

Fig. 8 – Peretele de nord-vest al locuinței

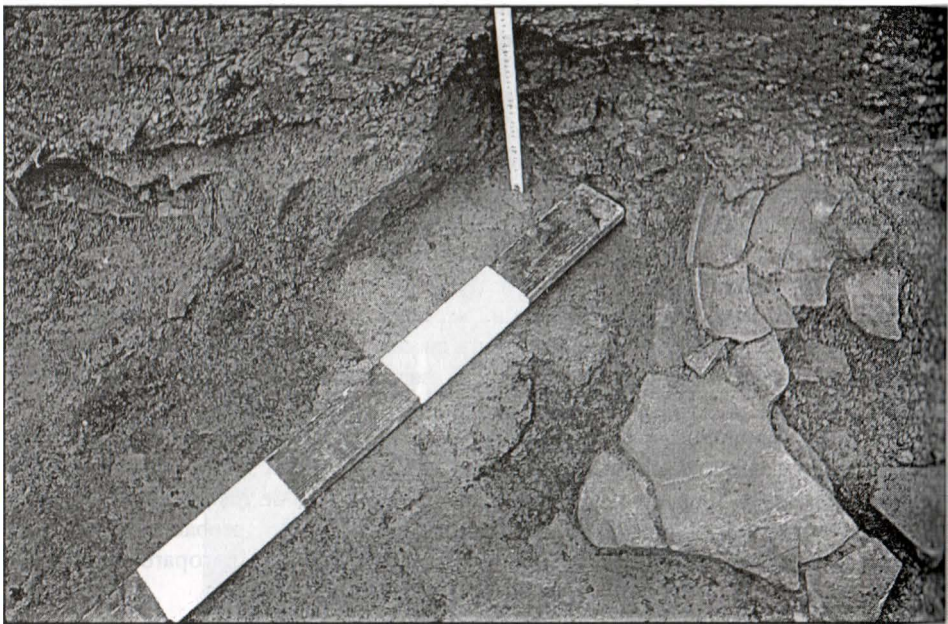

Fig. 9 – Peretele dintre camerele de nord-vest și nord-est

electric, care traversează de la nord către sud locuința, lat de cca. 0,50 m. Acest complex de măcinat se află în directă legătură cu celelalte instalații casnice din camera de sud-est a construcției (descoperite în S. II), prezentând asemănări cu instalațiile rectangulare de la Poduri)⁴

Gardina prezenta trei refaceri, realizate pe nucleul inițial (fig. 13). În partea de nord-vest a sa, sub aceasta, a fost încastrată o cupă, reprezentând foarte probabil un rit de fundare al instalației.

* * *

Modul de construcție al locuințelor cucuteniene, în special a celor de suprafață cu platformă, a atras atenția specialiștilor încă de la începuturile cercetărilor, cunoașterea îmbogățindu-se, ulterior, odată cu acumularea unei bogate bibliografii pe această temă⁵. Cu toate acestea, stăruie și astăzi numeroase întrebări cu privire la modul de construcție al locuințelor, probleme care trebuie lămurite prin efortul conjugat al arheologilor, arhitecților, etnologilor, antropologilor și chiar al istoricilor religiilor.

Din cercetările întreprinse în ultimul timp, se impune, tot mai mult, ideea că – în cadrul habitatului cucutenian – au existat mai multe sisteme de construire a locuințelor⁶, unele dintre acestea fiind legate de păstrarea unor tradiții, de condițiile locale de ecosistem (condiții geografice, loc de așezare, resurse), de puterea economică a membrilor comunităților, de stadiul de evoluție al așezării, de influențele receptate de unele triburi sau de capacitatea lor de creație.

În aceste condiții, este firesc să apară unele diferențieri între locuințele de la începuturile așezării și cele din etapa de deplină evoluție a comunității, între cele din diferite faze și secvențe temporale ale civilizației, între casele din așezările permanente

⁴ *Ibidem*, p. 34-48.

⁵ T.S. Passek, *Periodizacija tripols'kih poselenija*, MIA, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 7 și urm.; 132 și urm.; VI. Dumitrescu și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p. 180-201; I.T. Dragomir, *Unele considerații cu privire la modul de construcție al locuințelor culturii Cucuteni-Tripolie*, în SCIV, 13, 2, 1962, p. 393-398; I. Paul, *În legătură cu problema locuințelor de suprafață cu platformă din așezările culturilor Petrești și Cucuteni-Tripolie*, în SCIV, 18, 1, 1967, p. 3-24; Idem, *Cultura Petrești*, București, 1992, p. 22-37, fig. VII-XIII; VI. Dumitrescu, *Cu privire la platformele de lut ale locuințelor unor culturi eneolitice*, în AMN, V, 1968, p. 389-395; E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 143-168; Idem, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, București, 1987, p. 137-140; S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, 1974, p. 23-37; V.I. Markevici, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii*, Chișinău, 1981, p. 75-86; A. László, *Date noi privind tehnica de construcție a locuințelor neolitice*, în ArhMold, XII, 1988, p. 22-33; Șt. Cucoș, *Locuințele eneolitice în zona subcarpatică a Moldovei*, în Carpica, XX, 1989, p. 53-61; V. Sorokin, *Locuințele așezărilor aspectului regional Drăgușeni-Jura*, în *Cucuteni aujour d'hui*, BMA, II, Piatra-Neamț, 1996, p. 201-231; Idem, *Considerații referitoare la așezările Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina și Republica Moldova*, în MemAntiq, XXI, 1997, p. 13-20.

⁶ Șt. Cucoș, *op.cit.*, p. 53-81.

Fig. 10 – Caseta și silozul pentru cereale

Fig. 11 – Cuptorul nr. 4

și cele din stațiunile sezoniere, între diferitele regiuni geografice: câmpie, Subcarpați, depresiunile intramontane carpatice, între structurile de habitat din regiunile cu tradiție de locuire și altele de-abia cucerite. De asemenea, credem că se pot stabili diferențieri între locuințele aflate în așezările amplasate de-a lungul unor trasee comerciale, cele de influență, și cele din stațiunile izolate, între construcțiile destinate locuirii cotidiene și cele cu destinație specială, de cult, sau între tipurile de economie, caracterul așezărilor (deschise și fortificate), felul și trăsăturile locuințelor.

După cum s-a observat, până în prezent, a fost firesc să se manifeste și deosebiri în ceea ce privește dimensiunile locuințelor (în funcție de puterea economică și numărul membrilor familiei, destinația clădirii), numărul acestora și modul de organizare în cadrul așezărilor, un rol particular jucându-l *explozia demografică cucuteniană și tripoliană*⁷, un factor favorizant al acesteia fiind – printre altele – gradul de salubritate, cu un confort destul de ridicat pentru acea perioadă.

O discuție interesantă s-a deschis în literatura de specialitate cu privire la unele tipuri de locuințe, în special cele de tip *bordei* din așezările de înălțime ale fazei Cucuteni A, prilejuită de redeschiderea cercetărilor sistematice pe *Colina Drăghici* de la Ruginoasa⁸, sau referitoare la maniera de construire și fixare a pereților în tehnica îngropării unor stâlpi-montanți în șanțuri de fundație, care pare să fie confirmată de cercetările recente de la Isaiia (com. Răducăneni, jud. Iași) (Precucuteni II-III)⁹ și Hoisești (com. Dumești, jud. Iași) (Cucuteni A)¹⁰.

În acest context, descoperirile de la Fetești-La Schit, în special cele din L. 1/2000, aduc noi completări legate de sistemul de construcție și planimetria locuințelor de suprafață cucuteniene și de o serie de amenajări interioare cu evident caracter gospodăresc. Cercetările viitoare din această așezare vor contribui, credem, la obținerea unor informații suplimentare legate de acest aspect important al habitatului eneolitic de la răsărit de Carpați.

⁷ D. Monah, *Câteva observații asupra cauzelor și efectelor exploziei demografice cucuteniene*, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 33-38; D. Monah, Șt. Cucoș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985, p. 48 și urm.

⁸ C.-M. Mantu-Lazarovici, Gh. Lazarovici, C. Hriban, C. Ungureanu, M.-C. Văleanu, *Ruginoasa, com. Ruginoasa, jud. Iași, Punct Dealul Drăghici*, în *CCAR. Campania 2001, 2002*, p. 272-274; C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, S. Țurcanu, *Ruginoasa, com. Ruginoasa, jud. Iași, Punct Dealul Drăghici*, în *CCAR. Campania 2002, 2003*, p. 263-265.

⁹ N. Ursulescu, F.A. Tencariu, V. Merlan, *Noi date privind sistemul de fixare a pereților în cultura Precucuteni*, în *Carpica*, XXXI, 2002, p. 13-18.

¹⁰ Cercetări inedite întreprinse în anul 2003 de un colectiv condus de către N. Ursulescu.

Fig. 12 – Greutățile de lut ars din camera de nord-vest

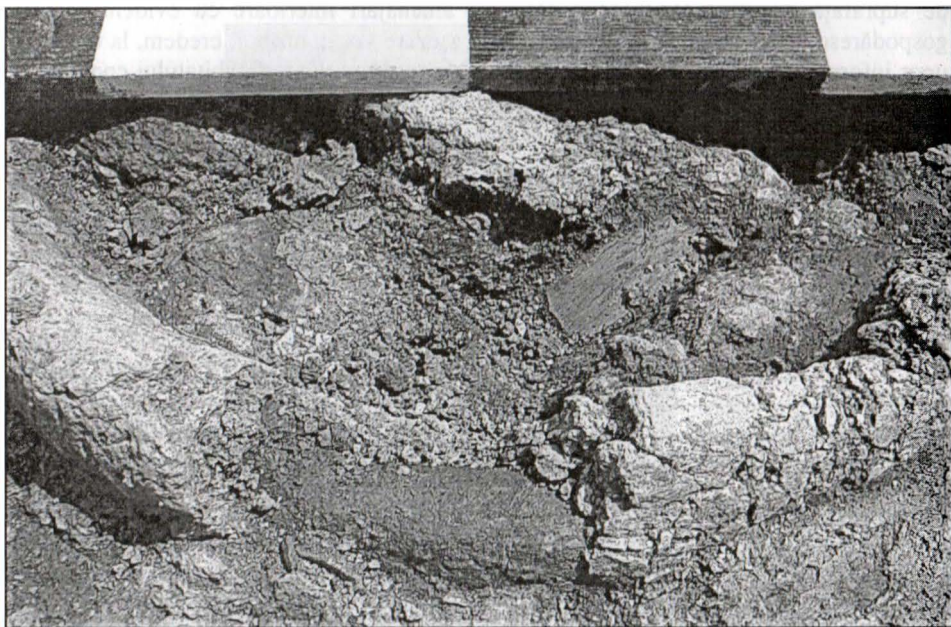

Fig. 13 – Instalația pentru măcinat

UNE HABITATION CUCUTENI B DE FETEȘTI-LA SCHIT, DÉP. DE SUCEAVA

Résumé

Dans cet ouvrage, les auteurs présentent une habitation de surface Cucuteni B (L. 1/2000) découverte dans l'établissement de Fetești-La Schit, com. Adâncata, dép. de Suceava. Il s'agit d'une construction à plate-forme (8 x 6 m), orientée nord-ouest – sud-est, édifiée en bois et en argile. Cette habitation a trois ou quatre chambres, établies selon les installations et les pièces archéologiques. Comme des éléments constructifs nous mentionnons: quelques portions de parois en argile et matériaux végétaux (balle et pailles), une fosse de fondation et un fossé rituel. A l'intérieur de l'habitation ont été découvertes les suivantes installations: trois âtres, un four, une casette rectangulaire et un silo (*pithos* ?) pour la préservation de céréales, un aménagement en argile avec de moules en pierre, et aussi des fragments céramiques, outils lithiques, de la plastique anthropomorphe et zoomorphe.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1 – Photographie aérienne du site du côté de sud-est.
- Fig. 2 – Photographie aérienne du site du côté de nord.
- Fig. 3 – Le plan général du site et des fouilles.
- Fig. 4 – Les profils d'est (A) et d'ouest (B) de S. II.
- Fig. 5 – Le plan général de l'habitation 1/2000.
- Fig. 6 – Un détail de la fosse de fondation.
- Fig. 7 – La fosse de fondation de l'habitation.
- Fig. 8 – La paroi de nord-ouest de l'habitation.
- Fig. 9 – La paroi médiane entre les chambres de nord-ouest et nord-est.
- Fig. 10 – La casette et le silo pour céréales.
- Fig. 11 – Le four no. 4.
- Fig. 12 – Les poids de terre cuite, trouvées dans la chambre de nord-ouest.
- Fig. 13 – L'aménagement en argile avec de moules en pierre.

UN LOT DE FAUNĂ MAMALIANĂ DIN AȘEZAREA CUCUTENI - CETĂȚUIA

de Sergiu Haimovici

Așezarea eneolitică de la Cucuteni-Cetățuia, județul Iași, este situată aproape de limita dintre două formațiuni geomorfologice distincte: pe de o parte, estul Podișului Sucevei, iar pe de alta, vestul Câmpiei Jijiei. Această linie limitrofă desparte, actualmente, bazinul hidrografic al Prutului de cel al Siretului. La vreo câțiva kilometri spre vest de sit se află două înălțimi, de 375 și 376 m, ce țin de formațiunea Dealul Mare, de la poalele cărora izvorăște spre sud pâraul Cotacu, afluent pe stânga al Bahluietului. Structural, întreaga zonă aparține Sarmațianului, luat în sensul său larg, acoperit, în mare măsură, de formațiuni cuaternare, în general, lutoase. Pedologic, găsim soluri reprezentate prin cernoziomuri, mai puțin sau mai mult levigate, dar pe înălțimi mai există și soluri cenușii de pădure – deci subfosile. Actualmente zona este aproape cu totul denudată, fiind transformată în culturi agricole și pajiști secundare xeromezofile. Spre nord-vest se mai găsesc doar petice de pădure reprezentate prin stejărișuri amestecate (*Quercetum mixtum*), iar pe o coastă a dealului Cetățuia, pentru a opri adâncirea râpelor rezultate prin deforestare și a alunecărilor de teren, o plantație de salcâm, specie alogenă.

Resturile faunistice analizate în acest material provin din săpăturile arheologice din perioada 1961-1966 de pe Cetățuia¹. Acestea nu sunt în cantitate mare, dar sunt totuși suficiente pentru ca rezultatele reieșite din studiul lor să nu aibă caracter aleatoriu. Ele au fost considerate ca un tot, neluându-se în seamă nivelurile din care provin, deoarece acestea au suferit transformări în spațiu și timp, ca și fauna de altfel, și tocmai pentru că nu sunt atât de abundente, am considerat că fărâmițarea lotului ar conduce în final la concluzii lipsite de consistență. Totuși, în mod excepțional, vom face uneori structurarea resturilor animaliere și pe niveluri.

Au fost recoltate 406 resturi osteologice, toate provenind de la mamifere. Pentru 340 dintre acestea am reușit să dăm o diagnoză specifică; pentru restul materialului, deși uneori s-a stabilit apartenența sa la un anumit segment osos, am fost în imposibilitatea de a contura precis specia.

Asupra materialului determinat s-a executat un studiu morfoscopic și biometric. Astfel, au fost puse în evidență un număr de 11 specii, dintre care cinci sunt domestice și cinci sălbatice, cărora li se adaugă și calul (*Equus caballus*), care are un statut aparte

¹ Cercetări sistematice efectuate de un colectiv condus de acad. M. Petrescu-Dîmbovița. Monografia așezării este sub tipar.

pentru neo-eneoliticul românesc, dar nu numai, întrucât nu se poate preciza dacă acesta mai reprezenta o specie sălbatică sau fusese domesticit ori doar îmblânzit. Ca întotdeauna, frecvența acestor specii este și aici foarte variată, mergând de la un singur rest până la 171 de fragmente determinate, dar repartitia pe segmente osoase este normală, punând în evidență faptul că suntem în fața unui material menajer destul de fragmentar.

Grupul mamiferelor domestice deține cea mai mare parte din materialul studiat, reprezentând 70% din fragmente și tot atâtea procente din indivizii prezumați. El provine de la taurine (*Bos taurus*), ovicaprine (genul *Ovis* și genul *Capra*) și porcine (*Sus domesticus*), toate trei având o importanță economică evidentă și multiplă. Acestora li se adaugă și câinele (*Canis familiaris*), specie fără valoare economică directă, dar nelipsită în zona noastră încă din mezolitic.

Taurinele se clasează pe primul loc, deținând 50% din fragmente și 37% din indivizii prezumați în raport cu întregul material determinat. Cornutele mari sunt de talie înaltă în raport cu celelalte specii domestice. Lipsa resturilor de coarne, precum și a unor porțiuni de craniu mai mari și mai semnificative nu ne dau posibilitatea de a stabili în mod satisfăcător tipologia lor. Neavând la dispoziție nici oase lungi întregi nu putem aduce date concrete referitoare la talia indivizilor. Măsurătorile executate ne arată însă că suntem în fața unor taurine mari, masive, tipice pentru cultura Cucuteni. Tot prin biometrie, dar și prin observație directă, se poate constata existența unui dimorfism sexual evident, dar nici de această dată penuria materialului nu ne dă posibilitatea de a stabili exact raportul dintre femele și masculi, precum și procentul de castrați. În ceea ce privește vârsta de sacrificare, atât după dinți, cât și după oasele lungi, putem prezenta următorul tablou: un individ în jur de un an, unul de cca. 2-3 ani, patru sau chiar cinci de 3-4 ani, unul de 5-7 ani și unul bătrân, de 8-10 ani.

Ca frecvență urmează ovicaprinele. Se cunoaște faptul că departajarea lui *Ovis* de *Capra* nu este posibilă pentru toate segmentele osoase, mai ales când acestea sunt fragmentare. În cazul de față am constatat prezența ambelor genuri, ovinele predominând. În ceea ce privește tipologia, cele patru resturi de coarne de femele de capră – dintre care trei fragmentare și unul aproape întreg, care a putut fi măsurat – ne arată prezența tipului *prisca* în cadrul culturii Cucuteni. Cele trei coarne provenite de la *Ovis*, aparțin unor masculi, dintre care unul probabil castrat. Măsurătorile arată atât pentru *Ovis*, cât și pentru *Capra* existența unor tipuri gracile. Vârsta de sacrificare, stabilită mai ales după dinți, arată un individ de un an, patru de 2-3 ani, unul de 4-5 ani și doi bătrâni, de 5-7 ani.

Porcinele se situează pe locul trei între speciile domestice, fiind reprezentate de 16 fragmente și patru indivizi prezumați. Puținele măsurători ce s-au putut executa arată un porc gracil, așa-zisul tip *palustris*, caracteristic pentru neo-eneoliticul românesc. Vârstele de sacrificare evidențiază doi indivizi în jur de un an și doi în jur de doi ani.

Câinele este documentat prin trei resturi osoase, pe care le-am socotit că ar aparține aceluiași individ. Pe baza unei mandibule aproape întreagă, pe care s-au executat măsurători am putut aproxima – considerând coeficienții lui Dahr și Brikmann – lungimea bazală a craniului, a cărei medie este de 136 mm, aparținând deci unui exemplar canin foarte mic. Este vorba despre *Canis familiaris palustris*, caracteristic probabil pentru neo-eneoliticul european. Penuria resturilor osoase aparținând câinelui

Segmente osoase Specia		Specia																											
		Coarne	Craniu neural	Craniu facial	Maxilar superior	Dinți superiori	Maxilar inferior	Dinți inferiori	Vertebre	Coaste	Scapular	Humerus	Radius	Cubitus	Carp	Metacarp	Coxal	Femur	Tibia	Peroneu	Astragal	Calcaneu	Alte oase ale tarsului	Metatars	Metapodale	Falanga I	Falanga II	Falanga III	Total fragmente
1	<i>Bos taurus</i>	–	3	3	–	3	11	2	28	22	10	10	9	1	–	6	17	6	13	–	1	5	–	10	–	6	2	3	171
2	<i>Capra hircus</i>	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5
–	<i>Ovicaprine</i>	–	–	–	–	1	12	4	2	4	3	1	3	–	–	–	3	–	4	–	–	1	–	2	–	–	–	–	40
3	<i>Ovis aries</i>	3	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	7
4	<i>Sus scrofa domesticus</i>	–	–	–	–	–	4	1	1	–	2	–	–	1	–	–	2	2	1	1	–	–	–	–	–	1	–	–	16
5	<i>Canis familiaris</i>	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3
6	<i>Ursus arctos</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
7	<i>Sus scofa ferus</i>	–	3	–	2	1	1	2	1	1	1	1	2	1	–	1	–	–	3	1	–	–	–	–	1	–	–	–	22
8	<i>Cervus elaphus</i>	5	1	–	–	–	4	–	8	9	1	4	6	1	–	1	1	1	5	–	1	4	1	1	–	3	–	–	57
9	<i>Capreolus capreolus</i>	2	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	6
10	<i>Bos primigenius</i>	1	–	–	–	–	–	–	–	2	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	2	–	–	9
11	<i>Equus caballus</i>	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	1	3
Nr. fragmente		15	7	3	2	5	35	9	42	38	18	18	23	4	1	10	24	9	26	2	4	11	1	13	1	13	2	4	340

Tab. 1 – Repartiția pe specii a resturilor osteologice determinate

Specia		Fragmente				Indivizi	
		nr. abs.		%		nr. abs.	%
1	<i>Bos taurus</i>	171		50,29		15	37,50
2	<i>Capra hircus</i>	5	52	1,47	15,29	8	20,00
	<i>Ovicaprine</i>	40		11,76			
3	<i>Ovis aries</i>	7		2,06			
4	<i>Sus scrofa domesticus</i>	16		4,71		4	10,00
5	<i>Canis familiaris</i>	3		0,88		1	2,50
6	<i>Ursus arctos</i>	1		0,29		1	2,50
7	<i>Sus scofa ferus</i>	22		6,47		3	7,50
8	<i>Cervus elaphus</i>	57		16,76		4	10,00
9	<i>Capreolus capreolus</i>	6		1,76		2	5,00
10	<i>Bos primigenius</i>	9		2,65		1	2,50
11	<i>Equus caballus</i>	3		0,88		1	2,50
Total		340		100		40	100

Tab. 2 – Frecvența speciilor determinate

–		Fragmente		Indivizi	
		nr. abs.	%	nr. abs.	%
1	Mamifere domestice	242	71,18	28	70,00
2	Mamifere sălbatice	95	27,94	11	27,50
3	<i>Equus caballus</i>	3	0,88	1	2,50
Total		340	100	40	100

Tab. 3 – Raportul dintre mamiferele domestice și cele sălbatice

este, de asemenea, o particularitate a așezărilor neo-eneolitice de la noi, mai ales pentru cultura Cucuteni.

Al doilea grup de specii pus în evidență este cel al animalelor sălbatice. În ordine sistematică, ele sunt: ursul (*Ursus arctos*), mistrețul (*Sus scrofa ferus*), cerbul (*Cervus elaphus*), căpriorul (*Capreolus capreolus*) și bourul (*Bos primigenius*). Trebuie să menționăm că toate aceste specii sunt comestibile, încât erau vâdate cu predilecție. Alte animale sălbatice apar doar accidental.

Ursului, care a fost descoperit în faza Cucuteni B, îi aparține un radius fragmentar, reprezentat prin epifiza sa inferioară, ale cărei dimensiuni sunt următoarele: lărgimea epifizei – 59 mm, lărgimea suprafeței articulare – 55 mm. Individul găsit în materialul nostru este destul de masiv. Se știe că ursul este o specie *stenoecă*, ce frecventează pădurile bătrâne, cu arbori scorburoși și / sau cu pietrării, în care își face adăpost pentru iarnă, când este somnolent. Astăzi arealul lui este mult mai redus, el devenind, de nevoie, doar carpatin.

Mistrețul este reprezentat de mai multe resturi, 22 la număr, ce ar proveni de la minimum trei indivizi. S-au putut executa o serie de măsurători, ce arată o specie masivă, așa cum este și astăzi mistrețul de la noi, ce aparține unei subspecii mari – *Sus scrofa attila*. Ca și ursul, mistrețul este o specie *stenoecă*, de pădure. Zona așezării de la Cucuteni se află astăzi la limita estică a arealului său.

Cerbul este animalul sălbatic cel mai bine reprezentat în resturi, 57 de fragmente, provenind de la cel puțin patru indivizi, existând aproape toate segmentele osoase ale unui schelet de mamifer. S-au găsit cinci resturi de corn, dar ele sunt cu totul ne semnificative din punct de vedere morfologic, fiind cioplituri ale unor ramuri de pe prăjina cornului. Locuitorii așezării foloseau din plin aceste coarne, ce pot proveni pe două căi: prin vânare, sau prin adunarea coarnelor lepădate de masculi. Abundența materialului osos a făcut ca mai multe resturi să fie măsurate. Se poate constata prezența unui cerb relativ masiv, așa cum apare și în alte așezări neo-eneolitice din România. Trebuie semnalat faptul că acest cerb puternic exista în neo-eneolitic și în așezări de altitudine relativ joasă. Știindu-se că și el este o specie *stenoecă*, de pădure (astăzi cantonat, de asemenea, doar în Carpați), este evident că mediul forestier era preponderent și în aceste zone de joasă altitudine, deci și la Cucuteni. Vânarea (sacrificarea) atinge indivizi de vârste diferite: existența unui premolar de lapte arată un individ tânăr, iar ceilalți trei se repartizează între 2-3 și 5-6 ani.

Căpriorul, celălalt cervideu al faunei noastre, este mult mai mic ca talie decât cerbul. Dacă masculul de cerb atinge o greutate aproximativ ca și a cornutelor mari, *Capreolus* abia o ajunge pe cea a unui ovicaprin. Acesta este o specie de lizieră, de pădure poenită, de aliniamente de copaci și subarboare. Frecventând tocmai acest biotop, el se mai găsește și astăzi în zona sitului de la Cucuteni. Resturile sale sunt mai puține decât ale cerbului, deși căpriorul se vânează mai ușor. Ele sunt puternic fragmentate, încât nici unul nu s-a pretat pentru a fi măsurat. S-au găsit, printre altele, două coarne deteriorate, dintre care unul mai masiv, ce ar aparține unui mascul matur, individ care a fost vânat, și un altul, mai subțire și gracil, căzut, provenind de la un individ mai tânăr.

Segment osos	Dimensiuni	<i>Bos taurus</i>			<i>Bos primigenius</i>	
		Nr.	Var.	Med.	Nr.	Var.
Dinți superiori	Lung. M ³	1	36	–	–	–
Dinți inferiori	Lung. M ₃	1	40	–	–	–
Scapular	Lung. cap artic.	2	59; 82	–	–	–
	Lung. supraf. artic.	2	53; 68	–	–	–
	Lărg. supraf. artic.	2	42; 57	–	–	–
	Lărg. min. gât	2	42; 61	–	–	–
Humerus	Lărg. epif. inf.	3	84-98	90,00	1	105
	Lărg. supraf. artic.	3	73-92	79,67	1	94
Radius	Lărg. epif. sup.	2	78; 86	–	–	–
	Lărg. supraf. artic.	2	72; 79	–	–	–
	Lărg. epif. inf.	6	61-77	68,50	–	–
Metacarp	Lărg. epif. sup.	2	60; 73	–	–	–
	Lărg. epif. inf.	–	–	–	1	93
Coxal	Diam. acetab.	1	61	–	–	–
Femur	Lărg. epif. inf.	1	95	–	–	–
Tibie	Lărg. epif. inf.	3	60-73	66,67	–	–
	Lărg. supraf. artic. inf.	3	56-66	61,33	–	–
Astragal	Lung. max.	1	72	–	1	81
	Lărg. troch. inf.	1	44	–	1	49
Calcaneu	Lung. max.	–	–	–	1	172
	Lărg. max.	–	–	–	1	48
Metatars	Lărg. epif. sup.	3	50-60	53,67	–	–
	Lărg. epif. inf.	2	54; 66	–	–	–
Falanga I	Lung. max.	6	66-77	70,83	2	80; 81
	Lărg. epif. sup.	6	29-41	34,67	2	45; 46
	Lărg. min. a diaf.	6	25-34	29,17	2	42; 42
	Ind. gracilit.	6	37,31-45,33	41,10	2	51,22; 52,50
Falanga II	Lung. max.	2	45; 47	–	–	–
	Lărg. epif. sup.	2	30; 33	–	–	–
Falanga III	Lung. plant.	1	85	–	–	–
	Lărg. plant.	1	35	–	–	–
	Lărg. supraf. artic.	1	32	–	–	–

Tab. 4 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Bos taurus* și *Bos primigenius*

Segment osos	Dimensiuni	<i>Ovis aries</i>		<i>Ovicaprine</i>			<i>Capra hircus</i>	
		Nr.	Var.	Nr.	Var.	Med.	Nr.	Var.
Coarne	Lung. marii curb.	–	–	–	–	–	1	193
	Circumf. bază	–	–	–	–	–	1	94
	Diam. mare	–	–	–	–	–	1	37
	Diam. mic	–	–	–	–	–	1	22
Maxilar inferior	Lung. dinți jugali	–	–	1	73	–	–	–
	Lung. molari	–	–	2	52; 56	–	–	–
	Lung. M ₃	–	–	3	24-26	24,67	–	–
Metacarp	Lărg. epif. sup.	1	26	–	–	–	–	–
	Lărg. epif. inf.	–	–	–	–	–	1	27
Tibie	Lărg. epif. inf.	–	–	3	26-28	27,33	–	–
Astragal	Lung. max.	1	31	–	–	–	–	–
	Lărg. troch. inf.	1	19	–	–	–	–	–

Tab. 5 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Ovicaprinae*

Segment osos	Dimensiuni	<i>Sus scofa domesticus</i>		<i>Sus scofa ferus</i>		
		Nr.	Var.	Nr.	Var.	Med.
Maxilar superior	Lung. molari	–	–	1	86	–
	Lung. M ³	–	–	1	42	–
Maxilar inferior	Lung. simf.	–	–	1	102	–
Scapular	Lung. cap artic.	1	35	–	–	–
	Lung. supraf. artic.	1	29	–	–	–
	Lărg. min. gât	1	25	–	–	–
Humerus	Lărg. epif. inf.	1	37	1	(50)	–
	Lărg. supraf. artic.	1	31	1	40	–
Radius	Lărg. epif. sup.	–	–	1	(50)	–
	Lărg. supraf. artic.	–	–	1	45	–
Coxal	Diam. acetab.	2	30; 31	–	–	–
Tibie	Lărg. epif. inf.	1	31	3	39-40	39,67
	Lărg. supraf. artic. inf.	1	27	3	30-32	31

Tab. 6 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Suinae*

Segment osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	Med.
Maxilar inferior	Lung. molari	1	82	–
	Lung. M ₃	1	35	–
Scapular	Lung. cap artic.	1	71	–
	Lung. supraf. artic.	1	55	–
	Lărg. supraf. artic.	1	53	–
Humerus	Lărg. epif. inf.	3	62-67	64,00
	Lărg. supraf. artic.	3	55-63	58,67
Radius	Lărg. epif. sup.	1	60	–
	Lărg. supraf. artic.	1	57	–
	Lărg. epif. inf.	2	43; 43	–
Metacarp	Lărg. epif. inf.	1	46	–
Tibie	Lărg. epif. inf.	5	51-62	55,20
	Lărg. supraf. artic. inf.	5	43-56	48,80
Astragal	Lung. max.	1	65	–
	Lărg. troch. inf.	1	41	–
Calcaneu	Lung. max.	1	139	–
	Lărg. max.	1	46	–
Centrotars	Lărg.	1	53	–
Falanga I	Lung. max.	3	61-68	64,67
	Lărg. epif. sup.	3	21-24	22,67
	Lărg. min. a diaf.	3	17-19	18,00
	Ind. gracil.	3	26,47-29,23	27,86

Tab. 7 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Cervus elaphus*

Bourul este destul de bine reprezentat, prin nouă fragmente. După măsurători, ele par a aparține unui singur individ matur, poate o femelă. Remarcăm printre resturi un corn, care – fiind masiv – l-am socotit a fi de bour și nu de vită domestică. Această specie este strămoșul vitelor cornute mari de la noi, dispărând în evul mediu. Era comun în toate așezările cucuteniene din România și frecventa cam același biotop ca și căpriorul.

Calul (*Equus caballus*) prezintă un statut special pentru neo-eneolitic, fiind domesticit abia în epoca bronzului. Dintre cele trei fragmente care îi aparțin, unul este cu totul nesemnificativ, fiind o mică porțiune din corpul unei mandibule, care prezintă doar alveola unui molar – M₁ sau M₂. Cele două falange, aparținând probabil aceluiași individ, evidențiază un cal relativ gracil, de talie mijlocie.

Luând în considerație speciile determinate, putem trasa unele caracteristici ale economiei animaliere ale locuitorilor așezării.

Una dintre problemele cele mai importante ale unei societăți omenești este reprezentată de agoniseala hranei. Resturile faunistice probează foarte clar modul în care o societate umană oarecare își satisface necesitățile de hrană animală. Având în vedere acest fapt, putem evidenția mijloacele prin care comunitățile de pe Cetățuia de la Cucuteni își satisfăceau aceste nevoi. După cum se știe, există o serie de ocupații ancestrale, mai întâi culesul animalelor mici, iar apoi pescuitul, care se trage de fapt tot din cules, și ulterior vânătoarea animalelor mari. Primele două ocupații menționate prezintă o importanță scăzută pentru economia animalieră a locuitorilor așezării eponime a culturii Cucuteni. Pe de o parte, în zona din jurul așezării, acoperită de pădure, erau doar ape mici, iar fauna piscicolă era aproape nulă din punct de vedere economic. Pe de altă parte, societatea era destul de bine structurată și de evoluată economic, pentru a nu trebui să se recurgă la căutarea de animale mici, existente într-un ambient păduros. În schimb, vânătoarea se practica din plin, mediul înconjurător fiind propice pentru aceasta, pădurea oferind specii de mamifere de talie mare și foarte mare. Prin aceasta, ce reprezintă aproape 30% atât din fragmente, cât și din indivizii prezumați (adăugând poate și resturile calului), se asigura aproape 40% din necesarul de proteine animale, restul de 60% fiind oferit de speciile domestice.

Creșterea animalelor domestice, ocupație mult mai nouă în evoluția societății omenești, devenise în cadrul culturii Cucuteni una preponderentă, poate chiar de bază, alături de agricultură, luată în sensul ei cel mai larg. Putem astfel spune că în așezarea eponimă taurinele acopereau, prin sacrificare, aproape 50% din necesarul de proteine animale, restul de cca. 10% fiind furnizat de speciile de talie mai mică, ovicaprinele și porcinele. Trebuie avut în vedere faptul că pe lângă carne (proteine), porcinele produceau, prin sacrificare, și o cotă mare de grăsime animală, ce putea fi folosită nu numai în alimentație. Este aproape sigur însă că atât taurinele, cât și ovicaprinele ofereau, prin păstrarea îndelungată a femelelor (fapt arătat și de vârstele de sacrificare ale lor), lapte ce aducea o cotă suplimentară de proteine, dar și de grăsime animală, cu totul necesare, într-un regim de hrană echilibrat. Din păcate, necunoscând raportul exact între sexe la cornutele mari și mici, nu putem aprecia exact cota parte dată de lapte (poate de acum și din produsele derivate ale acestuia), în acoperirea necesităților de hrană ale locuitorilor.

Segment osos	Dimensiuni	Nr.	Var.
Maxilar inferior	Lung. condil.	1	(114)
	Lung. post alv. canin-condil	1	101
	Lung. post alv. canin-eșancr.	1	97
	Lung. post alv. la canin-ap. ang.	1	102
	Lung. dinți jugali	1	60
Humerus	Lărg. epif. inf.	1	21
Radius	Lărg. epif. sup.	1	11

Tab. 8 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Canis familiaris*

Segment osos	Dimensiuni	Nr.	Var.
Falanga I	Lung. max.	1	81
	Lărg. epif. sup.	1	54
	Lărg. epif. inf.	1	42
	Lărg. supr. artic. inf.	1	40
	Lărg. min. diaf.	1	34
	Ind. gracilit.	1	42
Falanga II	Lung. max.	1	(72)
	Înălț.	1	(40)
	Lung. față anter.	1	(62)
	Lărg. supr. artic.	1	(50)
	Adânc. supr. artic.	1	(29)

Tab. 9 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Equus caballus*

De asemenea, nu putem spune precis, ci doar să inducem faptul că taurinele erau ținute și pentru alte scopuri decât acela de a fi folosite doar ca producătoare de hrană, fapt ilustrat oarecum de vârsta de sacrificare. Nu putem preciza nici dacă ovinele produceau încă de acum lână, atât de necesară în zonele temperate ale globului, pentru folosirea ei, prin batere sau tors, în confecționarea îmbrăcăminții omenești. Se știe că strămoșii sălbatici ai ovinelor nu au lână, ci cel mult un păr mai lung. Lâna a apărut probabil prin mutații genetice, ca și la alte specii de animale ce au fost domesticate, dar după câte știm nu se cunoaște exact acest lucru.

Menționăm însă un alt fapt, ce reiese din studiul amănunțit al materialului faunistic avut la dispoziție, și anume acela că – după vânăre sau sacrificare – toate speciile furnizau pe lângă hrană pentru oameni și materii prime reprezentate prin: coarne, dinți, osul ca atare, dar și piei și blană, precum și alte produse moi (putrescibile), care prin prelucrare se transformau în unelte, diferite obiecte, inclusiv podoabe, dar și îmbrăcăminți și încălțăminte pentru om. Toate acestea țin și ele de economia animalieră a unor societăți umane cât de cât evolute. De asemenea, s-a constatat că sunt arse destul de puține coarne și resturi osoase, abia 10% din materialul avut la dispoziție. S-ar putea ca acest lucru să arate că locuitorii foloseau, cu predilecție, fierberea produselor animale și nu frigerea cărnii.

Mediul înconjurător al așezării era în eneolitic structurat geomorfologic oarecum asemănător celui actual, însă covorul vegetal era altul, domeniul forestier fiind cu mult mai întins. Pădurea de foioase era și atunci, ținând cont de altitudinea și latitudinea locului, tot de tip *Quercetum mixtum*. Aceasta era desigur tăiată, întrucât societății umane îi era necesar lemnul, ce avea multiple folosințe. Ea avea însă puterea de a se regenera singură, reumplând în timp golul – zona defrișată – în cadrul căreia oamenii își duceau activitatea zilnică, inclusiv practicând agricultura. Ursul, cerbul și mistrețul, specii *stenoce*, de pădure, își păstrau o densitate mare, încât se pretau a fi vânat permanent, nedispărând din zonă, întrucât aveau la dispoziție un vast domeniu forestier. De altfel, speciile domestice – taurinele și porcinele (având ca strămoși bourul și mistrețul) și ovicaprinele – găseau în cadrul mediului păduros un mediu propice de viață. Datorită pădurii, clima era mai dulce, fără variații puternice, regimul hidric mai constant, iar apele mai puțin năvalnice, vânturile fiind și ele mai domolite.

UN LOT DE FAUNE MAMMALIENNE DE L'ÉTABLISSEMENT CUCUTENI-CETĂȚUIA

Résumé

On a déterminé 340 des restes des mammifères appartenant à 11 espèces domestiques et sauvages. On a fait une étude morphoscopique et biométrique de chaque espèce. On discute sur la répartition des espèces et sur l'économie animalière des habitants. Finalement, on estime l'environnement du site éponyme de la culture de Cucuteni.

LÉGENDE DES TABLEAUX

- Tab. 1 – Repartition par espèces des restes ostéologiques déterminés.
Tab. 2 – La fréquence des espèces déterminées.
Tab. 3 – Le rapport entre les mammifères domestiques et celles sauvages.
Tab. 4 – Mésurements (en mm) pris sur *Bos taurus* et *Bos primigenius*.
Tab. 5 – Mésurements (en mm) pris sur *Ovicaprinae*.
Tab. 6 – Mésurements (en mm) pris sur *Suinae*.
Tab. 7 – Mésurements (en mm) pris sur *Cervus elaphus*.
Tab. 8 – Mésurements (en mm) pris sur *Canis familiaris*.
Tab. 9 – Mésurements (en mm) pris sur *Equus caballus*.

AȘEZAREA CUCUTENIANĂ DE LA PETRENI, JUD. BĂLȚI. UN SECOL DE LA DESCOPERIRE

de **Victor Sorochin**

Printre siturile din cadrul complexului cultural Cucuteni-Tripolie descoperite și cercetate la cumpăna secolelor XIX-XX se numără și așezarea de la Petreni, care pe parcursul a peste șase decenii a fost aproape unica sursă pentru studierea fazei Cucuteni B de pe teritoriul Basarabiei.

Așezarea a fost semnalată în 1901 de El. C. Buznea, proprietara moșiei de la Petreni, care îi furnizează lui E.R. von Stern, pe atunci directorul Muzeului de Arheologie din Odessa, o serie de informații și materiale, recuperate cu prilejul săpării unui șanț, în care s-au găsit cioburi de vase și bucăți de lut ars¹. După datele consemnate inițial de E.R. von Stern, așezarea este situată pe un platou înalt, ușor înclinat spre nord, est și vest și mărginit la sud de valea adâncă a pârlului Cubolta, afluent de stânga al Răutului². Conform informațiilor actuale, situl se găsește la 12 km vest de satul Petreni și la 2 km de satul Sofia, în punctul *La via boierească*. K.V. Šiškin a obținut planul așezării prin metoda aerofotometriei. După datele cercetătorului citat, situl are o suprafață de 30 de ha și adăpostește vestigiile a cca. 500 de construcții. Majoritatea locuințelor aveau dimensiunile de 8 x 5 m și doar la periferie se întâlnesc case mari (14-16 x 6-7 m). Locuințele erau organizate în 11-12 cercuri concentrice și, în același timp, formau șiruri radiare (fig. 1)³.

Primele sondaje în așezare au fost întreprinse în primăvara anului 1902, cu acest prilej recoltându-se un bogat complex ceramic, unelte, plastică etc. Săpăturile au fost reluate în anul 1903, când – timp de o săptămână – au fost efectuate o bună parte din lucrări. Platformele degajate aveau în plan forma rectangulară (șapte locuințe), cu dimensiunile de 10-14 x 5-8 m, și numai una era pătrată, cu suprafața de 14 m². Bucățile de lut ars s-au găsit dispuse orizontal, iar pe margini vertical. Aproape în toate complexele de-a lungul pereților s-au depistat vase, îndeosebi străchini și cupe. Acestea se aflau în jurul unor urne mari, sparte. După E.R. von Stern, solul din jurul lor conținea

¹ E.R. von Stern, *Predvaritel'noe soobščeniia o raskopkah v imenij Petreni v Vel'kom uezde Bessaratskoi gubernij*, în *ZOOID*, XXV, 1904, p. 69-72; Idem, *Doistoričeskaja grečeskaja kul'tura na ivge Rossij*, în *Trudī XVIII AC v Ekaterinoslave v 1905 g.*, 1907, p. 9-95.

² Idem, *Doistoričeskaja grečeskaja kul'tura na ivge Rossij*, în *loc.cit.*, 1907, p. 12.

³ V.I. Marchevisi, *Poznetaipol'skie plemena Severnoj Moldavij*, Chișinău, 1981, p. 18.

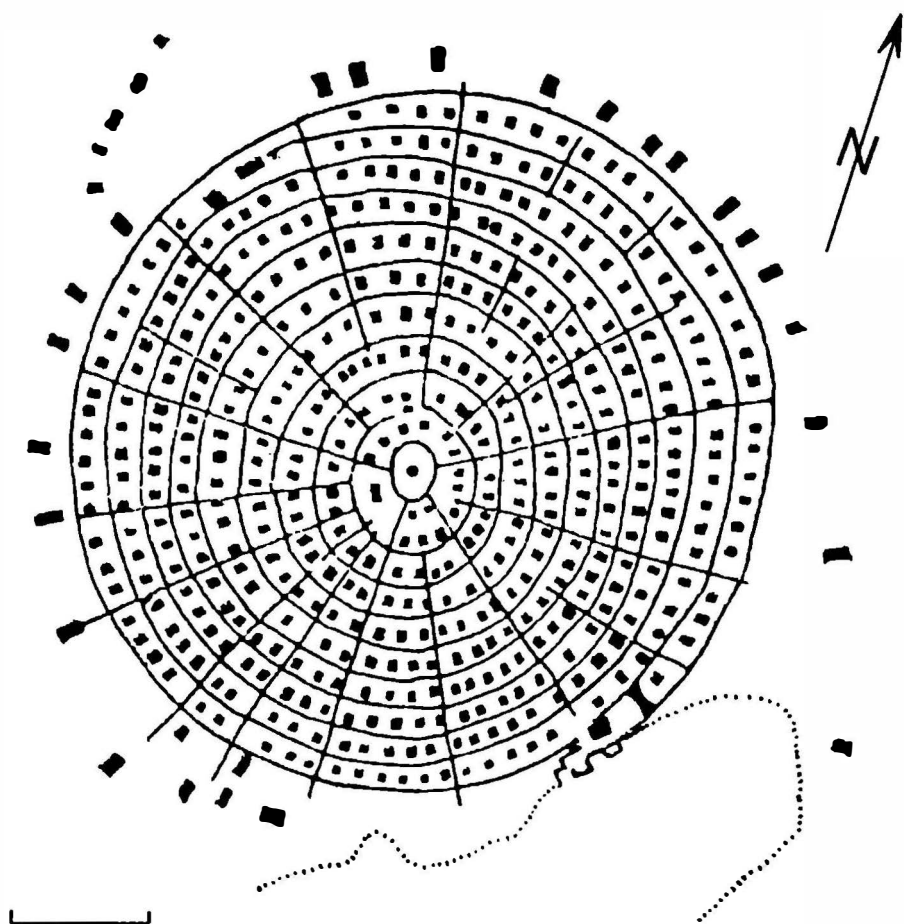

Fig. 1 – Planul așezării
www.cimec.ro

un strat însemnat de scrum. Numărul urnelor varia, în funcție de mărimea platformei, între trei și opt exemplare. De regulă, acestea se găseau la colțurile construcțiilor și în centrul acestora. În jurul lor s-a depistat și alt inventar, format din percutoare, topoare de piatră, piese de silex, oase de animale etc., multe dintre ele prezentând urme de arsură⁴.

E.R. von Stern interpretează platformele drept construcții funerare și de sacrificare. În favoarea acestei ipoteze autorul aduce următoarele argumente: prezența cenușei, absența sistemelor de încălzire, absența resturilor menajere și urmele de arsură de pe inventar. Cercetătorul consideră drept așezări numai siturile în care au fost atestate bordeie⁵. Casele aveau uși, iar în acoperiș un orificiu pentru fum. Acoperișul era construit din bârne, peste care se așternea un strat de lut, iar autorul se întreabă dacă acesta era plat sau în formă de cupolă. După cercetătorul citat, incinerarea cadavrelor era executată în afara sitului, resturile fiind culese în urne, iar acestea din urmă depuse în construcții⁶.

În funcție de decor, complexul ceramic de la Petreni a fost divizat de E.R. von Stern în trei categorii principale: vase nedecorate, vase decorate cu șnurul, impresiuni de *pieptene*, alveole etc. și vase pictate, subliniind că ultima categorie prevalea numeric. Autorul săpăturilor presupune că la Petreni a funcționat un centru de producere a ceramicii⁷.

Probabil că E.R. von Stern a fost printre primii cercetători ai culturii Cucuteni-Tripolie din inițiativa căruia au fost efectuate cercetări interdisciplinare. Astfel, prof. P.G. Melikov a executat analiza chimică a pastei ceramicii pictate și nepictate, constatându-se diferența procentuală a prezenței calciului în aceste două categorii de materiale. După opinia prof. V.D. Lascarev, piesele de piatră, cu excepția celor de silicolit, au fost realizate din roci aduse de apele Nistrului și Prutului din Munții Carpați. Același profesor a determinat eșantionul de oase, în cadrul căruia s-a constatat prezența animalelor domestice și sălbatice. Animalele domestice erau reprezentate de ovicaprine, suine și bovine, ultimele aparținând speciei *Bos taurus* L. Printre oasele de animale sălbatice predominau cele de cerb (*Cervus elaphus* L.), care aparțineau – în majoritatea lor – indivizilor tineri. Prezența oaselor de suine și cerb i-a permis lui E.R. von Stern să susțină că în jurul așezării creșteau păduri. Într-un vas de ceramică de la Petreni s-au găsit boabe carbonizate. După determinările prof. P.G. Melikov și a prof. F.M. Kamenski, ele puteau aparține meiului (*Panicum*) sau sorgului (*Sorghum*)⁸.

O contribuție valoroasă a lui E.R. von Stern o constituie faptul că, referindu-se la săpăturile lui V.V. Hvoiko, N.F. Beleșevski, A.A. Spitsyn, H. Schmidt etc., precum și pe baza analogiilor, a conturat arealul culturii neolitice caracterizate prin platforme și ceramică pictată⁹. În același timp, ținând cont de descoperirile din sud-estul Europei, a formulat o teorie, potrivit căreia populația culturii cu ceramică pictată din sudul Rusiei a influențat, indirect sau în urma unei migrații, comunitățile neolitice din Balcani și lumea greacă, unde – ca urmare a

⁴ E.R. von Stern, *Doistoričeskaja grečeskaja kul'tura na ivge Rossij*, în *loc.cit.*, 1907, p. 16.

⁵ *Ibidem*, p. 17.

⁶ *Ibidem*, p. 18, 19.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸ *Ibidem*, p. 10, 32, 33.

⁹ *Ibidem*, p. 38, 42, 43.

contactelor cu triburile din Orient – s-a format o cultură dezvoltată, teorie care în prezent este total depășită¹⁰.

Așadar, trecerea în revistă, fie ea și succintă, a principalelor rezultate de la Petreni, precum și a ideilor lansate de E.R. von Stern ne demonstrează importanța acestor cercetări pentru etapa respectivă. Actualmente, ipotezele cercetătorului prezintă mai mult un interes istoriografic¹¹, însă la începutul secolului XX au stimulat apariția unor noi idei, în special referitoare la interpretarea platformelor ca vestigii ale unor locuințe. Această ipoteză a fost avansată și susținută de N.F. Beleașevski, V.A. Gorodtsov, A.A. Spitsyn etc.¹².

Materialele recuperate din așezarea de la Petreni au atras atenția cercetătorilor încă din momentul introducerii lor în circuitul științific¹³. În anii '20-'30 ai secolului XX în istoriografie au avut loc diverse discuții privind problemele culturii Cucuteni-Tripolie în ansamblul culturilor neo-eneolitice din sud-estul Europei, la care au participat K. Schuchardt, G. Childe, L. Cicalenko, L.A. Dincès etc., făcându-se – printre altele – referiri la materialele de la Petreni și la opiniile lui E.R. von Stern. Aceste polemici, de până în anul 1935, sunt reflectate în cunoscuta monografie a lui T.S. Passek, unde a fost publicat și complexul ceramic de la Petreni¹⁴. Anterior, autoarea a dedicat acestui complex o lucrare specială¹⁵.

Complexele ceramice tripoliene, descoperite până în anul 1935 și depozitate în diverse muzee ale fostei Uniuni Sovietice, au fost clasificate de către T.S. Passek în 21 de tipuri, divizate – la rândul lor – după factură și tehnică de ornamentare, în cinci subtipuri. Făcând această clasificare, autoarea a propus prima sa schemă de periodizare a culturii tripoliene, definind șase etape: A, BI, BII, C, γ_1 și γ_2 . În monografia citată ceramica de la Petreni a jucat un rol decisiv în definirea etapei Tripolie BII¹⁶.

După cum presupune N. Chetaru, în așezarea de la Petreni, în timpul celui de-al doilea război mondial, au fost efectuate săpături destul de ample, însă autorul investigațiilor a rămas deocamdată neidentificat. Cercetătorul nu exclude posibilitatea ca ele să fi fost întreprinse de discipolii lui E.R. von Stern, de la Universitatea din Halle, unde acesta a predat după plecarea din Odessa¹⁷.

La sfârșitul anilor '40 ai secolului trecut, propunându-se studierea sistematică a siturilor eneolitice din interfluviul Nistru-Prut, așezarea de la Petreni a fost cercetată

¹⁰ *Ibidem*, p. 48.

¹¹ T.S. Passek, *Periodizacija tripol'skih poselenij*, MIA, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 10; K.V. Zinkovskij, *Značenie modelirovaniia v issledovanii ostatkov nostroe na poselenijah tripol'skoj kul'turi*, în APSZP, 1982, p. 19-32; Idem, *K procednie issledovaniia problem domostroitel'stra tripol'skih plemen*, în MASP, 1983, p. 16-22.

¹² T.S. Passek, *Periodizacija tripol'skih poselenij*, p. 10; O.I. Kolesnikov, *Tripol'skoe domobydivnicko*, în *Arheologia*, IV, 3, 1993, p. 63-74.

¹³ R.M. Burrows, *The discoveries in Creta*, Londra, 1907, p. 184-202.

¹⁴ T.S. Passek, *La céramique tripolienne*, în *Bulletin de l'Académie de l'Histoire de la culture matérielle*, Moscova-Leningrad, 1935, fasc. 122.

¹⁵ Eadem, *Sposterejenija motivib ornamentacij posudn z Petreni* (tezi dopovidi), în *Visnik Odes'koi komisii kraevnavstra*, Odessa, 1925, 2-3, p. 3.

¹⁶ Eadem, *La céramique tripolienne*, în *loc.cit.*

¹⁷ N. Chetaru, *Din istoria arheologiei Moldovei*, Chișinău, 1994, p. 130.

perieghetic de colectivul condus de către T.S. Passek. Cu acest prilej au fost recoltate fragmente de vase de diverse forme, decorate monocrom cu motive spiralice, fragmente de statuete feminine și unelte de silex¹⁸.

După cum se știe, asupra problemei periodizării culturii tripoliene T.S. Passek revine în monografia sa din anul 1949, în care așezarea de la Petreni a fost inclusă în etapa Tripolie BII. Autoarea menționează că în ceramica de la Petreni un loc deosebit îl ocupă vasele pictate monocrom cu negru, cu toate că se întâlnesc și recipiente ornamentate cu negru și roșu. În decorul spiralic al ceramicii pictate sunt semnificative reprezentările zoomorfe (bovine, câini etc.). De regulă, acestea sunt desenate pe vase mari, piriforme și executate alături una de alta sau *vis-à-vis* (fig. 2/5, 8, 13). Unele reprezentări au fost realizate în centrul volutelor spiralice. Autoarea atrage atenția și asupra reprezentărilor antropomorfe cu tors dublu și două perechi de mâini, dispuse de-a lungul corpului (fig. 3/1, 3)¹⁹.

Acumularea, în anii '50-'60 ai secolului XX, de noi materiale și informații a contribuit la apariția unei controverse privind sincronizarea așezărilor cucuteniene și tripoliene. În 1962 T.S. Passek include în etapa Tripolie BII așezările Polivanov-Jar – nivelul superior, Petreni, Nezvisko – nivelul superior și Vladimirovka, care sunt paralelizate cu stațiunile de tip Corlăteni (faza Cucuteni A-B)²⁰. Vl. Dumitrescu modifica schema respectivă, din cauză că majoritatea așezărilor etapei Tripolie BII – Vladimirovka, Petreni, Șipeniț – sunt tipice pentru faza Cucuteni B. Cercetătorul român propunea ca siturile Tripolie BII să fie încorporate în Tripolie CI, iar în Tripolie BII să fie incluse stațiunile similare fazei Cucuteni A-B²¹. Acest punct de vedere a fost acceptat *de facto* de E.K. Cernyš în lucrarea sa de sinteză asupra culturii Cucuteni-Tripolie²². Faza Cucuteni B a fost divizată de Vl. Dumitrescu în trei etape, cea recentă fiind lansată ca o ipoteză de lucru²³, respinsă însă de M. Petrescu-Dîmbovița²⁴. Așezarea de la Petreni a fost atribuită până la urmă etapei Cucuteni B₂, care – după săpăturile lui M. Petrescu-Dîmbovița – se caracterizează prin ceramica pictată de stil δ , care este foarte puțină, predominând cea de stil ϵ ²⁵. De asemenea, merită semnalate opiniile lui H. Schmidt²⁶ și O. Kandyba²⁷, care au susținut că situl de la Petreni poate fi comparat cu stațiunile fazei Cucuteni B. În legătură cu problema vizată și-a expus punctul de vedere și N.M. Vinogradova, care – ca și T.S. Passek – include în etapa Tripolie BII așezările

¹⁸ T.S. Passek, *Arheologičeskie razvedki v Moldavii*, în KSIIMK, 26, 1949, p. 57-62.

¹⁹ Eadem, *Periodizacija tripol'skih poselenij*, p. 102-107.

²⁰ Eadem, *Relations entre l'Europe Occidentale et l'Europe Orientale à l'époque néolithique*, în CISPP, VI, Moscova, 1962, p. 15.

²¹ Vl. Dumitrescu, *Origine et évolution de la civilisation de Cucuteni-Tripolie*, în *Arkheologija*, 14, 1963, p. 1-40.

²² E.K. Cernyš, *Eneolit Pravoberejnoi Ukrainii i Moldavii*, în *Eneolit SSSR*, 1982, p. 172, 216, 217.

²³ Vl. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie*, în SCIV, 14, 2, 1963, p. 292.

²⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Evolution de la civilisation de Cucuteni à la lumière des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni-Băiceni*, în RSP, XX, 1, 1965, p. 174, 175.

²⁵ Vl. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie*, în *loc. cit.*, p. 292.

²⁶ H. Schmidt, *Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 108.

²⁷ O. Kandyba, *Schipenitz. Kunst und Geräte eines neolithischen Dorfes*, Viena-Leipzig, 1937, p. 126.

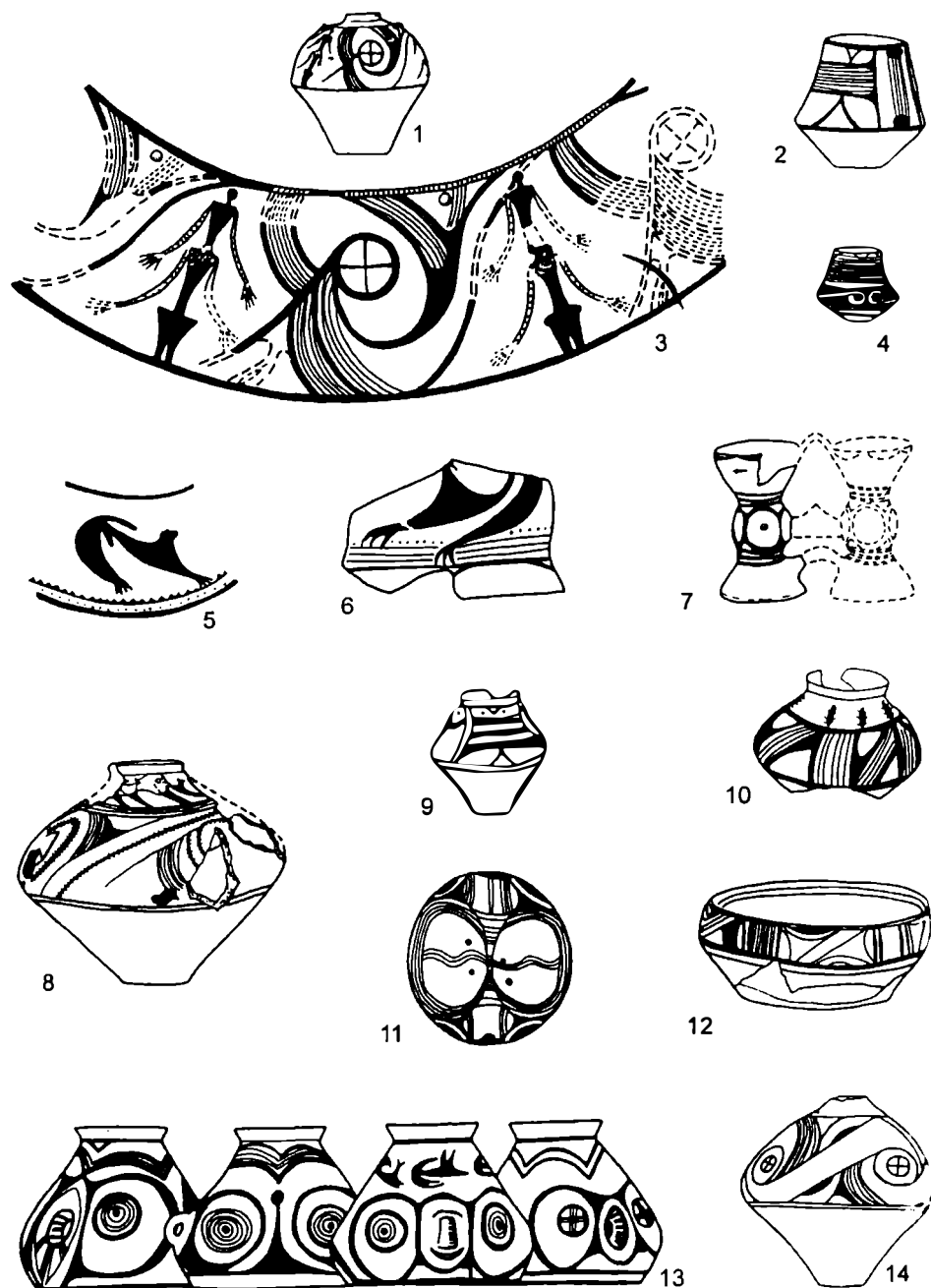

Fig. 2 – 1-14 - ceramică
www.cimec.ro

Nezvisko – nivelul superior și Petreni, pe care le paralelizează cu Cucuteni-Băiceni și Valea Lupului²⁸, punct de vedere inacceptabil în stadiul actual al cercetărilor.

O tentativă de periodizare detaliată a așezărilor tripoliene a fost întreprinsă de T.G. Movșa la începutul anilor '70 ai secolului XX. Autoarea introduce o nouă etapă – Tripolie BIII – împărțită în trei subetape. Așezarea de la Petreni a fost atribuită subetapei Tripolie BIII₁, fiind sincronizată cu Vărvăreuca VIII²⁹. Ulterior, în lucrările autoarei nu se mai întâlnește sigla respectivă, iar ideea sa nu a fost acceptată de alți cercetători.

Chestiunea privind includerea așezării de la Petreni și a celor similare ei în etapa Tripolie BII sau Tripolie CI a fost pe larg examinată de V.I. Marchevici. Acesta susține ideea atribuirii lor etapei CI, iar în favoarea acestei opinii aducea mai multe argumente. Le remarcăm pe cele mai importante dintre ele: apariția într-un număr mare a formelor bitronconice și sferice; prevalarea în cadrul străchinilor a exemplarelor de formă tronconică; apariția capacelor semisferice scunde cu borurile verticale; decorul monocrom, negru sau negru-ciocolatiu, în asocieri cu liniile subțiri de culoare neagră sau roșie; apariția în sistemul decorului a simbolurilor soarelui, lunii, reprezentărilor zoomorfe în diverse variante etc.; evoluția formelor ceramicii Cucuteni C; dispariția completă sau aproape completă a vaselor-binoclu în Moldova de Nord; elemente sigure de răspândire a țesutului etc. După criteriile enumerate, cercetătorul basarabean a definit ca cel mai timpuriu complex al etapei Tripolie CI așezarea Brânzeni IV, pe care – împreună cu stațiunile similare – le atribuie secvenței (sau treptei, după autorul citat) Caracușeni³⁰. Cu toate că V.I. Marchevici a menționat unele criterii deosebit de valoroase pentru periodizarea culturii Cucuteni-Tripolie, totuși, definitoriu în acest sens rămâne stilistica ceramicii pictate. Deoarece așezarea de la Petreni face parte din faza Cucuteni B, este important de stabilit momentul apariției stilului ε, care marchează începutul acestei faze în așezările din interfluviul Nistru-Prut. În timpul redactării monografiei citate, la sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut, autorul considera că cel mai timpuriu complex din faza Cucuteni B (= Tripolie CI) era așezarea de la Racovăț, din județul Soroca³¹. În prezent același cercetător consideră că tranziția de la faza Cucuteni A-B la B este ilustrată de situl Rădulenii Vechi II³².

O altă chestiune referitoare la așezarea de la Petreni a fost propusă de T.G. Movșa. Autoarea a emis ipoteza cu privire la grupul regional de așezări Petreni, în care include așezările fazei Cucuteni B din spațiul dintre Carpați și Prut, bazinul Nistrului Mijlociu și interfluviul Nistru-Bugul de Sud. În cadrul lor a definit trei zone de stațiuni: de nord, de sud și de sud-vest. În evoluția acestui grup regional de așezări cercetătoarea a evidențiat șapte faze (secvențe), cuprinzând etapele Tripolie BII și parțial Tripolie CI³³. T.G. Movșa a introdus în grupul respectiv o serie de așezări, care fac parte din

²⁸ N.M. Vinogradova, *Pamiatniki perehodnogo ...*, p. 54.

²⁹ T.G. Movșa, *Periodizacia i hronologia serehdnogo ta pizn'ogo Tripil'ja*, în *Arheologia*, 5, 1972, p. 3-24.

³⁰ V.I. Marchevici, *Pozdnetripol'skie plemena ...*, p. 58.

³¹ K.V. Zinkovskij, *Novie donnie k rekonstrukcij tripol'skih jiliš*, în CA, 1, 1973.

³² V. Marchevici, *Așezarea culturii Cucuteni-Tripolie de la Rădulenii Vechi (II)*, R. Moldova, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 127-141.

³³ T.G. Movșa, *Petrovs'ka regional'na grupa tripol'skoi kulturī*, în *Arheologia*, 45, 1984, p. 10-23; *Eadem*, *Srednii etao tripol'skoi kul'turi*, în *Arheologhia Ukrainskoi SSR*, 1985, p. 213-217.

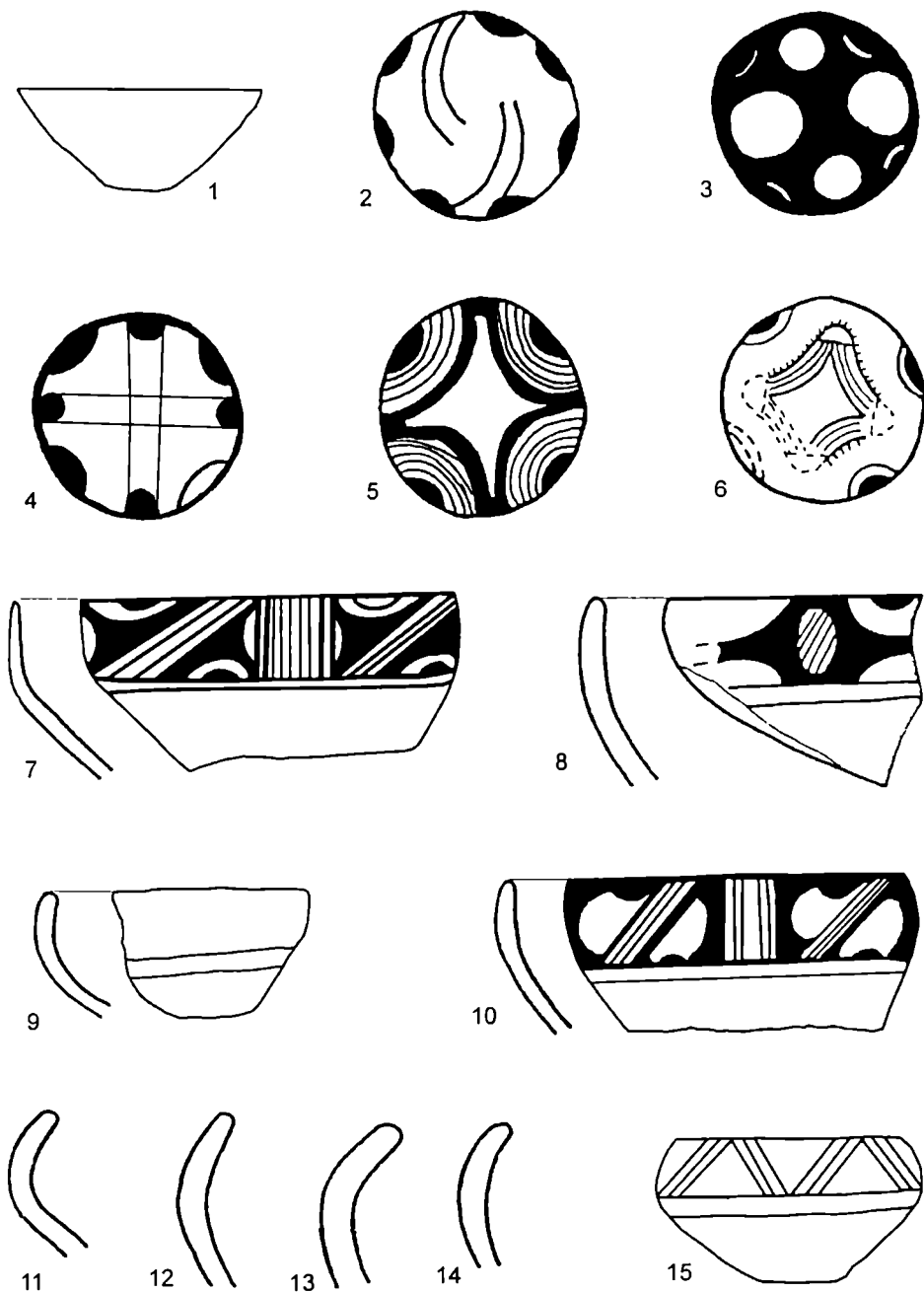

Fig. 3 – 1-15 - tipuri de străchini
www.cimec.ro

diferite variante locale, substituind astfel noțiunea de cultura Cucuteni prin termenul grupul regional de așezări Petreni. Unii cercetători au acceptat ultima sintagmă³⁴.

Din mormintele tumulare din stepele nord-vest pontice au fost recuperate vase pictate de formă bitronconică din faza Cucuteni B, care ar putea proveni din contactul dintre comunitățile cucuteniene și cele de păstori. Pe recipientele de la Cosary (M. 20) și Hadjider (tumulul 6, M. 8) s-au conservat doar fragmente de benzi de culoare neagră, dispuse oblic sau orizontal³⁵. Amfora de la Novo-Kotovsk (tumulul 1, M. 8) are gura în pânlie și două toarte mari, verticale, dispuse pe umăr. La baza buzei a fost trasată o bandă orizontală, iar pe zona centrală a vasului a fost realizat decorul organizat în metope. Metopele constau în benzi oblice dispuse în cruce și încadrate de benzi orizontale și verticale³⁶. Ornamentul a fost executat în stil ε. Un alt vas de tipul *urnelor faciale* a fost descoperit întâmplător într-un mormânt din partea centrală a orașului Reni, decorul său fiind realizat tot în stilul ε³⁷. T.G. Movșa susține că vasele menționate atestă pătrunderea comunităților Petreni în stepă³⁸. Opinia pare să fie verosimilă, cu atât mai mult cu cât în zona de stepă a interfluviului Bugul de Sud-Nipru apar vase tripoliene pictate, datate în faza Tripolie CI, în așezările Novorozanova, Tașlâk II, Pugaci, precum și în mormintele tumulare³⁹.

Comunitățile așezărilor de tip Petreni au exercitat probabil o anumită influență asupra triburilor tripoliene din bazinul Niprului. S.N. Bibikov a remarcat în așezarea de la Grebeni câteva vase pictate, care – după părerea sa – sunt de tip Petreni⁴⁰.

Materialele ceramice de la Petreni, în special recipientele cu siluete zoomorfe și antropomorfe pictate, au fost utilizate din plin la studierea reprezentărilor ideologice ale comunităților culturii Cucuteni-Tripolie⁴¹. Pe baza informațiilor publicate de E.R. von Stern, V.I. Marchevici a efectuat o amplă analiză în acest sens⁴². La fel de importantă este și contribuția lui L. Iu. Polișciuk, care a publicat străchinile de la Petreni ca fiind una dintre cele mai numeroase categorii ceramice. Aceste vase au fost modelate

³⁴ S.N. Ryzhov, *Raspisnaja keramika tomaševskoi lokal'no-hronologičeskoj tripol'skoi kul'turī*, în *Stratum plus*, Chișinău-Odessa-Sankt Petersburg, 2, 2000, p. 459-473.

³⁵ E.F. Patakova, V.G. Petrenko, N.B. Burdo, L. Iu. Polișciuk, *Pamiatniki tripol'skoi kul'turī v Severo-Zapadnom Pricernomorie*, 1989, p. 124.

³⁶ S.M. Agul'nikov, *Kurgan epohi eneolita-pannei bronzī u s. Novo-Kotovsk*, în *DSPK*, III, 1992, p. 33-39.

³⁷ L.V. Subbotin, V.G. Petrenko, *Redkie pamiatniki drevnih kul'tur Podunavia*, în *SA*, 3, 1990, p. 250, 251.

³⁸ T.G. Movșa, *Actual'nie problemī istorii poznetripol'skogo naselenia Dnestrovsko-Dneprovskogo mejdurečija*, în *I polevoi seminar*, Talianki-Veselii Kut-Maidaneckoe, 1990, p. 169-174.

³⁹ Eadem, *Srednii etap ...*, p. 231, 232; O.G. Šapošnikova, V.I. Neprina, *Novopozanovskoe mnogoslinoe poselenie*, în *DP*, 1977, p. 52-65.

⁴⁰ S.N. Bibikov, *Hozjaistvenno-ekonomičeskij kompleks razvitogo Tripolija*, în *SA*, I, 1965, p. 51.

⁴¹ V.A. Răbakov, *Kosmogonija i mifologhia zemledelcev eneolita*, în *SA*, 1965, I, p. 24-47; 2, p. 13-33; T.G. Movșa, *Antropomorfne sinjefti na keramike kul'tur tripol'sko-kukutenskoj obšnosti*, în *Duhovnaia kultura ...*, 1991, p. 34-47; V.G. Zbenovici, *Zoomorfne motivī v rospisi keramiki kul'turī Tripol'e-Kukuteni*, în *Arheologia*, 1998, p. 64-78.

⁴² V.I. Marchevici, *Pozdnetripol'skie plemena ...*, p. 18-22.

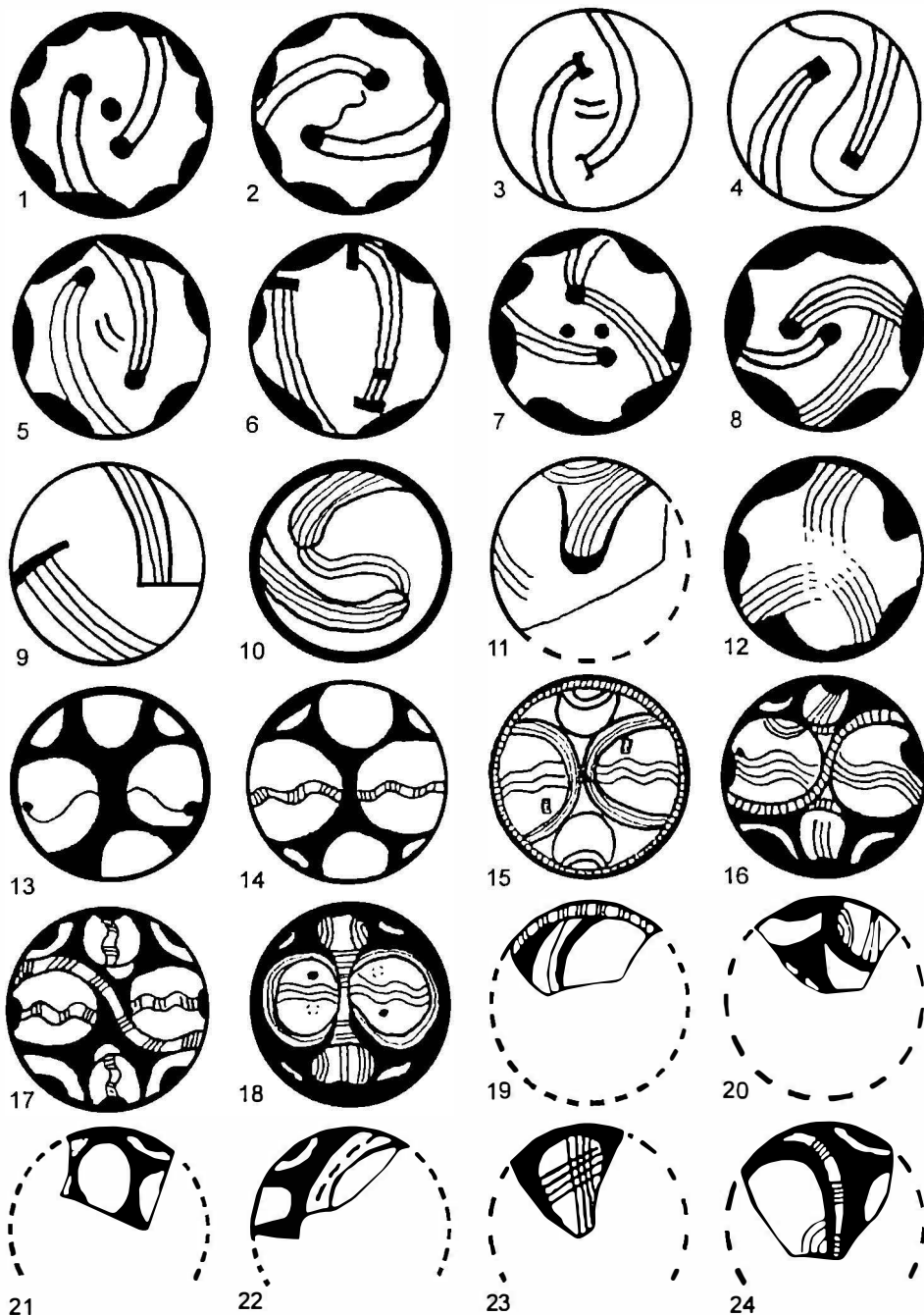

Fig. 4 – 1-24 - tipuri de decor

din pastă fină, cu un mic adaos de nisip, arse la temperaturi înalte, uniform și reprezentate de două tipuri: vase semisferice sau cu buza mai mult sau mai puțin trasă în interior și vase tronconice. La primul tip de străchini este decorată partea superioară a exteriorului (fig. 3). Străchinile tronconice sunt cele mai numeroase și constituie 94% din numărul total de exemplare al acestei categorii. Autoarea a definit cinci compoziții decorative, unele dintre ele având câteva variante (fig. 4)⁴³.

În apropierea Petrenilor au fost semnalate câteva așezări sincrone, de diverse dimensiuni, cercetate perieghetic sau prin sondaje, care formează un *cuib* de stațiuni⁴⁴. Probabil că în macro-complexul cultural Cucuteni-Tripolie existau anumite sisteme ierarhice de situri, cu un centru tribal sau intertribal. După E.K. Cernyș, așezări de tip Petreni puteau fi *capitale* ale unor uniuni tribale, însă caracteristica și interpretarea lor necesită încă analize serioase⁴⁵.

În încheiere, remarcăm că, pe parcursul unui secol, informațiile și materialele de la Petreni au fost valorificate și au suscit interesul multor specialiști, interpretarea lor contribuind la apariția unor noi idei. Deși complexul ceramic din așezarea vizată a stat la baza periodizării complexului cultural Cucuteni-Tripolie, materialele păstrate la Muzeul de Arheologie din Odessa (Ucraina) necesită noi considerații, de pe pozițiile metodelor de cercetare moderne.

L'ÉTABLISSEMENT CUCUTENIEN DE PETRENI, DÉP. DE BĂLȚI. UN SIÈCLE DEPUIS SON DÉCOUVERTE

Résumé

Découvert il y a un siècle, l'établissement de Petreni, dép. de Bălți, a offert des informations et du matériel archéologique très important, en demeurant pour assez longtemps les seuls renseignements sur l'étude de la phase Cucuteni B du territoire de la Rép. Moldavie. Le matériel céramique, se trouvant, de nos jours, dans sa plus grande partie au Musée d'Archéologie d'Odesse (Ukraine), quoi qu'il a été investigué ardemment, nécessite encore d'être abordé par une approche tout à fait différente, de manière actuelle, la seule capable d'établir, le plus précis, le rôle que cet établissement ait joué pour le chalcolithique sud-est européen.

⁴³ L. Iu. Polișciuk, *O miskah tripol'skogo poselenija Petreni*, în *APSZP*, 1982, p. 93-100.

⁴⁴ *Svod pamjatnikov istorii i kul'turî MSSR*, Chișinău, 1987, p. 271, 272; V.M. Bikbaev, *Issledovaniia poselenija kul'turî Kukuteni-Tripol'e Glavan I*, în *MIAEM*, 1992, p. 111.

⁴⁵ E.K. Cernyș, *Eneolit Pravoberejnoi ...*, p. 237.

LÉGÈNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Le plan de l'établissement.

Fig. 2 – 1-14 – céramique.

Fig. 3 – 1-15 – types des écuelles.

Fig. 4 – 1-24 – types des décors.

CÂTEVA PRECIZĂRI PRIVIND PERIOADA TIMPURIE A EPOCII BRONZULUI DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

de Valeriu Cavruc

Tabloul cultural-cronologic al bronzului timpuriu din sud-estul Transilvaniei a fost definit spre sfârșitul secolului trecut¹. În linii mari, el se rezumă la următoarele: în perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului² sud-estul Transilvaniei a fost cuprins în arealul culturii Coțofeni, care a evoluat aici doar în prima sa fază³. Începutul acestei epoci în zonă a fost marcat prin dispariția culturii Coțofeni, spre finalul primei sale faze, și apariția pe teritoriul județului Covasna a grupului Zimnicea-Mlăjeț-Sânzieni-Turia⁴. A urmat apoi „cultura Zăbala”, atestată doar într-un singur sit, cel de pe Dealul Tătarilor din Zăbala (jud. Covasna) și faza A a culturii Schneckenberg, ambele manifestări fiind sincronizate cu faza a II-a a culturii Coțofeni⁵. În Depresiunea Ciucului începutul bronzului timpuriu nu a fost definit încă. În următoarea etapă a epocii bronzului timpuriu sud-estul Transilvaniei a cunoscut evoluții oarecum diferențiate. În timp ce teritoriul județelor Brașov și Covasna a fost cuprins în aria culturii Schneckenberg (faza B)⁶, în Depresiunea Ciucului și valea Homoroadelor a evoluat

¹ Vezi Székely Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, *BiblThr*, XXI, București, 1997.

² Sintagma *perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului*, în lucrarea de față, este folosită în accepțiunea tradițională (după P. Roman). Contestarea sa în ultimii ani și discuțiile pe marginea acestui subiect, din punctul nostru de vedere, nu sunt de fond, întrucât periodizarea arheologică rămâne în continuare doar o convenție. Renunțarea la terminologia consacrată este prematură, atât timp cât încă nu este posibilă reconsiderarea temeinică a periodizării.

³ P.I. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, p. 75.

⁴ Székely Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 40a, 40b, 71.

⁵ *Ibidem*, p. 70.

⁶ Al. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Kronstadt, 1941; Gh. Bichir, *Beitrag zur Kenntnis der frühen Bronzezeit im südöstlichen Transsilvanien und in der Moldau (Im Lichte der Grabungen von Cuculata und Mândrișca)*, în *Dacia*, NS, VI, 1962, p. 87-114; Székely Zs., *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 387-400; Székely Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*.

cultura Jigodin⁷ Finalul epocii bronzului timpuriu este marcat de aşezarea Zoltan (jud. Covasna) atribuită grupului Iernut⁸. Fiind atestat deocamdată într-o singură aşezare, nu s-a putut stabili dacă acest grup este prezent şi în restul teritoriului. În ceea ce priveşte Depresiunea Ciucului, s-a acreditat ideea că acolo cultura Jigodin a fost urmată de prima manifestare a epocii bronzului mijlociu – „cultura Ciomortan”, enunţându-se posibilitatea unui sincronism parţial al acesteia din urmă cu grupul Iernut-Zoltan⁹.

Cercetările au scos în evidenţă faptul că pe parcursul perioadei timpurii a epocii bronzului aici s-au întâlnit, s-au suprapus şi s-au interferat curente culturale şi demografice de sorginte intra- şi extra-carpatică. Dacă în timpul evoluţiei culturii Coţofeni sud-estul Transilvaniei aparţinea unei arii culturale ce cuprindea în principal bazinul carpatic şi Europa Centrală (complexul Baden-Coţofeni), la începutul epocii bronzului propriu-zise acest areal a fost larg expus influenţelor din spaţiile aflate la est şi sud de Carpaţi. Astfel, apariţia în sud-estul Transilvaniei a grupului Zimnicea-Mlăjeţ-Sânzieni-Turia a fost pusă pe seama pătrunderii de dincolo de Carpaţi a unor grupuri de *origine sudică*¹⁰. „Cultura Zăbala”, percepută ca o apariţie oarecum izolată în Transilvania, după opinia unor cercetători, prezintă analogii importante în mediile culturale extra-carpătice: Cernavoda II-Folteşti, Râmnicelu, Coşereni şi Glina¹¹. O vreme, cultura Schneckenberg a fost considerată parte componentă a culturii Glina-Schneckenberg, a cărei arie cuprindea deopotrivă Transilvania şi teritoriile între sudul Dunării şi Carpaţi¹². Chiar dacă în cele din urmă cercetătorii au optat pentru tratarea culturii Schneckenberg ca fiind o manifestare de sine stătătoare, s-au subliniat legăturile strânse ale acesteia cu manifestările culturale extra-carpătice. Astfel, P. Roman pune formarea culturii Schneckenberg pe seama aportului „culturii Zăbala” şi a culturii Glina¹³. La un moment dat s-a vehiculat ideea unor raporturi dintre cultura Schneckenberg şi fazele timpurii ale culturii Monteoru (Ic4, Ic3)¹⁴, în sprijinul acestora invocându-se şi prezenţa unor fragmente ceramice de factură Monteoru timpurie în aşezarea Sfântu Gheorghe-Örkő¹⁵, deşi contextul stratigrafic incert din care proveneau acestea lăsa loc pentru atitudini ceva mai rezervate. Descoperirea în Subcarpaţii Buzăului a aspectului Năeni, care – pe de o parte prezintă similitudini importante faţă cu cultura Schneckenberg, iar pe de altă parte a fost suprapus de depunerile culturii Monteoru Ic4 – a impus renunţarea la sincronismul Schneckenberg B - Monteoru Ic4-

⁷ P. Roman, J. Pál, Cs. Horváth, *Cultura Jigodin. O cultură cu ceramică şnurată în estul Transilvaniei*, în SCIV, 24, 1973, 4, p. 559-574.

⁸ V. Cavruc, *The Final Stage of the Early Bronze Age in South-Eastern of Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, în TD, XVIII, 1-2, 1997, p. 97-133.

⁹ Székely Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 52.

¹⁰ *Ibidem*, p. 40a, 40b, 71.

¹¹ Eug. Zaharia, *Despre începuturile culturii Monteoru*, în Aluta, X-XI, 1980, p. 33-39.

¹² I. Nestor, *Epoca bronzului*, în Istoria României, vol. I, 1960, p. 98.

¹³ P.I. Roman, *Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României*, în SCIVA, 37, 1986, 1, p. 38.

¹⁴ M. Florescu, *Elemente Wietenberg descoperite în complexe de locuire aparţinând fazelor timpurii ale culturii Monteoru din Moldova*, în Danubius, V, 1971, p. 67; Eug. Zaharia, *Descoperiri ale culturii Monteoru în sud-estul Transilvaniei*, în TD, XI, 1-2, 1990, p. 34, 35.

¹⁵ Eug. Zaharia, *Despre începuturile culturii Monteoru*, în loc.cit., X-XI, 1980, p. 34, 35.

Ic3¹⁶. Pe de altă parte, cu acel prilej s-a constatat că aria culturii Schneckenberg cuprinde nu numai teritoriile din Transilvania, ci și pe cele din nord-estul Munteniei. În același timp s-a stabilit că și cultura Jigodin cuprinde teritoriile de pe ambii versanți ai Carpaților Răsăriteni: atât Depresiunea Ciucului și valea Homoroadelor, cât și Subcarpații Moldovei¹⁷. Noile cercetări permit câteva precizări.

1. Perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului

Pentru aceasta, în ultimii ani, au fost obținute noi date importante în două obiective din sud-estul Transilvaniei: așezarea culturii Coțofeni de la Păuleni / Ciomortan¹⁹ și un mormânt al culturii amforelor sferice de la Sânmartin, ambele în Depresiunea Ciucului²⁰.

Locuirea Coțofeni de la Păuleni / Ciomortan a fost semnalată de către Székely Z., care a întreprins aici săpături în anii 1956, 1960 și 1967. Publicate sumar²¹, materialele din această așezare au fost atribuite primei faze a culturii menționate²². După reluarea cercetărilor în 1999, aici au fost descoperite urmele unei construcții ușoare, precum și materiale disperate din stratul de cultură. Stratigrafic nu s-a observat decât un singur nivel de locuire. Noi am atribuit locuirea Coțofeni primei sale faze de evoluție²³, în timp ce Gh. Lazarovici consideră că aceasta conține și elemente specifice fazelor II și III²⁴ (opinie pe care autorul nu o susține prin ilustrațiile aferente articolului citat). H. Ciugudean apreciază că în așezarea amintită ar exista, alături de materialele specifice fazei I, și elementele caracteristice celei de-a doua faze a culturii Coțofeni²⁵. Atâta timp cât aceste opinii nu sunt susținute de materiale specifice *exclusiv* fazelor II și III, iar cercetările de teren nu au relevat decât un singur nivel de locuire, ne menținem punctul de vedere, conform căruia locuirea Coțofeni din așezarea Păuleni / Ciomortan aparține doar primei faze a culturii. Dar, având în vedere că în Depresiunea Ciucului persistă *hiatus*-ul cronologic între Coțofeni I și grupul Jigodin, posibilitatea existenței în această zonă a elementelor Coțofeni mai târzii decât cele aparținând fazei I, nu poate fi exclusă *a priori*.

¹⁶ Al. Vulpe, V. Drâmbocianu, *Cercetări arheologice în raza comunei Năeni (Buzău)*, în SCIVA, 32, 1981, 2, p. 171-193.

¹⁷ P. Roman, J. Pál, Cs. Horváth, *op. cit.*

¹⁹ V. Căvruc, *Noi cercetări la Păuleni. Raport preliminar. Prezentare generală*, în *Angustia, 5-Arheologie*, 2000, p. 94-102; Gh. Lazarovici, A.S. Luca, D. Buzea, C. Suciu, *Descoperirile Cucuteni-Arșud de la Păuleni*, în *Angustia, 5-Arheologie*, 2000, p. 103-130.

²⁰ Székely Zs., *A gömbamforás műveltség emléke Délkelet-Erdélyben*, în *OL*, 4 2002, p. 40-44.

²¹ Székely Z., *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe în anul 1956*, în *MCA*, V, 1959, p. 231-246; Székely Z., *Cultura Ciomortan*, în *Aluta*, I, 1970, p. 73, fig. 11/4, 14/4; Székely Z., *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 394, 395, fig. 6/5; 7/4, 8.

²² P.I. Roman, *Cultura Coțofeni*, p. 75.

²³ V. Căvruc, D. Buzea, Gh. Dumiroaia, M. Rotea, Székely Zs., *Șoimeni (Ciomortan), com. Păuleni, jud. Harghita*, în CCAR. *Campania 1999, 2000*, p. 103; V. Căvruc, *Noi cercetări în așezarea Păuleni (1999-2000). Raport preliminar. Prezentare generală*, în *Angustia, 5-Arheologie*, 2000, p. 96.

²⁴ Gh. Lazarovici, A.S. Luca, D. Buzea, C. Suciu, *op. cit.*, p. 108.

²⁵ H. Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat: Cultura Coțofeni*, Timișoara, 2000, p. 49.

De o absolută noutate a fost descoperirea fortuită, din vara anului 1998, de la Sânmartin-Ciuc (jud. Harghita), a unui mormânt aparținând culturii amforelor sferice²⁶. Atât cât s-a putut reconstitui din cele relatate de martorii descoperirii, este vorba de înhumarea unui individ într-o cutie din lespezi de piatră. Scheletul se afla în poziție chircită pe stânga și orientat pe direcția est-vest, cu capul spre est. Din inventarul care însoțea defunctul au fost recuperate două aplice de os caracteristice culturii amforelor sferice, similare celor de la Dolhești Mari²⁷. Mormântul reprezintă deocamdată singura descoperire atribuită culturii amforelor sferice în Transilvania. În stadiul actual al cercetărilor este greu de stabilit dacă acesta indică răspândirea culturii amforelor sferice în Depresiunea Ciucului, sau dacă marchează doar o prezență izolată a unor indivizi intruși. Având în vedere încadrarea cronologică foarte largă a culturii amforelor sferice²⁸, este imposibil să stabilim poziția cronologică exactă a acestui monument față de manifestările culturale cunoscute până acum în sud-estul Transilvaniei. Este însă posibilă atribuirea sa perioadei de după retragerea culturii Coțofeni din zonă, pătrunderea culturii amforelor sferice acoperind, fie și parțial, *hiatus*-ul cronologic între faza Coțofeni I și grupul Jigodin. În acest sens, amintim faptul că în Podolia și Volânia cultura amforelor sferice este urmată imediat de culturile cu ceramica șnurată²⁹, care par a fi contemporane cu fenomenul Schneckenberg-Năeni-Jigodin. Dacă încadrarea mormântului de la Sânmartin-Ciuc în perioada de după faza I a culturii Coțofeni se va dovedi a fi corectă, atunci larga răspândire a cistelor funerare în cadrul grupului Sânzieni-Turia și culturii Schneckenberg ar putea fi pusă pe seama aportului la formarea acestora a culturii amforelor sferice, punct de vedere exprimat recent de Fl. Burtănescu³⁰ și Székely Zs.³¹

2. Începutul perioadei timpurii a epocii bronzului

„Cultura Zăbala”

Sud-estul Transilvaniei rămâne *campionul* în ceea ce privește numărul *culturilor arheologice* din epoca bronzului timpuriu, acestea fiind reprezentate uneori de câte un singur sit. Pe lângă stadiul fizic al cercetării, această stare de lucruri se datorează și unei abordări provinciale, zona fiind percepută ca una oarecum specială. Astfel, „cultura Zăbala” rămâne cunoscută doar pe baza sitului eponim, cercetat prin câteva

²⁶ Székely Zs., *A gömbamforás műveltség emléke Délkelet-Erdélyben*, în *loc.cit.*

²⁷ *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 79, fig. 14.

²⁸ M. Szmyt, *Die Kugelamphorenkultur und die Gemeinschaften der Steppenwald- und Steppenzone Osteuropas. Der Forschungsstand und die Forschungsperspektiven im Grundriß*, în *Das Karpatenbecken und die Osteuropäische Steppe*, München Raden / Westf. 1998, S. 221-231.

²⁹ I.K. Svešnikov, *Kul'tura šarovidnyh amfor*, în *Arheologia Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja*, Kiev, 1990, p. 49.

³⁰ Fl. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut, cu unele contribuții la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, *BibIThr*, XXXVII, București, 2002, p. 185.

³¹ Székely Zs., *A gömbamforás műveltség emléke Délkelet-Erdélyben*, în *loc.cit.*, p. 42, 44.

secțiuni de proporții reduse, fără să fi fost obținute date concludente referitoare la raportul său cronologic cu alte manifestări ale epocii bronzului. Recent, materialele din această așezare au fost publicate relativ amplu³². Definirea în ultimii ani a grupului Livezile în vestul Transilvaniei³³ și a grupului Aldești în Moldova³⁴, au prilejuit prezentarea vestigiilor de tip Zăbala într-un context mai larg. Similitudinile dintre Zăbala și Livezile³⁵, precum și cele dintre Zăbala și Aldești³⁶ l-au determinat pe Fl. Burtănescu să le prezinte ca fiind părți componente ale unei manifestări culturale, mai mult sau mai puțin omogene, ce ar fi cuprins sud-vestul Moldovei, sud-estul și vestul Transilvaniei. În sud-estul Transilvaniei și Moldova nu există repere certe pentru încadrarea cronologică a acestui fenomen; în vestul Transilvaniei, așa cum rezultă din constatările lui H. Ciugudean, locuirea de la Livezile-Baia este contemporană cu faza IIIc a culturii Coțofeni³⁷. În această situație se oferă două posibilități de interpretare: fie grupurile Aldești, Zăbala și Livezile sunt sincrone cu Coțofeni III (ceea ce ar implica coborârea grupului Zăbala și admiterea existenței în sud-estul Transilvaniei a vestigiilor de tip Coțofeni II, așa cum sugerează H. Ciugudean³⁸), fie avem de a face cu un fenomen ce s-a extins în timp, apărând în Moldova și sud-estul Transilvaniei mai timpuriu decât în vestul Transilvaniei. Trebuie avut în vedere, însă, că alături de similitudinile evidente, care privesc o parte a ceramicii, există și o serie de deosebiri semnificative. Astfel, în timp ce grupului Livezile îi sunt caracteristice mormintele sub tumuli³⁹, în grupurile Zăbala și Aldești sunt documentate doar morminte plane⁴⁰. În timp ce plastica zoomorfă de la Zăbala prezintă similitudini importante cu cea de la Livezile-Baia⁴¹, în grupul Aldești aceasta nu este încă cunoscută. Așa cum observă H. Ciugudean, nu pot fi omise nici unele analogii ale materialelor de la Livezile-Baia cu cele de la Lelicieni, aparținând grupului Jigodin (cupa cu picior lobat)⁴². Dacă această analogie ar avea implicații cronologice, ar trebui să admitem că și Zăbala este apropiată în timp de grupul Jigodin. Or, conform periodizării convenite până acum, intervalul între momentul Zăbala și Jigodin este ocupat de faza Schneckenberg A. Mai trebuie adăugat și faptul că aceste grupuri sunt cercetate în mod inegal, grupul Livezile fiind cunoscut incomparabil mai bine decât Zăbala și recent definite *manifestări de tip*

³² Székely Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 25-35, pl. VI-XXXII.

³³ H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, *BiblThr*, XIII, București, 1996, p. 78-96, fig. 4-19.

³⁴ Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 182-189.

³⁵ H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, p. 82, 86, 140; Székely Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 33.

³⁶ Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 187-189.

³⁷ H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, p. 140.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 80, 81.

⁴⁰ Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 184; Székely Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 32.

⁴¹ H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, p. 213, fig. 17/2.

⁴² *Ibidem*, p. 87.

Aldești. Cele menționate ne îndeamnă la o atitudine rezervată privind existența unei entități culturale de tip Aldești-Zăbala-Livezile. Fără îndoială, similitudinile consemnate sunt sugestive, însă deocamdată materialul este insuficient, astfel încât sincronizarea Aldești-Zăbala-Livezile-Coțofeni III, deși nu se exclude, pare încă prematură.

Cultura Schneckenberg

În ultimii ani doar cercetările tumulilor de la Brăduț (jud. Covasna) au furnizat noi vestigii ale culturii Schneckenberg⁴³ în sud-estul Transilvaniei. Sub aspectul tipologic sau cronologic ele nu sunt de natură să modifice imaginea de ansamblu asupra acestei culturi. Mormintele tumulare Schneckenberg de la Brăduț aparțin unui grup tumular. La rândul-i, acest grup tumular se învecina cu alte grupuri tumulare răspândite într-o zonă relativ compactă, ce cuprinde nord-vestul județului Covasna și sud-vestul județului Harghita. O astfel de concentrare de tumuli este unică în întreaga arie a acestei culturi. Ar putea fi sugestiv faptul că grupurile tumulare se află la întâlnirea între zona saliferă a văilor Homoroadelor și a Vârghișului, pe de o parte, și teritoriul lipsit de resurse de sare de pe raza județului Covasna și cea mai mare parte a județului Brașov, pe de alta. În aceste condiții, nu se exclude ca fenomenul răspândirii tumulilor să fi fost determinat de anumite practici legate de accesul la resursele de sare.

După cercetările efectuate sub conducerea lui P. Roman în Depresiunea Ciucului, la Lelicieni și Jigodin, nu s-au mai făcut noi investigații privind cultura Jigodin. Având în vedere însă tot ansamblul datelor existente în prezent, această manifestare trebuie probabil considerată drept un facies târziu al unui fenomen mai larg, Schneckenberg-Năeni-Jigodin.

3. Finalul bronzului timpuriu

Cercetările din anii 1996-2001 de la Zoltan (jud. Covasna) au scos în evidență un aspect cultural din finalul bronzului timpuriu, caracterizat prin ceramica striată și cea cu amprente textile, manifestare culturală necunoscută până atunci în sud-estul Transilvaniei⁴⁴. Inițial, materialele de la Zoltan au fost puse în legătură cu grupul Iernut⁴⁵. Însă acest grup rămâne documentat extrem de precar, în așezarea eponimă existând doar câteva fragmente ceramice cu suprafața striată, fără specia cu amprente textile. În aceste condiții – având în vedere că ceramica striată, atunci când nu este asociată cu cea cu amprente textile, este răspândită mult prea larg în spațiu și timp – locuirea de la Iernut nu poate fi considerată relevantă pentru grupul căruia i-a dat denumirea. Recent, H. Ciugudean a completat substanțial lista descoperirilor de acest tip în Transilvania⁴⁶.

⁴³ Székely Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 76.

⁴⁴ V. Cavruc, *The Final Stage of the Early Bronze Age in South-Eastern of Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, în loc.cit., p. 97-133.

⁴⁵ V. Cavruc, G. Cavruc, *Așezarea din epoca bronzului timpuriu de la Zoltan*, în *Angustia*, 2, 1997, p. 160; V. Cavruc, *The Final Stage of the Early Bronze Age in South-Eastern of Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, în loc.cit., p. 101.

⁴⁶ H. Ciugudean, *Noi descoperiri privind bronzul timpuriu din Transilvania*, în *Apulum*, XL, 2003, p. 89-121.

insistând totodată asupra menținerii denumirii *de tip Iernut*, chiar dacă această stațiune nu a furnizat un material prea bogat și din el lipsește decorul textil⁴⁷. Din punctul nostru de vedere, menținerea sau respingerea acestei denumiri nu este un subiect care ar merita o abordare polemică. Însă, modestia materialului de la Iernut și, mai ales, lipsa ceramicii cu amprente textile, face discutabilă însăși atribuirea acestui sit grupului sus-numit. Mai relevantă este răspândirea descoperirilor de tip Iernut; acesta ocupă în principal vestul Transilvaniei, cu prezențe izolate în centrul și nordul provinciei, iar așezarea de la Zoltan se află foarte izolat față de restul siturilor atribuite acestui grup⁴⁸.

Materialul ceramic de la Zoltan are cele mai apropiate analogii în Oltenia (Zdup-Ocnele Mari⁴⁹, Silea-Orlești⁵⁰) și Banat (Giroc-Mescal⁵¹), respectiv în grupul Gornea-Orlești din perioada finală a epocii bronzului timpuriu, o manifestare culturală de certă sorginte central-europeană, înrudită cu cele din bronzul timpuriu din Ungaria și Slovacia. Deocamdată, așezarea de la Zoltan rămâne – de departe – cea mai reprezentativă pentru finalul bronzului timpuriu din Transilvania. Așa cum se prezintă stadiul actual al cercetărilor, vestigiile de aici par să indice pătrunderea în sud-estul Transilvaniei a unui grup de la sud de Carpați, probabil de-a lungul văii Oltului.

Este important de subliniat că în epoca imediat următoare ceramica striată se va răspândi în aproape tot bazinul carpato-dunărean. În ce măsură acest fenomen s-a datorat extinderii unor grupuri din sud-vestul României în estul Transilvaniei este greu de apreciat. Este interesant de remarcat în acest sens descoperirea unui orizont pre-Komarov la Loeva⁵², în Subcarpații de Est ai Ucrainei, cu similitudini remarcabile față de ceramica de la Zoltan, însă fără decor textil. La nivelul actual al cunoștințelor privind epoca bronzului timpuriu din Ucraina Subcarpatică și teritoriile adiacente din Polonia, aspectul documentat prin descoperirile de la Loeva este străin fondului local, iar apariția lui pare să se fi datorat unor pătrunderi de populații din spațiul intra-carpatic, dinspre sfera manifestărilor culturale cărora le aparțin și descoperirile de la Zoltan.

Așezarea din finalul epocii bronzului timpuriu de la Zoltan se încadrează într-un palier cronologic relativ bine delimitat de sfârșitul culturii Schneckenberg și un aspect pre-Wietenberg⁵³ și probabil este contemporană cu cele mai timpurii manifestări ale culturii Munteoru (IC4) și, poate, cu începutul „culturii Ciomortan”.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 104.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 122, fig. 15. Pe harta descoperirilor de tip Iernut așezarea de la Zoltan este poziționată, în mod eronat, în Depresiunea Baraolt; în realitate însă, aceasta se află în Depresiunea Sfântu Gheorghe, la cca. 58 km sud-est față de punctul de pe harta colegului H. Ciugudean.

⁴⁹ Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, fig. 1, 3-5.

⁵⁰ *Ibidem*, fig. 7.

⁵¹ M. Gumă, *Epoca bronzului în Banat / The Bronze Age in Banat*, Timișoara, 1997, p. 176, pl. IV.

⁵² L.I. Krušelnickaja, *Vostočnokarpatskij region v bronzovom i v načale jeleznoogo vekov*, în *Materialy konferencii "Arheologia i social'nyj progress"*, 2, Moscova, 1991, p. 37-53; Eadem, *O nouă așezare din epoca bronzului timpuriu în Ucraina subcarpatică*, în *Angustia*, 7, 2002, p. 99-114.

⁵³ V. Cavruc, *Some References to the Cultural Situation in Southeast Transylvania in the Middle and Late Bronze Age*, în *Der Nordkarpatischen Raum in der Bronzezeit*, Herausgegeben von Carol Kacsó, Baia Mare, 2001, p. 50-54, 74-81, fig. 13-20.

4. Începutul perioadei mijlocii a epocii bronzului

Apariția „culturii Ciomortan” este considerată drept cea mai timpurie manifestare a epocii bronzului mijlociu în sud-estul Transilvaniei. Discuțiile pe marginea acestei *culturi* și progresele recente în cercetarea sa au fost publicate de mai multe ori⁵⁴. În cele ce urmează vom face doar câteva precizări de ordin cronologic și cultural. Sub aspectul cronologic, s-a demonstrat cât se poate de clar că locuirea de tip Ciomortan de la Păuleni / Ciomortan este anterioară locuirii Wietenberg, ultima încadrându-se în perioada a II-a a culturii. Sub aspectul cultural, s-a ajuns la un consens privind includerea „culturii Ciomortan” în cultura Costișa-Ciomortan. Am emis ipoteza, conform căreia, în cadrul culturii Costișa-Ciomortan se manifestă mai multe aspecte. Unul dintre ele cuprinde siturile de la Păuleni / Ciomortan (jud. Harghita) și Poduri (jud. Bacău). Am mai considerat că acest din urmă grup este cel mai timpuriu în cadrul culturii Costișa-Ciomortan și că, genetic, el se leagă în principal de grupul Jigodin.

Aceste estimări ar implica, printre altele, și sincronizarea aspectului Costișa cu locuirea Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan. Din acest punct de vedere, repere cronologice importante le constituie pandantivul de bronz în formă de inimă descoperit într-o locuință (L. 8) Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan (publicat în mod eronat ca fiind fragment de placă discoidală de ac cu cap rulat)⁵⁵ și brățările de bronz din așezarea de la Siliștea⁵⁶. Atât piesele de la Siliștea, cât și pandantivul de la Păuleni / Ciomortan datează din Br. Al Reinecke, după cum sugerează analogiile cunoscute⁵⁷. Mai mult, uneori aceste tipuri de piese provin din aceleași complexe închise (depozitul de la Barca⁵⁸).

În altă locuință Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan (L. 10) a fost descoperit un fragment de placă de os perforată⁵⁹ cu analogii în faza Monteoru Ic4⁶⁰.

⁵⁴ V. Cavruc, Gh. Dumitroaia, *Descoperirile aparținând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni*, în *Angustia*, 5-Arheologie, 2000, p. 131-154; V. Cavruc, D.L. Buzea, *Noi cercetări privind epoca bronzului în așezarea Păuleni (Ciomortan). Campaniile din anii 2001-2002. Raport preliminar*, în *Angustia*, 7, 2002, p. 41-88; V. Cavruc, *Noi considerații privind grupul Ciomortan*, în *Angustia*, 7, 2002, p. 89.

⁵⁵ V. Cavruc, D.L. Buzea, *op.cit.*, p. 46, 64, pl. VIII/1.

⁵⁶ N. Bolohan, E.-R. Munteanu, *Sat Siliștea, com. Români, jud. Neamț*, în V. Cavruc și Gh. Dumitroaia (eds.), *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România / The Costișa Culture within the Romanian Bronze Age Cultural Context*, Piatra-Neamț, 2001, p. 46, pl. 40/1-3.

⁵⁷ Analogii pentru pandantivul în forma de inimă de la Păuleni / Ciomortan se regăsesc la W. David *Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson-Apa-Ighiel-Zajta*, Alba Iulia, 2002, Teil 2, Taf. 141/15. Pentru brățările de la Siliștea a se vedea, de exemplu, piesele similare de la V. Furmánek, L. Veliačik, J. Vladár, *Slovensko v dobe bronzovej*, Bratislava, 1991, p. 55, Obr. 1/15; W. David, *op.cit.*, Taf. 141/21, 205/1, 2.

⁵⁸ W. David, *op.cit.*, Taf. 141/15, 21.

⁵⁹ V. Cavruc, D.L. Buzea, *op.cit.*, p. 48, 72, pl. XVI/3.

⁶⁰ Eug. Zaharia, *La culture Monteoru. L'étape de début à la lumière des fouilles de Săratu Monteoru*, în *Dacia*, NS, XXXI, 1-2, 1987, fig. 4/13.

La acestea trebuie adăugată ceramica de tip Monteoru descoperită în locuințele Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan⁶¹. Din păcate, sub aspectul cronologic această ceramică nu prezintă elemente relevante, un singur fragment fiind oarecum caracteristic – o toartă cu șa și prag⁶². Acest tip de toartă are însă analogii mult prea largi (Monteoru Ic2⁶³, IcI⁶⁴ și Ib⁶⁵).

Trebuie precizat că în publicațiile mai vechi se relatează că la Păuleni / Ciomortan s-ar fi găsit ceramică de factură Monteoru (însă neilustrată vreodată) în context Ciomortan. Cercetările din anii 1950-1960 nu s-au soldat cu descoperirea nici unui complex. În stratul de cultură vestigiile de tip Ciomortan se aflau în amestec cu ceramica Wietenberg. Pe de altă parte, în ultimii ani (1999-2003) toate fragmentele ceramice de tip Monteoru au fost găsite doar în contexte Wietenberg. Având în vedere cele menționate, racordarea cronologiei „culturii Ciomortan” la cea a culturii Monteoru, cum s-a încercat anterior, trebuie pusă sub semnul îndoielii. Astfel, ipoteza conform căreia aspectul Ciomortan este anterior aspectului Costișa pare să se confirme. Prezența în mediul Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan a elementelor Monteoru (cu analogii în Mlc4, Mlc2, MlcI și MIb) nu contrazice sincronizarea Wietenberg II-M Ic2 încetățenită în literatura de specialitate⁶⁶, însă nici nu o confirmă categoric. În mod indirect, situația stratigrafică de la Costișa (admițând că locuirea Costișa din așezarea eponimă și cea de la Siliștea sunt sincrone cu locuirea Wietenberg II de la Păuleni / Ciomortan) sugerează că Wietenberg II poate fi sincronizat cu M Ic3-Ic2. Având în vedere faptul că locuirea Ciomortan de la Păuleni / Ciomortan este evident mai timpurie decât cea aparținând culturii Wietenberg din același sit, observațiile de mai sus sugerează un posibil sincronism Ciomortan-M Ic4-Ic3, ceea ce ar situa aspectul Ciomortan în intervalul de timp foarte apropiat de momentul încetării grupului Jigodin. De altfel, numai în acest fel aspectul Ciomortan ar putea fi sincronizat cu finalul bronzului timpuriu atestat la Zoltan. Însă dacă considerațiile de mai sus nu se vor confirma, ar trebui să ne așteptăm la descoperirea în viitor a unei manifestări care s-ar încadra între grupul Jigodin și aspectul Ciomortan.

⁶¹ V. Căvruc, D.L. Buzea, *op.cit.*, p. 66, 70, pl. X/1-2, XIV/8.

⁶² *Ibidem*, p. 66, pl. X/1.

⁶³ Eug. Zaharia, *La culture de Monteoru. La IIIe étape (Mlc2). Les fouilles de Sărata Monteoru (dep. Buzău)*, în *Dacia*, NS, XXXV, 1991, fig. 4/9, 10; 5/5; 7/12; 8/1-10.

⁶⁴ Idem, *La culture de Monteoru. Les IVe-V^e étapes. Les fouilles de Sărata Monteoru*, în *Dacia*, NS, XXXVII, 1993, p. 17, 19, 21, fig. 3/5; 4/4; 5/11; 7/7.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 22, fig. 8/3-5.

⁶⁶ M. Florescu, *op. cit.*

SOME CONSIDERATIONS CONCERNING THE EARLY BRONZE AGE IN SOUTH-EASTERN TRANSYLVANIA

Abstract

The new researches in south-eastern Transylvania confirmed the fact that in the transition period from Chalcolithic to the Bronze Age this area was occupied by the 1st stage of the Coțofeni culture. Recently a tomb belonging to the globular amphorae culture was discovered in Sânmartin-Ciuc. It represents the first and for now the only discovery of this culture in Transylvania. The penetration of the globular amphorae culture in the Ciuc Valley occurred probably immediately after the 1st stage of the Coțofeni culture. It is probably contemporary to the moment of apparition of the Zimnicea-Mlăjet-Sânzieni-Turia group attested on the territory of Covasna County. It is not excluded for the globular amphorae culture to have contributed to the formation of the Schneckenberg culture. If so, this would plausibly explain the wide use of the cysts in the funeral rite of this group. The next stage of the Early Bronze Age in south-eastern Transylvania is related to the "Zăbala culture" attested only in its eponymous site and long time seen as being an isolated manifestation in Transylvania. Taking into account the close similarities between the pottery from Zăbala, the Livezile aspect in western Transylvania, and the Aldești aspect in south-western Moldavia, some people admitted the existence of an entity that included western Moldavia and probably the entire southern Transylvania. As to its chronological frame, taking into account the stratigraphical observations at Livezile-Baia (H. Ciugudean), it is probably contemporary to the 3rd stage of the Coțofeni culture. There are not excluded chronological differences within this entity. They could be due to its widening from east to west. The situation at Livezile probably reflects the latest aspect of that entity. The synchronisation of the Zăbala aspect with the 2nd stage of the Coțofeni culture (P. Roman) could remain valid. Anyway, the existent material is not yet enough for conclusions in this respect. The Schneckenberg culture was distributed not only in Transylvania but also in Moldavia and north-eastern Wallachia. The Jigodin group considered as being the local aspect of the Schneckenberg-Năieni-Jigodin phenomenon covers also not only the Ciuc Valley, but also the western Moldavia. The recent research of the tumuli group at Biborțeni showed a large concentration of the Schneckenberg culture tumuli in the north-western part of the Covasna county and south-western part of the Harghita County. It is a unique tumuli concentration within the entire area of the Schneckenberg culture. It is interesting that these tumuli concentration covers an area situated at the south-eastern boundary of a saliferous zone from the Homoroade and Vârghiș valleys. Therefore, it is possible for this tumuli concentration to be related to certain proceedings connected to the salt exploitation. The end of the Early Bronze Age in south-eastern Transylvania was marked by the penetration in the area of the cultural group characterised by the pottery with the surface with the textile imprints and striations. This aspect was attested in the Zoltan. Probably, in the same period the Ciomortan-Costișa group appeared in the Ciuc Valley. The available stratigraphic and typological data place

this moment before the Br. A1 Reinecke period. In this respect the discovery of a bronze heart-shaped pendant in the Wietenberg culture house is relevant. It has good analogies in Central Europe, in the Br. A1 context. The Wietenberg layer from Păuleni / Ciomortan settlement overlaps the Ciomortan one. On the other hand, in the Siliștea settlement within the Costișa aspect context the bronze bracelets with good analogies within Br. A1 context were found. More than that, sometimes in Central Europe (for example the Barca hoard) this type of bracelets is associated with the heart-shaped pendants. These strongly suggest the conclusion of the priority of the Ciomortan aspect to the Costișa one. It means that it is contemporaneous to the Monteoru Ic4-Ic3 and very close to the Jigodin group. All these suggest that the Costișa culture – through its earliest aspect, Ciomortan – descended from south-eastern Transylvania.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA COSTIȘA, JUD. NEAMȚ, DIN ANII 2001-2002

de Anca Popescu
și Radu Băjenaru

Reluarea săpăturilor arheologice în stațiunea de la Costișa¹ în anul 2001 a avut drept scop verificarea succesiunii stratigrafice stabilite în anii '60 ai secolului trecut și, în măsura posibilităților, cercetarea întregului platou al *Cetățuii*² (fig. 1).

Săpăturile din anul 2001 s-au concentrat în capătul nordic al platoului, unde au fost deschise cinci suprafețe, notate cu siglele A-E, cu dimensiunile de 4 x 4 m și cu martori de 1 m între ele (fig. 2). Suprafețele B și E au intersectat secțiunea S. I''/1959. O secțiune, numită S. I/2001, orientată pe direcția vest-sud-vest – est-nord-est (4450°/00 VSV), având dimensiunile de 10 x 2 m, a fost deschisă în zona de sud-vest a platoului. În cele cinci suprafețe din capătul nordic s-a săpat până la solul steril. În secțiunea S. I/2001 s-a ajuns la solul steril doar pe anumite porțiuni. În anul 2002 au fost deschise trei suprafețe (notate cu siglele F-H) cu dimensiunile 4 x 4 m, cu martori intermediari de 1 m. Acestea se situează la cca. 1 m spre sud față de S. I/2001 și la cca. 2 m spre vest față de S. I/1959. Ulterior, interspațiul dintre suprafețele F-H a fost desființat, obținându-se o secțiune cu dimensiunile de 14 x 4 m, orientată pe direcția nord-sud (5900°/00 NNV), ce traversează longitudinal sectorul de sud-vest al *Cetățuii*. Adâncimea maximă de 0,55 m a fost atinsă numai în suprafața F, cercetările fiind oprite – din lipsă de fonduri – înainte de a fi fost epuizată depunerea neolitică.

Primul strat, de sus în jos, este reprezentat printr-un sol cenușiu, măzăros, gros de cca. 0,35-0,40 m. La adâncimea de 0,15-0,20 m, în toate suprafețele săpate, a apărut o depunere de pietre, groasă de cca. 0,10-0,15 m. Limita inferioară a stratului cenușiu se află

¹ Primele săpături sistematice pe *Cetățuia* de la Costișa au fost efectuate de Al. Vulpe și M. Zamoșteanu în anii 1959-1960 și 1962. Cf. A. Vulpe, M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Costișa (r. Buhuși, reg. Bacău)*, în *MCA*, 8, 1962, p. 309-316; Al. Vulpe, *K voprosu o periodizatii bronzovogo veka v Moldave*, în *Dacia*, NS, 5, 1961, p. 113-115; Idem, *Cultura Costișa, în Comori ale epocii bronzului*, București, 1995, p. 163-166; Idem, *Perioada mijlocie a epocii bronzului*, în M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, vol. I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, p. 254, 255.

² Colectivul a fost format din prof. univ. dr. Al. Vulpe, responsabil de șantier (2001-2002), A. Popescu (2001-2002), R. Băjenaru (2001-2002), M. Tache-Toderaș (2001), C. Ștefan (2002), de la Institutul de Arheologie *Vasile Pârvan*. Mijloacele financiare au fost asigurate de către Ministerul Culturii și Cultelor (2001-2002) și Complexul Muzeal Județean Neamț (2001).

Fig. 1 – 1, 2 - vedere generală asupra stațiunii
www.cimec.ro

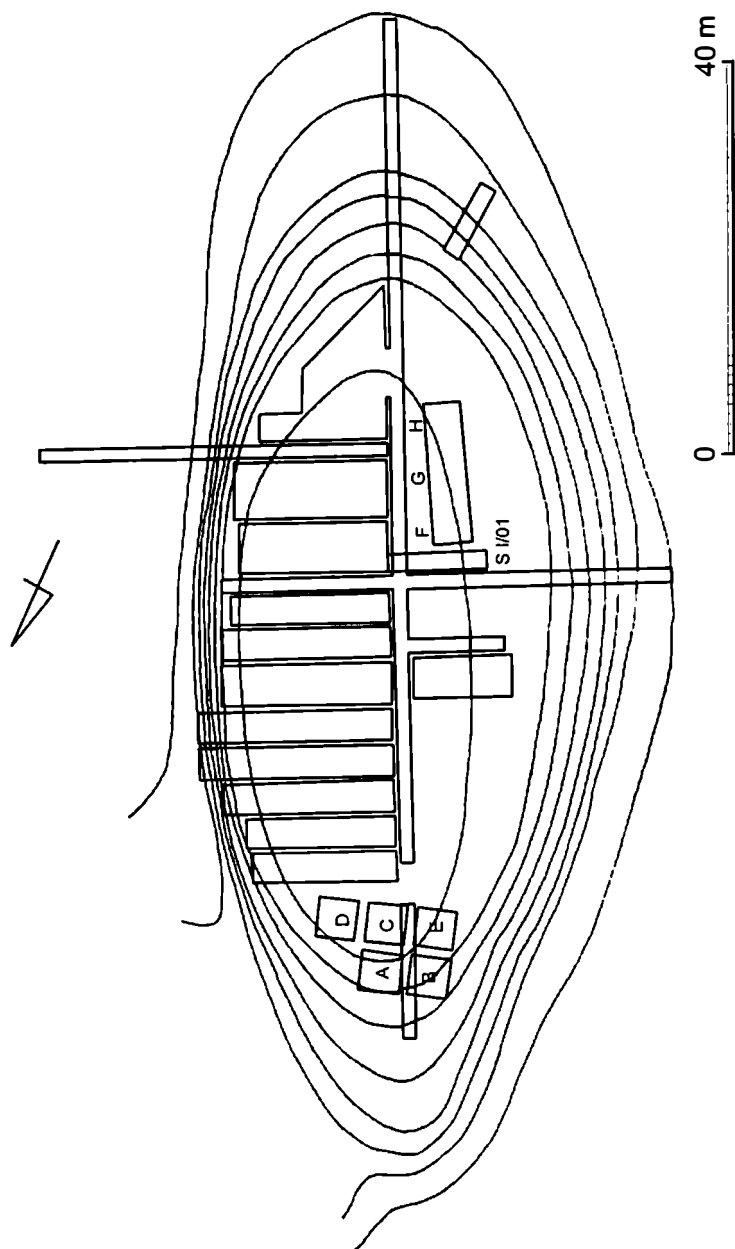

Fig. 2 – Planul săpăturilor

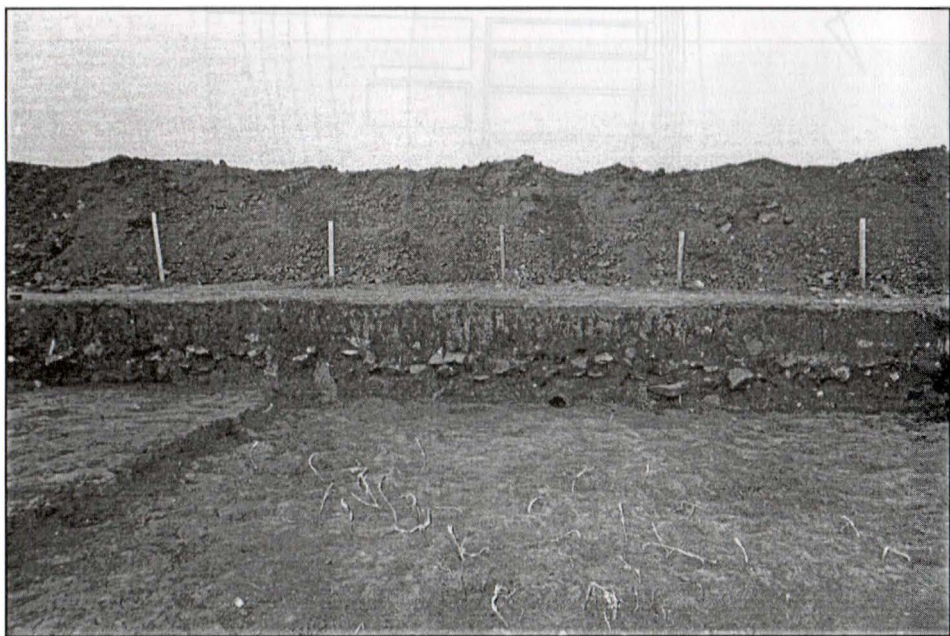

Fig. 3 – 1 - profilul de nord al suprafeței D; 2 - profilul de est al suprafețelor F-H
www.cimec.ro

la 0,03-0,05 m sub baza acestor pietre. Menționăm că structura și culoarea pământului ce formează stratul cenușiu sunt aceleași sub, printre și deasupra pietrelor (fig. 3).

În jumătatea sudică a suprafețelor C și D stratul din epoca bronzului a fost deranjat de un complex medieval, din a cărui umplutură au fost recuperate ceramică smălțuită și obiecte de fier. Cu excepția altor câteva mici deranjamente moderne, prezervarea stratului este bună și a permis o serie de observații cu privire la structura depunerii din epoca bronzului.

Depunerea de pietre este compactă și relativ uniformă în toată suprafața cercetată. Dimensiunile pietrelor variază între 5 și 50 cm. S-a observat că sub pietrele de dimensiuni mai mari, care au apărut inițial la desfacerea suprafețelor (fig. 4/1; 5/1), se aflau pietre mai mici dispuse mult mai compact (fig. 4/2; 5/2). Dispunerea în plan a pietrelor pare să fie întâmplătoare; nu avem nici un indiciu cu privire la posibila existență a unor construcții din care acestea să provină. Merită menționat și faptul că nici la partea superioară a depunerii de pietre, nici printre acestea, nu există zone cu aglomerări compacte de chirpici. În momentul de față este dificil de precizat rolul pe care l-a avut această amenajare cu pietre. De remarcat este însă efortul depus pentru realizarea unei astfel de amenajări pe o mare parte din suprafața platoului *Cetățuii*, la care s-au folosit cel puțin câteva zeci de tone de piatră.

În cursul campaniei din anul 2002 au fost descoperite două vetre, al căror nivel de construcție corespunde cu baza depunerii de pietre. Prima vatră, numită V. 1/02, se afla în suprafața H, fiind acoperită parțial de câțiva bolovani (fig. 4/1). Crusta se găsea la 0,26 m și avea dimensiunile de 0,50 x 0,45 m. Miezul vetrei era format dintr-un pământ cenușiu, gros de 0,03-0,05 m, ars doar pe o mică porțiune situată către partea centrală a vetrei. Acesta acoperea o aglomerare constituită din pietre mici, așezată pe un pat de pietre ceva mai mari și plate. Pietrele din construcția vetrei nu aveau urme de ardere. Lângă crusta lui V. 1/02 au fost găsite fragmente ceramice Monteoru, cu decor în relief – stil Ic2 (fig. 7/3; 8/4).

În suprafața G, la 0,27 m adâncime, sub câteva pietre mici, a apărut crusta unei vetre – notată V. 2/02 – cu dimensiunile de 0,60 x 0,45 m (fig. 5/2). Sub crusta și arsura vetrei, care împreună măsurau 2,4 cm, se întindea un pat de cioburi, așezate în mare parte cu fața în jos, ce acoperea un strat subțire de piatră de formă rotundă. Cele mai multe dintre fragmentele ceramice din structura vetrei par să provină dintr-un vas mare cu gât trompetiform și buza lățită, decorat cu linii în relief, în stil Monteoru Ic2 (fig. 8/10). Lângă crusta lui V. 2/02 au fost găsite tot fragmente Monteoru Ic2 (fig. 7/1; 8/3, 8).

După demontarea interspațiului dintre suprafețele G și H s-a observat că între V. 1 și V. 2 se afla un strat de piatră, gros de cca. 0,02-0,03 m, ce s-a păstrat pe o lățime de 0,60 m. La 0,80 m spre sud-est față de V. 2 și la adâncimea de 0,30-0,33 m, la baza pietrelor ce se găseau în interspațiul G-H, a apărut o aglomerare de fragmente ceramice Monteoru decorate în stil Ic2. O aglomerare de fragmente Monteoru Ic2 s-a găsit și în colțul de sud-vest al suprafeței H, la partea inferioară a pietrelor. De altfel, cea mai mare parte a ceramicii montorene a fost adunată de la baza pietrelor. La partea superioară a pietrelor și în pământul de deasupra acestora, cantitatea de ceramică este redusă. Dintre pietre au mai fost recuperate fragmente de topoare perforate din piatră, cuțite curbe de piatră, fusaiole de lut, fragmente ale unor greutăți de lut. Tot dintre pietre provine o

1

2

Fig. 4 – Depunerea de pietre (1) și V. 1/02 (2) din suprafața H
www.cimec.ro

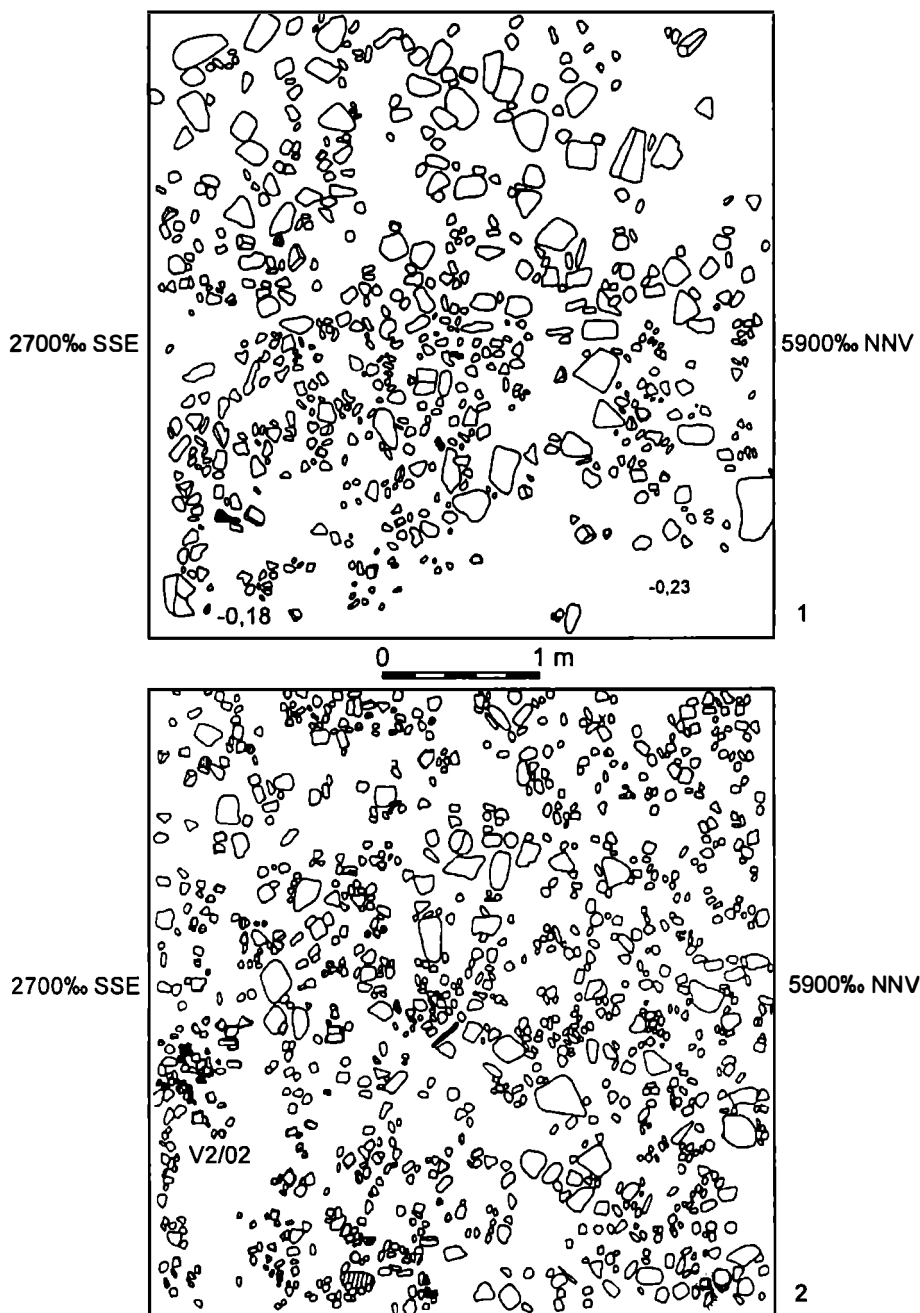

Fig. 5 – Depunerea de pietre (1) și V. 2/02 (2) din suprafața G

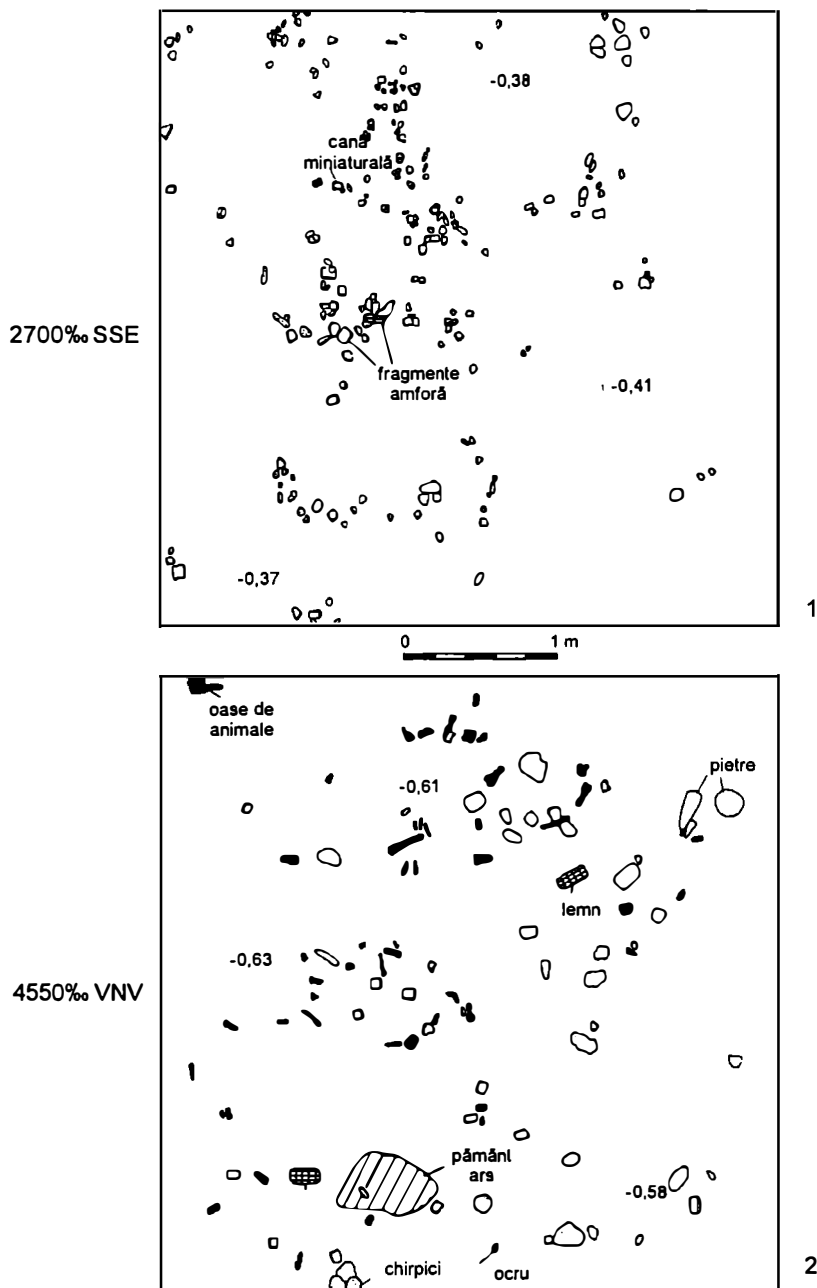

Fig. 6 – 1 - suprafața F, aglomerare de fragmente ceramice Costișa;
2 - suprafața C, depunerea Precucuteni

cantitate semnificativă de oase de animale, unele cu urme de la o ardere intensă. S-au mai găsit câteva bucăți de chirpici și bulgări de pământ ars până la vitrifiere, fără ca acestea să se afle *in situ*.

Între pietre, împreună cu ceramică Monteoru, au fost găsite și fragmente ceramice de tip Costișa, însă numărul cel mai mare de astfel de fragmente provine din zona aflată sub depunerea de pietre. De exemplu, în suprafața F, la cota de - 0,37 - 0,40 m, sub pietre, au fost descoperite fragmente dintr-o amforă Costișa, deformate datorită unei arderi secundare puternice (fig. 6/1). Între tipurile de vase Costișa identificate tot în această suprafață, la aceeași cotă, se remarcă un vas miniatural cu două tortițe, nedecorat, în interiorul căruia s-a găsit o bucată de silex cu urme de prelucrare (fig. 9/2). Alături de ceramica Costișa au fost găsite însă și câteva fragmente Monteoru, de stil Ic2. Fragmentele Costișa și cele câteva fragmente monteorene se aflau la baza depunerii cenușii din epoca bronzului. O situație asemănătoare a fost surprinsă în secțiunea S. I/01, unde o aglomerare de fragmente Costișa se afla sub pietre, la limita inferioară a stratului din epoca bronzului.

Rezultă, conform înregistrărilor stratigrafice făcute în campaniile 2001-2002, că materialele Costișa nu se constituie într-o depunere arheologică care să se diferențieze coloristic de depunerea cu materiale monteorene. Materialele Costișa par să aparțină aceluiași strat cenușiu care conține și ceramică Monteoru. Se poate doar distinge o anumită succesiune a ceramicii Costișa și Monteoru: astfel, în timp ce la baza stratului cenușiu ceramica predominantă este cea Costișa, cu câțiva centimetri mai sus situația se schimbă, odată cu depunerea pietrelor predominantă devenind ceramica monteoreană.

Între formele ceramice Monteoru descoperite în cursul ultimelor două campanii de săpături arheologice se remarcă: cești cu două toarte supraînălțate, străchini cu buza lătită spre exterior sau dreaptă, boluri cu gâtul scurt și corpul pântecos, vase cu gât trompetiform și corp bombat (fig. 7; 8/5, 8, 10). Bine reprezentate cantitativ sunt vasele-askos și așa-zisele vase *de ofrandă* (fig. 8/6, 7, 9). În general, vasele sunt lucrate dintr-o pastă bună, cu cioburi mărunț pisate în compoziție. Categoriei grosiere, cu aspect zgrunțuros, îi aparțin vasele cu gâtul evazat și corpul probabil oval (profil în formă de „S”) (fig. 8/1-4). După cum am menționat deja, din punct de vedere ornamental materialul se încadrează în stilurile ceramice Monteoru Ic2 (cel mai bine reprezentat) și Ic1.

Ceramica Costișa conține un număr destul de redus de forme: ceașca cu două toarte, amfora cu gâtul lung, îngust și corp pântecos, oala cu gâtul drept, larg și corp probabil pântecos, castronul, vasul-borcan și cana miniaturală cu una sau două toarte. Primele trei forme, lucrate din pastă de bună calitate, sunt bogat decorate pe umăr și pântec până în zona diametrului maxim, foarte rar anumite motive continuând și spre fundul vaselor (fig. 9/1, 3-7). Elementele ornamentale se compun din triunghiuri incizate cu vârful în jos, hașurate oblic sau umplute cu linii în unghi, grupuri de câte trei-patru linii dispuse vertical, benzi incizate umplute cu împunsături sau creștături. Baza gâtului este accentuată prin linii orizontale incizate. În cazul amforelor și al oalelor mari cu gâtul larg demarcația între gât și umăr este făcută și de una-două linii în relief modelate în pastă, uneori crestate. Castroanele și vasele-borcan sunt forme frecvente în cadrul ceramicii Costișa (fig. 9/8-12). Castroanele sunt lucrate atât din pastă de calitate

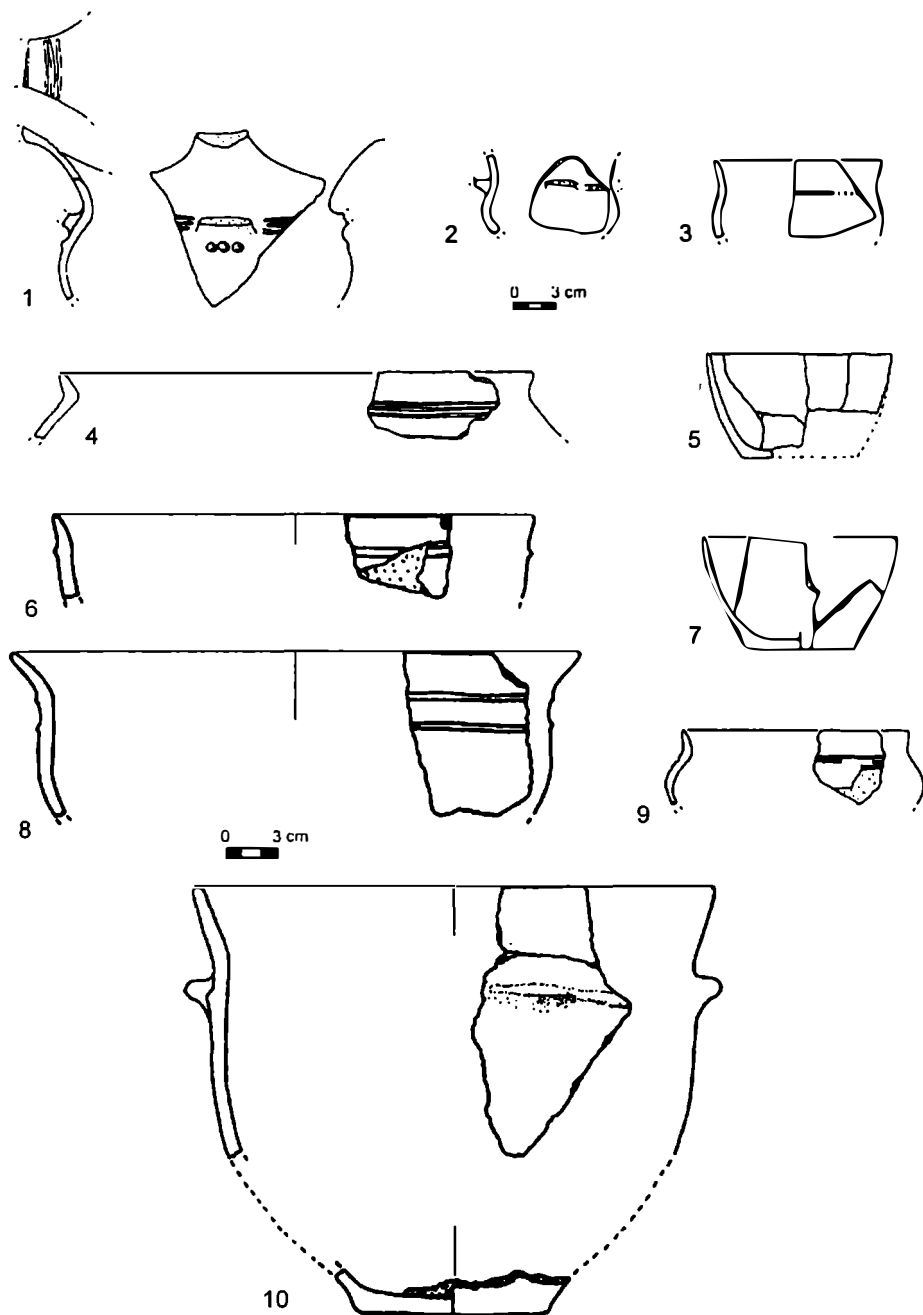

Fig. 7 – Ceramică de tip Monteoru
www.cimec.ro

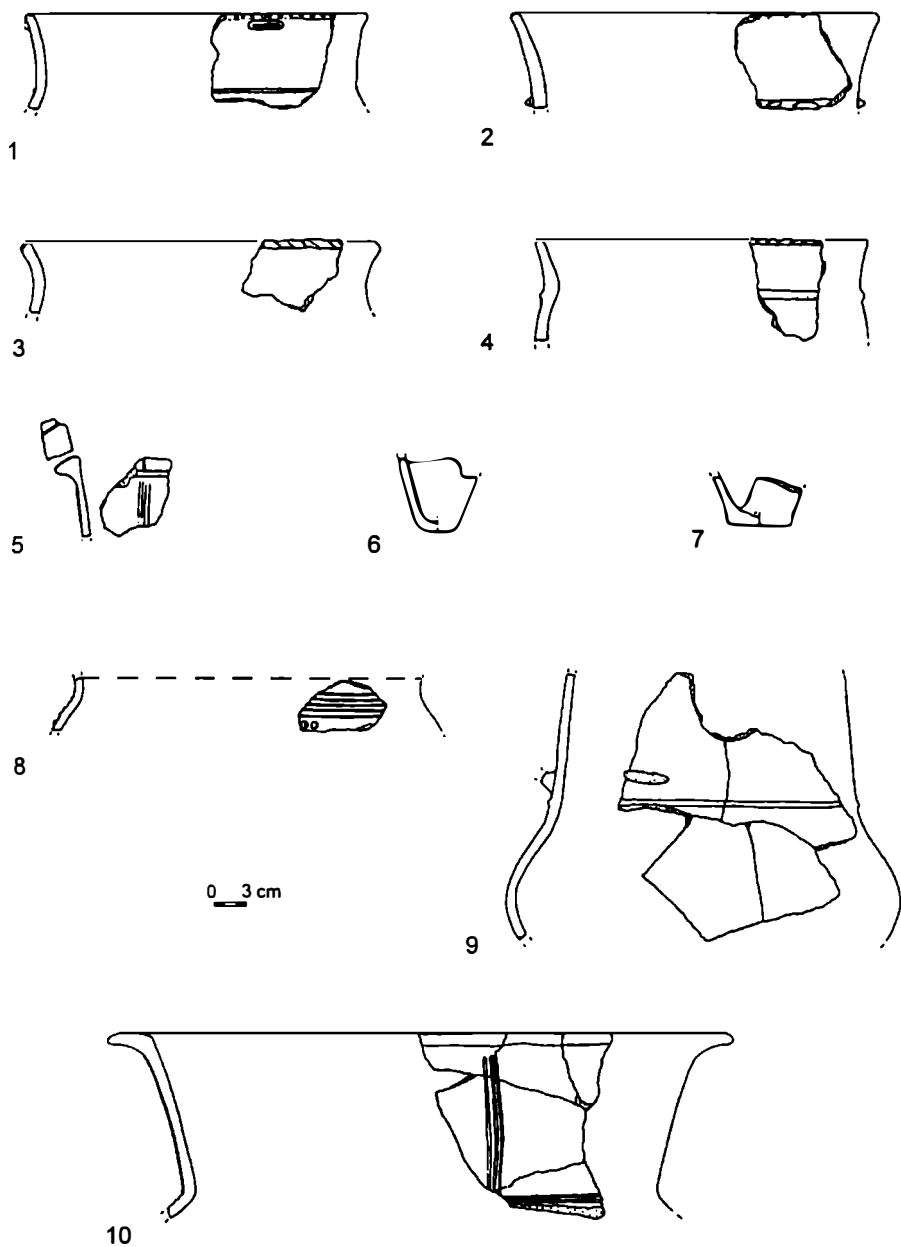

Fig. 8 – Ceramică de tip Monteoru

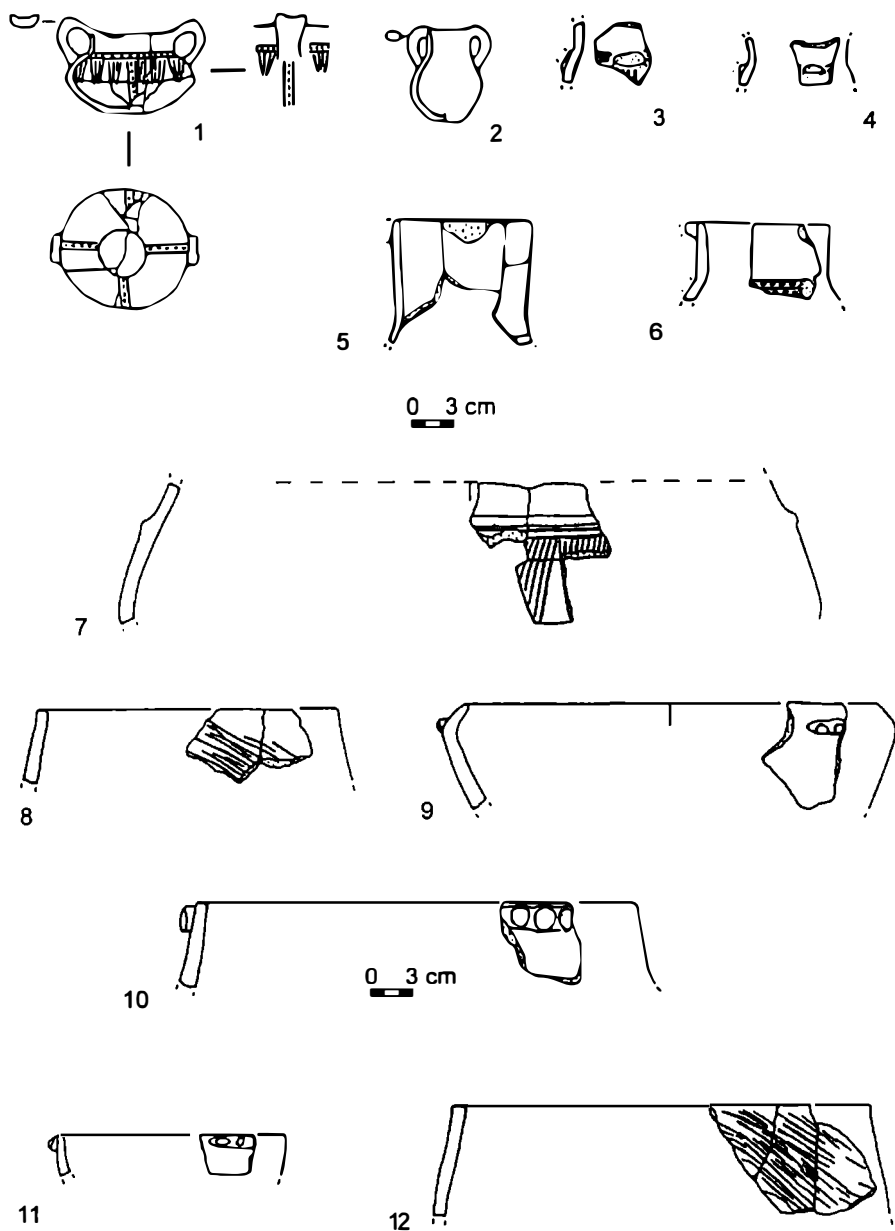

Fig. 9 – Ceramică de tip Costița
www.cimec.ro

bună, cât și din pastă grosieră. Cele din prima categorie au adeseori suprafața interioară bine netezită și lustruită. Vasele-borcan sunt confecționate dintr-o pastă grosieră, prost frământată, friabilă. Ambele tipuri sunt decorate sub buză cu segmente de brăuri alveolate și au, în general, suprafața acoperită de striuri. Ceramică de tip Costișa a fost găsită într-un număr relativ mic de așezări, situate în principal în zona bazinului inferior al râului Bistrița³. Foarte bune asemănări, în ce privește formele și elementele decorative, se pot observa între ceramica Costișa de la Costișa și ceramica Ciomortan de la Păuleni, jud. Harghita (stațiunea este cunoscută în literatură ca Ciomortan-Șoimeni, ung. Csíkcsomortán)⁴. Un motiv care nu se regăsește pe ceramica Costișa din stațiunea de la Costișa, dar care cunoaște o apariție destul de frecventă pe vasele de la Păuleni, este cel format din triunghiuri incizate umplute cu împunsături rotunde sau alungite. Acest ornament se întâlnește însă pe ceramica Monteoru Ic3⁵, fapt ce ar putea proba o eventuală contemporaneitate între aceasta din urmă și ceramica Ciomortan și, implicit, un anumit sincronism cu ceramica Costișa. În timpul săpăturilor arheologice din anul 1960 în stațiunea de la Costișa au fost descoperite fragmente din două cești decorate cu triunghiuri hașurate, dar care aveau toarte cu șa și prag, tipice mai ales stilului Monteoru Ic2. Fragmente ceramice decorate cu triunghiuri hașurate au fost descoperite în nivelurile cu materiale Monteoru Ic2 ale așezărilor de la Bogdănești și Năstăseni, jud. Bacău⁶. Toate acestea constituie, credem, argumente satisfăcătoare pentru susținerea sincronismului parțial dintre ceramica Costișa și cea Monteoru Ic3-Ic2. În cursul săpăturilor din anul 2002, la Costișa au fost descoperite două fragmente ceramice Wietenberg, decorate cu benzi orizontale umplute cu „X”-uri înălțuite. Câteva fragmente Wietenberg au fost găsite și în timpul săpăturilor de la începutul anilor '60. Aproape toate fragmentele Wietenberg provin dintre pietre, unde predominantă este ceramica Monteoru Ic2-Ic1. Credem că ar trebui specificat că la Costișa nu există o diferență stratigrafică între ceramica Monteoru cu decor în relief – de stil Ic2 – și cea Monteoru cu decor incizat – de stil Ic1.

³ Al. Vulpe, *Perioada mijlocie a epocii bronzului*, în M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (coord.), *op.cit.*, p. 254.

⁴ Z. Székely, *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 391-396; Székely Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, *BiblThr*, XXI, București, 1997, p. 53-60; V. Căvruc, Gh. Dumitroaia, *Descoperirile aparținând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni*, în *Angustia*, 5-Arheologie, 2000, p. 131-154; V. Căvruc, *Sat Păuleni, com. Păuleni, jud. Harghita*, în V. Căvruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România / The Costișa Culture within the Romanian Bronze Age Cultural Context*, Piatra-Neamț, 2001, p. 57-65.

⁵ Eug. Zaharia, *La culture de Monteoru. Sa deuxième étape de développement à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru, II*, în *Dacia*, NS, 34, 1990, p. 23-51, fig. 11/4, 5; 12/4-7, 9-18, 22, 23, 25, 26, 32.

⁶ M. Florescu, V. Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 232; M. Florescu, *Așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești (jud. Bacău). Raport amplu asupra cercetărilor arheologice efectuate în anii 1959-1962*, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 188, 189.

Fig. 10 – Suprafața C: 1 - VI/01; 2 - depunerea Precucuteni
www.cimec.ro

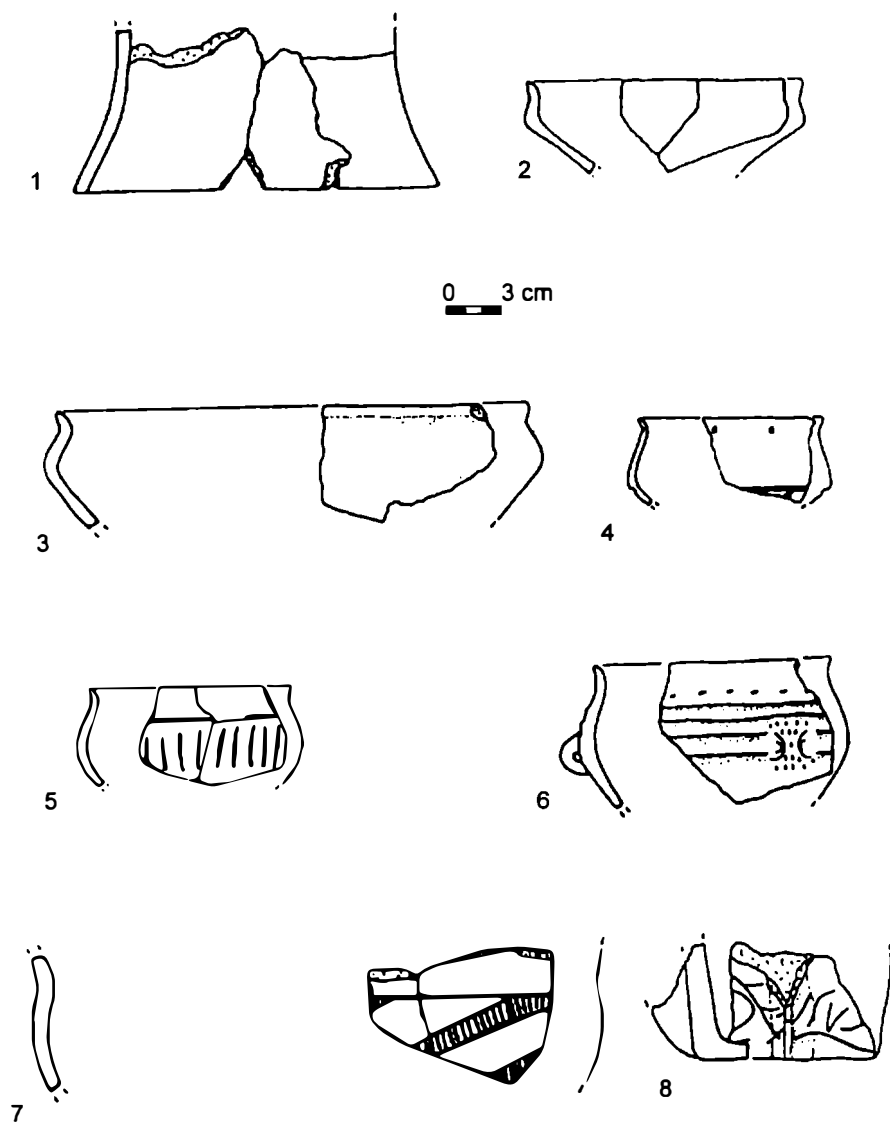

Fig. 11 – Ceramică neolitică

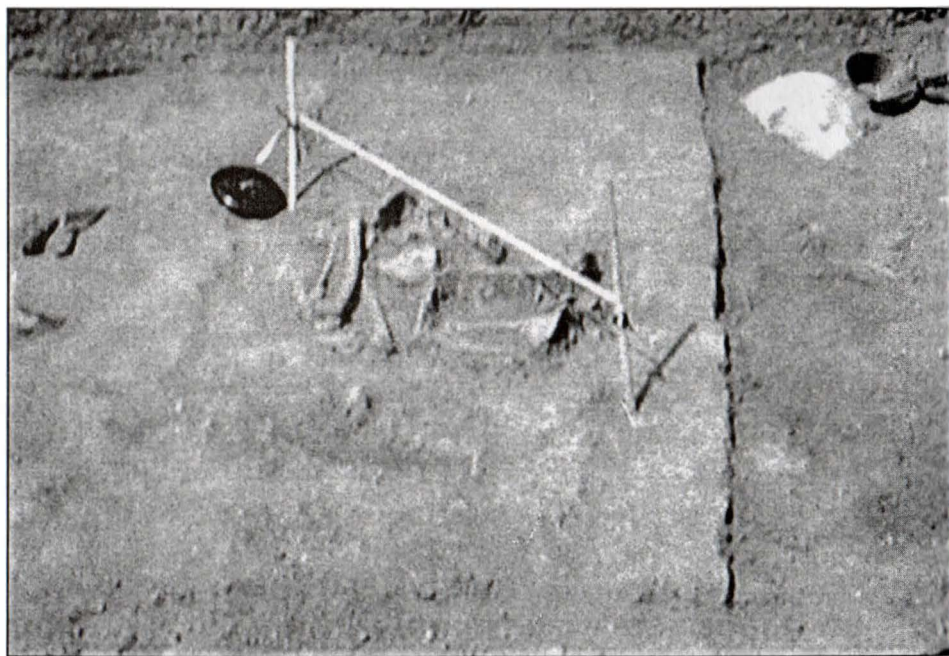

Fig. 12 – Suprafața E: 1 - depunere de pietre; 2 - schelet uman .

Stratul următor este reprezentat printr-un sol de culoare brun-cenușie, gros de cca. 0,10-0,15 m, ce conține fragmente ceramice pictate cu roșu și / sau alb. Pictura se păstrează foarte prost, neputându-se distinge elementele decorative, materialul ceramic fiind și foarte fragmentar. Ca forme se pot recunoaște în special castroane, capace și suporturi. Atât formele identificate cât și decorul pictat permit atribuirea acestui nivel fazei Cucuteni A⁷. În suprafața C/2001, baza nivelului Cucuteni este marcată de o vatră (V. 1/01), situată la - 0,51 m, de formă ovală (1,20 x 0,75 m) (fig. 10/1). Vatra a fost parțial acoperită de un strat de cenușă gros de cca. 2-4 cm. În partea dinspre sud-vest a vetrei au fost găsite câteva fragmente ceramice care păstrau, pe alocuri, urme de pictură roșie. Câteva dintre aceste fragmente formează piciorul unui vas-suport (fig. 11/1). Sub vatră a apărut un strat de culoare castaniu-gălbui, cu aspect compact, ce conținea ceramică cu decor incizat și canelat, precum și numeroase oase de animale mari (fig. 10/2). Cu cca. 0,10 m sub crusta lui V. 1/01 a fost găsită o bucată de lemn nears (0,20 x 0,10 m) (fig. 6/2). O bucată de lemn, cu aproximativ aceleași dimensiuni, se afla la cca. 2 m distanță spre nord-est față de prima. În aceeași poziție stratigrafică au apărut câteva fragmente de chirpici și două bucăți de ocră roșu. Pe baza ceramicii descoperite, acest strat castaniu-gălbui, observat de altfel în toate suprafețele cercetate, poate fi atribuit culturii Precucuteni (probabil faza III) (fig. 11/2-8). Grosimea medie a stratului Precucuteni este de cca. 0,25 m.

În cursul campaniei arheologice din anul 2001, în suprafața E, la cota - 0,50-0,60 m, în solul castaniu-gălbui, a fost descoperit un schelet uman (fig. 12/2). Acesta se afla în conexiune anatomică, puternic chircit pe partea stângă, cu capul orientat 3500⁰/₀₀ SSV. Conturul gropii mormântului nu a fost observat. De altfel, suprafața E a tăiat secțiuni mai vechi, astfel încât doar în sectorul ei de nord-vest depunerile arheologice nu păreau a fi deranjate (fig. 12/1). Această situație, precum și consistența solului din stațiunea de la Costișa au îngreunat înregistrările stratigrafice. Ca atare, nu putem atribui respectiva înmormântare unei anumite perioade. Având în vedere faptul că scheletul se afla în depunerea precucuteniană, credem că ar trebui exclusă apartenența lui la această cultură. Lângă schelet au fost găsite câteva fragmente ceramice atipice, care – conform aspectului pastei – par să aparțină epocii bronzului.

Continuarea cercetărilor în stațiunea de la Costișa ar putea aduce informații suplimentare privind situații mai puțin clare, cum ar fi – de exemplu – semnificația prezenței pietrelor în depunerea din epoca bronzului sau momentul construirii șanțurilor ce înconjoară parțial *Cetățuia*.

⁷ Încadrarea ne-a fost sugerată de S. Marinescu-Bîlcu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

THE 2001-2002 ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES FROM COSTIȘA, NEAMȚ COUNTY

Abstract

By resuming the archaeological excavations at the Costișa site in 2001 on intended primarily to confirm the stratigraphical sequence as described at the beginning of the sixties. Three levels of dwelling were unearthed, one pertaining to the Bronze Age, the other two to the Neolithic period.

The layer from the Bronze Age is approx. 0.35-0.40 m in depth, with agglomerations of pottery fragments at its base, most of them of Costișa type. At a few centimetres from the lower limit of the layer a rather compact boulders deposit was exposed. During the 2002 excavations, the hearths (V. 1/01 and V. 2/02) were unearthed, together with Monteoru pottery. Most of the Monteoru pottery came amid the boulders, anyway.

Under the Bronze Age layer there is a rather thin layer, of about 0.10-0.15 m, that includes hearths (V. 1/01), adobe, red or white-painted pottery, animal bones. On the basis of the pottery, this layer can be assigned to an early stage of the Cucuteni culture (Cucuteni A).

This layer covers another one, with an average depth of approx. 0.25 m, containing incised and channelled decorated pottery, adobe and bones. This layer pertains to a final phase of the Precucuteni culture (Precucuteni III). During the 2001 excavations, in area E, at the depth of 0.50-0.60 m a human skeleton was discovered, in anatomical connection, left-crouched, with its head oriented 3500% SSV. The outline of the grave could not be indicated, so this burial cannot be ascribed to a certain period.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – 1, 2 – general view of the site.

Fig. 2 – Draught of the archaeological survey.

Fig. 3 – Northern profile of the D surface (1); eastern profile of the F-H surfaces (2).

Fig. 4 – The boulders deposit (1) and V. 1/02 (2) from the H surface.

Fig. 5 – The boulders deposit (1) and V. 2/02 (2) from the G surface.

Fig. 6 – The F surface, Costișa pottery amass (1); surface G, Precucuteni layer (2).

Fig. 7 – Monteoru pottery.

Fig. 8 – Monteoru pottery.

Fig. 9 – Costișa pottery.

Fig. 10 – Surface C: V. 1/01 (1); Precucuteni layer (2).

Fig. 11 – Neolithic pottery.

Fig. 12 – Surface E: boulders deposit (1); human skeleton (2).

UNELTE AGRICOLE DE CORN DIN EPOCA BRONZULUI DESCOPERITE ÎN DOBROGEA

de Mihai Irimia

Identificarea instrumentelor folosite la cultivarea pământului în preistorie și, mai ales, reconstituirea modului de utilizare a acestora sunt în general dificile, din cauza puținelor informații pe care le avem la dispoziție. La Schela Cladovei cercetările arheologice au dus la descoperirea unor piese care se leagă de începuturile activităților agricole sau, mai degrabă, de extragerea din pământ a unor tuberculi ori rizomi comestibili, încă din mileniiile VII-VI î.Hr¹. Astfel, s-au descoperit aici unelte din corn de cerb care constau în: scormonitoare, săpăligi simple (a căror parte activă se realiza prin șlefuirea oblică a vârfului), săpăligi cu gaură pentru coadă, plantatoare (prevăzute cu un pinten pentru a se fixa mai bine în mână) și brăzdare². La aceste brăzdare partea mai scurtă reprezenta talpa, iar cea lungă piciorul piesei, cu una sau două găuri pentru asamblarea acesteia într-o unealtă compusă.

Pe teritoriul Dobrogei s-au descoperit în ultimul timp câteva piese de corn care pot fi considerate brăzdare (sau plantatoare?) pentru scormonit pământul și pe care le prezentăm în continuare.

¹ V. Boroneanț, în *Dacia*, NS, 17, 1973, p. 5-39. Autorul descoperirii și-a pus problema existenței unor tendințe de neolitizare la comunitățile acestei culturi, dar argumentele invocate sunt interpretabile. Printre altele, polenul plantelor de tip *Cerealia* nu dovedește cu certitudine că este vorba de specii cultivate sau numai de exemplare sălbatice recoltate; săpăligile din corn de cerb puteau fi utilizate, eventual, ca scormonitoare pentru recoltarea rădăcinilor sau a tuberculelor comestibile, sau la răscolirea solurilor nisipoase din preajmă (ca plantatoare); rășnițele primitive puteau servi la măcinatul boabelor provenite fie de la plante crescute spontan, fie de la cele eventual recoltate (cf. Vl. Dumitrescu, în *SCIV*, 21, 1970, 2, p. 187-200; N. Ursulescu, *Începuturile neoliticului pe teritoriul României*, în M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (coord.), *Istoria românilor*, I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, p. 123, 124). Noile cercetări de la Schela Cladovei (reluat din 1982) au pus în evidență și existența unui orizont neolitic timpuriu, de tip Proto-Sesklo, care suprapune direct ultima etapă a locuirii epipaleolitice de aici, confirmând încheierea evoluției culturii Schela Cladovei la venirea primelor comunități neolitice în zonă.

² Idem, în *Terra Nostra*, III, 1973, p. 115-123; V. Boroneanț, C. Boroneanț, în *Ialomița. Materiale de istorie agrară a României*, Slobozia, 1983, p. 115-122.

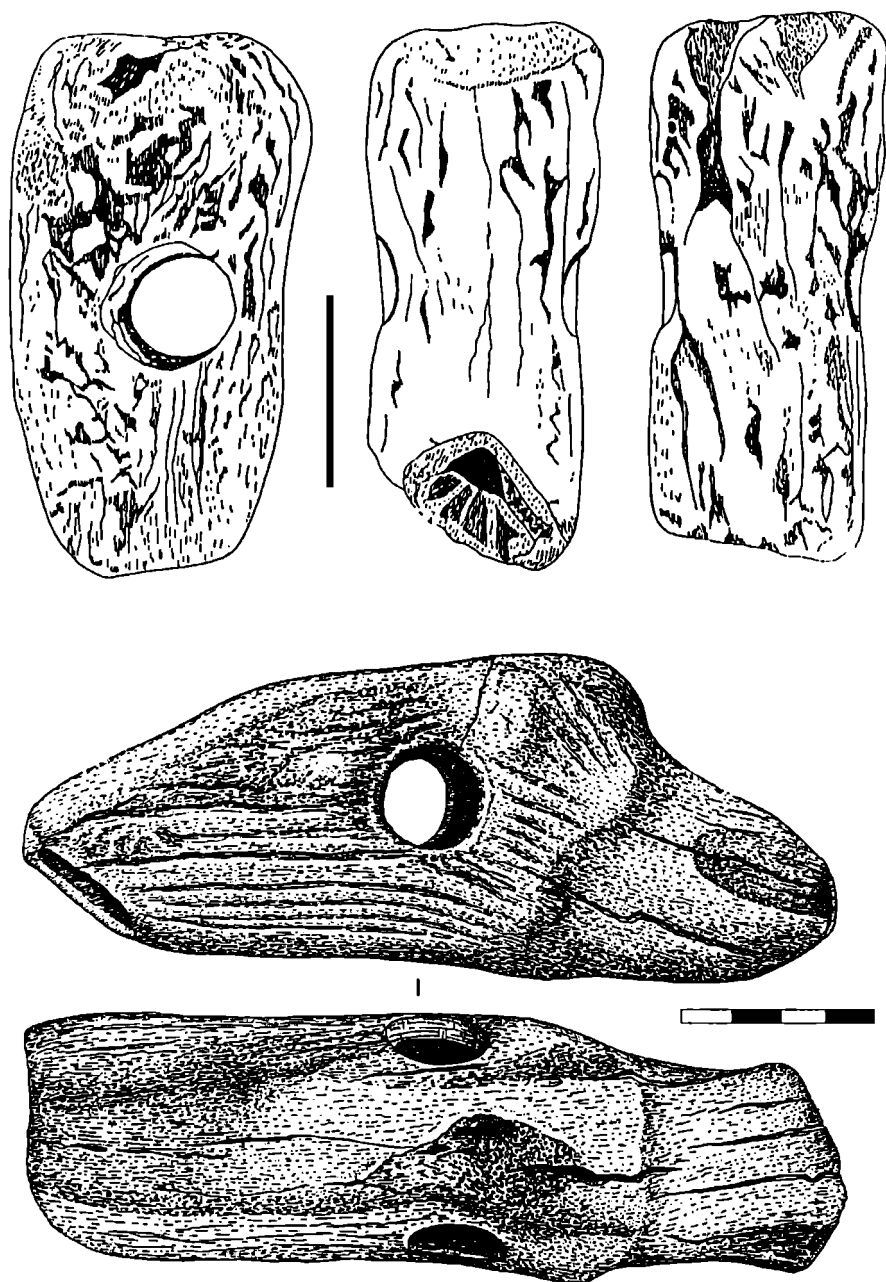

Fig. 1 – Brăzdare de corn: 1 - Cheia; 2 - Satu Nou

Cheia-Chirișlic (com. Târgușor, jud. Constanța)

Din acest punct provin două piese descoperite întâmplător în anul 2003³.

Brăzdar (plantator?) din corn masiv de cerb (elan?) (fig. 1/1).

A fost lucrat din segmentul de la rădăcina unui corn căzut natural. Orificiul de prindere a piesei străpunge transversal cornul, puțin asimetric pe lățimea lui. Suprafețele piesei au fost prelucrate. Astfel, ea este șlefuită atât spre capătul proximal, cât și la partea inferioară, respectiv pe suprafața de călcare, care constituie talpa brăzdarului. Partea superioară a piesei a fost inițial cioplită către vârf, apoi șlefuită, asigurându-i-se un anumit unghi, pentru a realiza străpungerea mai eficientă a pământului. Vârful, aflat în partea distală – știrbit din vechime – a fost, de asemenea, cioplit și apoi șlefuit. Orificiul are marginile lărgite și șlefuite la ambele capete, dovadă a utilizării piesei. Prezintă deteriorări din vechime, pe partea dreaptă (în sensul direcției de folosire).

Dimensiuni: lungimea – 11,8 cm; lățimea maximă – 6,2 cm; grosimea maximă – 5 cm; diametrul orificiului de prindere – 2,4 cm.

Satu Nou-Valea lui Voicu (com. Oltina, jud. Constanța)

Piesa a fost descoperită în anul 1994 în perimetrul *davei* getice de la Valea lui Voicu, pe platoul de sud, secțiunea II, sub valul de apărare, caroul 21, groapa nr. 15 (fig. 1/2).

A fost lucrată din capătul proximal al unui corn masiv de elan⁴. După observația făcută de S. Haimovici, piesa nu a fost prelucrată dintr-un corn căzut natural, ci din cornul unui animal vânat, deoarece a fost desprins direct din craniu. Pe latura convexă a sa se vede rădăcina uneia dintre ramurile cornului. Orificiul de prindere străpunge cornul transversal, puțin asimetric pe lățimea lui. Suprafețele piesei au fost prelucrate. Este foarte bine șlefuită la capătul proximal, pentru a fi montată într-un dispozitiv mai complex. Prin această șlefuire intensă capătul se separă clar de partea activă a piesei. De asemenea, este șlefuită și partea inferioară, respectiv talpa piesei. Partea activă (vârful piesei) a fost inițial tăiată oblic și apoi șlefuită, pentru a putea străpunge mai bine solul. Orificiul de prindere nu are marginile lățite sau șlefuite, ceea ce dovedește că piesa n-a fost prea mult folosită; prezintă câteva fisuri laterale, precum și un segment lipsă din partea dreaptă a capătului proximal.

Dimensiuni: lungimea – 17,5 cm; lățimea maximă – 5,5 cm; grosimea maximă – 7 cm; diametrul orificiului de prindere – 2,2 cm.

Groapa nr. 15, în care s-a descoperit piesa, se afla sub valul de apărare al platoului de sud al *davei*, construit în secolul III î.Hr. Era de formă tronconică și pornea de sub solul vegetal antic, creat între sfârșitul fazei Babadag III, când locuirea de aici a fost întreruptă și reluarea acesteia, în secolul III î.Hr. Dimensiunile gropii: adâncimea – 0,50 m și lățimea maximă (la bază) – 1,28 m. Pământul de umplutură conținea fragmente ceramice, cărbune, cenușă și bucăți mici de chirpici de locuință. Ceramica era reprezentată de mai multe fragmente de tip Coslogeni (o toartă masivă, alte fragmente de vase specifice), precum și de câteva mici fragmente atipice Babadag –

³ M. Irimia, în *Pontica*, 35-36, 2002-2003, p. 37, 38, fig. 4 (brăzdarul / plantator din corn și un topor fragmentar).

⁴ Identificare realizată de către prof. S. Haimovici.

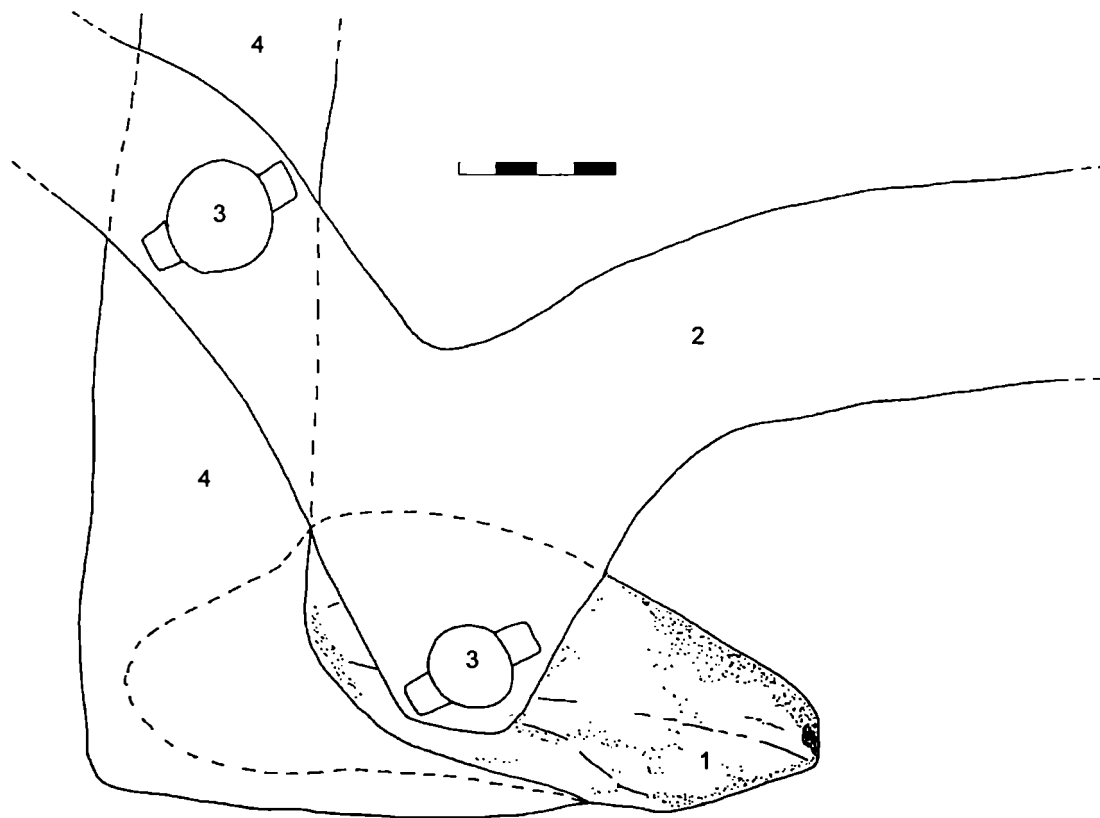

Fig. 2 – Încercare de reconstituire a sistemului de montare a brăzdarului la plug:
1 - brăzdar; 2 - grindei; 3 - cep; 4 - cornul plugului

cultură prezentă, de asemenea, în zonă – pătrunse ulterior. Au mai apărut și câteva fragmente foarte mici de oase de animale calcinate.

Deși în umplutura gropii au apărut câteva mici fragmente hallstattiene, pe baza contextului stratigrafic și al majorității materialului, groapa – cu piesa de corn amintită – aparține orizontului Coslogeni.

Încercările arheologilor de a stabili modul de asamblare a unor unelte agricole folosite în preistorie au întotdeauna un grad ridicat de imprecizie.

Din practicile etnografice se cunoaște că brăzdarele nu constituie partea cea mai importantă la stabilirea tipologiei plugurilor, deoarece același tip de brăzdar era asamblat deseori pe tipuri diferite de asemenea unelte compuse⁵. De aceea, unele încercări de reconstituire a tipurilor de pluguri preistorice nu sunt suficient de convingătoare.

În nota de față, prezentând două piese asemănătoare, nu ne propunem să dăm o soluție reconstituirii unui ipotetic plug din epoca bronzului, ci doar încercăm să lămurim modul de asamblare a pieselor de acest tip în dispozitivul propriu-zis.

Piesele în cauză puteau aparține unui plug cu talpă, în care brăzdarul de corn nu reușea decât să străpungă și să taie pământul, fără a răsturna brazda. Putea fi, oricum, mai eficient – datorită durtății cornului, dar mai ales al modului de asamblare, pe care însă nu-l putem stabili decât ipotetic – decât plugul simplu de lemn, considerat a fi utilizat în preistorie.

Unii specialiști consideră că acestui tip de plug, care reușea doar să taie pământul (fără a răsturna brazda), i s-ar cuveni mai degrabă termenul de plug-rariță, termen utilizat și de V. Pârvan⁶. Perfecționarea lui intervine abia în momentul în care întreaga sa construcție, împreună cu brăzdarul, devine asimetrică, putând nu numai să spargă pământul, ci și să răstoarne brazda.

Abia acestui tip, răsturnător de brazdă, i s-ar putea da numele de plug propriu-zis. Dar ambele tipuri (de plug-rariță și plug propriu-zis) au evoluat din aceleași tipuri arhaice, reprezentând etape succesive de perfecționare tehnică. Foarte târziu, abia după răspândirea plantelor de prășit, rarița și-a pierdut calitatea de unealtă de arat și, renunțându-se la cuțit, s-a transformat în unealta actuală specializată doar la prășit. Termenul de *rariță*, folosit de V. Pârvan, trebuie înțeles nu ca o rariță actuală, ci ca o formă incipientă și rudimentară a unui instrument de arat, care taie pământul, fără a răsturna brazda⁷.

În ceea ce privește brăzdarul, ca și alte unelte agricole de pe urma cărora rezulta o materie care trebuia degajată (în cazul de față pământul), specialiștii au definit mai multe elemente geometrice, care reprezintă și parametrii lui funcționali:

1. unghiul de ascuțire, format de laturile pe care se degajă pământul și latura pe care piesa se așează pe suprafața de teren de lucrat; partea dinspre vârf este aceea care taie pământul și care are înclinarea fixă impusă de parametrii dinamici;
2. unghiul de așezare (sau de înclinare), foarte important mai ales la brăzdar;

⁵ G. Moraru-Popa, în *REF*, 12, 1963, 3, p. 213-221.

⁶ V. Pârvan, *Getica. O preistorie a Daciei*, București, 1926, p. 138.

⁷ G. Moraru-Popa, *op. cit.*, p. 214, 215.

3. suprafața de degajare, respectiv partea pe care pământul dislocat alunecă;
4. suprafața de călcare, care este – în același timp – și suprafața pe care piesa stă în repaos⁸.

Direcțiile forțelor de acționare și de reacționare, pentru uneltele ținute direct cu mâna, sau cu ajutorul unor mânere, sunt perpendiculare: prima este orizontală – cea care acționează asupra brăzdarului –, iar a doua verticală – care îl ține apăsător în sol. Un alt element important este presiunea fizică care se exercită pe suprafața de așezare a piesei.

Acționarea acestor forțe asupra piesei este probată prin urmele de uzură observate pe părțile active ale sale. Datorită presiunii exercitate la vârful acesteia, principalul element de uzură în procesul de lucru, se produc uzuri accentuate, de aspectul unor știrbituri sau spărturi.

Pe baza acestor parametri, brăzdarele cu gaură pentru coadă au fost încadrate în tipul de unealtă cu o singură cursă, cea activă, sau cursă continuă. Acestui tip par să le aparțină și cele două piese prezentate mai sus. La acest tip, pentru ca o cursă să fie continuă, piesa trebuie să fi fost acționată într-o singură direcție, prin tractare animală sau, eventual, umană. Forța care acționează asupra uneltei o trage și o ajută să înainteze. Reacția de pe parcursul înaintării, care tinde să o scoată din pământ, este învinsă prin împingere-apăsare aplicată pe sistemul de prindere și prin poziționarea piesei⁹.

Uneltele cu două curse, cărora nu le aparțin exemplarele în cauză, se împart în două grupe:

- cu o singură suprafață de evacuare a pământului lucrat;
- cu două suprafețe de evacuare.

Acest tip cuprinde unelte multifuncționale, cu aplicativitate mai largă. În prima grupă, a uneltelor cu o singură suprafață de evacuare, intră săpăligile, scormonitoarele, precum și plantatorul, o piesă specializată, care trebuia ținută în mână. De obicei, cursa acestei categorii de piese este oscilantă.

În funcție de parametrii specifici ai fiecărui tip sau categorie de unelte existau și forme proprii de prindere, prin care piesa se *prelungea* pe principiul ergonomic¹⁰.

În cazul brăzdarelor, prinderea lor era mult mai complexă, mai ales când prezentau o gaură transversală, ca în cazul pieselor de față. La brăzdar înmănușarea se putea realiza în două forme, fapt indicat de poziția găurii. În primul caz prinderea se putea efectua printr-o coadă posterioară rigidizată prin legarea pe direcția axei în gaura transversală, pe o pârghie ușor laterală a axei, pe care se aplica și forța de tracțiune. În cel de al doilea caz, la brăzdarul cu piciorul înalt, prinderea se realiza printr-un sistem de pârghii, care se introduceau în gaura orizontală în același plan cu tăișul, pe care se aplica și forța de tracțiune și împingere.

După unii cercetători, studiul geometric și dinamic al brăzdarului din corn de cerb (întâlnit în neo-eneolitic, epoca bronzului și la începutul Hallstatt-ului) arată că prinderea se făcea prin introducerea piesei într-un lăcaș săpat în coada de lemn sau într-o coadă despicată, rigiditatea realizându-se prin legarea cu fibre vegetale sau animale¹¹.

⁸ V. Boroneanț, C. Boroneanț, *op. cit.*, p. 118, 119.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 119, 120.

¹¹ *Ibidem*, p. 121.

Un sistem mai elaborat era cel al perforării piesei în centrul ei de greutate, în vederea introducerii unui mâner ori a unui cep, pentru asamblarea în dispozitivul creat pentru a ara (scormoni?) pământul.

În eneolitic, descoperirea unor pluguri primitive de tip *aratru* din corn de cerb este relativ frecventă¹². De obicei, ele erau tăiate de la baza cornului. Capătul de lucru se realiza prin subțierea pediculului. Perforația transversală era relativ largă, plasată la nivelul ramificațiilor (unde cornul era mai masiv), iar acestea erau înlăturate prin tăiere.

Pentru epoca bronzului, brăzdarele de plug (sau plantatoare?) din corn de cerb sunt semnalate, printre altele, în culturile Glina¹³ și Verbicioara¹⁴, dar ele sunt, desigur, mai frecvente.

Fără ca în cele de mai sus să ne fi propus reconstituirea modului de utilizare a acestui tip de brăzdar, am intenționat să semnalăm apariția unor piese, care – deși nu sunt numeroase – se întâlnesc în unele așezări preistorice, inclusiv în cultura Coslogeni din epoca bronzului.

IN DER DOBRUDSCHA AUFGEFUNDENE BRONZEZEITLICHE LANDWIRTSCHAFTSWERKZEUGE AUS HORN

Zusammenfassung

Der Verfasser bespricht zwei in der Dobrudscha aufgefundene Werkzeuge aus Horn, die einige Deutungen erlauben. Im Allgemeinen ist die Erkennung der in der Vorgeschichte zur Bodenbearbeitung benützten Werkzeuge und besonders die Wiedererkennung deren Verwendungsart schwierig.

Cheia-Chirișlic (Gem. Târgușor, Kr. Constanța)

Pflugschar (oder Pflanzensetzer?) aus massivem Hirsch- (oder Elchgeweih?). Wurde aus dem Wurzelabschnitt eines von Natur aus abgefallenen Hornes gefertigt. Die Befestigungsöse durchdringt das Horn querweise. Die Flächen des Stücks, besonders der untere Abschnitt (die Sohle der Pflugschar) und die Spitze sind verarbeitet worden, um einen besseren Wirkungsgrad bei dem Aufreißen des Bodens zu sichern.

¹² De exemplu, în mediul cucutenian, la Drăgușeni (S. Marinescu-Bîlcu, Al. Bolomey, *Drăgușeni. A Cucutenian Community*, București-Tübingen, 2000, p. 81, fig. 57/2; 59/8; 71/6; 73/8), Cuconești Vechi I și Putinești III (V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, BMA, XI, Piatra-Neamț, 2002, p. 88, fig. 57/2) etc.

¹³ În localitățile Varlaam (com. Adunații-Copăceni, jud. Giurgiu) (C.F. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței Superioare*, *BiblThr*, XX, București, 1997, p. 56, fig. 36/7), Schitu-La Conac și Schitu-Gaura Despei (com. Schitu, jud. Giurgiu) (C.F. Schuster, *op. cit.*, p. 56; C. Schuster, T. Popa, în *BMJG*, I, 1, p. 28).

¹⁴ D. Berciu, *Die Verbicioara-Kultur. Vorbericht über eine neue, in Rumänien entdeckte bronzezeitliche Kultur*, în *Dacia*, NS, 5, 1961, p. 123-161, fig. 1/1, 6.

Satu-Nou-Valea lui Voicu (Gem. Oltina, Kr. Constanța)

Das Stück wurde auf dem Gebiet der getischen Befestigung, auf dem Südplateau, im Graben II, unter dem Verteidigungswall, Quadrat 21, Grube Nr. 15 aufgefunden.

Die Grube war kegelstumpfförmig; sie gehört zur Coslogeni-Kultur, die in diesem Gebiet ebenfalls anwesend ist. Sie enthielt viele Keramikscherben vom Typ Coslogeni (einen massiven Henkel, andere Bruchstücke arteigener Gefäße), wie auch einige kleine, nicht vertretende, später eingedrungene Hallstattfragmente vom Typ Babadag.

Die Pflugschar wurde aus dem proximalen Ende eines massiven Elchhorns (Bestimmung Sergiu Haimovici), das unmittelbar vom Kopf eines gejagten Tieres abgetrennt wurde und nicht aus einem von Natur aus abgefallenen Horn verfertigt. Die Befestigungsöse durchdringt das Horn querweise, ein wenig asymmetrisch. Das Stück ist am proximalen Ende gut geschliffen, um in eine komplexere Vorrichtung eingebaut zu werden. Die Sohle des Stückss wurde ebenfalls geschliffen. Der aktive Teil (die Spitze) wurde anfänglich schräg geschnitten und geschliffen, um den Boden besser aufzureißen. Das Stück ist nicht längere Zeit verwendet worden.

Die Versuche, die Zusammenfügungsweise vorgeschichtlicher Landwirtschaftswerkzeuge zu bestimmen, haben einen hohen Ungenauigkeitsgrad. Derselbe Pflugschartyp war öfters auf verschiedene Pflugtypen angebracht. Der Verfasser ist der Meinung, daß die besprochenen Stücke zu einem Pflug mit Sohle gehören könnten. Die Pflugschar konnte den Boden nur aufreißen und schneiden, ohne die Furche umzulegen. Es werden ebenfalls einige Elemente besprochen, die die Betriebsparameter der Pflugscharen dieses Typs darstellen, wie auch die Richtungen der Betriebs- und Reaktionskräfte, die auf das Stück einwirken.

Die Pflugscharen mit Stiellöchern, Typ zu dem auch die beiden besprochenen Stücke gehören, wurden von den Fachleuten in den Werkzeugtyp mit einer einzigen, beziehungsweise einer kontinuierlichen Bewegungsrichtung eingeordnet. Bei diesem Typ müssen die Bestandteile in eine einzige Richtung, mittels (tierischer oder eventuell menschlicher) Zugkraft wirken. Die Gegenwirkung, die entlang der vom Pflug zurückgelegten Strecke strebt, die Pflugschar aus der Erde zu drücken, wird durch Stoßen-Drücken, die auf das Befestigungssystem ausgeübt werden und durch die entsprechende Stellung des Stücks überwunden.

Im Falle der Pflugscharen, war deren Befestigung verhältnismäßig komplex, besonders wenn sie ein Querloch aufwiesen, so wie das bei den besprochenen Stücken zu sehen ist.

Der Verfasser erwähnt ebenfalls einige primitive Pflüge aus Hirschhorn vom Typ aratru, die in eneolithischen Siedlungen, wie auch in einigen Kulturen der Bronzezeit (Glina und Verbicioara) aufgefunden wurden.

LISTE DER ABBILDUNGEN

Abb. 1 – In Cheia und Satu Nou aufgefundene Pflugscharen aus Horn.

Abb. 2 – Wiederherstellungsversuch des Befestigungssystems der Pflugschar an den Pflug: 1 – Pflugschar; 2 – Pflug-achse; 3 – Bolzen, 4 – Pflughorn.

THE FIRE AND THE WORLD OF THE LIVING IN THE BRONZE AGE AND THE HALLSTATT PERIOD OF ROMANIA

by Cristian F. Schuster

The present contribution is conceived as an introduction to the issues mentioned in the title; this is why this topic can certainly demand completions, developments, and discussions. There are just few examples mentioned in the text. Yet, the archaeological investigations have brought to light more than few proofs. As concerns the Bronze Age in Romania, we insist upon it on some other occasions¹.

It is evident that the relief, the hydrographical network, climate, soils, flora and fauna have played an overwhelming role in all moments of the human presence on the territory of recent Romania. This conclusion is also valid for the Bronze Age and Hallstatt Period, when, it seems, as shown by the specialized studies, the Carpathian-Danubian-Pontic lands have undergone climate changes, possibly even dramatic ones, to which some natural catastrophe have been added, putting their fingerprint upon the life of the human communities. This has also influenced the reports between people and fire.

The fire has met and still meets in certain milieus some different states: the solar fire, the atmospheric (lightening) or astral one, the fire inner to the organisms and matter, the living fire². For the Bronze Age and the Hallstatt period in Romania, the only *documents* that prove the relation fire-community are those archaeologically identified. We ought to say even from the beginning, that in the correct decoding of this relation, there are objective impediments – insufficient archaeological vestiges – as well as subjective ones, the latter being determined especially by archaeologists, by their investigation methods, by their power to entirely and without alteration register what the digging provides, by their decoding formula to decipher and interpret the results of the investigations.

The connection human being-environment must be always seen according with the former necessities: his necessity of survival in compliance with his food

¹ C. Schuster, *Unele aprecieri cu privire la instalațiile de foc din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in Istros, X, 2000, p. 71-92; C. Schuster, Tr. Popa, *The Fire and the World of the Living in the Romanian Bronze Age*, in C.F. Schuster, Al. Comșa, Tr. Popa, *The Archaeology of Fire in the Bronze Age of Romania*, BMG, II, Giurgiu, 2001, p. 31-41.

² For all these fire forms see V. Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, 1995, p. 200 sqq.

resources, with his protection while facing the nature's hostilities, the animals, or other human communities. But, as it was often pointed out, *this place might receive also a supernatural legitimacy and a consecration*³. Three components are playing a significant role in the socialization of these places: its election (the space might have topographic properties, signs of a hierophany), its cutting out (a space symbolically conceived as an absolute reference point), its construction (the addition of some artificial elements)⁴. For the Romanian Bronze Age and Hallstatt period, as regards the settlements, dwellings, ovens, hearths etc. is extremely difficult to distinguish the mentioned moments. In the following lines, we will try to do that.

The fire and the agriculture

In order to obtain larger agricultural terrains, given that the majority of the Romanian regions were forested at the time, it was often used the slash-and-burn technique (a similar technique was employed for the settlements establishing). We quote here as an example the site from Cârloamănești, in the Monteoru cultural environment. Between the IC₄ and IC₃ phases a deforestation process occurred, most probably by burning the forest – comprising particularly deciduous trees (out of which the elm detained 10.1%, the oak 7%, the hornbeam 4.8%)⁵. The aim of the process seems to be the extension of the ground for vegetables cultivation, as the analysis for this level are showing that the curve for *Chenopodiaceae* is progressively ascending, (represented by orrach⁶ – *Atriplex* sp.; spinach – *Chenopodium* sp.; beet – *Beta* sp.)⁷. Also, at Carei-Bobald between the layer of the Early Bronze Age (Nir II-Sanislău) and the one that overlapped it, a burning and an ash deposition could be observed, that indicated the setting on fire of the vegetation at that level⁸. It is possible that the mentioned remains could be connected with a fire initiated in order to obtain new terrains for agriculture.

The fire and the settlements

Unfortified settlements

The largest number of BA settlements on the territory of Romania, unearthed and studied (by systematic, rescue or surface surveys) is of open type – not fortified by any human intervention. (For the various BA manifestations see: the Copăceni group⁹;

³ J.-J. Wunenburger, *Sacrul*, Cluj-Napoca 2000, p. 62.

⁴ *Ibidem*, p. 62-64.

⁵ A. Borza, *Dicționar etnobotanic cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*, București, 1968, p. 41.

⁶ *Ibidem*, p. 27.

⁷ M. Cărciumaru, *Paleoetnobotanica*, Iași, 1996, p. 72.

⁸ I. Némethi, *Descoperirile arheologice de la Carei-Bobald (jud. Satu Mare) în anul 1994*, in CAANT, II, 1997, p. 124.

⁹ M. Rotea, *Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei*, in TD, XIV, 1-2, 1993, p. 65-86; H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, *BiblThr*, XIII, București, 1996.

the Glina culture¹⁰; the Iernut group; the Livezile group¹¹; the Otomani culture¹²; the Schneckenberg culture¹³; the Suciul de Sus culture¹⁴; the Șoimuș group¹⁵; the Tei culture¹⁶; the Wietenberg culture¹⁷).

The unfortified settlements detain the most significant weight in the Hallstatt period. For instance, a single fortified one was found out of the 21 settlements¹⁸ belonging to the Grănicești group.

Fortification elements / fortified settlements

1. BA fortified settlements

Despite that both the opened and the fortified settlements are proper to the Romanian BA, the latter being actually in a lower percentage than the former, the data concerning the role of the fire in the construction of some fortification elements are rather lacunars and uncertain.

At Șerbănești¹⁹, the bearers of the Glina culture have raised a wall that had its inner surface hardened with a pebble pavement, the outer being covered with boulders and the core containing a mass of burnt earth mixed with charcoals. The wall of the settlement belonging to the Ciomortan culture at Păuleni (formerly known as Ciomortan)²⁰ seems to have been equipped with a wooden tower, which was set to fire.

¹⁰ P. Roman, *Die Glina III-Kultur*, in *PZ*, 51, 1, 1976, p. 26-42; C. Schuster, *Einführung in das Siedlungs- und Bauwesen der Glina-Kultur*, in *Memorie del Museo Civico di Storia Naturale di Verona* (IIa serie), Sezione Scienze dell'Uomo, 4, 1995, p. 129-132; Idem, *Considerații privind așezările culturii Glina*, in *Drobeta*, VII, 1996, p. 12-17; Idem, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței Superioare*, *BibIThr*, XX, București, 1997; Idem, *Despre locuințele culturii Glina*, in *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 85-114.

¹¹ H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*.

¹² T. Bader, *Epoca bronzului în vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, București, 1978.

¹³ Zs. Székely, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, *BibIThr*, XXI, București, 1997.

¹⁴ T. Bader, *op. cit.*

¹⁵ H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*.

¹⁶ V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966; C. Schuster, T. Popa, *op. cit.*

¹⁷ N. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Teil I-II, UPA, Bonn, 1994.

¹⁸ A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, *BibIThr*, VI, București, 1994, p. 51 sq.

¹⁹ T. Cioflan, R. Maschio, *Săpăturile arheologice de salvare de la Șerbănești, județul Argeș*, in *Argessis*, IX, 2000, p. 10.

²⁰ As regards the tower (or gate?) see M. Rotea, *Beiträge zur Kenntnis der Faße I der Kultur Wietenberg. Die Bewohnung von Păuleni (Ciomortan)*, *Kreis Harghita*, in *AMN*, 37, I, 2000, p. 29; V. Căvruc, Gh. Dumitroaia, *Descoperirile aparținând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni (campaniile 1999-2000)*, in *Angustia*, V, 2000, p. 131 sq., pl. II, IV; V. Căvruc, *Noi cercetări la Păuleni. Raport preliminar. Prezentare generală*, in *Angustia*, V, 2000, p. 93-102; V. Căvruc, *Sat Păuleni, com. Păuleni, jud. Harghita*, in V. Căvruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România / The Costișa Culture within the Romanian Bronze Age Cultural Context*, Piatra-Neamț, 2001, p. 59 sq.

The wall made of stone stuck with clay of the Wietenberg fortress at Turia had some red-burnt stones²¹. Also, the wall at Coldău, which was made out of wooden cassettes filled with stones and earth, was burnt on its northern part²². Obviously, the fire affected the wall after the construction was raised, but it is not certain if the set on fire was intentionally or not.

Much more interesting is the LBA fortification system at Popești²³. This consists in an earthen wall and a defensive ditch, both raised atop of the remnants of an older fortification. It was stated that the wall has girdled the settlement in its eastern, southern and western parts, while the ditch existed just in its southern part – meant to cut off the access from the promontory that protrudes in the Argeș riverbed. The wall covers a length of about 19 m at its base and is 2.80 m height. The structure of the wall consists of a burnt core overlapping a layer of stones and a pile of beams and stones, a red area comprising adobe fragments, broken clay lumps and portions of burnt wood, a yellow area and another greyish one. Evidently, the related fire occurred in the moment of the latter construction. The burnt core was probably meant to provide a special hardness and resistance to the wall.

The above mentioned examples prove that the fire was also used to strengthen some elements of fortification in the BA settlements.

2. Hallstatt fortified settlements (and fortresses)

In the Basarabi Culture, at Popești, above a wall made of earth and burnt earth lumps, a layer of stoned and treaded earth has been laid²⁴. Other possible discoveries of the same type are to be found at Orbeasca de Sus and Trivale-Moșteni²⁵.

At Preușești-Cetate (Grănicești group) a settlement with three fortification systems has been investigated. The researches pointed out that the fire has played an effective role in their construction. The first fortification, comprising a wall and an adjacent ditch, bears traces of charred poles on the wall (with a diameter of 0.04-0.08 m) – originating in a light palisade. The second fortification line, located at about 45 m north from the first one consists also of a wall and a ditch; in the wall was discovered a large quantity of charcoal, ash and some small pieces of adobe, most probably the remains of a palisade²⁶.

²¹ N. Boroffka, *op. cit.*, p. 87; Z. Székely, *The Wietenberg Culture Fortress from Turia (Covasna District)*, in *TD*, XX, 1-2, 1999, p. 109-126.

²² N. Boroffka, *op. cit.*, p. 32.

²³ N. Palincăș, *Scurtă prezentare a săpăturilor din sectorul Σ al aşezării de la Popești (jud. Giurgiu). Campaniile 1988-1993*, in *CA*, X, 1997, p. 175 sqq.

²⁴ Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, in *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 106.

²⁵ E. Moscalu, C. Beda, *Noi cetăți traco-getice*, in *CA*, III, 1979, p. 362 sq., 368 sq.; Al. Vulpe, *Zur Entstehung der proto-dakischen Zivilization. Die Basarabikultur*, in *Dacia*, NS XXX, 1-2, 1986, p. 51. About the fortified settlements (fortresses) with *Schlackenwälle* see E. Moscalu, *Probleme ale cetăților cu „val vitrificat”*, in *CA*, III, 1979, p. 339-351.

²⁶ D. Popovici, N. Ursulescu, *Șantierul arheologic Preușești Cetate, jud. Suceava, 1979. Raport preliminar*, in *CA*, IV, 1981, p. 54-57; Idem, *Șantierul arheologic Preușești Cetate, jud. Suceava*, in *CA*, V, 1982, p. 23-27; Idem, *Începuturile primei epoci a fierului în nord-*

The discovery of the fortified settlement at Căndești²⁷, proved us that, already in the Ha A of Moldova, namely in the Corlăteni group such monuments existed. Unfortunately, there are gaps in the information regarding the construction of the fortification system. It is not known whether the fire has played any role or not.

Initially, it was presumed that the wall at Ciceu-Corabia (Bistrița-Năsăud County) has been raised out of stones artificially burnt and stuck with charred earth but, the subsequent excavations have proven the lack of basis for this forwarded theory²⁸.

At Teleac, the burnt lenses found in all three moments (layer I from the Ha B1, layer II and III belonging to the Gáva culture) of construction and re-construction / completion of the wall, are proves for the existence of the burnt palisade and not for the presence of a *Schlackenwall*²⁹

The fortification at Subcetate³⁰ doesn't contain burnt cores, but burning remains of the palisade³¹. Sporadically, has been employed the refuge fortification at Dej³², assigned to the Ha C period, whose defending wall was not of a *Schlackenwall* type³³. The Ha B2-Ha D fortification at Bozna has the same kind of wall as those mentioned above³⁴. The same situation has been signalled for the Ha B-Ha C fortification at Șona³⁵.

In Transylvania, Crișana, Banat 26 Hallstatt period fortifications (fortified settlements) have been identified³⁶. As noticed before³⁷, along with the increasing number of the settlements during the Hallstatt period, the raised fortifications get also amplified, in most of the cases passing through several phases. This is how; the fortified settlements at Teleac and Ciceu-Corabia have reached to be some of the largest on our continent³⁸.

Moldovei în lumina cercetărilor de la Preușești (jud. Suceava), in Documente recent descoperite și informații arheologice, București, 1983, p. 25-32; A. László, op.cit., p. 50 sq.

²⁷ A.C. Florescu, *Aspecte ale civilizației traco-getice în zona de curbură a Carpaților Răsăriteni*, in SAA, I, 1983, p. 74 sq.; A. László, op.cit., p. 106.

²⁸ V. Vasiliev, in V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice*, Cluj-Napoca, 1991, p. 20, 27; Idem, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie, BiblThr*, XII, București, 1995, p. 91 sqq.

²⁹ Idem, in V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, op. cit., p. 25 sqq.

³⁰ Idem, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du remier Age du Fer en Transylvanie*, p. 35-39.

³¹ Idem, in V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, op. cit., p. 21.

³² Idem, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 11-31.

³³ *Ibidem*, p. 13 sq.

³⁴ *Ibidem*, p. 62 sqq.

³⁵ *Ibidem*, p. 125 sqq.

³⁶ *Ibidem*, p. 11.

³⁷ Idem, in V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, op. cit., p. 19.

³⁸ *Ibidem*, p. 21.

Some of these fortifications can be considered as tribal centres³⁹ – Teleac⁴⁰, Mediaș, Șeica Mică –, some others have been conjecturally employed fortifications⁴¹: Subcetate, Sărățel⁴².

The hypothesis concerning the existence of some *Schlackenwälle*, at least for the fortifications / fortified settlements cannot be maintained⁴³.

A certain type of "settlement" – the zolniki / "cinderers" within the BA

In the Romanian archaeology, the cinderer is considered to be an elevation, a mound, which is flattened and contains remnants of surface dwellings, namely adobe fragments (some bearing traces of wickerwork's, pillars or reed), a lot of ash, owed charcoals etc⁴⁴. In the archaeological literature of Russian language such complexes are called *zolniki*.

This type of *settlement* is characteristic to the Noua culture⁴⁵, especially in eastern Romania and having a slight representation in Transylvania too⁴⁶, and Coslogeni culture⁴⁷, but they also appear in Tei⁴⁸ and Verbicioara milieus⁴⁹.

It is interesting to notice here the Noua find at Gârbovăț where, each out of the five cinderers consisted of other smaller cinderers⁵⁰.

Taking into account his own observations, E. Comșa⁵¹ has forwarded an interesting hypothesis regarding the cinderers. Thus, he considers them to be the result of some domestic deposits (out of fire hearths, ovens and dwellings) which appeared after a (ritual?) cleaning that took place in the settlement. This custom is still found today at the Turk rural population in Dobrudja. In time, the strata of their domestic deposits are raising a real mound, identical to those in the LBA of Noua and Coslogeni

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Idem, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 151.

⁴⁴ I. Chicideanu, *Cenușar*, in C. Preda (coord.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României* vol. I (A-C), București, 1994, p. 280.

⁴⁵ A.C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, in CCDJ, IX, *BiblThr*, I, Călărași, 1991, p. 24 sqq.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 100; I. Andrișoiu, V. Vasiliev, *Quelques considérations concernant la culture Noua en Transylvanie*, in CCB, X (CCDJ, X), 1993, p. 102; Ungheni.

⁴⁷ S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, București, 1978, p. 122 sqq.; A.C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, in *loc.cit.*, p. 146-154.

⁴⁸ V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966, p. 51: believes this was not a classical cinderer.

⁴⁹ G. Crăciunescu, *Tipuri de așezări în cadrul culturii Verbicioara*, in *Drobeta*, XI-XII, 2002, p. 67 sq.; Orod, Govodarda, Orevița Mare.

⁵⁰ A.C. Florescu, Șt. Rugină, D. Vicoveanu, *Așezarea din epoca bronzului târziu de la Gârbovăț (r. Tecuci, reg. Galați)*, in *Danubius*, I, 1967, p. 76.

⁵¹ E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 27 sq.

type. Therefore, it is possible that, what we consider the remnants of a settlement, could be simply the domestic garbage coming from the real settlement, located somewhere around and whose traces were not detected by the archaeologists.

The fire and the shelters

Many specialists have studied the dwellings of the Bronze Age and the Hallstatt period. Those studies mostly considered their construction mode, the shape and seldom their functionality. The dwellings didn't look much different than those in the neighbouring regions, or the way some dwellings in the rural Romanian milieu look even today (especially in Dobrudja, southern Muntenia and southern Oltenia) or some belonging to the ethnic group of the gypsies. It is notable that some miniature houses, like those in the Nir culture at Berea-Togul Sfântului Gheorghe and Ciumești-Bosănești, provide us information about the way the real constructions have looked like⁵² Probably, some of the constructions had decorated walls, as shown by some finds of adobe fragments⁵³

Complex approaches, meant to take into consideration the complete set of issues in their interconnection regarding the constructions – the places chosen for raising a dwelling, the role of a dwelling in the settlement, the type of dwelling, its shape, dimensions, raw materials employed, techniques for raising it, foundation rituals, demographic aspects etc. – do not exist by now. Another matter that has been just partly approached is the relation dwelling (construction) – fire. We don't refer here at the fire installations that we will deal with further, but to the role of the fire in the moment when the dwelling has been abandoned. Is it the fire the real cause for deserting the shelter or its set follows after the mentioned moment?

We know that, sometimes, the fire has been used even for raising dwellings. Such an example is the floor, which is brought to a superior resistance by using the fire, in a dwelling of the Otomani culture, at Carei-Bobald, and Noua culture, at Poșta Elan (Dwelling no. 2 in Section no. 3)⁵⁴ Also burnt by its builders was the floor of the surface Wietenberg dwelling with a rectangular shape, uncovered in the Section 2, at – 0.40-0.45 m, in the site at Sibișeni⁵⁵.

These examples, and possibly others too, are just exceptions, because most of the dwellings had no floors at all. Still, if they existed, they were made out of treaded earth in which there were seldom included limestone grains, small gravel, pounded ceramics. A small number of these floors have been burnt but, it seems to have been a secondary burning, due for instance to a fire that destroyed the shelter.

⁵² T. Bader, *op.cit.*, p. 27, pl. VII/3, 6.

⁵³ H. Ciugudean, *Betrachtungen zum Ende der Wietenberg-Kultur*, in N. Boroffka, T. Soroceanu (eds), *Transilvania. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropas. Gedenkschrift für Kurt Horedt, Internationale Archäologie, Studia honoraria*, Bd. 7, 1999, p. 116, fig. 12-14: Geoagiu de Sus.

⁵⁴ M. Mamalauca, *Așezarea aparținând culturii Noua de la Poșta Elan*, in *Istros*, VIII, 1997, p. 192.

⁵⁵ I. Paul, *Die Wietenberg-Nekropole und Siedlung von Sibișeni (Kreis Alba)*, in *VUS*, 1995, p. 195; I. Andrișoiu, *Sibișeni-„Deasupra Satului”*, in *CCA*, 1996, p. 109.

The floor of a pre-Basarabi dwelling at Popești (Giurgiu County) has been burnt⁵⁶. This is also the case of the Dwelling no. 1 belonging to the Vârtop aspect at Ghidici-Balta Țarovei (II) (Dolj County)⁵⁷

The immense majority of dwellings in the Bronze Age and the Hallstatt period found and investigated in Romania show us that a fire has destroyed them. Sometimes, this was so intense that the clay material (adobe) has become a vitreous mass. In these cases it is evident that the vegetal part, namely the wood of the pillars that made the dwelling skeleton, the wickerwork's, the roof made out of wood, reed, or other puddle plants could not feed such a devastating combustion. There is a possibility that the fire could have been intensified with some additional inflammable materials.

The fires could break out due to the negligence of the dwelling inhabitants or as a result of an enemy attack that intended to destroy the settlement by fire. But, what if the fire had a purifying role and implicitly its usage was meant in order to insure the hygiene of the dwelling whose inhabitants got ill or one of them has died?

In many dwellings, under the clay layer of the walls that felled down towards the inner part of the construction and under or in the ash resulted after the burning of the roof, could be identified special archaeological materials – ceramics, implements, weapons, adornments made of various materials – that, in the case of a peaceful deserting of the shelter would not have been abandoned, given their value for the community. And still, why they lie sometimes in a suspect arrangement, as they would not be placed into a house that would be meant to be deserted in a brutal way but, on the contrary, that would hospitable expect its inhabitants or guests?

Would a dwelling that sheltered an epidemic, death or maybe a punishment generated by the breaking of the community rules have to be destroyed by the purifying fire so that it would not represent a potential danger any longer? Might have been possible that the entire, unaffected and still in use dwelling belonging to a deceased have been a temptation for him to return into the world of the living thus endangering the community? It is hard to know that! What we know is that some ethnological examples, both from Romania and elsewhere, seem to confirm those mentioned by us.

Examples of arsoned dwellings (we refer here at extremely powerful arsons):

1. Bronze Age:

– Glina culture: București-Roșu – deepened dwelling whose filling earth bore traces of an extremely strong fire⁵⁸;

– Schneckenberg culture: Sfântu Gheorghe-Örkö – due to an intense fire, the rectangular surface dwelling has been burnt and reddened⁵⁹;

⁵⁶ Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, in *loc.cit.*, p. 106.

⁵⁷ M. Nica, S. Lazăr, *Locuințe hallstattiene descoperite în așezările de la Ghidici, punctele „Baltă Țarovei I și II” (jud. Dolj)*, in *CAANT*, II, 1997, p. 90 sq.

⁵⁸ M. Constantiniu. P.I. Panait, *O așezare din epoca bronzului la Roșu*, in *CA*, I, 1963, p. 302, (Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomișii Superioare*, p. 34, fig. 17/1.

- Wietenberg culture: *Tâmpa-La Cazan* – the fire has melted a part of the surface dwelling inventory, transforming the adobe and the ceramics into a vitreous slag⁶⁰;
 - Verbicioara culture: Verbicioara – as a result of burning the huts, remained a lot of cinder and charcoals almost at all⁶¹;
 - Noua culture: *Dealul Morii* – in the cinderer have been identified the remnants of a surface dwelling burnt up to pulverization⁶²;
- And the examples could continue. There is no culture in the Romanian BA where we would not find burnt shelters. In fact, we ought to be content that those fires existed because, paradoxically, they allowed the conservation of many archaeological materials.

2. Hallstatt period:

- Corlăteni group: Andrieșeni⁶³, Corlăteni⁶⁴, Trușești⁶⁵;
- Grănicești group: Grănicești – in deepened *Dwellings no. 1* and 2 there are massive depositions and burn traces resulted from an intense burning of the wooden structure of the walls and roof⁶⁶;
- intra-Carpathian area: Ciceu-Corabia – the remains of the Dwelling no. 1 have shown that it's been destroyed by an intense fire⁶⁷;
- Vârtopeș (Ghidici-Balta Țarovei – Dwelling no. 1 has a large number of burnt adobe pieces that girdle on 1 m width, the margins of the bag-shaped complex⁶⁸.

The fire and exterior platforms

In some settlements, exterior platforms made of burnt clay have been unearthed. They had various locations, raising modes, forms and thickness, on their surface or / and around them sometimes being found a multitude of archaeological materials, some of them extremely interesting and significant.

Out of those platforms we mention:

- Monteoru culture: Năeni-Zănoaga – beneath the adobe fragment of a surface shelter in *Cetățuia I* site, a platform has been identified, being not entirely investigated and consisting in a thin crust of clay (0.03-0.05 m), burnt *in situ*, that

⁶⁰ Z. Székely, *Cercetările și săpăturile de salvare executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe, în anul 1955*, in *MCA*, III, 1957, p. 157; E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22.

⁶¹ B. Bassa, *O așezare de la sfârșitul epocii bronzului*, in *Sargetia*, V, 1968, p. 15.

⁶² D. Berciu, *Die Verbicioara-Kultur. Vorbericht über eine neue, in Rumänien entdeckte bronzezeitliche Kultur*, in *Dacia*, NS, V, 1961, p. 128.

⁶³ M. Florescu, V. Căpitanu, *Cercetările arheologice de la Dealul Morii*, in *Carpica*, II, 1969, p. 58.

⁶⁴ A.C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni*, in *MCA*, V, 1959, p. 329.

⁶⁵ I. Nestor, *Șantierul Jijiei*, in *SCIV*, 3, 1952, p. 91.

⁶⁶ A.C. Florescu, *Șantierul arheologic Trușești*, in *MCA*, III, 1957, p. 209.

⁶⁷ A. László, *op.cit.*, p. 53, fig. 2.

⁶⁸ V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 94, pl. I, fig. 4.

⁶⁹ M. Nica, *Câteva date despre necropola și locuințele din așezările hallstattiene timpurii de la Ghidici, punctul „Balta Țarova” (județul Dolj)*, in *CAANT*, I, 1995, p. 236, fig. 2/1.

covered two hearths – V20 and V24; between those two hearths there were two pits, filled with limestone boulders, adobe and ceramic fragments⁶⁹;

– Otomani culture: Carei-Bobald – in the square 7 of the Section VII/1994, at a depth of 1.45-1.40 m, a burnt clay platform has been identified, probably being an exterior one, with a maximal diameter of 1.50 m, with an oval shape; around the hearth it could be noticed a thicker deposition of cinder, ashes pigmented with charcoals and several pits in which some vases have been placed; according to J. Némethi, there is a possibility to face a cultic complex⁷⁰;

– Tei culture: Mogoșești – in Section no.13, north from the Pit nr. 4 and Dwelling no. 1 a platform made of burnt clay has been identified, being slightly convex, with a rectangular shape, the dimensions of 2.34 x 1.75 m, a non-uniform thickness of about 0.05 m, its maximal quotation being reached in its central zone – 0.08 m. Several rebuildings could be detected, especially in the eastern part. The orientation of the platform was north-north-west – south-south-east. It was raised directly on the ground. Its upper part has been found at - 0.45 m. The raw material out of which it was constructed was fine clay with slight impurities, consisting especially out of pebbles and tiny ceramic fragments. Each of the platform corners had a hearth. The platform had no border. On its entire surface, but mostly close to the hearths, burnt bones and just few shreds have been found⁷¹.

When considering the clay platform at Mogoșești, things seem to be clear but, in some other cases, it is hard to establish the functionality of such constructions. Even if it is tempting, we are convinced that not all could be connected with ritual practises.

Hearths

The fixed hearths

For an archaeologist, the hearth is *the place where the fire is being made*⁷² or, more exactly, *the uncovered installation included into a construction or located under the open sky, where the fire is being made*⁷³.

In our analysis with respect to the Romanian Bronze Age and Hallstatt period hearths, we will consider the following aspects:

I. Their location:

A. In the perimeter of the constructions:

a. Deepened dwellings:

⁶⁹ I. Motzoi-Chicideanu, M. Șandor-Chicideanu, *Ein bronzezeitliches Grab aus Năeni-Zănoaga*, in *Dacia*, NS, XXVIII-XIX, 1999, p. 68, fig. 7.

⁷⁰ I. Némethi, *Descoperirile arheologice de la Carei-Bobald (jud. Satu Mare) în anul 1994*, in *loc.cit.*, p. 124.

⁷¹ C. Schuster, T. Popa, *Mogoșești. Studiu monografic*, BMG, I, Giurgiu, 2000, p. 38, fig. 5, 7.

⁷² E. Comșa, Vatră, in D.M. Pippidi (coord.), *Dicționar de Istorie Veche a României*, București, 1976, p. 607.

⁷³ R. Florescu, Vatră, in R. Florescu, H. Daicoviciu, L. Roșu, *Dicționar Enciclopedic de Arhă Veche a României*, București, 1980, p. 356.

1. Bronze Age:

- Early Bronze Age from Bogdănești-Todoscanu – in each of the six shelters hearths have been found⁷⁴;
- Monteoru culture: Bogdănești – in two shelters a hearth has been found⁷⁵;
- Coroteni – Dwelling no. 1 several hearths have been found⁷⁶; Terchești⁷⁷, Vârteșcoiu – Dwelling no. 12 two overlapped hearths have been uncovered⁷⁸;
- Tei culture: Mogoșești – in the *apsidal* part of the Dwelling no. 2 a hearth has been identified, noted as Hearth no. 3bis⁷⁹;
- Wietenberg culture: Aiton⁸⁰; Eliseni – the hearth was located in the north-western corner of the dwelling⁸¹; Porumbenii Mari – the hearth was in the north-western corner of a dwelling⁸²;
- Balta Sărată group: Sacu-Țărinioara Lelcea – Dwelling no 1, at -0.70 m, it appeared a hearth in poor preservation condition⁸³;
- Cehăluț group: Cehei-Mesig⁸⁴;
- Noua culture: Nicoleni – one hearth⁸⁵; Peteni – in the first dwelling the hearth was found in its north-western corner, while in the second one it was located in the middle of the construction⁸⁶; Vânători – the hearth was identified under a complex of stones which was probably part of a shelter⁸⁷;

⁷⁴ Fl. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut. Cu unele contribuții la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, BiblThr, XXXVII, București, 2002, p. 191.

⁷⁵ M. Florescu, C. Buzdugan, *Săpăturile din așezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Bogdănești*, in MCA, VIII, 1962, p. 303 sqq.; E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in loc.cit., p. 23.

⁷⁶ V. Bobi, A. Paragină, *Șantierul arheologic de la Vârteșcoiu. Cercetările din anii 1986-1988*, in Vrancea, VIII-X, 1991, p. 20, fig. 3.

⁷⁷ M. Florescu, Gh. Constantinescu, *Cercetări arheologice în așezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Terchești (r. Focșani, reg. Galați)*, in SCIV, 18, 2, 1967, p. 290; E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in loc.cit., p. 23.

⁷⁸ V. Bobi, A. Paragină, *op. cit.*, p. 44.

⁷⁹ C. Schuster, T. Popa, *op. cit.*, p. 31, fig. 5, 12.

⁸⁰ M. Blăjan, T. Cerghi, *Cercetări arheologice la Aiton, Cluj-Napoca și Răchitele (jud. Cluj) (Partea I-a)*, in Sargetia, XIII, 1977, p. 135.

⁸¹ Z. Székely, *Conșiderații privind dezvoltarea culturii Wietenberg în sud-estul Transilvaniei*, in Aluta, XVII-XVIII (1985-1986), 1988, p. 154.

⁸² Zs. Székely, *Așezarea din epoca bronzului și datarea tezaurului dacic de la Peteni*, in Aluta, XVI, 1984, p. 16, fig. 3.

⁸³ P. Rogozea, V. Cedică, *Cercetările arheologice de la Sacu (jud. Caraș-Severin), din anii 1995-1996*, in CAANT, II, 1997, p. 54, fig. V/b.

⁸⁴ I. Bejinariu, *Late Bronze Age in the Depression of Șimleul Silvaniei*, in C. Kacsó (ed.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare, 7.-10. Oktober, 1998*, BM, I, Baia Mare, 2001, p. 159.

⁸⁵ Z. Székely, *Cultura Noua în valea Oltului și a Târnavei*, in Angustia, V, 2000, p. 177 sq.

⁸⁶ Z. Székely, Zs. Székely, *Așezarea din epoca bronzului de la Peteni*, in MCA, 1979, p. 71; Zs. Székely, *Așezarea din epoca bronzului și datarea tezaurului dacic de la Peteni*, in loc.cit.,

2. Hallstatt period:

- Early Hallstatt Period from Epureni – Hearth no. 14/2000 in Dwelling 20⁸⁸;
- Grănicești group: Grănicești – in the Dwelling no. 1 a fragmentary hearth lying in secondary position has been uncovered⁸⁹;
- Basarabi culture: Aiud⁹⁰.

b. Surface dwellings:

1. Bronze Age:

- Livezile group: Livezile-Baia – dwellings with two hearths⁹¹;
- Costișa / Ciomortan culture: Borlești-Dealul Runcu – in a rectangular dwelling a hearth has been uncovered⁹²; Siliștea⁹³;
- Mureș culture: Periam – in a rectangular dwelling a hearth has been identified⁹⁴;
- Wietenberg culture: Păuleni⁹⁵;
- Otomani culture: Carei-Bobald – in the dwelling from Section III/1988 a hearth has been uncovered (the same in Sections IV-V/1988 but, this time, it was located in the centre of the dwelling; another hearth has been identified in Section IV/1988 but, on the western side of the dwelling)⁹⁶; Pir-Cetate – possible hearths inside some dwellings, which marked various habitation layers⁹⁷; Crasna⁹⁸;

p. 7, fig. 4/1. For more data concerning the site at Peteni see Zs. Székely, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei, BiblThr*, XXI, București, 1997, p. 80 with the older bibliography.

⁸⁷ Gh. Dumitroaia, *Sondajul arheologic de la Vinători-Neamț*, in *MemAntiq*, XII-XIV, 1986, p. 17.

⁸⁸ E. Safta, *Epureni, com. Epureni, jud. Vaslui, Punct: Capu Dealului*, in *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 130.

⁸⁹ A. László, *op.cit.*, p. 53, fig. 2.

⁹⁰ Al. Vulpe, *Zur Entstehung der proto-dakischen Zivilization. Die Basarabikultur*, in *Dacia*, NS, XXX, 1-2, 1986, p. 51.

⁹¹ H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, p. 53, fig. 3/A.

⁹² M. Florescu, *Problemes de la civilisation de Costișa à la lumière du sondage de Borlești*, in *Dacia*, NS, XIV, 1970, p. 53; E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22 sq.; Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, BMA, VII, Piatra-Neamț, 2000, p. 131; Idem, *Sat Borlești, com. Borlești, jud. Neamț*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

⁹³ N. Bolohan, E.-R. Munteanu, *Siliștea, com. Români, jud. Neamț*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 45 sq.

⁹⁴ D. Popescu, *Asupra începuturilor epocii bronzului în România (Partea IV-a)*, in *SCIV*, 17, 1, 1966, p. 159; E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22.

⁹⁵ V. Cavruc, *Sat Păuleni, com. Păuleni, jud. Harghita*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 62.

⁹⁶ P. Roman, I. Némethi, *Date preliminare asupra cercetărilor arheologice de la Carei-„Bobald”*, in *TD*, XI, 1-2, 1990, p. 40sq.

⁹⁷ J. Némethi, *Repertoriul arheologic al zonei Carei, BiblThr*, XXVIII, București, 1999, p. 30.

⁹⁸ I. Bejinariu, *op.cit.*, p. 159.

- Verbicioara culture: Dobra - in dwelling from Section I/1991⁹⁹;
- Noua culture: Poșta Elan – in the Dwelling no. 1¹⁰⁰; Ozun-Lisnău¹⁰¹;
- Cehăluț group: Suplacu de Barcău-Lapiș – in a rectangular dwelling a hearth has been found¹⁰²;
- Coslogeni culture: Coslogeni Grădiștea – Hearth no. 9 comes from a possible dwelling¹⁰³

2. Hallstatt period:

- Grănicești group: Grănicești – in just one dwelling remains of a hearth smoothening¹⁰⁴;
- Corlăteni group: Andrieșeni – a partly destroyed hearth¹⁰⁵ with a preserved surface of about 0.75 m²; Lozna – hearth remnants in Dwelling no. 5¹⁰⁶; Trușești – two close hearths have been discovered¹⁰⁷, one of them with a surface of 0.90-1.00 m²;
- Babadag culture: Babadag – five of the 13 dwellings investigated in 1991-1992 have hearths¹⁰⁷; Siliștea-Nazâr – a hearth in Dwelling no. 3¹⁰⁸;
- intra-Carpathian area: Subcetate – in Dwelling no. 3 a hearth has been found¹⁰⁹; Ciceu-Corabia – hearths in the Dwellings no. 1, 2¹¹⁰;
- Vârtop aspect: Ghidici-Balta Țarovei – Dwellings no.1 and 7¹¹¹;
- pre-Basarabi horizon: Ghidici-Balta Țarovei – Hearth no. 1 in Dwelling no. 12¹¹²; Popești – in the possible perimeter of a surface dwelling few hearths have been identified¹¹³;
- Basarabi Culture: Popești – dwelling with several hearths in the first layer; fire place in a dwelling of the second layer¹¹⁴; Poiana (?)¹¹⁵.

⁹⁹ G. Crăciunescu, *Tipuri de așezări în cadrul culturii Verbicioara*, in *loc.cit.*, p. 79.

¹⁰⁰ M. Mamalaucă, *op. cit.*, p. 192.

¹⁰¹ Z. Székely, *Cultura Noua în valea Oltului și a Târnavei*, in *loc.cit.*, p. 176.

¹⁰² C. Kacsó, *Faza finală a culturii Otomani și evoluția culturală ulterioară acestora în nord-vestul României*, in *SC Satu Mare*, XIV, 1997, p. 86.

¹⁰³ M. Neagu, D.B. Nanu, *Considerații preliminare asupra așezării de la Grădiștea Coslogeni, județul Călărași*, in *CCDJ*, II, 1986, p. 104, fig. 13/b.

¹⁰⁴ A. László, *op.cit.*, p. 54 sq., fig. 6.

¹⁰⁵ A.C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni*, in *loc.cit.*, p. 329 sq.

¹⁰⁶ S. Teodor, P. Șadurschi, *Descoperirile arheologice de la Lozna, com. Dersca, jud. Botoșani. Așezarea hallstattiană*, in *MCA*, 1979, p. 81 sq.

¹⁰⁷ A.C. Florescu, *Șantierul arheologic Trușești*, in *loc.cit.*, fig. 3.

¹⁰⁸ S. Morintz, G. Jugănar, M. Munteanu, *Așezarea din prima epocă a fierului de la Babadag*, in *CAANT*, I, 1995, p. 222.

¹⁰⁹ N. Harțușe, O. Silvestru, *Considerații asupra cercetărilor din așezarea Babadag de la Siliștea-Nazâr, județul Brăila*, in *Istros*, VI, 1992, p. 18.

¹¹⁰ V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 40.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 94 sq., pl. I, fig. 4.

¹¹² M. Nica, *op.cit.*, p. 236 sq, fig. 2/1, 2.

¹¹³ M. Nica, S. Lazăr, *op.cit.*, p. 89, fig. 2/2.

¹¹⁴ Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, in *loc.cit.*, p. 106.

B. Exterior hearths:

1. Bronze Age:

- Early Bronze Age from Bogdănești-*Todoscanu* – six hearths¹¹⁶;
- Costișa / Ciomortan culture: Borlești¹¹⁷;
- Nyrség culture: Foieni-*Sutesz tag* – two hearths¹¹⁸;
- Nir culture: Carei-*Bobald* – in S. IX/1995, at the depth of 1.45-1.40 m an exterior hearth has been discovered¹¹⁹;
- Verbicioara culture: Vierșani-Jupănești – near a dwelling¹²⁰;
- Gârla Mare culture: Ostrovul Corbului-*Cliuci* – in the three dwellings investigated in 1980-1983 hearths have been also found¹²¹;
- Noua Culture: Epureni – Hearth no. 10¹²²;
- Igrița group: Deva-*Viile Noi* – two hearths¹²³;
- Cehăluț group: Suplacu de Barcău-*Lapiș* – two exterior hearths¹²⁴.

2. Hallstatt period:

- Corlăteni group: Lozna – hearth remnants in the dwellings¹²⁵; the Early Hallstatt period from Bancu-*Repaș*¹²⁶;
- Grănicești group: Grănicești – about 3 m away from the south-western side of the *Dwellings no. 1* and 2 a hearth has been uncovered, being probably an appendix to them¹²⁷; Mihoveni¹²⁸;
- Vârtoș aspect: Bistreț-*La nea Vasile Feraru* (?)¹²⁹

¹¹⁴ *Ibidem*.¹¹⁵ Idem, *Zur Entstehung der proto-dakischen Zivilization. Die Basarabikultur*, in *loc.cit.*, p. 61.¹¹⁶ Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 189.¹¹⁷ Gh. Dumitroaia, *Sat Borlești, com. Borlești, jud. Neamț*, in V. Căvruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.¹¹⁸ J. Németh, *Foieni, com. Foieni, jud. Satu Mare, Punct: Sutesz tag*, in CCAR. *Campania 2001, 2002*, p. 136.¹¹⁹ I. Németh, *Carei-Bobald*, in CCA, 1996, p. 22.¹²⁰ Gh. Calotoiu, *Cercetările arheologice de la Vierșani-Jupănești, județul Gorj*, in *Drobeta*, VII, 1996, p. 49.¹²¹ E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 25.¹²² E. Safta, *op.cit.*, p. 130.¹²³ I. Andrișoiu, *Considerații asupra unor materiale arheologice aparținând bronzului târziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *Sargetia*, XVI-XVII, 1982-1983, p. 126.¹²⁴ C. Kacsó, *op. cit.*, p. 86.¹²⁵ S. Teodor, P. Șadurschi, *op.cit.*, p. 81 sq.¹²⁶ V. Căvruc (red.), *Repertoriul arheologic al județului Harghita, SMA*, III, Sfântul Gheorghe, 2000, p. 84.¹²⁷ A. László, *op.cit.*, p. 53 sq., fig. 4.¹²⁸ N. Ursulescu, P.V. Bătaru, *Cercetările arheologice de la Mihoveni (Suceava)*, 1973, in Suceava, V, 1978, p. 90 sq., fig. 2; A. László, *op. cit.*, p. 56.¹²⁹ I. Motzoi-Chicideanu, *Ein neuer Fund vom Beginn der Hallstattzeit aus der Kleinen Walachei*, in *Dacia*, NS, XLIII-XLIV, 1999-2001, p. 1999.

C. Hearths in the caves:

- Roşia group: Călăţea – a hearth situated close to the entrance¹³⁰;
- Tei culture: Braşov-Peştera Gura Cheii;
- Igrîta group: Igrîta – since LBA, in the *Niche III* animal bones (bovid, goat, deer boar, bear) have been uncovered, together with vases, bronze objects passed through the fire, two figurines made of burnt clay, ash;
- LBA: Izbuclu Topliţei.

D. Hearths in pits:

1. Bronze Age:

- Tei culture: Mogoşesti – in Dwelling 2 a small pit with ash, possibly used as a fire place, has been found¹³¹;
- Wietenberg culture: Bădeni¹³²; Cluj-Napoca – hearth fragments in a ritual pit¹³³; Cluj-Becaş – in Pit 3, Section II, the traces of a hearth with border have been found, which was raised directly on the soil and could be reconstructed. Pit 5 also contained the remains of a possible hearth with border¹³⁴; Fântânele-Dâmbul Popii¹³⁵.

2. Hallstatt period:

- Corlăteni group: Lozna – under the Dwelling no. 6 a pit with a depth of 0.50 m has been discovered, containing as a firing hearth remains, ash and charcoals, adobe fragments. Pit no.1, between dwellings, contained two fragmented pots, charcoals, burning and large river stones¹³⁶;
- Grăniceşti group: Grăniceşti – Dwelling no. 1, deepening probably employed as fire places have been discovered. Pit no. 8 – the remnants of a fire installation has been detected¹³⁷;
- in the fortress from Teleac: Pit no. 2 under the Dwelling no. 5¹³⁸;
- Basarabi culture: Hunedoara-Grădina Castelului – Pit GC1/1998 from the Section no. 2 seen as a deposit place of a metallurgic oven (?)¹³⁹

¹³⁰ P. Roman, I. Némethi, *Descoperiri din perioada timpurie (Pre-Otomani) a epocii bronzului în nord-vestul României*, in *SCIIVA*, 37, 3, 1986, p. 221.

¹³¹ C. Schuster, T. Popa, *op. cit.*, p. 31, fig. 5, 12.

¹³² N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103, fig. 6.

¹³³ M. Rotea, M. Wittenberger, *The ritual complex of the Wietenberg Culture, Cluj-Napoca (Transylvania)*, in *AMN*, 36, I, 1999 p. 9, pl. I, II.

¹³⁴ F. Gogăltan, S. Cociş, A. Paki, *Săpături de salvare la Cluj-Becaş – 1989*, in *EN*, II, 1992, p. 7 sq., pl. IV/3a-c; 4a; 5.

¹³⁵ N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103.

¹³⁶ S. Teodor, P. Şadurschi, *op. cit.*, p. 81 sq.

¹³⁷ A. László, *op. cit.*, p. 53, 56 sq.

¹³⁸ V. Vasiliu, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizaţia dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuţii arheologice: aşezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991, p. 152.

¹³⁹ C. Roman, D. Diaconescu, *Un complex aparţinând culturii Basarabi, descoperit la Hunedoara-Grădina Castelului*, in *ATS*, I, 2002, p. 55-68.

II. The shape of hearths:

A. Circular (round):

1. Bronze Age:

- Schneckenberg culture: Cuculata-*Pleşia Pietroasă* (upper layer) – rounded hearth with a diameter of 0.90 m¹⁴⁰;
- Glina culture: Braneţ, Căscioarele, Mihăileşti-*Tufa*, Schitu-*La Conac*¹⁴¹;
- Monteoru culture: Bogdăneşti – a semicircle-shaped hearth has been discovered in the Dwelling no. 2¹⁴²;
- Wietenberg culture: Aiton – diam. 0.40 m¹⁴³; Bădeni¹⁴⁴; Boiu-*Măgulicea* – diam. 0.60 m¹⁴⁵; Porumbenii Mici¹⁴⁶;
- Noua culture: Ozun-Lisnău; Nicoleni¹⁴⁷, Peteni¹⁴⁸, Turia-*Judeţ*¹⁴⁹, Vânători¹⁵⁰;
- Cehăluţ group: Cehei-Mesig – diam. 1 m¹⁵¹.

2. Hallstatt period:

- Early Hallstatt Period from Bancu-*Repaş*¹⁵²;
 - Early Hallstatt Period from Epureni – Hearth no. 14/2000¹⁵³;
 - Grăniceşti group: Mihoveni – rose upon ceramic fragments and flanked by grit stones¹⁵⁴;
 - Babadag culture: Babadag – hearths identified in 1991-1992¹⁵⁵;
 - Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Țarovei* – the hearth in the Dwelling no. 7¹⁵⁶;
- Bistreţ-*La nea Vasile Feraru*¹⁵⁷

¹⁴⁰ E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22, fig. 3.

¹⁴¹ C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomişei Superioare*, p. 43.

¹⁴² M. Florescu, C. Buzdugan, *op.cit.*, p. 303 sqq.; E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 23.

¹⁴³ M. Blăjan, T. Cerghi, *op.cit.*, p. 135.

¹⁴⁴ N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103, fig. 6.

¹⁴⁵ I. Andrişoiu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Wietenberg în sud-vestul Transilvaniei (I)*, in *Sargetia*, XX, 1986-1987, p. 54.

¹⁴⁶ Zs. Székely, *Aşezarea din epoca bronzului şi datarea tezaurului dacic de la Peteni*, in *loc.cit.*, p. 16, fig. 3; N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103.

¹⁴⁷ Z. Székely, *Cultura Noua în valea Oltului şi a Târnavei*, in *loc.cit.*, p. 177 sq.

¹⁴⁸ Z. Székely, Zs. Székely, *Aşezarea din epoca bronzului de la Peteni*, in *loc.cit.*, p. 71; Zs. Székely, *Aşezarea din epoca bronzului şi datarea tezaurului dacic de la Peteni*, in *loc.cit.*, p. 7, fig. 4/1.

¹⁴⁹ Zs. Székely, *Unele probleme ale epocii bronzului târziu în sud-estul Transilvaniei*, in *Acta*, 1997/I, 1998, p. 174, fig. 1.

¹⁵⁰ Gh. Dumitroaia, *Sondajul arheologic de la Vânători-Neamţ*, in *loc.cit.*, p. 17.

¹⁵¹ I. Bejinariu, *op.cit.*, p. 159.

¹⁵² V. Căvruc (red.), *Repertoriul arheologic al judeţului Harghita*, p. 84.

¹⁵³ E. Safta, *op.cit.*, p. 130.

¹⁵⁴ N. Ursulescu, P.V. Batariuc, *op.cit.*, p. 90 sq., fig. 2; A. László, *op. cit.*, p. 56.

¹⁵⁵ S. Morintz, G. Jugănar, M. Munteanu, *op.cit.*, p. 222.

B. Oval:

1. Bronze Age:

- Early Bronze Age from Bogdănești-Todoscanu¹⁵⁸;
- Schneckenberg culture: Cuciulata-Pleșița Pietroasă (lower layer) – with a maximal diameter of 0.83 m¹⁵⁹
- Nir culture: Carei-Bobald – oval, with maximal diameter of 1.50 m¹⁶⁰;
- Costișa / Ciomortan culture: Borlești¹⁶¹; Costișa¹⁶²;
- Monteoru culture: Costișa¹⁶³;
- Igrița group: Deva-Viile Noi – the first hearth has the maximal diameter of 0.58 m, while the second of 0.62 m¹⁶⁴; Simeria – maximal diam. 0.60 m¹⁶⁵;
- Cehăluț group: Suplacu de Barcău-Lapiș¹⁶⁶.

2. Hallstatt period:

- Pre-Basarabi horizon: Ghidici-Balta Tarovei – Hearth no. 1 in Dwelling no. 12 had a maximal diameter of 1 m¹⁶⁷

C. Rectangular:

This kind of hearths has a squared or rectangular shape, most of the time with rounded corners. Their dimensions vary from one case to another, being not proportional with the dimensions of the construction when those in the perimeter of the dwellings are considered,

1. Bronze Age:

- Costișa / Ciomortan culture: Borlești-Dealul Runcu – in a dwelling of rectangular shape a rectangular hearth has been uncovered¹⁶⁸;

¹⁵⁶ M. Nica, *op.cit.*, p. 236 sq., fig. 2/2.

¹⁵⁷ I. Motzoi-Chicidăanu, *op.cit.*, p. 199, fig. 2.

¹⁵⁸ Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 191.

¹⁵⁹ E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22.

¹⁶⁰ I. Némethi, *op.cit.*, p. 22.

¹⁶¹ Gh. Dumitroaia, *Sat Borlești, com. Borlești, jud. Neamț*, in V. Căvruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

¹⁶² A. Popescu, *Sat Costișa, com. Costișa, jud. Neamț*, in V. Căvruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 25 (with lit.).

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ I. Andrișoiu, *Considerații asupra unor materiale arheologice aparținând bronzului târziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *loc.cit.*, p. 126.

¹⁶⁵ *Ibidem*.

¹⁶⁶ C. Kacsó, *op.cit.*, p. 86.

¹⁶⁷ M. Nica, S. Lazăr, *op.cit.*, p. 89, fig. 2/2.

¹⁶⁸ Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, p. 131; Idem, *Sat Borlești, com. Borlești, jud. Neamț*, in V. Căvruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

- Monteoru culture: Pufești – the hearth in Dwelling no. 3 in Mound no. 2¹⁶⁹;
- Tei culture: București-Chitila-Cărămidărie – with rounded corners¹⁷⁰;
- Verbicioara culture: Orevița Mare – with the dimensions of 1.10 x 1.70 m¹⁷¹; Viersani-Jupânești¹⁷²; Dobra – in dwelling from Section I/1991¹⁷³;
- the Noua culture: Cavadinesti-Râpa Glodului – two exterior hearths with a diameter of 1.00 x 1.80 m¹⁷⁴.

2. Hallstatt period:

- Corlăteni group: Trușești¹⁷⁵;
- Grănicești group: Grănicești – an exterior hearth which was preserved on a surface of 2 x 1 m and another one, in a surface dwelling was preserved on a surface of 0.25 x 0.25 m¹⁷⁶;
- pre-Basarabi horizon: Ghidici-Balta Țarovei – the hearth in Section I/1994 had the dimensions of 0.80 x 0.70 m¹⁷⁷;
- Vârtop aspect: Ghidici-Balta Țarovei – the hearth in the Dwelling no. 1 has the dimensions of 1 x 1.5 m and the Hearth no. 3 in the Dwelling no. 10 had the dimensions of 0.70 x 0.65 m¹⁷⁸.

III. Construction mode:

A. Made exclusively out of clay, directly on the ground:

The hearth has been directly raised upon the level of the surface dwellings and of the settlement (in the case of the exterior ones) or on the bottom of the deepened dwellings (sometimes upon the floor made of treaded ground).

1. Bronze Age:

- Early Bronze Age from Bogdănești-Todoscanu¹⁷⁹;

¹⁶⁹ M. Florescu, M. Nicu, Gh. Rădulescu, *Câteva date referitoare la fazele timpurii ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Pufești*, in *MemAntiq*, III, 1971, p. 165.

¹⁷⁰ V. Boroneanț, *Cercetările arheologice privind cultura Tei de la Chitila-Cărămidărie*, in *CA*, III, 1981, p. 197.

¹⁷¹ G. Crăciunescu, *La station archéologique Orevița Mare (dép. Mehedinți)*, in P. Roman (ed.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, II, București, 1998, p. 497-505.

¹⁷² Gh. Calotoiu, *op.cit.*, p. 49 sq.

¹⁷³ G. Crăciunescu, *Stațiunea din epoca bronzului de la Dobra, județul Mehedinți*, in *Drobeta*, XI-XII, 2002, p. 79.

¹⁷⁴ I.T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Cavadinesti (r. Berești, reg. Galați)*, in *MCA*, VII, 1961, p. 152.

¹⁷⁵ A.C. Florescu, *Șantierul arheologic Trușești*, in *loc.cit.*, p. 209, fig. 3.

¹⁷⁶ A. László, *op.cit.*, p. 53 sqq., fig. 4, 6.

¹⁷⁷ M. Nica, P. Rogozea, *Șantierul arheologic Ghidici, punctul „Balta Țarovei”, campania 1994*, in *CAANT*, I, 1995, p. 201, fig. 5/1.

¹⁷⁸ M. Nica, *op.cit.*, p. 236, fig. 2/1; M. Nica, S. Lazăr, *op.cit.*, p. 90 sq. – it could be stated that the hearth in the Dwelling no. 1 could be initially rounded –, fig. 2/2.

¹⁷⁹ Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 191.

- Glina culture: Branet; Greci; Morărești; Odaia Turcului; Schitu-*La Conac*; Schitu-*Gaura Despei*; Șerbănești¹⁸⁰;
- Schneckenberg culture: Cuciulata-*Pleșița Pietroasă* (lower layer) – with a maximal diameter of about 0.83 m¹⁸¹;
- Monteoru culture: Dealul Morii¹⁸²; Mănăstioara-Fitionești¹⁸³;
- Costișa / Ciomortan culture: Borlești-*Dealul Runcu*¹⁸⁴; Costișa¹⁸⁵;
- Verbicioara culture: Vierșani-Jupânești¹⁸⁶; Cârcea¹⁸⁷;
- Balta Sărată group: Balta Sărată¹⁸⁸;
- Igrîța group: Deva-*Viile Noi*; Simeria¹⁸⁹;
- Cehăluț group: Suplacu de Barcău-*Lapiș*¹⁹⁰; Cehei-Mesig¹⁹¹.

2. Hallstatt period:

- Corlăteni group: Andrieșeni¹⁹²; Trușești¹⁹³;
- Grănicești group: Grănicești – the hearth appended to the deepened Dwellings no. 1 and 2 was raised directly on the ground, just its south-eastern corner, because of the terrain inclination, leaned itself on a trapezium-shaped platform made of flat stones; the hearth in the surface dwelling¹⁹⁴;
- Babadag culture: Siliștea-Nazâr – a hearth in Dwelling no. 3¹⁹⁵;
- Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Țarovei* – the hearth in Dwelling no.7 and those no. 2 and 3 in the Dwelling no. 10¹⁹⁶; Bistreț-*La nea Vasile Feraru*¹⁹⁷

¹⁸⁰ C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței Superioare*, p. 44; T. Cioflan, R. Maschio, *op.cit.*, p. 8.

¹⁸¹ E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22.

¹⁸² M. Florescu, V. Căpitanu, *Cercetările arheologice de la Dealul Morii*, in *Carpica*, II, 1969, p. 57.

¹⁸³ M. Florescu, Gh. Constantinescu, *Așezarea din epoca bronzului de la Mănăstioara-Fitionești*, in *Danubius*, I, 1967, p. 63.

¹⁸⁴ Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, p. 131; Idem, *Sat Borlești, com. Borlești, jud. Neamț*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

¹⁸⁵ A. Popescu, *op.cit.*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 25 (with lit.).

¹⁸⁶ Gh. Calotiu, *op. cit.*, p. 50.

¹⁸⁷ M. Nica et alii, *Cârcea, com. Coșoveni, jud. Dolj, Punct: La Hanuri*, in CCAR. *Campania 2001, 2002*, p. 97.

¹⁸⁸ Gh. Lazarovici, S. Petrescu, *Balta Sărată (Caransebeș), jud. Caraș-Severin, Punct: Câmpul lui Poșta*, in CCAR. *Campania 2001, 2002*, p. 48 sq.

¹⁸⁹ I. Andrișoiu, *Considerații asupra unor materiale arheologice aparținând bronzului târziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *loc.cit.*, p. 126.

¹⁹⁰ C. Kacsó, *op.cit.*, p. 86.

¹⁹¹ I. Bejinariu, *op.cit.*, p. 159.

¹⁹² A.C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni*, in *loc.cit.*, p. 329 sq.

¹⁹³ Idem, *Șantierul arheologic Trușești*, in *loc.cit.*, p. 209.

¹⁹⁴ A. László, *op. cit.*, p. 53-55, fig. 4, 6.

¹⁹⁵ N. Harțușche, O. Silvestru, *op. cit.*, p. 18.

¹⁹⁶ M. Nica, *op. cit.*, p. 236 sq., fig. 2/2; M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 90, fig. 2/2.

¹⁹⁷ I. Motzoi-Chicideanu, *op.cit.*, p. 199, fig. 2.

1. Bronze Age:

- Costișa / Ciomortan culture: Borlești-Dealul Runcu – near a dwelling with rectangular shape a hearth has been containing in its sticking plaster ceramic fragments and some stone implements²¹⁹;
- Monteoru culture: Coștișa²²⁰;
- Wietenberg culture: Derșida²²¹.

2. Hallstatt period:

- intra-Carpathian area: Ciceu-Corabia – the clay-made hearths in the Dwellings no. 1 and 2²²².

IV. Hearths types:

A. Simple, with smoothened surface or margins:

Frequent discoveries, this type of hearth has the surface and sometimes the margins smoothened.

1. Bronze Age:

- Otomani culture: Carei-Bobald²²³;
- Verbicioara culture: Vierșani-Jupânești²²⁴;
- Igrîța group: Deva-Viile Noi; Simeria²²⁵.

2. Hallstatt period:

- pre-Basarabi horizon: Ghidici-Balta Țarovei – the hearth in the Section 1/1994²²⁶;
- Vârtoș aspect: Ghidici-Balta Țarovei – Hearth no. 3 in the Dwelling no. 10²²⁷

B. With border:

The border had both the role of keeping the burnt residues and the one of thermic isolation, resulting in a better regulation and maintenance of the temperature.

1. Bronze Age:

- Early Bronze Age from Bogdănești-Todoscanu²²⁸;

²¹⁹ Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, p. 131; Idem, *Sat Borlești, com. Borlești, jud. Neamț*, in V. Căvruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

²²⁰ A. Popescu, *op.cit.*, in V. Căvruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 26 (with lit.).

²²¹ N. Boroffka, *op.cit.*, p. 103.

²²² V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 94 sq., pl. I, fig. 4.

²²³ P. Roman, I. Némethi, *Date preliminare asupra cercetărilor arheologice de la Carei-„Bobald”*, in *loc.cit.*, p. 40 sq.

²²⁴ Gh. Calotiu, *op.cit.*, p. 49 sq.

²²⁵ I. Andrișoiu, *Considerații asupra unor materiale arheologice aparținând bronzului târziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *loc.cit.*, p. 126.

²²⁶ M. Nica, P. Rogozea, *op. cit.*, p. 201, fig. 5/1.

²²⁷ M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 90, fig. 2/2.

- Monteoru culture: Bogdănești – the exterior hearth had a border made of middle-sized stones²²⁹; Terchești²³⁰;
- Wietenberg culture: Cluj-Becaș²³¹;
- Cehăluț group: Suplacu de Barcău-Lapiș – one of the exterior hearths had a border²³².

2. Hallstatt period:

- Early Hallstatt period from Epureni – Hearth no. 14/2000²³³;
- Babadag culture: Siliștea-Nazăru – a hearth in Dwelling no. 3²³⁴;
- the fortress from Teleac – in the Pit no. 2 under the Dwelling no. 5²³⁵;
- Vârtop aspect: Ghidici-Balta Țarovei – the hearth in the Dwelling no. 1 had a border made of ash hardened with sand and clay, with a thickness of 0.50 m; the hearth in the Dwelling no. 7 had a border with a height of 0.06 m; the Hearth no. 2 in the Dwelling no. 10 had a border with a width of 0.18/0.20 m and height of 0.10 m²³⁶.

V. Usage duration:

A. Long time span:

On the case of the hearths with a thick layer of burnt clay, with multiple rebuildings, we assume an intense use, possibly in a long time span.

1. Bronze Age:

- Glina culture: Braneț; Drăgănești-Olt; Morărești; Schitu-La Conac²³⁷;
- Noua culture: Bărboasa-Podu Morii – with its sticking plasters twice renovate²³⁸;
- Igrița group: Deva-Viile Noi – the upper part appeared like a cemented crust, while in depth the ground has changed its colour, running from brick-red up to yellow-brownish²³⁹

2. Hallstatt period:

- Grănicești group: Grănicești – the hearth appended to the Dwellings no. 1 and 2 was rebuilt three successive times²⁴⁰;

²²⁸ Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 191.

²²⁹ M. Florescu, C. Buzdugan, *op. cit.*, p. 302 sq.; E. Comșa, *Unele date despre tipurile de locuințe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc. cit.*, p. 23.

²³⁰ M. Florescu, Gh. Constantinescu, *op. cit.*, p. 290.

²³¹ F. Gogâltan, S. Cociș, A. Păci, *op. cit.*, p. 7 sq., pl. IV/3a-c.

²³² C. Kacsó, *op. cit.*, p. 86.

²³³ E. Safta, *op. cit.*, p. 130.

²³⁴ N. Harțușche, O. Silvestru, *op. cit.*, p. 18, pl. VIII/3.

²³⁵ V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 152.

²³⁶ M. Nica, *op. cit.*, p. 236 sq., fig. 2/1, 2; M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 90, fig. 2/2.

²³⁷ C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomișei Superioare*, p. 44.

²³⁸ M. Florescu, V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 27.

²³⁹ I. Andrișoiu, *Considerații asupra unor materiale arheologice aparținând bronzului târziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *loc. cit.*, p. 126.

- pre-Basarabi horizon: Ghidici-Balta *Țarovei* – the Hearth no. 1 in the Dwelling no. 12²⁴¹;
- Vârtop aspect: Ghidici-Balta *Țarovei* – the hearth with the oven in the Dwellings no. 7 and 8²⁴².

B. Short time span:

Many unearthed hearths had a slightly burnt clay layer, and the fire also affected the surface around it. Those hearths, bearing no renewal traces, sometimes being just *patched up*, were used for a relatively short time.

1. Bronze Age:

- Glina culture: Braneț; Mihăilești-*Tufa*; Schitu-*La Conac*; Schitu-*Gaura Despei*²⁴³;
- Wietenberg culture: Boiu-*Măgulicea* – slightly burnt hearth²⁴⁴; Cluj-Becaș²⁴⁵;

2. Hallstatt period:

- Grănicești group: Grănicești – in the Section no. 4 a spot of 0.55 x 0.30 m consisting of burn, ash and charcoals, thick of about 0.05/0.06 m, coming from a temporarily used hearth²⁴⁶;
- Basarabi culture: Popești – fire place in a dwelling of the second layer²⁴⁷.

VI. Functionality:

A. Domestic:

With rare exceptions, all hearths served to domestic necessities.

B. Cultic:

- Wietenberg culture: Albești²⁴⁸; Geoagiu – possible cultic destination²⁴⁹;
- Sighișoara-*Dealul Turcului* – C. Seraphin has discovered two decorated hearths, unearthed at a depth of about 0.60 m and at a distance of 7.50 m one from another. The first, better preserved, round in shape, about 1.50-1.60 m, has been raised directly on the virgin soil²⁵⁰. It was decorated with concentrically circles, the central area being

²⁴⁰ A. László, *op.cit.*, p. 53 sq., fig. 4.

²⁴¹ M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 90, fig. 2/2.

²⁴² *Ibidem*, p. 89, fig. 1/1; M. Nica, *op. cit.*, p. 236 sq., fig. 2/2.

²⁴³ C. Schuster, *op. cit.*, p. 44.

²⁴⁴ I. Andrișoiu, *Contribuții la cunoașterea culturii Wietenberg în sud-vestul Transilvaniei (I)*, in *loc.cit.*, p. 54.

²⁴⁵ F. Gogâltan, S. Cociș, A. Păci, *op. cit.*, p. 7 sq., pl. IV/3a-c.

²⁴⁶ A. László, *op. cit.*, p. 56.

²⁴⁷ Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, in *loc.cit.*, p. 106.

²⁴⁸ Gh. Baltag, N. Boroffka, *Materiale arheologice preistorice de la Albești, jud. Mureș*, in *SCIVA*, 47, 4, 1996, p. 390, fig. 10/2.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 390.

²⁵⁰ N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103 sq.; I. Andrișoiu, in I. Andrișoiu, A. Rustoiu, *Sighișoara Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică, BiblThr*, XXIII, București, 1997, p. 16, fig. 26.

delimited by an ornamentation consisting of a stamped zigzagged band. Towards the outer part there are two bands decorated with incised, linked spirals, made of 4, respectively 5 lines of incisions. These are delimited by three concentric circles and separated by a free space. The inner circle consists of 13 smaller linked spirals, while the outer one, affected by time, is considered to have had initially 10-11 spirals. Hearth no. 2, with a diameter of about 1.00 m, has been precariously preserved²⁵¹. The central part was delimited by a circular band that contains triangles having their point towards the centre and filled with incised lines, parallel with one of their sides. It was also preserved a hearth fragment with two spiral loops made of a band with four slightly relieved lines.

1. Fixed-shrines:

– Monteoru culture:

– Cârdești-Cetățuia Nacu – in the south-eastern area of the site, belonging to the Monteoru IIA-IIB phase, approximately 5 m away from the last shelter, a layer of gravel has been laid, followed by one consisting of sand and thin sledge stones of grit-stones. The assembly creating a rectangular platform with a diameter of 2.50x1.50 m, had an altar-hearth with a diameter of 1.00 m in its centre, raised upon the fragments of a cup, of a jar-vase and of a bowl, covered with a clay sticking plaster. Also about 10 m far from the last construction of the settlement a shrine has existed²⁵².

– Cârdești-Coasta Banului – in a pit with a diameter of 1.80 m and a depth of up to 0.60 m a layer of sand has been laid, overlapped by a hearth with a diameter of 1.00 m; around it have been uncovered four receptacles, arranged two by two, out of which two cups with their mouth downwards²⁵³.

– Mănăstioara-Fitionești – a shrine consisting in a rectangular-shaped hearth with a diameter of 1.00 x 1.50 m, built 3 m away from the last hut, made of grit-stone sledge stones, with a border made of conglomerate sledge stones, upon which a clay layer has been applied; as a result of an intense burning, the hearth has been renewed by breaking a jar-shaped vase, whose fragments have been covered with a new layer of clay. Right beside this hearth, on a stone platform of small dimensions, covered with a layer of clay, a grinder with rubber, a miniature bovid horn made of burnt clay, a hoe made of buck antler, several animal bones have been found, all arranged in a semicircle²⁵⁴.

– Mândrișca – upon a pit inside which the frontal bearing the horns of a ram have been put, a square-shaped altar-hearth has been set, having the dimensions of 1.75 x 1.75 m, initially being worked out of clay and subsequently alternated with a layer of gravel stuck with clay²⁵⁵.

– Năstăseni – on a surface of 6 sqm, about 30 m far from the last group of shelters; a layer of 0.10 m thick consisting in gravels has been spread, being covered with another clay one. In the middle of this rounded surface an altar-hearth has been

²⁵¹ I. Andrișoiu, in I. Andrișoiu, A. Rustoiu, *op.cit.*, p. 16 sq.

²⁵² M. Florescu, *Contribuții la cunoașterea concepțiilor despre lume și viață a comunităților tribale montene, in Carpica*, XI, 1979, p. 69 sq., fig. 4.

²⁵³ *Ibidem*, p. 70, 72, fig. 5.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 64 sq., fig. 1.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 66 sq.; Gh. Bichir, *Săpăturile de la Mândrișca*, in *MCA*, IX, 1970, p. 117.

raised upon a layer of gravel stuck with clay; the altar and the vessels around underwent an intense burning²⁵⁶.

– Sărata Monteoru-*Cetățuia* – in the western part, where the fortress on the terrace, upon the fittings for steps made here, two altars have been identified; first of them consisted of two offering vessels, fragments of some cups and of a storage pot, a small cultic table, ash and bones. The second altar comprised an offering vase, flanked on a side by a buck antler and on the other by a charred wooden bough, another offering receptacle, a storage pot, four cups, a small cultic table, a clay disk, charcoals, bones and ash. These remnants, also suffered an intense burning²⁵⁷.

– *Otomani culture*:

– Zăuan-*Dălma Cimitirului* – the inventory of a pit consisted of four Otomani III cups, Wietenberg vases and fragments of an altar with an intensely burnt surface, decorated with deep flutings, in groups of three or four and creating curved-linear motifs, as well as relieved conical prominences on its border²⁵⁸.

– Suci de Sus culture:

– Culciu Mare – in an uncertain context within the settlement pieces ornamented with spirals coming from possible shrines were unearthed. Also, a pit with an inventory consisting of a small clay column decorated with two lines of prominences has been investigated²⁵⁹.

2. Ritual pits:

– Monteoru Culture:

– Pufești – a pit with the diameter of 1.00 m and a depth of 0.60 m has been excavated into the north-western edge of the Mound no. 1. Its walls were three times successively covered with clay layers: the last sticking plaster bore traces of intense burning, resulted from an intentional setting of fire inside it. In the centre of the pit a jar-shaped vessel, also secondarily burnt, filled with ovicaprine bones, wheat grains, chaff (all not burnt) and charcoal was found²⁶⁰.

– Coslogeni Culture:

– Căscioarele-*Valea Coșarului* – in the nearly circular shape Pit no. 1, out of which just the lower part has been preserved; complete and fragmentary vessels, fragments of a portable hearth-vessel, four complete or fragmentary anthropomorphic figurines have

²⁵⁶ M. Florescu, *Contribuții la cunoașterea concepțiilor despre lume și viață a comunităților tribale monteorene*, in *loc.cit.*, p. 68, fig. 3.

²⁵⁷ I. Nestor, Al. Alexandrescu, Eug. Petrescu, V. Zirra, *Șantierul Sărata Monteoru*, in *SCIV*, 1-2, 1953, p. 72.

²⁵⁸ E. Lako, *Piese de cult din așezarea neolitică de la Zăuan (Sălaș)*, in *AMP*, I, 1977, p. 91, pl. XV/7; XVI/1-3.

²⁵⁹ T. Bader, *op.cit.*, p. 67, pl. LVIII/4.

²⁶⁰ M. Florescu, *Contribuții la cunoașterea concepțiilor despre lume și viață a comunităților tribale monteorene*, in *loc.cit.*, p. 73.

been unearthed. The filling of the pit had a blackish colour and contained in a relatively large number hearth fragments, charcoal pigments, several small animal bones and stones²⁶¹

– Bucu²⁶².

Other fire installations (in connection with the everyday life)

Ovens

The ovens are installations for heating and baking which, in the technology of fire have meant the main practical application of fire discovery and usage, among which it is also the one of transforming materials out of the nature²⁶³. Even if, as we will see, some domestic ovens have been identified, some authors are questioning their existence²⁶⁴. Such complexes have been identified in the following cultural milieus:

1. Bronze Age:

– Monteoru culture:

– Vârteșcoiu – in Dwelling no.17, in its south-eastern side, a domestic oven could be investigated, having a hearth of 0.70 x 0.40 m and with a vault having a height of 0.40 m. Another oven (and we believe that this time it belonged to a pottery maker), has been discovered between the Dwellings no. 5 and 6. It had an oval shape, with a diameter of 1.30 x 1.00 m, having a central pillar in order to sustain the vault; it was made out of river stones, ceramic fragments and clay²⁶⁵.

– Wietenberg culture:

– Coșeni – according to the author of the find, it is an oven that possibly has belonged to a pottery maker. It had a vault with a base of 1.20 m and the maximal height of 0.54 m; in our opinion this was a domestic oven²⁶⁶.

– Tâmpa-La Cazan – pieces of clay have been found, modelled with flutings made with the fingers, above which a thin layer of whitewash has been laid and these might be parts of an oven²⁶⁷

– Verbicioara culture:

– Dobra – in dwelling from Section I/1991²⁶⁸;

– Cârcea – with stone structure²⁶⁹.

²⁶¹ V. Sîrbu, P. Damian, *O așezare de la începutul culturii Tei, descoperită la Căscioarele, jud. Călărași*, in *Istros*, VI, 1992, p. 12, fig. I, II.

²⁶² E. Rențea, *Bucu, com. Bucu, jud. Ialomița*, in *CCAR. Campania 2001, 2002*, p. 71.

²⁶³ Eug. Zaharia, *Cuptor*, in C. Preda (coord.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, vol. I (A-C), București, 1994, p. 392 sq.

²⁶⁴ M. Rotea, *op.cit.*, p. 25.

²⁶⁵ V. Bobi, A. Paragină, *op.cit.*, p. 45, fig. 12.

²⁶⁶ Z. Székely, *Săpăturile executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe (Reg. Autonomă Maghiară)*, in *MCA*, VII, 1960, p. 182, pl. 2/4.

²⁶⁷ B. Bassa, *op.cit.*, p. 17.

²⁶⁸ G. Crăciunescu, *Stațiunea din epoca bronzului de la Dobra, județul Mehedinți*, in *loc.cit.*, p. 79.

– Coslogeni culture:

– Grădiştea-Coslogeni – several ovens have been identified: Oven no. 1 is a simple one, having a calotte, an approximately round shape, with the lateral elongated opening orientated towards south-east, being situated in a layer of spared clay; the oven had a hearth with 1 m in diameter. Oven no. 2 has been dug into spared clay, under the shape of a vaulting with a diameter of 0.7 m, having the hearth with a length of 1.22 m, surpassing the extremity of the access opening orientated towards north-west-south-east 310. The inside walls have been intensely burnt, this fact being noticed on a thickness of about 6 cm. In front of the oven, at the level of the hearth, on a surface of 2.30/2 m an agglomeration of intensely burnt stones has been found. Oven no. 3 had a hearth with an opening of 0.90 m and was ended in its south-western side with a slightly over raised up step. Oven no. 4 has been also dug into the spared clay, having its burning opening orientated towards east-north-east; its calotte has a hemispherical shape, with a diameter of 0.60 m and a height of 0.50 m. Oven no. 5 had a semicircular calotte, with its opening orientated towards north-east; the oven had a maximal diameter of 1 m, its walls being unevenly burnt; on a side of the hearth a pillar hole has been detected, being probably part of a protection assembly; on its centre, the calotte had an airing orifice. Oven no. 10 had an approximately rounded hearth, with a diameter of 0.95 m and it had several strata of clay. Remains of the calotte represented oven no. 11²⁷⁰.

– Noua culture:

– Gârbovăţ – in Cinderers-zolniki no. I, IV and V ovens have been unearthed, having a diameter of 0.60/1.20 x 0.50/1.00 m and the lenses-shaped, flat-convex cross-section²⁷¹;

– Zoltan – a part of the cinderer uncovered here has been overlapped by an agglomeration consisting, among others, out of burnt clay pieces, probably coming from a vaulted oven²⁷².

2. Hallstatt period:

– Corlăteni group:

– Corlăteni – near a destroyed hearth the probable remnants of an oven have been uncovered, namely an adobe construction, out of which a rectangular plaque have been recovered)²⁷³

– Grăniceşti group:

– Grăniceşti – the hearth of the deepened Dwelling no.1 preserved in three places vertical smoothening up to a height of about 0.03 m, thick of about 0.02 m,

²⁶⁹ M. Nica *et alii*, *op.cit.*, p. 97.

²⁷⁰ M. Neagu, D.B. Nanu, *op.cit.*, p. 107 sqq., fig. 5 sqq.

²⁷¹ A.C. Florescu, Şt. Rugină, D. Vicoveanu, *op.cit.*, p. 76, fig. 1, 2.

²⁷² V. Vasiliev, V. Cavruc, Zoltan, in V. Cavruc (red.), *Repertoriul arheologic al judeţului Covasna, SMA, I, Sfântu Gheorghe*, 1998, p. 89.

²⁷³ I. Nestor, *op.cit.*, p. 92 sq.

which indicate the traces of the basis of an oven vault & the possible remnants of an oven have been discovered in a surface dwelling)²⁷⁴.

– Vârtope aspect:

– Ghidici-Balta *Țarovei* – Dwelling no. 8 contained an oven with hearth, which was located in the northern corner, close to the western wall and was horse-shoe-shaped – 0.80 x 0.80 m, whose vault was preserved on a height of 0.20 m. Also, the Hearth no. 3 in the Dwelling no. 10 could have belonged to an oven²⁷⁵

Kilns

1. Bronze Age:

– Wietenberg culture: Stupini (?)²⁷⁶.

2. Hallstatt period:

– Babadag culture: Babadag – during the excavation in 1991-1992 an oven for ceramics burning has been identified²⁷⁷

Certain pits

Some pits, of various shapes, which are considered by specialists to be complexes for provisions keeping, have undergone a burning of their bottom or walls, sometimes being only partial, in order to become impermeable for liquids.

1. Bronze Age:

– Monteoru culture: Căndești-Coasta Banului – a pit with the diameter of 1.80 m and a depth of 1.10 m with its walls well covered with clay, having an inventory consisting in a dish with burnt wheat grains, being surrounded by charcoals and ash;

– Tei culture: București-Chitila-Cărămidărie – near the surface dwelling in Level no. 1, a bell-shaped pit has been uncovered, with a diameter of 2.20 m and a mouth of 1.25 m²⁷⁸;

– Otomani culture: Carei-Bobald – for instance Pit no. 2 and 5/1989²⁷⁹

2. Hallstatt period:

– the fortress from Teleac (Pits no. 1 and 4)²⁸⁰;

²⁷⁴ A. László, *op.cit.*, p. 53-55, fig. 4.

²⁷⁵ M. Nica, S. Lazăr, *op.cit.*, p. 89 sq., fig. 1.

²⁷⁶ C. Gaiu, *Sat Stupini, com. Sânmihaiu de Câmpie, jud. Bistrița-Năsăud, Punct: Fânațele Archiudului*, in CCAR. *Campania 2001, 2002*, p. 301.

²⁷⁷ S. Morintz, G. Jugănar, M. Munteanu, *op.cit.*, p. 223, fig. VII.

²⁷⁸ V. Boronean, *op.cit.*, p. 197, fig. 3.

²⁷⁹ P. Roman, I. Némethi, *Date preliminare asupra cercetărilor arheologice de la Carei-Bobald*, in *loc.cit.*, p. 41.

– Vârtop aspect: Ghidici-Balta Țarovei – near the hearth in the Dwelling no. 1 a pit with a diameter of 0.20 m has been detected, being smoothened with clay and probably secondarily burnt²⁸¹.

Some conclusions

Taking into account that, excepting the south-eastern part and partly the south-western region of Romania the remaining territory was forested, it is evident that the people of the Bronze Age and the Hallstatt period, once lacking a clearing in the major vegetation both for establishing their settlements and to enlarge the space they needed for the practising of agriculture, they used to deforest some perimeters, either by cutting down the trees, an operation which is rather difficult, or, more often, by using the fire. Of course, there is not too much information regarding this type of cleaning the area that was destined for fixing a settlement. Still, some situations that have been registered in the archaeological record in the sites at Carei-Bobald and Cârloamănești are eloquent examples.

Once the place has been cleaned of vegetation, some foundation rituals used to be performed, that unfortunately, could not be clearly identified by the archaeological studies. Specific rituals must have been done also on the occasion of founding some constructions, no matter if they were dwellings or shelters. Some finds, especially animal remains, seem to converge towards this hypothesis. We have to mention that in the Otomani milieu, in order to assure a good resistance of the constructions in time some rituals existed, being practised by the entire community and sometimes including even human sacrifices²⁸². Thus, in the close neighbouring of the entrance in the megaron temple at Sălacea, a child skeleton has been discovered. At Otomani, near a dwelling, a woman has been placed in an unusual position, her legs being tied. Anthropologically speaking, it could be inferred that her age at the moment she deceased was around 55 years (*maturus II*) and phenotypically resembled the individuals in the quadruple burial at Sălacea. Close to the woman, another skeleton has been unearthed, probably belonging to an adult, being buried together with a dog skull.

As we could see, the fire installations (hearths, ovens, some pits) have been located both in the perimeter of the constructions and outside them. Evidently, those installations had certain functionality. First, we have to mention the domestic one, the hearths and the ovens being employed for the food preparation. Also, they were used as a source for heating and lighting. Some hearths had also a cultic role, upon them being cooked the foods used in some magical-religious ceremonies.

Evidently, the hearth types of the Bronze Age and the Hallstatt period have been maintained in the Romanian space along all periods, reaching up to the 19th-20th centuries of the 2nd millennium A.D. Of course, the weight of a certain type or another has

²⁸⁰ V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 43. See also A. Ursuțiu, *Cu privire la caracterul unor descoperiri aparținând primei vârste a fierului din Transilvania*, in *Istros*, X, 2000, p. 105 sqq.

²⁸¹ M. Nica, P. Rogozea, *op.cit.*, p. 201, fig. 5/1; M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 9.

²⁸² Al. Comșa, C. Schuster, *Unele aspecte ale practicării sacrificiului uman în prima perioadă a epocii metalelor, pe teritoriul României*, in *AMN*, 32, I, 1995, p. 282 sq.

varied in time: for some has increased, for others, on the contrary, has decreased. In some cases, the simple stove or the one with oven have taken the place of the open hearth.

The data regarding the hearth of the Bronze Age and the Hallstatt period as a factor around which an entire family, group of families or the whole community gravitates are almost inexistent. The location, often chaotic of the houses and implicitly of the hearths (fact which is also valid for the domestic and storage pits), doesn't provide us clear information in the sense of the above mentioned issue. Evidently, the hearth inside the dwelling served to a single family. The exterior ones were probably used in common by several families or by larger family comprising families-generations.

Unfortunately, the presence of the hearths in the settlements, doesn't offer us a picture of the inner structure of the habitat, the social organization of the community and the number of its members. We have already found the presumption about the inner single hearths. Yet, the presence of several hearths in a larger construction gives complications to the demographic calculations. To all these, the existence of the exterior hearths can be added, which, as we mentioned, several families could employ.

Regarding the decorated cultic hearths from Sighişoara-Dealul Turcului, a fear debate has existed. N. Boroffka²⁸³ has questioned the belonging of these hearths to the Wietenberg culture. Subsequently, as a decorated fragment of a hearth has been found in a cultic pit at Albeşti, he changed his opinion²⁸⁴

The fire has made possible the food preparation. The meat and plants have been transformed by fire, thus, making more accessible and diversified the nutrition of man. Some vegetables have been boiled, the same like a part of the meat. The meat could be also fried or roasted. The seeds, especially the cereal ones, after being grinded, have been also boiled, thus being obtained mashies or have been baked, thus being made small breads.

Not only for the food has been transformed the raw material by using the fire. Some other categories of raw materials were the ores and clay that underwent the same process.

In the MBA, but especially in the LBA and the Hallstatt period a more intense metallurgical activity has been detected, especially in Transylvania and less intensely in Banat. The other historical provinces have also accounts for the metal processing, only that, due to the lack of raw material has been less intensely performed by the communities in Oltenia, Muntenia, Dobrogea and Moldova. Notably, the moulding elements, metal objects, moulding remnants have been discovered both in the settlements, burials but also in the deposits. In the latter case, the metal objects have become prestige goods.

The fire has received a primary role in developing some objects categories that became indispensable to the every day life, but also to the magical-religious practices, as it was the pottery. The multitude of vase types, of other burnt clay objects, that could entirely be recovered or just in fragments, in large quantities in the settlements but also in necropolises or isolated burials are proves in this sense. A

²⁸³ N. Boroffka, *op.cit.*, p. 104.

²⁸⁴ Gh. Baltag, N. Boroffka, *op.cit.*, p. 380, 390, fig. 10/2.
www.cimec.ro

significant part of pottery has been used in the households for keeping, preparing or consuming the foods and liquids. Some of the recipients were rather ruffly made, some others being done more carefully and with better quality clay. Their burning, being either intense, by using various wood essences for combustion has created the possibility to obtain other kinds of recipients too.

Among other burnt clay pieces – (out of which we have chosen just few: idols, cultic tables, altars, hearths, *Fußschalen*, fuming vases, *Feuerböcke*) out of their large line – have been employed in the every day life, while others in the cultic ones. Not few are those with double utility and we consider here some vases – the cups for instance are found both in the settlements and in the burials, also the miniature houses etc. Interestingly, in the LBA, according to Al. Vulpe²⁸⁵, it seems that the importance of the prestige goods has been replaced by the value of the metal. In his opinion, the presence of the fragmentary pieces symbolizes on one hand their primary function and on the other hand their value in metal, a process that seem to point to a laicisation of the sacred significance, the sacred value being replaced by the metal quantity that still maintains a sacred significance.

²⁸⁵ Al. Vulpe, *Deponierungen, Opferstätten und Symbolgut im Karpatengebiet*, in P. Schuster (ed.), *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit und frühen Eisenzeit Alteuropas, Regensburger Beiträge zur Prähistorischen Archäologie*, Bd. 2., 1996, p. 520, 522.

INTERPRETAREA FOTOGRAFIILOR AERIENE ALE UNOR SITURI NOUA

de Veaceslav Bichbaev
și Eugen Sava

Monumentele culturii Noua¹ și ale altor culturi arheologice cunoscute pe teritoriul Republicii Moldova se studiază exclusiv prin aplicarea metodelor tradiționale: cercetări de suprafață și săpături sistematice. Stadiul actual de cercetare necesită însă aplicarea formelor și metodelor noi de investigații. Una din aceste metode este interpretarea aerofotogramelor, care permite evidențierea rapidă și cartografierea detaliată a diverselor situri arheologice. Utilizarea aerofotogramelor oferă posibilitatea obținerii datelor precise despre dimensiunile și infrastructura așezărilor, amplasarea siturilor în spațiul contemporan și formează o bază pentru reconstituirea mediului geografic din diferite epoci. În acest sens interpretarea aerofotogramelor cu situri de tip Noua a demonstrat că informațiile noastre despre aceste monumente sunt cel puțin incomplete.

Tradițional se consideră că așezările culturii Noua nu au sisteme de fortificații, iar necropolele sunt exclusiv de tip plan. Însă, prin interpretarea aerofotogramelor, se poate presupune că în cultura Noua existau așezări cu elemente asemănătoare sistemelor fortificate, iar necropolele plane se asociază cu necropolele tumulare. Aceste ipoteze, formulate pe baza aerofotogramelor, au fost parțial confirmate la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut. În primul rând este necesar să menționăm necropolele plane – Burlănești², Chirileni³ și Pererâta⁴ – care suprapuneau parțial zona estică și sud-estică a tumulilor, formând cu necropola tumulară un complex funerar unic.

¹ Toate localitățile nominalizate corespund *Nomenclatorului localităților din Republica Moldova*, Chișinău, 1996. Transliterarea numelor rusești de localități și a literaturii din limba rusă și alte limbi slave s-a efectuat după *Transliteration slawischer kyrillischer Buchstaben*, DIN, 1460.

² O.G. Levitskii, E.N. Sava, în *CCDJ*, X, 1993, p. 125 fig. 1, 5 (harta); O. Levițki, T. Demcenko, în *Angustia*, 2, 1997, p. 103-122, fig. 1-7; E. Sava, *Die Rolle der „östlichen“ und „westlichen“ Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, Band 12, München-Rahden / Westf., 1998, p. 301 fig. 26/2; Idem, *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* (Hrsg. B. Hänsel), Band 19, Kiel, 2002, p. 53-57, fig. 16; h. 1, 2; pl. 10-20, 160.

³ E. Abázov, E. Clocico, în *Tyragetia*, 4-5, 1997, p. 95, 96, 103, 108, fig. 1; 2; 3/4-6; 6/4, 5; E. Klociko, E. Sava, în *Angustia*, 2, 1997, p. 77-101, fig. 1-17; E. Sava, *Die Rolle der*

Primele încercări de a folosi datele metodei aerofotografice pentru studierea monumentelor arheologice din Republica Moldova au fost efectuate de K.V. Šiškin la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80 ai secolului XX. Cercetările, preconizate ca un studiu integral a teritoriului Republicii Moldova, au dus la descoperirea mai multor obiective arheologice, dateate în diferite perioade, inclusiv în perioada târzie a epocii bronzului. Rezultatele interpretărilor fotogramelor au fost parțial verificate prin cercetări de suprafață, dar au rămas în mare parte inedite⁵. În 1983, K.V. Šiškin a transmis lui V. Bicbaev câteva planuri cu rezultatele interpretării a șapte fotografii aeriene verticale alb-negru, pentru a efectua verificarea acestora în teren. Fotografiiile fuseseră efectuate în 1967 și cuprindeau zona spațiului interfluviului Răut-Cubolta (145 km²), între orașul Drochia și satul Pelenia.

În anii 1988-1991 V. Bicbaev s-a ocupat de interpretarea aerofotogramelor și a întocmit planurile mai multor situri, formulând unele concluzii preliminare⁶. În timpul studierii colecțiilor de fotografii aeriene din arhiva Institutului de Geografie al Academiei de Științe din Republica Moldova⁷ spațiul supus cercetării s-a mărit substanțial. Au fost examinate aproximativ 2000 de aerofotograme filmate vertical, la scări cuprinse între 1:14.000 și 1:28.000. Cele mai reprezentative rezultate au fost obținute pe baza interpretării aerofotogramelor din perioada lunilor mai-iunie 1984-

„östlichen“ und „westlichen“ Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets), în loc.cit., fig. 27-30; Idem, *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, în loc.cit., p. 57-60, fig. 1/3; 17; pl. 21-32, 160.

⁴ E.V. Jarovoj, A. Ju. Cirkov, *Voinskij sarmatskij mogil'nik v Edineckom rajone na Prute*, în *Tezisy dokladov oblastnoj konferencii Problemy skifo-sarmatskoj archeologii Severnogo-Pričernomor'ja, posvjaščennoj 90-letiju roždenija professora B.N. Grakova. T.I. Zaporož'e*, 1989, p. 74, 75; O. Levitskii, E. Sava, *op. cit.*, p. 125, fig. 1/3; E. Sava, în TD, 15, 1-2, 1994, p. 145, 146; Idem, *Die Rolle der „östlichen“ und „westlichen“ Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în loc.cit., fig. 26; Idem, *Die Bestattungen der Noua Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, în loc.cit., p. 61-70, fig. 18; h. 1/5; pl. 32, 34-63, 160-162.

⁵ Pentru informații despre unele interpretări a fotogramelor, mai ales a celor cu situri cucuteniene, vezi V. Marchevis, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii*, Chișinău, 1981, p. 18, fig. 14; V. Sorochin, *Modalitățile de organizare a așezărilor complexului cultural Cucuteni-Tripolie*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 81, 82, fig. 7-9.

⁶ Rezultatele preliminare au fost expuse într-o comunicare, în cadrul Sesiunii anuale de rapoarte a Muzeului Național de Istorie a Republicii Moldova (Chișinău, 28-29 noiembrie 1995). În 1992 articolul *Ispol'zovanie aerometoda v izučenii epochi pozdnej bronzy Moldavii* a fost înaintat spre publicare Sectorului de Arheologie al Complexului Muzeal *Kievsko-Pečorskaja Lavra*, dar – din motive necunoscute – nu a fost publicat.

⁷ Mulțumim și pe această cale administrației Institutului de Geografie al Academiei de Științe din Republica Moldova pentru permisiunea de-a lucra cu aerofotogramele, precum și membrilor acestei instituții, d-nei M. Cambur și d-lui M. Bolfos pentru ajutorul acordat în procedura de identificare a siturilor arheologice.

1985 (scara 1:17.000 și 1:18.000). Informații reprezentative s-au extras și din aerofotogramele filmate toamna târziu, la o scară mai mică. Ca urmare a studiului efectuat au fost documentate cca. 300 de situri arheologice, din care numai a cincea parte au fost verificate prin cercetări de suprafață. Totuși, din informațiile obținute până acum, se poate concluziona că aproximativ 65 din numărul total de monumente observate în zona de nord a Moldovei pot fi atribuite culturii Noua. Aproximativ 35 de așezări au fost vizitate de V. Bicbaev, atât înainte, cât și după interpretarea aerofotogramelor. Atribuirea cultural-cronologică a celorlalte situri este preliminară, dar cu un mare grad de certitudine, deoarece aerofotogramele respective conțin un set de elemente caracteristice siturilor de tip Noua.

O parte considerabilă din așezările Noua documentate prin aerofotograme (cca. 20 de așezări) se situează în împrejurimile satelor Sofia, Pelinia și Dominteni, pe o suprafață de circa 200 km². Aproximativ 15 din ele au constituit și obiectul unor cercetări de suprafață realizate de către de V. Bicbaev⁸.

Pentru a efectua o analiză și a formula unele concluzii, în articolul de față se vor prezenta rezultatele interpretării unui set de fotografii aeriene ale așezărilor de tip Noua situate în zona bazinelor râurilor Răut și Cubolta (fig. 1)⁹.

Așezările culturii Noua se pot evidenția relativ ușor, atât pe aerofotograme, cât și pe teren, datorită existenței cenușarelor de formă ovală, sau circulară cu un contur neregulat¹⁰. Tocmai aceste particularități – forma cenușarelor și poziția lor în cadrul așezărilor – facilitează considerabil depistarea așezărilor culturii Noua cu ajutorul

⁸ Numărul real al așezărilor de tip Noua pe teritoriul studiat este, evident, mai mare, deocamdată putându-se estima o cifră de 25-30 de astfel de situri. Acest fapt se poate explica, în primul rând, prin faptul că unele dintre așezări nu pot fi evidențiate pe aerofotograme, iar în al doilea rând prin nefinalizarea verificării aerofotogramelor din această zonă.

⁹ Planșele au fost efectuate de către El. Fraseniu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁰ Nu susținem ideea precum că cenușarele reprezintă numai resturile unor locuințe (a se vedea O. Levitskii, E. Sava, *op.cit.*, p. 135, 136; E. Sava, *Die Rolle der „östlichen“ und „westlichen“ Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în *loc.cit.*, p. 271, 272). Semnificația acestui tip de monumente a fost examinată în mai multe lucrări de specialitate, dar problema lor rămâne încă deschisă. Fără a o relua în cadrul prezentului studiu, menționăm totuși lucrările principale care conțin o listă bibliografică vastă despre tema în cauză: A.I. Meljukova, *Kul'tury predskifskogo perioda v lesostepnoj Moldavii*, MIA, 96, Moscova, 1961, p. 12-18; A.C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *ArhMold*, II-III, 1964, p. 146, 147; E.A. Balaguri, *Kul'tura Noa, în Archeologija Ukrainskoj SSR*, I, 1985, p. 482; S.S. Berezanskaja, V.V. Otroščenko, N.N. Ceredničenko, I.N. Sarafutdinova, *Kul'tury epochi bronzy na territorii Ukrainy*, Kiev, 1986, p. 92; V.A. Dergačev, *Moldavija i sosednie territorii v epochu bronzy*, Chișinău, 1986, p. 156; G.N. Toșčev, I.T. Cernjakov, *Kul'tovye zol'niki Sabatinovskoj kul'tury. Issledovanie po archeologii Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1986, p. 115–138; G.I. Smirnova, în *CCDJ*, X, 1993, p. 57; O. Levitskii, E. Sava, *op. cit.*, p. 135, 136; E. Sava, *Die Rolle der „östlichen“ und „westlichen“ Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în *loc.cit.*, p. 271, 272; Idem, *Die spätbronzezeitlichen Aschenhügel („Zol'niki“) – ein Erklärungsmodell und einige historische-wirtschaftliche Aspekte*, în *PZ*, 2004 (sub tipar).

aerofotogramelor și, respectiv, deosebirea lor de așezările altor culturi și epoci. Subliniem și un alt detaliu care a fost stabilit prin examinarea aerofotogramelor: în afara cenușarelor, care se pot observa de la mică distanță pe suprafața solului (de obicei nu mai multe de 16-18 pete), există în cadrul așezărilor și cenușare (uneori cca. 30 de pete), care în prezent nu mai pot fi depistate decât cu ajutorul aerofotogramelor.

Cercetarea aerofotogramelor a inclus trei etape principale:

- examinarea aerofotogramelor cu monumente Noua deja depistate prin metode arheologice tradiționale;
- descifrarea aerofotogramelor, cu scopul depistării așezărilor culturii Noua și verificarea rezultatelor obținute prin cercetări de teren;
- identificarea monumentelor Noua pe aerofotograme pe baza analizei logico-formale, în care s-au combinat atât aspectul teoretic a interpretării fotogramelor, cât și experiența proprie a cercetărilor de teren.

I. Așezări

Imaginile așezărilor culturii Noua pe aerofotograme se prezintă sub forma unor pete semi-ovale sau circulare, și mai rar dreptunghiulare sau pătrate. Diametrul petelor variază între 10 x 15 m și 45 x 55 m, iar numărul lor – în cadrul unei așezări – variază de la numai câteva pete până la cca. 30. Conform aerofotogramelor descifrate se poate deduce o oarecare medie relativ stabilă – 18-20 de cenușare în fiecare așezare, confirmate parțial și de cercetările de teren¹¹

De regulă, așezările culturii Noua – depistate cu ajutorul fotogramelor – ocupă terenuri joase, care se găsesc în apropierea surselor de apă. Topografia așezărilor culturii Noua, stabilită pe baza datelor aerofotografice, se confirmă și prin datele cercetărilor de teren¹². Convențional, se pot evidenția două forme de amplasare topografică: unele așezări sunt situate pe pantele promontoriilor joase, în timp ce altele se află pe platourile promontoriilor joase. De regulă, așezările situate pe pante au o formă ovală, care păstrează oarecum configurația promontoriului, iar petele de cenușă formează rânduri paralele (fig. 2/1, 2; 3/8, 9). Mai rar se cunosc așezări cu o formă circular-neregulată, cu aranjarea cenușarelor în rânduri paralele sau grupe circulare (fig. 2/3, 4, 7; 3/10-12). O infrastructură asemănătoare o au și așezările situate pe platourile promontoriilor joase (fig. 2/5, 6; 3/13, 15; 4/16). În afară de aceste observații, pentru același tip de așezări este caracteristică aranjarea petelor de cenușă în două-trei grupe mici, care uneori sunt despărțite una de alta de forma reliefului natural – râu, pârâu, râpă (fig. 3/15; 4/17).

¹¹ V. Dergačev, *op.cit.*, p. 156.

¹² A.I. Meljukova, *op.cit.*, p. 6; A.C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *loc.cit.*, p. 146; Idem, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, în CCDJ, IX, 1991, p. 23-145; V. Dergačev, *op.cit.*, p. 156; O. Levitskii, E. Sava, *op. cit.*, p. 125, 131. E. Sava, O. Levițki, *Așezarea culturii Noua Petrușeni-„La Cigoreanu” (investigații de șantier în 1991)*, în CAANT, 1, 1995, p. 157; E. Sava, *Die Rolle der „östlichen” und „westlichen” Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în *loc.cit.*, p. 271.

Pe aerofotograme acumulările de cenușă din cadrul așezărilor culturii Noua se prezintă sub forma unor pete de culoare gri, de diferite nuanțe. Tonalitatea lor corespunde diferitelor tipuri de acumulări de cenușă. Petele de culoare gri-deschisă corespund, probabil, movilelor de cenușă (cenușarelor), iar cele gri și gri-închis – acumulărilor de cenușă în straturile culturale. Atunci când tonalități diferite apar în cadrul unui singur cenușar, acest fapt se explică prin densitatea stratului de cenușă, prezența sau absența unor construcții în cadrul cenușarului, gradului de deteriorare al cenușarului etc. Uneori, după cum s-a demonstrat și prin cercetările de teren, varietatea culorilor în cadrul unui cenușar se explică prin existența mai multor orizonturi culturale. Pe unele aerofotograme cu imaginea așezărilor culturii Noua se pot deosebi și pete întunecate, care corespund probabil construcțiilor adâncite în sol, în care nu se găsește cenușă. Această ultimă observație nu a fost însă verificată în teren și de aceea nu excludem posibilitatea ca astfel de pete să poată corespunde și construcțiilor din alte epoci și culturi.

În afară de petele observate pe aerofotograme, pe care le interpretăm ca fiind resturi ale cenușarelor sau ale unor locuințe, pe unele aerofotograme s-au evidențiat linii și dungi de culoare gri-deschisă, sau curbe de culoare neagră. Aceste linii și dungi, formează de obicei cercuri sau semicercuri întrerupte (fig. 3/8-12). În acest caz presupunem că ele corespund construcțiilor artificiale de tip val (?) sau șanț (?).

De exemplu, conform aerofotogramelor, în așezarea culturii Noua *Huginești*, de lângă satul Sofia (Drochia), situată pe panta văii unui pârâu, astfel de linii înconjoară aproximativ 4-7 pete de dimensiuni medii. În aceeași așezare, pete de dimensiuni mai mari, în număr de 5-7, sunt situate circular la aproximativ 35-55 m mai sus de cele care formează un semicerc (fig. 3/12). Pe aceeași aerofotogramă se observă o curbă de culoare neagră, care înconjoară întreaga așezare și pe care noi am interpretat-o ca fiind un șanț (?).

Pe aerofotograma așezării culturii Noua *La Glavan*, situată lângă satul Sofia, se poate observa un cenușar cu diametrul 35 x 40 m, lângă care se concentrează câteva pete cu diametrul mai mic, înconjurate de o linie ce poate reprezenta o structură de tip val (?) sau șanț (?) (fig. 4/17). Tot acolo se evidențiază o linie care poate fi interpretată ca vestigii de construcție de tip gard (îngrăditură) sau cărare pavată cu pietre (?). Până acum, în unele lucrări de specialitate s-a menționat existența, în așezările culturii Noua, a construcțiilor de tip gard (zid) sau cărări pavate¹³, dar posibilitatea existenței construcțiilor de tip val (?) sau șanț (?) a fost observată numai acum¹⁴.

¹³ A.I. Meljukova, *op.cit.*, p. 10-12; V. Dergačev, *op.cit.*, p. 158.

¹⁴ Trebuie menționate aici și construcțiile depistate în așezarea culturii Noua de la Ghindești (A.I. Meljukova, *op. cit.*, p. 10-12, fig. 3). Conform analizei planurilor din rapoartele de șantier – A.I. Meljukova, *Otčjot o rabote otrjada skifskoj arheologii Moldavskoj arheologičeskoj ekspedicii Instituta Istории Material'noj kul'tury i Moldavskogo filiala AN SSSR v 1956 godu*, Chișinău, 1956, *Arh. MAIAE AȘ RM*, nr. inv. 24 (text); nr. inv. 25 (album); Eadem, *Otčjot o rabote otrjada skifskoj arheologii Instituta Istории Material'noj kul'tury i Moldavskogo filiala AN SSSR v 1957 godu*, Chișinău, 1957, *Arh. MAIAE AȘ RM*, nr. inv. 35 (album); nr. inv. 36 (text) – se poate presupune că în cazul dat ar pute fi vorba și despre resturi de locuințe cu pereții de piatră (E. Sava, *Die Rolle der „östlichen“ und „westlichen“ Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnevr*
www.cimec.ro

Șanțurile (?) depistate pe aerofotograme sub forma unor linii de culoare neagră au, de obicei, contur circular, iar uneori se asociază, la interior sau exterior, cu un val (?), care apare în aerofotograme sub forma unei linii curbate de culoare gri-deschisă (fig. 3/8-15; 4/16). Pe unele fotografii se poate observa că pentru construcția valului (?) și a șanțului (?) oamenii epocii bronzului au exploatat condițiile relieful natural – văile, râpele etc. (fig. 3/13). În unele cazuri aceste construcții sunt situate imediat în apropierea petelor de cenușă (fig. 3/8, 11, 12), iar în altele – la o distanță destul de mare de acestea (fig. 3/10).

Subliniem că aceste observații, referitoare la existența sistemelor de fortificații în cultura Noua, n-au fost verificate prin cercetări de teren și de aceea existența pe acest palier cultural-cronologic a așezărilor cu elemente de fortificații rămâne ca o ipoteză. De asemenea, elementele observate pe aerofotograme nu pot fi întotdeauna interpretate ca urme ale unor fortificații clasice, ci este posibil să reprezinte resturile unor ocoluri pentru vite. Construcțiile de tip val, zid sau șanț observate pe fotogramele aeriene în unele așezări Noua sunt foarte asemănătoare structurilor ovale sau semiovale din pietre din așezările sezoniere ale nomazilor din Turcia, care servesc ca ocoluri mari pentru animale în timpul iernii¹⁵.

Tot aici este cazul să atragem atenția asupra faptului că pe unele aerofotograme descifrarea acestor tipuri de construcții este legată în mod direct de calitatea aerofotogramei, anotimpul când s-a efectuat filmarea, precum și de factori de ordin tehnic¹⁶. De aceea, în unele cazuri, aceleași terenuri pot fi descifrabile în mod diferit pe aerofotograme diferite (fig. 4/16a, b).

Până la efectuarea săpăturilor arheologice, existența sistemelor de fortificații în cadrul culturii Noua rămâne doar o ipoteză. Totuși, această presupunere nu este lipsită de realism, deoarece așezări cu elemente de fortificații se cunosc în culturi parțial sincrone cu Noua: Monteoru, Otomani¹⁷, Mnogovalikova, Srubnaja, Abașevo, Andronovo, Sabatinovka¹⁸, precum și în perioada hallstattiană¹⁹.

Zwischenstromgebiets), în *loc.cit.*, p. 271). Datorită faptului că aceste construcții nu au fost cercetate integral, rămâne incertă atribuirea lor tipologică.

¹⁵ R. Cribb, *Nomads in Archaeology*, Cambridge 1991, fig. 6/8; 7/4; 10/3.

¹⁶ În acest sens este necesară indicarea datei la care s-a realizat fotografierea, acesta fiind un element important în procedura de interpretare.

¹⁷ I. Ordentlich, în *Dacia*, NS, XIII, 1969, p. 457-474; A. Oancea, în *CA*, 4, 1976, p. 223; Idem, în *Dacia*, NS, XXV, 1981, p. 182, 183; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, București 1978, p. 32-36; S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, București, 1978, p. 116; M. Florescu, în *ArhMold*, X, 1985, p. 7-29; Eug. Zaharia, în *Dacia*, NS, XXXIV, 1990, p. 23, 24; E.N. Sava, *Kul'tura mnogovalikovoj keramiki Dnestrovsko-Prut'skogo mždureč'ja (po materialam pogrebal'nogo obrjada)*, Chișinău, 1992, p. 165, 166; N. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, UPA, Band 19, Teil 1-2, Bonn, 1994, p. 100, 101.

¹⁸ A.D. Prjachin, *Poselenija abaševskoj obščnosti*, Voronež, 1976, p. 23, 24; G.B. Zdanovici, *Otnositel'naja chronologija pamjatnikov bronzovogo veka Uralo-Kazachstanskich stepi. Bronzovyy vek Uralo-Irtyš'skogo mždureč'ja*, Celjabinsk, 1984, p. 11, 12; I.T. Černjakov, *Severo-Zapadnoe Pričernomor'e vo vtoroj polovine II tys. do n.é.*, Kiev.

II. Necropole

În zona cercetată, cu ajutorul aerofotogramelor avute la dispoziție, s-a depistat un număr mare de complexe funerare, care sunt reprezentate preponderent prin tumuli sau grupe de tumuli. Depistarea tumulilor cu ajutorul fotogramelor nu este ceva surprinzător, de aceea nu ne vom opri detaliat asupra acestei chestiuni. Menționăm numai că unii dintre acești tumuli au fost observați numai cu ajutorul fotogramelor, existența lor nefiind înscrisă pe nici o hartă topografică. Dorim să atragem atenția și asupra altor observații în legătură cu tumulii depistați pe aerofotograme. În primul rând s-a observat că în jurul unor tumuli se pot observa pete mici de culoare gri-deschisă care – în opinia noastră – reprezintă morminte plane. Astfel de situații se pot remarca lângă satele Sturzești (fig. 4/18) și Corlăteni (fig. 4/19). Singura problemă constă în faptul că nu există nici un indiciu concret privind apartenența acestor necropole la cultura Noua, deoarece încă nu s-a efectuat verificarea datelor prin cercetări de teren. Mormintele depistate cu ajutorul fotogramelor pot să aparțină altor culturi și epoci (culturilor sarmatice²⁰, culturii Sântana de Mureș sau epocii fierului). Atribuirea necropolelor tumularo-plane culturii Noua este verosimilă, dată fiind existența în apropierea zonei cercetate a unor necropole mixte – Burlănești, Chirileni, Pererâta²¹ și posibil Trușești²².

Rezultatele obținute permit formularea următoarelor concluzii:

- în cadrul unei așezări de tip Noua se evidențiază un număr de cenușare mult mai mare decât cele observate în teren;

1985, p. 21; S.S. Berezanskaja, V.V. Otroščenko, N.N. Ceredničenko, I.N. Sarafutdinova, *op.cit.*, p. 9; S.S. Berezanskaja, *Usovo Ozero. Poselenie srubnoj kul'tury na Severskom Donce*, Kiev, 1990, p. 8-13.

- ¹⁹ S. Morintz, în *RevIst*, 27, 6, 1974, p. 902; V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991, p. 18-23; M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, *BiblThr*, IV, București, 1993, p. 204; A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva-Holihrad și Corlăteni-Chișinău pe teritoriul Moldovei*, *BiblThr*, VI, București, 1994, p. 50, 51, 106; V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, *BiblThr*, XII, București, 1995, p. 13 și urm.

- ²⁰ De exemplu, pe aerofotograma terenului de lângă Corlăteni (fig. 4/19) se deosebesc construcții de formă patulateră, care sunt tipice necropolelor sarmatice (V.A. Dergačev, *Materialy raskopok arheologičeskoj ekspedicii na Srednem Prute (1975-1976 gg.)*, Chișinău, 1982, p. 122-124, fig. 43/5, 7, 8; S.I. Kurčatov, *Novye materialy iz raskopok sarmatskogo I černjachovskogo mogil'nikov u s. Petrești MSSR*, în *Tezisy dokladov oblastnoj konferencii „Problemy skifo-sarmatskoj archeologii Severnogo-Pričernomor'ja, posvjaščennoj 90-letiju roždenija professora B.N. Grakova. T. I. Zaporož'e*, 1989, p. 74; E.V. Jarovoj, A. Ju. Cirkov, *op. cit.*, p. 182).

- ²¹ Vezi notele 1-3.

- ²² În anii 1951-1952, în apropierea așezării cucuteniene de la Trușești-Țuguieți s-au cercetat cca. 120 de morminte de înhumăție, aparținând culturii Noua. Unele dintre acestea se aflau în zona unui tumul, dar din publicații nu reies date certe despre contextul stratigrafic al mormintelor culturii Noua și despre stratigrafia tumulului (M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, București-Iași, 1999, fig. 386).

- cenușarele din cultura Noua au forme diverse (circulară, circulară neregulată, ovală, semi-ovală, dreptunghiulară, pătrată);
- se pot evidenția mai multe tipuri de acumulări de cenușă: movile de cenușă – așa-numitele cenușare (*zol'niki*), care nu sunt numai vestigii de locuințe –, pete de cenușă care corespund locuințelor, acumulări de cenușă în straturile de cultură, acumulări de cenușă în alte tipuri de construcții;
- cenușarele sunt aranjate în mod diferit: rânduri paralele, grupe circulare, rânduri paralele combinate cu grupe etc;
- în apropierea unora dintre așezările Noua se evidențiază cenușare izolate, amplasate la distanțe mari de nucleul așezării;
- este posibil ca unele așezări Noua să fi fost înconjurate cu val sau șanț;
- în unele așezări se pare că au existat structuri de tip șanț sau zid doar în jurul unui cenușar sau a unui grup de cenușare;
- se pare că purtătorii culturii Noua au practicat ritul înhumatiei – cu înmormântări plane și tumulare –, așa cum rezultă din interpretarea fotografiilor aeriene, precum și a datelor cercetărilor de teren;
- în observarea necropolelor de tip Noua pot fi utilizate aerofotogramele, cel puțin unele dintre necropole plane evidențiate sub forma unor mici pete de culoare închisă în zona tumulilor sau în apropierea așezărilor aparținând acestei culturi.

Desigur, aceste concluzii au un caracter ipotetic, iar rezultatele analizate și ipotezele formulate pot fi confirmate numai prin periegeze și săpături sistematice. Pentru a facilita viitoarele verificări ale rezultatelor obținute în interpretarea aerofotogramelor, prezentăm în continuare catalogul siturilor semnalate prin aerofotograme²³

III. Catalogul descoperirilor²⁴

1. *Pârjota XI, com. Pârjota, raionul Râșcani* (fig. 2/1)

Așezare, cu niveluri aparținând culturilor Noua și Sântana de Mureș, situată la 2 km nord-nord-vest de biserica satului și la 0,75 km vest de coada iazului, pe panta de nord-est a Văii Crucii. Conform aerofotogramei, suprafața așezării este de 380 x 170 m, în cadrul acesteia evidențiindu-se aproximativ 20 de pete de cenușă.

Descoperire făcută pe baza unei aerofotograme de către V. Biciaev, în 1983. Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 30.10.1981.

2. *Lupăria, com. Răcăria, raionul Râșcani* (fig. 2/2)

Așezarea culturii Noua este situată în punctul *Machitra*, la 2,25 km sud-est de centrul satului Lupăria, la 1,75 km est-sud-est de drumul Lupăria-Glodenii, în apropierea

²³ Pentru informații preliminare despre siturile incluse în catalog vezi *Svod pamjatnikov istorii i kul'tury Moldavskoj SSR. Severnaja zona*, Maket, Chișinău, 1987; V. Biciaev, *Investigațiile arheologice de suprafață din anul 1991*, raport, Arh. MA IAIIV, Chișinău 1992; Idem, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Rîșcani, Republica Moldova*, Arh. MC RM, Chișinău, 1993; Idem, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Sângerei, Republica Moldova*, Arh. MC RM, Chișinău, 1993.

²⁴ Numerotarea din catalog corespunde cu numerotarea obiectivelor de pe harta generală (fig. 1).

unui pârâu fără nume. Suprafața acesteia, conform interpretării aerofotogramei, este de aproximativ 100 x 400 m. Informațiile nu au fost verificate prin cercetări de teren.

Așezarea a fost semnalată de către V. Bicbaev în 1989.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical pe data de 07.05.1984.

3. Gura Oituz-„Dombas”, com. Drăgănești, raionul Sângerei (fig. 2/3)

Așezarea, cu niveluri aparținând culturilor Noua și Sântana de Mureș-Cerneahov, este situată la 0,75 km spre est de satul Gura Oituz, pe panta nordică a unei vâlcele drenată de pârâu fără nume. Pe fotograme se observă cca. 20 de pete-cenușare aranjate concentric pe o suprafață de 180 x 360 m.

Așezarea a fost descoperită prin cercetări de teren în 1979 de către V. Bicbaev.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 11.10.1971.

4. Corlăteni III, com. Corlăteni, raionul Râșcani (fig. 2/4)

Așezarea, cu niveluri aparținând culturilor Noua și Sântana de Mureș-Cerneahov, este situată la 3 km sud-vest de sat, pe malul nordic al râului Copăceanca, la confluența acestuia cu pârâul ce străbate Valea Bărbuța. Conform aerofotogramelor, așezarea culturii Noua ocupă o suprafață de 220 x 290 m, observându-se aproximativ 26 de pete de cenușă. Verificarea datelor aerofotografice prin cercetări de teren s-a efectuat în 1993 de către V. Bicbaev, care a constatat că așezarea culturii Noua a fost suprapusă de o așezare a culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (în fotografia aeriană nu se observau resturile acesteia), cu o suprafață totală de aproximativ 5 ha. În aceeași zonă se mai găsește și un tumul, cu înălțimea de 1,5 m și diametrul de 40 m.

Situl a fost descoperit de V. Bicbaev în 1982, pe baza fotografiilor aeriene.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

5. Dominteni, com. Dominteni, raionul Drochia (fig. 2/5)

Așezarea culturii Noua este situată pe un promontoriu, la 1 km nord-vest de sat. Datele aerofotografice nu au fost verificate prin cercetări de teren.

Situl a fost descoperit de V. Bicbaev în 1990.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical (dată necunoscută).

6. Municipiul Bălți (fig. 2/6)

Stațiunea Noua (cu o suprafață de aproximativ 225 x 325 m) este situată la 1 km sud-est de cartierul Bălții Noi, la sud de lac, pe versantul ușor înclinat al unui bot de deal, la confluența a două pâraie. Extremitatea de nord-vest al așezării Noua se învecinează cu o așezare Sântana de Mureș-Cerneahov. Verificarea în teren a datelor aerofotografice, în 1988, a demonstrat că purtătorii culturii Sântana de Mureș-Cerneahov au evitat în mod intenționat cenușarele culturii Noua, stabilindu-se în apropierea lor.

Situl a fost identificat de V. Bicbaev pe o aerofotogramă filmată în anii '70 ai secolului trecut.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical (dată necunoscută).

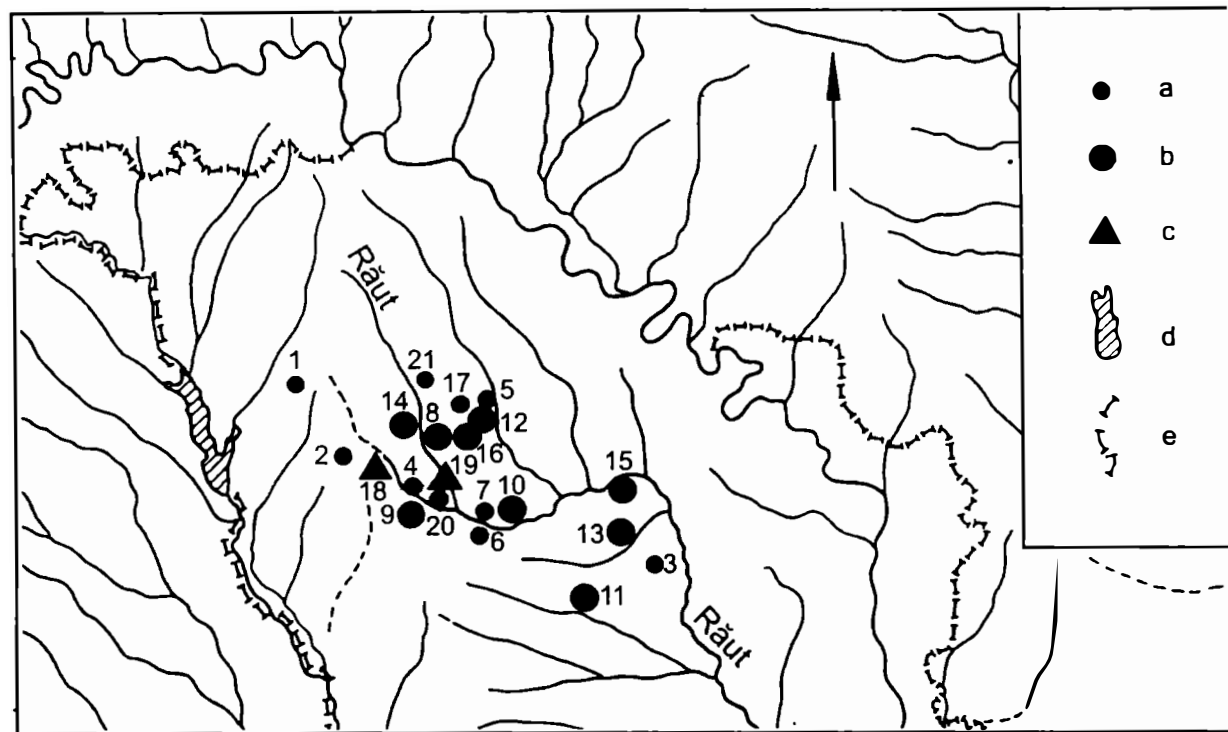

Fig. 1 – Harta descoperirilor de tip Noua menționat în text.
 Semne convenționale: a - așezări; b - așezări cu șanț; c - necropole plane lângă tumuli;
 d - Lacul Costești-Stânca; e - graniță de stat

7. Dobrogea Nouă I, com. Dobrogea Veche, raionul Sângerei (fig. 2/7)

Așezarea culturii Noua este situată pe o pantă ușor înclinată a versantului sud-vestic al unui pârau din partea dreaptă a drumului Bălți-Dobrogea Veche, în marginea de vest a satului Dobrogea Nouă, la 3,5 km sud de Dobrogea Veche. Conform fotografiilor aeriene executate în anii '70-'80 ai secolului trecut, suprafața sitului este de 250 x 250 m, putând fi observate aproximativ 30 de pete de cenușă de diferite dimensiuni.

Situl a fost descoperit în 1988 de către V. Bicbaev, pe baza observațiilor de pe fotografii aeriene, în același an fiind întreprinse și cercetări de teren.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical (dată necunoscută).

8. Pelinia III, com. Pelinia, raionul Râșcani (fig. 3/8)

Situl, cu niveluri Noua și, probabil, din perioada Hallstatt-ului timpuriu, se află pe versantul de nord-vest al unei văi, în locul numit *La Leonatoaie*, la 5,5 km nord-vest de sat și la 1,5 km vest de stația de tractoare a gospodăriei agricole locale. Din fotografiile aeriene rezultă că așezarea are o suprafață de aproximativ 220 x 540 m și este înconjurată de un șanț. Verificarea în teren a datelor a fost efectuată în 1991 de către V. Bicbaev, dar șanțul nu se observă la suprafață. În perimetrul sitului au fost observate pete de cenușă cu aspect diferit față de cenușarele culturii Noua. Aceste pete, dintre care una se situează în apropierea șanțului, au culoarea gri-gălbuie și constau în pământ argilo-nisipos și fragmente mici de lipitură de lut.

Așezarea a fost identificată de către K.V. Șiškin în anii '80, pe o aerofotogramă realizată în 1967. În 1989-1990 V. Bicbaev a observat același sit pe o aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

9. Sadovoe, mun. Bălți (fig. 3/9)

Așezarea culturii Noua este situată la 1,2 km sud-vest de satul Sadovoe, la sud de șoseaua Bălți-Gloden, pe malul de nord al unui pârau fără nume. Conform fotografiei aeriene, în jurul cenușarelor a fost realizat un șanț.

Situl a fost descoperit de către V. Bicbaev în 1990, pe baza informațiilor din fotografiile aeriene, care nu au fost verificate prin cercetări de suprafață.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

10. Elizaveta, mun. Bălți (fig. 3/10)

Sit cu niveluri Noua și Sântana de Mureș-Cerneahov, aflat la 1,2 km nord față de satul Elizaveta, la 0,8 km de șoseaua Bălți-Florești, pe panta de est a unei văi. În fotografia aeriană din 1984 se observă că în apropierea cenușarelor a fost trasat un șanț. Descoperire făcută de către K.V. Șiškin pe baza aerofotogramelor, la sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut și verificată – de K.V. Șiškin și V. Bicbaev – în anii 1979-1980. Date confirmate de o fotografie mai nouă, interpretată de către V. Bicbaev. Recent nu s-au realizat cercetări de suprafață în zonă.

Aerofotograme alb-negru (anii '70 și, respectiv, 06.06.1984).

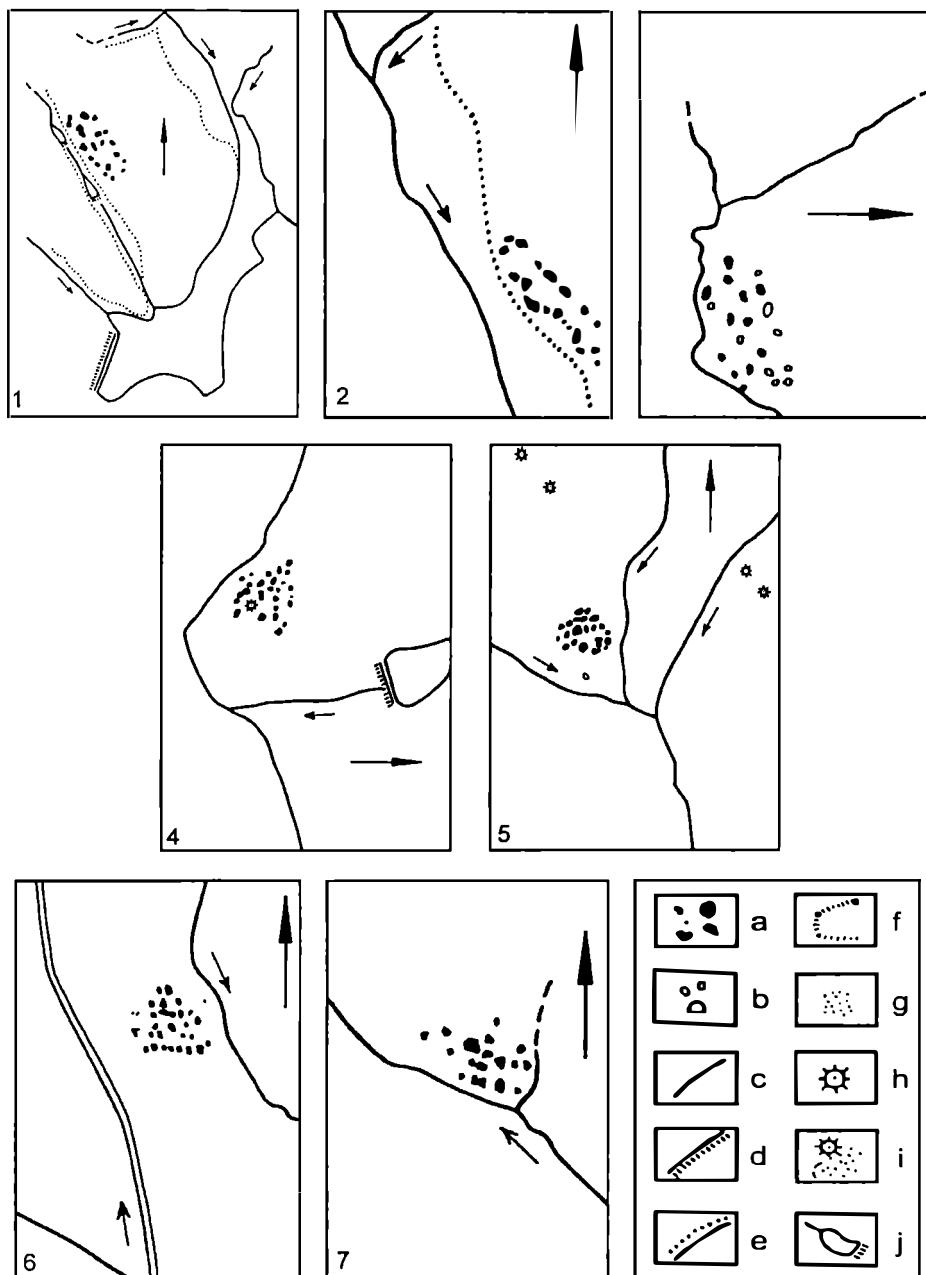

Fig. 2 – Localizarea siturilor descifrate cu ajutorul fotografiilor aeriene.

Semne convenționale: a - pete albe clare; b - pete albe vagi; c-e - șanț; f - zid (?); g - necropolă plană (?); h - tumul; i - tumul și necropolă plană; j - lac cu dig

11. Sângerei XXIII-„La Donea”, or. Sângerei (fig. 3/11)

Așezarea culturii Noua este situată la 3,7 km nord-nord-vest de orașul Sângerei, pe panta de vest a unei văi. Conform aerofotogramei, în apropierea cenușarelor a fost trasat un șanț, ceea ce s-a confirmat și prin cercetarea de teren efectuată de V. Bicbaev în 1991.

Sit descoperit de către V. Bicbaev în 1974.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical (dată necunoscută).

12. Baroncea Nouă-„La Huginești”, com. Gribova, raionul Drochia (fig. 3/12)

Așezare situată pe panta de nord-vest a văii unui pârau, la 2 km nord-est de satul Sofia. Conform aerofotogramei, în apropierea cenușarelor – dispuse în două cercuri concentrice – se găsește și un șanț semicircular și un val / zid (?).

Așezarea a fost semnalată pe o aerofotogramă, filmată în 1967, de K.V. Șișkin la sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut. În 1984 V. Bicbaev a verificat datele aerofotografice prin cercetări de suprafață, acestea fiind confirmate și de o fotografie mai recentă.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

13. Sârbești, com. Ciutulești, raionul Florești (fig. 3/13)

La 2,7 km sud-vest față de sat, pe un promontoriu aflat la confluența a două pâraie, a fost identificat un sit aparținând culturii Noua. Conform cu datele oferite de aerofotograma din 1980, așezarea are un șanț care se evidențiază sub forma unei dungi negre, însoțite de linii scurte paralele, de culoare albă. Pe o altă imagine s-au identificat aproximativ 28 de pete aranjate concentric și o dungă neagră, care poate fi identificată cu un șanț. Datele aerofotografice nu au fost verificate prin cercetări de suprafață.

Descoperire realizată de V. Bicbaev în 1990, pe baza unei aerofotograme.

Aerofotograme alb-negru filmate la 06.06.1980 și, respectiv, 07.06.1985.

14. Cepăria, com. Șumna, raionul Drochia (fig. 3/14)

Așezare Noua și Sântana de Mureș-Cerneahov, situată pe un promontoriu format la confluența a două pâraie, la 0,45 km nord față de satul Cepăria și la 2,2 km sud-est de comuna Nihoreni.

Din datele aerofotografice rezultă că situl ocupă o suprafață de aproximativ 220 x 430 m și conține 17 cenușare aranjate concentric, care sunt înconjurate de un șanț. Conform cercetărilor de teren, acesta din urmă are forma unei depresiuni semicirculare și a fost inițial dublat de un val. Verificarea datelor aerofotografice prin cercetări de teren a fost realizată de către V. Bicbaev în anii 1991 și 1993.

Descoperită în 1990 de către V. Bicbaev dintr-o fotografie aeriană.

Aerofotogramă alb-negru filmată la 07.05.1984.

15. Mihailovca, com. Mihailovca, raionul Florești (fig. 3/15)

Așezare situată la 0,7 km est-nord-est de comună, pe panta de nord a văii Bârsana, ocupând două promontorii. S-a observat un grup de cenușare și un șanț spre nord, iar oarecum separat un grup de alte trei cenușare înconjurate de un șanț, care se

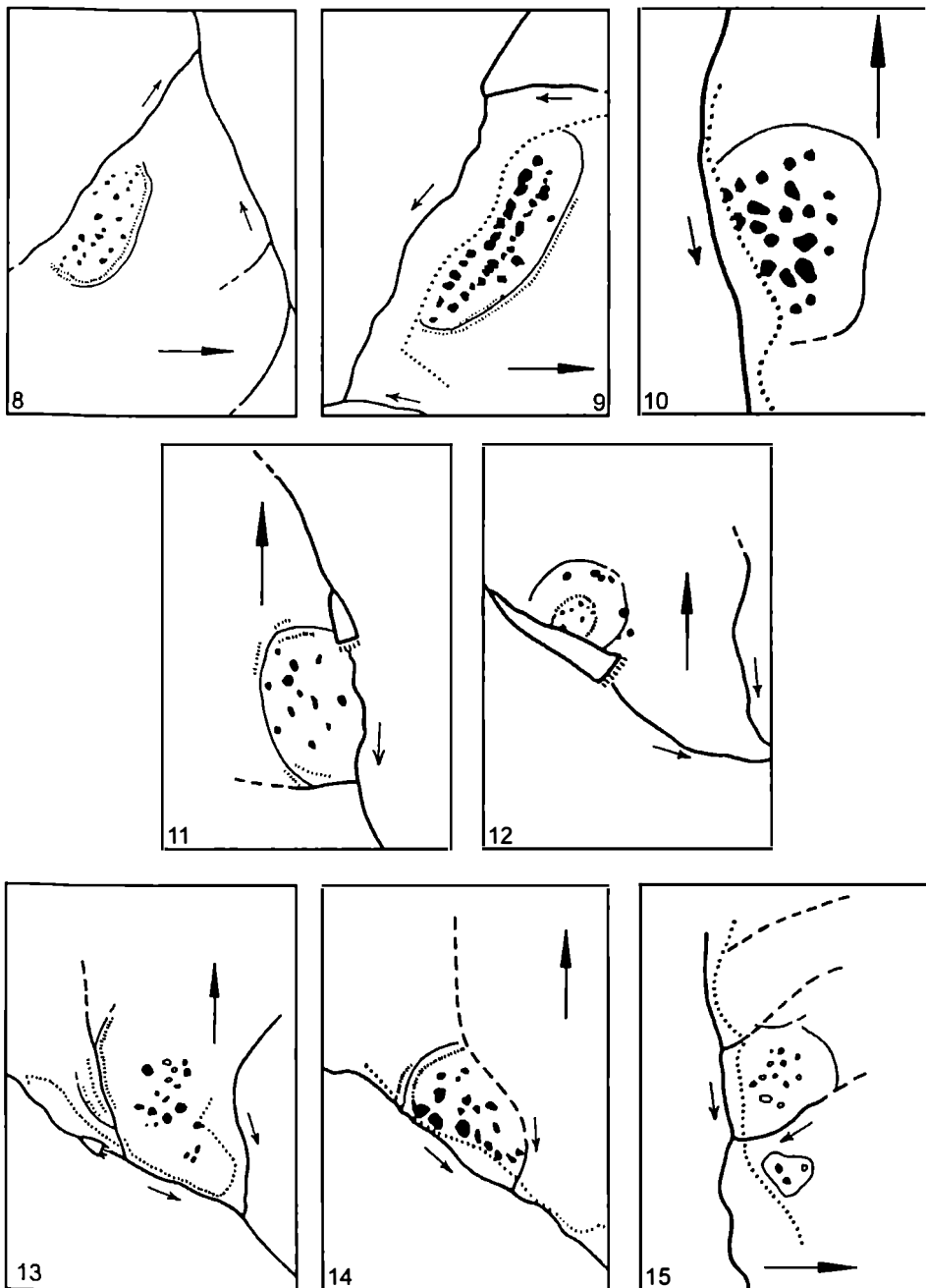

Fig. 3 – Localizarea siturilor descifrate cu ajutorul fotografiilor aeriene.
 Numerele corespund celor din catalogul descoperirilor

evidențiază sub forma unei linii negre. Datele aerofotografice nu au fost verificate prin cercetări de suprafață.

Descoperire realizată de V. Bicbaev, în 1990, pe baza unei fotografii aeriene. Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 06.06.1980.

16. Pelinia II-„La Sărături”, com. Pelinia, raionul Râșcani (fig. 4/16 a, b)

Așezare cu niveluri aparținând culturilor Tripolie C și Noua, situată la 4,2 km nord de satul Pelinia, pe un bot de deal, la confluența a două pâraie. Conform aerofotogramei se pot evidenția aproximativ 16 cenușare flancate spre nord de un șanț semicircular; două dintre acestea fiind înconjurate de un al doilea șanț, mai mic (?). În afară de cenușare, pe aerofotogramă se mai pot observa unele construcții de dimensiuni mai mici, diferențiate printr-o tonalitate mai deschisă a culorii, care pot să reprezinte vestigiile locuințelor de suprafață tripoliene.

Descoperită în 1981, prin cercetări de suprafață, de către V. Bicbaev, care a efectuat, în anii 1990 și 1993, și verificarea în teren a rezultatelor interpretării aerofotogramei (rămase parțial neconfirmate).

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

17. Sofia-„La Havana”, com. Sofia, raionul Drochia (fig. 4/17)

Așezare Noua situată la 1,4 km nord de sat, pe un promontoriu format la confluența a două pâraie. Numărul de cenușare este de 11-12. În partea de est a așezării se observă 9-10 construcții relativ mici, amplasate în jurul unui cenușar de dimensiuni mari. Între cenușare se observă o linie de culoare albă, care considerăm că reprezintă o construcție de tip zid sau o cărare pavată cu pietre. De asemenea, se evidențiază un grup de pete foarte mici de culoare albă, care reprezintă probabil gropile mormintelor dintr-o necropolă plană (apartenență cultural-cronologică necunoscută). Conform cu fotografia aeriană situl are o suprafață de aproximativ 8 ha. La aproximativ 100 m distanță est-nord-est, peste pârâu, se află o altă așezare a culturii Noua, observată anterior pe o aerofotogramă. Petele de cenușă (în jur de 25) din cadrul celei de-a doua așezări sunt amplasate în forma unui oval alungit, cu o suprafață de 140 x 500 m. Nu excludem posibilitatea ea cele două grupuri de cenușare să fi aparținut aceleiași așezări. Structurile amintite nu se observă la suprafața solului.

Situl a fost descoperit în 1981 de către V. Bicbaev, prin cercetări de teren.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.06.1984.

18. Sturzești, com. Sturzești, raionul Râșcani (fig. 4/18)

Necropolă tumularo-plană, situată la 1,7 km nord-est de comuna Sturzești, pe panta văii râului Copăceanca. Pe aerofotogramă se evidențiază un tumul de dimensiuni mari, lângă care (spre sud și sud-vest) se pot observa mici pete albe – gropile mormintelor unei necropole plane. Suprafața ocupată de acest grup de pete este de cca. 70 x 100 m. La 120 m nord-vest față de tumul apare un alt grup de pete mici, care ocupă o suprafață de 120 x 200 m. Credem că ambele grupe de morminte fac parte din aceeași necropolă plană. Nu s-a realizat încă verificarea datelor aerofotografice prin cercetări de teren, interpretarea petelor albe ca fiind morminte rămânând ipotetică.

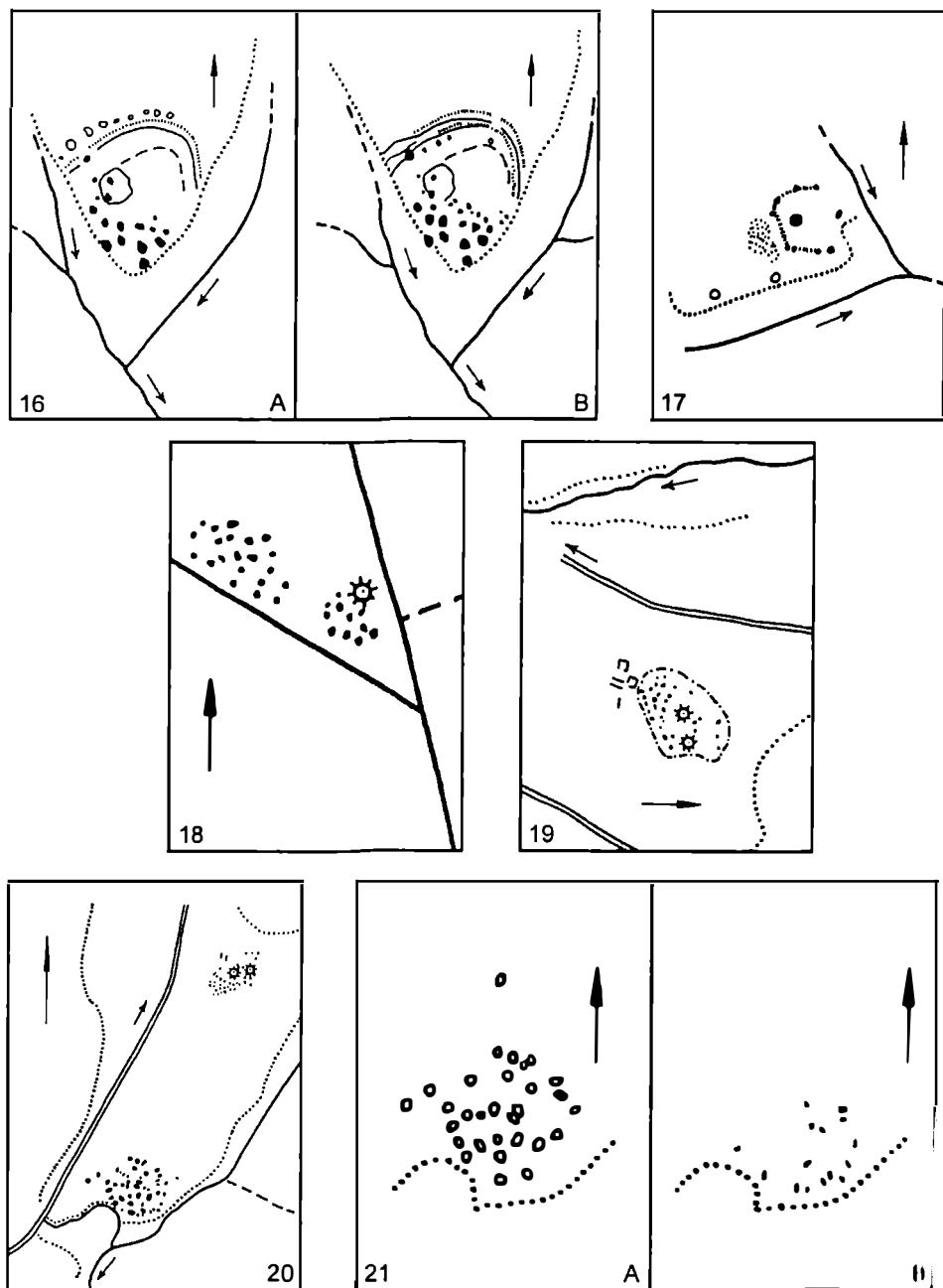

Fig. 4 – Localizarea siturilor descifrate cu ajutorul fotografiilor aeriene.
Numerele corespund celor din catalogul descoperirilor

Descoperire realizată de V. Bicbaev în 1991, pe baza informațiilor aerofotografice. Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

19. Corlăteni I, com. Corlăteni, raionul Râșcani (fig. 4/19)

Necropolă tumularo-plană, situată la 1,8 km sud-est față de sat, pe un promontoriu înalt, la confluența râurilor Răut și Copăceanca. Conform datelor aerofotografice, complexul – cu o suprafață totală de 230 x 450 m – constă în doi tumuli înconjurați o necropolă plană. Tumulul nr. 1 are înălțimea de 5 m și diametrul de 35 m, iarumul nr. 2 este înalt de 2 m și măsoară 40 m în diametru. În partea de sud a grupului de pete mici se observă și unele construcții de formă rectangulară.

Apartenența culturală a construcțiilor este necunoscută, datele aerofotografice fiind verificate numai prin cercetări de suprafață.

Complex descoperit în 1990 de către V. Bicbaev, prin metoda aerofotografică.

20. Corlăteni IV, com. Corlăteni, raionul Râșcani (fig. 4/20, 21a, b)

Așezare cu niveluri Tripolie A și Noua. Situl se află pe un bot de deal, la confluența râurilor Răut și Copăceanca, la aproximativ 2,8 km sud-vest față de sat. Așezarea ocupă o suprafață de aproximativ 300 x 500 m, structurile celor două etape de locuire suprapunându-se. În fotografie este foarte greu de separat construcțiile eneolitice de cele ale culturii Noua.

Cercetările de suprafață efectuate de V. Bicbaev în 1991 au permis evidențierea mai clară a construcțiilor din diferite perioade. Așadar, s-au realizat două planuri diferite, unul corespunzând nivelului Noua (fig. 4/21a), iar celălalt așezării tripoliene (fig. 4/21b).

Situl a fost descoperit în 1977 de V. Bicbaev, prin cercetări de suprafață.

21. Miciurin / Odaia, com. Miciurin, raionul Drochia (fig. 5)

Așezarea culturii Noua este situată în marginea sudică a cătunului Odaia, pe o pantă lină, înclinată pe axa nord-sud, din dreapta unui pârau fără nume. Zona de sud a sitului este parțial deteriorată de două lacuri artificiale, iar partea de nord este acoperită de casele locuitorilor din cătun. Între malul lacurilor și cătun se pot observa șapte movile (cenușare) cu înălțimea de 0,5-1,5 m și diametrul de 25-50 m, care formează un grup compact. Distanța dintre cenușare este de la 10 până la 50 m. Cu ocazia unei cercetări de suprafață în octombrie 2002, E. Sava și E. Kaiser au stabilit că în afară de cele șapte cenușare mai pot fi observate alte trei, amplasate în perimetrul gospodăriilor particulare din Odaia; un alt cenușar aflat pe malul estic al lacului a fost distrus în totalitate, altul fiind parțial distrus de un drum de țară ce trece prin marginea sudică a cătunului. În vara anului 2003 unul dintre cenușare a fost cercetat parțial prin săpături arheologice²⁵. După încheierea șantierului V. Bicbaev a prezentat două aerofotograme ale zonei, pe care se observă cca. 30 de cenușare. Cercetările de suprafață efectuate de către V. Bubulici în toamna anului 2003 au evidențiat prezența a cel puțin încă 10 cenușare.

²⁵ Cercetări efectuate de E. Sava și E. Kaiser, conform proiectului finanțat de *Freie Universität*, Berlin.
www.cimec.ro

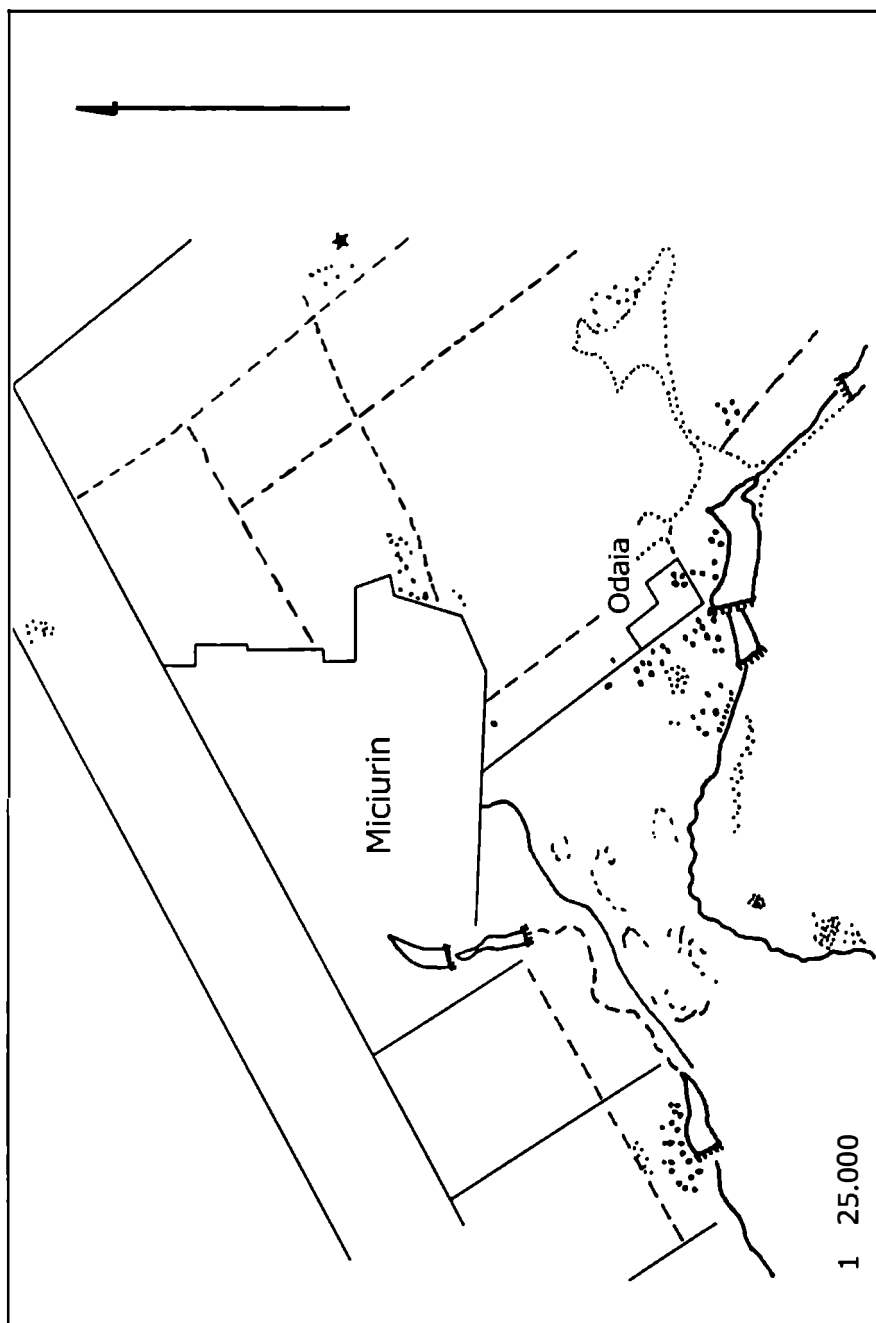

Fig. 5. Așezarea culturii Noua de la Miciurin Odaia

Situl a fost descoperit de K.V. Šiškin, pe baza aerofotogramelor filmate în anii '70 ai secolului trecut. În 1986 existența sa a fost confirmată prin cercetări de suprafață, efectuate de către V. Marchevici, O. Levițki, S. Agulnikov și V. Haheu.

THE EXPLANATION OF THE AIR-MAPPINGS OF SOME NOUA SETTLEMENTS

Abstract

This article is devoted to the results of deciphering of the air mappings, representing the archaeological sites of the Noua culture of the Late Bronze Age. It is possible that the sites of this culture were fortified in accordance with these data. However, one can surmise that the discovered construction elements in the form of oval and circular lines are the remains of the corrals. This supposition is confirmed by the ethnographic data, because the analogous constructions are known from the contemporary nomads in the Balkans and Central Asia.

EXPLANATION OF THE FIGURES

- Fig. 1 – The map of the Noua discoveries mentioned in the text: 1 – Pârjota XI; 2 – Lupăria; 3 – Gura Oituz-*Dombas*; 4 – Corlăteni III; 5 – Dominteni; 6. Bălți; 7. Dobrogea Nouă; 8 – Pelinia III; 9 – Sadovoe; 10 – Elizaveta; 11 – Sângerei XXIII; 12 – Baroncea Nouă-*La Huguinești*; 13 – Sârbești; 14 – Cepăria; 15 – Mihailovca; 16 – Pelinia II-*La Sărățuri*; 17 – Sofia-*La Havana*; 18 – Sturzești; 19 – Corlăteni I; 20 – Corlăteni IV; 21 – Corlăteni IV. Legend: a – settlements; b – settlements surrounded by a ditch; c – plan necropolises in the neighbouring of the barrows; d – the Costești-Stânca Lake; e – country border.
- Fig. 2 – The sites deciphered using the air-mapping. Legend: a – well marked white spots; b – fading white spots; c-e – ditch; f – wall (?); g – plan necropolis (?); h – barrow; j – plan and barrow graves; k – impounded lake.
- Fig. 3 – The sites deciphered using the air-mapping. The numbers are following the corpus.
- Fig. 4 – The sites deciphered using the air-mapping. The numbers are following the corpus.
- Fig. 5 – Noua settlement from Miciurin / Odaia.

FIGURINE DE CAI DIN EPOCA FIERULUI LA TRACII NORDICI

de Valeriu Sîrbu

Numărul mic de descoperiri (17) și piesele arheologice de acest fel (36) creează serioase dificultăți în analiza lor, atât din punct de vedere morfologic, cât și al semnificațiilor. Cu ocazia publicării unor loturi importante de piese ori a unor studii de sinteză (Horedt, 1963, p. 527-534; Sîrbu, 1987, p. 92-94, 108; Vasiliev, 1985-1986, p. 79-90; László, 1983-1984, p. 65-84; Maleev, 1989, p. 77-92; 1992, p. 13-24; Ursache, 1999, p. 41-60 etc.) s-au abordat multiple aspecte ale tipologiei și s-a încercat înțelegerea semnificațiilor figurinelor zoomorfe, dar noile descoperiri ori teorii din istoria religiilor impun permanente reveniri asupra fenomenului. În prezentul studiu vom analiza doar figurinele ce reprezintă cai, întrucât ne preocupă rolul acestui animal în lumea tracilor*

Aria geografică

Ne vom referi la teritoriul cuprins între Munții Balcani, Marea Neagră, Nistru și Tisa, arie în care – *grosso modo* – au fost localizați tracii nordici. Toate piesele pe care le cunoaștem provin din nordul Dunării și, aproape în totalitate, s-au găsit în situri aflate la nord de Carpații Meridionali (fig. 1). Cele mai reprezentative descoperiri provin de la Grănicești (László, 1983-1984, p. 79, fig. 9; 1994, p. 90, fig. 49), Lissičniki (Maleev, 1989, p. 77-92), Siret (László, Mareș, Niculică, Ignat, 2003) și Teleac (Vasiliev, 1985-1986, p. 79-90). Deocamdată lipsesc figurine zoomorfe în lut din aria unor importante culturi arheologice, ca Babadag și Basarabi, fenomen greu de explicat. Este foarte probabil ca descoperirile să reflecte realitatea istorică, nu numai un stadiu de cercetare, întrucât s-au efectuat săpături, relativ intense, în toată această zonă.

Cronologie

Este edificator faptul că 35 de piese se datează în sec. XI-IX î.Hr. și doar o piesă în sec. III-II î.Hr.; rezultă, deci, că din trei secole provin practic toate piesele, în timp ce din opt secole se cunoaște doar o singură piesă (tab. 1)! Figurina de cal de la Popești (fig. 5/1) a fost considerată, cu probabilitate, din sec. I î.Hr. (Beldiman, 1992, p. 22-35). Totuși, există două argumente pentru încadrarea ei în nivelul de început al

* Locul și rolul calului în societatea tracică vor fi analizate într-un viitor volum intitulat *Calul în lumea tracilor*

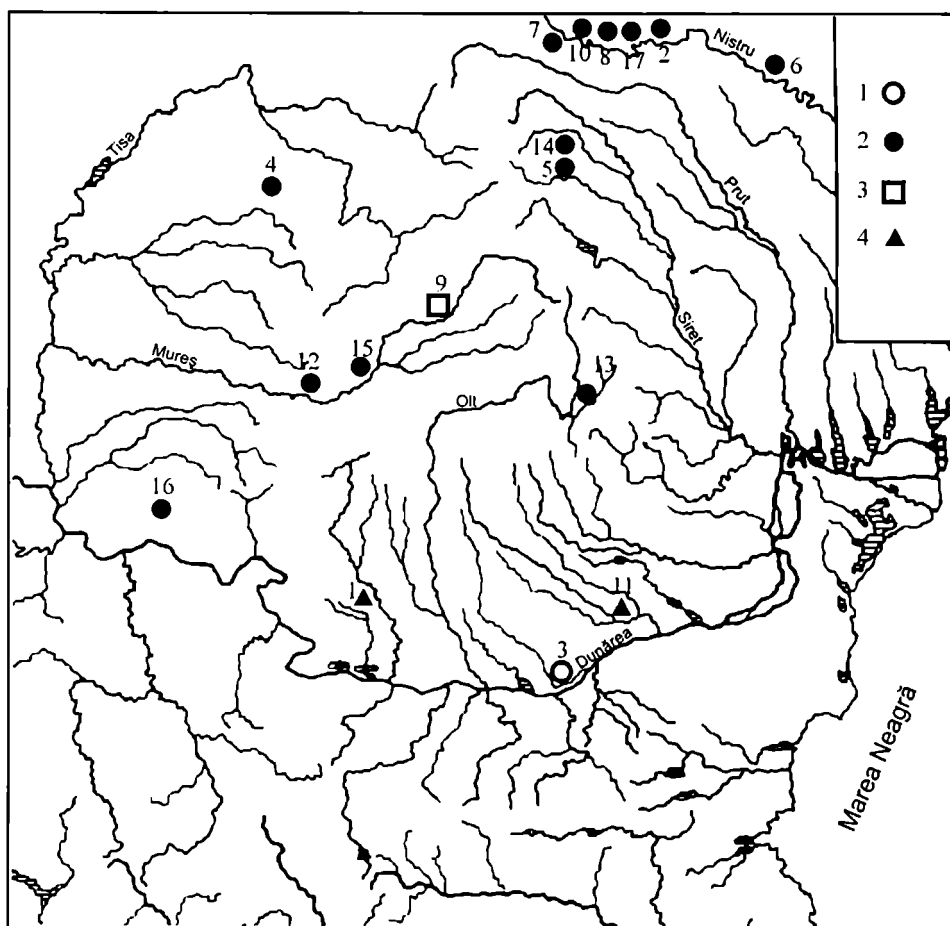

Fig. 1 – Figurine de cai la tracii nord-balkanici (sec. XI î.Hr. - I d.Hr.).

Semne convenționale: 1 - morminte; 2 - așezări; 3 - gropi izolate din sec. XI-VIII î.Hr.; 4 - așezări din sec. III-I î.Hr.

Localități: 1 - Bâzdâna; 2 - Bedrikovtzi; 3 - Bujoru; 4 - Căuaș;

5 - Grănicești; 6 - Hlingenii; 7 - Horodnica; 8 - Krivče;

9 - Lechința de Mureș; 10 - Lissičniki; 11 - Popești; 12 - Rapolt;

13 - Reci; 14 - Siret; 15 - Teleac; 16 - Vărădia; 17 - Zaleski

epocii fierului de aici: similitudinea tipologică cu piesele din acea vreme și lipsa altor figurine de cai de lut din a doua epocă a fierului.

Materiale, modelare, morfologie

După cum rezultă din informațiile de până acum, 34 de figurine sunt din argilă și doar două din bronz (tab. 1); piesa de la Bâzdâna are tortiță, deci a făcut parte dintr-un ansamblu (fig. 3/16).

În privința figurinelor din argilă, fără a putea vorbi de neîndemânare, este evident că nu aspectul estetic i-a preocupat pe modelatori, ci destinația pieselor. În multe cazuri este foarte dificil să identificăm specia de mamifer pe care modelatorul a dorit s-o reprezinte. După cum se observă, uneori caracteristicile cailor au fost redată sugestiv (fig. 2/1, 3, 7, 8; 3/5, 8, 13; 4/2), dar alteori nu putem fi siguri că s-a modelat, într-adevăr, acest animal și nu altă specie (fig. 2/5, 10, 11; 3/1, 6, 11 etc.)

În toate cazurile animalele au fost redată în picioare, în poziție de repaus; de asemenea, nu poate fi estimată vârsta și nici nu se indică sexul. Cu excepția coamei, rareori se redau alte detalii, doar un cap de cal de la Siret este ornamentat (fig. 5/2); rareori pe corpul cailor s-au făcut linii ori puncte incizate (fig. 3/2, 15), despre a căror semnificație este greu să ne pronunțăm; nici harnașamentul nu este reprezentat.

Piesele sunt de mici dimensiuni, de regulă între 3-5 cm, și nu au – spre deosebire de figurinele antropomorfe (Sîrbu, 1987, p. 114; 1999, p. 51, 52) – canale, orificii, împunsături.

Aparenta lipsă de îndemânare nu indică, în mod cert, nepriceperea modelatorilor, întrucât – în aceeași perioadă – au fost realizate adevărate capodopere în lut, inclusiv reprezentări de cai (Sîrbu, Florea, 2000, fig. 32/2; 52/1; 53/1; 61 etc.).

Tipuri de situri și complexe

Nici o figurină din lut nu s-a găsit în vreun mormânt; doar o piesă din bronz provine dintr-un tumul de la Bujoru (fig. 4/12).

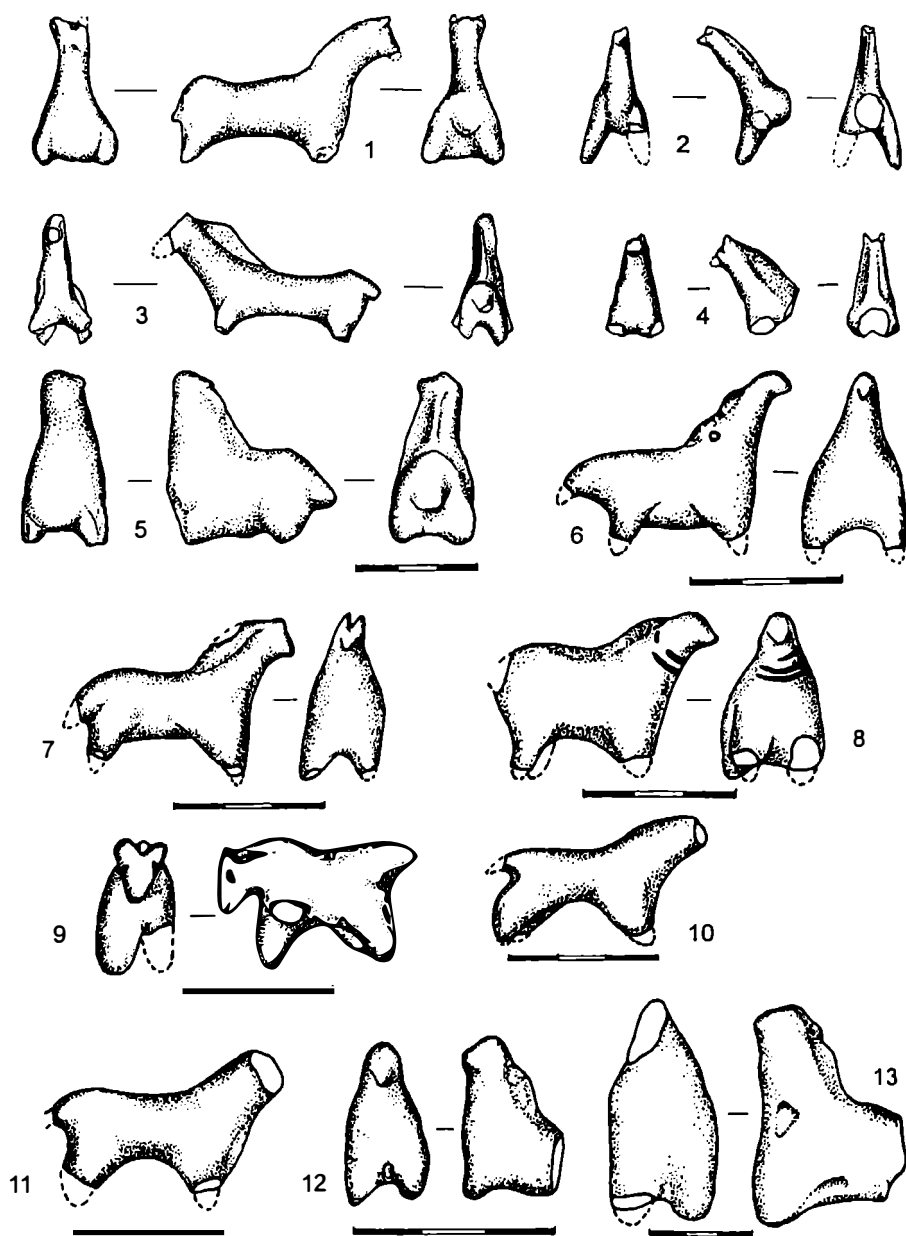
Tot într-un singur caz – în așezarea de la Lechința de Mureș – s-au găsit, într-o groapă adâncă, două vase întregi și 11 figurine zoomorfe ce redau trei mistreți, patru ovine, două capre, un cal și un bour (fig. 4). Doar la Lissičniki s-a apreciat că unele piese s-au găsit în apropierea unui posibil loc de cult; totuși – după opinia noastră – nu este sigură legătura dintre acel posibil loc de cult și figurine. Toate celelalte piese s-au găsit în așezări, în circa jumătate din cazuri în locuințe, uneori în apropierea vetrei.

Asocieri

Acolo unde s-au întreprins cercetări intense s-au găsit, de obicei, mai multe figurine ce redau diferite specii de animale. Nu s-au găsit împreună, în aceeași *trusă*, figurine antropomorfe și zoomorfe.

Posibile semnificații

Reamintim că în analiza noastră dispunem de un număr redus de descoperiri (17) și de figurine (36), că aproape toate piesele au fost găsite în așezări; doar o piesă din bronz provine dintr-un mormânt. De asemenea, aproape toate figurinele se datează

**Fig. 2 – Figurine de cai din lut: 1-5 - Grănicești; 6 - Krivče;
7 - Bedrikovtzi; 8, 12, 13 - Lissičniki; 9 - Zaleski;
10, 11 - Horodnica (după A. László, 1994; J. Maleev, 1989)**

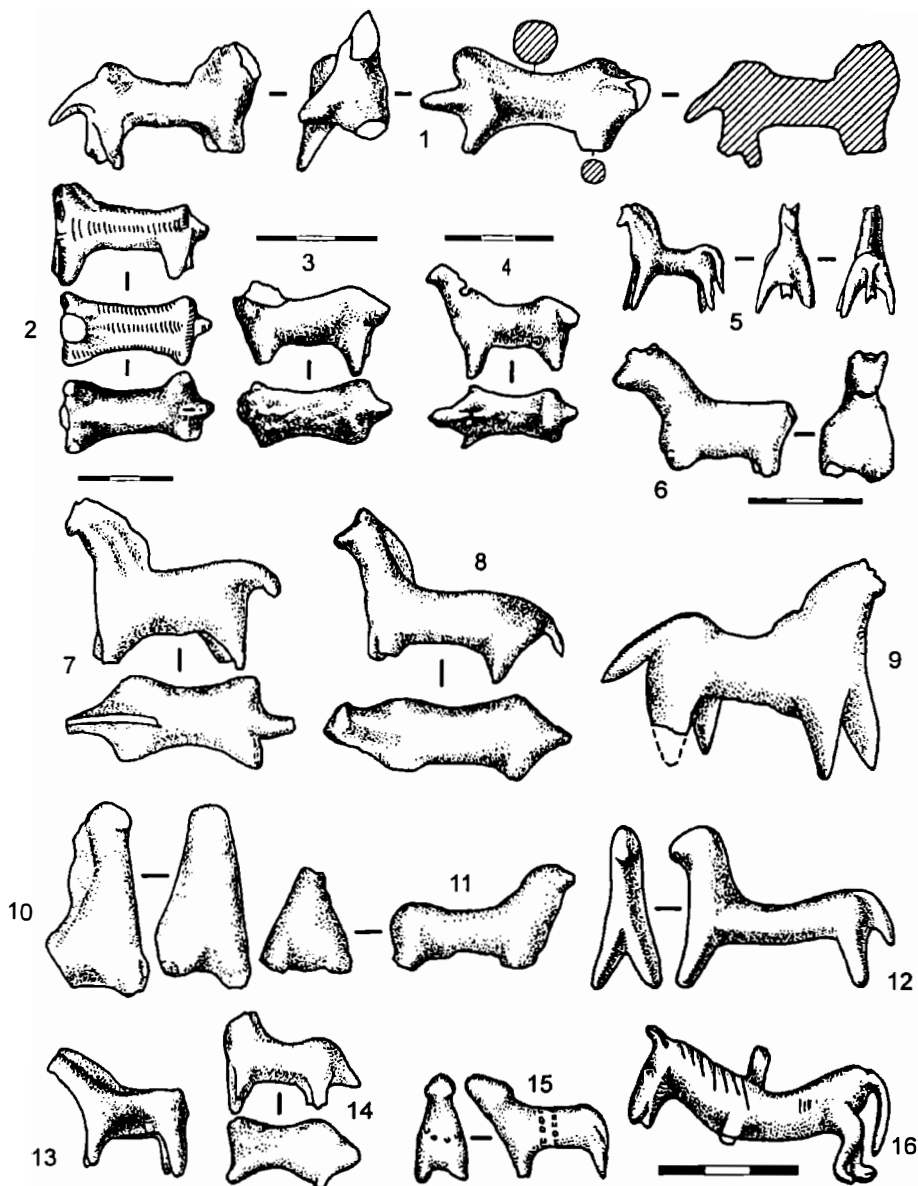

Fig. 3 – Figurine de cai din lut (1-11, 13-15) și bronz (12, 16): 1 - Vărădia;
 2-4 - Rapolt; 5 - Lechința de Mureș; 6 - Hlingeni; 7, 8, 10, 14 - Teleac;
 9 - Căuaș; 12 - Bujoru; 16 - Bâzdâna; 11, 15 - Siret; 13 - Recea
 (după E. Iaroslavschi, A. Ardeu, A. Bălos, 2002; K. Horedt, 1963; O. Levițchi, 1994;
 V. Vasiliev, 1985-1986; N. Iercoșan, 1997; N.V. Goltzeva, M.T. Kașuba, 1995;
 E. Moscalu, C. Beda, 1988; C.M. Tătulea, 1984; C.-N. Ursache, 1999)

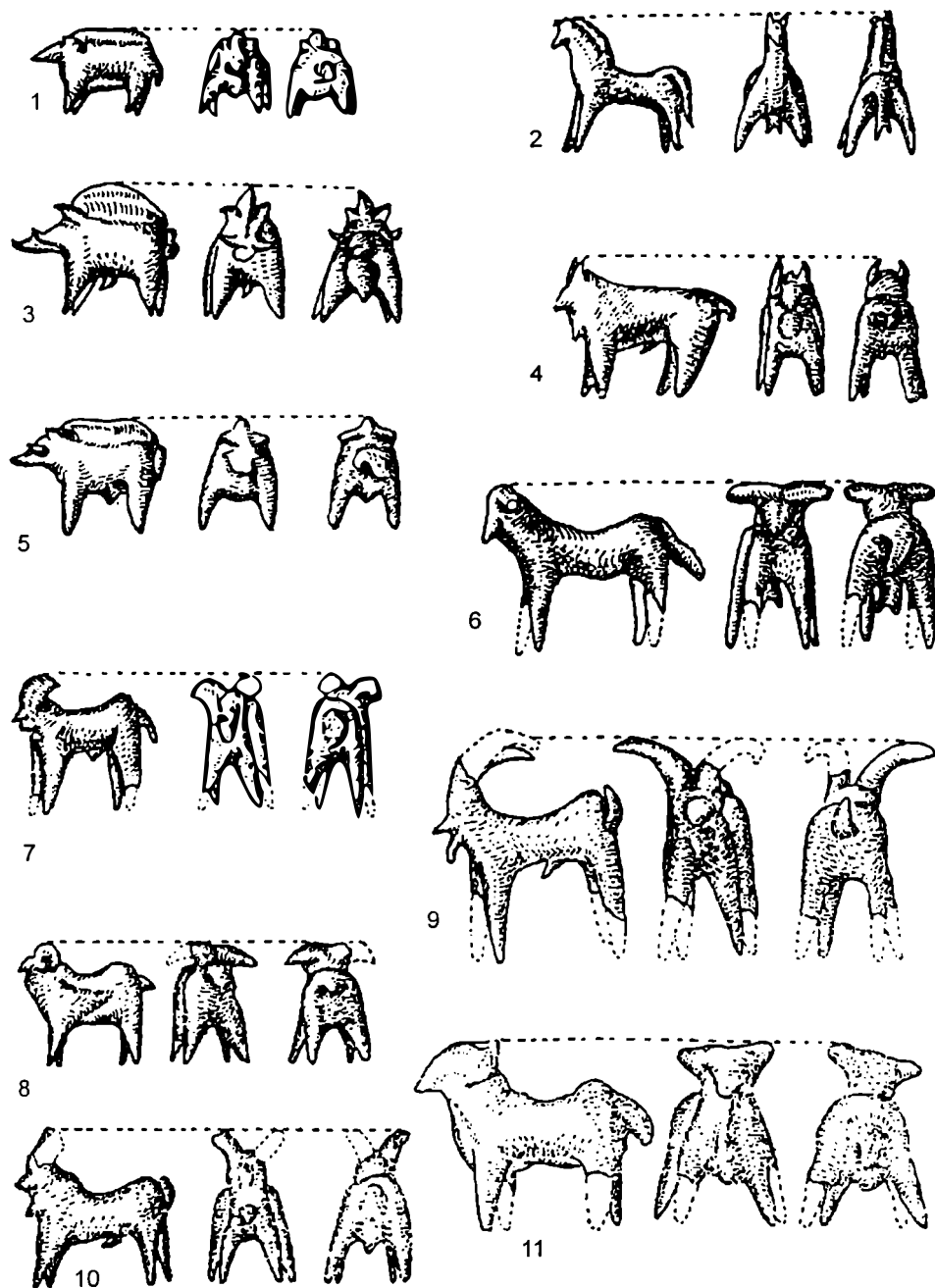

Fig. 4 – 1-11 - figurine zoomorfe de la Lechința de Mureș (după K. Horedt, 1963)

în sec. XI-IX î.Hr. și s-au găsit în aria nordică de locuire a tracilor. Lipsa sau numărul extrem de redus al figurinelor zoomorfe din anumite epoci, zone și culturi arheologice exprimă, probabil, o realitate istorică, nu numai un stadiu de cercetare.

În nici un sanctuar nu s-au găsit figurine zoomorfe sau antropomorfe (Sîrbu, 1999, p. 55, 56), deci nu avem nici o dovadă sigură că ele ar fi putut reprezenta divinități ori că ar fi fost depuse ca *ex voto* pentru acestea. Este adevărat, însă, că s-au descoperit extrem de puține sanctuare din prima epocă a fierului. La Cârlomanești este vorba de alt tip de piese, și anume statuete așezate pe suporturi conice, astfel că ele nu intră în această categorie; oricum, aici nu s-au găsit reprezentări de cai, ci doar, probabil, de cavaleri (Babeș, 1977, p. 319-352).

Figurinele sunt de mici dimensiuni (3-5 cm), fără valențe artistice; de obicei, s-au găsit mai multe figurine ce redau diverse specii de animale, marea majoritate domestice. Niciodată nu s-au găsit împreună, adică în aceeași *trusă*, figurine antropomorfe și zoomorfe.

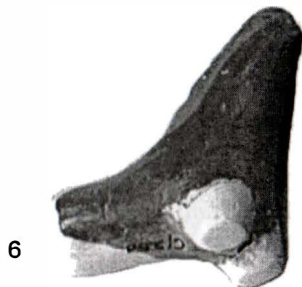
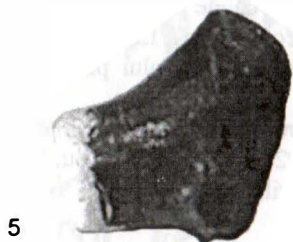
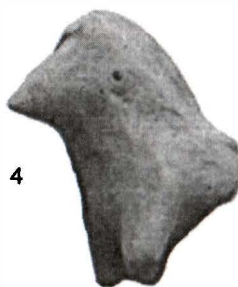
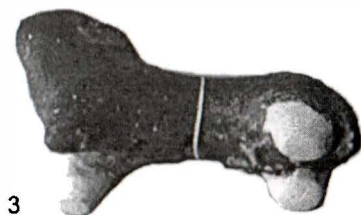
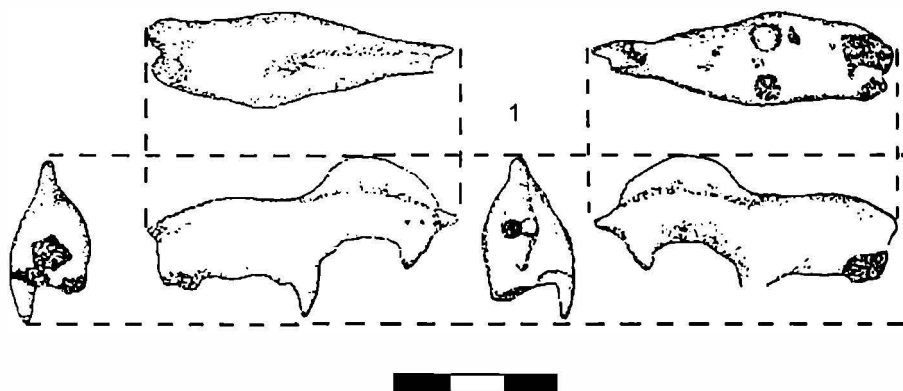
Figurinele zoomorfe n-au canale, orificii, împunsături și nici nu s-au putut observa urme ale unor mutilări ori distrugerii intenționate. În schimb, asemenea urme s-au constatat asupra a numeroase figurine antropomorfe (Sîrbu, 1999, p. 51, 52, 55, 56).

Din sec. XI-VIII î.Hr. se cunosc cca. 30 de descoperiri, cu peste 200 de figurine zoomorfe, reprezentând diferite specii de animale, marea majoritate domestice; ca număr, reprezentările de cai sunt pe locul al treilea, după taurine și ovicaprine (Sîrbu, 2004).

Și în sec. IV î.Hr.-I. d.Hr. aceste caracteristici se mențin, cu două diferențe: sunt mult mai puține descoperiri și piese, iar reprezentările de porci și mistreți sunt mai numeroase (Sîrbu, 1993, p. 62-64, 122-125). Încă nu s-au descoperit figurine din sec. VII-V î.Hr.

Dacă avem în vedere toate caracteristicile descoperirilor de figurine zoomorfe tipuri de situri și complexe, aspectul și asocierile cu alte categorii de piese –, se poate afirma că ele au fost folosite în efectuarea unor practici magice și vrăjitorești privitoare la protecția și fertilitatea turmelor. Lipsa lor din sanctuare sugerează faptul că a fost vorba de practici familiale ale populației de rând, îndeosebi ale comunităților în care creșterea animalelor a avut o pondere deosebită. Desigur, este dificil și riscant a se face diferențieri între practicile magice și religioase la comunitățile de la începutul epocii fierului, dar informațiile de care dispunem par a sugera o asemenea interpretare. Nu poate fi exclusă nici utilizarea lor, în cadru familial, la unele ritualuri religioase. Descoperirile de până acum indică, cu siguranță, doar faptul că ele n-au fost utilizate în edificii publice de cult la care să participe întreaga comunitate. Lipsa figurinelor antropomorfe și zoomorfe din sanctuarele din a doua epocă a fierului pare a întări această ipoteză (Sîrbu, 1993, p. 60-63).

Calul a fost unul din animalele cel mai des reprezentat pe diverse alte tipuri de piese, de toreutică ori vase ceramice (Haimovici, 1992, p. 179-182; Sîrbu, Florea, 2000, *passim*), dar această problemă va fi abordată cu alt prilej.

**Fig. 5 – Figurine de cai: 1 - Popești (după C. Beldiman, 1992);
2-6 - Siret (după A. László, I. Mareș, B. Niculică, M. Ignat, 2003)**

Nr. crt.	Localitatea	Tipul de sit			Materiale		Nr. total de piese	Cronologie (î.Hr.)
		Așezări	Morminte	Gropi izolate	Argilă	Bronz		
1	Bâzdâna	1	-	-	-	1	1	300-201
2	Bedrikontzi	1	-	-	1	-	1	1100-901
3	Bujoru	-	1	-	-	1	1	900-701
4	Căuaș	1	-	-	1	-	1	1100-901
5	Horodnica	1	-	-	1	-	1	1100-901
6	Grănicești	5	-	-	5	-	5	1100-901
7	Hlingeni	1	-	-	1	-	1	1000-801
8	Krivče	1	-	-	1	-	1	1100-901
9	Lechința de Mureș	-	-	1	1	-	1	1000-801
10	Lissičniki	6	-	-	6	-	6	1100-901
11	Popești	1	-	-	1	-	1	1000-801
12	Rapolț	2	-	-	2	-	2	1000-801
13	Reci	1	-	-	1	-	1	1000-801
14	Siret	6	-	-	6	-	6	1100-901
15	Teleac	4	-	-	4	-	4	1000-801
16	Vărădia	2	-	-	2	-	2	1000-801
17	Zalevski	1	-	-	1	-	1	1100-901

Tab. 1 – Figurine de cai din epoca fierului la tracii de la nord de Balcani
(sec. XI î.Hr. - I d.Hr.)

BIBLIOGRAFIE

- Beldiman, 1992 – C. Beldiman, *Noi piese ceramice de plastică din Dacia preromană*, în *Cumidava*, XV-XIX, p. 22-35.
- Horedt, 1963 – K. Horedt, *Hallstattische Tierfiguren aus Lechința de Mureș*, în *Dacia*, NS, VII, p. 527-534.
- Iercoșan, 1997 – N. Iercoșan, *Sondajul arheologic Căuaș-„Sighet”, jud. Satu Mare*. Comunicare susținută la a XXXI-a Sesiune Anuală de Rapoarte Preliminare de Săpături Arheologice, București.
- László, 1983-1984 – A. László, *Un grup hallstattian timpuriu în Podișul Moldovei*, în *Cerc1st*, 14-15, p. 65-84.
- László, 1994 – A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva-Holihrad și Corlăteni-Chișinău pe teritoriul Moldovei*, *BiblThr*, VI, București.
- László, Mareș, Niculică, Ignat, 2003 – A. László, I. Mareș, B. Niculică, M. Ignat, *Siret, jud. Suceava. Punct: Dealul Ruina*, în *CCAR. Campania 2002*, p. 293-295.
- Levițki, 1994 – O. Levițki, *Culturile Hallstattului timpuriu și mijlociu în Moldova*, Chișinău.
- Maleev, 1989 – Iu. Maleev, *Galštatskaja plastika Verhnego Podnestrov'ja*, în *ZFFUK*, XXXIX-XL, Bratislava, p. 77-92.
- Maleev, 1992 – Iu. Maleev, *Kultova halstatska plastika ot leso-stepnogo Podnestrovie*, în *Arheologija Sofia*, p. 13-24.
- Moscalu, Beda, 1988 – E. Moscalu, C. Beda, *Un tumul cu car-cazan votiv aparținând culturii Basarabi*, în *TD*, IX, p. 23-48.
- Sîrbu, 1987 – V. Sîrbu, *Figurinele antropomorfe și zoomorfe traco-geto-dacice din prima și a doua epocă a fierului*, în *Istros*, V, p. 91-157.
- Sîrbu, 1993 – V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Brăila-Galați.
- Sîrbu, 1999 – V. Sîrbu, *Figurinele antropomorfe din prima epocă a fierului descoperite în lumea tracică*, în *Istros*, IX, p. 47-88.
- Sîrbu, 2004 – V. Sîrbu, *Figurinele zoomorfe din prima epocă a fierului descoperite în lumea tracică* (ms).
- Ursache, 1999 – C.-N. Ursache, *On the zoomorphic figurines at the beginning of the Iron Age*, în *SAA*, VI, p. 41-60.
- Vasiliev, 1985-1986 – V. Vasiliev, *Descoperiri arheologice cu semnificație cultică în așezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud. Alba)*, în *AMN*, 22-23, p. 79-90.
- Vasiliev, Aldea, Ciugudean, 1991 – V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac, Cluj-Napoca*.

FIGURINES DES CHEVAUX CHEZ LES THRACES SEPTENTRIONAUX DE L'ÂGE DU FER

Résumé

Dans l'analyse qui suit nous nous sommes heurtés à de nombreuses difficultés, vu que, autant les découvertes (17) que les pièces (36) sont en un nombre tellement réduit. D'un côté, il s'agit des difficultés d'ordre morphologique, et de l'autre, de leurs significations.

Aire géographique

Toutes les pièces que nous connaissons proviennent du nord du Danube, trouvées presque toutes dans des sites situés au nord des Carpates Méridionales. Il est bien probable que ces découvertes reflètent la réalité historique, et non seulement une étape de la recherche, car cette zone géographique a été intensément fouillée (tab. 1).

Chronologie

Sur les 36 pièces en question, 35 datent du XIe-IXe siècles av. J.-C. et seulement une pièce du IIIe-IIe siècles av. J.-C. (tab. 1).

Matériaux, modelage, morphologie

Comme l'on peut observer, 34 figurines sont faites en argile et deux en bronze (tab. 1). En ce qui concerne les 34 figurines en argile, il est bien évident qu'il ne s'agit pas de maladresse, car ce qui intéressait l'artisan n'était pas l'aspect esthétique, mais tout simplement leur destination.

Pour la plupart, il n'est pas facile d'identifier l'espèce de mammifère que l'artisan a voulu modeler. Dans le cas des chevaux, leurs caractéristiques ont été rendues d'une manière suggestive (fig. 2/1, 3, 7, 8; 4/2, 5, 8, 13); il y a aussi des cas où l'on ne saurait être sûr que la figurine représente vraiment cet animal et non pas un autre (fig. 2/5, 10, 11; 3/1, 6).

Toutes les figurines reproduisent des animaux debout, en position de repos; l'âge ne pourrait pas être estimé, tandis que le sexe n'est pas indiqué. On ne rend pas de détails, sauf la crinière; le harnais n'est pas représenté.

Les dimensions des figurines sont assez petites, d'habitude entre 3-5 cm; à la différence des figurines anthropomorphes, il n'y a pas de canaux, orifices ou piqûres.

L'apparente gaucherie expressive n'est pas un indice pour la maladresse des modeleurs, du moment que, dans la même période, ont été créés des véritables chefs-d'œuvre en argile, y compris des représentations des chevaux.

Types de sites et de complexes

Aucune figurine en argile ne se trouvait dans les tombes; une seule pièce en bronze provient du tumulus de Bujoru (tab. 1, fig. 3/16).

Il y a un seul cas – dans l'établissement de Lechința de Mureș – où, dans une fosse profonde, les archéologues ont trouvé deux vases complets et 11 figurines zoomorphes rendant trois sangliers, quatre ovinés, deux chèvres, un cheval et un aurochs (fig. 4). Toutes les autres figurines se trouvaient dans des sites, la moitié des cas, dans les habitations, souvent, près du foyer.

Associations

Là où les fouilles ont été plus intenses, on a découvert plusieurs figurines représentant maintes espèces d'animaux. Ce qui n'est jamais arrivé, ce sont les figurines anthropomorphes et celles zoomorphes dans le même complexe.

Significations possibles

Rappelons le fait que, dans notre démarche, nous avons eu à notre disposition un nombre réduit autant de trouvailles (17) que de figurines (36) et que l'on en a trouvé, avec une exception, dans les établissements. Elles se datent presque toutes aux XIe-IXe siècles av. J.-C. et proviennent de la région septentrionale d'habitation des Thraces. L'absence ou bien le nombre extrêmement réduit de figurines zoomorphes dans certaines zones, époques et cultures archéologiques sont probablement un indice d'une réalité historique, plutôt que d'une étape de la recherche.

On n'a trouvé aucune figurine, soit anthropomorphe ou zoomorphe, dans un sanctuaire, ce qui veut dire qu'il n'y a pas de preuve pour affirmer qu'elles représentent des déités ou bien qu'on les avait déposées comme des *ex-voto* pour celles-ci.

Les figurines zoomorphes n'ont pas de canaux, orifices, piquûres, ni même de traces de mutilations ou destructions intentionnelles. En échange, de telles traces sont faciles à déceler sur les figurines anthropomorphes.

Une trentaine de découvertes comprenant plus de 200 figurines, qui rendent diverses espèces d'animaux, domestiques pour la plupart, datent des XIe-VIIIe siècles av. J.-C.; les chevaux occupent, comme nombre, la troisième place, après les taurins et les ovicapres. Aux IVe siècle av. J.-C. - Ier siècle ap. J.-C. aussi, ces caractéristiques se maintiennent, à deux différences: les découvertes et les pièces sont beaucoup moins nombreuses et il y a plusieurs représentations de porcins et sangliers.

Compte tenu de toutes les caractéristiques des figurines zoomorphes dévoilées – types de sites et complexes, aspect et associations avec d'autres catégories de pièces – nous serions à même d'affirmer leur utilisation dans les pratiques magiques et sorcières faites pour la protection et la fertilité des troupeaux. Leur absence dans les sanctuaires suggère leur emploi dans des pratiques familiales du bas peuple, notamment dans les communautés où l'élevage du bétail occupait une place importante.

Il n'en est pas de même pour le cheval, l'un des animaux le plus souvent représenté sur divers autres types d'objets, de toreutique ou bien de poterie.

Les différents types d'informations – sources écrites, représentations iconographiques, inhumations, figurines – prouvent sans conteste le rôle éminent que ce noble animal a eu dans les mentalités des Thraces.

LÉGENDE DU TABLEAU

Tab. 1 – Figurines de chevaux chez les Thraces du Nord des Balkans (XIe s. av. J.-C. - Ier s. ap. J.-C.).

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1 – Figurines de chevaux chez les Thraces du Nord des Balkans (XIe s. av. J.-C. - Ier s. ap. J.-C.). Légende: 1 – tombes, 2 – établissements; 3 – fosses isolées des XIe - VIIe s. av. J.-C.; 4 – établissements des IIIe - Ier s. av. J.-C. Localités: 1 – Bâzdâna; 2 – Bedrikovtzi; 3 – Bujoru; 4 – Căuaș; 5 – Grănicești; 6 – Hlingeni; 7 – Horodnica; 8 – Krivče; 9 – Lechința de Mureș; 10 – Lissičniki; 11 – Popești; 12 – Rapolț; 13 – Reci; 14 – Siret; 15 – Teleac; 16 – Vărădia; 17 – Zaleski.
- Fig. 2 – Figurines de chevaux en argile: 1-5 – Grănicești; 6 – Krivče; 7 – Bedrikovtzi; 8, 12, 13 – Lissičniki; 9 – Zaleski; 10, 11 – Horodnica (*apud* A. László, 1994; J. Maleev, 1989).
- Fig. 3 – Figurines de chevaux en argile (1-11, 13-15) et en bronze (12, 16): 1 – Vărădia; 2-4 – Rapolț; 5 – Lechința de Mureș; 6 – Hlingeni; 7, 8, 10, 14 – Teleac; 9 – Căuaș; 11 – Bujoru; 16 – Bâzdâna; 11, 15 – Siret; 13 – Recea (*apud* E. Iaroslavschi, A. Ardeu, A. Bălos, 2002; K. Horedt, 1963; O. Levițki, 1994; V. Vasiliev, 1985-1986; N. Iercoșan, 1997; N.V. Goltzeva, M.T. Kașuba, 1995; E. Moscalu, C. Beda, 1988; C.M. Tătulea, 1984; C.-N. Ursache, 1999).
- Fig. 4 – Figurines zoomorphes de Lechința de Mureș (*apud* K. Horedt, 1963).
- Fig. 5 – Figurines de chevaux: 1 – Popești (*apud* C. Beldiman, 1992); 2-6 – Siret (*apud* A. László, I. Mareș, B. Niculică, M. Ignat, 2003).

APARTENENȚA CULTURALĂ A NECROPOLEI TUMULARE HALLSTATTIENE DE LA TRINCA, JUD. EDINEȚ

de Oleg Levițki

Necropola tumulară Trinca-*Drumul Feteștilor* a fost descoperită în anul 1990 și investigată exhaustiv pe parcursul a patru campanii de săpătură (1991, 1994, 1995 și 1999). Inițial, pe baza particularităților constructive ale tumulilor, a ritului și a ritualului funerar practicat, precum și a inventarului, aceasta a fost atribuită grupului podolian de vest și datată în a doua jumătate a secolului al VII-lea - secolul al VI-lea î.Hr.¹; aceeași încadrare cultural-cronologică a fost acceptată și pentru tumulii investigați ulterior².

Necropola de la Trinca reprezintă unul dintre puținele monumente funerare din perioada hallstattiană târzie din spațiul est-carpatic cercetată complet și care oferă informații importante despre ritul și practicile funerare oficiate de comunitățile ce populau Platoul Moldovei de Nord în această perioadă. Stabilirea încadrării culturale a acestui sit va contribui, credem, la clarificarea situației culturale din zonă în perioada hallstattiană târzie, care continuă să rămână insuficient cunoscută.

Situată la circa 700-800 m spre sud de marginea satului, pe un promontoriu înconjurat de un meandru al râului Drăghiște, necropola cercetată se întindea pe panta lină de sud-vest a înălțimii (fig. 1/3). Promontoriul, orientat pe direcția sud-est – nord-vest, are înălțimea relativă de 75 m (245,2 m altitudine absolută). În momentul descoperirii se observau 12 tumuli de dimensiuni mici, dintre care cinci puternic afectați de lucrări agricole. Cel mai bine conservat erau patru tumuli cu înălțimea de 0,5 m. Cele 12 movile, răspândite pe o suprafață de cca. 2 ha, erau aliniate în trei șiruri, pe direcția sud-vest – nord-est (fig. 1/2).

O.G. Levickij, E.N. Savva, L.F. Cioban, *Issledovanie kurgannogo mogil'nika rannego zeleznogo veka u s. Trinca*, în *An. MNIM*, 1, 1992, p. 95-107.

O. Levițki, *Investigațiile arheologice de la Trinca, raionul Edineț, Republica Moldova*, în *CAANT*, 1, 1995, p. 254-256; Idem, *Considerații asupra monumentelor funerare din perioada hallstattiană târzie de pe teritoriul Moldovei*, în *RevArh.*, 2, 1998, p. 34-45; Idem, *Necropola tumulară hallstattiană târzie – Trinca „Drumul Feteștilor” (jud. Edineț)*, în *Funeral Practices as Forms of Cultural Identity (Bronze and Iron Ages)*, Abstracts, Tulcea, 2000, p. 38, 39; O. Levițki, V. Haheu, *Șantierul arheologic Trinca (Republica Moldova)*, în *CAANT*, 2, 1997, p. 176-179.

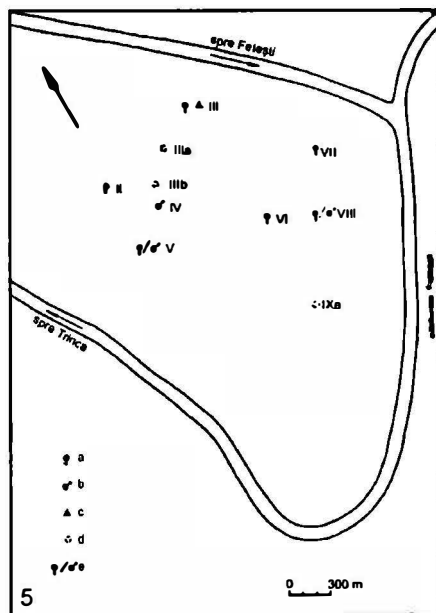
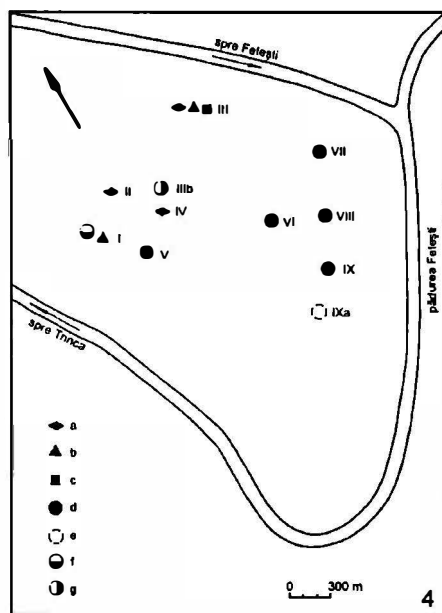
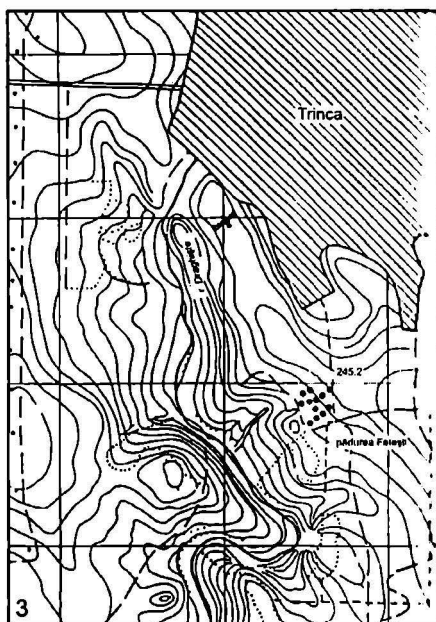
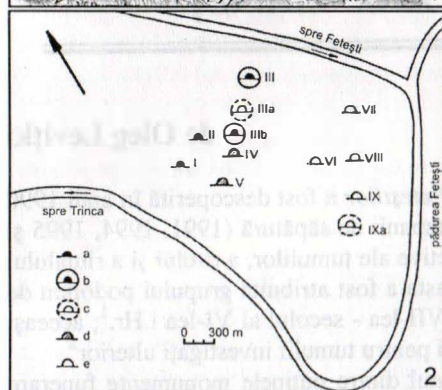
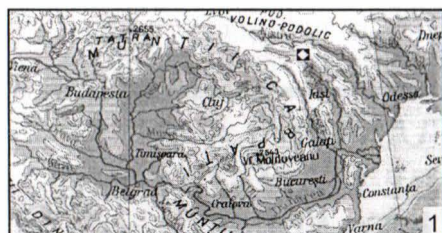

Fig. 1 – 1 - amplasarea necropolei în Europa de SE;

2 - cartarea mormintelor în funcție de perioada cercetării lor;

3 - schița topografică a zonei de amplasare a necropolei;

4 - tipuri de morminte; 5 - cartarea mormintelor în funcție de sexul înhumaților

Tumulii din necropola de la Trinca au, în linii mari, aceeași structură, aparținând tipului cu mantaua construită din piatră și pământ. Locul înmormântării – orizontul antic de călcare – era înconjurat de un ring de formă circular-ovală, cu diametrul cuprins între 5 x 5,2 m (T. IX) și 10 x 10,5 m (T. VIII), amenajat din pietre de calcar de dimensiuni mari, lățimea pavajului fiind de 1-2,2 m. Locul depunerii resturilor funerare și a inventarului era acoperit cu pietre de dimensiuni mici și mijlocii, dispuse în mai multe rânduri, întreaga construcție fiind acoperită cu un strat de pământ; în cazul T. VI și VII depunerea funerară a fost acoperită inițial cu o movilă de pământ. Înălțimea mantalei de piatră varia între 0,4-0,6 m (atingând chiar 0,7 m în cazul tumulilor mai bine păstrați), iar diametrul putea atinge 12-14 m. Fiecare tumul a fost destinat unei singure înmormântări; excepție fac T. I și T. III, care conțineau și câte un mormânt-cenotaf depus în mantaua de piatră.

Atât în cazul incinerăției, cât și al înhumației resturile funerare au fost depuse sub mantaua tumulului, direct pe suprafața orizontului antic. Vestigii ale construcțiilor funerare au fost depistate doar în trei tumuli în care au fost atestate:

- o construcție din lemn și piatră, amenajată la suprafața orizontului antic (în T. IIIb), arsă ulterior; la baza construcției se afla o platformă de lut ars de formă ovală, orientată pe axa sud-nord, înconjurată de șase gropi, dispuse câte două în trei grupe;
- gropi adâncite în lutul galben (pământul steril), de formă ovală-alungită, orientate pe direcția nord-vest – sud-est, amplasate la periferia mantalelor de piatră (T. I și III).

Pentru necropolă este caracteristic biritualismul, raportul dintre incinerăție și înhumație fiind de 7:3.

De regulă, incinerarea defuncțiilor se efectua în afara locului înmormântării, resturile cinerare împreună cu inventarul fiind depuse fie direct pe sol (T. V-IX), fie în urnă (T. III-aglomerarea B); doar în T. IIIb a fost dezvelită o construcție care ar fi putut fi folosită ca rug, înainte de ridicarea tumulului. De asemenea, sunt practicate și incinerări parțiale, caz în care era preferat pentru săvârșirea rituelului chiar locul viitorului tumul (T. I).

Indivizii înhumați au fost depuși direct pe solul antic, după care au fost acoperiți cu mantaua din pietre și pământ a tumulului (T. II-IV). Nu a putut fi stabilită poziția și orientarea defuncțiilor; presupunem că aceștia au fost așezați în poziție chircită pe o parte, cu capul spre nord-vest sau est. Au fost descoperite atât morminte individuale, cât și duble, pentru acestea din urmă fiind greu de stabilit dacă este vorba de înmormântări contemporane sau succesive în timp, chiar reînhumări.

De regulă, tumulii adăposteau câte un singur mormânt, situat central; excepție fac T. I și III, în care s-au descoperit și două morminte-cenotaf, secundare, amplasate periferic.

Ca urmare a investigațiilor arheologice au fost sesizate unele elemente de ritual: în morminte au fost depuse granule de ocră (T. VI) sau groapa a fost presărată cu var sau cretă (T. VI, VII, IX);

uneori sunt depuse ofrande de carne direct în groapa mormântului (T. I), într-o strachină, în mormânt (T. VI), sau pe solul antic (T. III, IV);

inventarul funerar este așezat mai ales în partea de sud a suprafeței ocupate de înmormântarea propriu-zisă, iar uneori resturilor cinerare sunt împrăștiate;

- piese din inventarul care însoțea defunctul au fost descoperite în diferite locuri din manta: în centrul tumulului, împreună cu resturile cinerare (T. V-IX), în imediata apropiere a suprafeței ocupate de resturile funerare, de obicei la sud-sud-est de acestea (T. VI-VIII), acoperite de mantaua de piatră; sau în afara perimetrului mantalei de piatră, în sectorul de sud-est al mantalei de pământ (T. VI, VIII);
- depunerea ofrandelor (în sectorul de sud-est al mantalei de pământ – T. VI, VIII) este adesea ulterioară înmormântării și coincide cu arderea rugurilor pe mantalele de piatră și organizarea banchetului funerar.

Au fost supuși expertizei antropologice doar trei din cei patru indivizi înhumați, stabilindu-se că cele două schelete din T. III au aparținut unor persoane de sex feminin (12, respectiv, 18-21 de ani), iar în T. IV a fost înhumat un individ de sex masculin (40-45 de ani). În lipsa examinării antropologice, atribuirea antropologică a scheletului din T. II s-a efectuat pe criterii culturale; inventarul nu conține arme sau piese de harnașament, de aceea considerăm că este vorba de mormântul unei femei.

Pentru stabilirea sexului indivizilor incinerați au fost luate în considerare diferențele de inventar. Mormântul principal din T. I (incinerație parțială, arme) aparține unui individ de sex masculin; aceeași atribuire poate fi acceptată și pentru mormintele cenotaf din T. I și III. Mormintele din T. VI, VII, în care au fost depuse – alături de piesele de inventar – ofrande de carne, aparțin unor persoane de sex feminin, în timp ce în cazul mormintelor din T. V și VIII inventarul nu permite stabilirea sexului indivizilor. Cu unele rezerve, mormântul din T. IX poate fi considerat ca aparținând unei femei (fig. 1/5).

Ținând cont de particularitățile constructive ale mantalelor, amenajarea construcțiilor sepulcrale, ritul funerar practicat și tipurile de morminte, se poate stabili prezența în cadrul necropolei a două grupuri de morminte, cu trăsături distincte (fig. 1/4). Caracteristicile primului grup (situat spre nord-vest) sunt:

- amenajarea construcțiilor sepulcrale de suprafață, ulterior arse, și a construcțiilor adâncite,
- practicarea biritualismului;
- prezența mormintelor-cenotaf;
- diversitatea tipurilor de morminte – de înhumație, de incinerație, acestea din urmă cu mai multe variante: incinerări incomplete, locul incinerării coincidând cu locul depunerii; incinerări complete, în construcții de lemn ridicate pe locul înmormântării, sau în afara acestuia.

Pentru cel de-al doilea grup (cu monumente situate spre sud-estul spațiului funerar) caracteristice sunt:

- acoperirea resturilor cinerare cu o moviliță de pământ suprapusă de mantaua de piatră și pământ a tumulului;
- practicarea în exclusivitate a incinerațiilor în afara locului înmormântării, cu depunerea resturilor cinerare pe suprafața orizontului antic, fără amenajarea unei construcții funerare.

Se constată că în timp ce primul grup conține atât morminte de bărbați, cât și de femei, cel de-al doilea este format cu precădere din morminte de femei (fig. 1/5).

Inventarul funerar este compus din vase, obiecte de uz comun, arme și piese de podoabă. Ceramica depusă în mormintele de la Trinca, modelată cu mâna, aparține categoriei fine și celei uzuale. Un singur fragment de vas era lucrat la roată (fig. 2/34).

Formele ceramicii fine sunt:

- străchini larg deschise, tronconice, având mai multe variante (a: fig. 2/1, 7, 10; b: fig. 2/2, 8; c: fig. 2/3, 4), unele prevăzute cu mânere-suporturi;
- căni de forme diverse (a: fig. 2/11; b: fig. 2/12), una ornamentată cu o nervură în relief și cu un șir de alveole;
- cupe (a: fig. 2/6; b: fig. 2/9);
- chiupuri;
- pahare (fig. 2/5).

Ceramica de uz comun este reprezentată de mai multe tipuri de vase:

- vase-borcan cu variante diverse (a: fig. 2/13-22; b: fig. 2/23-25, 28; c: fig. 2/26, 27, 29-31), ornamentate sub buză cu brâu alveolat sau continuu, brâu alveolat în asociere cu un șir de găuri complete sau incomplete, brâu alveolat suprapus de un șir de găuri complete, șir de găuri complete sau incomplete, mânere-suporturi;
- vase de tip lealea, cu brâu alveolat pe umăr (fig. 2/33);
- vase de formă globulară (fig. 2/32)

De asemenea, inventarul mormintelor mai cuprindea:

- obiecte de uz comun: cuțite de fier cu profilul longitudinal curb sau drept (fig. 3/16, 17), fragmente de piese de fier corodate (fig. 3/18-20), fusaiolo (fig. 3/21, 22);
- arme: vârfuri de săgeată de os (fig. 3/12-15) și de bronz (fig. 3/9, 10), încheietoare de os pentru tolbă (fig. 3/6), cui din os (fig. 3/5);
- piese de podoabă: mărgelă de sticlă / pastă sticloasă (fig. 4/4-38), mărgică de lut ars (fig. 4/3), mărgică de bronz (fig. 4/2); cercei de bronz în formă de spirală (fig. 3/4, 7; 4/1), ace de bronz în formă de cui (fig. 3/1-3), pandantiv de os ornamentat cu cercuri concentrice dispuse în șiruri verticale (fig. 3/11);
- piese de toaletă: tavă de gresie (fig. 3/8).

Pe baza inventarului funerar, mormintele de la Trinca au fost atribuite intervalului de timp cuprins între mijlocul secolului al VII-lea - primul sfert al secolului al VI-lea î.Hr., care corespunde perioadelor Ha C-D (etapa a III-a a perioadei scitice arhaică)³.

Aparența culturală a necropolei tumulare de la Trinca poate fi determinată prin analiza indicilor etno-culturali, ce țin atât de condițiile de habitat, cât și de sfera arheologică⁴: construcțiile, ritul și ritualul funerar, ceramica (în special sub aspect stilistic), piesele de podoabă. În scopul propus vom recurge la compararea tuturor elementelor menționate cu realitățile atestate în necropolele contemporane din spațiul carpato-dunărean și din zona de silvostepă din bazinul Niprului Mijlociu (în special cu cele din bazinul Nistrului Mijlociu și Superior și Depresiunea Rădăuți).

³ Levițki, *Încadrarea cronologică a necropolei tumulare Trinca „Drumul Feteștilor”, în In honorem Gheorghe Postică*, Chișinău, 2004.

⁴ V.F. Gening, *Arheologiceskaja kul'tura – social'no-istoriceskij organizm – central'naja kategorija poznanija arheologii (k razrabotke teorii arheologiceskoj kul'tury)*, în *Issledovanie social'no-istoriceskikh problem v arheologii*, Kiev, 1987, p. 19.

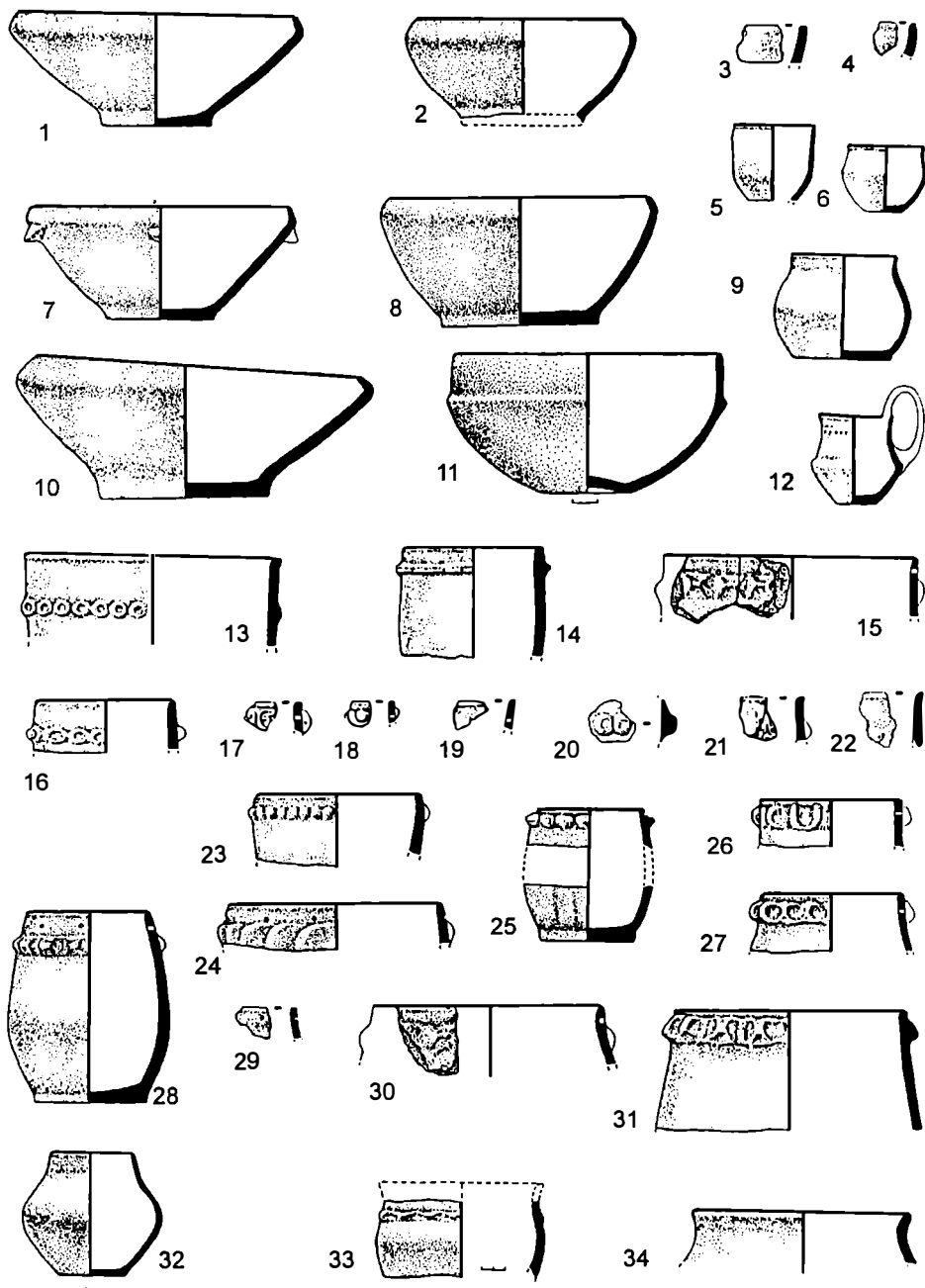

Fig. 2 – 1-34 - tipologia ceramicii

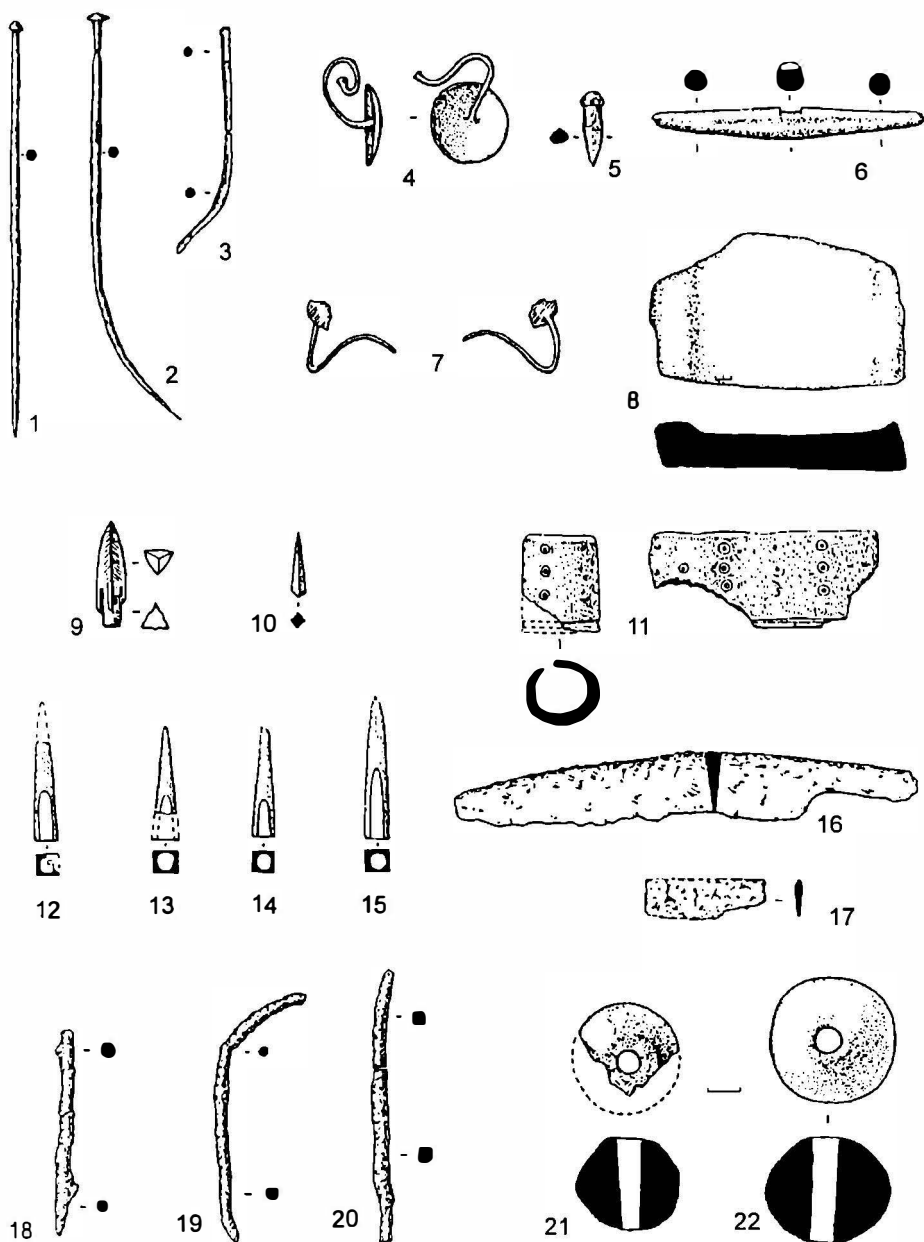

Fig. 3 – Piese de inventar din bronz (1-4, 7, 9, 10),
os (5, 6, 11-15), gresie (8), fier (16-20) și lut ars (21, 22). Scări diferite

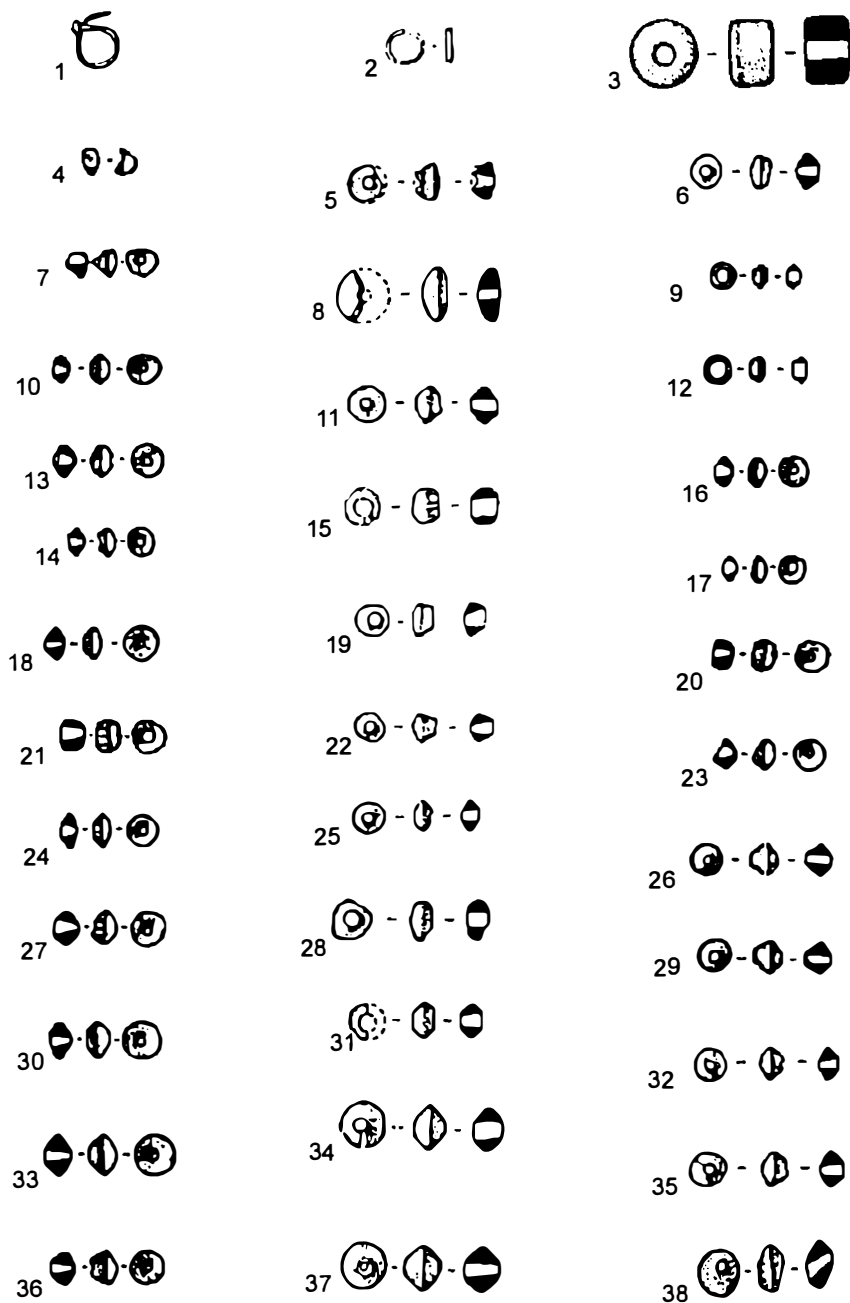

Fig. 4 – Obiecte de podoabă din bronz (1, 2),
lut ars (3) și pastă sticloasă (4-38). Scări diferite

Tipul de monument, amplasarea și structura internă a acestuia, precum și durata de folosire își găsesc cele mai bune analogii în obiectivele funerare ale grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu (cu paralele directe în mediul cultural precedent – Cernyj Les-faza târzie⁵) și în cele din Depresiunea Rădăuți, atribuite recent grupului podolian-moldav⁶. Se pot stabili afinități și cu necropolele culturii Kustanoviče din regiunea Transcarpatică a Ucrainei⁷. Monumentele funerare ale grupului Ferigile-Bârsești din zona Carpaților Meridionali și de Curbură sunt compuse – spre deosebire de necropola de la Trinca – dintr-un număr mult mai mare de tumuli, conținând unul sau mai multe morminte⁸. Sub acest aspect, necropola de la Trinca are analogii și în necropolele scitice arhaice din zona de silvostepă din dreapta Niprului⁹.

Mantalele de piatră și pământ reprezintă o trăsătură specifică a grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu¹⁰, fiind larg răspândite și în spațiul carpato-dunărean (grupul Ferigile-Bârsești, inclusiv necropola de la Gogoșu), dar mai puțin în Depresiunea Rădăuți¹¹. În zona de silvostepă din interfluviul Prut-Nistru construcțiile funerare de acest tip apar sporadic în cadrul culturii Chișinău-Corlăteni (Braniște¹²) și

⁵ I.G. Sovkopljas, *Kurgannij mogil'nik peredskifs'kogo casu na Sredn'omu Dnistri*, în *Arheologichni pam'tki URSSR*, 4, 1952 p. 5, fig. 1; I.G. Sovkopljas, E.V. Maksimov, *Doslidzennja kurgannogo mogil'nika peredskifs'kogo casu na Ceredn'omu Dnistri*, în *Arheologia*, 7, 1952, p. 89, fig. 1; G.I. Smirnova, *Zakrytye peredskifske komplekxy u sela Dnestrovka-Luka, în Drevnie pamjatniki kul'tury na territorii SSSR*, Leningrad, 1982, p. 30.

⁶ M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *SAA*, 7, 2000, p. 331-339.

⁷ I.I. Popovici, *Pamjatniki Kustanovickoj kul'tury*, în *Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja (eneolii, bronză i rannee zelezto)*, Kiev, 1990, p. 158, 159.

⁸ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 9, 15; Al. Vulpe, Eug. Popescu, *Contribution a la connaissance des débuts de la culture geto-dacique dans la zone subcarpatique Vilcea-Argeș (La nécropole tumulaire de Tigveni)*, în *Dacia*, NS, 16, 1972, p. 77; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *Nouvelles découvertes du type Ferigile*, în *Dacia*, NS, 26, 1982, p. 77, 99; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești (reg. Galați, r. Vrancea)*, în *MCA*, 3, 1957, p. 219.

⁹ V.A. Il'inskaja, *Ranneskifske kurgany bassejna r. Tjasmin (VII-VI vv. do.n.e.)*, Kiev, 1975, p. 73, 74; G.T. Kovpanenko, *Kurgany ranneskifskego vremeni v bassejne r. Ros'*, Kiev, 1981, p. 60, 61; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *Pamjatniki skifskego epohi Dneprovskogo-lesostepnogo Pravoberez'ja (Kievo-Cerkasskij region)*, Kiev, 1989, p. 27.

¹⁰ G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskego arhaiki na Srednem Dnestre*, în *Trudy GE* 20, 1979, p. 63; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II – pervoj polovine I tysjacetletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în *Itogi arheologiceskih ekspedicii*, 1989, p. 28.

¹¹ M. Ignat, *Découvertes du Hallstatt tracé dans le département de Suceava*, în *TD*, 1, 1976, p. 106.

¹² O.G. Levickij, *Novyj tip pogrebal'nyh pamjatnikov rannih frakijcev lesostepnoj Moldavii. În Aktual'nye problemy istoriko-arheologiceskih issledovanij*, Kiev, 1987, p. 97, 98; Idem, *Kurgan u s. Branești i nekotorye voprosy pogrebal'nogo obrjada rannegal'statskoj kul'tury lesostepnoj Moldavii*, în *AIM*, V, 1984 g., 1989, p. 137-149.

sunt predominante în cadrul grupului Saharna-Solonceni (Cozia, Saharna)¹³ În zona Nistrului Mijlociu acestea sunt atestate în mediul cultural pre-scitic – cultura Cernyj Les-faza târzie (Luka Vrubleveckaja, Dnestrovka Luka, Mervincy)¹⁴. În spațiul carpato-dunărean mantalele de piatră și pământ încep să fie folosite în perioada a doua a Hallstatt-ului timpuriu (Vârtop¹⁵). Unul din tipurile de tumuli de la Trinca își găsește analogii exclusiv în zona Carpaților Meridionali și de Curbură; aici apar tumuli în care locul depunerii resturilor cinerare se acoperea inițial cu o moviliță de pământ, suprapusă de un strat de pietre și unul de pământ¹⁶.

Ridicarea tumulilor pentru o singură înmormântare este proprie atât grupului podolian de vest din bazinul Nistrului Mijlociu¹⁷, cât și culturii scitice timpurie din zona de silvostepă a Ucrainei¹⁸. În spațiul carpato-dunărean destinație similară aveau doar unii tumuli din cadrul culturii Kustanoviče¹⁹, majoritatea conținând atât morminte principale, cât și secundare²⁰, situație caracteristică și pentru alte grupuri culturale²¹.

În regiunea de nord a Republicii Moldova amenajarea mantalelor de piatră și pământ pentru o singură înmormântare se practica deja în perioada hallstattiană timpurie – tumulul de la Braniște (cultura Chișinău-Corlăteni)²². Cu rare excepții și comunitățile culturii Cozia-Saharna din interfluviul Nistru-Prut ridicau movilele din piatră și pământ pentru un mormânt, dublu sau individual²³. Le fel, unii tumuli cu morminte colective sau individuale din perioada pre-scitică din zona Nistrului Mijlociu – T. 2 și 3 din necropola de la Luka Vrubleveckaja²⁴, T. 1 și 2 de la Mervincy²⁵, T. 1 și 2 din necropola

¹³ O. Levițki, *Culturi din epoca hallstattului timpuriu și mijlociu*, în TD, 15, 1-2, 1994, p. 180, 181; M.T. Kašuba, *Rannee zeležo v lesostepi mezdu Dnestrom i Siretom (kul'tura Cozia-Saharna)*, în *Stratum plus 3, Kul'turnaja antropologija, Arheologija*, 3, 2000, p. 274.

¹⁴ I.G. Sovkopljas, *op.cit.*, p. 89; I.G. Sovkopljas, E.V. Maksimov, *op.cit.*, p. 31, 32; G.I. Smirnova, *O hronologiceskom sootnosenii pamjatnikov tipa Saharna-Solončeny i Zabotin (po materalam kurganov u s. Mervincy na Dnestre)*, în SA, 4, 1977, p. 94-100; Eadem, *Zakrytye predskifskie komplekxy u sela Dnestrovka-Luka*, în *Drevnie pamjatniki kul'tury na territorii SSSR*, p. 31, 32.

¹⁵ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 20.

¹⁶ Al. Vulpe, Eug. Popescu, *op.cit.*, p. 88; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 102-118; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești (reg. Galați, r. Vrancea)*, în MCA, 3, 1957, p. 219.

¹⁷ L.I. Krušel'nickaja, *Kul'tury Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja ranneskifskogo vremeni*, în *Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja (eneolit, bronză și ranee zeležo)*, Kiev, 1990, p. 152.

¹⁸ G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 63; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 28.

¹⁹ G.I. Smirnova, *Kustanovickie kurgany v Zakarpat'e u sela Cernyj Potok*, în ASGE, 20, 1979, p. 51.

²⁰ I.I. Popovici, *op.cit.*, p. 160.

²¹ M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p. 332, 333; Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 22; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești (reg. Galați, r. Vrancea)*, în MCA, 3, 1957, p. 221; D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949-1950)*, în MCA, 2, 1956, p. 453.

²² O.G. Levickij, *Novyj tip pogrebal'nyh pamjatnikov rannih frakijcev lesostepnoj Moldavii*, în *loc.cit.*, p. 97, 98.

²³ M.T. Kašuba, *op.cit.*, p. 268-402.

²⁴ I.G. Sovkopljas, E.V. Maksimov, *op.cit.*, p. 90-92.

de la Bandyševka²⁶. Celelalte complexe tumulare atribuite culturii Cernyj Les (faza târzie) din acest spațiu conțineau mai multe morminte cu caracter diferit, caracteristică ce deosebește ritul funerar pre-scitic de cel scitic timpuriu²⁷. Tumuli din perioada pre-scitică din zona de silvostepă a Ucrainei sunt mai puțin cunoscuți. Dintre cele 19 monumente cunoscute, doar în patru situații un tumul adăpostea o singură înmormântare²⁸ (după catalogul lui S. Skoryj ar fi, de fapt, opt situații din 14 cunoscute²⁹). Tot aici merită amintit și faptul că T. 10 de la Steblevo – unul din rarele complexe funerare tumulare de tip Cernyj Les-faza târzie din bazinul râului Rosi – conținea, de asemenea, o singură înmormântare³⁰.

Construcțiile funerare din lemn și piatră amenajate la suprafața orizontului antic, ulterior arse – așa cum apare structura din T. IIIb de la Trinca –, reprezintă una din caracteristicile ritualului funerar specific grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu³¹, cu cele mai apropiate analogii în cazul tumulilor scitici timpurii din bazinul Niprului Mijlociu și în spații mult mai estice³². Aceste construcții nu își găsesc prototipul în mediul cultural local, ci încep să fie atestate odată cu apariția în regiunile amintite a unui val de populație nomadă din est, respectiv a sciților³³. În zona de silvostepă din dreapta Niprului construcțiile de lemn amenajate la suprafața orizontului antic încep a fi practicate, sporadic, deja în faza finală a perioadei pre-scitice, așa cum sunt atestate în tumulul de la Kvitki, T. 175 de la Konstantinovka (structură arsă) și T. V de la Ryzanovka³⁴.

Gropile săpate de la nivelul orizontului antic, descoperite în T. I și III de la Trinca, au analogii în privința amplasării (la periferia mantalei de piatră) doar în unii

²⁵ G.I. Smirnova, *Kurganyj mogil'nik ranneskifskogo vremeni u sela Dolinjany*, în ASGE, 18, 1977, p. 94-97.

²⁶ S.A. Skoryj, *Kimmerijcy v Ukrainskoj lesostepi*, Kiev, 1999, p. 79, 80.

²⁷ G.I. Smirnova, *O formirovanii pozdnecernoleskoj kul'tury na Srednem Dnestre. Po materialam poselenija Dnestrovka-Luka*, în ASGE, 25, 1984, p. 55; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II – pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în loc.cit., p. 25-28.

²⁸ G.T. Kovpanenko, op.cit., p. 58, 59.

²⁹ S.A. Skoryj, op.cit., p. 12.

³⁰ V.I. Klocko, S.A. Skoryj, *K issledovaniju pozdnecernoleskogo pogrebal'nogo obrjada*, în RA, 4, 1993, p. 56.

³¹ G.I. Smirnova, *Scodo pohoval'nogo harakteru rann'oskif'kih pam'jatok poblizu sil Dolinjani, Novosilki, Bilousivki*, în Arheologija, 23, 1977, p. 3-10.

³² Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II – pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în loc.cit., p. 28; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v bassejne Srednego Dnestra v konce II – pervoj polovine I tysjaceletija do n.e.*, Dissertacija na soiskanii ucennoj stepeni doktora ist. nauk, Kiev, 1990, p. 26, 27.

³³ A.I. Terenozkin, *Predskifskij period na Dneprovskom Pravoberez'e*, Kiev, 1961, p. 46; V.A. Il'inskaja, op.cit., p. 168-171; G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskoj arhaiiki na Srednem Dnestre*, în loc.cit., p. 65; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II – pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în loc.cit., p. 25-29.

³⁴ S.A. Skoryj, op.cit., p. 13.

tumuli din necropola culturii Kustanoviče de la Kolodnoe II, din regiunea Transcarpatică a Ucrainei³⁵, iar în ceea ce privește particularitățile constructive, orientarea și destinația, în M. 10 din necropola plană de la Ferigile, din zona Carpaților Meridionali³⁶.

Biritualismul, atestat în necropola de la Trinca, era practicat în cadrul mai multor formațiuni culturale, atât carpato-dunărene, cât și scitice timpurii din bazinul Niprului Mijlociu, care utilizau necropolele tumulare și plane, cu specificarea că predominarea incinerățiilor asupra înhumațiilor (7:3 la Trinca) este caracteristică numai pentru grupul podolian de vest³⁷. În acest context vom mai menționa că în zona de silvostepă din interfluviul Nistru-Prut practicarea biritualismului este atestată încă în necropolele hallstattiene timpurii de tip Saharna-Solonceni, în care majoritatea covârșitoare o constituie înhumațiile, incinerățiile reprezentând numai 7% din numărul de complexe cunoscute³⁸. Situația se schimbă radical în perioada hallstattiană mijlocie, când în necropolele culturii Șoldănești-Basarabi, din 39 de morminte numai unul este de înhumație. În perioada următoare, în cadrul culturii getice timpurii, predomină – de asemenea – incinerăția, raportul fiind de 38:16³⁹. În silvostepa din dreapta Niprului înmormântările săvârșite conform ambelor rituri (înhumare și incinerare) sunt cunoscute începând din epoca bronzului. În cadrul culturii Belogradovka predomină înhumațiile⁴⁰, incinerățiile fiind atestate doar sporadic. De exemplu, în necropola plană de la Zaloma (bazinul râului Tjasmin) doar două din cele 14 morminte sunt de incinerăție⁴¹. În perioada culturii Cernyj Les ponderea incinerățiilor crește⁴², ele fiind descoperite atât în bazinul Nistrului Mijlociu (T. 6 și 8 de la Luka Vrubleveckaja⁴³, T. 1 de la Dnestrovka Luka⁴⁴), cât și a Niprului⁴⁵. În cadrul culturii Cernyj Les și în etapa finală a perioadei pre-scitice predomină înhumațiile⁴⁶.

Obiceiul incinerării defuncților în afara locului înmormântării, frecvent practicat în necropola de la Trinca, a avut o răspândire vastă în perioada hallstattiană târzie-scitică timpurie. Depunerea resturilor funerare împreună cu inventarul direct pe

³⁵ G.I. Smirnova, K.V. Bernjakovici, *Proishozhdenie i hronologija pamjatnikov Kustanovickogo tipa Zakarpat'ja*, în *ASGE*, 7, 1965, p. 106-109, fig. 1, 2, 4.

³⁶ Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 187, fig. 23.

³⁷ A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, *MIA*, 64, 1958, p. 40; G.I. Smirnova, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e. i ego zapadnye sosedi*, în *Actes du Ier CIT*, 1980, p. 243; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 152, 153; M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p. 332, 333.

³⁸ M.T. Kašuba, *op.cit.*, p. 279.

³⁹ V.L. Lapusnjan, *Rannie frakijcy X - nacala IV v. do n.e. v lesostepnoj Moldavii*, Chișinău, 1979, p. 41, tab. 5.

⁴⁰ A.I. Terenozkin, *op.cit.*, p. 46.

⁴¹ N.M. Bokij, *Gruntovij mogil'nik u s. Zalomy*, în *Kimmerijcy i skify, Tezisy dokladov Vsesojuznogo seminara, posvjascennogo pamjati A.I. Terenozkina*, Kirovograd, 1987, p. 23.

⁴² A.I. Terenozkin, *op.cit.*

⁴³ I.G. Sovkopljaj, E.V. Maksimov, *op.cit.*, p. 102, 113, fig. 11, 12, n. 1.

⁴⁴ G.I. Smirnova, *Zakrytye predskifskie komplekсы u sela Dnestrovka-Luka*, în *loc.cit.*, p. 34.

⁴⁵ A.I. Terenozkin, *op.cit.*, p. 44, 45; V.I. Kločko, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 56.

⁴⁶ G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 59; S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 13, 14.

solul antic este atestată doar în necropola Cașvana-Codru, din întreaga regiune populată de comunitățile grupului podolian de vest⁴⁷. Sporadic, acest tip de înmormântare este cunoscut și în regiunea Transcarpatică a Ucrainei, în cultura Kustanoviče⁴⁸. Depunerea resturilor cinerare și a inventarului direct pe nivelul antic era practicat cu precădere de comunitățile tracice din zona Carpaților Meridionali și de Curbură⁴⁹, obicei care în acest spațiu continuă tradiția hallstattiană timpurie din necropola tumulară Vârtop-Ploșșor⁵⁰. Resturile incinerățiilor (efectuate în afara locului înmormântării) depistate în tumulii scitici timpurii erau depuse în gropi⁵¹. Obiceiul incinerării defuncților într-un loc diferit de cel ales pentru înmormântare și depunerea resturilor oaselor calcinate împreună cu inventarul direct pe sol era practicat, sporadic, și de unele comunități a culturii Cernyj Les (faza târzie) din bazinul râului Rosi, din zona de silvostepă din dreapta Niprului – T. 10 de la Steblev, datat în secolul VIII î.Hr.⁵².

Depunerea resturilor cinerare în urne, înregistrată într-un singur caz la Trinca, este cunoscută în cadrul grupului podolian de vest numai în tumul de la Kačanovka și în T. 1 de la Loevcy⁵³. O frecvență sporadică înregistrează și în cadrul culturii Vekerzug⁵⁴. Obiceiul este mai des întâlnit în practicile funerare ale culturii Kustanoviče⁵⁵ și la comunitățile grupului Ferigile-Bârsești⁵⁶, înmormântările din necropola de la Gogoșu sunt exclusiv de acest tip⁵⁷. În zona de silvostepă din dreapta Niprului depunerea resturilor cinerare în vase-urne sau gropi-urne special săpate în podeaua camerei funerare este atestată în tumulul scitic timpuriu de la Perepjatichă⁵⁸. Incinerarea defuncților în afara

⁴⁷ M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p. 333.

⁴⁸ I.I. Popovici, *op. cit.*, p. 159; I. Popovici, *Kustanovic'ka grupa pam'jatok*, în *Pam'jati gal'stat'skogo periodu meziric'ca Visli, Dnistra i Prip'jati*, Kiev, 1993, p. 265; G.I. Smirnova, *Kustanovickie kurgany v Zakarpat'e u sela Cernyj Potok*, în *loc.cit.*, p. 51.

⁴⁹ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 20-23; Al. Vulpe, Eug. Popescu, *op.cit.*, p. 78, 79; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 102, 110; Gh. Călotoiu, I. Mocioi, V. Marinoiu, *Mărturie arheologice în Gorj, Târgu-Jiu*, 1987, p. 85; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești-Vrancea (r. Vrancea, reg. Galați)*, în *MCA*, 3, 1957, p. 355; Idem, *Săpăturile de la Bîrsești (r. Vrancea, reg. Galați)*, în *MCA*, 6, 1959, p. 231; Idem, *Săpăturile de la Bîrsești (r. Vrancea, reg. Galați)*, în *MCA*, 7, 1961, p. 203.

⁵⁰ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 28.

⁵¹ V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 85; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 70.

⁵² V.I. Klocko, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 54-64.

⁵³ T. Sulimirski, *Scytowe na zachodniem Podolu*, Lwow, 1936, p. 84; A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 41; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 140.

⁵⁴ E. Jerem, *Skifskij period v vostočnoj Vengrii*, în *Arheologija Vengrii, konec II tysjaceletija do n.e. - I tysjaceletie n.e.*, Moscova, 1986, p. 176; A.I. Meljukova, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *Stepi evropejskoj casti SSSR v skifo-sarmatskoe vremja*, Moscova, 1989, p. 90.

⁵⁵ I.I. Popovici, *op.cit.*, p. 159; I. Popovici, *op.cit.*, p. 265.

⁵⁶ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 22, 23; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești (r. Vrancea, reg. Galați)*, în *MCA*, 7, 1961.

⁵⁷ D. Berciu, E. Comșa, *op.cit.*, p. 410 și urm.

⁵⁸ G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 34; S.A. Skorij, *Kurgan Perepjatiha*, Kiev, 1990, p. 12, 13.

locului înmormântării și depunerea resturilor cinerare în urne cu sau fără capac ori în necropole plane constituie caracteristicile definitorii ale culturilor hallstattiene timpurii cu ceramica canelată de tip Chișinău-Corlăteni și Gáva-Holihrad din spațiul est-carpatic⁵⁹. Necropola de la Volovăț-Dealul Burlei, din aria grupului Grănicești, era constituită din tumuli care conțineau 1, 5 sau 15 morminte de incinerare în urne, recipientele fiind așezate cu gura în jos⁶⁰. Obiceiul depunerii urnei cu gura în jos în spațiul est-carpatic persistă și în perioadele hallstattiană mijlocie (necropola plană de la Söldănești⁶¹) și târzie (necropola tumulară de la Bârsești⁶² și mormântul de incinerare de la Ciurelu, lângă București⁶³). În zona Nistrului Mijlociu depunerea resturilor funerare în urne este atestată sporadic și în unele obiective funerare de tip Cernyj Les târziu – T. 6 și 8 din necropola Luka Vrubleveckaja⁶⁴ și T. 1 din necropola Dnestrovka Luka⁶⁵. Urna din T. 6 de la Luka Vrubleveckaja era depusă pe o lespede de piatră, cu gura în jos, similar celor din necropola de la Volovăț. În zona de silvostepă din dreapta Niprului, în mediul cultural Belogradovka-Cernyj Les, astfel de morminte de incinerare cu urne (vase de tip *lalea*) au fost descoperite întâmplător în apropierea localităților Motovilovka și Trojanov⁶⁶. Mormântul de incinerare din apropierea cetății culturii Cernyj Les de la Poludnevka cuprindea, de asemenea, un vas de tip *lalea* așezat cu gura în jos⁶⁷. În același mod era depusă și urna ce conținea resturi cinerare din mormântul 2 (secundar) din T. 2, grupul XV de la Veseloe (regiunea Dnepropetrovsk, în stânga Niprului), atribuit orizontului Cernyj Les timpuriu; urna, un chiup de dimensiuni mari, era abundent presărată cu praf de cretă și acoperită cu un schelet de bovină⁶⁸.

Cel mai frecvent practicat ritual al comunităților din grupul podolian de vest⁶⁹ și al celor scitice timpurii din bazinul Niprului Mijlociu⁷⁰ era incinerarea defuncților chiar

⁵⁹ A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați, BiblThr*, VI, București, 1994, p. 57, 58, 108-110; O. Levițki, *Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpați, BiblThr*, VII, București, 1994, p. 64-72.

⁶⁰ M. Ignat, *Necropola tumulară hallstattiană de la Volovăț-Dealul Burlei*, în *Suceava*, V, 1978, p. 107 și urm.; A. László, *op.cit.*, p. 58-61.

⁶¹ A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 66-68.

⁶² S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești (r. Vrancea, reg. Galați)*, în *MCA*, 6, 1959, p. 232.

⁶³ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 95.

⁶⁴ I.G. Sovkopljaj, E.V. Maksimov, *op.cit.*, p. 102, 103, n. 1.

⁶⁵ G.I. Smirnova, *Zakrytye predskifskie komplekxy u sela Dnestrovka-Luka*, în *loc.cit.*, p. 34.

⁶⁶ A.I. Terenozkin, *op.cit.*, p. 45.

⁶⁷ *Ibidem*; V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 74-79.

⁶⁸ V.A. Romsco, *Nekotorye osobennosti pogrebal'nogo obrjada cernolesskoj kul'tury Levoberez'ja Dnepra*, în *Problemy arheologii Podneprov'ja*, Dnepropetrovsk, 1984, p. 107, fig. 1/7; Idem, *Pozdnij bronzovyj vek v pogranic'e lesostepi i stepi levobereznj Ukrainy (XII-X vv. do n.e.)*, Dnepropetrovsk, 1995, p. 54, fig. 22/4, 5.

⁶⁹ A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 41; G.I. Smirnova, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e. i ego zapadnye sosedi*, în *loc.cit.*, p. 236; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 152, 153.

⁷⁰ V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 84, 85; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 70; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 34.

pe locul viitorului tumul, direct pe nivelul antic de călcare sau în construcții de suprafață. Același obicei funerar era practicat mult mai rar în cadrul culturii Kustanoviče⁷¹, și doar sporadic în cadrul culturii Vekerzug⁷², fiind atestat doar în cazuri izolate în necropolele grupului Ferigile-Bârsești (Ferigile – T. 150⁷³ și Bârsești – T. XVII⁷⁴).

Incinerările incomplete, de tipul celei descoperite în T. 1 de la Trinca, au fost atestate în tumulii de la Gorodnica, Bilce Złote și Bratysev⁷⁵ – în aria grupului podolian de vest – și în necropola Csanytelek⁷⁶, aparținând culturii Vekerzug. Ritualul arderii incomplete era practicat ceva mai frecvent de către comunitățile scitice timpurii din bazinul Niprului Mijlociu⁷⁷. În zona de silvostepă dintre Nistru și Nipru acest obicei este atestat și pentru perioada pre-scitică⁷⁸, rezidând din tradiția locală mai veche⁷⁹.

Înhumațiile individuale, duble, succesive sau re-înhumările, toate în poziție chircită pe o parte, orientate spre est sau nord-vest, depuse direct pe nivelul antic de călcare, acoperite cu o manta din pietre și pământ, au cele mai apropiate analogii în practicile funerare ale comunităților grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu⁸⁰ și ale celor scitice timpurii din bazinul Niprului Mijlociu⁸¹. Asemănări ceva mai vagi au mormintele de înhumăție de la Trinca cu cele descoperite în necropolele plane ale grupului scitic din Transilvania⁸² și în cele ale culturii Vekerzug⁸³. În zona de silvostepă din spațiul carpato-nistean – cu excepția culturii Cozia-Saharna, pentru care înhumățiile în poziție chircită pe o parte, orientate spre sud-est și est, constituie parametrul definitoriu al ritului funerar⁸⁴ – comunitățile Hallstatt-ului timpuriu și mijlociu practicau ritul incinerării. În același timp, ritul înhumăției în poziție chircită pe o parte – atât în necropolele plane, cât și tumulare la nivelul orizontului antic – este un

⁷¹ G.I. Smirnova, K.V. Bernjakovic, *op.cit.*, p. 91; G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskoj arhaiiki na Srednem Dnestre*, în *loc.cit.*, p. 51.

⁷² A.I. Meljukova, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *loc.cit.*, p. 90.

⁷³ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 75, 78.

⁷⁴ S. Morintz, *Săpăturile de la Bârsești (r. Vrancea, reg. Galați)*, în *MCA*, 6, 1959, p. 232.

⁷⁵ A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 41.

⁷⁶ Eadem, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *loc.cit.*, p. 89.

⁷⁷ G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 70; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 34.

⁷⁸ V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 78; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 58-60; S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 11-17.

⁷⁹ O. Levițki, *Lumea tracică și masivul cultural nord-pontic în perioada hallstattiană timpurie (secolele XII-X î.e.n.)*, Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, 2002, p. 28, 30.

⁸⁰ A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 40; G.I. Smirnova, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e. i ego zapadnye sosedi*, în *loc.cit.*, p. 236; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 152-153.

⁸¹ V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 79-88; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 68-70; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 34-35.

⁸² V. Vasiliev, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980, p. 42-49.

⁸³ E. Jerem, *op.cit.*, p. 176-178; A.I. Meljukova, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *loc.cit.*, p. 89.

⁸⁴ M.T. Kašuba, *op.cit.*, p. 275.

obicei local în zona de silvostepă dintre Nistru și Nipru, propriu comunităților de tip Belogradovka, Cernyj Les – perioada timpurie și târzie⁸⁵.

Obiceiul construirii mormintelor-cenotaf, practicat în preistorie într-un diapazon cultural-cronologic vast, nu are analogii în perioada hallstattiană târzie-scitică timpurie, așa cum este documentat în necropola de la Trinca. De obicei, astfel de morminte sunt reprezentate prin tumuli aparte sau morminte de sine-stătătoare în necropolele plane. Amplasarea mormintelor-cenotaf în mantaua de piatră a tumulilor este atestată doar în necropolă de la Ferigile⁸⁶. În necropola plană din aceeași localitate găsim analogii și pentru gropile în care au fost efectuate mormintele-cenotaf de la Trinca⁸⁷.

Depunerea ofrandei de carne, așa cum apare în toate categoriile de morminte cercetate la Trinca, reprezintă un obicei funerar ce ține de tradițiile epocii bronzului, considerat a fi de origine estică⁸⁸. Cu excepția culturii Kustanoviče, acesta era practicat de comunitățile tuturor culturilor și grupurilor culturale hallstattiene târzii din spațiul carpato-dunărean și din zonele de stepă și silvostepă din nordul Mării Negre⁸⁹. Tot origine estică îi este atribuită și asocierii ofrandei de carne cu un cuțitaș de fier (așa cum apare documentat la comunitățile grupului podolian de vest⁹⁰ și la grupul scitic din Transilvania⁹¹), precum și obiceiul depunerii în morminte a tăvilor de gresie împreună cu granulele de coloranți naturali⁹².

Inventarul funerar depistat în tumulii de la Trinca este unul obișnuit pentru complexele funerare din perioada hallstattiană târzie, atât din punct de vedere al categoriilor componente, cât și al modurilor de amplasare. Dar, dacă amplasarea pieselor de inventar în centrul tumulului, împreună cu resturile cinerare, sau printre oasele scheletelor (incinerări incomplete și înhumații), acoperite de mantaua de piatră, este

⁸⁵ A.I. Terenozkin, *op.cit.*, p. 45; V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 74-79; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 58-60; G.I. Smirnova, *O formirovanii pozdnecernolesskoj kul'tury na Srednem Dnestre. Po materialam poselenija Dnestrovka-Luka*, în ASGE, 25, 1984, p. 55; Eadem, *Kul'turno-istoričeskie procesy v Prikarpat'e v konce II - pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în *loc.cit.*, p. 28; L.I. Krušel'nickaja, Ju. N. Maleev, *Plemena kul'tury frakijskogo gal'stata (Gáva-Goligrady)*, în *Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja (eneolit, bronză i ranee zelezto)*, Kiev, 1990, p. 126.

⁸⁶ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 23, 35, 36.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 187, fig. 23.

⁸⁸ T. Kemenczei, *Predskifskaja epoha v vostočnoj Vengrii*, în *Arheologija Vengrii, konec II tysjaceletija do n.e. - I tysjaceletie n.e.*, Moscova, 1986, p. 144, 145, 151-153; O. Levițki, *Lumea tracică și masivul cultural nord-pontic în perioada hallstattiană timpurie (secolele XII-X î.e.n.)*, p. 22.

⁸⁹ A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 42; V. Vasiliev, *op.cit.*, p. 50-53; E. Jerem, *op.cit.*, p. 180; D. Nicolaescu-Plopșor, W. Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975, p. 31-48; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 100, 101; D. Berciu, E. Comșa, *op.cit.*, p. 417, 450; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 35, 40.

⁹⁰ G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskoj arhaiiki na Srednem Dnestre*, în *loc.cit.*, p. 63.

⁹¹ V. Vasiliev, *op.cit.*, p. 53.

⁹² V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 155.

caracteristic pentru mai multe culturi sau grupe culturale din perioada hallstattiană târzie, prezența a două grupe de inventar – una acoperită de mantaua de piatră, iar alta în afara ei – este atestată numai în unii tumuli din necropolele grupului Ferigile⁹³. Obiceiul depunerii ofrandelor într-un moment ulterior înmormântării are, de asemenea, paralele doar în zona Carpaților Meridionali (necropolele Ferigile,⁹⁴ Tigveni-Babe⁹⁵ și Cepari-Toplița⁹⁶).

Arderea unor ruguri pe mantalele de piatră amenajate pe locul depunerii resturilor cinerare aduse de la locul incinerării propriu-zise și organizarea banchetului funerar erau practicate atât de comunitățile grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu⁹⁷, cât și de cele scitice timpurii din zona de silvostepă din dreapta Niprului⁹⁸.

Referindu-ne la materialul ceramic, menționăm că acesta prezintă caracteristici tehnologice proprii în general vaselor utilizate în perioada hallstattiană târzie-scitică timpurie din Europa Centrală și de Sud-Est. Pentru comunitățile din perioada și spațiul nominalizat sunt comune, cu rare excepții, și tipurile morfologice și de ornamentare ale ceramicii fine, cu precădere de origine carpato-dunăreană, dar cu o arie mult mai mare de răspândire. De aceeași tradiție sunt și unele elemente de ornamentare a ceramicii de uz comun (mânerele-suporturi, proeminențele conice simple sau dispuse în pereche etc.). Pentru stabilirea apartenenței culturale a necropolei de la Trinca mult mai importante sunt, tipurile ceramicii de uz comun și, în primul rând, elementele ornamentale (compozițiile formate de ele, precum și locul amplasării lor pe corpul vasului). Principalele tipuri de decor pentru vasele-borcan sunt brăul alveolat, perforații complete, împunsături, simple sau în compoziții (de tipul brău alveolat suprapus de perforații incomplete; brău alveolat în asociere cu un șir de împunsături aplicate din exterior sau cu un șir de perforații complete amplasate sub margine, ori puțin mai jos). Acestea constituie motivele de ornamentare predominante pe vasele comunităților care populau zona Nistrului Mijlociu și Superior, Bugului de Sud, Niprului Mijlociu⁹⁹, cu paralele directe în mediul cultural precedent – Cernyj Les-faza

⁹³ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 25; Al. Vulpe, Eug. Popescu, *op.cit.*, p. 79, 80.

⁹⁴ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 117, 118.

⁹⁵ Al. Vulpe, Eug. Popescu, *op.cit.*, p. 109; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 95.

⁹⁶ Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 90.

⁹⁷ A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni na Srednem Dnestre*, în *KSIIMK*, 51, 1953, p. 60; G.I. Smirnova, *O hronologiceskom sootnosenii pamjatnikov tipa Saharna-Solonceny i Zabolit (po materialam kurganov u s. Mervincy na Dnestre)*, în *loc.cit.*, p. 38.

⁹⁸ G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 73; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 36; B.S. Ol'hovskij, *Pogrebal'no-pominal'naja obrjadnost' naselenija stepnoj Skifii (VII-III vv. do n.e.)*, Moscova, 1991, p. 176-178.

⁹⁹ A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*; G.I. Smirnova, *Severinovskoe gorodisce (po materialam Jugo-Podol'skoj ekspedicii 1947-1948, 1953 gg.)*, în *ASGE*, 2, 1961; Eadem, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e. i ego zapadnye sosedii*, în *loc.cit.*; Eadem, *Nemirovskoe gorodisce v hronologiceskoj sheme skifskoj arhaiki Severnogo Pricernomor'ja*, în *Severnoe Pricernomor'e: ot eneolita k anticnosti*, Tiraspol, 2002; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*

târzie și Vysock¹⁰⁰. Prototipuri în același mediu cultural au și vasele de tip *lalea* ornamentate pe umăr cu brâu alveolat¹⁰¹. Vasele scunde, globulare, cu gâtul conic, buza neevidențiată și fundul plat sunt de tradiție Lausitz¹⁰².

În privința pieselor de podoabă, pentru stabilirea încadrării culturale a necropolei de la Trinca relevante sunt piesele precum cerceii, acele de bronz. Cerceii de bronz în spirală, cu unul din capete în formă de măciulie conică sau pălărioară rotundă, reprezintă una din categoriile de podoabă caracteristice perioadei scitice timpurii din zona de silvostepă din dreapta Niprului și din Podolia de Vest. Într-o măsură mai mică aceștia sunt atestați în Depresiunea Rădăuți, bazinul Nistrului Superior și în regiunea Transcarpatică a Ucrainei. Piese similare celor de la Trinca sunt cunoscute și mai la vest, îndeosebi în interfluviul Vistula-Sena, în Polonia de Est¹⁰³, unde înregistrează o frecvență redusă, și în zona Carpaților Meridionali¹⁰⁴. Acele în formă de cui cu gămălia conică sau concavă sunt, de asemenea, de tradiție scitică timpurie, fiind răspândite cu precădere în zona de silvostepă a Ucrainei, în bazinul Nistrului Mijlociu și Superior. Tăvile de gresie constituie una din componentele de bază ale inventarului funerar scitic din bazinul mijlociu ale Nistrului și Niprului.

Analiza prezentată demonstrează că necropola de la Trinca prezintă similitudini pronunțate cu cimitirele tumulare hallstattiene târzii-scitice timpurii de la Dunăre până la Nipru. Cele mai multe dintre elementele caracteristice au paralele în complexele funerare din bazinul Nistrului Mijlociu și Depresiunea Rădăuți, zonă populată de comunitățile grupului podolian de vest¹⁰⁵ sau podolian-moldav¹⁰⁶.

În opinia specialiștilor grupul podolian de vest a luat naștere ca urmare a transformărilor intervenite în mediul cultural local la începutul secolului al VII-lea î.Hr., când în Podolia de Vest și în regiunea Subcarpatică, în aria culturii Gáva-Holihrad, încep să pătrundă elemente ale culturii Cernyj Les-faza târzie (Cernyj Les-Zabotin); către mijlocul celei de-a doua jumătăți a secolului al VII-lea î.Hr. asupra acestor comunități s-au suprapus elemente de origine estică (scitică)¹⁰⁷. Tradițiile hallstattiene

¹⁰⁰ G.I. Smirnova, *Poselenie u s. Dnestrovka – pamjatnik Cernolesskoj kul'tury na Dnestre*, în ASGE, 26, 1985; O.G. Levickij, *Gorizont rannego zeleznogo veka na mnogosljojnom pamjatnike Meresovka*, în *Moldavskoe Podnestrov'e v pervobytnuju epohu*, Chișinău, 1987; L.I. Krušel'nic'ka, *Cornolis'ka kul'tura Seredn'ogo Pridnistrov'ja (za materialami neporotiv's'koj grupi pam'jatok)*, Lvov, 1998.

¹⁰¹ L.I. Krušel'nic'ka, *Pam'jatki rann'oskifs'kogo casu (HaC-HaD)*, în *Pam'jatki gal'stats'kogo periodu meziricija Visli, Dnistra i Prip'jati*, Kiev, 1993, p. 235.

¹⁰² R. Kiszka, *Chronologie der Nadeln in der Frühphase der Lausitzer Kultur*, în *SLK*, 1974, Taf. XIII. 1; J. Kvicala, *Vznik Slezke Kultury na Morave*, în *PA*, 100 let od zalozeni, 45, 1-2, Obr. 2/11.

¹⁰³ Z. Bukowski, *The Scythian influence in the area of Lusatian culture*, Wrocław-Varșovia-Cracovia, 1977.

¹⁰⁴ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 73, pl. XXVI/3.

¹⁰⁵ G.I. Smirnova, *Kul'turno-istoriceskij processy v bassejne Srednego Dnestra v konce II pervoj polovine II tysjacetel'ij do n.e.*, Dissertația na soiskaniu ucennoj stepeni doktora ist. nauk, Kiev, 1990, p. 24-31; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 151-157.

¹⁰⁶ M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p. 313-344.

¹⁰⁷ G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskoj arhaiki na Srednem Dnestre*, în *loc.cit.*, p. 63; Eadem, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e.* i

locale, de tip Gáva-Holihrad – Cernyj Les se manifestă în: utilizarea din abundență a pietrei la amenajarea construcțiilor funerare, practicarea biritualismului, arderea defuncților în afara locului înmormântării, depunerea resturilor cinerare în urne, înhumarea în poziție chircită, formele ceramicii și unele categorii de piese de uz comun. Elementele de origine scitică sunt practicarea construcțiilor funerare de tip cavou din lemn și piatră, efectuarea înmormântărilor succesive, arderea defuncților pe locul înmormântării, arderea construcțiilor funerare, depunerea ofrandelor de carne împreună cu un cuțit de fier, prezența componentelor triadei scitice (tipurile de arme, piesele de harnașament, stilul animalier), piesele de podoabă. În cazul grupului podolian de vest se remarcă absența mormintelor cu schelete de cai sacrificați, prezența ceramicii și pieselor de metal de origine hallstattiană și utilizarea ceramicii lucrate la roată.

Aspectul cultural deosebit în comparație cu fondul cultural anterior al descoperirilor funerare din Podolia și Moldova de Nord, încadrate în grupul podolian de vest - podolian-moldav – caracterizat printr-un amestec de tradiții diverse privind ritul funerar și tipologia ceramicii – este susținut și de către cercetătorii români, care le consideră înrudite cu grupul Ferigile-Bârsești¹⁰⁸, fără a uita prezența influențelor răsăritene. Dat fiind faptul că nu sunt cunoscute descoperiri de tip Basarabi în Podișul Sucevei, se consideră că grupul hallstattian timpuriu cu ceramica canelată (Grănicești) evoluează până la sfârșitul secolului al VII-lea î.Hr., populația Gáva-Holihrad fiind asimilată de noii veniți din regiunea din dreapta Nistrului – sciți sau un alt neam, împins spre vest de către aceștia¹⁰⁹.

Începând cu perioada hallstattiană timpurie platoul Moldovei de Nord constituie – după cum am menționat și cu alte ocazii – zona interferențelor culturale dintre comunitățile tracice și cele contemporane din est, rezultanta fiind un grup cultural cu caracter mixt, ce evoluează inclusiv în perioada hallstattiană târzie¹¹⁰. Vestigiile hallstattiene târzii în zonă sunt reprezentate, cu excepția descoperirilor din așezarea pluristratificată de la Trinca-Izvorul lui Luca, numai prin obiective funerare, care –

ego zapadnye sosedi, în *loc.cit.*, p. 124; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II - pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în *loc.cit.*, p. 28; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie processy v bassejne Srednego Dnestra v konce II – pervoj polovine I tysjaceletij do n.e.*, în *loc.cit.*; Eadem, *Pro etnokul'turni zmini v rozvitku Seredn'odnistrovs'kogo regionu v VII st. do n.e.*, în *Arheologija*, 3, 1997, p. 57-65; A.I. Meljukova, *Arheologiceskie dannye o frakijcah na territorii SSSR v I tysjaceletie do n.e.*, în *Etnogenez narodov Balkan i Severnogo Pricernomor'ja*, Moscova, 1984, p. 229; Eadem, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *loc.cit.*, p. 73; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 151-157.

¹⁰⁸ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 98, 99, 102; Idem, *Problèmes actuels de la protohistoire thrace*, în *Actes du IIe CIT*, București, 1980, p. 218, 219; M. Ignat, *Découvertes du Hallstatt thrace dans le département de Suceava*, în *TD*, I, 1976, p. 105-108; Idem, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p. 331-344.

¹⁰⁹ A. László, *op.cit.*, p. 94, 95, 161.

¹¹⁰ O. Levițki, *La situation culturelle et historique dans l'espace Carpatho-Dniestrien à l'époque du Hallstatt*, în *SympThr*, 9, 1992, p. 119-121; Idem, *Considerații asupra monumentelor funerare din perioada hallstattiană târzie de pe teritoriul Moldovei*, în *loc.cit.*, p. 45.

împreună cu necropola tumulară discutată aici – au fost atribuite grupului podolian de vest¹¹¹. Legătura genetică dintre orizontul hallstattian târziu și nivelurile de locuire precedente, de tip Cernyj Les târziu, Cernyj Les timpuriu-Belogradovka și Komarov din așezarea Trinca-Izvorul lui Luca este certă¹¹². În același timp, materialele necropolei Trinca-Drumul Feteștilor, mai ales ceramica, dar și piesele de podoabă și vestimentare, nu au paralele în nivelul hallstattian târziu din așezarea Trinca-Izvorul lui Luca. Elementele comune ale celor două situri, amplasate la distanță mică unul de altul (1,5-2 km)¹¹³, constau în prezența ceramicii lucrate la roată, străchinile cu marginea trasă spre interior și vasele de tip *lalea*. Vasele din categoria de uz comun de tip borcan, prevăzute sub margine cu brâu alveolat în asociere cu un șir de perforații, frecvente în necropolă, lipsesc din așezare, circumstanță care se datorează probabil faptului că sectorul din așezare populat de comunitate în perioada hallstattiană târzie (corespunzătoare timpului de funcționare al necropolei) nu a fost încă investigat.

Recapitulând cele menționate referitor la perioada hallstattiană târzie din zona Nistrului Mijlociu, Depresiunea Rădăuți și Platoul Moldovei de Nord, putem constata puternica asemănare cu fondul cultural din perioada precedentă, pe care se grefează elementele estice de tip Cernyj Les.

Necropola de la Trinca, comparată cu obiectivele funerare tumulare de tip podolian de vest, atestă și unele trăsături deosebite. Specificul ei constă în prezența tumulilor în care resturile cinerare și inventarul se acopereau inițial cu o moviliță de pământ, suprapusă de mantaua de piatră și pământ; utilizarea gropilor ovale de dimensiuni mari, amplasate la periferia mantalei de piatră pentru construirea mormintelor-cenotaf; predominarea incinerăției defuncțiilor în afara locului înmormântării și depunerea resturilor cinerare și a inventarului direct pe solul antic; prezența în tumuli a două grupuri de inventar, unul acoperit de mantaua de piatră, iar altul în afara ei; obiceiul depunerii ofrandelor ulterior efectuării înmormântării etc. Toate caracteristicile menționate sunt de tradiție hallstattiană, cu paralele directe în necropolele grupului hallstattian târziu Ferigile-Bârsești. Caracteristică este și ponderea limitată a elementelor proprii grupului podolian de vest, de origine scitică (amenajarea construcțiilor de lemn și piatră la nivelul orizontului antic, ulterior arse; incinerarea defuncțiilor pe solul antic sau în construcții de suprafață, pe locul ridicării viitorului tumulului; incinerările incomplete; numărul mic de morminte care conțin arme și piese de toaletă în inventar; lipsa pieselor executate în stilul animalier).

Tipul de monument, condițiile topografice de amplasare, modul de dispunere al tumulilor, structura mantalelor, tipologia construcțiilor sepulcrale, riturile funerare practicate, elementele complementare de ritual, inventarul (componența, modul de amplasare) demonstrează că Platoul Moldovei de Nord era populat în perioada hallstattiană târzie de aceleași comunități ce locuiau zona Nistrului Mijlociu și Depresiunea Rădăuți. Inovațiile intervenite în ritul și practicile funerare, oficierea

¹¹¹ Idem, *Considerații asupra monumentelor funerare din perioada hallstattiană târzie de pe teritoriul Moldovei*, în *loc.cit.*, p. 34-45.

¹¹² Idem, *Investigațiile arheologice de la Trinca, raionul Edineț, Republica Moldova*, în *loc.cit.*, p. 248, 249.

¹¹³ O.G. Levickij, E.N. Sava, L.F. Cioban, *op.cit.*, p. 95.

(preluarea) unor noi obiceiuri rituale, depunerea în morminte în calitate de inventar funerar a unor seturi de piese de origine sunt un indiciu privind caracterul mixt al acestei populații, diversă în comparație cu perioadele precedente – consecință a proceselor etno-culturale care au cuprins teritorii vaste în secolele VII-VI î.Hr. (componenta de bază continuând să fie cea autohtonă, tracică). De asemenea, se evidențiază astfel contactele comunităților locale cu grupuri de populație din diferite zone ale spațiului carpatodunărean, pe de o parte, și cu cele din silvostepa nord-pontică, pe de alta.

În monumentele funerare din Platoul Moldovei de Nord și din Depresiunea Rădăuți elementele tractice de tradiție Ferigile-Bârsești sunt mai relevante, cele scitice fiind mai puțin reprezentative. Influențele estice devin definitorii în ritul funerar al comunităților din zona Nistrului Mijlociu numai în absența tradițiilor de tip Ferigile-Bârsești.

Așadar, necropola tumulară Trinca-Drumul *Feteștilor* atestă un aspect hallstattian mult mai pregnant în comparație cu grupul podolian de vest. Elementele scitice, cu o pondere limitată, sunt grupate într-o zonă separată a necropolei (caracterizată în primul rând prin lipsa de omogenitate a ritului și a practicilor funerare). Prezența mormintelor de inhumație aparținând unor bărbați, cu inventar de luptător, pot fi puse în legătură cu pătrunderea la vest de Nistru – începând cu mijlocul secolului al VII-lea – a grupurilor de cuceritori răsăriteni.

THE CULTURAL AFFILIATION OF THE HALLSTATT BARROW BURIALS FROM TRINCA, EDINETŢ COUNTY

Abstract

The local cultural fund of the Middle Hallstatt, and, in the first place, the burials, funeral rite and ritual of the communities, which inhabited the North-Moldavian Plateau is virtually unknown. In these circumstances the determination of the cultural affiliation of the Trinca burial was made on the basis of the artefacts, representing the ethno-cultural parameters of the archaeological culture and connected with its ideology and everyday life (decorations, utensils, pottery, ornaments, funeral rites, cult items and so on) (Gening, 1987, 19), which are compared with the realities, discovered in other synchronous necropolis in both the neighbouring zone of the Middle and Upper Dnestr basin, Rădăuți Lowland and in more remote zones – the Carpathian-Danubian region and the forest-steppe zone of the Middle Dnepr.

The made analysis show that the features of the burial by the Village of Trinca, are characteristic, on the whole, both of the Late Hallstatt barrow necropolis and of the Early Scythian ones from the Danube to the Dnepr. Alongside with it, the overwhelming majority of them have direct parallels in the burial complexes of the neighbouring territories, inhabited by the communities of the West-Podolian group of sites, which combination is the result of the transformation of the local cultural environment since the beginning of the VII BC, when the elements of the Later

Chernolessk culture (Chernyi Les II - Jabotin), which adopted certain Eastern Scythian elements in the second half of the VII century BC, begin to penetrate in the West-Podolian and Fore-Carpathian areas of the developed Gava-Golygrady culture (Smirnova, 1979, 63; 1980, 28; 1990, 28; Meliucova, 1984, 229; Krushelnitskaya, 1990, 151-157). The local elements of the Late Golygrady and Late Chernolessk traditions include: wide use of stone for constructing burial structures; biritualism; cremation of the dead outside the burial place; the placing of cremation remains in an urn; contracted posture of the skeletons; ceramics, working implements, certain adornments and utensils. The eastern Scythian traditions are revealed in: constructing of burial structures from wood and stone – repositories; successive burials in one and the same repository; the burning of repositories; accompanying food with an iron knife; the presence of all the elements of the Scythian triad and so on. The complete absence of horse burials to accompany the deceased, the presence of pottery, made on a potter wheel, and metal Hallstatt pieces and the wide use of grey clay potter-wheel-made ceramic pieces is specific for the West-Podolian group.

When compared with leading characteristics of the West-Podolian barrow burials the burial by the Village of Trinca manifests certain specific features. In the first place, it is revealed in: the construction of barrows, where the burning remains and accompanying pieces were at first covered with a small hillock of earth a mound was made afterwards; the use of big oval pits for arranging cenotaph burials; the prevalence of the burials burning remains and accompanying pieces intermittently on the level of the ancient horizon; the presence of two group of implements in the barrows – one, placed under the stone banking, the other one outside its sphere: the custom of adding offering after the interment and so on according to the Hallstatt traditions with direct parallels in the burials of the Ferigile-Bârseşti group in the Southern Fore-Carpathian zone. Secondly, it is the scarcity of the elements, which are characteristic of the West-Podolian group and which are of the Scythian origin: the construction of aboveground burials from stone and wood, which were later burned; the burning of the deceased on the level of the ancient horizon or in burial structures directly on the construction place of a barrow; partial cremations; insignificant number of burials with weaponry; the absence of pieces, made in the Scythian animal style; placing the elements of the funeral rite and the Scythian ritual attributes on a certain place inside the burial.

Thus, the Trinca barrow burial *Drumul Feteştilor* has a more expressed Hallstatt pattern in comparison with the West-Podolian group, on the whole, the Scythian elements are less represented.

EXPLANATION OF THE FIGURES

- Fig. 1 – 1 – the location of the barrow necropolis in South-Eastern Europe; 2 – the layout of the burials, considering the moment of the archaeological researches (a – barrows excavated in 1991; b – barrows excavated in 1994; c – barrows discovered in 1992; d – barrows excavated in 1995; e – barrows excavated in 1999); 3 – the draught of the zone; 4 – burial types (a – inhumations; b – cenotaph burials; c – incineration graves with urns; d – incineration with placing remains on the level of the ancient horizon; e – destroyed barrows; f – incompleated incineration; g – incineration in a wooden structure); the arrangement of burials in accordance with the sex of the deceased (a – female; b – male; c – cenotaph (male?)); d – destroyed barrows; e – male / female?).
- Fig. 2 – 1-34 – the typology of the pottery.
- Fig. 3 – Inventory goods of bronze (1-4, 7, 9, 10), bone (5, 6, 11-15), gritstone (8), iron (16-20) and clay (21, 22). Different scales.
- Fig. 4 – Adornment pieces of bronze (1, 2), clay (3) and glass paste (4-38). Different scales.

КУЛЬТУРНАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ГАЛЫШТАТСКОГО КУРГАННОГО МОГИЛЬНИКА У С. ТРИНКА, ЕДИНЕЦКОГО УЕЗДА

Резюме

Местный культурный фонд периода среднего галыштата и в первую очередь – погребальные памятники, обряд и ритуал обществ населявших Северо-Молдавское плато, практически неизвестен. В такой ситуации, определение культурной принадлежности могильника у с. Тринка было осуществлено посредством выявленных здесь артефактов представляющих собой этно-культурные параметры археологической культуры, связанных по происхождению со сферой идеологии и быта (украшения, посуда, орнаментика, погребальные обычаи, культовые вещи и т.п.) (Генинг, 1987, 19), рассмотренных в сравнении с реальностями обнаруженными в других синхронных некрополях, как соседней зоны – бассейн Среднего и Верхнего Днестра, низменность Рэдэуць, так и более отдаленных – карпато-дунайский регион и лесостепная зона бассейна Среднего Днестра.

Проведенный анализ показывает, что характеристики могильника у с. Тринка, в целом свойственны как позднегалыштатским курганным некрополям, так и раннескифским от Дуная до Днестра. В то же время, их преобладающее большинство имеют прямые параллели в погребальных комплексах соседних

территории заселенных общностями западно-подольской группы памятников, сложение которой является результатом трансформации местной культурной среды начавшейся в начале VII в. до н. э., когда в Западно-Подольском и Прикарпатском ареале развитой Гава-Голиградской культуры проникают элементы позднечернолесской культуры (Черный лес II Жаботин), над которыми, во второй половине VII в. до н. э. наслоились элементы восточного, скифского происхождения (Смирнова, 1979, 63; Она же, 1980, 28; 1989, 28; 1990, 28; Мелюкова, 1984, 229; Крушельницкая, 1990, 151-157). К местным элементам позднеголиградских – позднечернолесских традиций относятся: широкое использование камня для сооружения погребальных конструкций; биритуализм; кремация покойников за пределами места захоронения; помещение остатков сожжения в урне; скорченное труположение; керамический комплекс, орудия труда, некоторые украшения и бытовая утварь. Восточные скифские традиции проявляются в: сооружении погребальных конструкций из дерева и камня – склепы; последовательные захоронения в одном и том же склепе; сжигание склепов; положение напутственной пищи вместе с железным ножиком; наличие всех компонентов скифской триады и др. Специфично для западно-подольской группы является полное отсутствие захоронений коней, сопровождавших умерших; присутствие керамики и изделий из металла гальштатских типов и широкое использование сделанной на круге серо-глиняной керамики.

Могильник у с. Тринка при сравнении с ведущими характеристиками курганных могильников западно-подольского типа указывает на наличие определенных специфических черт. Его специфика, в первую очередь, проявляется в: в сооружении курганов в структуре которых остатки сожжения и инвентарь первоначально накрывались небольшой кучкой земли и лишь потом поднималась каменно-земляная насыпь; использование больших овальных ям для устройства погребений-кенотафов; преобладание погребений с положением остатков сожжения и инвентаря непосредственно на уровне древнего горизонта; наличие в курганах двух групп инвентаря – одна под каменной насыпью, другая – вне ее пределов; обычай положения жертвоприношений после совершения захоронения и др. – все гальштатских традиций с прямыми параллелями в могильниках группы Ферижиле-Бырсешть в Южном Прикарпатье. Во вторых в ограниченности элементов свойственных западно-подольской группе являющихся скифскими по происхождению: устройство наземных каменно-деревянных погребальных сооружений, в последствии сожженных; сожжение покойников на уровне древнего горизонта или в погребальных сооружениях, непосредственно на месте строительства кургана; частичные кремации; незначительное число погребений с оружием; отсутствие предметов выполненных в зверином стиле; расположение элементов погребального обряда и обрядности скифского происхождения на определенном месте в рамках площади могильника.

Таким образом, курганный могильник Тринка-Друмул *Фетештило* имеет более отчетливый гальштатский облик в сравнение с западно-подольской группой в целом, скифские элементы являются менее представлены.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

- Рис. 1 – 1 – расположение могильника в Юго-Восточной Европе; 2 – внутренняя планировка могильника (а – курганы раскопанные в 1991 году; б – курганы раскопанные в 1994 году; с – курганы обнаруженные в 1992 году; d – курганы раскопанные в 1995 году; е – курганы раскопанные в 1999 году); 3 – топографические условия расположения могильника; 4 – типы погребений (а – ингумации; б – погребения-кенотаф; с – сожжение в урне; d – сожжения с положением остатков на уровне древнего горизонта; е – разрушенные курганы; f – неполное сожжение; g – сожжение в деревянной конструкции); 5 – расположение погребений по половой принадлежности (а – женское; б – мужское; с – кенотаф (мужское?); d – разрушенные курганы; е – мужское / женское?).
- Рис. 2 – 1-7 – миски; 8 – стаканообразные сосуды; 9, 10 – кубки; 11, 12 – черпаки; 13-22 – банковидные сосуды с вертикальными стенами в верхней части; 23-26 – банковидные сосуды максимальный диаметр которых расположен в нижней третьей части тулова; 27-31 – банковидные сосуды со слегка биконическим туловом; 32 – сосуды с шаровидным туловом; 33 – тюльпановидные сосуды; 34 – фрагмент сосуда изготовленном на круге.
- Рис. 3 – Изделия из бронзы (1-4, 7, 9, 10), кости (5, 6, 11, 15), песчаника (8), железа (16-20) и обожженной глины (21, 22). В разных масштабах.
- Рис. 4 – Украшения из бронзы (1, 2), обожженной глины (3) и стекляниной пасты (4-38). В разных масштабах.

DEPOZITUL DE UNELTE ȘI ARME MEDIEVALE TIMPURII DE LA GÂRBOVĂȚ, JUD. GALAȚI

de Dan Gh. Teodor

În anul 1960 pe teritoriul localității Gârbovăț, com. Ghidigeni, jud. Galați, au fost inițiate sondaje arheologice pentru cercetarea sistematică a unor obiective aparținând sfârșitului epocii bronzului, depistate ca urmare a unor investigații de suprafață¹. Cu acest prilej, în punctul *Arcaci*, situat în marginea de vest a satului, au fost identificate – pe lângă unele vestigii preistorice – și câteva resturi ceramice aparținând epocii medievale timpurii. În urma cercetărilor sistematice întreprinse am constatat că stațiunea, situată pe o pantă, a fost în mare parte afectată de alunecări de teren, orizonturile culturale fiind deteriorate pe o suprafață întinsă. Secțiunea deschisă în zona unde au fost depistate inițial – prin recunoașterile întreprinse – resturi ceramice preistorice și medievale timpurii, a scos la iveală, răvășite pe o lungime de 25-30 m și la o adâncime variind între 0,35-0,60 m, mai multe unelte și arme, care au făcut – în mod cert – parte dintr-un depozit.

Din cauza stării precare a orizonturilor culturale, condițiile în care piesele au fost depozitate, ca și numărul lor, nu au putut fi corect precizate².

În secțiunea săpată în punctul *Arcaci* au fost recuperate un număr de 19 piese întregi sau fragmentare, dintre care 17 din fier și două din bronz, aflate actualmente în colecțiile Muzeului de Istorie din Tecuci. Luând în considerație destinația pieselor, nouă dintre acestea reprezintă unelte meșteșugărești, patru unelte agricole, trei arme și alte trei obiecte de uz gospodăresc general.

I. Unelte meșteșugărești

1. *Ciocan* (fig. 2/1) lucrat dintr-o bară din fier, având partea superioară teșită, corpul îngust și orificiul de introdus mânerul aproximativ oval în secțiune. Lungimea piesei este de 9,6 cm, dimensiunile medii ale corpului de 2,3 x 1,4 cm, iar a orificiului pentru mâner de 1,6 x 1,4 cm.

2. *Dorn* (fig. 2/2) din fier, circular în secțiune, prevăzut cu manșon (toc) pentru mânerul de lemn. Către margine manșonul are un mic orificiu pentru introdus

¹ A.C. Florescu, Șt. Rugină, D. Vicoveanu, *Așezarea din epoca bronzului târziu de la Gârbovăț (r. Tecuci, reg. Galați)*, în *Danubius*, I, 1967, p. 75.

² Informațiile privitoare la condițiile de descoperire a depozitului ne-au fost transmise de către A.C. Florescu, care ne-a oferit materialele spre publicare.

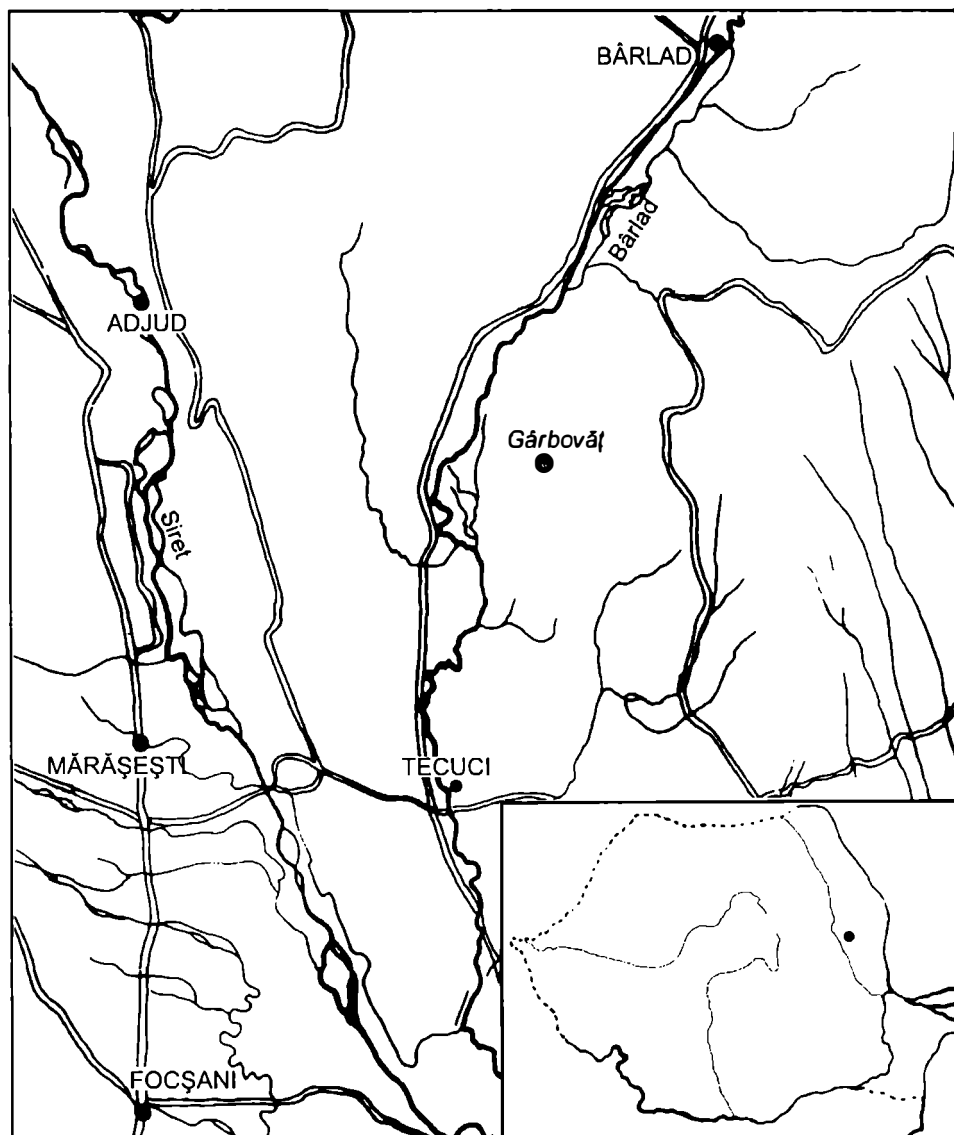

Fig. 1 – Harta zonei de sud-est a Moldovei
www.cimec.ro

cuilul de fixare a mânerului. Lungimea piesei este de 9,2 cm, diametrul maxim al manșonului de 1,9 cm, iar diametrul mediu al corpului de 0,7 cm.

3. *Dorn* (fig. 2/8) din fier, circular în secțiune, ascuțit la unul din capete. Lungimea este de 7 cm, iar diametrul mediu al corpului de 0,6 cm.

4. *Pilă* (fig. 2/6) fragmentară (cu partea superioară a lamei ruptă) din fier (oțelit?), elipsoidală în secțiune, cu mânerul subțire, circular în secțiune, terminat la capăt cu un inel oval. La inel și pe mâner se mai păstrează patru verigi provenite probabil de la un lanț sau de la fixarea mânerului de lemn. Lungimea piesei este de 10,3 cm, lățimea lamei de 1,1 cm, iar lungimea mânerului de 5,5 cm.

5. *Penșetă* (clește?) (fig. 2/3) din fier, prevăzută cu un mâner circular în secțiune și terminată cu un cârlig de care este prinsă o verigă. Pe mâner, lateral, dispus invers, se află lipit un mic manșon. Destinația reală a piesei nu ne este cunoscută. Lungimea pensetei este de 13,8 cm, iar cu veriga de la capătul mânerului de 15,8 cm. Lamelele de prindere (una cu un capăt rupt) au lungimea de 8,7 cm, mânerul are lungimea de 5,1 cm, iar veriga de la capătul său 2 cm în diametru.

6. *Daltă* (fig. 2/9) din fier, de dimensiuni reduse, având secțiunea pătrată, iar partea activă cu tăișul ușor rotunjit. Lungimea piesei este de 7,1 cm, iar lățimea medie a lamei de 0,7 cm.

7. *Daltă* (dorn?) (fig. 2/4) din fier, circulară în secțiune. Lungimea este de 0,9 cm, iar diametrul de 0,4 cm la capătul subțire și 0,6 cm la cel gros.

8. *Ac* (fig. 2/5) din fier, cu secțiunea circulară având capătul rupt și cu corpul parțial îndoit. Lungimea este de 11 cm, iar grosimea de 0,3 cm.

9. *Cuțit* (fig. 2/7) pentru curățat piei (?), având lama trapezoidală, ușor curbată și mânerul lung și subțire, terminat la capăt cu o buclă. Lama este triunghiulară în secțiune, iar mânerul circular. Lungimea piesei este de 23,7 cm, lățimea maximă a lamei de 2,5 cm, lungimea sa de 11,9 cm, iar a mânerului de 1,8 cm.

II. Unelte agricole

1. *Seceră* (fig. 3/2) din fier, cu vârful rupt, având mânerul lung și subțire. Lungimea totală a piesei este de 22,4 cm, lățimea medie a lamei active de 2,3 cm, iar grosimea ei maximă de 0,3 cm. Lungimea mânerului este de 9 cm, secțiunea sa fiind dreptunghiulară, de 0,8 cm lățime.

2. *Seceră* (fig. 3/2) din fier, fragmentară; se mai păstrează doar o parte din lamă. Pe margine, lama activă este prevăzută cu o nervură în relief. Lungimea acesteia este de 10,5 cm, iar lățimea medie de 2,3 cm.

3. *Cosor* (fig. 3/5) din fier, cu lama activă scurtă și mânerul lung. Lungimea totală a piesei este de 20 cm. Lama, triunghiulară în secțiune, are lățimea medie de 2,5 cm, iar lungimea mânerului (dreptunghiular în secțiune) este de 10,5 cm.

4. *Cosor* (fig. 3/3) din fier, cu lama activă scurtă, aproximativ egală cu mânerul, având lungimea totală de 15,3 cm. Lama, triunghiulară în secțiune, are lățimea medie de 2 cm și lungimea de 8 cm. Lungimea mânerului (dreptunghiular în secțiune) este de 7,3 cm.

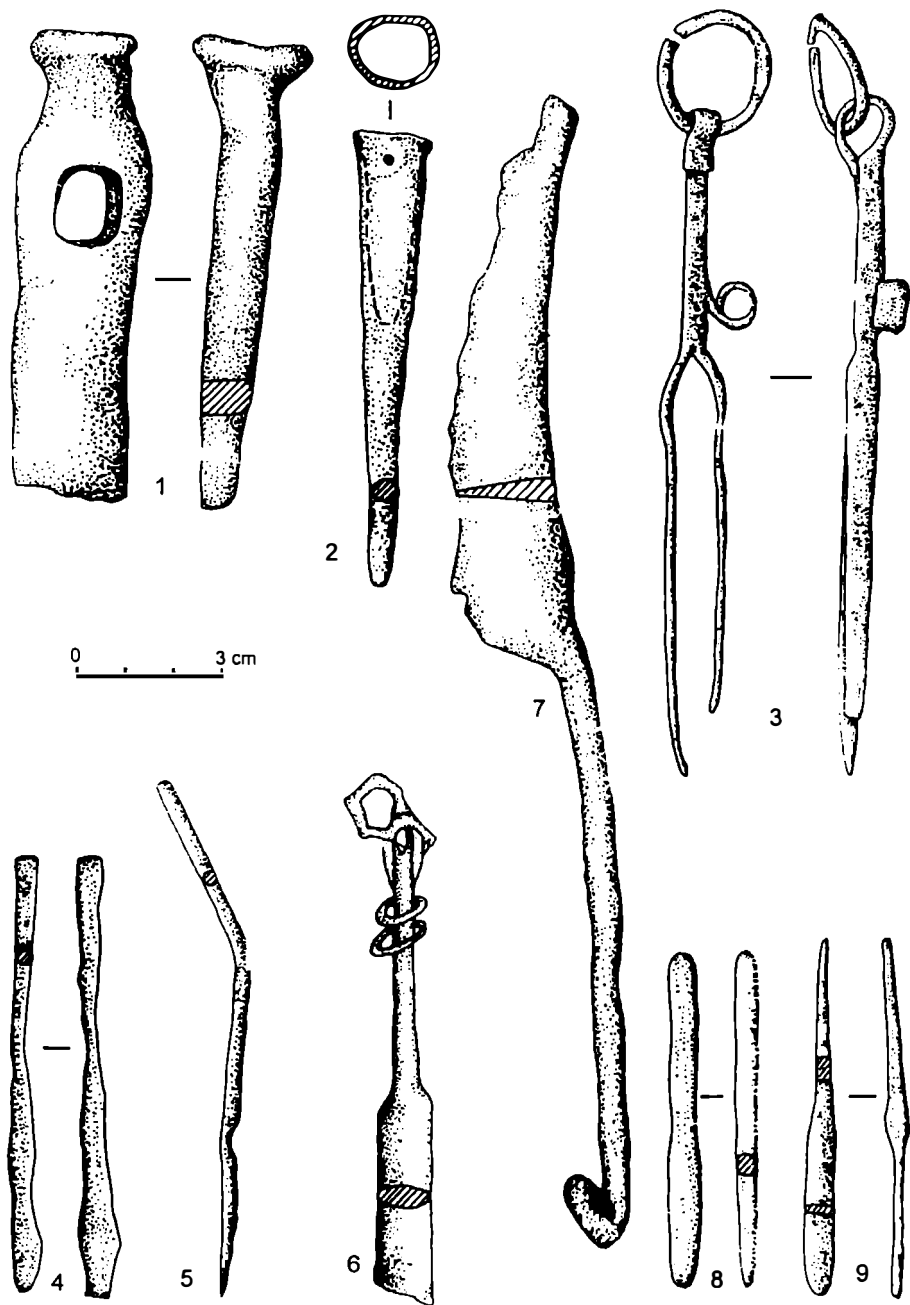

Fig. 2 – Unelte meșteșugărești: 1 - ciocan; 2, 8 - domuri;
3 - pensetă; 4, 9 - dălți; 5 - ac; 6 - pilă; 7 - cuțit pentru pielărie

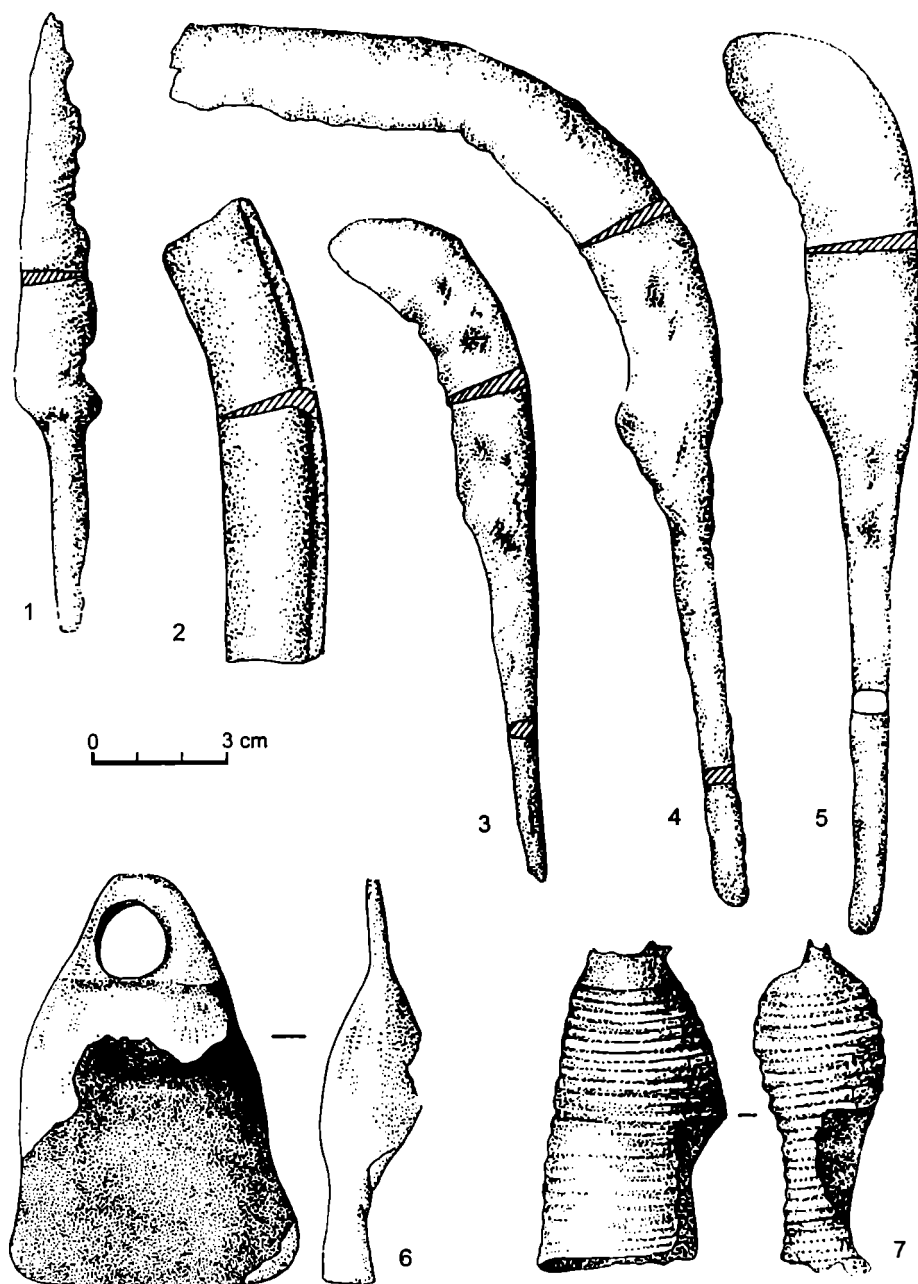

Fig. 3 – Unelte agricole și gospodărești: 1 - cuțit; 2, 4 - seceri;
3, 5 - cosoare; 6-7 - clopote (1-5 - fier; 6, 7 - bronz)

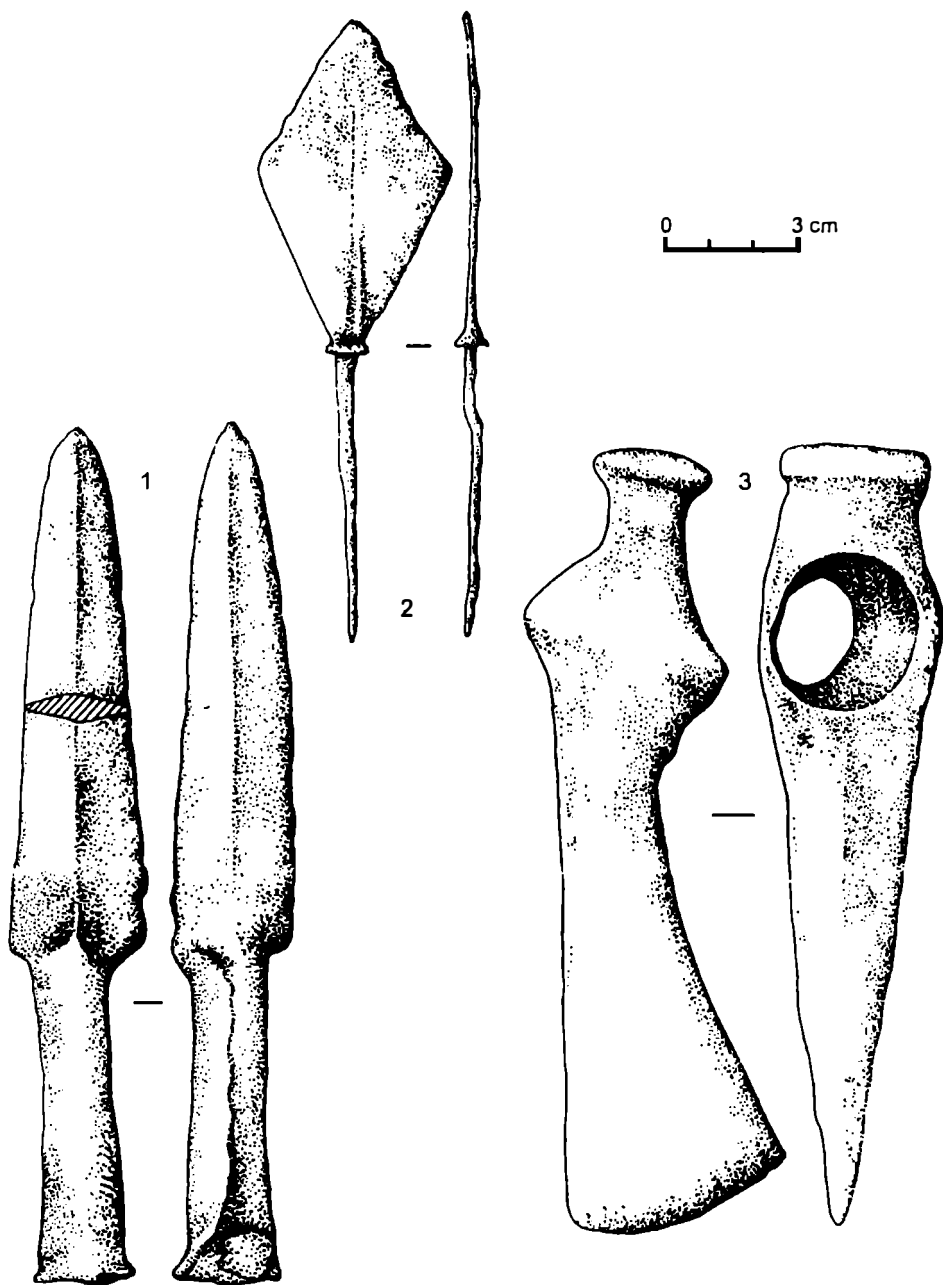

Fig. 4 – Arme: 1 - vârf de lance; 2 - vârf de săgeată; 3 - topor de luptă

III. Arme

1. *Vârf de lance* (fig. 4/1) din fier, cu lama triunghiulară alungită, romboidală în secțiune, cu un manșon (toc) cilindric pentru mâner. Manșonul este realizat prin batere și îndoire. Lungimea piesei este de 19,3 cm, lama având 12 cm lungime și lățimea maximă de 3 cm la bază. Manșonul are 7,3 cm lungime și 1,7 cm diametru.

2. *Topor de luptă* (fig. 4/3) din fier, cu corpul ușor curbat și lama puțin lătită la capăt, tăișul convex, ceafa relativ înaltă și turtită. De o parte și alta a orificiului pentru mâner toporul este prevăzut cu aripioare de formă triunghiulară. Lungimea totală a piesei este de 17,4 cm, iar lățimea maximă a tăișului de 5,1 cm. Orificiul pentru introducerea mânerului, cilindric în secțiune, are un diametru de 3,3 cm.

3. *Vârf de săgeată* (fig. 4/2) din fier, cu lama romboidală terminată cu o tijă lungă pentru fixare. Între lamă și tijă săgeata este prevăzută cu un mic guler mai îngroșat. Lungimea totală a piesei este de 13,9 cm, lama având 7,4 cm, iar lățimea maximă de 4,4 cm. Tijă de prindere, circulară în secțiune (ușor îndoită), are lungimea de 6,5 cm.

IV. Obiecte diverse

1. *Cuțit* (fig. 3/1) din fier, cu lama triunghiulară alungită și mânerul scurt. Lungimea piesei este de 14 cm, iar lățimea medie a lamei (triunghiulară în secțiune) este de 1,7 cm.

2. *Clopot* (fig. 3/6) lucrat din foaie de bronz, de formă conică și prevăzut la capăt cu verigă pentru atârnat. O jumătate din calotă este ruptă. În interior se mai păstrează un cârlig pentru agățat limba. Lungimea piesei este de 9,4 cm, iar diametrul bazei de 6,7 cm. Inelul de agățat, de formă circulară, are diametrul de 0,6 cm.

3. *Clopot* (fig. 3/7) lucrat din foaie de bronz, de formă conică. Foaia de bronz este canelată pe suprafața exterioară. Inelul de atârnat a fost rupt din vechime. De asemenea, o parte din calotă a fost distrusă. Lungimea piesei este de 7,5 cm, iar diametrul maxim al calotei de 4 cm.

Întrucât nu au putut fi precizate condițiile reale în care depozitul s-a constituit și nici poziția lui stratigrafică, încadrarea cronologică și culturală a pieselor se bazează doar pe analogiile cu descoperirile similare din alte părți, unele dintre acestea relativ bine datate. Nu omitem nici posibilitatea ca cele câteva fragmente ceramice de factură medievală timpurie, descoperite în aceeași secțiune cu piesele depozitului, să indice cu aproximație perioada căreia îi aparțin unelte și armele scoase la iveală prin săpăturile de la Gârbovăț.

Cele câteva fragmente ceramice descoperite cu prilejul săpării secțiunii arheologice din punctul *Arcaci* se încadrează în categoria olăriei lucrată la roata înceată, din pastă în amestec cu șamotă, incomplet arsă, având culoarea brun cenușie sau brun roșcată. Fragmentele fac parte din oale-borcan cu gâtul relativ scurt, corpul bombat și fundul destul de îngust, recipiente având buza răsfântă (fig. 5). Ele sunt ornamentate cu benzi de linii incizate orizontale și vălurite³. După caracteristicile lor,

³ Din informațiile arheologilor care au efectuat sondajul respectiv, fragmentele ceramice au apărut la același nivel cu piesele depozitului, dar și cu fragmente aparținând epocii bronzului, fiind antrenate de alunecările de teren și de amestecul orizonturilor culturale.

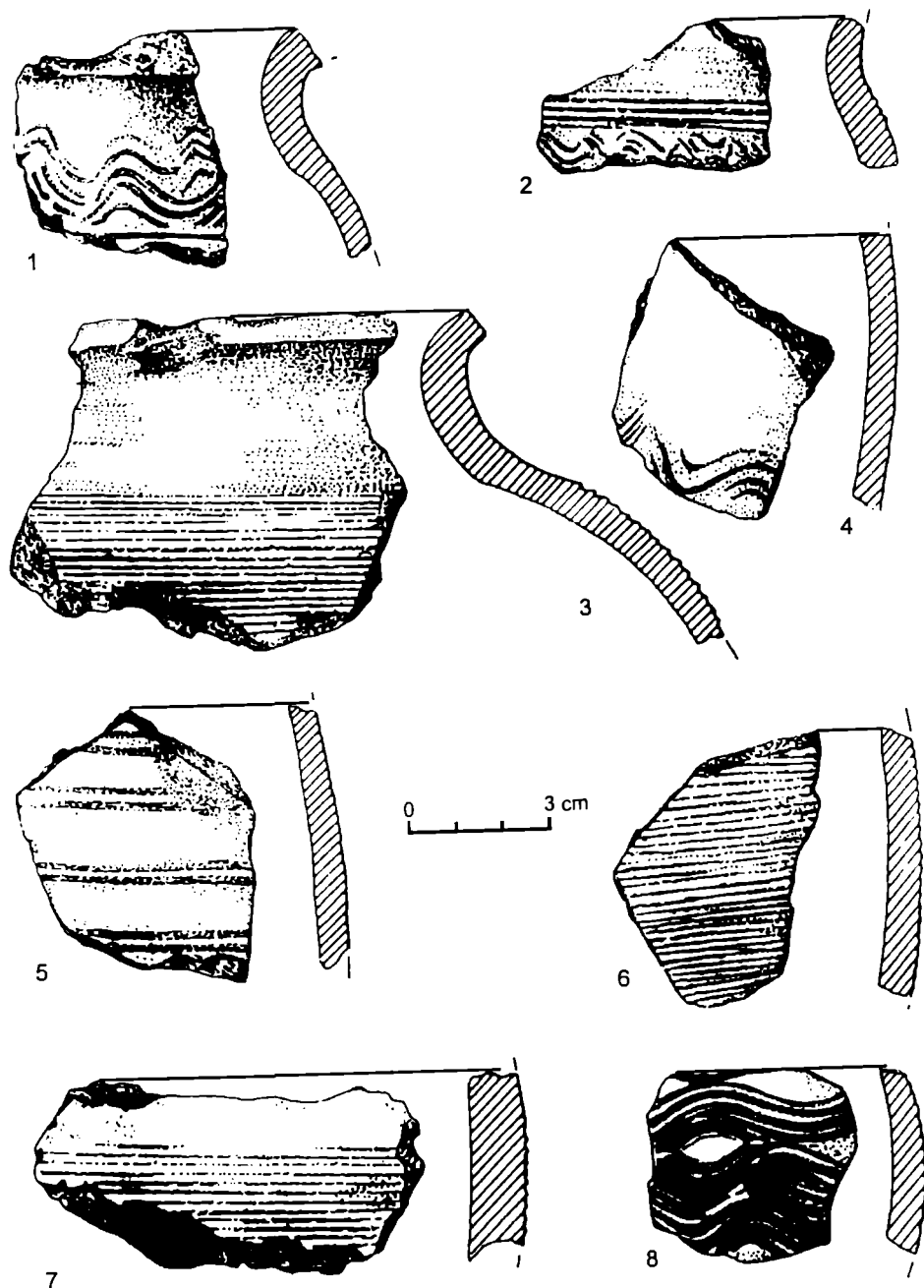

Fig. 5 – 1-8 - fragmente ceramice descoperite
împreună cu armele și uneltele depozitului

asemenea tipuri ceramice au analogii identice în obiectivele de la Dodești (jud. Vaslui)⁴, Spinoasa⁵ și Băiceni (jud. Iași)⁶, Izvoare-Bahna⁷ și Brășăuți (jud. Neamț)⁸ și se datează în perioada secolelor IX-X d.Hr.

Considerăm că aceleași perioade îi aparțin și piesele din fier și bronz care au făcut parte din depozitul de la Gârbovăț, analogiile cu descoperirile din restul țării confirmând încadrarea cronologică propusă.

Astfel, uneltele meșteșugărești cum ar fi ciocanul, dornurile, dălțile sau cuțitul de pielărie etc. sunt întâlnite atât în unele depozite datate în secolele IX-X d.Hr. – precum cele de la Dragosloveni (jud. Vrancea)⁹, Curcani (jud. Ilfov)¹⁰ sau Bârlogu (jud. Argeș)¹¹ –, cât și în așezările din aceeași perioadă de la Mateeni (jud. Botoșani)¹², Dodești (jud. Vaslui)¹³, Bucov (jud. Prahova)¹⁴ sau Dridu (jud. Ialomița)¹⁵.

Secerile și cosoarele au, de asemenea, numeroase similitudini. Piese identice sau apropiate ca tip și dimensiuni sunt atestate în depozitele amintite de la Dragosloveni¹⁶ și Bârlogu¹⁷, precum și în așezările de la Dodești¹⁸, Fedești¹⁹, Murgeni²⁰ și Sărățeni (jud. Vaslui)²¹, Coșna (jud. Suceava)²², Hansca (Ialoveni)²³, Dobrinăuți și Revna (Cernăuți)²⁴.

⁴ D. Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI-XI e.n. de la Dodești-Vaslui*, Iași, 1984, p. 88-93, fig. 39-57.

⁵ A. Nițu, D. Teodor, *Raport asupra sondajului din așezarea prefeudală de la Spinoasa (r. Târgu Frumos, reg. Iași)*, în *MCA*, V, 1959, p. 488, 489, fig. 6; Em. Zaharia, D. Gh. Teodor, *Sondajele de la Spinoasa și Erbiceni*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 37, fig. 3/2-4, 6, 8).

⁶ I. Ioniță, V. Spinei, *Așezarea prefeudală târzie de la Băiceni*, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 313-322, fig. 6-9.

⁷ I. Mitrea, *Așezarea din secolele VI-IX de la Izvoare-Bahna*, *BMA*, IV, Piatra-Neamț, 1998, p. 79-81, fig. 27/1-8; 29/2, 3, 5, 9, 11, 12; 32; 35; 36/2-9; 39/1-9.

⁸ V. Spinei, D. Monah, *Așezarea prefeudală de la Brășăuți*, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 376-380, fig. 9-14.

⁹ M. Comșa, Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperit la Dragosloveni (jud. Vrancea)*, în *SCIV*, 20, 1969, 3, p. 426, fig. 1/1, 2.

¹⁰ M. Comșa, C. Deculescu, *Un depozit de unelte și arme descoperit la Curcani (jud. Ilfov)*, în *SCIV*, 23, 1972, 3, p. 469, fig. 2/5.

¹¹ I. Nania, *O importantă descoperire din perioada feudalismului timpuriu la Bîrlogu, com. Negrași, jud. Argeș*, în *StCom Pitești*, II, 1969, p. 122, fig. 3/2.

¹² D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1978, p. 77, fig. 29/11.

¹³ Idem, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI-XI e.n. de la Dodești-Vaslui*, p. 78, fig. 30/3-9.

¹⁴ M. Comșa, *Cultura materială veche românească (așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)*, București, 1978, p. 47-53, fig. 34/1-8; 35/2-4, 9).

¹⁵ Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, București, 1967, p. 94, fig. 53/1, 4, 5.

¹⁶ M. Comșa, Gh. Constantinescu, *op.cit.*, p. 426, 429, fig. 2/12-16.

¹⁷ I. Nania, *op.cit.* p. 122, fig. 2/3.

¹⁸ D. Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI-XI e.n. de la Dodești-Vaslui*, p. 75, fig. 29/3, 4, 7, 8.

¹⁹ G. Coman, *Statornicie, Continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 234, fig. 162/12.

²⁰ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.*, p. 77, fig. 26/2.

²¹ G. Coman, *op.cit.* p. 190, fig. 164/2.

Unele exemplare de unelte agricole apar și în morminte, precum cele din necropolele de la Izvoru (jud. Giurgiu)²⁵, Sultana (jud. Călărași)²⁶ sau Obârșia Nouă (jud. Olt)²⁷.

În ceea ce privește armele, descoperiri de piese asemănătoare sunt cunoscute în mai multe locuri din regiunile de la est și sud de Carpați. Între acestea mai numeroase sunt topoarele de luptă, exemplare de același tip cu cel de la Gârbovăț fiind documentate în 24 de localități²⁸ din regiunea carpato-nisteană. Destul de multe sunt și vârfurile de lance sau săgeți, asemenea piese fiind atestate la Dragosloveni (jud. Vrancea)²⁹, Fundu Herței³⁰ și Tudora (jud. Botoșani)³¹, Bârlălești³² și Chircești (jud. Vaslui)³³, Bucov (jud. Prahova)³⁴. Alături de acestea semnalăm și analogiile celor două clopote fragmentare cu piesele din aceeași vreme de la Bucov³⁵ și Dinogeția (jud. Tulcea)³⁶.

Depozitul descoperit la Gârbovăț, desigur parțial recuperat, se adaugă altor descoperiri de acest gen (unele de asemenea incomplete), atestate mai ales în regiunile extra-carpătice ale României, toate aparținând perioadei medievale timpurii (sec. IX-X d.Hr.).

Cauzele care au determinat constituirea unor asemenea depozite, semnificația lor economică și socială, precum și evenimentele care au dus la ascunderea lor sunt încă dificil de precizat, cu atât mai mult cu cât – în cele mai multe cazuri – contextul arheologic în care ele au apărut este superficial sau deloc cunoscut. Analiza tipologică a pieselor arată că datarea acestora este totuși diferită, valoarea economică determinând folosirea lor vreme îndelungată și, astfel, acumularea obiectelor în timp. De aceea și concluziile unor specialiști referitoare la aspectele multiple pe care acest gen de descoperiri le impun cercetării nu au fost întotdeauna convingătoare, în pofida unor analize menite să clarifice originea, cronologia sau apartenența lor culturală³⁷.

²² D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.*, p. 77, fig. 26/7.

²³ I. A. Rafalovič, *Slavjane VI-IX vekov v Moldavii*, Chișinău, 1972, p. 36, 112, fig. 7/3, 5; 17/4-6.

²⁴ B.O. Timoștiuk, *Slov'jani pivničnoi Bucovini, V-IX st.*, Kiev, 1976, p. 101, fig. 18/32; L.P. Mihailina, *Naselenja verchnego po Pruta VIII-X st.*, Cernăuți, 1997, p. 99, fig. 47/17, 18.

²⁵ B. Mitrea, *Das Gräberfeld aus dem VIII Jahrhundert von Izvorul, jud. Giurgiu, (I)*, în *Dacia*, NS, XXXIII, 1-2, 1989, p. 171, 173, fig. 23/2.

²⁶ Idem, *La nécropole birituelle de Sultana. Résultats et problèmes*, în *Dacia*, NS, XXXII, 1-2, 1988, p. 115, 131, pl. 8/62.

²⁷ O. Toropu, O. Stoica, *La nécropole pré-féodale d'Obârșia-Olt (Note préliminaire)*, în *Dacia*, NS, XVI, 1972, p. 171, 174, fig. 10/2, 3.

²⁸ D. Gh. Teodor, *Topoare medievale timpurii în regiunile carpato-nistrene*, în *Temeiuri ale civilizației românești în context european (In memoriam Radu Popa)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 186, 187, fig. 2/3.

²⁹ M. Comșa, Gh. Constantinescu, *op.cit.*, p. 432, fig. 5/6.

³⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, D. Gh. Teodor, *Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de Carpați. Așezarea de la Fundu Herței, jud. Botoșani*, Iași, 1978, p. 53, fig. 33/3, 4.

³¹ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.*, p. 109, fig. 31/12.

³² G. Coman, *op.cit.*, p. 130, fig. 155/16-18.

³³ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.*, p. 109, fig. 30/14.

³⁴ M. Comșa, *op.cit.*, p. 125, fig. 143/1, 2.

³⁵ *Ibidem*, p. 46, fig. 30/4.

³⁶ I. Barnea, în *Dinogeția*, I, 1967, p. 72, 78, fig. 39/9, 10; 41/3.

³⁷ A. Canache, Fl. Curta, *Depozite de unelte și arme medievale timpurii pe teritoriul României*, în *Mousaios*, IV, 1994, p. 179-214. Informațiile incomplete și critica excesivă făcută

Descoperirile de acest gen, atestate în regiunile de la est și sud de Carpați, au fost considerate de unii cercetători ca fiind fie proprietatea colectivă a unor obști sătești³⁸, fie a unor negustori și meșteșugari³⁹ sau chiar bunurile unei *aristocrații* rurale⁴⁰.

Fără îndoială, evenimentele de ordin militar. petrecute în zonă au determinat, în toate cazurile, îngroparea lor. Diversitatea pieselor, cronologia acestora relativ largă, numărul obiectelor, absența unor asemenea depozite sau, dimpotrivă, gruparea lor în anumite areale geografice, faptul că nu au putut fi recuperate de cei care le-au îngropat etc. ridică în continuare o serie de probleme, încă dificil de elucidat în stadiul actual al cercetărilor.

Firește, importanța unor asemenea descoperiri pentru perioada respectivă este deosebit de mare, deoarece – prin diversitatea pieselor, tipologia și tehnica de execuție – ele reflectă nu numai ocupațiile de bază ale unei populații sedentare, utilizând metode de făurire la același nivel cu cele atestate în zonele civilizate ale sud-estului european, ci și un anumit stadiu social-economic de dezvoltare al comunităților rurale din perioada secolelor IX-X d.Hr. Neîndoielnic, existența lor trebuie pusă în legătură directă cu transformările multiple care au avut loc în sânul obștilor sătești din perioada menționată, evidențiind apariția unor diferențieri sociale și economice între indivizii sau grupurile familiale ale unor sate.

Este însă interesant de constatat că, până în prezent, în regiunile de la est și sud de Carpați asemenea depozite nu au fost atestate pentru epocile anterioare secolului al IX-lea și nici pentru cele posterioare celei de a doua jumătăți a secolului al X-lea, ceea ce pune cu deosebire problema vizând cauzele reale ale ascunderii lor⁴¹.

Pornindu-se de la aceste aspecte, considerăm că cercetarea atentă a tuturor depozitelor de unelte și arme, dar și a pieselor izolate apărute în așezări și necropole, datând din perioada secolelor IX-X d.Hr., poate aduce noi și deosebit de utile contribuții la cunoașterea structurilor social economice și politice din sânul societății de la nordul Dunării de Jos, în general destul de puțin studiate până acum.

referitor la datări au determinat emiterea unor puncte de vedere contrare realităților perioadei secolelor VIII-X d.Hr.

³⁸ Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii (secolele VIII-XI)*, București, 1983, p. 158.

³⁹ Șt. Olteanu, Eug. Zaharia, M. Rusu, Șt. Pascu, *Evoluția structurilor sociale (accentuarea diferențierilor sociale; stadiul raporturilor de aservire)*, în *Istoria Românilor*, vol. III, coord. Șt. Pascu, R. Theodorescu, București, 2001, p. 188.

⁴⁰ A. Canache, Fl. Curta, *op.cit.*, p. 197.

⁴¹ Avându-se în vedere perioada în care depozitele au fost încadrate cronologic, s-a opinat că ele au putut fi îngropate mai curând ca urmare a luptelor purtate în zonele extra-carpătice între bulgari, bizantini și unguri, în prima jumătate a secolului al IX-lea. Cf. D. Gh. Teodor, *Quelques aspects concernant les relations entre roumains, byzantins et bulgares aux IXe-Xe siècles de n.è.*, în *AIPIA*, XXIV/2, 1987, p. 13, 14.

LE DÉPÔT DES OUTILS ET DES ARMES DU DÉBUT DU MOYEN ÂGE DE GÂRBOVĂȚ, DÉP. DE GALAȚI

Résumé

A l'occasion des travaux archéologiques réalisés en 1960 sur le lieu dénommé *Arcaci*, sur le territoire de la localité de Gârbovăț, com. de Ghidigeni, dép. de Galați, on a découvert un dépôt d'outils et d'armes. A cause des glissements de terrain, les horizons culturels se sont mélangés et partiellement détruits, ce qui ne nous permet plus de faire des appréciations d'ordre stratigraphique.

Le dépôt est composé de 19 pièces (17 en fer et deux en bronze) qui représentent des outils artisanaux, des outils agricoles, de divers objets à utilisation ménagère et quelques armes. A côté des pièces du dépôt, dans la même section on a trouvé aussi quelques fragments céramiques.

A partir des caractéristiques des outils et des armes, ainsi que des fragments céramiques, les découvertes mentionnées être datées entre le IXe et le Xe siècle ap. J.-C.

Le fait de cacher ce dépôt ainsi que d'autres du même genre découverts dans les régions extra-carpatiques du nord du Bas Danube est probablement dû à certains événements d'ordre militaire déroulés dans la période respective.

Il y a encore la supposition que les dépôts d'outils et d'armes de ce genre aient appartenue soit à un artisan local, soit à une communauté villageoise.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1 – Région sud-est de la Moldavie où est située la localité de Gârbovăț.

Fig. 2 – Outils artisanaux: 1 – marteau; 2, 8 – poinçons; 3 – pincette; 4, 8 – ciseau; 5 – aiguille; 6 – lime; 7 – couteau pour pelleterie.

Fig. 3 – Outils agricoles et ménagers: 1 – couteau; 2, 4 – faucilles; 3, 5 – serpes; 6, 7 – cloches (1-5 – en fer; 6, 7 – en bronze).

Fig. 4 – Armes: 1 – point de lance; 2 – point de flèche; 3 – hache de lutte.

Fig. 5 – Fragments céramiques découverts à côté des outils et des armes du dépôt.

UN TEZAU DE MONEDE MEDIEVALE TÂRZII DE LA REDIU, COM. BÂRA, JUD. NEAMȚ

de Dan Mihăilescu

Tezaurul a fost descoperit în ziua de 4 noiembrie 1999 de către frații Cristina, Florentina și Gheorghe Ghercă, cu prilejul efectuării lucrărilor agricole de toamnă pe pământul vechii școli a satului, deținut actualmente de locuitorul Iancu Baci. Locul descoperirii se află în apropierea bisericii ortodoxe, la cca. 150-200 m vest de aceasta (fig. 1/1).

Lotul de monede, păstrat în două vase care erau sparte, a fost recuperat în două etape. O primă etapă a constat în aducerea la Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, de către preotul catolic Marin Temea, a unui număr de 98 de monede, după care – la data de 15 noiembrie 1999 – am primit tot de la acesta încă șase monede. O a doua etapă de recuperare s-a făcut de către Inspectoratul Județean de Poliție Neamț¹ în luna ianuarie 2000, prin care ni s-au predat încă 49 de monede.

În total, tezaurul recuperat conține 153 de piese, în greutate de 3,470 kg, care au fost restaurate, conservate și inventariate la numerele 3485 F-3676 F.

Din spusele preotului M. Temea se pare însă că tezaurul ar fi mai mare².

Acesta se compune din monede ale Imperiului Romano-German – Austria; un *kreutzer* bătut de Leopold I pentru Statele Germane; Franciscus (1745-1765) taleri 1760, 1761, 1763; 10 EINE FEINE MARCK: 1764; Maria Teresia (1740-1780) taleri: 1760 – 1 buc., 1763 – 2 buc., 1765 – 4 buc., 1767 – 3 buc.); ducați de argint ai Ragusei (1756, 1768, 1772, 1773). Cea mai veche monedă este *kreutzer*-ul bătut de Leopold I (1657-1705) pentru Statele Germane, iar cele mai recente sunt *altmâslâcii*, de la Abdul-Hamid I (1774-1789), din 1774.

În marea lor majoritate, piesele sunt bine conservate, *kreutzer*-ul și o monedă otomană sunt perforate, câteva sunt tăiate pe margini, unele sunt tocite pe ambele părți, probabil datorită circulației lor. Diametrul și greutatea variază în raport cu valoarea acestora.

În secolul al XVIII-lea în Moldova au fost utilizate numeroase monede străine, circulația cea mai redusă având-o cele turcești.

Pe teritoriul Moldovei s-au descoperit tezaure mixte la Vădurele³ (com. Iana, jud. Vaslui), s-a descoperit un tezaur alcătuit din monede emise pentru: Rusia, Saxonia,

¹ Proces verbal de primire a 49 de monede, din data de 17 ianuarie 2000.

² C. Galan, *Comoara de la Bâra*, în *Realitatea Nemțeană*, nr. 1200, din 15-16 ianuarie 2000, p. 4, 5.

³ F. Ursu, *Un tezaur monetar din sec. al XVIII-XIX-lea, descoperit la Vădurele (jud. Vaslui)*, în *Cerclst*, XI, 1980, p. 331-342.

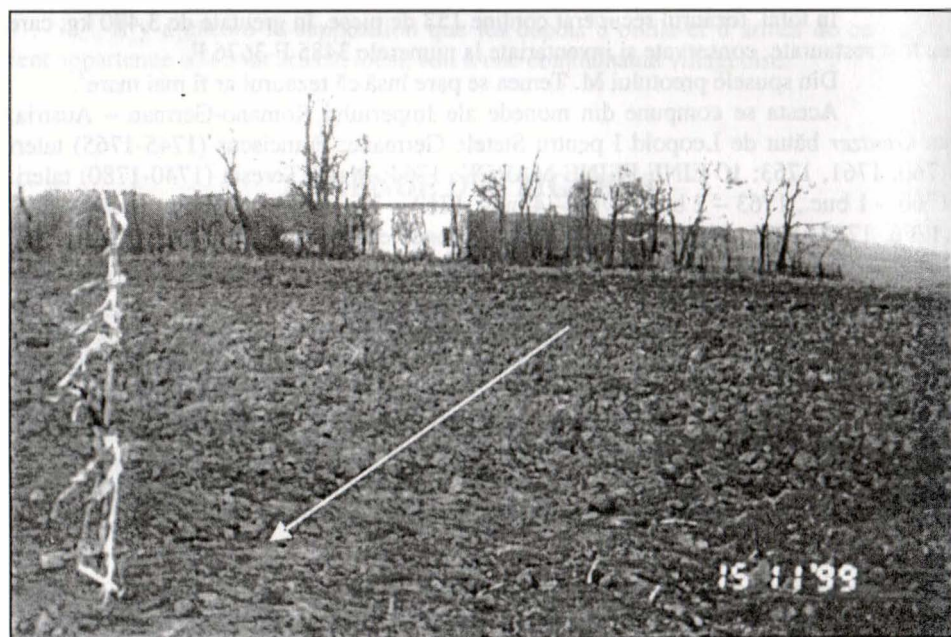
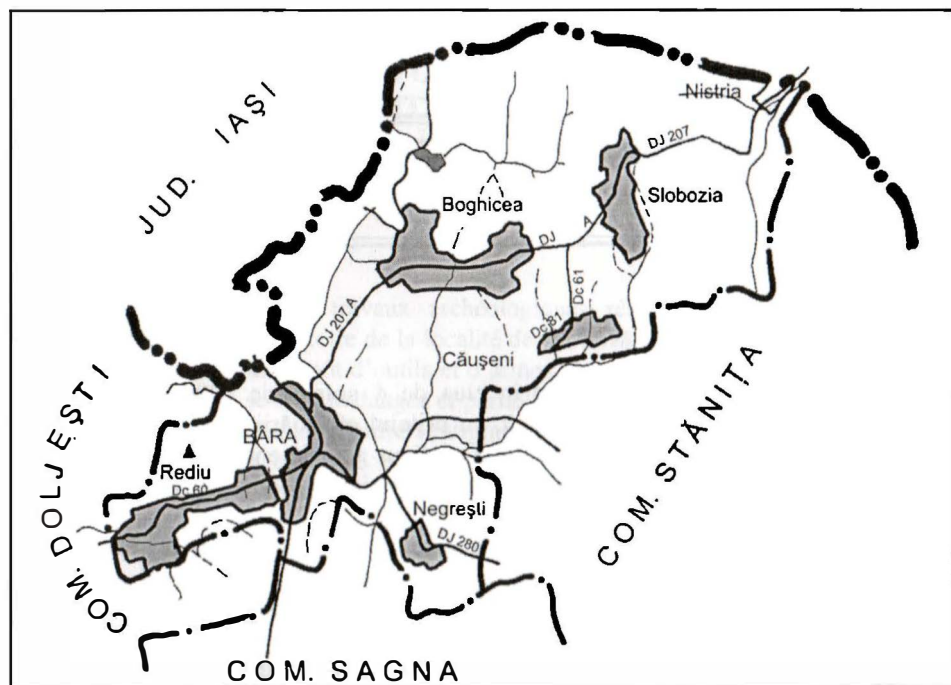

Fig. 1 – 1 - harta comunei Bâra; 2 - locul descoperirii tezaurului
www.cimec.ro

Spania, Austria, Turcia și Ragusa; la Copăcești⁴ (jud. Vrancea), din monede emise pentru Turcia și Ragusa; la Hârlău⁵ și Curtești⁶ din monede emise pentru Turcia, Rusia și Ragusa.

În spațiul dintre Carpați și Prut s-au descoperit numeroase tezaure cu monede turcești, cum ar fi cele de la: Cârlegi⁷, Cleja⁸, Mănăstirea Cașin⁹, Drăgești-Tătărești¹⁰, Burca¹¹, biserica Sfânta Paraschiva din Botoșani¹², Bahna¹³, Ștefănești¹⁴ și Galați¹⁵.

Din analiza acestora se observă prezența în toate a monedelor turcești și a ducatului de Ragusa, excepție făcând tezaurul de la Hârlău, unde s-a descoperit un *vizlin* în valoare de un ducat și jumătate. Pe lângă cele două componente – ducatul de argint și *gurușii* – în tezaurele de la Rădeni-Bâra și Vădurele se găsesc monede austriece de la Francisc I (1745-1765), Maria Tereza (1740-1780) și Franciscus I (1805-1835). În afară de aceste monede, remarcăm moneda rusească în tezaurele de la Vădurele, Hârlău și Curtești.

Tezaurul de la Rediu a ajuns în această parte a țării fie datorită legăturilor economico-comerciale, fie datorită prezenței trupelor străine în zonă.

Datorită monedei de valoare mare, acesta a aparținut unui negustor sau cămătar ancorat în economia de piață a vremii. Semnificativ este faptul că el a fost descoperit într-o așezare sătească.

Dat fiind faptul că cele mai recente monede din tezaurul de la Rediu-Bâra sunt *altmâslâcii* din 1774 de la Abdul-Hamid, acesta ar fi putut fi îngropat în anii 1787-1792, în timpul războiului turco-austro-rus, încheiat prin pacea de la Șistov, când Romanul a fost ocupat de austrieci și transformat în reședință vremelnică a teritoriului luat în stăpânire¹⁷

⁴ V. Căpitanu, C. Buzdugan, *Un tezaur de monede turcești descoperit la Copăcești (jud. Vrancea)*, în *Carpica*, II, 1969, p. 349.

⁵ O. Iliescu, *Însemnări privitoare la descoperiri monetare*, în *SCN*, I, 1957, p. 456-466.

⁶ Gr. Foiț, *Noi tezaure monetare medievale descoperite în regiunea Suceava*, în *Suceava*, 1967, p. 8; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic până în sec. al XVIII-lea*, București, 1970, p. 230.

⁷ M. Chițescu, Gh. Constantinescu, *Trei tezaure feudale descoperite în raionul Focșani*, în *Danubius*, I, 1967, p. 224 și urm.

⁸ Al. Artimon, *Un tezaur monetar din secolul al XVIII-lea descoperit la Cleja, județul Bacău*, în *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 102.

⁹ Al. Artimon, C. Eminovici, *Un tezaur monetar din sec. XVIII, descoperit la Mănăstirea Cașin*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 343.

¹⁰ Al. Artimon, *Câteva considerații asupra tezaurului monetar descoperit la Drăgești-Tătărești, jud. Bacău*, în *Carpica*, V, 1972, p. 188.

¹¹ *Ibidem*, n. 13.

¹² Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I, 1976 p. 51.

¹³ D. Mihăilescu, E. Enechiuc, *Tezaurul de monede otomane descoperit la Țuscanii din Deal, com. Bahna, jud. Neamț*, Comunicare susținută la Sesiunea de Comunicări a Complexului Muzeal Județean Neamț, din 2 noiembrie 2001.

¹⁴ Gr. Foiț, *Tezaure monetare răzlețe (inedite)*, în *Suceava*, VI-VII, 1979-1980, p. 140, 141.

¹⁵ El. Isăcescu, *Contribuții la studiul circulației monetare în orașul Galați în sec. XVIII și începutul sec. al XIX-lea*, în *Danubius*, IV, 1970, p. 185-195.

¹⁷ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 507; *Istoria orașului Roman*, Bacău, 1992, p. 153.

1

2

3

Fig. 2 – 1,3 - taleri emiși de Francisc I; 2 - 10 Eine Feine Mark, Francisc I
www.cimec.ro

CATALOG¹⁸

Imperiul Romano-German

Leopold I

1. Kreutzer; 1700?; AR; G: 0,45 g; D: 16 mm; C: S.

Francisc I

2. Taler; 1760; Hall.; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, I, p. 106, nr. 136.
 3. Taler; 1761; Praga; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, I, p. 106, nr. 154.
 4. Taler; 1763; KREMNICA; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, I, p. 108, nr. 180.
 5. 10 EINE FEINE MARCK; 1764; NÜRENBERG; AR; G: 28 g; D: 41 mm; C: B; Davenport, nr. 2486.

Maria Tereza

6. Taler; 1760; Hall.; AR; G: 28,85 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 458.
 7. Taler; 1763; Hall.; AR; G: 28,50 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 458.
 8. Taler; 1765; Hall.; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 464.
 9. Taler; 1765; Viena; AR; G: 28 g; D: 41 mm; C: B; Herinek, II, p. 26, nr. 414.
 10. Taler; 1765; Hall.; AR; G: 27,50 g; D: 40,5 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 464.
 11. Taler; 1765; Günzburg; AR; G: 28 g; D: 41 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 464.
 12. Taler; 1765; Viena; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 26, nr. 414.
 13. Taler; 1765; Günzburg; AR; G: 28,10 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 32, nr. 494.
 14. Taler; 1767; Viena; AR; G: 28,10 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 27, nr. 424.
 15. Taler; 1767; Viena; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 424.
 16. Taler; 1767; Viena; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 424.

Ragusa

17. Ducat; 1756; AR; G: 28,50; D: 42 mm; C: B; Davenport, 1639.
 18. Ducat; 1768; AR; G: 28,50; D: 42 mm; C: B; Davenport, 1639.
 19. Ducat; 1772; AR; G: 28,40; D: 40 mm; C: B; Davenport, 1639.
 20. Ducat; 1773; AR; G: 28,35; D: 41 mm; C: B; Davenport, 1639.

¹⁸ Mulțumim domnului V.M. Butnariu, de la Institutul de Istorie A.D. Xenopol Iași, pentru sprijinul în identificarea monedelor. Pentru determinarea pieselor s-au folosit următoarele cataloage numismatice: L. Herinek, *Osterreichische münprägungen, von 1740-1969*, Viena, 1970 (în continuare Herinek); J.S. Davenport, *German talers, 1700-1800*, Galesburg, 1958 (în continuare Davenport); J. Davenport, *European Crowns, 1700-1800*, Londra, 1964 (în continuare Davenport); N. Pere, *Osmanlılarda madenî paralar*, Istanbul, 1968 (în continuare Nuri Pere).

1

2

3

Fig. 3 – 1-3 - taleri emiși de Maria Tereza

Imperiul Otoman

Mustafa III

21. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
22. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
23. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
24. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
25. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,10 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
26. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 20,70 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
27. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
28. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
29. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
30. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,13 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
31. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,25 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
32. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,15 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
33. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
34. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
35. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
36. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,75 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
37. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 17,70 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
38. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,70 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
39. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 17,80 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
40. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
41. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
42. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,40 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
43. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
44. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
45. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
46. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,10 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
47. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
48. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,40 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
49. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
50. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
51. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 17,40 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
52. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
53. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 38,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
54. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
55. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,20 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
56. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
57. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
58. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
59. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,60 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
60. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.

1

2

3

Fig. 4 – 1-3 - ducați emiși în Ragusa
www.cimec.ro

61. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,20 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
62. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,70 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
63. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,70 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
64. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
65. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
66. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
67. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
68. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
69. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
70. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
71. Guruș; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,20 g; D: 38,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 631.

Abdul-Hamid I

72. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
73. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
74. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 38,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
75. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
76. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
77. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
78. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,40 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
79. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
80. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,30 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
81. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,20 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
82. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
83. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
84. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,50 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
85. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
86. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,15 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
87. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,70 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
88. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
89. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
90. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
91. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,90 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
92. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,30 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
93. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,20 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
94. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
95. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 35 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
96. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,60 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
97. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
98. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,20 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
99. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
100. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,60 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
101. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 38,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.

1

2

3

Fig. 5 – 1-3 - guruși emiși de Mustafa III
www.cimec.ro

102. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,40 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
103. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,10 g; D: 35 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
104. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
105. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
106. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
107. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
108. Guruș; 1774; Constantinopol; AR; G: 13,50 g; D: 36 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.

Mustafa III

109. Yarimzolta; 1757; Istanbul; G: 4,10 g; D: 29 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 633.
110. Altmâslâk; 1757; Constantinopol; AR; G: 25,70 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 633.
111. Altmâslâk; 1757; Constantinopol; AR; G: 27 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
112. Altmâslâk; 1757; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 44,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
113. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
114. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
115. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
116. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 43,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
117. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 26,90 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.

Abdul-Hamid I

118. Altmâslâk; 1774; Istanbul; AR; G: 29 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
119. Altmâslâk; 1774; Istanbul; AR; G: 26,40 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
120. Altmâslâk; 1774; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 44 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
121. Altmâslâk; 1774; Istanbul; AR; G: 26,70 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
122. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
123. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,60 g; D: 44 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
124. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,70 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
125. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 23,30 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
126. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,70 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
127. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,75 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
128. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,30 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
129. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
130. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,50 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
131. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
132. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28 g; D: 43,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
133. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
134. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27,70 g; D: 43,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
135. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
136. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,90 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
137. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
138. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,90 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
139. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,70 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.

140. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 29,40 g; D: 47,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
141. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,20 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
142. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27,40 g; D: 44,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
143. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,40 g; D: 42,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
144. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,40 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
145. Altmâslâk; 1757; Constantinopol; AR; G: 26,50 g; D: 44 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
146. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27,90 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
147. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27,90 g; D: 42,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
148. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 25,80 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
149. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,90 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
150. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,20 g; D: 43,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
151. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
152. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
153. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,40 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.

A LATE MEDIEVAL COIN HOARD FROM REDIU, BÂRA COMMUNE, NEAMT COUNTY

Abstract

During the 1999 autumn a late medieval 153 silver coin hoard was discovered some 200 m westward from the orthodox church of the above mentioned village.

The silver coins, with a total weight of 3.470 kilos, were restoured in the laboratory of the History Museum from Piatra-Neamț, where they are preserved, too. The hoard consists in several types of coins issued between 1745-1774 by Leopold I, Francisc I, Maria Tereza (Roman-German Empire), Mustafa III, Abdul-Hamid I (Ottoman Empire) and by the city of Ragusa.

This discovery presented above brings an interesting update to the research of the monetary circulation of the XVIIIth century.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – The map of the Bâra commune; 2 – the place of the discovery.

Fig. 2 – 1, 3 – *talers* issued by Francisc I; 2 – 10 *Eine Feine Marck*, Francisc I.

Fig. 3 – 1-3 – *talers* issued by Maria Tereza.

Fig. 4 – 1-3 – *ducats* issued at Ragusa.

Fig. 5 – 1-3 – *gurus* issued by Mustafa III.

UN DEPOZIT MEDIEVAL TÂRZIU DE VASE DIN METAL DE LA MÂNĂSTIREA SECU, JUD. NEAMȚ

de Vitalie Josanu

În urmă cu doi ani Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț a intrat în posesia unui depozit de vase de bucătărie medievale din cositor și aramă, de o valoare deosebită, care provine de la Mănăstirea Secu, com. Vânători-Neamț, jud. Neamț, și care a fost descoperit cu ocazia unor lucrări de drenare a apei pluviale, executate în incinta mănăstirii.

În cele ce urmează nu vom insista asupra informațiilor din teren din momentul supravegherii arheologice, acestea fiind comunicate și publicate cu altă ocazie¹. Ne vom ocupa în special pe informațiile de ordin istoric și economic pe care le furnizează și le confirmă aceste piese, care – în ansamblul lor – constituie un depozit unicat pentru Moldova.

Deși piesele se află încă în faza de restaurare, s-a stabilit o împărțire în funcție de dimensiuni și metalul din care au fost lucrate, pentru a înlesni analizarea lor. S-a remarcat existența a cinci tipuri de piese, în care sunt incluse atât exemplarele de cositor, cât și cele de cupru, ultimele fiind grupate în categoriile a IV-a și a V-a.

Primul tip este reprezentat de cinci farfurii-platouri de dimensiuni mari (trei piese cu marginea ruptă, una păstrată doar pe jumătate și una din care a rămas doar fundul). Vasul păstrat pe jumătate și unul dintre cele trei mai bine conservate au câte un medalion identic pe margine, executat prin presare. În ceea ce privește dimensiunile, diametrul maxim al primului tip este de 43 cm, diametrul fundului de 22 cm, înălțimea de 5 cm și lățimea marginii de 7,5 cm.

În al II-lea tip se încadrează opt piese, aflate în stare de conservare precară (doar trei vase prezintă deteriorări nesemnificative), fără inscripții sau mărci de identificare. Singurele elemente decorative sunt două linii incizate pe margine și două cercuri pe fund. Diametrul maxim este de 29,5 cm, diametrul fundului de 10,5 cm, înălțimea de 3,2 cm și lățimea marginii de 5 cm.

În al III-lea tip sunt incluse nouă vase și un fragment (aproape jumătate de piesă). Artefactele au marginile rupte și centrul marcat prin două cercuri. Toate piesele au zgâriate numele ГЛИГОРАШКО БОТЕЗУ pe margine, în exteriorul acesteia.

¹ C. Asăvoaie, V. Josanu, Gh. Dumitroaia, *Mănăstirea Secu*, în CCAR. *Campania 2002, 2003*, p. 282, 283.

Fig. 1 – Curtea interioară a Mănăstirii Secu;
săgețile indică locul în care a fost descoperit depozitul de vase
www.cimec.ro

Dimensiunile pieselor sunt următoarele: diametrul maxim – 28,5 cm, diametrul fundului – 9,5 cm, înălțimea – 3,8 cm, lățimea marginii – 5 cm.

Al IV-lea tip conține cinci piese de aramă foarte bine păstrate, lipsite de informații scrise, dacă se face abstracție de litera *H*², aflată și pe materialele din primul tip. Dimensiuni acestora sunt următoarele: diametrul maxim – 27,9 cm, diametrul fundului – 14 cm, înălțimea – 5 cm, lățimea marginii – 3,5 cm³.

Ultimul tip este reprezentat de câteva cratițe de aramă, de dimensiuni diferite, cu câte doi suporti laterali pentru toartă. Deși starea de conservare a vaselor este precară, se poate remarca modul de îmbinare al acestor piese. Fâșia de tablă – de formă dreptunghiulară – din care urma să se confecționeze cratița, era tăiată în zig-zag pe lungimea și marginile laterale care urmau să fie asamblate; era tăiată, de asemenea, și bucata rotundă care constituia fundul viitorului vas. Asamblarea se realiza prin îmbinarea perfectă și apoi prin baterea la rece a marginilor tăiate și suprapuse peste suprafețele limitrofe. Vârfurile unei margini suprapuneau suprafața pe interior, iar al celeilalte pe exterior.

Probabil că ultimele piese reprezintă o producție locală, atestată și de antroponimie⁴. Totodată, tehnica de prelucrare prezentată mai sus era cunoscută în Moldova și a perpetuat până în sec. XX, asemenea procedee de îmbinare ale tablei fiind folosite și în prezent de către țiganii-căldărari.

În ceea ce privește piesele de cositor, acestea nu prezintă nici un interes artistic, sunt lipsite de decor și constituie marfă de serie, simplă veselă de masă. Așa-numitele *lucrări de breaslă* conțin armoariile atelierului, ca element ornamental⁵. Doar primul tip de vase conține informații heraldice. Așa cum s-a mai precizat, vasele cele mai mari, din tipul I, conțin un medalion pe aversul marginii, cu textul *Π(ο)μοζυ / Теос / Пемп(ъ) пуб (Ajută Dumnezeu pe robul tău Petru)*. Compoziția este înscrisă într-un cerc format din volute duble simple, cu centrul marcat de motivul liniar al *arborelui vieții*, flancat și suprapus pe patru niveluri cu litere chirilice. Medalionul a fost executat prin ștanțare cu ajutorul unei ștampile⁶.

Două din cele trei piese din primul tip păstrează câte trei steme ștanțate, dispuse triunghiular; unul dintre scuturile heraldice reprezintă trei turnuri cu poartă – stema Clujului⁷ –, iar celelalte două un vultur monocefal și bourul moldovenesc⁸.

² Litera *H* poate constitui o sursă inepuizabilă de interpretări. În contextul dat, credem că poate indica faptul că cel puțin vasele de aramă din tipul IV și acelea din staniu, din primul tip, au aparținut aceleiași persoane. Ținând cont și de alte aspecte, conturate în prezentul demers, există motive să afirmăm că întreaga colecție, executată sau nu într-un singur atelier, se afla în posesia lui Gligorașco Botezu.

³ C. Asăvoaie, V. Josanu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, p. 282.

⁴ Este vorba de numele *Doschinescu* (din slavă *docka* = tablă), strămoși ai acestei familii ocupându-se de prelucrarea tablei.

⁵ A. Haldner, *Colecția de cositoare. Catalog, Muzeul Brukenthal*, Sibiu, 1972, p. 14.

⁶ *Eadem*, p. 10.

⁷ S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, București, 1958, p. 95; I. Holl, *Zinn im Spätmittelalterlichen ungarn (einige historische Angaben und funde)*, în *AAASH*, 39, 1987, p. 323.

⁸ C. Asăvoaie, V. Josanu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, p. 282.

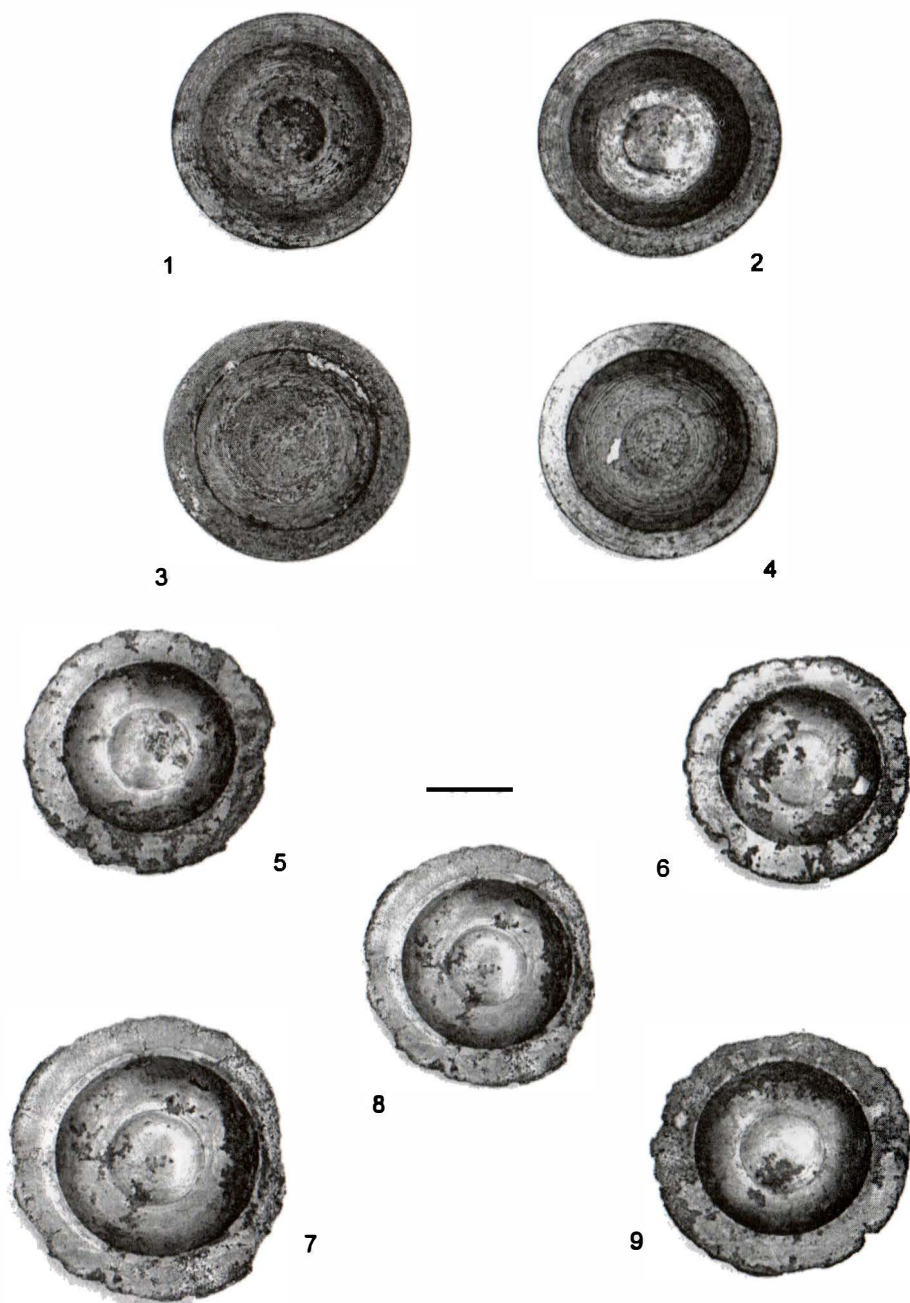

Fig. 2 – Vase din cupru (1-4) și din cositor (5-9)

Prezența scutului cu vultur monocefal o interpretăm ca fiind un indiciu referitor la locul de proveniență a metalului folosit – cositor. Staniul nu se găsea în Transilvania, ci era importat⁹; la începutul sec. XIX acest metal era intens extras din Munții Cehiei, în regiunea Elbogen¹⁰. Este posibil ca și în sec. XVIII meșteșugarii transilvăneni să fi utilizat cositor ceh, iar vulturul monocefal să indice acest fapt. Plumbul, care era integrat cositorului – importat de meșteșugarii și negustorii transilvăneni –, este considerat a fi de proveniență poloneză. Exportat prin Cracovia, plumbul provenea din Malopolska, din minele de la Olkusz¹¹.

Bourul moldovenesc prezent pe al treilea sigiliu pare să indice proveniența comanditarului. Produsele meșteșugarilor transilvăneni se adresau în mare parte cumpărătorilor din Moldova și Țara Românească¹², fără a excepta însă și piețele interne și internaționale (Viena, Cracovia, Liov, Košice, Levoča, Nürnberg, Buda, Praga, Zara, Veneția, Raguza, Colonia, Frankfurt etc.)¹³.

În cazul producției de *cositoare* manifestăm o anumită rețineră față de afirmația lui Al. Ligor, potrivit căreia *unii dintre meșterii transilvăneni, strict specializați într-o ramură sau alta (...) lucrau pentru trebuințele moldovenilor nu numai în Transilvania dar și în Moldova, unde erau chemați deseori pentru a executa unele lucrări de o factură deosebită sau numai pentru a le da celor de aici învățătură*¹⁴. Din păcate, în cazul de față nu sunt cunoscute izvoare care să ateste fabricarea de piese din cositor în Moldova. De altfel, vasele din colecția Muzeului de Istorie Piatra-Neamț sunt, deocamdată, unice în spațiul dintre Carpați și Prut. În schimb există două izvoade de zestre din colecția de documente a familiei Moțoc și a moșiei Oglinzi, din ținutul Neamțului, în care sunt pomenite atât *talgire de cositoriu*, cât și *linguri de cositoriu*¹⁵. Faptul că asemenea piese se regăsesc în listele de zestre ale unor familii de răzeși din Moldova ne permite să considerăm că acestea nu se aflau doar pe mesele unei categorii restrânse de locuitori.

Farfuriile-platou din primul tip mai păstrează un sigiliu repetat de trei ori și dispus triunghiular. Ca și cele trei mărci descrise mai sus, sigiliul este format dintr-un scut francez, în câmp fiind reprezentate o coroana închisă și semnul ω dedesubt. Prezența acestui însemn pare să se datoreze tiparelor în care au fost turnate farfuriile. Prelucrarea dificilă a tiparelor de alamă și prețul ridicat al materialului a condus la specializarea unor meșteri pentru realizarea acestora, atât în centrele germane, cât și în Transilvania. Prototipurile erau vândute atelierelor de turnătorie sau chiar breslelor de

⁹ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 83, 263. M. Dan, *Din relațiile comerciale ale Transilvaniei cu Slovacia în sec. XVI. Relațiile cu Levoča*, în *SUBB*, fasc. 1, XIV/1969, p. 22.

¹⁰ M. Bunta, P. Gylai, Batiz, *Monografia manufacturii de faianță fină*, Cluj, 1971, p. 95.

¹¹ M. Dan, *op. cit.*, p. 20, 24, 25.

¹² *Ibidem*, p. 267, 268. L.A. Demeny, *Regimul negustorilor străini din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *RevIst*, 26, 2, 1973, p. 283, 284. Al. Ligor, *Din legăturile Moldovei cu celelalte Țări Române în vremea domniei lui Vasile Lupu*, în *RevIst*, 31, 3, 1978, p. 437. *Din arta metalelor în Transilvania între secolele XIV-XVIII, Muzeul Brukenthal* (prezentare de expoziție), p. 1.

¹³ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 247, 265, 270. L.A. Demeny, *op. cit.*, p. 283. M. Dan, *op. cit.*, p. 17-23, 27.

¹⁴ Al. Ligor, *op. cit.*, p. 437.

¹⁵ Colecția de documente referitoare la familia Moțoc se află deocamdată în stadiul de cercetare.

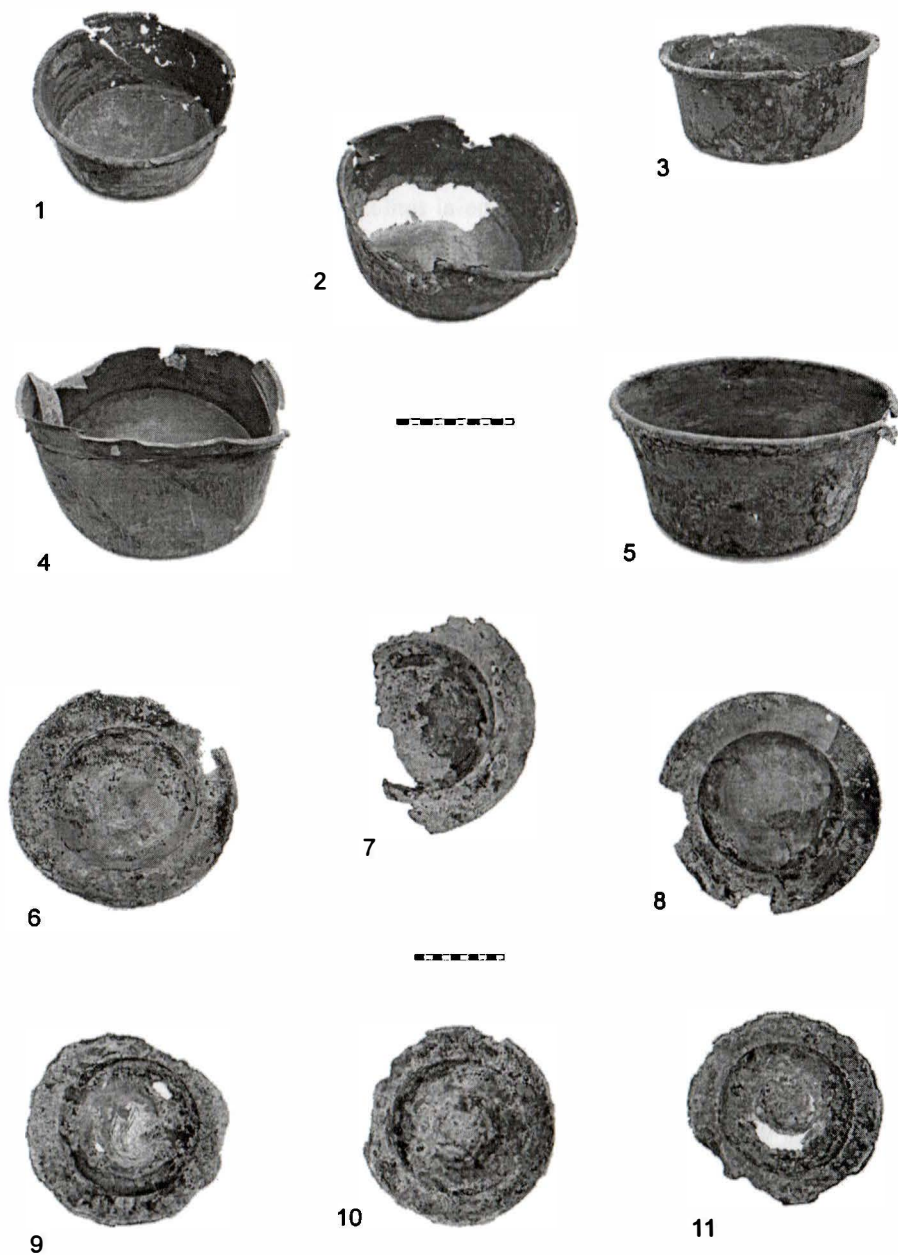

Fig. 3 – Vase din cupru (1-5) și din cositor (6-11)

stănari; unele dintre tipare puteau conține armele heraldice, marca atelierului sau meșterului care le-a produs¹⁶. Fenomenul de mai sus, regăsit și pe alte obiecte de cositor din colecțiile Muzeului Brukenthal, poate motiva în bună măsură prezența a două tipuri diferite de mărci: cele ștanțate, descrise mai sus, și ultima imprimată de pe tipar în timpul turnării, repetată de trei ori.

Faptul că însemnul coroanei închise nu apare și pe alte farfurii-platou nu semnifică neapărat că vasele au fost fabricate de meșteri sau ateliere diferite, ci probabil că au fost turnate în alte tipare, care nu conțineau stema. Totodată, trebuie remarcat că simbolul coroanei închise – apărut pe aceste exemplare de la începutul sec. XVIII – își pierduse semnificația imperială pe care o avea cu câteva veacuri mai devreme. De aceea, nici nu se încearcă în cazul de față o interpretare similară; simbolul putea fi preluat de un atelier obișnuit și poate fi perceput ca atare.

După cum s-a observat, mărcile reprezintă elementul principal de identificare a atelierelor și centrelor unde au fost fabricate piesele. Acestea sunt imprimate prin ștanțare și, mai rar, prin turnare într-un tipar de alamă gravat¹⁷. Marcarea produselor de cositor a fost impusă de legile de breaslă pentru a garanta calitatea aliajului și controlarea în special a procentul de plumb necesar cositorului pentru rezistență¹⁸. Oxizii plumbului sunt toxici, de aceea breslelor le era impusă obligativitatea de a garanta că proporția de plumb al produselor lor nu dăunează sănătății clienților¹⁹. Din acest motiv sigla meșterului, numită și marcă de control²⁰ sau de calitate, conținea inițialele meșterului, numele întreg, semnul heraldic al atelierului, denumirea tipului (*Feizinn*, *Probzinn* etc. = cositor fin, cositor de experiment), trandafirul repetat până la trei ori (semn al locului de extracție a metalului) și stema orașului²¹. În cazul de față, marca de control este stema orașului Cluj. Proporția optimă plumb-cositor se încadrează între 1/6²² și 1/10²³; probabil între aceste limite se înscrie și aliajul farfuriilor din colecția Muzeului de Istorie Piatra-Neamț.

Marca de calitate se folosește mai ales în sec. XVIII și XIX²⁴, nu se regăsește pe articole de sec. XVI și se pare că a apărut în orașele Transilvaniei abia la începutul sec. XVIII; tot în această perioadă trebuie să fi apărut și stema Clujului ca marcă de control²⁵. În cazul farfuriilor, marca era imprimată pe interiorul marginii până în primii ani ai sec. XVIII, iar mai târziu pe exteriorul piesei, în centru²⁶.

¹⁶ A. Haldner, *op. cit.*, p. 11.

¹⁷ *Ibidem*, p. 14.

¹⁸ *Ibidem*; S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95.

¹⁹ A. Haldner, *op. cit.*, p. 14.

²⁰ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95.

²¹ A. Haldner, *op. cit.*, p. 15.

²² S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 83.

²³ A. Haldner, *op. cit.*, p. 14.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95

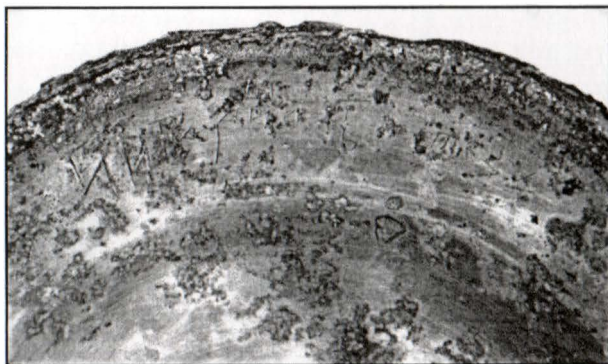
²⁶ A. Haldner, *op. cit.*, p. 15.

1

2

3

Fig. 4 – 1-3 - detalii ale unora dintre vase
www.cimec.ro

Nu toate piesele din tezaur au imprimate ștanțe sau mărci; cu excepția tipului I, celelalte sunt lipsite de simboluri de fabricație. Erau marcate doar piesele care valorau mai mult de o marcă, iar mai târziu (sec. XVIII) acelea de o jumătate de marcă²⁷.

Principalele centre transilvănene unde existau ateliere de stănari erau Sibiu, Sighișoara, Brașov, Cluj, Mediaș, Bistrița, Ghimbav sau Vulcan, de lângă Brașov²⁸, Făgăraș²⁹. Marca de calitate cu stema Clujului de pe farfuriile-platou constituie un indiciu că vasele sunt produse ale unui atelier din acest oraș.

Deși, *in extremis*, pornind de la observația că nu toate piesele de la Mănăstirea Secu dețin mărci de identificare, s-ar putea susține că acestea sunt executate în ateliere diferite; se pot prezenta câteva elemente comune, regăsite până și pe piesele de aramă. Indiferent de tip, toate vasele au câte o protuberanță inelară pe fund, marcată de două linii circulare incizate (același tip de linii se află și pe margine).

Farfuriile care se încadrează în al III-lea tip au pe reversul marginii o inscripție zgrăfită cu numele *Глигорашко Ботезъ*. Faptul că inscripția este zgâriată indică executarea sa grăbită, în contextul pericolului care impunea tezaurizarea pieselor. Aceeași grabă ar putea explica și lipsa inscripției pe celelalte farfurii. Gligorașco Botezu trebuie să fie numele ultimului proprietar al vaselor, cel care le-a ascuns, iar Petru – de pe medalionul ștanțat – poate fi meșterul sau, mai curând, comanditarul din Moldova, care a preferat o inscripție slavă. Astfel, se pare că Gligorașco era moștenitorul / ultimul cumpărător al vaselor, iar Petru – probabil bunicul lui Gligorașco – comanditarul lor. Spre o atare concluzie duc și rezultatele preliminare ale investigației arheologice și problemele legate de datare.

Groapa de tezaurizare în care au fost depuse vasele pornea de la un nivel de călcare cu arsură datat în 1821, produs în urma jafului și incendierii Mănăstirii Secu de către turci. Nici călugării – cu atât mai mult eteriștii asediați – nu au scăpat de tăișul sabiei³⁰. În aceste împrejurări pare să fi murit și deținătorul pieselor prezentate în studiul de față. Vasele, tezaurizate în 1821, au fost fabricate la începutul sec. XVIII, fiind utilizare de trei, poate chiar patru generații.

Până la această dată studiul documentelor nu ne-a oferit informații referitoare la un personaj sau o familie Botezu. Am remarca doar o familie Botezatu, care stăpânea o moșie la Târgu Neamț și pe care, în 1713, a dăruit-o Mănăstirii Neamț³¹. Tot o familie

²⁷ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95.

²⁸ A. Haldner, *op. cit.*, p. 5. *Din arta metalelor în Transilvania între secolele XIV-XVIII*, p. 2. Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Cluj, 1954, p. 175.

²⁹ T. Bodogae, *Le privilège commercial accordé en 1636 par G. Rákocz aux marchands grecs de Sibiu*, în *RRH*, XI, 4/1972, p. 650.

³⁰ *Documente privind istoria României, colecția Eudoxiu Hurmuzachi*, (serie nouă), vol. III, București, 1967, doc. 386, 399, 400, 403, 408, 411; C. Bobulescu, *Sihăstria Secului și Sihla din județul Neamț*, în *ALPR*, 1936-1940, 1942, p. 6; C.D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii de la 1821*, p. 311.

³¹ *Catalogul Documentelor Moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V, 1701-1720, întocmit de V. Vasilescu, D. Duca-Tinculescu, București, 1974, doc. 1142; D.I. Ivan, pr. S. Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, Iași, 1981, p. 86. În 4 august 1706 apare un Eremia Botezu, implicat într-un conflict cu Paraschiva, stareța Topolii. Stareța fusese căsătorită

Botez ctitoria la 1891 cișmeaua cu bazin³² din incinta aceleiași mănăstiri, iar în exteriorul fațadei de vest a bisericii principale se află mormântul neamului³³. Nu excludem existența unei legături între Botezu – Botezatul – Botez (poate chiar Botezu și Botezatul au fost una și aceeași familie).

În ceea ce privește datarea pieselor din depozitul de la Mănăstirea Secu, vom prezenta succint, în cele ce urmează, indiciile pe baza cărora considerăm că perioada fabricării lor se situează în primii ani ai sec. XVIII.

În primul rând, marca de control cu stema orașului Cluj, prezintă pe unele piese din depozit, apare la începutul sec. XVIII³⁴. Plasarea armelor heraldice se efectuează până la începutul sec. XVIII, pe aversul marginii farfuriilor și abia mai târziu pe reversul vaselor, central³⁵. Descoperirea obiectelor sub un nivel de arsură din 1821 nu permite datarea producerii lor într-o perioadă ulterioară. Primele două indicii *ante quem non* și *post quem non* par să fie cele mai concludente și trebuie coroborate cu datele unei analize metalografice care se impune și care ar putea stabili și proporția plumb-cositor în aliaj.

În mod tangențial se poate preciza că apogeul meșteșugului stănarilor în Transilvania are loc în sec. XVII, până la sfârșitul sec. XVIII, urmat de o perioadă de criză, cauzată de concurența faianței și sticlăriei manufacturate. Produsele manufacturilor de faianță imitau formele și aspectul unor vase din cositor pe cale de dispariție³⁶. În sec. XIX breasla meșteșugarilor stănari se desființează, ultimul meșter Karl Slaminek din Brașov – murind în primii ani ai secolului trecut³⁷.

Chiar dacă vesela de cositor se găsea în număr mare în inventarul de averi al oricărei familii mai înstărite de orașeni³⁸ din Transilvania, fiind utilizată și de unele familii de răzeși din Moldova, poate și din Țara Românească, asemenea produse s-au păstrat în număr foarte mic. Principalele cauze sunt, pe de o parte, slaba rezistență a metalului, iar pe de alta, achiziționarea și topirea vaselor și utilizarea metalului pentru tunuri, în vreme de război, în Transilvania³⁹. De aceea, în raport cu abundența lor în epocă, valoarea istorică a vaselor de cositor transilvănene este inestimabilă.

Demersul de față concentrează doar câteva dintre rezultatele cercetărilor efectuate până în prezent. Este posibil ca unele informații să fie infirmate sau confirmate, altele să apară în urma operațiunilor de restaurare-conservare la care vasele sunt supuse. În momentul de față nu se poate susține că depozitul de vase de cositor și de aramă a fost descoperit în întregime, impunându-se deschiderea unei noi suprafețe pentru cercetarea arheologică.

cu un *cupar*, dar care – din contextul izvorului – nu pare să fi avut vreo legătură cu Eremia Botezu, în sensul realizării unor vase (doc. 575).

³² D.I. Ivan, pr. S. Porcescu, *op.cit.*, p. 161.

³³ *Ibidem*, p. 246.

³⁴ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95.

³⁵ A. Haldner, *op. cit.*, p. 15.

³⁶ M. Bunta, P. Gylai, *op. cit.*, p. 18.

³⁷ A. Haldner, *op. cit.*, p. 6.

³⁸ *Ibidem*, p. 5; S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 83, 84.

³⁹ A. Haldner, *op. cit.*, p. 5.

UN DÉPÔT MÉDIEVAL TARDIF DE VASES EN METAL DU MONASTÈRE SECU, DÉP. DE NEAMȚ

Résumé

L'étude proposée ici relève quelques résultants provisoires sur le trésor de pièces d'étain découvert il y a deux ans dans l'enceinte du Monastère Secu, de la com. de Vânători-Neamț, dép. de Neamț.

Le trésor est formé de plates en étain et cuivre et de casseroles en cuivre de dimensions diverses qui sont classifiées par dimensions. On a séparé ainsi cinq types de pièces, le dernier comprenant seulement des casseroles. Même si elles n'ont pas de décor, les plates, surtout celles du premier type, gardent certaines informations héraldiques et historiques, ce qui a conduit à des renseignements sur le centre de production, le dernier propriétaire du trésor et la datation. Parallèlement, on a essayé d'identifier les centres d'extraction de l'étain, les voies de pénétration des pièces en Moldavie et la conjoncture qui a mené à la thésaurisation.

En étudiant les marques – disposées en triangle sur la face supérieure de la marge de certains exemplaires – on a constaté que les plates ont été fabriquées à Cluj (fait indiqué aussi par l'écu avec le blason de la ville transylvaine: trois tours avec une porte). Les plates datent du début du XVIIIe siècle (jusqu'à cette date, les armes héraldiques étaient imprimées sur l'avvers de la marge de la vaisselle et dès le XVIIIe siècle a été introduite l'obligation de matricer la marque de garantie, représentée – en ce cas – par le blason de la ville) et elles ont été commandées, probablement, par une personne du Pays de la Moldavie (le médaillon est en slave et le blason moldave). L'aigle monocéphale du troisième écu suggère, probablement – de paire avec d'autres informations documentaires – que la matière première, l'étain – procuré par les commerçants et les maîtres transylvains – était extrait des Montagnes de la Tchéquie, de la région d'Elbogen.

Selon toutes probabilités, les marchandises ont été importées en Moldavie par Bistrița et non par Adjud, car cette ville avait régressé au début du XVIIIe siècle et avait changé de foyer à cause des calamités naturelles.

Les recherches archéologiques qui ont mené à la découverte du trésor confirment le fait que la vaisselle a été enterrée avant le siège turc sur les hétéristes installés dans le monastère, en 1821. Sur le remplissage de terre de la fosse de thésaurisation on a observé un niveau de brûlure, qui est provenu de l'incendie qui a suivi le massacre fait par les Turcs, fait prouvé aussi par les informations documentaires.

Outre les blasons matricés qu'on a décrits en haut, on a observé l'existence d'une marque réalisée par fonte et répétée trois fois. Le blason en discussion représente une couronne fermée avec un ω en dessous, qui sont les armes de la presse en cuivre exécutée dans un autre atelier qui possédait ces armoiries.

Même si l'on a constaté une abondance de pièces d'étain dans la Transylvanie des XVIIe-XVIIIe siècles, dans nos jours ils sont rares, fait expliqué par le

faible résistance du métal, mais surtout ils sont difficilement à trouver parce que, pendant la guerre, cette vaisselle était collectée, en Transylvanie, pour la fondre et l'utiliser à l'obtention du bronze pour les canons.

En conclusion, on peut affirmer que les plates en étain des collections du Musée d'Histoire et d'Archéologie de Piatra-Neamț sont – pour le moment – uniques dans l'espace de la Moldavie, ce qui rend à ces pièces une grande valeur historique.

LÉGÈNDE DES FIGURES

Fig. 1 – La cour interne de la Monastère Secu; les flèches indiquent le lieu de la découverte du dépôt.

Fig. 2 – Des vases en cuivre (1-4) et en étain (5-9).

Fig. 3 – Des vases en cuivre (1-5) et en étain (6-11).

Fig. 4 – 1-3 – détails des quelques vases.

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE SISTEMATICE ȘI PERIEȚHEZE DIN JUDEȚELE NEAMȚ, BACĂU ȘI SUCEAVA (2002-2003)

de Gheorghe Dumitroaia

Cronica din acest volum prezintă, în mod succint, toate cercetările sistematice efectuate în județul Neamț de către arheologii muzeelor locale (Piatra-Neamț, Roman, Târgu Neamț) și din instituții din țară (Institutul de Arheologie Vasile Pârvan București, Universitatea Al. I. Cuza Iași, Universitatea Valahia Târgoviște), trei șantiere din județul Bacău, care sunt coordonate de către specialiști din instituție sau la care aceștia colaborează de mai mulți ani, și un șantier arheologic din județul Suceava, în care am conlucrat cu colegi de la Universitatea Ștefan cel Mare Suceava și Muzeul de Istorie a Bucovinei din Suceava.

Referindu-ne, în mod special, numai la personalul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, putem spune că acesta a obținut date foarte interesante și promițătoare, ca urmare a săpăturilor sistematice din câteva situri situate în apropierea izvoarelor de apă sărată din zona de salifer a Moldovei. Necesitatea valorificării unor observații mai vechi și interesul științific pe care îl avem față de implementarea proiectului privind exploatarea preistorică a slatinelor, în cadrul căruia participă și alte instituții din țară și străinătate, ne-au supus, mai ales în anul 2003, unui travaliu semnificativ, răsplătit însă cu rezultate notabile.

Cercetările de suprafață, deși au fost mult mai reduse ca altădată, ca urmare a unor activități prioritare, a stării vremii și a numărului scăzut de arheologi din muzeele subordonate Complexului Muzeal Județean Neamț, au avut în obiectiv împrejurimile mai multor izvoare de apă sărată, care au fost folosite de către comunitățile umane din toate timpurile.

În continuare trecem în revistă principalele rezultate obținute, menționând localitățile, punctele și unitățile administrative în care se află acestea, precum și cercetătorii și instituțiile la care aceștia activează. Între timp o parte dintre aceste cercetări au fost publicate succint în volumul *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, apărut în 2003 cu prilejul Sesiunii Naționale de Rapoarte Arheologice de la Covasna sau în articole pregătite pentru tipar. Tuturor celor care ne-au oferit informații cu privire la săpăturile și periețhezele efectuate le mulțumim călduros.

Gârcina

Bălățești

Țolici I

Țolici II

1. Sat Bălțătești, com. Bălțătești, jud. Neamț

În 2002-2003 s-au efectuat noi periegeheze în vecinătatea imediată a slatinei situată la intrarea în sat dinspre Crăcăoani, pe partea stângă a șoselei Piatra-Neamț – Târgu Neamț. Menționată de noi într-un articol anterior, slatina de la Bălțătești este exploatată intens și în prezent de către săteni și diferite societăți comerciale din apropiere. Deși materialele arheologice găsite la suprafață sunt puține și relativ recente, obiectivul menționat va rămâne în atenția noastră, urmând a fi inclus în programul româno-francez de cercetare a izvoarelor de apă sărată din Moldova.

Cercetare de suprafață efectuată de către Gh. Dumitroaia, E.-R. Munteanu, C. Preoteasa și D. Nicola (CICCC – MIAPN), D. Monah (IAI) și O. Weller (CNRS).

2. Sat Borșeni, com. Războieni, jud. Neamț

În anul 2003, pe malul stâng al pârâului Ruginosu, în punctul *La moară la Câmpanu*, cu prilejul lucrărilor de îmbunătățiri funciare, comandate de Direcția Agricolă Neamț – făcute fără avizul Ministerului Culturii și Cultelor – au fost scoase la iveală numeroase materiale arheologice din sec. II-III d.Hr., de factură carpică (oale, străchini, câni, amfore etc. de culoare cenușie și roșie, precum și chirpici), ceramică din perioada târzie a evului mediu (sec. XVII-XVIII) și două morminte de înhumatie, nedatate, care se pare că nu aveau inventar.

Informații: El. Ciubotaru (DCCPCN Neamț).

3. Sat Brad, com. Negri, jud. Bacău

Cercetările arheologice sistematice din anul 2002 din cunoscuta *davă* dacică, situată în punctul *La Stâncă*, au avut ca obiectiv investigarea unei mici suprafețe (de 70 m²) de pe malul Siretului, reprezentând un martor dintre secțiunile excavate în anii 1982 și 1995. Au fost cercetate mai multe complexe, dintre care trebuie remarcate câteva locuințe suprapuse, evidențiate de numeroase podine lutuite. Dezvelirea locuințelor a permis înregistrarea sistemului de construcție, mărimea și dispunerea lor față de alte complexe de același fel din așezare. Una dintre locuințele de suprafață, de dimensiuni mai mari, cu două încăperi, a fost refăcută de mai multe ori, așa cum a dovedit-o podeaua sa. Au mai fost cercetate nouă gropi, de provizii sau menajere, remarcabile dovedindu-se complexe 1, 3 și 5, în care s-au găsit oase de animale și pește, ceramică dacică, resturi de vetre, cenușă, chirpici ars provenind de la locuințe, unelte de os, piatră, bronz și fier. Din cimitirul medieval de pe acropolă s-a dezvelit doar un mormânt, malul abrupt al Siretului impunând folosirea cu maximă prudență a terenului pentru înhumări. În anul 2003 nu s-au făcut săpături în situl de la Brad din cauza lipsei forței de muncă.

Săpături sistematice: V. Ursachi (MIR).

4. Sat Costișa, com. Costișa, jud. Neamț

În anul 2002 săpăturile au avut loc în sectorul de sud-vest al *Cetățuii*, deschizându-se inițial trei casete cu dimensiunile de 4 x 4 m, după desființarea martorilor dintre acestea obținându-se o suprafață de 14 x 14 m, care a fost excavată până la aproape 0,60 m adâncime. Sub solul vegetal s-a cercetat o depunere de aproximativ 0,35-0,40 m grosime, de culoare cenușie, ce conținea ceramică Monteoru

Ic₂-Ic₁ și Costișa, predominantă fiind cea aparținând primei civilizații menționate. Ceramica Costișa a apărut îndeosebi sub pietrele care se aflau în această depunere. Sub stratul arheologic de epoca bronzului a fost interceptat un nivel de culoare cafenie, compact, ce conținea ceramică precucuteniană.

În 2003 în zona de sud-vest a platoului a fost deschisă o secțiune cu dimensiunile 10 x 8 m, notată S. III/03. Secțiunea se afla în pantă ușoară de la nord la sud și în pantă accentuată de la est spre vest. Principalul obiectiv urmărit în cursul acestei campanii a fost completarea datelor referitoare la depunerea din epoca bronzului.

La adâncimea de 0,25-0,30 m au apărut pietre, însă în porțiunile dinspre pantă, unde stratul vegetal era mai subțire, acestea se aflau la 0,05-0,10 m sub iarbă. Pietrele erau răspândite pe o mare parte a S. III, în strat gros de cca. 0,15 m. Printre ele au fost găsite vase întregi sau întregibile și fragmente ceramice Monteoru Ic₂-Ic₁, fragmente ceramice Costișa (în proporție mult mai mică față de cele Monteoru), bucăți dispartate de crustă de vatră, bucăți de chirpici, unele arse până la vitrifiere, obiecte din bronz, piatră, lut și os, oase de animale. Depunerea Monteoru conținea și două vetre a căror bază de construcție era la același nivel cu baza stratului de pietre. Lângă cele două vetre se aflau fragmente din vase Monteoru decorate în stil Ic₂. Sub stratul de pietre și sub cele două vetre au fost găsite aglomerări de fragmente ceramice de tip Costișa, bucăți de chirpici cu amprente de pari, obiecte din os. Fragmentele Costișa, chirpicii și oasele stăteau în același pământ de culoare cenușie, care conținea și complexele Monteoru.

Săpăturile au fost oprite după ce a fost desenată suprafața cu aglomerările de cioburi Costișa și adunate pe complexe și carouri materialele arheologice aflate la acest nivel.

Săpături sistematice: A. Popescu, R. Băjenaru și C. Ștefan (IAB).

5. Sat Crăcăoani, com. Crăcăoani, jud. Neamț

În noiembrie 2003 a fost localizată slatina de pe teritoriul satului, de către D. Monah și O. Weller, trecându-se în revistă principalele sale coordonate și informații de natură etnoarheologică, culese de la săteni. Obiectivul va rămâne în atenția noastră, fiind inclus pe lista izvoarelor de apă sărată care ar fi putut fi exploatate în preistorie.

6. Sat Cucuieți, com. Solonț, jud. Bacău

a) Slatina Veche

Situl arheologic care a stat în centrul atenției se găsește în punctul *Slatina Veche*, semnalarea sa datorându-se inginerului Vladimir Ștefănescu din Moinești. Cu prilejul periegezei efectuate în 2002 s-au cules materiale ceramice care dovedeau prezența unor comunități străvechi. Acestea și situația oarecum identică cu cea de la Lunca-Poiana Slatinei determinându-ne să solicităm autorizarea de săpături sistematice.

Săpăturile întreprinse în vara anului 2003 au constatat în secționarea longitudinală a sectorului neafectat de alunecările de teren, eroziuni și intervențiile antropice lângă izvorul de terasă. Secțiunea I, de 14 x 2 m, a fost trasată pe movila mai apropiată de fântână, iar secțiunea II, de 7 x 2 m, având aceeași orientare pe direcția est-vest ca și prima, a fost trasată ceva mai sus la cca. 5 m de aceasta, profilul său sudic fiind pe direcția profilului de nord al primului șanț.

Sucesiunea stratigrafică este aproximativ aceeași în cele două secțiuni, cu specificarea că S. II oferă o situație mai clară, panta fiind în această porțiune mai puțin accentuată și nivelurile mergând, pe o porțiune însemnată, relativ drept. S-a constatat că:

1. stratul vegetal de culoare brun-cafenie are consistență prăfoasă și o grosime de 0,05-0,15 m, conținând o cantitate însemnată de ceramică fragmentară, preistorică și modernă;
2. următorul strat, de aceeași culoare, conține materiale arheologice amestecate din mai multe epoci (neo-eneolitic, epoca bronzului, a doua epocă a fierului, epoca modernă), reprezentând rezultatul alunecărilor pantei de-a lungul timpului;
3. între - 0,10 (în capătul de vest) și - 0,30 (spre est) în S. I și la -1,20 m în S. II se observă un nivel de consistență mai dură, compus din straturi succesive de cenușă și pământ ars, de culoare neagră-maronie, conținând fragmente ceramice din epoca bronzului – cultura Costișa-Komarovo;
4. nivelul Costișa-Komarovo suprapune o depunere argiloasă, de culoare brun-cafenie, de consistență dură, aparținând neo-eneoliticului – cultura Cucuteni, faza A;
5. primul nivel de frecventare de la *Slatina Veche*, aflat imediat deasupra lutului galben, steril, de aceeași consistență ca și nivelul Cucuteni, dar de culoare ceva mai galbenă, conține materiale specifice culturii Precucuteni, faza III.

Singura categorie de vestigii descoperită în stațiunea de la Cucuieți-*Slatina Veche* o constituie ceramica, care este extrem de fragmentară. Trebuie remarcat faptul că deși în al doilea nivel au fost identificate și materiale arheologice aparținând epocii fierului (La Tène-ul geto-dacic) și epocii moderne, nu există un nivel propriu-zis din nici una din aceste epoci. De asemenea, o analiză preliminară a ceramicii indică preponderența printre tipurile de vase a formelor largi și a celor de dimensiuni medii.

Consistența și modul de formare a principalei depuneri arheologice de aici – cea aparținând epocii bronzului – alături de tipurile de vase descoperite își găsesc analogii în stațiunea de la Lunca-*Poiana Slatinei*. Este vorba, așadar, de același tip de așezare sezonieră, folosită pentru exploatarea resurselor naturale.

Colectivul de cercetare a fost format din: E.-R. Munteanu, D. Nicola, C. Preoteasa, D. Monah și Gh. Dumitroaia (responsabil de șantier).

În perioada desfășurării săpăturilor arheologice de la *Slatina Veche*, au fost întreprinse și unele cercetări de suprafață în apropierea altor fântâni de slatină, de la Pădurăreni (*Fântâna din sat*), Solonț (*Slatina Fundoaia*) și Sărata (jud. Bacău). Doar în preajma fântânii de slatină de la Pădurăreni-sat au mai fost identificate resturi arheologice care indică o folosire a acestei surse de sare într-o perioadă mai mare de timp.

b) Fântâna de slatină din sat

În centrul cătunului Pădurăreni, care este înglobat satului Cucuieți, pe proprietatea lui Constantin Păduraru, se află o slatină amenajată, exploatată de către localnici, lângă care au fost observate foarte multe fragmente ceramice, de mici dimensiuni, care datează cel puțin din epoca modernă. Acest izvor, ce conține mult sulf, se găsește pe partea de nord-est a Dealului Osoi / Pădurăreni. Nu este exclus ca în apropiere să se găsească urme ale unor depuneri preistorice, cu toate că amenajările gospodărești au schimbat semnificativ configurația terenului.

Cucuieți-Slatina Veche

Poduri-Dealul Ghindaru

Prohozești

Cucuieți-Fântâna din sat

Cercetări de suprafață efectuate de către colectivul de cercetare al sitului din punctul *Slatina Veche*.

7. Sat Dulcești, com. Dulcești, jud. Neamț

a) Dealul lui Stan

De pe suprafața dealului au fost culese foarte multe fragmente ceramice și topoare de piatră aparținând unei faze neprecizate a culturii Cucuteni.

b) Humărie

În acest punct au fost găsite fragmente ceramice din secolele II-III d.Hr., de culoare cenușie sau roșie, lucrate la roată.

Aceste așezări, deși fuseseră cunoscute anterior, nu au fost consemnate în repertoriile publicate până în prezent.

Perieghetză efectuată de R. Butnariu și G. Hânceanu (MIR).

8. Sat Gârcina, com. Gârcina, jud. Neamț

La baza versantului de nord al Dealului Cozla, în apropierea unui pâraiaș care marchează hotarul dintre localitățile Gârcina și Cuiejdi, într-o zonă accidentată, parțial împădurită în prezent, se găsește un izvor de slatină a cărei apă este folosită de locuitorii satelor menționate. Perieghiza efectuată în anul 2003 nu a prilejuit descoperirea unei stațiuni arheologice concrete, dar ținând cont de vecinătatea siturilor preistorice și dacice din partea opusă a dealului, de pe teritoriul municipiului Piatra-Neamț, obiectivul la care facem referire necesită atenție și în continuare.

Perieghetză: Gh. Dumitroaia, E.-R. Munteanu, C. Preoteasa și D. Nicola.

9. Sat Girov, com. Girov, jud. Neamț

Lucrările de desecări din 2003, făcute în punctul *Ferma Văleni*, au dus la descoperirea a numeroase fragmente de chirpici ars și ceramică de factură daco-carpică (sec. II-III d.Hr.) și din evul mediu.

Informații: El. Ciubotaru.

10. Sat Lunca, com. Vânători-Neamț, jud. Neamț

Cercetările sistematice efectuate în anul 2002 în situl din *Poiana Slatinei* se înscriu într-un proiect mai amplu, care are ca subiect cunoașterea modului în care au fost exploatate izvoarele de apă sărată în preistorie, ce urmează a fi realizat împreună cu colegii din țară și străinătate.

În marginea estică a zonei B a fost epuizată Secțiunea X, cu dimensiunile de 24 x 2 m, adâncită parțial în 2001. Trasată pe un teren în pantă ușoară, S. X nu a oferit, asemenea secțiunii III din partea centrală a zonei, o situație stratigrafică coerentă, nici material arheologic concludent. Depunerea antropică, interceptată sub un consistent strat de pământ adus de aluviuni din partea înaltă a terenului, este destul de subțire (conține îndeosebi fragmente ceramice cucuteniene, din rândul cărora se remarcă câteva *briquetages*), urmele de vatră, arsură și cenușă fiind puține. Tot în zona B au fost verificate anomaliile magnetometrice sesizate în anul 2000. Au fost deschise două

casete (Tr. 3-02 și Tr. 4-02), de dimensiuni reduse (2 x 4 m și, respectiv, 3 x 4 m). prin adâncirea cărora nu s-a constatat decât faptul că solul vegetal este urmat de un strat de pământ steril, galben, de consistență lutoasă. S-au descoperit doar puține fragmente ceramice și un topor fragmentar din piatră, greu de încadrat din punct de vedere cultural și cronologic. Aproximativ în centrul zonei A a stațiunii, a fost trasată, pe matrișă stratigrafică dintre S. II și S. VII, o casetă (Cas. 1-02) cu dimensiunile de 2,50 x 2,50 m. Cercetarea acestei mici suprafețe a permis completarea profilului stratigrafic al zonei A constatându-se că în acest sector grosimea depunerii Starčevo-Criș atinge 1,50 m.

Nivelul arheologic care aparține acestei culturi, poate cel mai consistent pe care îl cunoaștem în prezent pentru neoliticul timpuriu din estul României, este format din straturi succesive de mici rămășițe de vetre, arsură, cenușă, cărbuni și o mare cantitate de fragmente ceramice. După aspectul și structura descoperirilor se poate spune că în fazele finale ale culturii Criș, în zona A a avut loc o intensă activitate a unei comunități care s-a ocupat cu obținerea sării prin fierberea slatinei din izvorul din preajmă. Cu suprafețe care au forme neregulate și dimensiuni de maximum 1 m², așă zisele vetre sunt greu de urmărit în săpătură, atât datorită desimii și structurii lor, cât și răvășirilor care au avut loc la vremea respectivă sau mai târziu. Folosite doar atunci când condițiile meteorologice erau favorabile, și în mod evident în anotimpurile călduroase, pe vetrele fără structură erau așezate îndeosebi vase cu gura largă, în care era fiartă slatina până la starea de huscă, care după uscarea definitivă era transmisă, cu siguranță, către comunitățile aflate la distanță. Nivelurile mai recente, precum și partea superioară a depunerii neolitice timpurii, au fost perturbate de gropi, în strat fiind amestecate fragmente ceramice aparținând culturilor Starčevo-Criș, Precucuteni și din secolele X-XII. La baza depunerii primei culturi neolitice, în jurul adâncimii de 2 m în pământul steril, a fost observată o groapă cu diametrul de aproximativ 2,30 m, a cărei destinație nu poate fi precizată, deocamdată. Cercetarea acestui complex a fost întreruptă la - 4,10 m adâncime, în principal datorită apei infiltrate, care s-a dovedit a fi sărată. Materialul ceramic recuperat din groapă este specific culturii Starčevo-Criș și este de aceeași factură cu cel găsit în depunerea obișnuită. Din punct de vedere al calității pastei, ceramica Criș găsită în Cas. 1-02 poate fi grupată în trei categorii. Inegale cantitativ. Ceramica foarte fină, lucrată din lut bine ales, arsă la cenușiu-gălbui sau maroniu-cenușiu, este acoperită cel mai adesea cu un slip roșiatic. Predomină formele globulare sau cu tendințe de bitronconism, mai ales cupele cu fundul inelar, pereții subțiri și marginile drepte. Ca decor pot fi remarcate inciziile fine, în rețea, zig-zag sau în diagonală, dar și motivele pictate cu alb sau negru, reprezentând linii simple sau în rețea, triunghiuri, spirale sau buline. Ceramica fină, în cantitate mult mai mare, reprezintă îndeosebi cupe tronconice, străchini sau fructiere cu angobă gălbuie sau ciocolatie, pe care se află uneori linii pictate cu alb sau negru. Ceramica grosieră constituie peste 50% din cantitatea fragmentelor recoltate, este la fel de bine conservată datorită cenușii în care s-a păstrat și este reprezentată îndeosebi de vase mari, lucrate din pastă ce conține resturi organice (paie și pleavă), nisip și chiar cioburi pisate. Predomină fructierele și vasele globulare, cu funduri masive, plate și cu pereții groși. Suprafața exterioară este în general fără decor; atunci când acesta există el reprezintă alveole, apăsări, ciupituri, ornamente în relief, barbotină sau perforații. Ținând cont de trăsăturile

Fragmentele ceramice Precucuteni găsite în campania 2002 sunt nesemnificative, atât cantitativ cât și din punct de vedere tipologic, situație explicabilă, de altfel, ținând cont de inexistența unei depuneri propriu-zise Precucuteni în locul respectiv. Mult mai numeroasă, ceramica din secolele X-XII, reprezentând căldări de lut, are o importanță aparte atât prin caracterul insolit al descoperirilor (sunt extrem de puține piese de acest tip pe teritoriul dintre Siret și Carpații Orientali), cât și prin trăsăturile sale tipologice. Prezența sa nu face decât să sublinieze importanța pe care o aveau izvoarele se apă sărată pentru comunitățile purtătoare ale unei astfel de ceramici, care, după cum s-a apreciat, erau crescătoare de vite. Deși au fost înregistrate mai multe ca altădată, fragmentele osteologice găsite în săpătură nu pot schimba impresiile anterioare cu privire la specificul stațiunii din *Poiana Slatinei*.

Colectivul de cercetare: Gh. Dumitroaia (responsabil de şantier), E.-R. Munteanu, D. Nicola, C. Preoteasa; la săpături au participat şi D. Monah, O. Weller şi J. Chapman (UD).

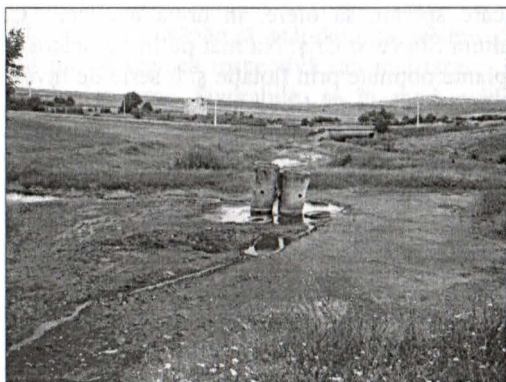
În cătunul Sărata, devenit actualmente un adevărat centru rezidențial pentru protipendada Bacăului, se află un abundent izvor de slatină, care în prezent este captat și orientat spre un bazin special amenajat și utilizat pe timpul verii în scop terapeutic. Deși situația din teren este cu siguranță diferită de cea inițială, ca urmare a intervențiilor antropice, presupunem că aici nu există urme de locuire mai vechi decât epoca modernă.

Cercetare de teren: Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa și D. Nicola, în 2003.

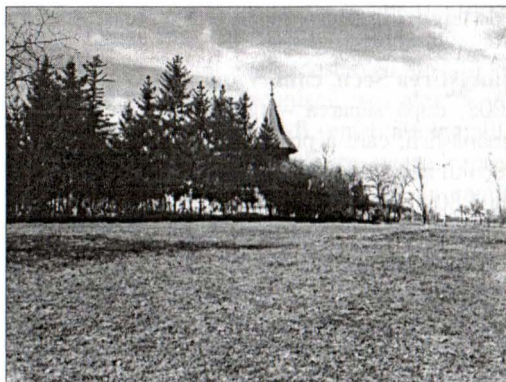
În anul 2002, după săparea – fără autorizație – șanțului colector al apelor pluviale din incinta mănăstirii, care a prilejuit găsirea unui depozit de vase de bucătărie din metal, datate în secolul al XVIII-lea, s-a efectuat un sondaj de verificare. Lângă șanțul colector, săpat până la 1,80 m adâncime, situat foarte aproape de zidul cerdacului din fața depozitului de icoane, a fost trasată o casetă de 2 x 3 m, separată de șanț printr-un martor de 0,50 m lățime. S-a observat că ultima depunere, reprezentând un strat de nivelare, conține pietre de râu și fragmente de piatră de carieră, zgură și lemn putred. Sub el se află o nivelare din epoca modernă, relativ compactă, de pământ negru, situată peste un nivel de zgură și fragmente de lemn carbonizat. Ultimul strat care a fost surprins, în ordinea efectuării săpăturii, conține pigmenți de arsură care provin dintr-un incendiu. Săpăturile din acest obiectiv sunt importante și pentru faptul că cercetările anterioare, majoritate inedite, nu oferă prea multe informații cu privire la situația arheologică existentă.

Lunca-Poiana Slatinii

Oglinzi-Izvorul Corugea

Târgu-Neamț-Pometea

Izvoare de apă sărată și așezări din zona Târgu-Neamț

www.cimec.ro

Sondaj arheologic efectuat de V. Josanu (MIETN), din colectiv făcând parte C. Asăvoaie (IAI) și Gh. Dumitroaia.

13. Sat Negrițești, com. Podoleni, jud. Neamț

În vara anului 2003 a fost efectuată o nouă recunoaștere a slatinei satului, acolo unde în 1991 am efectuat un mic sondaj de informare, prilej cu care a fost identificată o depunere arheologică care conține resturi de arsură și fragmente ceramice din secolele IV-III î.Hr. S-au înregistrat unele date referitoare la coordonatele și specificul izvorului de apă sărată, la împrejurimi, precum și informații de natură etnoarheologică.

Cercetare de teren: Gh. Dumitroaia, O. Weller și M. Alexianu (UAIC).

14. Mun. Piatra-Neamț, jud. Neamț

a) Poiana Cireșului

În anii 2002-2003 au continuat cercetările sistematice în situl paleolitic din *Poiana Cireșului*. În prima campanie s-a trasat secțiunea IV, de 3 x 4 m, iar în cea de-a doua secțiunea V, de 3 x 32 m, care a fost plasată în partea de vest și est a secțiunii III/2001. Întreprinsă cu minuțiozitate și profesionalism, săpătura a urmărit dezvelirea planimetrică a diferitelor straturi de locuire și înregistrarea fidelă a relațiilor dintre artefacte și structurile care s-au mai păstrat, fiind recuperat întregul material arheologic și prelevate eșantioane palinologice și probe pentru datări ¹⁴C. Stratigrafia geologică a sitului poate fi urmărită de-a lungul a șapte depozite diferite, care se succed de la aproximativ - 4 m până la nivelul de călcare actual, dintre care ultimele trei (7, 6 și 5) conțin materiale atribuite neoliticului timpuriu (cultura Starčevo-Criș). Dintre depozitele paleolitice, cel mai bogat este cel situat între 1,70 m și 2,10 m adâncime, care cuprinde cel puțin trei niveluri de locuire gravetiană, în care s-au cercetat resturi de vetre și s-au recuperat materiale litice și faunistice, coloranți minerali și resturi de rășină, piese de artă mobilieră, galeți plăți etc.

Rezultatele deosebite obținute de către colectivul condus de prof. univ. dr. M. Cărciumaru (UVT) vor contribui, cu siguranță, la reliefarea importanței așezării din *Poiana Cireșului* pentru paleoliticul din România.

b) Sărata

În anul 2003 a fost revăzut izvorul de slatină situat în anexa *Sărata*, prilej cu care au fost înregistrate coordonatele și specificul obiectivului, precum și unele informații de natură etnoarheologică. Cu siguranță, această sursă de apă sărată a fost exploatată de comunitățile preistorice și protoistorice din zonă, drept pentru care cercetarea va continua.

Periegheză întreprinsă de M. Alexianu și O. Weller.

15. Sat Poduri, com. Poduri, jud. Bacău

Cercetările din anul 2002, cu toate că au fost foarte mult îngreunate de timpul nefavorabil, au permis înregistrarea unor informații și materiale importante. În Cas. A s-a finalizat investigarea L. 73b (cu dimensiunile de 11 x 5 m), datată în etapa Cucuteni A₁). Deși a avut un inventar sărăcăcios (lame de silex și un vas *in situ*), această locuință

a oferit date prețioase referitoare la sistemul de amenajare a platformei, a gropilor pentru stâlpii de susținere (de până la 30 cm grosime) și a ritului de fundare (constând din două răzuitoare pe lamă neutilizate, din silex balcanic, dispuse în sens invers, la distanță apropiată unul față de celălalt, depuse între lipiturile platformei). În Cas. B s-a degajat pământul care suprapunea L. 75, locuință cu etaj datată în etapa B₁ a culturii Cucuteni. În cadrul ei s-a descoperit un complex de 21 de vase, în mare parte pictate, dintre care unele arse secundar, situate în spațiul dintre două vetre. Materialele faunistice recoltate evidențiază prezența mai multor specii de animale domestice.

În anul 2003 s-a săpat exclusiv în Cas. A, unde a fost terminată investigarea complexului de locuințe nr. 73, datat în etapa Cucuteni A₁, prin demontarea integrală a L. 73d. În interiorul acesteia au fost realizate două vetre, amplasate probabil în două încăperi. Prima dintre ele, prevăzută cu o gardină și având o singură fază de utilizare, a fost distrusă în cea mai mare parte de o groapă de braconaj. Cea de-a doua însă, reprezenta o structură de combustie complexă. Aceasta fusese realizată pe o porțiune cruțată din platformă, iar patul său de amenajare era constituit dintr-un strat consistent de chirpici arși la roșu-cărmiziu, proveniți dintr-o altă construcție. Vatra avea două faze de utilizare, ultima fiind rezultatul unei refaceri, și era prevăzută cu o gardină groasă de cca. 10-15 cm. Și aceasta era tăiată de o groapă, provenită însă din vechime. În apropierea sa, sub o aglomerare de pietre de râu, a fost găsit un vas de cult ars secundar, de forma unui castron, dar prevăzut în interior cu un fel de postament masiv, circular în secțiune, pe care se făcea probabil focul în cadrul unor ceremonialuri. Amintim faptul că în interiorul L. 73d, în anul 2000 a fost descoperită, în apropierea celei din urmă vetre, o casetă lut, de formă rectangulară, tăiată de o groapă, în care erau depozitate numeroase vase de uz comun.

De asemenea, au fost demontate două amenajări de lut, prevăzute probabil doar cu un acoperiș și lipsite de pereți, pe care au fost construite vetre. Una dintre vetre era simplă, din lut curat, avea o singură fază de utilizare și era lipsită de gardină. Pe una dintre amenajări au fost ridicate două vetre, mai complexe, a căror gardină făcea corp comun la unul dintre colțuri. Acestea aveau mai multe faze de utilizare și prezentau refaceri succesive. Patul lor de amenajare consta din lut amestecat cu pietre și plăcuțe provenite fie de la alte vetre, deja distruse, fie de la fazele anterioare de utilizare a lor. Și aceste vetre erau tăiate de gropi posterioare.

Cercetarea unei locuințe datate tot în etapa Cucuteni A₁ a prilejuit scoaterea la iveală a unui nou complex de vase, asemănător celui descoperit în L. 73d. Se pare că și acestea erau depozitate tot într-o casetă de lut. Deocamdată, această construcție a fost investigată doar parțial.

În urma săpăturilor a fost recuperate un mare număr de fragmente ceramice, piese de silex și oase de animale.

Totodată s-a continuat dezvelirea unor structuri de locuire din etapa Cucuteni A₂, care vor fi cercetate în campaniile viitoare.

Colectivul de cercetare a fost format din: D. Monah (responsabil de șantier), Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa, E.-R. Munteanu, D. Nicola, D. Garvăn (FCM III), C. Bem (MNIR), A. Bălășescu, C. Haită și V. Radu (CNCP – MNIR).

16. Mun. Roman, jud. Neamț

Săpăturile sistematice din anul 2003, efectuate la *Episcopie* au avut ca scop depistarea amplasamentului vechii biserici din secolul al XIV-lea, ctitorie a domnitorului Roman Mușat. Cele trei casete trasate în dreptul absidelor, altarului și naosului, precum și la baza contrafortului dintre naos și pronaos ale bisericii actuale au permis identificarea unor elemente inedite. S-a demonstrat existența unei temelii mai vechi ale bisericii care ajunge până la aproximativ 3 m adâncime, făcută din blocuri de gresie, zidite cu mortar făcut din var și nisip, cu o grosime ce depășește cu mult dimensiunile actualei biserici episcopale. Se poate spune că Petru Rareș a construit actuala biserică pe temeliele uneia mai vechi, dar nu la dimensiunile inițiale, actualul edificiu fiind mai mic. În jurul bisericii au fost depistate 40 de morminte de înhumatie, datate din secolul al XIV-lea până în secolul XX. Situate în partea de nord a catedralei, unde s-a trasat un șanț cu dimensiunile de 36 x 2 m, mormintele au avut un inventar destul de sărac, ce constă în special din obiecte de podoabă sau piese vestimentare. Limita de nord a cimitirului este marcată de existența unei construcții civile, bine delimitată stratigrafic.

Cercetări efectuate de V. Ursachi și G. Hânceanu.

17. Sat Săbăoani, com. Săbăoani, jud. Neamț

În lunile septembrie-octombrie 2003 au fost reluate cercetările sistematice din așezarea și necropola aparținând culturii Sântana de Mureș din punctul *La Izvoare*. Au fost trasate trei secțiuni cu dimensiunile de 26 x 2,5 m, 21 x 2 m și 20 x 2 m, în scopul delimitării necropolei care a fost investigată în anii anteriori. În secțiunile săpate au fost surprinse materiale datate în eneolitic, epoca bronzului, Hallstatt, secolele II-III, VI-VII și XIV-XV. În nivelul carpic a fost descoperită o monedă imperială romană, pentru perioada formării poporului român au fost semnalate câteva bordeie, iar din evul mediu au fost cercetate câteva cuptoare pentru pâine și gropi menajere.

Săpături efectuate de V. Ursachi și G. Hânceanu.

18. Sat Săcuța, com. Boroaia, jud. Suceava

La nord de zăcămintul de sare și izvoarele de slatină de la Oglinzi și Poiana, (jud. Neamț), pe teritoriul ocolului silvic Boroaia, la baza dealului Săcuța și la aproximativ 3 m de pârâul cu același nume se află un izvor de apă sărată folosit relativ intens de către oamenii din partea locului. La aproximativ 15 m de sursa de slatină se găsește o mică înălțime, probabil antropică, care conține în partea superioară un strat de culoare cenușie, de cca. 0,20 m grosime, cu resturi de cărbune și pigmenți de ceramică. Amenajată cu ghizdele din bărne, fântâna de la Săcuța este asemănătoare tuturor celorlalte slatine din zona subcarpatică a Moldovei. Deși se află pe un teren împădurit, cu accesibilitate redusă, la depărtare de situri arheologice cunoscute, obiectivul de aici ar putea oferi informații prețioase cu privire la exploatarea preistorică și protoistorică a sării din această parte a țării.

Periegheză efectuată de Gh. Dumitroaia, E.-R. Munteanu și D. Nicola.

19. Sat Sărata, com. Solonț, jud. Bacău

În marginea pădurii, foarte aproape de malul pârâului cu apă dulce se găsește *Slatina Fundoaia*, al cărei izvor a fost reamenajat după mai mulți ani de părăsire. Având o împrejmuire făcută din piatră clădită, slatina pare să fi fost folosită doar în perioada modernă. Deși nu au fost depistate resturi arheologice mai vechi, nu este exclusă exploatarea acestor surse încă din antichitate, cercetările viitoare urmând a elucida acest aspect.

Periegezhă: E.-R. Munteanu, C. Preoteasa și D. Nicola – 2002-2003.

20. Sat Siliștea, com. Români, jud. Neamț

În anul 2002 au fost reluate cercetările în S. I și au fost trasate alte două case: α și β , de 4 x 4 m. Secțiunea I a fost adâncită în zona carourilor 10-15, până la - 0,90 m, în cadrul lor apărând două straturi compacte de gresie. Resturile arheologice care s-au găsit către extremitatea nordică a secțiunii reprezintă ceramică tipică Costișa, o verigă de bronz și materiale osteologice. În Cas. α s-au găsit plăci de mari dimensiuni din același tip de gresie, care ar putea aparține unei structuri de locuire. Materialul este predominant Costișa, dar s-a găsit și un fragment dintr-o toartă Monteoru Ic₂. Caseta β a fost deschisă pentru a verifica eventuala prelungire, spre nord, a structurii de locuire apărută în Cas. α . Sub stratul vegetal, variind ca grosime de la 0,13 până la 0,69 m, s-a identificat stratul arheologic propriu-zis, cu grosimea de aproape 0,30 m, care conținea fragmente de gresie, oase, ceramică fragmentară Costișa, o toartă Monteoru Ic₂ și un buton de bronz.

În anul 2003 s-a prelungit S. I spre nord-nord-vest cu încă trei carouri și jumătate (7 x 2 m), s-au deschis două case de control în pădure, la 16 m est de aceasta (CTRL. 4 – 4 x 2 m – și CTRL. 5 – 2 x 2 m) și s-au mai săpat încă trei case (4 x 4 m), una dintre ele în prelungirea Cas. α din 2002, fără a se păstra martorul stratigrafic.

Cercetări sistematice: N. Bolohan – responsabil (UAIC), G. Bilavski (IAI), C. Crețu și Fl. Măjău (UAIC).

21. Oraș Solca, jud. Suceava

a) Slatina Mare

Săpăturile sistematice și periegezele efectuate în preajma izvoarelor de apă sărată din Moldova, care au luat o amploare deosebită în ultimii ani, impun clarificarea situației arheologice existente la *Slatina Mare*. După cum se cunoaște, în urma unicului sondaj întreprins în 1968 de către M. Ignat, s-a afirmat cu tărie, în dese rânduri, că aici ar exista cele mai vechi *briquetages* din Europa, atribuite în 1977, de către N. Ursulescu, neoliticului timpuriu (cultura Starčevo-Criș). Cum observațiile noastre de la Lunca, județul Neamț nu coincideau cu demonstrația domniei sale, întrucât am descoperit *briquetages* doar în nivelul Cucuteni, astfel de piese lipsind din depunerile Starčevo-Criș din zona A, precum și din depunerile neolitice timpurii din zona B din *Poiana Slatinei* și de la *Oglinzi-Băi*, eram foarte interesați de verificarea situației de la Solca. Prilejul s-a ivit în anul 2003, când – prin amabilitatea profesorilor M. Ignat și D. Boghian – am fost acceptați să participăm la săpăturile, susținute în întregime, logistic și metodologic, de către un colectiv de arheologi din cadrul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț și colegul dr. D. Monah. Campania din luna august 2003 a avut ca scop determinarea perioadelor și epocilor istorice în care a fost exploatată sursa de apă sărată și stabilirea

unei stratigrafii cât mai exacte a nivelurilor arheologice din apropierea fântânii. Interesul nostru a devenit cu atât mai mare, cu cât, anterior începerii săpăturilor, în luna iunie, am făcut o recunoaștere de teren, prilej cu care am recoltat, de pe întreaga suprafață a poienii în care se află slatina numai materiale ceramice care aparțin eneoliticului, resturi de tip Starčevo-Criș, din epoca bronzului și Hallstatt nefiind depistate.

Noile săpături de pe Dealul Cociniș au debutat cu trasarea secțiunii I, la o distanță de 10,5 m nord-vest de fântâna de slatină. După îndepărtarea stratului vegetal s-a observat că acesta consta în pământ de culoare brun-cafenie, cu puține fragmente ceramice neo-eneolitice și de epocă modernă, identificate mai ales spre estul secțiunii (la baza pantei). În carourile 1-3 la - 0,10 m a fost identificat un pavaj de pietre, așezate în mai multe straturi, a căror grosime era de 0,20-0,30 m. În restul carourilor nivelul arheologic a apărut la - 0,30 m, pământul fiind cafeniu închis de consistență dură, fără a se observa diferențe mari de culoare între stratul vegetal și cel arheologic. Materialul arheologic recoltat din acest strat este extrem de fragmentat, evidențiindu-se prezența masivă a ceramicii Cucuteni C, însoțită de numeroase fragmente de *briquetages*, unele fragmente Cucuteni B din pastă fină și ceramică modernă (smălțuită, roșie). Sporadic au fost observate și fragmente ceramice care ar putea proveni din epoca bronzului.

După îndepărtarea pavajului din primele trei carouri, nivelul arheologic a fost evidențiat la - 0,60 m, prin identificarea pe fundul șanțului și pe profilul de sud, în caroul 1, a unei gropi cu diametrul de cca. 1 m, conținând pământ de culoare neagră și fragmente de lemn carbonizat. Nivelul din care pornea groapa era de culoare brun-cafenie, cu o puternică pigmentație roșiatică datorată numărului mare de fragmente ceramice mărunte aflate în compoziția sa, atribuite fazei Cucuteni B. De remarcat și în această zonă prezența a sute de fragmente de *briquetages* și ceramică Cucuteni C, ca și în cazul depunerii scurse pe pantă.

În caroul 7, la - 0,80 m a fost evidențiată o groapă conținând pământ mai negru și mai multe fragmente de lemn, dintre care unele arse. Din groapă izvora apă sărată. În partea centrală a S. I, culoarea solului se schimbă devenind negru-lutos la adâncimea de cca. 1 m, materialul arheologic fiind mai puțin frecvent de la - 0,60 la - 0,90 m, unde au apărut mai multe lentile de lut galben, care urmau în general trama movilei. În acest strat materialul arheologic identificat este preponderent de factură Cucuteni C, alături de care apar și fragmente ceramice Cucuteni B.

În caroul 6, la adâncimea de - 1,20 m a apărut o lentilă de pământ de culoare neagră, suprapusă de o lentilă cu grosimea de 0,20 m, de culoare gri-cenușie, cu textura foarte fină. În lentila de culoare neagră au fost observate mai multe bucăți de crengi și nuiele împletite. Din această zonă au fost recoltați mai mulți stâlpi fragmentari, ascuțiți la vârf, așezați pe mai multe rânduri, în legătură cu împletiturile de nuiele, ceea ce pare să ateste existența unor întărituri relativ recente menite să sprijine marginea terasei. În pământul de culoare neagră au fost descoperite trei fragmente ceramice, lucrate la roată, de factură medievală (probabil sec. XVII-XVIII). În construcția menționată, în afara stâlpilor și a nuielelor au fost observate și pietre de mărime diferită. Vârfurile stâlpilor erau înfipse în lutul de culoare violetă, apoi galben, steril arheologic.

Solca-Slatina Mare

Solca-Slatina de pe islaz

Săcuța

În capătul de est al secțiunii, la - 1,50 m a apărut, de asemenea, o adâncitură cu pământ de culoare neagră, care însă datorită acumulării apei de ploaie în ultimele zile de cercetare, nu a mai putut fi săpată în întregime.

Săpăturile de la Solca, executate cu toată atenția și respectul cuvenit predecesorilor, nu au oferit deocamdată materiale arheologice mai vechi de faza B a culturii Cucuteni, ceea ce ar corespunde nu doar rezervei exprimate de noi pe baza descoperirilor de la Lunca, cât mai ales materialului arheologic existent la Suceava și provenit din săpăturile vechi. Pe baza observațiilor din teren și a vestigiilor culese, precizăm că la Solca-Slatina Mare nu sunt atestate, încă, depuneri Starčevo-Criș, și cu atât mai mult *briquetages* din neoliticul timpuriu, și nici materiale din epoca bronzului și Hallstatt.

Dacă vor fi descoperite cândva niveluri de locuire din alte epoci, cei care se vor bucura primii vom fi noi. Publicarea săpăturilor de la Lunca are nevoie de analogii și comparații!

Colectivul de cercetare a fost format din: Gh. Dumitroaia, D. Nicola, E.-R. Munteanu, C. Preoteasa, D. Monah, D. Boghian și S. Ignătescu (UȘMS).

b) Slatina de pe izlaz

Dintre fântânile cu apă sărată semnalate la nord de orașul Solca, în afară de Slatina Mare, a mai fost utilizată și slatina de pe izlaz. Apa din fântână, aflată la cca. 1 m adâncime față de marginea ghizdei de beton, are o concentrație de sare semnificativă, după cum o demonstrează și depunerile din albia de scurgere în pârâul Solcuța. La nord de izvorul sărat se găsește un izvor de apă dulce care alimentează adăpătoarea pentru animale de pe izlazul din apropiere. Deși nu au fost găsite resturi arheologice, obiectivul menționat va sta în atenția noastră și pe viitor, fiind inclus în baza de date a proiectului referitor la izvoarele de apă sărată din Moldova.

Cercetare – în 2003: Gh. Dumitroaia, D. Nicola, D. Boghian, S. Ignătescu.

22. Sat Ștefan cel Mare, com. Ștefan cel Mare, jud. Neamț

Reabilitarea rețelei de apă potabilă pentru școala profesională specială în 2003 a prilejuit găsirea unor conducte de ceramică de la sfârșitul evului mediu și din epoca modernă, precum și fragmente ceramice și chirpici ars aparținând culturii Precucuteni.

Supraveghere arheologică: El. Ciubotaru.

23. Oraș Târgu Neamț, jud. Neamț

Stațiunea arheologică de pe Dealul Pometea, cu niveluri aparținând culturii Cucuteni, faza B, și epocii moderne, este cunoscută ca urmare a sondajelor efectuate în anii 1938 (C. Matasă și R. Vulpe) și 1972-1973 (I. Untaru). Se cunosc însă puține lucruri despre aceste cercetări, singurele informații publicate – de fapt, scurte note informative – semnalând numai existența unui bogat material arheologic, în bună parte corodat.

Cercetările arheologice din 2003 au avut un caracter de salvare și au debutat prin trasarea unei secțiuni transversale (S. I), cu dimensiunile de 70 x 2 m, orientată relativ pe direcția nord-sud, cu scopul de a stabili stratigrafia așezării. Paralel cu aceasta, la 2 m spre vest, a fost realizată o altă secțiune (S. II), de 28 x 2 m, iar în apropierea bisericii,

între absida nordică și limita de nord a terenului acesteia, a fost efectuată o a treia secțiune (S. III) de 6,50 x 2 m, având aceeași orientare ca și precedentele. Spre capătul nordic al S. I, în dreptul carourilor 30-32, spre vest, a fost deschisă ulterior o casetă (Cas. A), cu dimensiunile de 6 x 6 m, având drept scop dezvelirea unui complex cucutenian.

Sucesiunea stratigrafică se prezintă astfel:

- stratul vegetal, până la 0,15-0,30 m adâncime, de culoare brun-cafenie, cu granulometrie mare, care conține numeroase vestigii arheologice aparținând culturii Cucuteni și perioadei moderne, fragmentare și puternic corodate;
- nivelul arheologic propriu-zis, între 0,30-0,50 m adâncime, nediferențiat prin culoare și textură de stratul vegetal, ce conține materiale arheologice din faza Cucuteni B;
- nivelarea modernă, ce apare parțial în S. I, S. II și Cas. A, între 0,15-0,50 m, constând în argilă nisipoasă, de culoare gălbuie, cu gresii și șisturi verzi în compoziție;
- stratul steril, de la 0,50 m, constând în argilă lutoasă de culoare galbenă.

Cercetările arheologice efectuate au evidențiat faptul că în zona cimitirului nou cea mai mare parte a solului, împreună cu vestigiile arheologice, a fost rasă până la partea superioară a stratului de steril (argila nisipoasă cu calcare și șisturi verzi mărunțite în compoziție), creându-se astfel un platou, pe care în urmă cu aproximativ un secol a fost construită din lemn vechea casă parohială, ce nu se mai păstrează în prezent.

Ulterior, au fost săpate două gropi de mari dimensiuni, până la cca. 1,00-1,15 m adâncime, surprinse în cuprinsul S. I (G. 2 în carourile 17-20 și G. 3 în carourile 12-14), în care au fost aruncate cel puțin o parte din vestigiile arheologice distruse, printre acestea remarcându-se resturile unui complex cucutenian, precum și o aglomerare de pietre de râu cu urme de lipitură, folosite probabil la fundația unei construcții moderne.

În cuprinsul S. I, în carourile 5-6, la cca. 0,15-0,30 m adâncime, a fost descoperit un șir de pietre de râu, orientat pe direcția est-vest, aparținând probabil unui complex modern.

În S. II, în caroul 11, la 0,35 m adâncime, a fost găsită o vatră cucuteniană de cca. 1 m² cu o singură fază de utilizare, construită pe un pat de fragmente ceramice. Pe latura vestică aceasta era tăiată de o groapă.

În cuprinsul S. I, în carourile 30-32, și în Cas. A (carourile A-C 1-3), între 0,35-0,85 m, a fost descoperită o aglomerare de pietre de râu, ce reprezenta probabil resturile unui complex modern, precum și cele ale unei locuințe Cucuteni B, orientate est-vest, ambele fiind tăiate înspre centrul casetei de nivelarea amintită. Resturile locuinței cucuteniene se prezentau sub forma a două mase relativ compacte de chirpici ars la roșu-cărămiziu, dispuse pe capătul de nord și, respectiv, de sud. Construcția, lipsită de platformă, avea forma rectangulară și dimensiuni medii (cca. 8 x 5 m). Din cuprinsul său au fost recoltate numeroase fragmente ceramice corodate, câteva piese de silex, precum și un topor trapezoidal lucrat din șist. Complexul modern suprapunea în mare parte resturile locuinței.

În caroul 30 al S. I și spre limita sudică a Cas. A a fost observat un șanț posterior complexelor amintite, cu dimensiunile de 7 x 0,5 x 0,5 m, care le taie pe latura sudică.

În urma cercetărilor efectuate au fost recoltate numeroase fragmente ceramice aparținând epocilor menționate, fragmente plastice și utilaje litice cucuteniene (predominante fiind piesele de silex), precum și obiecte de fier moderne.

Trebuie menționat faptul că așezarea de pe Dealul Pometea se află la mică distanță (cca. 3 km) de slatinele de la Corugea și Oglinzi-Băi.

Colectivul de cercetare a fost format din: Gh. Dumitroaia – responsabil de șantier, C. Preoteasa, E.-R. Munteanu, D. Nicola și V. Josanu.

24. Sat Țolici, com. Petricani, jud. Neamț

a) Slatina de pe teritoriul satului

Cercetarea de suprafață efectuată în anul 2002 în jurul slatinei de pe teritoriul satului, din vecinătatea locuinței lui V. Nistor, situată pe partea dreaptă a drumului Țolici-Bodești, aproape de fundătura satului, nu a oferit resturi arheologice semnificative mai vechi de epoca modernă. Izvorul de apă sărată, protejat de ghizdele de lemn, folosit intens de către localnici, poate constitui un reper important pentru cercetările de teren viitoare, inclusiv a celor de natură etnoarheologică.

Observații realizate de: Gh. Dumitroaia, D. Nicola, D. Monah și O. Weller.

b) Izvoarele / bălțile din pădure

În pădurea Țolici, în marginea unei poieni din partea dreaptă a drumului care duce spre Mănăstirea Brădițel, se află două izvoare / bălți cu apă sărată ce evidențiază depozitele de sare gemă (NaCl) din zonă. În preajma a trei promontorii, înconjurate de teren mlăștinos, s-au găsit resturi ceramice din evul mediu târziu și secolele XIX-XX.

Periegheza a fost efectuată în 2002 de același colectiv care a realizat și observațiile referitoare la slatina de pe teritoriul satului.

În lunile aprilie-mai 2003 au fost efectuate cercetări de suprafață și în zona Romanului, pe terasa din partea dreaptă a râului Moldova (sectorul Dulcești-Trifești-Secuieni-Horia). Informațiile oferite de colegii de la Muzeul de Istorie Roman – R. Butnariu și G. Hânceanu – vor fi luate însă în considerație cu rezerve, întrucât sunt puțin edificatoare, câteva puncte fiind de fapt *redescoperite* la mai mult timp după publicare. Sperăm totuși că efortul depus va fi fructificat în publicații viitoare.

Expoziția itinerantă
ARTĂ ENEOLITICĂ. CUCUTENI
Muzeul Național Cotroceni și Muzeul Județean de Istorie Brașov

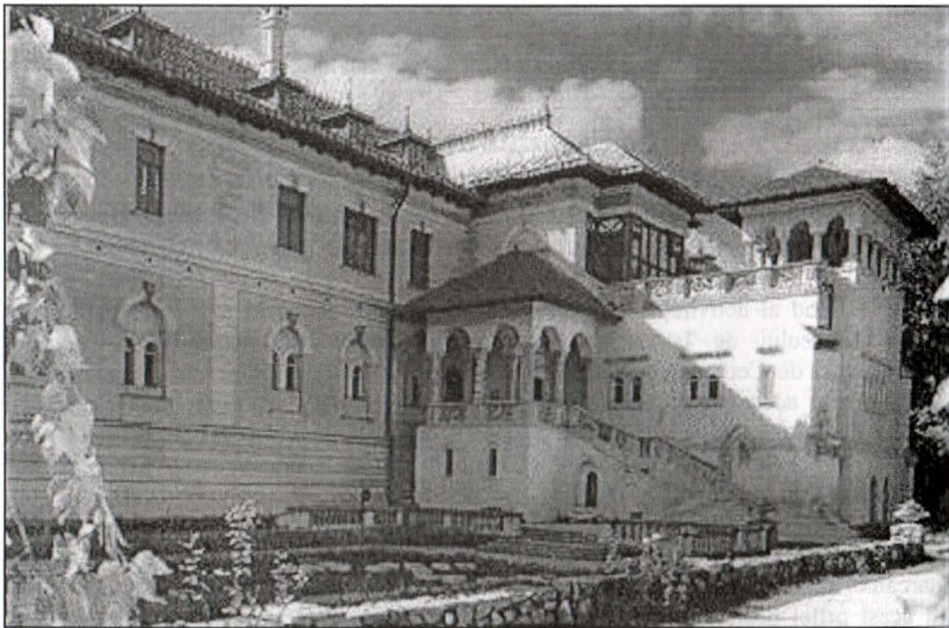
Rod al activității de investigare arheologică sistematică a specialiștilor din cadrul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, respectiv a Centrului Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni, și a colaboratorului său permanent dr. Dan Monah, această expoziție a reunit un număr de 106 exponate, dintre cele mai reprezentative (ceramică și plastică) existente în colecțiile Muzeului de Istorie Piatra-Neamț și Muzeului de Istorie Roman, care pun în valoare măiestria artistică a meșterilor cucutenieni, din mileniiile IV-III î.Hr.

Primul vernisaj a avut loc în cadrul Muzeului Național Cotroceni, care a găzduit pentru prima dată o expoziție de acest gen. Au fost prezente personalități marcante în cercetarea și valorificarea civilizațiilor preistorice din România. Au vorbit cu acest prilej prof. univ. dr. Alexandru Vulpe, membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Arheologie *Vasile Pârvan* din București, ca invitat de onoare, dr. Dan Monah, cercetător la Institutul de Arheologie Iași și dr. Gheorghe Dumitroaia, director al Complexului Muzeal Județean Neamț, ca organizatori.

Găzduind pentru prima dată o expoziție dedicată culturii Cucuteni și implicit popularizării capodoperelor artei eneolitice, Muzeul Național Cotroceni, în calitate onorantă de amfitrion, a reușit să mediatizeze în mod strălucit această manifestare științifică și culturală, fapt ilustrat atât de numărul invitaților care au participat la vernisaj, cât și de diversitatea reprezentanților *mass-media* prezenți cu această ocazie. Evenimentul a beneficiat de cronici și reportaje elogioase cu impact asupra publicului atât din țară, cât și din străinătate, mai cu seamă datorită prezenței la vernisaj a unor reporteri TV din cadrul redacțiilor *TVR1 – Emisiunea Telematinal*, *TVR Cultural*, *TVR Internațional*, *TV România de Măine* și *Radio România Internațional*, care au imortalizat atât alocuțiunile organizatorilor expoziției și a invitaților lor, cât și interesul cu care a fost primit de către public acest proiect expozițional de excepție.

Invocând importanța acestei culturi, prof. Al. Vulpe a sintetizat elementele de greutate ale civilizației cucuteniene, argumentând cu mult tact științific locul și rolul pe care îl ocupă studiul acestei culturi în cercetarea arheologică a ultimelor decenii. Au fost prezentate astfel auditoriului aspecte definitorii legate de cultura Cucuteni și purtătorii acesteia pe teritoriul actual al României, insistându-se asupra individualității și specificității civilizației Cucuteni în contextul mai larg al preistoriei *Europei Vechi*.

Ca organizator și inițiator al acestei manifestări, dr. Gheorghe Dumitroaia, directorul Complexului Muzeal Județean Neamț, a prezentat succint contribuția predecesorilor săi la cunoașterea și valorificarea științifică a inestimabilelor vestigii arheologice descoperite pe plaiurile moldave, cel mai adânc respect și cuvenita aducere aminte fiind destinate părintelui-arheolog, fondator al Muzeului Arheologic Regional

Aripa Palatului Cotroceni în care se află Muzeul

Aspect de la deschiderea expoziției la București
www.cimec.ro

Piatra-Neamț, în 1934 – preotul Constantin Matasă. Vorbitorul a evidențiat eforturile și dăruirea părintelui C. Matasă pentru a pune bazele unei colecții de ceramică eneolitică cucuteniană în cadrul muzeului, acolo unde – în urmă cu aproape un deceniu – lua naștere, din dorința unei mai atente cercetări și valorificări științifice a patrimoniului artistic cucutenian, Centrul Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni.

Au fost evocați cu acest prilej și cercetătorii care au contribuit prin săpături arheologice sistematice la definirea și cunoașterea culturii Cucuteni, de la descoperirea așezării eponime (în 1884) și până în prezent, ca un prinos de recunoștință față de cei pentru care cunoașterea civilizației Cucuteni s-a metamorfozat cu timpul în misia unei vieți.

Apreciind în mod unanim atât activitatea înaintașilor săi, cât și contribuția mai tinerilor săi colaboratori la realizarea proiectelor științifice ale instituției pe care o conduce – implicit și a expoziției de față –, dr. Gh. Dumitroaia a oferit posibilitatea bunului său coleg, dr. D. Monah, cercetător în cadrul Institutului de Arheologie Iași, coordonator al expoziției, de a încununa prezentarea proiectului *Artă eneolitică. Cucuteni* prin împărtășirea către auditoriu a câtorva dintre semnificațiile ascunse ale artei celei mai importante civilizații preistorice din Europa.

Dr. D. Monah a captivat întreaga asistență prin elocvența detaliilor și accesibilitatea explicațiilor de natură științifică, astfel încât specialistul în studiul civilizațiilor neo-eneolitice a cucerit nu doar atenția, ci și inimile auditoriului, pornind de la sacralitatea *matroanei*, *Mare Zeiță*, păstrătoare a secretului vieții și ajungând treptat la simbolurile legate de reînnoirea naturii, ciclul anotimpurilor, fertilitate și fecunditate, reunite simbolic în *Marea Mamă* și plastic în fermecătoarea frumusețe a statuetei feminine cu corpul stilizat.

Expoziția de la Cotroceni s-a bucurat de un ecou generos în rândul cotidienele locale (*Ceahlăul*, an XIV, nr. 3439, din 16-17 martie 2002, p. 4 – *Cultura Cucuteni între Cotroceni și Stockholm* – și an XIV, nr. 3466, din 17 aprilie 2002, p. 7 – *Piese de Cucuteni la Cotroceni*; *Realitatea Press*, an I, nr. 3, din 17 aprilie 2002, p. 4 – *Valori istorice și artistice ale Muzeului de Istorie Piatra-Neamț la Cotroceni. Artă eneolitică Cucuteni*) și naționale (*România Liberă*, din 13 aprilie 2002 – *Mesajul culturii Cucuteni*; *Curierul Național*, nr. 3383, din 16 aprilie 2002 – *Mesaje din preistorie la Muzeul Național Cotroceni*; *Curentul*, din 11 aprilie 2002 – *Mesaje din Preistoria României*; *Flacăra*, nr. 16 (32), din 25 aprilie 2002 – *Cultura Cucuteni la Cotroceni*; *Timbul Liber*, din 16 mai 2002 – *Mesaje din Preistoria României. Cultura Cucuteni*; *Dimineața*, din 24, 30 mai, 3, 4 iunie 2002 – *Istoria în mărturia de artă. Mesaj în timp. I-IV*).

Din articolele enumerate se desprinde imaginea unei *îmbinări fericite a pieselor cu imaginile fotografice, prezentând predilect locurile unde au fost întreprinse cercetările sistematice care au evidențiat aceste așezări umane. Lor li s-a alăturat o serie de desene sugestive, care în actualul stadiu de cunoaștere sugerează tipul de locuințe cu modalități de realizare a ceramicii cu mijloace tehnice care au precedat roata olarului. Pe parcursul expoziției sunt plasate note explicative menite a-l ajuta pe vizitator să înțeleagă aceste mesageri ale unor timpuri apuse* (Virgil Teodorescu).

Ceea ce a captat cel mai mult atenția publicului larg, au fost artefactele. Dintre acestea, un loc deosebit de important l-a reprezentat plastica (în special cea

Casa Sfatului din Brașov, unde a fost itinerată expoziția

Vernisajul expoziției la Muzeul Județean de Istorie Brașov
www.cimec.ro

antropomorfă), care a impresionat atât prin bogăția, cât și prin varietatea formelor și decorurilor incizate sau pictate.

Așa cum afirma dr. D. Monah, prin cele două componente principale ale sale – decorativă și figurativă –, arta cucuteniană a evoluat de-a lungul timpului, cunoscând mai multe perioade, curenți și stiluri. Prin această poziție arta figurativă a fost sugestiv ilustrată de *Marea Mamă*, prezentă în postura de *matroană* sau de *fecioară*, modul de expunere al pieselor accentuând o evoluție ascendentă, oscilând între geometrism, stilizare și naturalism, pentru a aduce în atenția vizitatorilor expozate ce se înscriu între cele mai valoroase realizări ale artei preistorice europene.

Prin conținutul său ilustrativ sugestiv și bine sintetizat, catalogul care a însoțit manifestarea, realizat în memoria prof. Vladimir Dumitrescu, la împlinirea a 100 de ani de la naștere, a oferit publicului larg posibilitatea de a înțelege mai bine procesul evolutiv de dezvoltare a civilizației prezentate. Pornind de la un argument al realizării acestei expoziții, purtând semnătura dr. Gh. Dumitroaia, și amplificând importanța culturii Cucuteni prin titulatura sugestiv aleasă de *fenomen în preistorie*, catalogul a oferit, prin intermediul dr. D. Monah, detalii bine articulate științific asupra artei decorative și figurative care au stat la baza evoluției acestei civilizații, precum și o prezentare individuală, realizată de către C. Preoteasa, a fiecărei piese din cadrul expoziției. Conceput ca un ghid de popularizare, catalogul expozițional este, în același timp, o lucrare științifică de valorificare a patrimoniului arheologic cucutenian, atât de detaliile de ordin cronologic, materialul cartografic minuțios, cât și de bibliografia selectivă și ilustrațiile incluse în volum. Vizând atât publicul din țară, cât și numeroșii vizitatori din străinătate, catalogul a beneficiat și de o versiune în limba engleză realizată, de către D. Nicola și R. Munteanu.

Organizatorii și colaboratorii acestora și-au văzut recompensate eforturile depuse în vederea realizării acestui proiect expozițional atât prin interesul publicului cunoscător, cât și prin gradul ridicat de participare a publicului larg la vizitarea pieselor numite pe drept cuvânt *capodopere ale artei eneolitice cucuteniene*.

Plecând de la expoziție, vizitatorul avisat a putut înțelege gradul de emoție al organizatorului-trezoier, cu atât mai mult cu cât devine evident că mișcarea unor asemenea valori constituie un mare risc. Răspunderea este cu atât mai mare cu cât în aceste valori este încorporată munca celor de demult, calitatea de arhivă a pământului acestei țări, grija și priceperea celor care le-au scos la iveală, care au implicat munca de migală și pricepere a celor din laboratoarele muzeelor, precum și prin munca de a le conferi condiții de conservare în depozite și spații generoase de expunere pentru a fi cunoscute.

Ca un corolar al devotamentului față de arheologie, unul dintre organizatori mărturisea cu ocazia prezentării acestei expoziții că *pământul e un depozit de comori care, chiar dacă nu sunt întotdeauna de aur, sunt foarte importante pentru identificarea rădăcinilor neamului nostru. Acestea ne sunt izvoarele, ele sunt hrana noastră spirituală, ele sunt dovada vechimii, a continuității noastre aici, dar și a civilizației create de strămoșii noștri, una dintre cele mai evolute din vremea aceea, pentru că arta cucuteniană, oscilând între figurativ, stilizare și naturalism, reprezintă una dintre cele mai valoroase realizări ale artei preistorice europene.*

Concepută spre a fi itinerată la mai multe muzee din țară, expoziția la care ne-am referit a mai poposit și la Muzeul Județean de Istorie – Casa Sfatului Brașov, între 26 septembrie-15 noiembrie 2002. Prin amabilitatea și cu sprijinul directorului acestei instituții, dr. Radu Ștefănescu, expoziția a beneficiat de un interes substanțial din partea publicului larg, cu atât mai mult cu cât la vernisaj au fost prezenți și reprezentanții Consiliului Județean Brașov și alte oficialități, care au exprimat importanța unor astfel de manifestări culturale, ce oferă posibilitatea unui segment din ce în ce mai variat de vizitatori de a cunoaște noi valori aparținând patrimoniului cultural național.

Propusă ca obiect de studiu pentru clasele de elevi și subiect de meditație pentru vizitatorii maturi, expoziția *Artă eneolitică. Cucuteni*, revenită în cadrul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, constituie un prilej de mândrie pentru organizatori, care își văd astfel răsplătite eforturile făcute de ani și ani pentru valorificarea tezaurului arheologic din zona subcarpatică a Moldovei.

Adrian Ciobanu

Conferința Internațională
GIANT-SETTLEMENTS OF TRIPOLIAN CULTURE
Talianki, Ucraina, 5-8 august 2003

În vara anului trecut, cu prilejul aniversării a 110 ani de la descoperirea așezării eponime a culturii Tripolie, a avut loc în orașelul Talianki, regiunea Čerkask, din Ucraina, o importantă reuniune științifică internațională, care a reunit peste 40 de specialiști din domeniul cercetării eneoliticului sud-est european (Ucraina, România, Rusia, Republica Moldova, Bulgaria, Marea Britanie și Israel). Această întâlnire nu a constituit, de fapt, o noutate pentru mulți dintre colegii care se ocupă de investigarea monumentelor tripoliene, având în vedere că de la începutul săpăturilor sistematice de la Talianki, în 1981, au mai fost organizate aici și alte manifestări de acest gen (în anii 1990, 1991 și 1993), ale căror lucrări au fost între timp publicate.

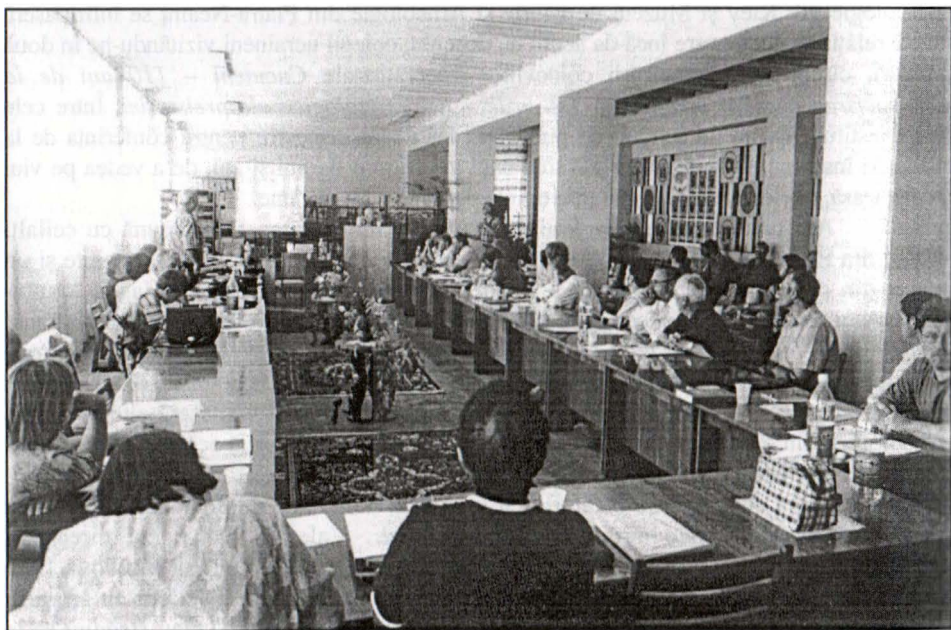
Organizatorii conferinței au fost colegii de la Institutul de Arheologie din Kiev, al Academiei de Științe a Ucrainei, care investighează situl de la Talianki, respectiv dr. Alexei Korvin-Piotrovski, dr. Vladimir Kruc și dr. Serghei Ryzhov, împreună cu colaboratorii lor apropiați, care ne-au făcut invitația de a ne deplasa în țara vecină. Mărturisim că am primit invitația cu plăcere, având în vedere că între Institutul de Arheologie din Kiev și Muzeul de Istorie și Arheologie din Piatra-Neamț se înfiripaseră unele relații de colaborare încă de acum un deceniu, colegii ucraineni vizitându-ne în două rânduri, cu prilejul organizării colocviilor internaționale *Cucuteni – 110 ani de la descoperirea așezării eponime și Tell-urile – axe cronologice ale preistoriei*. Între cele două instituții exista un schimb de publicații, iar interesul nostru pentru conferința de la Talianki însemna, în fapt, materializarea unui vis frumos de ani și ani, de a vedea pe viu, la ele acasă, unele dintre cele mai interesante descoperiri tripoliene.

Am plecat din Iași în dimineața zilei de luni 4 august, împreună cu ceilalți colegi din România, care primiseră invitații: dr. Dan Monah, mandatat să prezinte și un mesaj din partea secției de istorie a Academiei Române, dr. Cornelia-Magda Mantu-Lazarovici (Institutul de Arheologie Iași) și dr. Gheorghe Lazarovici (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca). Alături de noi s-au aflat dr. John Chapman (Universitatea Durham, Marea Britanie) și colega Bisserka Gaydarska, din Bulgaria, care participaseră la săpăturile de la Prohozești (jud. Bacău) și vizitaseră alte obiective arheologice din România. Cei șase cercetători alcătuiau o veritabilă echipă, ce trebuia să reprezinte, într-un fel, eneoliticienii de la vest de Prut.

După cinci ore de călătorie cu trenul pe o distanță de doar 120 de km, am ajuns la Chișinău, unde am fost așteptați de dr. Valentin Dergacev, directorul Institutului de Arheologie și Istorie Veche din capitala Republicii Moldova. Am plecat cu autobuzul imediat și în foarte scurt timp am ajuns la frontiera cu așa-zisa Republică Transnistreană, ale cărei *autorități* (vameși și grăniceri) s-au *străduit* să le simțim vigilența și importanța! După un drum epuizant de peste 10 ore, cu un mijloc de

Sosirea participanților la *Casa Științei* din Talianki

Aspect din timpul conferinței
www.cimec.ro

transport cu care parcă ne întorceam în timp și după ce am luat cunoștință cu rigorile de sorginte staliniste ale poliției de frontieră ucraineană, am ajuns în orașul Uman, unde eram așteptați de către colegii de la Kiev. Căldura cu care am fost primiți și ospitalitatea pe care ne-au arătat-o aceștia, au făcut să uităm greutatea unui traseu dificil, atmosfera găsită la baza șantierului de la Talianki, fiind deosebit de amicală, deși unele dintre gazde ne erau complet necunoscute.

A doua zi, pe 5 august, am fost conduși pe șantierul arheologic de la Talianki, de către Vl. Kruc, responsabilul acestuia, care ne-a informat asupra sistemului de săpătură, situației stratigrafice și a principalelor descoperiri, din rândul cărora două locuințe *in situ*, cu dimensiunile de cca. 15 x 6 m, erau absolut impresionante. Vedeam pentru prima dată astfel de complexe, estimate la câteva mii pe întreaga suprafață a așezării, pe baza cărora colegii ucraineni încearcă să argumenteze existența unuia dintre primele *proto-orașe* din această parte a lumii. După amiază am fost invitați la reședința familiei Kruc, după care ne-am întâlnit cu colegii ajunși la Talianki, din Ucraina și Rusia.

În dimineața zilei de 6 august a avut loc primirea oficială a participanților la conferință, oferindu-ni-se un agreabil program artistic, susținut de un grup de tineri din raionul Talianka, care ne-au impresionat prin costumele tradiționale și frumusețea cântecelor și dansurilor populare ucrainene.

Au fost rostite apoi, în sala de conferințe a bibliotecii, cuvinte de bun-venit din partea Academiei de Științe a Ucrainei, de către acad. Piotr Toločko, cunoscută personalitate a arheologiei și istoriei europene, președintele părții ucrainene din comisia mixtă româno-ucraineană de arheologie, istorie și etnografie. Au fost subliniate importanța culturii Tripolie în contextul preistoriei europene și momentele de vârf din cercetarea acestei culturi, la care arheologii ucraineni și-au adus o contribuție substanțială. În cuvântul său, reprezentatul regiunii Čerkask ne-a oferit date despre trecutul și prezentul acesteia, asigurându-ne că autoritățile locale își dau toată silința pentru a proteja valorile moștenite de la înaintași.

Au urmat apoi cuvântările invitaților. Dr. V. Dergacev a prezentat salutul colegilor din Republica Moldova, subliniind interesul pe care specialiștii din afara Ucrainei îl manifestă față de descoperirile culturii Tripolie, precum și contribuția altor centre, inclusiv cel de la Piatra-Neamț, la cercetarea și valorificarea culturii Cucuteni-Tripolie. Dr. Vladimir Zbenovici, fost cetățean al Ucrainei, un recunoscut cercetător al acestei culturi, care în prezent trăiește și lucrează în Israel, și-a manifestat bucuria de a se reîntâlni cu foștii săi colegi și a insistat asupra tradiției și importanței științifice a conferințelor de la Talianki. Apoi dr. J. Chapman a prezentat salutul instituției la care activează, subliniind totodată valoare a sitului de la Talianki. Institutul de Arheologie din Iași, al Academiei Române, și-a prezentat salutul prin dr. Dan Monah, cunoscută personalitate din domeniul cercetării civilizației Cucuteni-Tripolie, foarte apreciat de către neo-eneoliticienii din Ucraina. Adresând mulțumiri pentru invitația adresată colegilor din România, arheologul ieșean a subliniat necesitatea unei cât mai bune conlucrări între cercetătorii celor două spații culturale. După salutul adresat de dr. Tatiana Popova, de la Sankt Petersburg, au fost acordate diplome de recunoștință unora dintre personalitățile care s-au remarcat în investigarea culturii Tripolie.

J. Chapmann, B. Gaydarska și D. Monah în fața Casei Științei

Colegi din România și Marea Britanie pe șantier
www.cimec.ro

La sfârșitul primei părți a ședinței de deschidere, dr. A. Korvin-Piotrovski a mulțumit autorităților, sponsorilor și colegilor pentru sprijinul acordat în organizarea conferinței, iar dr. Vl. Kruc a susținut comunicarea *Asupra originii așezărilor-gigant tripoliene*. Încă din această fază inițială am observat că în Ucraina se acordă o importanță deosebită culturii Tripolie, care depășește cu mult atenția cu care este tratată cultura Cucuteni în România. Nu mai puțin adevărat este faptul că unii cercetători de la Kiev, printre care și cei care efectuează săpăturile de la Talianki, beneficiază de programe de finanțare din străinătate, așa cum este și cel susținut de firma *QES Investment Ltd.* din Marea Britanie, precum și *Search Foundation* din S.U.A., ai căror reprezentanți au și participat la conferință. Casetele video care au fost proiectate cu această ocazie au prezentat două proiecte de arheologie experimentală, care au fost însă neconvingătoare, din punctul nostru de vedere.

În aceeași zi, după masa de prânz, invitații s-au deplasat la situl de la Talianki, prilej cu care am fost impresionați de interesul nedisimulat pe care l-au dovedit nu numai participanții la conferință, cât și autoritățile regionale și locale și reprezentanții mass-media față de descoperirile realizate. Ne-am deplasat apoi la Legedzinioe, unde ne-au fost prezentate două reconstituiri de construcții tripoliene: una reprezentând un sanctuar la scară redusă, caruia îi fusese dat foc anterior, iar cealaltă o locuință de mari dimensiuni, din bârne masive, aflată în curs de finalizare. Vizita la muzeul din localitate, unde se află descoperirile de la Talianki, destul de puține la număr, nerestaurate și nu atât de spectaculoase, nu ne-a impresionat, poate și pentru faptul că luasem cunoștință cu ele din catalogul săpăturilor, primit cu un an înainte chiar de la autorii săi (V.A. Kruc, A.G. Piotrovski și S.N. Ryzhov).

Începând cu orele 17⁰⁰ au urmat ședințele de comunicări. Mihail Videiko a prezentat comunicarea *Procese de urbanizare în Vechea Europă și proto-orașele tripoliene*, prilej cu care au fost reiterate ideile din cartea publicată în anul 2002. Comunicarea colegului de la Kiev parcă a fost intenționat planificată pentru dr. Dan Monah, care a prezentat materialul intitulat *O stafie bântuie Europa: proto-orașele neolitice*. Cu argumente, dar și cu umor, specialități recunoscute ale colegului ieșean, s-au demontat unele exagerări și interpretări mai puțin fundamentate privind specificul marilor aglomerări umane din timpul eneoliticului sud-est european.

Au urmat Vitali Ostrochenko de la Kiev, cu *Fenomenul proto-orașelor de la Talianki și Syntashta*, și Vadim Mytsyk din Tal'noe, care a prezentat o serie de considerații privind specificul terenurilor ocupate de așezările tripoliene. Elena Tsvek, de la Institutul de Arheologie din Kiev, a prezentat comunicarea *Câteva aspecte ale relațiilor dintre comunitățile așezărilor Cucuteni-Tripolie și populațiile de stepă*, ideile acesteia fiind expuse și la Piatra-Neamț, în 1994. Iuri Rassamakin, cunoscut specialist în domeniul studierii vestigiilor populațiilor de stepă, a susținut comunicarea *Dezvoltarea primelor societăți agricole în zona de stepă a Mării Negre*. Au urmat apoi discuții și întrebări, întrerupte cu greu de lăsarea serii.

În dimineața zilei de 7 august au fost reluate comunicările de la *Casa Științei*, o clădire impunătoare, realizată în stil stalinist, care ar putea să funcționeze foarte bine chiar și ca muzeu. Prima comunicare a aparținut dr. Dan Monah, care a prezentat *Tezaurele culturii Cucuteni-Tripolie*, pe care autorul le consideră drept obiecte de prestigiu

Vizita specialiștilor și oficialităților pe șantier, în ziua de 6 august

A. Korvin-Piotrovski, J. Chapmann, o studentă ucraineană,
Gh. Dumitroaia, Vl. Kruc, B. Gaydarska și S. Rhyzov pe șantier
www.cimec.ro

ale conducătorilor comunităților acestei civilizații. A urmat un grup de comunicări prezentate de către colegii de la Kiev (Natalia Burdo – *Aspecte religioase ale arhitecturii proto-orașelor tripoliene*; Iacob Gershkovici – *Semnele arheologice și paralelele etnografice ale ritualului părăsirii locuințelor*; Eduard Ovchinnikov – *Materiale și elemente de construcție ale caselor tripoliene*; Valentina Shumova – *Noi date privind construcțiile tripoliene*), având la bază rezultatele obținute în urma cercetărilor proprii. Dr. J. Chapman a vorbit apoi despre aprovizionarea cu sare a megasiturilor tripoliene, ocazie cu care a scos în evidență și descoperirile făcute de cercetătorii Muzeului de Istorie din Piatra-Neamț în zona subcarpatică a Moldovei. A urmat, din nou, dr. Dan Monah, care – în calitate sa de șef de șantier și în numele dr. Felicia Monah – a prezentat *Noile determinări arheobotanice din tell-ul de la Poduri, jud. Bacău*. Înaintea pauzei de prânz, dr. Galina Pashkevich a prezentat comunicarea *Asupra nivelului de dezvoltare al culturii Tripolie*, după care toți invitații s-au deplasat la cimitirul din Talianki, pentru a păstra un moment de reculegere la mormântul reputatului fizician-arheolog G. Zagnij, participant la detectările și investigațiile așezărilor tripoliene de la Talianki, Dobrovodî și Maidanekoe, decedat în anul 1996.

În după-amiaza zilei de 7 august au urmat comunicările colegelor dr. C.-M. Mantu-Lazarovici (*Noi descoperiri de fragmente de resturi umane din așezarea de la Scânteia, jud. Iași*) și B. Gaydarska din Sofia (*Aplicarea GIS în arheologia așezărilor*), după care s-au susținut șapte comunicări ale colegilor ucraineni Oleg Zhuravliov (*Resturi faunistice din siturile tripoliene din vestul Ucrainei*), Taras Tkachuc (*Mari așezări ale grupului Tomashevka în lumina datărilor radio-carbon*), Mihail Soukhatsky (*Influența condițiilor geografice asupra topografiei așezărilor tripoliene din teritoriul dintre Zburch și Strypa*), S. Ryzhov (*Monumente tripoliene din grupul Petruska din Podolia*), Evgheni Pichkur (*Istoricul cercetării grupului local Kosenovka*), Galina Buzian din Pereiaslav-Hmelnițski (*Grupuri tripoliene din așezări de pe malul stâng al Pereiaslavului*), Boleslav Zhurakovsky (*Centre de așezări tripoliene pe râul Murafa*).

A venit apoi rândul intervenției noastre, care a constat în prezentarea activității Centrului Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni, de la înființare și până în prezent, ocazie cu care am insistat asupra legăturilor existente de-a lungul anilor între Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț și eneoliticienii care s-au ocupat de cultura Tripolie, fie ei ucraineni sau basarabeni. Este cunoscut faptul că, de multă vreme, a existat dorința apropierii și comunicării între arheologii români și cei din spațiul ex-sovietic, dar bariere politice și de natură economică au zădărnicit acest lucru. Contactele au fost extrem de rare, situație care s-a răsfărânt nu numai asupra cunoașterii directe a cercetătorilor, cât mai ales asupra schimburilor științifice dintre aceștia. Primul arheolog ucrainean interesat de Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț a fost N. Danilenko, care – în calitate sa vremelnică de ofițer al Armatei Roșii – i-a făcut o vizită preotului C. Matasă în vara anului 1944. În răstimpul în care unitatea sa a poposit în orașul de la poalele Pietricicăi, N. Danilenko s-a interesat de muzeul creat cu 10 ani înainte, unde se aflau și descoperirile de la Izvoare, din anul 1936, comunicate și publicate de Radu Vulpe. N. Danilenko s-a deplasat în această stațiune și a efectuat un sondaj, materialele scoase la lumină fiind trimise la Kiev și publicate mai târziu. În 1956 Muzeul de Arheologie din Piatra-Neamț este vizitat de Tatiana Passek, iar Radu

Vulpe se deplasează la Institutul de Arheologie din Kiev în 1957. Schimbul de publicații lipsește însă aproape cu desăvârșire, ca și întâlnirile cu caracter științific dintre cele două părți. Încetul cu încetul, în România și spațiul sovietic, informațiile de ordin științific încep să circule, dar mai ușor pe direcția București-Moscova-Kiev, decât pe relația Chișinău, așa cum ar fi fost mai firesc. De abia după 1991 legăturile cu cercetătorii din Republica Moldova și Ucraina încep să se înfiripe, în așa fel încât în 1994, când am organizat Colocviul Internațional *Cucuteni – 110 ani de la descoperirea așezării eponime*, regretatei cercetătoare Tamara Movșa nu-i venea să creadă că se afla la Piatra-Neamț. Era prima ieșire a sa în străinătate după destrămarea Uniunii Sovietice, acolo unde – după cum mărturisea – ar fi dorit să ajungă cu mulți ani înainte. Contactele ulterioare, dintre grupuri sau specialiști sosiți individual în spațiul cucutenian (mai ales din Republica Moldova și Ucraina), cu cercetătorii din România dovedesc utilitatea dialogului atât de necesar pentru cunoașterea proceselor istorice petrecute în aria Cucuteni-Tripolie în urmă cu multe milenii. Expunând obiectivele principale care stau la baza activității Centrului Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni (unirea tuturor forțelor – instituții și publicații – pentru o mai bună cunoaștere a acestei civilizații, inițierea și realizarea programelor de cercetări sistematice, studii interdisciplinare, crearea instrumentelor de lucru și a unei baze de date, asigurarea unor stagii de documentare dintre specialiștii din țările aflate în acest areal, organizarea reuniunilor științifice internaționale, valorificarea prin publicații a rezultatelor cercetării, facilitarea schimbului de informații științifice de profil și a publicațiilor specifice, difuzarea informațiilor referitoare la cultura Cucuteni prin *mass-media* etc.) nu am făcut, în fond, decât o invitație de colaborare. Prezentând realizările din ultimii ani (săptămâni, expoziții, publicații, colocvii și sesiuni), precum și proiectele de viitor (îndeosebi colocviul internațional organizat în toamna acestui an cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la descoperirea așezării eponime a culturii Cucuteni), am constatat un evident interes din partea tuturor participanților la conferință, semn că eforturile noastre din ultimii ani nu vor rămâne fără ecou în viitorul apropiat.

Ziua de 8 august a fost la fel de densă ca și precedentele, pe lângă comunicările din program (10 la număr), fiind susținute și alte referate. Elena Tsvek și Ivan Movchan au făcut un portret al marelui arheolog ucrainean Serghei Bibikov, fost director al Institutului de Arheologie din Kiev, de la a cărei naștere s-au împlinit anul trecut 95 de ani. Vl. Zbenovici a prezentat comunicarea *Vârfuri de săgeată din neolitic și eneolitic*; Pavel Shidlovsky și Evgheni Pichkur – *Atelierul de prelucrare a silexului din așezarea Pekari II*; Tatiana Popova, din Rusia – *Ceramica din așezările Racoveț din nordul Moldovei*, de care luasem cunoștință cu ocazia unuia dintre colocviile din România; Elena Iacubenko – *Vase-binoclu din așezarea de la Vladimirovka*; Natalia Ryndiuk, din Rusia – *Două statuete inedite de la Bernovo-Luka*; Ana Shijanovă – *Prelucrarea în teren a ceramicii eneolitice*; Andrei Lazarenko, din Cherkassy – *Cultura Pyvyhynska din perioada eneolitică din zona de silvostepă a Niprului*. Între aceste comunicări a intervenit dr. Gh. Lazarovici, care a prezentat săpăturile din sud-estul Transilvaniei, din arealul Cucuteni-Ariușd, subliniind legăturile dintre comunitățile de la est și vest de Carpați. Evident că și după aceste comunicări s-au purtat discuții și au

fost adresate întrebări, dar – așa cum se întâmplă cel mai adesea – timpul a fost insuficient pentru epuizarea dezbaterilor.

În final, dr. A Korvin-Piotrovski, în calitatea sa de organizator principal al acestei prestigioase manifestări, dar și ca secretar științific al Institutului de Arheologie din Kiev, a tras concluziile cuvenite, subliniind că întâlnirea la care am participat a fost deosebit de benefică, cu acest prilej făcându-se schimburi utile de informații, experiențe, lucrări de specialitate, adrese, impresii etc., s-au inițiat colaborări între instituții și specialiștii interesați de fenomenul Cucuteni-Tripolie. Discuțiile au continuat și după încheierea oficială a conferinței, în timpul excursiei făcute la Uman, când ni s-au arătat și celelalte situri arheologice de pe traseu, în timpul vizitării renumitului parc dendrologic Sofiivka, cât și la banchetul final oferit de organizatori și oficialitățile locale, când unitatea dintre cele două spații culturale – cucutenian și tripolian – a fost declarată indestructibilă!

Impresionați de cele auzite și văzute, atât din punct de vedere științific, cât și al realităților actuale din acest spațiu cultural, am mulțumit călduros tuturor colegilor de la Kiev pentru ospitalitate, iar prietenului V. Dergacev pentru turul lingvistic și diplomatic pe care l-a făcut în timpul deplasării la Talianki.

Revenirea în țară s-a produs pe 9 august.

Gheorghe Dumitroaia

Expoziția temporară
PODURI-DEALUL GHINDARU.
O TROIE ÎN SUBCARPAȚII MOLDOVEI
Piatra-Neamț, noiembrie - decembrie 2003

În ziua de 6 noiembrie 2003 a avut loc la Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț vernisajul expoziției retrospective *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, dedicată aniversării a 25 de ani de la descoperirea uneia dintre cele mai importante stațiuni preistorice din Europa – *tell*-ul de la Poduri, jud. Bacău, precum și aniversării din 2004, când se împlinesc 120 de ani de la descoperirea așezării eponime a culturii Cucuteni.

La această dată a fost organizat în fapt un întreg complex de manifestări cultural-științifice: deschiderea expoziției și lansarea catalogului cu același nume, precum și a altor două lucrări monografice de excepție din prestigioasa colecție *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, ajunsă deja la cea de-a XIII-a apariție – *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, de Victor Sorochin și *Cercetări arheologice și istorice din zona lacului de acumulare Bicăz*, lucrare colectivă coordonată de academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița și prof. univ. dr. Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române. De asemenea, a avut loc și sesiunea de comunicări științifice a Complexului Muzeal Județean Neamț, extrem de interesantă și variată ca tematică, abordându-se subiecte din diferite domenii precum: arheologia, istoria, arta, științele naturii și protecția patrimoniului cultural național.

Expoziția se înscrie într-o serie de acțiuni similare menite să facă cunoscute atât specialiștilor, cât și publicului larg descoperirile din cadrul *tell*-ului de către colectivul condus de dr. Dan Monah, din care au mai făcut parte de-a lungul anilor Silvia Antonescu (Iacobescu), prof. Alexe Bujor, dr. Ștefan Cucos, prof. univ. Dragomir-Nicolae Popovici, Alexandra Bolomey, dr. Felicia Monah, prof. univ. dr. Marin Cărciumaru, dr. Gheorghe Lupașcu, dr. Gheorghe Dumitroaia, Adrian Muraru, prof. univ. dr. Linda Ellis, dr. Cătălin Bem, dr. Adrian Bălășescu, Constantin Haită, Valentin Radu, Dragoș Moise, Vasile Cotiugă, Constantin Preoteasa, Elena-Roxana Munteanu, Dorin Nicola și Daniel Garvăn. Cercetările efectuate în cadrul stațiunii au beneficiat în toți acești ani de sprijinul unor prestigioase instituții de profil: Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț – finanțator al săpăturilor timp de 16 ani și depozitarul celei mai importante părți a materialului arheologic descoperit până în prezent –, Muzeul Județean de Istorie Bacău, Muzeul Național de Istorie a României București, Institutul de Arheologie Iași și, din anul 2000, Fundația Cucuteni pentru Mileniul III din București, condusă de dr. Romeo Dumitrescu.

Rezultatele cercetărilor de pe Dealul Ghindaru au fost valorificate până acum în numeroase studii, articole, comunicări, monografii, majoritatea lor realizate de însăși membrii colectivului șantierului, dintre care le amintim pe următoarele:

COMPLEXUL MUZEAL JUDEȚEAN NEAMȚ

FUNDAȚIA CUCUTENI PENTRU MILENIUL III
COLECȚIA EMILIA ȘI ROMEO DUMITRESCU
MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI
MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE BACĂU

EXPOZIȚIA

PODURI - DEALUL GHINDARU

O TROIE ÎN SUBCARPAȚII MOLDOVEI

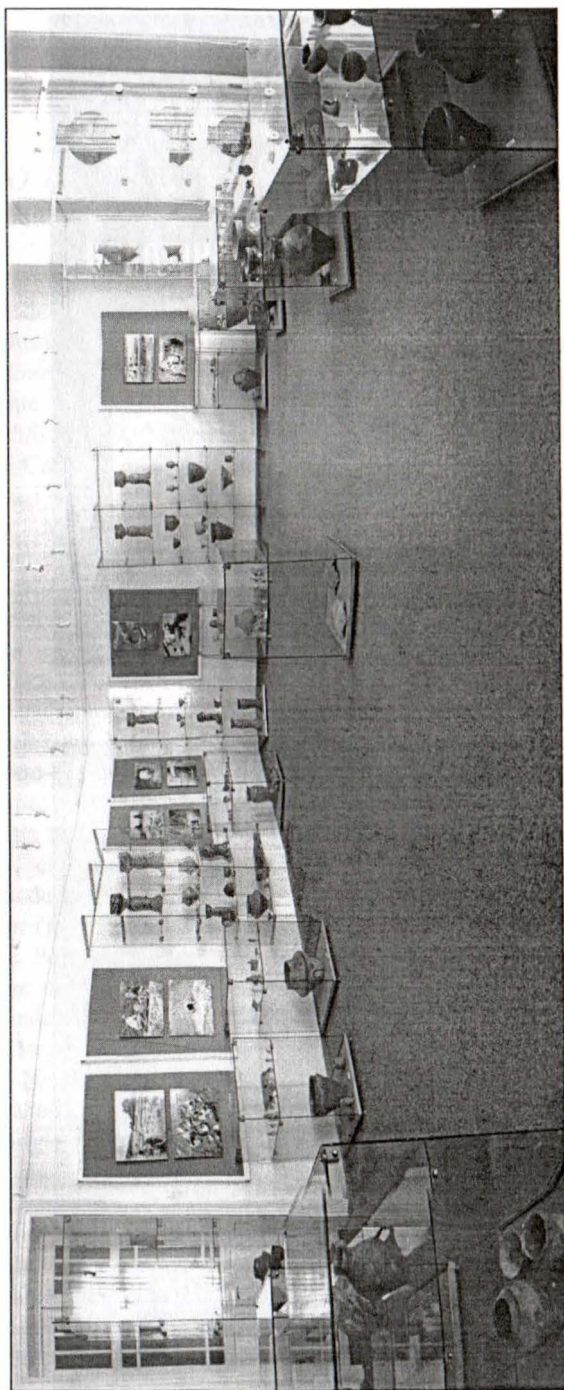
Muzeul de Istorie Piatra-Neamț
noiembrie - decembrie 2003

CONSILIUL JUDEȚEAN NEAMȚ
COMPLEXUL MUZEAL JUDEȚEAN NEAMȚ

SESIUNE DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

MUZEUL DE ISTORIE PIATRA-NEAMȚ
6-7 NOIEMBRIE 2003

Imaginea generală a sălii în care a fost deschisă expoziția la Piatra-Neamț

D. Monah, Șt. Cucuș – *Așezările culturii Cucuteni din România*; M. Cârțumaru – *Paleoetnobotanica. Studii în preistoria și protoistoria României*; Linda Ellis – *The Cucuteni-Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origins of Complex Society*; D. Monah – *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*; C.-M. Mantu – *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*; Șt. Cucuș – *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*; D.N. Popovici – *Cultura Cucuteni. Faza A. Repertoriul așezărilor (1)*; Gh. Dumitroaia – *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*; I. Mareș – *Metalurgia aramei în neoliticul României*. Aceștia li se adaugă o serie de cataloage, care au însoțit expozițiile în cadrul cărora au fost ilustrate integral s-au parțial artefacte descoperite pe Dealul Ghindaru: *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe* (eds. C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, A. Tsaravopoulos); *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România* (coord. V. Căvruc, Gh. Dumitroaia); *Artă eneolitică. Cucuteni*. (eds. Gh. Dumitroaia, D. Monah). De asemenea, amintim aici și unele manifestări științifice și expoziții speciale dedicate tell-ului de la Poduri: colocviul internațional *Tell-urile. Axe cronologice ale preistoriei*, organizat la Bacău, Poduri și Tescani, în septembrie 1995; expoziția *O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri*, organizat la București, în decembrie 2000.

Expoziția *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, al cărui principal scop este acela de a pune în lumină rezultatele acestui prim sfert de veac de cercetări sistematice efectuate în cuprinsul tell-ului, a fost organizată de către colectivul Centrului Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni, format din dr. Gheorghe Dumitroaia, dr. Dan Monah, Constantin Preoteasa, Elena-Roxana Munteanu și Dorin Nicola, cu sprijinul Laboratorului de Restaurare al Muzeului de Istorie Piatra-Neamț, coordonat de Mircea-Răzvan Ciacărșu și al conservatorilor Paula Chiribufă și Florin Macoveiu.

Artefactele expuse provin de la Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț (309 piese), Fundația Cucuteni pentru Mileniul III (48 piese), Colecția Emilia și Romeo Dumitrescu (34 piese), Muzeul Județean de Istorie Bacău (2 piese) și Muzeul Național de Istorie a României București (2 piese).

Cele 395 de exponate, care se numără printre cele mai spectaculoase descoperiri de la Poduri, aparțin tuturor nivelelor de locuire documentate în cadrul stațiunii, datând din perioada neo-eneolitică (complexul cultural Precucuteni-Cucuteni) și epoca bronzului (culturile Jigodin și Costișa). Cu acest prilej au fost introduse în circuitul științific nu mai puțin de 288 de piese. Aceștia li se adaugă o serie de exponate devenite de acum celebre, printre care amintim două din cele mai vechi complexe de cult din Europa, respectiv *Soborul Zeițelor* și *Sfânta Familie*, ambele datând din Precucuteni II. De asemenea, atrage atenția și numărul ridicat (25) de *importuri* din cadrul unor civilizații contemporane cu cele atestate aici (Gumelnița, Petrești, Trichterbecher, Cucuteni C), care evidențiază existența unei bogate și intense activități economico-comerciale. Expoziția a fost însoțită de un număr de aproximativ 100 materiale fotografice, realizate în condiții excelente, care ilustrează în special aspecte de șantier.

Cu siguranță, această expoziție evidențiază o dată în plus, prin bogăția, diversitatea, calitatea și caracterul deosebit al materialelor prezentate, importanța așezării de la Poduri-Dealul Ghindaru, purtătoarea în timp a vestigiilor celei mai importante civilizații preistorice europene, care reprezenta probabil un centru de polarizare zonală. Depunerea antropică de peste 4,50 m, precum și numeroasele niveluri de locuire care se succed, constituie motivele care l-au determinat pe descoperitor, dr. Dan Monah, să o numească pe drept cuvânt, sugestiv și inspirat totodată, drept o *Troie*.

Expoziția s-a bucurat de un interes deosebit din partea tuturor celor prezenți, până acum numeroase personalități manifestându-și dorința de a o găzdui în cadrul instituțiilor lor. De altfel, expoziția a fost preluată de Muzeul Județean de Istorie Brașov, în perioada următoare urmând a fi itinerată și în alte orașe din țară.

Dovada în plus și de netăgăduit a recunoașterii importanței acestei manifestări o constituie acordarea de către Ministerul Culturii și Cultelor a Premiului pentru Patrimoniul Cultural-Național pe anul 2003, care poartă numele regretatului arheolog Adrian Rădulescu.

Următorul moment al manifestării l-a constituit lansarea celor trei volume amintite anterior, de o înaltă ținută științifică și apărute în condiții grafice deosebite, la editura Constantin Matasă, aparținând de acum prestigioasei colecții *Memoria Antiquitatis*.

Catalogul *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, realizat de o parte a membrilor colectivului șantierului, respectiv Dan Monah, Gheorghe Dumitroaia, Felicia Monah, Constantin Preoteasa, Elena-Roxana Munteanu și Dorin Nicola, a fost prezentat de dr. Virgil Mihăilescu-Bîrlița, care a subliniat importanța sa, ce trece dincolo de statutul unui catalog de expoziție, constituind în fapt o veritabilă monografie a stațiunii.

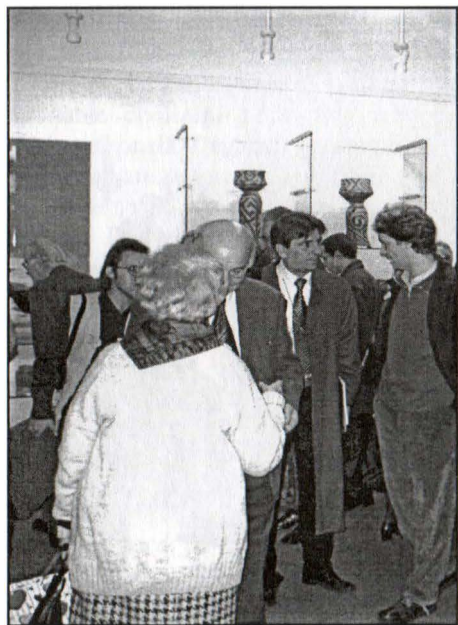
Volumul *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura* al regretatului coleg de la Chișinău, Victor Sorochin, care din nefericire nu a mai apucat să-și vadă opera – din partea familiei acestuia participând la manifestare soția Lidia și fiul Alexandru, el însuși un viitor istoric –, editat de către dr. Gheorghe Dumitroaia și dr. Dan Monah, care l-a și prezentat de altfel, are o importanță deosebită, reprezentând prima monografie a unui aspect regional aparținând unei civilizații preistorice. Domnia sa și-a exprimat totodată speranța că debutul unui coleg din Basarabia în cadrul colecției *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* va fi urmat în viitor și de alte apariții editoriale.

Lucrarea *Cercetări arheologice și istorice din zona lacului de acumulare Bicaz*, redactat de un colectiv numeros de cercetători preocupați de toate perioadele istorice, majoritatea lor trecuți din păcate în neființă, coordonat și prezentat de acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița și Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române, prezintă exhaustiv rezultatele cercetărilor efectuate în urmă cu o jumătate de secol pe Valea Bistriței, în zona dintre localitățile Galu și Bicaz, afectată de crearea lacului de acumulare al hidrocentralei de la Stejaru. Aceasta se constituie într-o veritabilă monografie a zonei, menită să o completeze în chip fericit pe cea cu caracter etnografic, apărută cu trei decenii în urmă.

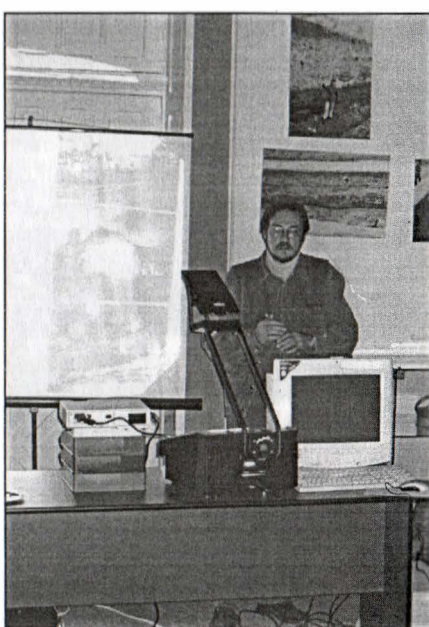

Aspecte de la deschiderea manifestărilor

www.cimec.ro

Imagini de la vernisajul expoziției

Dr. O. Weller și dr. A. Korvin-Piotrovski prezentând comunicările
www.cimec.ro

Prima parte a manifestărilor s-a încheiat cu prezentarea unui număr de șapte comunicări referitoare, așa cum era și firesc, la situl arheologic de la Poduri, redactate de o parte a membrilor colectivului șantierului (D. Monah, F. Monah, Gh. Dumitroaia, D.N. Popovici, C. Bem, C. Haită, A. Bălășescu, C. Preoteasa, E.-R. Munteanu, D. Nicola și D. Garvăn), în care au fost prezentate parțial rezultatele ultimelor cercetări, în special cele interdisciplinare. De altfel, în cadrul acestei stațiuni a fost acordată din totdeauna o mare atenție cercetării interdisciplinare, precum și arheologiei experimentale.

Ziua de 7 noiembrie a fost consacrată integral sesiunii de comunicări științifice, care s-a bucurat de un mare interes, ce a atras după sine o largă participare din partea specialiștilor. Acest fapt, precum și diversitatea temelor abordate au necesitat structurarea ei în patru secțiuni, după cum urmează: arheologie neo-eneolitică, sarea în preistorie – moderată de prof. univ. dr. Gheorghe Lazarovici și dr. Olivier Weller; arheologie, istorie veche și medievală – moderator prof. univ. dr. Dan Gh. Teodor; istorie, artă – moderator Emanuel Nadler; protecția patrimoniului, științele naturii – moderator dr. Nicoleta Nechita.

Lucrările s-au bucurat de prezența unui număr de 52 de specialiști de la 22 de instituții de specialitate din țară și doi din străinătate (Olivier Weller – Centre National des Recherches Scientifiques Besançon, Franța și Olexej Korvin Piotrovskij – Institut Arheologij Kiiu, Ucraina), care au susținut 43 de comunicări extrem de interesante, ce au generat ulterior numeroase dezbateri.

În cadrul primei secțiuni accentul s-a pus pe cercetarea interdisciplinară legată în special de exploatarea sării în preistorie (O. Weller, D. Monah, Gh. Dumitroaia), în acest sens fiind prezentate rezultatele cercetărilor din cadrul unor stațiuni precum cele din zona Poduri, zona Târgu Neamț și stațiunea de la Solca, care a oferit date noi legate de vechimea exploatarei izvorului sărat din punctul *Slatina Mare*; nu au fost însă omise nici arheologia experimentală, rezultatele obținute în urma ultimelor cercetări efectuate în arealul tripolian din Ucraina (O. Korvin Piotrovskij) sau legăturile transcarpatice dintre comunitățile cucuteniene (Gheorghe Lazarovici și Cornelia-Magda Mantu-Lazarovici). O comunicare deosebit de interesantă i-a aparținut șefului Laboratorului de Restaurare din cadrul Muzeului de Istorie Piatra-Neamț, Mircea-Răzvan Ciacăru, referitoare la regula *dreptunghiului de aur*, după cum a numit-o domnia sa, aplicată în cazul restaurării vaselor-binoclu, dar aplicabilă tuturor vaselor de prestigiu aparținând complexului cultural Precucuteni-Cucuteni.

În secțiunea a doua s-au prezentat comunicări în care a fost abordată cu precădere domeniul numismatic (Virgil Mihăilescu-Bîrliba și Dan Mihăilescu), restaurarea (Radu Ștefănescu) și introduse în circuitul științific rezultatele cercetărilor efectuate în incinta unor lăcașuri de cult, precum Episcopia Romanului (Vasile Ursachi și George Hânceanu), Mănăstirea Tazlău (Adrian Bătrâna) și Mănăstirea Secu (Vitalie Josanu). De asemenea, a fost făcută și o interesantă propunere de reconstituire a Cetății Neamț, dar și a altor astfel de obiective istorice medievale din Moldova, de către Gheorghe Sion, cercetător în cadrul Institutului Monumentelor Istorice din București.

Secțiunea a treia a fost consacrată evocării unor personalități, instituții și evenimente din istoria modernă și contemporană a României, evidențiindu-se în acest

sens comunicarea referitoare la marele pictor nemțean Victor Brauner, comemorat la 100 de ani de la naștere.

Ultima secțiune a fost consacrată problemelor privind restaurarea, conservarea și protejarea patrimoniului cultural național, precum și a unor specii floristice și faunistice de pe teritoriul țării noastre. De asemenea a fost realizată o deosebit de interesantă proiecție de diapozitive referitoare la expediția paleontologică din Caucazul de Nord, de către Sorin Baci, participant direct la aceasta, precum și o prezentare video a *esteticii cristalelor* de către Georgeta Șalgău.

În concluzie, considerăm că această manifestare deosebit de complexă, utilă și interesantă totodată, a constituit un bun prilej de întâlnire și schimb de păreri pe teme de interes comun între specialiștii din țară și străinătate, care și-au exprimat speranța că astfel de evenimente vor continua și în viitor. De altfel, cu acest prilej, organizatorii le-au lansat acestora invitația de a participa în anul 2004 la două astfel de evenimente, legate de celebrarea a 70 de ani de la înființarea Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț (fost Muzeu Regional de Arheologie) de către preotul și arheologul Constantin Matasă și, respectiv, 120 de ani de la descoperirea stațiunii eponime a culturii Cucuteni (*Cetățuia*), acest din urmă colocviu cuprinzând o secțiune specială deosebit de interesantă, legată de exploatarea sării în preistorie.

Adrian Ciobanu

Colocviul internațional
LA SPIRITUALITÉ
Liège, Belgia, 10-12 decembrie 2003

Serviciul de Preistorie al Universității din Liège, fondat și condus de prof. Marcel Otte, reprezintă un centru de prestigiu al cercetării actuale în domeniu, consacrat de mai multe decenii prin derularea unei variate palete de activități cu impact major asupra progresului arheologiei preistorice: proiecte interne și la scară multinațională; prospecțiuni și săpături arheologice în colaborare cu specialiști din alte țări, între care și România; serii de publicații monografice sau periodice; organizarea periodică a unor reuniuni științifice de mare amploare (și aici este de ajuns a aminti doar recentul Congres Internațional de Științe Pre- și Protoistorice, din septembrie 2001) etc.

De această dată, sub patronajul Comisiei a 8-a (*Paleolitic superior*) a *UISPP* (președinte: Janusz K. Kozłowski; vicepreședinte: Marcel Otte) și cu sprijinul financiar și logistic al Universității din Liège și al FNRS – Belgia, neobositul prof. Marcel Otte a organizat, în luna decembrie a anului 2003, un colocviu având ca temă *Spiritualitatea în paleolitic și epipaleolitic*. Așa cum însuși profesorul belgian preciza în circulara finală, dezvoltarea spiritului uman este ilustrată în mod particular prin datele arheologice referitoare la paleoliticul superior european; acum asistăm la multiplicarea exponențială a manifestărilor artistice, dovezi ale existenței unor adevărate sisteme mitologice; mormintele se diversifică, atestând manifestarea unor ritualuri organizate; unele elemente ale naturii sunt controlate prin folosirea unor arme noi, ușoare și eficiente; tradițiile sunt definite, respectate și urmate în mod clar; odată cu debutul paleoliticului superior, se poate contura o adevărată istorie a grupurilor umane, sesizate prin explorarea arheologică. Întâlnirea de la Liège și-a propus să abordeze și să încerce clarificarea problematicei legate de toate aceste aspecte prin confruntarea faptelor, a ipotezelor și interpretărilor.

Lucrările s-au desfășurat în spațiul multifuncțional al Teatrului Universității, dispunând de toate dotările necesare. În hol s-a organizat un bogat și foarte util stand, reunind publicațiile de preistorie și arheologie mai vechi sau recente ale Universității din Liège. Numărul total al participanților (comunicanți și auditori) a depășit 100, între ei numărându-se specialiști din unele țări europene, amatori pasionați de arheologie și preistorie, precum și studenți. Programul a cuprins un număr de 35 comunicări, elaborate de 47 specialiști (cadre didactice universitare și cercetători) din 20 de țări (Europa și S.U.A.); 12 dintre participanți au lipsit, astfel că numărul comunicărilor susținute a fost de 25. Remarcăm faptul că Franța a înregistrat numărul cel mai mare de participanți având comunicări (13), fiind urmată, în mod semnificativ, de România (5 participanți).

Lucrările colocviului au fost conduse în toate cele trei zile de către prof. Marcel Otte. Comunicările au fost structurate în jurul a cinci teme fundamentale, așa

cum va reieși în continuare. Ele au fost reunite, sub forma rezumatelor, în volumul de Pre-Acte (30 p.), editat de organizatori.

Discursul de primire a fost rostit de prof. Marcel Otte, care a urat bun venit participanților și a reliefat importanța cercetărilor internaționale și a rezultatelor din ultimii ani relative la viața spirituală în preistorie, și în special în paleoliticul superior; un loc aparte ocupă preocupările materializate în proiectele și publicațiile Universității din Liège. Astfel că organizarea unui astfel de colocviu se impunea pentru a face bilanțul acumulărilor, a le analiza și a trasa liniile viitoarelor tendințe și obiective ale cercetării.

Comunicările din prima zi (10 decembrie) s-au concentrat în jurul temei *Funcții spirituale*; dintr-un număr de opt titluri acceptate în program s-au susținut trei. Dušan Mihailović (Serbia și Muntenegru) a trecut în revistă datele recente referitoare la spiritualitatea și identitatea culturală în perioada de tranziție de la paleoliticul mijlociu la paleoliticul superior în Balcani, abordând sintetic documentele arheologice de caracter simbolic descoperite în mai multe țări: a sa de origine, Bulgaria, România, Grecia, Macedonia, Albania. Mietje Germonpré (Belgia) a prezentat dovezile relative la existența unui comportament simbolic în paleoliticul superior din țara sa, pe baza descoperirilor unor fragmente de craniu aparținând ursului de peșteră, colorate cu ocră roșu. Janusz K. Kozłowski (Polonia) a abordat un subiect incitant și care revine în actualitatea cercetării din ce în ce mai frecvent în ultimii ani: valoarea de indicatori ai identității etnice a elementelor stilistice / simbolice în cultura materială și spirituală a paleoliticului superior din *Lumea Veche*. La finalul primei zile a colocviului a fost vizitat complexul de vestigii multimilenare din Place Saint Lambert, centrul vechi al Liège-ului (mezolitic – secolul al XIX-lea); este vorba de *ArchéoForum de Liège*, inaugurat cu doar două săptămâni înainte; amenajarea urmează un plan original într-o structură subterană, beneficiind de aportul mijloacelor multimedia utilizate într-o concepție de ultimă oră; este de menționat, totodată, contribuția esențială a cercetărilor conduse aici pe parcursul a circa 25 de ani de prof. Marcel Otte, care a făcut – cu acest prilej – ghidajul grupului de invitați.

În ziua a doua (11 decembrie) au fost susținute 14 din cele 17 comunicări inserate în program, ele fiind grupate în jurul a două teme. La tema *Obiecte simbolice* s-au prezentat șase comunicări. Eugenia Adam și Eleni Kotjabopoulou (Grecia) ne-au oferit, în premieră, setul de date disponibile referitoare la piesele de artă mobilieră și podoabe atribuite paleoliticului superior din Epir; se remarcă, în acest sens, prezența preponderentă a elementelor de colier de tipul cochiliilor și a dinților de animale perforați. Corneliu Beldiman (România) și-a propus tratarea unui subiect care până de curând nu putea fi abordat de o manieră coerentă, datorită numărului mic al descoperirilor și absenței cadrului metodologic clar conturat în cercetarea preistorică de la noi: este vorba de podoabele în paleoliticul superior din România, respectiv lotul pandantivelor; acestea au fost analizate în mod exhaustiv, cu accent pe datele de natură paleotehnologică; datele și imaginile prezentate (apreciate de auditoriu la capitolul de întrebări și discuții) sunt de natură a elimina carențele de documentare internațională asupra acestui subiect, subliniind totodată existența unui fenomen deplin conturat, chiar dacă el este încă relativ slab documentat ca număr de descoperiri. Nuno Bicho (Portugalia) a formulat în comunicarea sa ipotezele asupra legăturilor la mari distanțe, care probabil funcționau în paleoliticul

superior între sudul peninsulei Iberice și regiunile central-vestice și nord-vestice ale continentului; martorii analizați ai acestor conexiuni sunt podoabele realizate pe cochilii de scoici marine și uneltele de os. Comunicarea elaborată de Marian Vanhaeren și Francesco D'Errico (Franța) s-a referit la inventarul (podoabe – dinți de cerb și cochilii de scoici marine perforate) mormântului unui copil descoperit în situl Lagar-Velho (Portugalia); cu acest prilej s-a etalat un model de abordare actuală a cercetării în domeniu, reunind analiza datelor arheologice și paleotehnologice, a căror interpretare a fost prelungită în plan sociologic și paleoetnologic; valoarea podoabelor ca indicatori de afiliere totemică și etnolingvistică a fost argumentată solid și pertinent, în maniera devenită inconfundabilă atunci când se face referire la cercetătorii menționați. Tsoni Tsonev (Bulgaria) a stăruit asupra descoperirilor de obiecte aparținând categoriei artei mobiliere și podoabelor, databile în paleoliticul superior din țara sa, ilustrând complexitatea tehnologică și sistemul simbolic al comunităților respective. Aleta Guadelli și Jean-Luc Guadelli (Bulgaria / Franța) au adus în prim plan importanța descoperirilor făcute recent în situl din peștera Kozarnika (Bulgaria de nord-vest); misiunea franco-bulgară, care – de mai mulți ani – își desfășoară aici cu succes cercetările pluridisciplinare, a furnizat deja un set de priorități ale domeniului; cu prilejul colocviului de la Liège ne-a fost prezentat un fragment diafizar de os lung, având – în interpretarea autorilor – o serie de linii grupate, paralele, gravate transversal; acest artefact, prelevat din stratul datat în paleoliticul inferior, poate coborî în mod sensibil, la scară continentală, datarea celor mai timpurii dovezi ale unor comportamente de caracter simbolic. La sfârșitul zilei a doua a avut loc ședința Comisiei a 8-a a *UISPP*; reprezentantul din partea României în cadrul acesteia este Vasile Chirica.

Tema *Artă* a reunit opt comunicări prezentate. Alberto Broglio și Fabio Gurioli (Italia) ne-au făcut cunoscute datele referitoare la comportamentul simbolic al omului modern timpuriu, așa cum este el ilustrat prin descoperirile recente din peștera Fumane, situată în regiunea Prealpilor venetici (galet pictat, obiecte de artă mobilieră din materii dure animale etc.). Corneliu Beldiman (România) a sintetizat setul de date relative la fenomenul artei mobiliere a paleoliticului superior din țara noastră (obiecte utilitare decorate; obiecte non-utilitare; podoabe diverse din materiale litice și din materii dure animale). Marin Cărciumaru, Monica Mărgărit și Loredana Niță (România) au făcut cunoscute piesele de artă mobilieră identificate recent în loturile de materiale paleofaunistice recuperate prin săpăturile efectuate în situl de terasă de la Piatra-Neamț, punctul *Poiana Cireșului* și care sporesc repertoriul, încă subreprezentat, al artefactelor de acest gen de la noi; este vorba de doi dinți perforați, fragmente de oase lungi și plate de mamifere purtând linii gravate, un galet cu creștături și mai multe cochilii de scoici fosile, culese din regiune și aduse în sit. François Djindjian (Franța) a tratat în mod amplu și recurgând la metode statistice aplicate sistematic o temă de interes major în planul manifestărilor spirituale ale paleoliticului superior: raportul dintre speciile animale prezente în mediul natural (și sesizate pe baza descoperirilor paleofaunistice) și bestiarul reprezentat în arta parietală și a obiectelor din Europa; concluziile formulate se relaționează la teritoriile explorate / exploatate de vânătorii paleolitici și domeniul realului / imaginarului în fenomenul artistic / spiritual. Ludmila Iakovleva (Ucraina) a oferit o trecere în revistă a obiectelor simbolice atribuite paleoliticului superior recent

din bazinul Niprului. Gaëlle Rosendhal și Wilfried Rosendhal (Germania) au studiat sistematic colecțiile muzeelor Reiss-Engelhorn din Mannheim, unde au identificat un important lot de obiecte de artă databile în paleoliticul superior, descoperite în Franța în secolele al XIX-lea și al XX-lea, achiziționate de pe piața de antichități a epocii; toate reperele tipologice și stilistice ne-au fost oferite cu multe detalii relevante. George Sauvet a susținut una dintre comunicările de marcă ale colocviului, elaborată împreună cu Javier Fortea, Carole Fritz, Jose Luis Sanchidrian și Gilles Tosello; ea s-a referit la corelarea elementelor de stil și a datărilor absolute (^{14}C) în analiza artei parietale paleolitice din aria franco-cantabrică. Andrei Sinitsyn (Rusia) a stăruit asupra uneia dintre cele mai vechi asocieri (în interpretarea sa) a elementelor de artă figurativă și decorativă din Europa: este vorba de prezența în situl Kostenki 14 (Markina Gora), în nivelurile date la 36-37 kya, a unui set de obiecte simbolice: cochilii perforate de origine mediteraneană, figurină antropomorfă și baston perforat.

Ultima zi a colocviului (12 decembrie) a prilejuit susținerea a opt comunicări. La tema *Religii* au fost prezentate șase dintre ele. Lisbeth Bredholt Christensen și David Warburton (Danemarca) s-au oprit asupra coordonatelor metodologice ale studiului celor mai vechi manifestări religioase. Codrin Valentin Chirica (România) a trecut în revistă repertoriul obiectelor simbolice din materii dure animale și litice în spațiul cuprins între Carpați și Nistru, subliniind totodată semnificația lor în plan cultural / spiritual. Vasile Chirica (România) a făcut interesante paralele iconografice și corelații între descoperirile paleolitice și cele neo-eneolitice relative la reprezentările feminine legate de cultul *Marii Zeițe* din spațiul european; concluziile formulate pot contribui la nuanșarea interpretărilor relative la arta figurativă a paleoliticului superior. Jean Clottes ne-a prilejuit un *regal* prin etalarea foarte sugestivă și convingătoare a fundamentelor ipotezei legate de interpretarea fenomenului artei paleoliticului superior ca reflex al manifestărilor credințelor și practicilor de tip șamanic. Nicholas Conard (Germania) a oferit detalii asupra recentelor interpretări ale descoperirilor de artă mobilieră din situl Hohle Fels (statuetă de fildes numită *Omul-leu* și reprezentarea în aceeași materie primă a unei găște); este vorba de aportul lor în testarea modelelor șamanismului timpuriu și a conceptului *Kraft und Aggression*, elaborat de Joachim Hahn. Anne-Catherine Welté și Georges Lambert (Franța) au abordat, pe baza descoperirilor de artă mobilieră din aria franco-cantabrică, elementele gândirii metafizice în paleoliticul superior.

Tema *Morminte* a beneficiat de aportul a două comunicări. Pablo Arias Cabal și Esteban Alvarez Fernandez (Spania) au propus revizuirea setului de date referitoare la contextul funerar al comunităților paleoliticului superior și mezoliticului din Peninsula Iberică, exploatănd rezultatele recentelor cercetări arheologice (mai ales piesele de inventar – podoabe) și paleoantropologice. Andrei Sinitsyn (Rusia) a adus în discuție mormintele din situl celebru de la Kostenki, abordând aspectele legate de rit și ritual funerar, elementele de inventar, de cronologie și atribuire culturală.

Fiecare dintre comunicările prezentate a fost urmată de întrebări formulate de asistență, precum și de discuții la finalul fiecărei secțiuni a zilei, marcată de epuizarea unei teme; aceste discuții (înregistrate pe suport magnetic pentru redarea în volum), uneori cu accente polemice, s-au dovedit benefice, clarificatoare și deschizătoare de noi perspective pentru viitoarele abordări.

Concluziile au fost formulate de prof. Marcel Otte în cuvântul de închidere; s-a subliniat valoarea și importanța comunicărilor și a discuțiilor, ca și aportul lor la îmbogățirea cunoștințelor noastre despre viața spirituală a primilor oameni moderni. Aceste contribuții se vor reuni într-un volum editat în binecunoscuta și prestigioasa colecție *ERAUL* a Universității din Liège. În final subliniem organizarea exemplară a acestei prestigioase manifestări științifice; în acest sens, un cuvânt de mulțumire se cuvine atât prof. Marcel Otte, cât și membrilor echipei sale, între care se remarcă: Josiane Derullieur, Rebecca Miller, Pierre Noiret și Emmanuel Delye.

Considerăm că atenția acordată numeroasei delegații române (în total șapte persoane), invitată special de către organizatori, reflectă fructuoasele relații de colaborare româno-belgiene, devenite tradiționale în domeniul cercetării preistoriei și deja materializate în derularea și finalizarea unor proiecte comune, studii publicate etc., ca și aprecierea, interesul real și semnificativ generat de rezultatele obținute de-a lungul anilor în țara noastră. Pe de altă parte, este de domeniul evidenței că specialiștii români s-au ridicat fără probleme la nivelul înalt al exigențelor impuse de o astfel de reuniune, iar comunicările prezentate de ei au contribuit sensibil la sporirea cunoștințelor generale și îmbunătățirea percepției internaționale a problematicii manifestărilor vieții spirituale în paleoliticul superior, specifice acestei părți a Europei.

Corneliu Beldiman

IN MEMORIAM MARIN-MARCEL DRĂGOTESCU (1934-2002)

Suntem ca o frunză ce crește pe ramul bătrânului copac, alintată de soare și bătută de vânturi, dar care la soroc se desprinde firavă și ofilită, pierzându-se în neant, neștiută de nimeni...

Cu această reflecție, care exprimă în fond un adevăr general valabil, pentru noi toți, își începea Marcel Drăgotescu, cu un an înainte de dispariție, unul dintre articolele dedicate personalității ilustrului său prieten, istoricul Iulian Antonescu, dispărut și el prematur dintre noi. S-a gândit oare, vreo clipă, la timpul respectiv, că și sorocul său poate fi atât de aproape?. Oricum, pentru familie, prieteni și colegi, plecarea sa prea timpurie spre lumea celor drepti a căzut ca o adevărată lovitură de trăsnet. Nenea Marcel, așa cum ne plăcea să-i spunem, familiar, ca unui frate mai mare, nu mai este!

S-a născut pe 4 februarie 1934 la Craiova, unde a frecventat școala generală și Colegiul Național *Nicolae Bălcescu*. Studiile universitare le-a urmat la București, fiind declarat la absolvire, în 1957, șeful promoției.

După un an petrecut în învățământ la Goicea Mare și Băilești, vine la Bicăz, la recomandarea profesorului Dionisie Pippidi, fiind atras de cercetările arheologice care mai aveau loc încă pe Valea Bistriței, precum și de Iulian Antonescu, directorul muzeului din Bacău.

La 1 decembrie 1958 a fost numit director al Muzeului de Istorie din Bicăz, cu sarcina de a valorifica, din punct de vedere expozițional, descoperirile făcute de

grupul de cercetători ai Academiei Române, aflat pe aceste meleaguri încă din 1953. Cei 10 ani petrecuți la Bicaz au însemnat o experiență inedită pentru Marcel Drăgotescu, multiplele probleme existente (necesitatea găsirii unui spațiu adecvat, dotarea cu mobilierul necesar și structurarea expoziției de bază) punându-i la încercare aptitudinile, puterea de muncă și disponibilitățile față de muzeografie, domenii de care nu se putea vorbi, pe aceste locuri, până în deceniul șase al secolului trecut.

Cu eforturi deosebite și entuziasm, având sprijinul autorităților locale și al constructorilor hidrocentralei, muzeul din Bicaz a fost deschis la 1 noiembrie 1958.

Experiența câpătată în anii de studii (participarea la săpăturile sezoniere de la Histria și Jurilovca, apropierea de unii profesori, precum D. Pippidi, I. Nestor sau D. Tudor, atmosfera găsită la venirea sa în Bicaz și necesitatea cercetării unor situri din zonă l-au apropiat de arheologia paleoliticului, fiind prezent îndeosebi pe șantierele de la Bofu și Bicaz.

Odată cu reorganizarea administrativă din 1968, Marcel Drăgotescu s-a transferat la Piatra-Neamț. În calitate de inspector și apoi de vicepreședinte al Comitetului de Cultură și Artă al județului Neamț, timp de peste 20 de ani, a desfășurat o diversă și laborioasă activitate, prezența sa în cadrul acestui organism cultural fiind determinantă pentru buna funcționare a instituțiilor muzeale nemțene. Deși, oficial a fost mereu pe locul secund în ierarhia în care a activat, era evident pentru toată lumea că el era *profesionistul*. Prin competența, diplomația și discreția cu care a conlucrat cu unitățile muzeale și-a câștigat stima colegilor, o dovadă în acest sens fiind căldura cu care a fost întâmpinat permanent în muzee, inclusiv după 1990.

Referindu-ne în mod concret doar la domeniul muzeografiei, nu putem să nu remarcăm contribuția adusă de Marcel Drăgotescu la organizarea și modernizarea unor unități și expoziții muzeale, fie ele din Piatra-Neamț, Roman sau Târgu Neamț, ale căror tematici le avea în grijă. Marcel Drăgotescu a avut în vedere nu numai soarta muzeelor, ci și a monumentelor istorice din județ, față de care nutrea o nedisimulată dragoste, nu de puține ori acestea constituind un subiect predilect pentru preocupările sale.

După anul 1990 a funcționat ca profesor de istorie la Liceul Forestier din Piatra-Neamț, până la pensionare, această funcție didactică – pentru care își dăduse toate gradele – făcându-i mare plăcere.

Ieșirea sa la pensie nu a însemnat ruperea legăturilor cu instituțiile de cultură din județ, în mod special cu Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, unde se simțea cel mai bine. Ne-a fost foarte apropiat cu sfatul și acțiunea, fiind prezent la vernisarea unor simpozioane, expoziții sau lansări de carte. Nu întâmplător, a fost vicepreședintele Fundației Cultural-Științifice *Constantin Matasă*, care acționează pe lângă Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț. Paralel cu aceasta, a desfășurat o intensă activitate în calitate de colecționar și membru al Asociației Filatelice Neamț, de la fondare și președinte al acesteia din 1993; președinte al Asociației Româno-Elene *Ceahlău-Olimp* și membru de onoare al Uniunii Elene din România; vicepreședinte în Consiliul Național Român al Păcii; membru fondator și corespondent al unor ziare și reviste precum: *Asachi*, *Opinia*, *Credința Neamului*, *Ateneu*, *Informația Primăriei*, *Acțiunea* ș.a.

Pentru activitatea sa prodigioasă în domeniul culturii a fost răsplătit cu Ordinul Muncii și Meritul Cultural clasa a III-a, cu alte peste 30 de distincții, medalii,

diplome de merit și excelență, plachete comemorative etc. În anul 2004 Consiliul Local Bicaz i-a acordat *post-mortem* titlul de Cetățean de Onoare al orașului.

Dispariția neașteptată a celui care a fost prof. Marcel Drăgotescu, produsă pe 6 iulie 2002, a adus tristețe și regrete în sufletul tuturor celor care l-au cunoscut, stimat și apreciat, instituțiile muzeale nemțene rămânând văduvite de unul dintre cei mai apropiați colaboratori și prieteni.

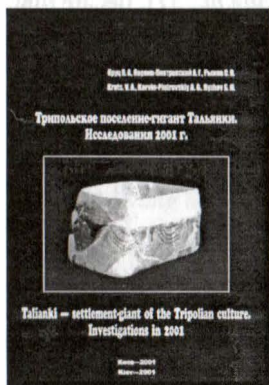
Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Gheorghe Dumitroaia

LISTA SELECTIVĂ A LUCRĂRILOR

- *Așezarea paleolitică de la Bicaz*, în *Carpica*, I, 1968, p. 17-25;
- *Muzeele și locul lor în spiritualitatea contemporană*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 405-413;
- *Monumente istorice de pe Valea Bistriței* (în colab.), București, 1970;
- *Județul Neamț. Ghid turistic* (în colab.), București, 1971;
- *Monumente istorice din județul Neamț* (în colab.), București, 1971;
- *Muzee din județul Neamț*, București, 1974;
- *Palatul Cnejilor și Mănăstirea Durău*, București, 1980;
- *Petrodava, important centru economic, politic și spiritual*, în *Petrodava. Tradiție și continuitate* (red. în colab.), Piatra-Neamț, 1980, p. 29;
- *Piatra-Neamț – mic îndreptar turistic*, București, 1980;
- *Studiu introductiv în I. Nădrag*, Piatra-Neamț, București, 1986.
- *Dovezi arheologice ale continuității populației autohtone în sec. V-IX e.n., în județul Neamț*, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 151-157;
- *Un apostol al muzeografiei românești*, în *Carpica*, XXII, 1991.
- *Drumuri la mănăstiri moldave*, București, 1992;
- *Constelația Ceahlăului*, Piatra-Neamț, 1994;
- *Unele considerații privind civilizația geto-dacică pe actualul teritoriu al județului Neamț*, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 243-259;
- *Izvoare de lumină* (coord.), Piatra-Neamț, 1995;
- *O viață de permanentă dăruire*, în *Iulian Antonescu. Spirit universal*, Piatra-Neamț, 2001, p. 7-17;
- *Iulian Antonescu – un slujitor consecvent de mare vocație al istoriei*, în *Iulian Antonescu și dreptul la neuitare*, București, 2002, p. 61-66;
- *Monumente istorice și de arhitectură din județul Neamț* (în colab.), Piatra-Neamț, 2003;
- *Piatra-Neamț, file de monografie*, Piatra-Neamț, 2004;

V.A. Kruts, A.G. Korvin-Piotrovskiy, S.N. Ryzhov,
Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2001 г. /
Talianki – settlement-giant of the Tripolian culture. Investigations in 2001,
Kiev, 2001, 110 p. + 32 pl.

Lucrarea, realizată în colaborare de V.A. Kruts, A.G. Korvin-Piotrovskiy și S.N. Ryzhov, cercetători la prestigiosul Institut de Arheologie al Academiei de Științe a Ucrainei din Kiev, a prefătat practic organizarea la Talianki a Conferinței Internaționale *Giant-settlements of Tripolian culture*, eveniment ce a avut loc în vara anului 2003 cu prilejul celebrării a 110 ani de cercetare a acestei civilizații. Așa cum reiese din însuși titlul său, volumul evidențiază în principal rezultatele cercetărilor arheologice complexe efectuate în cadrul celei mai mari așezări tripoliene (o veritabilă așezare-gigant, cu o suprafață de cca. 450 ha) pe parcursul anului 2001.

Acesta reprezintă în fapt rezultatul unei activități extrem de laborioase, întreprinsă de o întreagă echipă de specialiști, în frunte cu autorii citați, precum și a generozității celor care au susținut din punct de vedere material acest proiect de cercetare de mare anvergură (*QES Investment LTD – Marea Britanie și Search Foundation – S.U.A.*).

Catalogul este redactat în limbile rusă și engleză, facilitând astfel accesul tuturor celor interesați la conținutul său. În plus, condițiile grafice sunt excelente.

Bine structurată din punct de vedere tematic, lucrarea debutează cu câte o listă a ilustrațiilor (*Список иллюстраций / List of illustrations in the text*) și, respectiv, a tabelelor (*Список таблиц / List of tables in the text*), urmate de prefață (*Введение / Preface*) și introducere (*Предисловие / Introduction*).

În primul capitol (*История изучения / The history of the settlement investigation*) este realizată o succintă trecere în revistă a istoricului cercetărilor așezărilor-gigant din arealul tripolian, fiind amintiți – totodată – și cercetătorii care s-au ocupat în ultima jumătate de secol de investigarea acestui fenomen.

Capitolul următor (*Топография / Topography*) conține o scurtă prezentare a cadrului geografic al zonei așezării, precum și apartenența acesteia din punct de vedere politico-administrativ, textul fiind însoțit în acest sens și de o hartă.

În capitolul trei (*Планировка / The planning*) este ilustrat planul stațiunii, așa cum reiese el în urma prospecțiunilor geomagnetice și, respectiv, aerofotometrice. De asemenea, sunt prezentate o serie de aprecieri – rezultate tocmai în urma acestor prospecțiuni – referitoare la organizarea internă a spațiului destinat locuirii (numărul de locuințe, dispunerea acestora – în cercuri concentrice, spațiile dintre ele etc.). Pentru a oferi

o imagine de ansamblu a stațiunii sunt prezentate și două planuri ale așezării, obținute în urma proiecțiilor lor.

Următorul capitol (*Методика полевых исследований / Technique for the field archaeological investigations*) este consacrat prezentării tehnicii folosite la cercetarea de teren a sitului, menită să conducă la o cât mai bună cunoaștere a limitelor așezării, precum și la localizarea diferitelor complexe și artefacte din cadrul acesteia.

Capitolul cinci (*Исследования объектов в 2001 г. / Investigations of 2001*) a fost împărțit în patru subcapitole (*Площадка № 28 / Site no. 28; Площадка № 29 / Site no. 29; Площадка № 30 / Site no. 30; Площадка № 31 / Site no. 31*), fiecare dintre acestea fiind dedicat prezentării amănunțite a câte unui complex de locuire, respectiv locuințele nr. 28-31. Textul este însoțit de o serie de planuri de ansamblu, dar și de detalii ale complexelor propriu-zise, precum și ale zonei de nord-vest a așezării, unde au fost descoperite acestea. Sunt oferite o serie de date referitoare la dimensiunile, orientarea, planul și compartimentarea locuințelor, amenajările lor interioare, elementele de ordin arhitectonic, precum și asupra inventarului lor. Locuințele nr. 28 și 29 aparțin cercului XV, iar 30 și 31 cercului XVI.

Următorul capitol (*Находки из Раскопок в 2001 г. / The finds from excavations 2001*) este, de asemenea, împărțit în subcapitole, trei la număr (*Керамика / Ceramics; Пластика / Plastic arts; Орудия труда / Working tools*), dedicate principalelor artefacte descoperite în cadrul sitului. Textul este însoțit de numeroase imagini și desene ale celor mai reprezentative piese găsite.

În subcapitolul destinat ceramicii sunt prezentate principalele categorii de vase, clasificarea acestora având la bază cele trei criterii definitorii, respectiv pasta, forma și decorul. În funcție de pastă, au fost deosebite trei categorii de vase: de provizii, de bucătărie (ambele modelate din pastă grosieră, diferența dintre ele fiind dată de dimensiunile acestora) și de masă (lucrate din pastă semifină și fină). Mărturisim că, în ceea ce privește terminologia ultimelor categorii – care după părerea noastră este sinonimă –, ea ne este neclară. În prima categorie au fost identificate vase de mari dimensiuni, cu partea superioară a corpului semisferică, iar cea inferioară tronconică. Unele dintre ele au fost decorate cu ocră roșu sau cu ornamente adâncite. În cea de-a doua categorie au fost incluse castroanele, străchinile și cupele. Primele dintre acestea sunt neornamentate, iar ultimele decorate cu diferite motive în relief. Ultima categorie, predominantă, conține în marea majoritate vase pictate, în special la partea superioară, decorul fiind împărțit adeseori în registre și metope. În cadrul acestei categorii, în funcție de forma lor, vasele au fost împărțite în mai multe tipuri: tronconice (castroane, străchini, cupe, pahare), bitronconice (vase de dimensiuni medii și mici – cupe, pahare), sferice (cu frecvența cea mai redusă), amfore, cratere (piese caracteristice), vase piriforme (de asemenea, puține la număr), vase-binoclu și vase miniaturale. Credem însă că o parte dintre acestea puteau fi incluse, tot în funcție de forma lor, în cadrul celor trei tipuri principale (tronconice, bitronconice și sferice). Tipurile de decor întâlnite pe ultima categorie de vase sunt foarte variate, motivele ornamentale constând în benzi liniare, meandre, spirale, volute spiralice, motive circulare etc. Considerăm că ceramica de tip Cucuteni C ar fi trebuit analizată separat de cea clasică Cucuteni-Tripolie, chiar dacă proporția ei în cadrul așezării este redusă.

În subcapitolul dedicat artei plastice au fost analizate statuetele antropomorfe (găsite într-un număr foarte mic – opt piese – și în stare fragmentară), figurinele zoomorfe (predominante și redând o gamă variată de specii) și așa-numitele (de către autori) *modele de sănii*. După părerea noastră termenul folosit pentru ultimele piese menționate este impropriu, iar încadrarea tipologică nepotrivită.

Ultimul subcapitol este consacrat analizei principalelor unelte de muncă descoperite, destul de puține la număr, clasificate atât după materia primă din care au fost realizate, cât și după tipul funcțional al acestora. Artefactele găsite au fost confecționate din silex (vârfuri, lame), piatră șlefuită (frecătoare, percutoare), os-corn (împungătoare, săpăligi) și lut ars (greutăți, fusaiole).

Capitolul șapte (*Некоторые результаты исследований 2001 г. в области домостроительства и структуры поселения / Some results of the researches in house-building domains and settlement structures in 2001*) este, la rândul său, împărțit în cinci subcapitole (*Общие проблемы / General problems; Экономика и хозяйство / Economics and husbandry; Земледелие / Agriculture; Животноводство и охота / Cattle-breeding and hunting; Домашние промыслы / Handicrafts*).

În primul dintre acestea sunt abordate o serie de probleme de ordin general referitoare la civilizația tripoliană, care au atras încă de la început atenția cercetătorilor, respectiv cele privitoare la fenomenul *ășezărilor-gigant*, precum și la diferitele aspecte de amenajare, organizare și utilizare a spațiului, mai ales în ceea ce privește modul de construcție și de dispunere al locuințelor. De altfel, în acest sens au fost realizate o serie de reconstituiri, menite să conducă la o mai bună înțelegere a acestei probleme.

În următorul subcapitol sunt menționate condițiile naturale din zona *ășezării*, precum și compoziția florei, așa cum a reieșit în urma cercetărilor paleobotanice efectuate, datele obținute fiind incluse într-un tabel. De asemenea, sunt prezentate o serie de date deosebit de interesante referitoare la materia primă lemnoasă utilizată în construcție de comunitatea tripoliană de aici, precum și la suprafața defrișată pentru obținerea acesteia, rezultatele obținute fiind absolut impresionante.

Subcapitolul trei este consacrat exclusiv agriculturii, în cadrul său fiind inserate o serie de rezultate privind suprafața cultivată pentru satisfacerea necesităților de hrană vegetală.

Următorul subcapitol conține o prezentare detaliată a cercetărilor arheozoologice efectuate (inclusiv o serie de tabele de date), menționându-se toate speciile de animale domestice (predominante) și sălbatiche determinate. De asemenea, s-au realizat diferite studii comparative, din acest punct de vedere, între diferitele *ășezări* tripoliene, precum și între fazele de evoluție ale acestei civilizații. Totodată, nu lipsesc nici estimările de ordin statistic, referitoare la numărul de animale crescute în cadrul *ășezării*, precum și cantitatea de hrană, dar și de alte produse oferite de acestea, rezultatele obținute fiind deosebit de interesante.

Ultimul subcapitol este consacrat îndeletnicirilor de natură meșteșugărească documentate în cadrul *ășezării*.

În ultimul capitol (*Проблема возникновения поселений-гигантов в Трипольской культуре / Appearance of settlements-giant of the Tripolian culture*) sunt menționați o serie de factori, care – în opinia cercetătorilor – au dus la apariția

așezărilor-gigant tripoliene, așa-numitele *proto-orașe*. De asemenea, sunt redată o serie de caracteristici ale acestora, precum și enumerarea siturilor din această categorie.

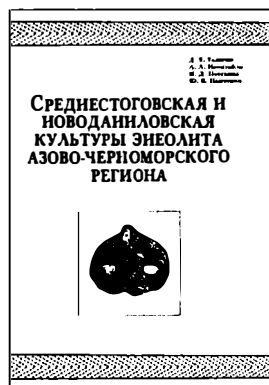
Volumul mai conține și un supliment (*Приложение – Определение остеологического материала из раскопок 2000 и 2001 гг. / Supplement – Definition of the osteological material from excavations 2000, 2001*), însoțit de un tabel, în care sunt expuse rezultatele cercetărilor resturilor osteologice descoperite în cadrul așezării în campaniile din 2000 și 2001, precum și speciile determinate de către E.V. Markova.

Lucrarea se încheie cu un rezumat în limba rusă (*Резюме*), urmat de note (*Литература / Notes*), care reprezintă în fapt o bogată listă bibliografică referitoare la subiectul abordat.

Opera colegilor ucraineni prezintă o importanță deosebită pentru cercetarea eneoliticului european, în general, și al culturii Cucuteni-Tripolie, în special, ea constituindu-se într-o încercare reușită – credem noi – de a reliefa o serie de aspecte deosebit de importante referitoare la *așezările-gigant (proto-orașele)* ale celei mai strălucite civilizații preistorice europene.

Constantin Preoteasa

**D. Ja. Teleghin, A.L. Nečitailo, I.D. Potehina, Ju. V. Pančenko,
*Srednestogovskaja i Novodanilovka kul'tury eneolita
 Azovo-Černomorskogo reghiona,
 Lugansk, 2001, 152 p.***

Lucrarea cercetătorilor ucraineni, dedicată culturilor Srednii Stog și Novodanilovka, este structurată în trei capitole încadrate de *Introducere* și *Încheiere*. Volumul este îmbogățit cu un rezumat în limba engleză și o anexă.

În primul capitol (*Osnovnye čerty i hronologhija Srednestogovskoi kul'tury*) este prezentat istoricul cercetărilor, principalele caracteristici și periodizarea culturii Srednii Stog.

Așezările acestea sunt situate, de obicei, pe terasele joase ale văilor râurilor, iar necropolele se găsesc în apropierea așezărilor (Dereivka), pe teritoriul lor (Alexandria) sau în afara acestora (Igreni). Ele sunt – în marea lor majoritate – plane, au suprafața mică și numai într-

singur caz mormintele Srednii Stog se aflau sub mantalele tumulilor (Boguslav). Defuncții erau depuși pe spate, cu picioarele îndoite de la genunchi, orientați diferit și

presărați cu ocră. Inventarul mormintelor era alcătuit uneori din cuțite de silex, topoare, vase și diferite obiecte de podoabă.

Pe baza analizei tipologice a ceramicii și câtorva observații stratigrafice, evoluția culturii a fost împărțită în două mari perioade: timpurie (*srednestogovskii*) și tardivă (*dereivsko-moljuhovskii*). Prima perioadă se caracterizează prin lipsa ornamentului șnurat pe ceramică, iar cea tardivă prin apariția acestui decor, precum și a vaselor cu fundul plat. Importurile tripoliene din așezările și necropolele culturii Srednii Stog au contribuit la stabilirea vârstei ei. Astfel, în stratul de cultură al așezării Stril'ča Skelja au fost găsite două fragmente de ceramică bicromă tripoliană din etapa BI (după periodizarea T.S. Passek). Într-un mormânt din necropola Dereivka se afla o strachină de dimensiuni mici din etapa BII-CI. O altă strachină de dimensiuni mici și un vas pictat au fost descoperite în necropola de la Igreni. Câteva fragmente ceramice tripoliene de la începutul etapei CI au fost semnalate în stratul de cultură al așezării Moljuhov Bugor. La rândul ei, ceramica de tip Moljuhov Bor este prezentă în așezarea tripoliană Ol'hovec.

Pentru cultura Srednii Stog se cunosc cca. 15 date radiocarbon, pe baza cărora s-a stabilit că ea a evoluat în regiunea Marea Azov-Marea Neagră aproximativ 1000 de ani, începând cu mijlocul mileniului V î.Hr. și până spre sfârșitul mileniului IV î.Hr., când împreună cu alte culturi eneolitice din sudul Europei de Est dă naștere comunității culturii Iamnaja. Ocupația de bază a purtătorilor acestei culturi o constituia creșterea animalelor, în special a cailor. Circa 50% din numărul de oase de la Dereivka, Moljuhov Bugor și Alexandria aparțin acestui animal. În repertoriul așezărilor și necropolelor au fost incluse și descoperirile izolate, dar și așezările tripoliene unde a fost descoperită ceramică Srednii Stog, în total 145 de puncte.

Capitolul II (*Novodanilovskaja kul'tura*) este dedicat culturii Novodanilovka. Purtătorii ei sunt considerați în prezent drept *primii păstori*, pe care unii cercetători îi asociază cu purtătorii culturii protoindoeuropene. Arealul acestei culturi include, în principal, regiunea situată la nord de Marea Azov și Marea Neagră, dar vestigii asemănătoare sunt răspândite în tot arealul de stepă al Europei de Est, de la Carpați și Dunărea de Jos până la Marea Caspică. În prezent sunt cunoscute aproximativ 100 de morminte.

După opinia mai multor cercetători, culturii Novodanilovka îi pot fi atribuite și depozitele compuse din piese de silex, în special cele care conțin lame de dimensiuni mari. Deocamdată sunt cunoscute cca. 10 astfel de depozite. Dintre acestea se evidențiază cel descoperit la Goncharovka, regiunea Harkov (Ucraina), care conținea 193 piese de silex (6 nuclee, 168 lame-cuțite de dimensiuni mari, 7 vârfuri de sulie, 12 unelte de tipul topoarelor). Purtătorii culturii Novodanilovka locuiau, probabil, în stațiuni sezoniere, ale căror urme sunt greu de semnalat deocamdată. Autorii presupun existența unei astfel de stațiuni în imediata apropiere a necropolei de la Alexandrovsk.

Este combătută opinia lui Ju. Rassamakin, care unifică vestigiile de tip Novodanilovka și cele timpurii Srednii Stog în cadrul culturii *skeljanskaja*. Autorii lucrării consideră că civilizațiile vizate de acesta au puține trăsături comune și nu poate fi vorba de unificarea lor.

Repertoriul descoperirilor atribuite culturii Novodanilovka include 41 de puncte. La acest repertoriu adăugăm și mormântul cercetat în anul 1994 într-un tumul de lângă orașul Slobozia, pe malul stâng al Nistrului (Republica Moldova)¹.

Capitolul III este consacrat caracteristicilor antropologice ale purtătorilor culturilor Srednii Stog și Novodanilovka. Pentru prima cultură materialele osteologice provin, în special, din necropolele Igreni, Alexandria și Dereivka II, iar pentru ce-a de-a doua din necropolele Mariupol, Lugansk și Giurgiulești. Pentru ambele culturi s-a stabilit existența craniilor cu trăsături protoeuropoide (predominante) și mediteranoide.

În încheiere, pe lângă constatările de ordin general, se specifică faptul că ipoteza privind formarea complexului etnocultural indoeuropean în partea sudică a teritoriului actual al Ucrainei necesită precizări și argumentări suplimentare. Tot aici găsim inserat un tabel cu datele radiocarbon pentru necropolele de tip Mariupol, culturile Bugo-Nistreană, Cucuteni-Tripolie, amforelor sferice, Srednii Stog, Novodanilovka, Varna, Gumelnița etc., care prezintă sincronismele culturilor neolitice timpurii și celor neo-eneolitice din sud-vestul Europei de Est.

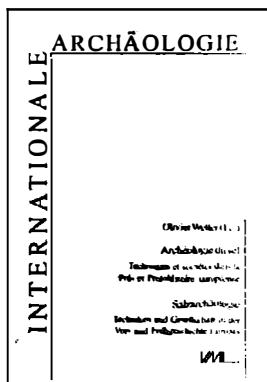
Anexa semnată de D. Ja. Teleghin reprezintă rezumatul unei comunicări în care autorul supune criticii modelul de evoluție a culturilor eneolitice de stepă propus de Ju. Rassamakin. Ultimul consideră fazele culturii Srednii Stog drept culturi aparte: *kvitjanskaja*, *skeljanskaja* și *dereivskaja*. Mai mult decât atât, în așa-numita *cultură skeljanskaja* Ju. Rassamakin include și vestigiile culturii Novodanilovka. D. Ja. Teleghin este de părerea că noul model este în multe cazuri în disonanță cu materialul factologic. Obiecțiile expuse de acest cercetător coincid în mare parte cu opiniile specialiștilor în domeniu (A. Nečitaïlo, I. Kovaleva, V. Dergacev, E. Jarovoi ș.a.).

Lucrarea este înzestrată cu un bogat material ilustrativ și cu indicele așezărilor, fapt care facilitează utilizarea repertoriilor incluse în ea. În acest fel volumul se prezintă ca un instrument de lucru util pentru specialiștii în domeniu.

Sergiu Bodean

¹ E.V. Jarovoi, *Pervyi pamjatnik novodanilovskogo tipa v Podnestrov'e*, în *Čiobručeskii arheologhičeskii kompleks i drevnie kul'tury Podnestrov'ja (materialy polevogo seminara)*, Tiraspol, 2000, p. 72-80.

Archéologie du sel.
Techniques et sociétés dans la Pré- et Protohistoire européenne,
 ed. Olivier Weller, Leidorf, 2002, 260 p.

Lucrarea a fost editată din dorința de a oferi specialiștilor o sinteză a stadiului actual de cercetare în ceea ce privește arheologia sării, în general, prin publicarea comunicărilor prezentate în cadrul a două întâlniri științifice internaționale: prima – *Exploatarea sării în Franța protoistorică și limitele sale. O aducere la zi a tehnicilor de briquetage*, care a avut loc pe data de 18 mai 1998 la Paris în cadrul sediului *Comitetului Salinelor Franței* și cea de-a doua, *Arheologia Sării în Europa. Timpul sintezelor*, desfășurată pe 4 septembrie 2001 în cadrul celui de-al XIV-lea Congres *UISPP* de la Liège.

Editorul acestei lucrări, dr. Olivier Weller, este un renumit cercetător din cadrul *CNRS-Paris*, interesul său față

de arheologia sării beneficiind de stagii aprofundate de cercetare atât pe teritoriul Franței, dar și în exteriorul acesteia, în zone limitrofe precum China, Noua Guinee și în prezent, prin intermediul unor proiecte de colaborare, în România. Observațiile sale de teren, studiul aproape exhaustiv al referințelor bibliografice și colaborarea cu ceilalți specialiști interesați de acest domeniu arheologic l-au determinat să reunească într-un volum informațiile dezbătute cu prilejul celor două reuniuni științifice, desfășurate la trei ani distanță una de cealaltă, în scopul realizării unui bilanț al stadiului actual de documentare asupra arheologiei sării, la scară europeană. Cele două colocvii au constituit punctul de plecare al unor interesante abordări metodologice ale acestui domeniu arheologic, cu atât mai mult cu cât informațiile documentare au crescut în mod considerabil, atât ca număr cât și calitativ, păstrându-se însă caracterul inegal din punct de vedere al ariilor geografice și în special cronologice supuse cercetării.

Concluzia evidentă a acestor manifestări științifice a fost aceea potrivit căreia arheologia sării nu mai poate fi privită doar ca o simplă activitate de colectare și cercetare a unor fragmente de lut ars, ci mai curând ca o știință care-și propune să înțeleagă pe deplin funcționalitatea intrinsecă a acestor produse originale (*briquetages*), analizând interacțiunile acestora cu mediul înconjurător și integrându-le diferitelor sfere sociale, economice, culturale și implicit simbolice ale comunităților umane care le-au creat.

Meritul volumului care ne reține atenția rezidă, în principal, în sinteza laborioasă asupra cercetărilor realizate în domeniul arheologiei sării din ultimele două decenii, aspectele cu caracter național, mai ales cele referitoare la teritoriul Franței, fiind completate în mod fericit de experiența acumulată și rezultatele obținute de cercetători din Germania, Belgia, Spania, Italia, România și ex-Yugoslavia, întinzându-se pe o arie cronologică vastă, din neolitic și până la sfârșitul epocii fierului, printr-o diversitate de metode de lucru și tehnici de abordare.

Fie că este vorba de analiza urmelor de dizolvare și spălare a sărurilor solubile din sol de către apa din precipitații sau a fragmentelor ceramice impregnate cu sare, de evaluarea aproximată a productivității atelierelor galice de exploatare a sării, precum și de încercările de încadrare cronologică a originii preistorice a primelor astfel de exploatări, observăm evoluția graduală a unui domeniu de cercetare din ce în ce mai captivant, în speță arheologia sării. Având ca substrat o serie de săpături de salvare din nordul Franței, cercetarea acestui domeniu a fost restrânsă pentru o lungă perioadă de timp doar la cunoașterea vestigiilor specifice celei de-a doua epoci a fierului, caracterizată mai ales pe baza tehnicilor de exploatare și a evoluției condițiilor și instrumentelor de lucru.

Considerată mult timp ca fiind un apanaj al specialiștilor locali, arheologia sării își are începuturile încă din secolul al XVIII-lea, în Lorraine, ca urmare a descoperirii unor deșeuri de lut ars, amorse, numite de cercetătorii acelor vremi, *briquetages*. Rămase pentru aproape două secole obiecte inedite, aceste vestigii și-au găsit corespondențe din ce în ce mai numeroase în restul Europei, motiv suficient pentru apariția unui nou domeniu de interes pentru arheologi, care au descoperit în sare urmele concrete ale unei industrii străvechi.

Dacă prima dintre reuniunile având ca subiect de cercetare exploatarea sării este limitată doar la investigarea siturilor descoperite în partea de nord a Franței, cea de-a doua, organizată în Belgia, a consfințit propriu-zis abordarea științifică elaborată a acestui nou domeniu de cercetare, prin prezentarea descoperirilor inedite și a celor sistematice legate de sare, fiind evidențiată particularitatea dinamică a arheologiei sării, care după o lungă perioadă de latență la scară europeană, se integra acum perfect în aria problematicii arheologice, atât prin studiul exploatărilor resurselor naturale, cât mai ales prin raportarea tehnicilor de producție la rețeaua de schimburi și diferitele tipuri de organizare socială. Importanța acestui schimb de rezultate și diversitatea metodelor de abordare adoptate de către cercetătorii prezenți la reuniune, au demonstrat în mod elocvent faptul că arheologia sării nu se mai reduce doar la simpla analiză a *briquetages* și tehnicilor specifice realizării acestora, ci presupune și alte moduri de producție care nu implică neapărat folosirea ceramicii, integrându-se totodată pe deplin noilor problematici legate de mediu înconjurător, cel socio-economic și nu în ultimul rând, cel politic.

Creșterea graduală a surselor de documentare, fie că ne referim la cercetarea de teren, cea de laborator și a bibliografiei de specialitate, a demonstrat că în prezent originea primelor exploatări de sare nu mai constituie apanajul exclusiv al comunităților epocii fierului, ci poate fi atribuită cu certitudine celui mai timpuriu neolitic european. Schimbul de informații din cadrul acestui colocviu a oferit posibilitatea cunoașterii unor rezultate provenind din spații teritorial și temporal diverse, fie ca urmare a celor mai noi descoperiri din teren, fie prin reconsiderarea unor descoperiri mai vechi, prin căutarea de noi direcții de abordare având la bază sinteze bibliografice sau pur și simplu prin avansarea unor reflecții generale pertinente.

Din punct de vedere științific, lucrarea la care ne referim redă unele dintre cele mai interesante comunicări susținute în cadrul celor două întruniri internaționale la care ne-am referit mai sus, precedate de o scurtă prefață, tradusă atât în germană cât și în engleză, în care editorul realizează atât o trecere în revistă a principalelor momente

din evoluția arheologiei sării, cât și o prezentare sumară a articolelor incluse în volum. Bine structurat, volumul numărând 260 de pagini, cuprinde 21 de articole grupate separat, opt referitoare la reuniunea Comitetului Salinelor Franței din 18 mai 1998 de la Paris și respectiv 13 articole din cadrul celui de-al XIV-lea Congres UISPP de la Liege, din 4 septembrie 2001. Fiecare articol debutează cu un scurt rezumat redactat în limbile franceză, engleză și germană, facilitând astfel parcurgerea rapidă a informațiilor, notele fiind aranjate la sfârșit, după bibliografie, iar figurile inserate în text. Deși majoritatea ilustrațiilor din volum sunt realizate alb-negru, acolo unde importanța deosebită a descoperirilor a cerut-o, au fost inserate și câteva reprezentări color. De o înaltă calitate grafică și de o excelentă calitate științifică acest volum se constituie într-un veritabil instrument de muncă pentru cei interesați de studiul exploatării sării.

Cercetările recente privind producția pre- și protoistorică a sării în Europa s-au datorat în principal unor lucrări de salvare, variind ca suprafață, așa cum o dovedesc din plin activitățile desfășurate în partea de nord a Franței, unor campanii de cercetări arheologice programate sau a unor săpături sistematice de tipul celor întâlnite în aria Subcarpaților României, a Alpilor, în nord-vestul Toscanei, în nordul Breitaniei sau în cadrul mlaștinilor din Vendee. Ele se datorează în egală măsură Proiectelor de Cercetare Interdisciplinară bazate în principal pe abordări etno-arheologice și studii referitoare la mediul înconjurător, de tipul celor realizate în preajma izvoarelor sărate din Franche-Comte și Bourgogne sau a bazinelor endoreice din Mexic. Au fost reconsiderate de asemenea vechile informații prin intermediul noilor prospecțiuni, așa cum este cazul în Finistere, sau prin experimente de tipul celor realizate la Baden-Wurttemberg.

Scurtul istoric al cercetării pe care îl regăsim în prefața acestui volum acordă o semnificație aparte și tendinței de punere în valoare a parcurilor arheologice, fiind realizate o serie de reconstituiri a atelierelor de obținere a sării, accentuând în mod evident pe rolul pe care îl joacă studiul exhaustiv al referințelor bibliografice în găsirea de noi direcții de cercetare și moduri de abordare a informațiilor arheologice, indiferent de zona lor de proveniență, fie că ne referim la centre de exploatare din Balcani, din Peninsula Iberică, din alte diferite regiuni ale Europei și nu în cele din urmă și de dincolo de continent.

Concluzia la care ajunge editorul acestui volum și în general toți cei care vor aprofunda articolele care-l alcătuiesc, este aceea că arheologia sării devine din ce în ce mai pregnant o realitate cu totul și cu totul complexă, axată atât pe aspectele de ordin tehnic ale exploatării, cât și pe considerentele de ordin socio-economic ce presupun cunoașterea mijloacelor de control a producției și a căilor de desfacere a produsului obținut, atenția fiind concentrată în principal asupra rolului avut de sare în cadrul relațiilor de schimb, cu atât mai mult cu cât originile exploatării sării se află undeva în urmă cu mai bine de 5000 de ani înainte de începuturile istoriei.

Dintre comunicările susținute la Paris, amintim: *Arheologia sării. Istorie și metode ale unei cercetări particulare* (Pierre Gouletquer), *Ateliere de fierbători de sare în Tregor (Breitania). Informații recente și inedite* (Marie-Yvane Daire), *Atelierul augustean de producere a sării din situl Conchil le Temple* (Frederic Lemaire), *Atelierele de producere a sării din apă de mare de la Sorrus (Pas de Calais): o contribuție majoră la tehnicile de producere a sării și la dezvoltarea lor de-a lungul*

cele de-a doua epoci a fierului (Olivier Weller, Yves Desfosses), *Briquetage și producerea sării prin dizolvarea și spălarea solurilor sărate din Mexic* (Chaterine Liot), *Ateliere de producere a sării și briquetages. Eseu asupra productivității așezărilor galice producătoare de sare din partea central-vestică atlantică în urma studierii zăcămintului de la Nalliers (Vendee)* (Nicolas Rouzeau), *Sare în eprubetă. Încercare de sinteză a unei mese rotunde* (Pierre Gouletquer).

Dintre comunicările susținute la Liege reținem: *Exploatarea preistorică a sării în Carpații Orientali* (Dan Monah), *Comerțul neolitic cu sare în sud-estul Europei* (Neda Tasič), *Extragerea sării în Alpi de-a lungul preistoriei (5810-5526 cal. BC). Izvorul de apă sărată de la Moriez, Alpii din Haute Provence* (Denis Morin), *La originile producerii sării în Europa. Vestigii, funcții și contexte arheologice* (Olivier Weller), *Așezarea din epoca bronzului de la Isola di Coltano și producerea sării în regiunea coastei nordice a Toscanei* (Marinella Pasquinucci, Simonetta Menchelli), *În legătură cu sarea hispanică* (Nuria Morere), *Colegiul Trois-Vallees, Salies-du Salat (Haute Garonne). Un nou sit de producere a sării în sud-estul Franței* (Jean-François Chopin), *Briquetage de Seille a Moyenvic (Moselle, Franța) în locul numit Les Croleurs* (Jean-Denis Laffite), *Producerea și comerțul cu sare din epoca fierului în Baden-Württemberg* (Martin Hees), *Încercare de reconstituire a unui cuptor protoistoric de obținere a sării din parcul Samara (Somme)* (Cyrille Chaidron), *Atelierele de sărătură din golful Douamenez (Finistere)* (Aude Leroi), *Exploatarea surselor sărate din Franche-Comte: impactul asupra mediului forestier din neolitic și până în epoca medievală* (Alexa Dufraisse, Emile Gauthier).

Considerând acest volum un instrument de lucru, pentru cei interesați de studiul exploatării preistorice a sării, editorul a realizat în cadrul prefaței o analiză succintă a informațiilor oferite de publicarea prezentului volum de comunicări științifice, grupând articolele în funcție de perioada cronologică de care aparțin principalele vestigii descoperite ca urmare a activității de cercetare, respectiv din neolitic, epoca bronzului, epoca fierului și perioada galo-romană.

În ceea ce privește neoliticul, cele mai multe dintre comunicările susținute în cadrul acestor reuniuni au evidențiat faptul că deși este evident că sarea a devenit indispensabilă omului din momentul sedentarizării sale și adoptării practicilor de agricultor-crescător, în prezent argumentul fiziologic nu mai poate furniza prin el însuși detalii asupra înțelegerii diverselor configurații arheologice din teren, fiind din ce în ce mai imperios necesară găsirea de noi direcții de abordare a apariției unei exploatări atât de străvechi tocmai în neoliticul timpuriu. Astfel, de un interes din ce în ce mai atent, se bucură din acest motiv aspectele de ordin socio-economic precum și cele etno-arheologice, care ar putea oferi explicații cu mult mai elocvente în avansarea unor teorii pertinente referitoare la împrejurările și rațiunile care au determinat această urgență neolitică timpurie a exploatării resurselor minerale de sare.

Ne revine astfel un loc de onoare în rândul celor preocupați de cercetarea acestui domeniu arheologic, cu atât mai mult cu cât prin comunicarea sa Dr. Dan Monah a adus la cunoștința lumii științifice europene informațiile referitoare la cea mai veche exploatare europeană a sării, din cadrul zonei subcarpatice a României, datată la sfârșitul mileniului VI î.Hr., atribuind apariția și dezvoltarea tehnicii *briquetages*

mileniului V î.Hr., insistând în mod argumentat asupra rolului central pe care l-a avut producerea și răspândirea sării din cadrul acelei perioade în constituirea și organizarea teritoriului, precum și în evoluția treptată a relațiilor de schimb. Aceeași idee este dezvoltată și amplificată pentru zona Balcanilor, prin studiul lui Neda Tasić, care referindu-se la repartizarea inegală a depozitelor salifere în diferitele centre de exploatare din Balcani, pledează pentru rolul determinant al sării în derularea relațiilor de schimb și mai ales în organizarea modului de viață al principalelor comunități care populau această regiune de-a lungul neoliticului timpuriu.

Ilustrativ pentru aspectele particulare pe care le îmbracă exploatarea resurselor de sare de-a lungul Europei, studiul elaborat de Denis Morin, ca urmare a cercetării siturilor aflate în zona munților Alpi, ne supune atenției trăsăturile unui sistem de captare a unui izvor de apă sărată în apropiere de Moriez, cu o structură subterană aflată la nu mai puțin de 10 m adâncime. Fiind vorba despre o amenajare din lemn, cercetarea acestui punct de exploatare a sării, situat într-o zonă alpină și datat în cadrul perioadei timpurii de desfășurare a neoliticului alpin, constituie un element de bază în înțelegerea modului de realizare a așezărilor neolitice în contextul unei altitudini ridicate, în paralel cu desfășurarea relațiilor de schimb.

Deși redus sub aspectul cantitativ al articolelor dedicate perioadei neolitice, acest capitol beneficiază de unele dintre cele mai interesante abordări metodologice, editorul acestui volum contribuind din plin la cunoașterea exploatării preistorice a sării. În acest sens Olivier Weller realizează o prezentare de ansamblu, la nivelul întregii Europe, a tehnicilor de exploatare a sării, în scopul evidențierii unor tehnici cu totul speciale, diferite de cele tradiționale cunoscute la scară europeană, tocmai ca urmare a explorării unei zone puternic marcată de primitivism, precum Noua Guinee. Studiile etnografice realizate aici i-au oferit posibilitatea de a aplica vechilor mijloace de obținere a sării prin intermediul *briquetages*, modelul specific acestor comunități în cadrul cărora lipsa vaselor de ceramică a fost suplinită în exploatarea sării prin utilizarea unor suporturi vegetale, încă din perioada neolitică. Ca urmare a acestei abordări autorul transpune aria de interes a cercetătorului nu numai asupra exploatării și utilizării sării, ci mai ales pe relațiile acestora cu diferitele tipuri de implantare, de distribuire a bunurilor de preț în cadrul comunității, raportând toate acestea la densitatea numărului de componenți ai comunității.

Mult mai bine documentată referitor la exploatarea sării, perioada epocii bronzului a devenit în scurt timp perioada de referință în înțelegerea apariției și evoluției tehnicilor de obținere a sării din zona Europei occidentale, atât din prisma cercetării izvoarelor de apă sărată, cât și a atelierelor existente de-a lungul zonelor de coastă sau a întinderilor de litoral. Pentru zona interioară continentului, deosebit de interesant este articolul lui Jean-Francois Chopin care, cercetând zona munților Pirinei, expune o serie de concluzii referitoare la descoperirea la Salies-du-Salat a două cuve, a unei vetre și a unui vast depozit de fragmente ceramice aparținând epocii bronzului mijlociu, vestigii care se înscriu pe baza comparațiilor de natură arheologică și etnologică în tipicul amenajărilor de exploatare a sării din partea de sud-vest a Franței.

Pentru zona litoralului mediteranean lipsa unor informații mai ample cu privire la centrele de exploatare a sării a fost fericit compensată de descoperirea celor

dintâi exploatări pre-romane de la Toscana, atât Marinella Pasquinucci cât și Simonetta Menchelli evidențiind existența cu mult anterioară mareelor sărate de la Ostia, a unor centre de exploatare a sării pe bază de ceramică începând cu bronzul mijlociu. Așezarea cercetată între 1993 și 1997 pare să fi funcționat între 1600-1200 î.Hr., fără a fi descoperite nici locuințe, nici urme de resturi fragmentare, nivelele antropice fiind constituite în principal din peste 10.000 de fragmente aparținând unor recipiente ceramice de mari dimensiuni. Prezentând asemănări cu alte instalații similare situate de-a lungul coastelor Toscanei și a Latium-ului, descoperirile celor două cercetătoare contribuie în mod esențial la inițierea unor campanii mai vaste de cercetare a exploărilor pre- și protoistorice a sării din Italia.

O abordare la fel de originală constatăm și în cazul articolului semnat de Nuria Morere care, pe baza inventarului descoperirilor din zona litorală și din interiorul Peninsulei iberice, realizează o activitate de sinteză a informațiilor despre centrele de obținere și modalitățile de exploatare a sării din întreaga peninsulă de-a lungul întregii preistorii. Noutatea metodei sale de cercetare constă în principal în definirea unor indicatori de fabricare pe baza elementelor de combustie utilizate în cadrul principalelor centre de obținere a sării din Peninsula Iberică. Ţelul cercetătoarei devine în acest caz definirea unui nou punct de plecare pentru reconsiderarea unor centre ale căror vestigii nu au fost puse în legătură directă cu exploatarea sării, evidențiindu-se în mod clar calitățile sării ignigene în contextul plasării geografice a acestor centre iberice, comunitățile care le produceau atribuindu-le astfel semnificația unui mijloc de control a valorii proprii, deosebite în contextul relațiilor intersociale.

Cu toate că epoca bronzului rămâne perioada de referință în arheologia sării, cea mai bine documentată perioadă din evoluția acestei exploatări rămâne și la această dată cea a epocii fierului, datorită avântului înregistrat de-a lungul întregii Europe de la începutul Hallstatt-ului a atelierelor de producție care utilizau tehnica deja cunoscută a *briquetages*, având ca rezultat mici calupuri de sare de formă predefinită. Studiile laborioase dedicate acestei perioade au permis redefinirea acestei activități productive sub forma unui artizanat specializat, integrat de cele mai multe ori în cadrul comunității ca o adevărată protoindustrie. Direcțiile actuale de cercetare vizează în principal analiza modului în care se exercita controlul comunității preistorice asupra acestui tip de exploatare a sării, urmărind îndeaproape căile sale de difuziune în scopul unei reconstituiri cât mai apropiate de realitate a circuitelor comerciale în care erau înscrise produsele finale ale aceluia artizanat local.

Articolul semnat de Jean-Denis Laffite ne introduce în atmosfera unui astfel de centru de producere a sării de la Moyenvic, referindu-se în special la numeroase cuptoare destinate obținerii sării având la bază izvoare naturale sărate. Tehnica bazată pe astfel de resurse s-a dezvoltat începând din perioada bronzului final, de-a lungul întregului Hallstatt, pentru a deceda și a dispărea definitiv în cadrul celei de-a doua epoci a fierului. Caracterul industrial al acestei exploatări este sugerat de descoperirea a nu mai puțin de 40 de cuptoare săpate în sol, repartizate în cadrul a 15 ateliere, cărora le corespund 70 de fose de pregătire a argilei aflate în apropierea a patru cariere de extracție a argilei. În cadrul acestor tipuri de ateliere sarea era obținută prin fierberea și evaporarea unei compoziții de apă sălcie în cuve largi de ceramică, instalate pe un grilaj

constituit din *briquetes* aranjate deasupra focului. Studiul resturilor ceramice protoistorice provenind din perimetrul acestor ateliere a permis datarea acestor centre între perioada bronzului final III și Hallstattul târziu C-D1.

Cercetările recente, efectuate în partea de nord a Breitaniei, au pus în evidență mai multe vestigii ale unor ateliere de producere a sării datând din perioada finală a La Tène-ului (sec. II-I î.Hr.). Informațiile referitoare la aceste campanii sistematice de cercetare se regăsesc în articolul aparținând lui Marie-Yvane Daire, care descrie descoperirea unor cuptoare pentru obținerea sării purtând semne evidente ale folosirii și restaurării în cadrul mai multor etape, ceea ce rămâne dificil fiind stabilirea duratei totale de funcționare a acestor ateliere. Dat fiind materialul arheologic bogat care a însoțit această descoperire, cuptoarele aflate într-o stare destul de bună de conservare, însoțite chiar de resturile dispersate ale ultimei șarje destinate producției, de cuve de stocaj sau tratare a materialelor componente acestei activități, cercetătoarea se oprește în detaliu asupra întregului inventar arheologic recoltat emițând o serie de ipoteze legate de funcționarea globală a acestui atelier, precum și de caracterul peren al activității desfășurate cu ajutorul acestor mijloace de producție preistorică a sării.

La fel de important se dovedește a fi și articolul semnat de Nicolas Rouzeau, preocupat de studiul resturilor de *briquetages* din regiunea atlantică central-vestică, care își propune să realizeze o reconstituire a lanțului operator al atelierelor galice de obținere a sării, ipoteza emisă de cercetător fiind aceea de a recunoaște în fragmentele de lut ars din cadrul resturilor de cenușă și nisip din apropierea acestor ateliere, rebuturi ale vaselor utilizate pentru obținerea sării, prin arderi repetate în foc viu, pentru a fi folosite mai apoi la depozitarea amestecului de apă sălcie necesar procesului de obținere a sării.

Pentru partea de nord a Franței au fost identificate o serie de centre de exploatare a sării care funcționau încă din cea de-a doua epocă a fierului, pe baza unor resturi considerabile de cuptoare, puțuri de extracție, unelte și amenajări din lemn, Olivier Weller și Yves Desfosses evidențiind un întreg ansamblu de activități din lanțul operator al obținerii sării și oferind, în principal, o primă datare precisă asupra *briquetages*, pusă în legătură cu gestionarea mediului înconjurător și organizarea producției. Realizată pe baza cercetării resturilor dendrologice din cadrul a două ateliere de producere a sării din Sorrus, această primă încadrare cronologică a tehnicilor utilizate de producătorii de sare din această regiune se situează între sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al II-lea î.Hr.

Ilustrativ pentru abordarea experimentală a cercetării sării în partea de nord a Franței este articolul semnat de către Cyrille Chaidron. Acesta și-a propus reconstituirea unui cuptor pentru producerea sării, cu grătar și două guri, tipic pentru perioada celei de-a doua epoci a fierului din partea de nord a Franței, realizând în cadrul parcului arheologic de la Samara în vara anului 2000, o serie de experimente care aveau la bază utilizarea anumitor fragmente de *briquetages*, precum și găsirea mijloacelor de a înțelege diferitele procese de cristalizare a sării, fără a obține însă adevărate calupuri de sare.

Trecând mai spre interiorul continentului, prin studiul lui Martin Hees ne este prezentată o sinteză regională a descoperirilor de *briquetages* corespunzătoare epocii fierului din regiunea Baden-Wurtemberg, în paralel cu stabilirea unei tipologii a elementelor și tehnicilor necesare în obținerea sării în atelierele preistorice de producție de

pe teritoriul Germaniei, însoțite și de o încercare de individualizare a circulației calupurilor de sare în spațiul german din acea perioadă. Autorul evidențiază două tipuri de *briquetages* specifice perioadei de sfârșit a Hallstatt-ului și evoluând până către La Tène-ul final, pe baza materialelor arheologice descoperite în partea de sud-vest a Germaniei putând fi avansată ipoteza transportului de calupuri de sare la distanțe depășind adeseori 100 km. În același timp, pornind de la cele două tipuri de *briquetages* evidențiate mai ales în cadrul salinei de la Schwabisch Hall, au fost realizate o serie de experimente de obținere a sării în urma cărora au putut fi furnizate date importante cu privire la modul de desfășurare a unei arderi a *briquetages* într-unul din cuptoarele reconstituite, precum și timpul și materialele necesare obținerii unor veritabile calupuri de sare.

Încercările de sinteză referitoare la comerțul cu sare desfășurat de-a lungul Europei centrale în pre- și protoistorie fac obiectul studiului realizat de către Thomas Saile, care stabilește, pe baza descoperirilor arheologice și a materialelor bibliografice existente în prezent, existența unor relații de schimb cu sare, între Germania Centrală, zona Alpilor Orientali și Bohemia, insistând în mod accentuat pe rolul jucat de salina de la Schwabisch Hall în aprovizionarea cu sare a regiunilor din partea de sud-vest a Germaniei, în timp ce pentru regiunile continentale de coastă și cele britanice, autorul avansează ideea că centrele de producție a sării existente aici ar fi putut furniza acest produs, de schimb, către regiunile situate spre interiorul continentului.

Pentru a încheia șirul cronologic al perioadelor în care se încadrează descoperirile prezentate în cadrul acestor două manifestări științifice, ne referim la perioada galo-romană, reprezentată în acest volum prin intermediul informațiilor conținute de două articole, unul aparținând lui Frederic Lemaire, cu privire la săpăturile de salvare de la Conchil le Temple, din nordul Franței, iar cel de-al doilea semnat de Aude Leroy, referitor la atelierele din zona Finistere.

Volumul de față nu se oprește însă doar la simpla punere laolaltă a unor articole cu caracter de analiză detaliată a descoperirilor referitoare la exploatarea sării în preistorie, ci grupează și anumite studii mai ample, adevărate reflecții asupra arheologiei sării și evoluției acesteia în perioada care va urma, astfel încât abordarea interdisciplinară și studiul etno-arheologic își găsesc în aceste articole cea mai profundă manieră de prezentare a rolului pe care astfel de interpretări îl au în înțelegerea mai profundă a situației existente în teren.

În acest sens, pe baza unei impresionante documentații arheologice, etnoistorică și etnografică Catherine Liot a realizat o sinteză a tehnicilor de exploatare a solurilor sărate din Mexic, apropiindu-se în cercetarea sa de funcționalitatea și specificul amenajărilor periferice din cadrul centrelor de producere a sării, devenind astfel mult mai ușor de înțeles caracterul exact al produselor exploatate, căutate sau obținute prin prelucrare și nu în ultimul rând modul concret de organizare a acestei activități de producție.

Exploatarea izvoarelor de apă sărată din regiunea Franche-Comte a oferit prilejul lui Alexa Dufraisse și lui Emilie Gauthier de a le analiza dintr-o perspectivă ecologică, pornind din epoca bronzului și până în evul mediu. Impactul decisiv al exploatării sării asupra vegetației din epoca fierului a putut fi astfel evidențiat ca urmare a abordării palinologice și antracologice a vestigiilor legate de centrele de exploatare a

sării, fiind astfel delimitate mai clar aspectele legate de aprovizionarea comunităților și buna gestionare a spațiului împădurit.

Excursul lui Pierre Gouletquer, care deschide de altfel acest volum, ne familiarizează cu începuturilor cercetării arheologice a acestui mineral atât de prețuit, nu înainte de a realiza o analiză pertinentă a contribuției descoperirilor din acest domeniu de până acum în stabilirea direcțiilor viitoare de cercetare, putând fi regăsite în bilanțul său cele mai importante momente ale evoluției cercetării *briquetages*, din 1960 și până în zilele noastre.

Pentru a conchide, volumul care reunește cele 21 de articole referitoare la cercetarea punctelor de exploatare a sării în preistorie constituie un model din punct de vedere al prezentării științifice a contribuției cercetătorilor europeni la cunoașterea mai profundă a arheologiei sării în general, erijându-se în același timp într-un instrument de lucru deosebit de bine documentat pentru cei care ajung de-abia acum să cunoască importanța acestui domeniu de cercetare arheologică.

Dorin Nicola

Ion Mareș, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României / The metallurgy of cooper in the Romanian neo-eneolithic,
Editura „Bucovina Istorică”, Seria arheologie,
Suceava, 2002, 482 p. + 73 pl. + 18 h.**

Lucrarea reprezintă valorificarea tezei de doctorat a autorului, coordonată de acad. M. Petrescu-Dîmbovița, susținută la Univ. Al. I. Cuza din Iași, ce a vizat metalurgia aramei eneoliticului de pe teritoriul României, aceasta fiind completată cu descoperirile din aceiași categorie de piese, atribuite neoliticului românesc.

Lucrarea este precedată de o *Prefață* realizată de dr. Dan Monah, în care volumul este prezentat sintetic. Este subliniat meritul deosebit al autorului, care a reușit să realizeze un prețios instrument de lucru, o carte de referință pentru toți cei interesați de studierea începuturilor metalurgiei aramei pe teritoriul României (p. 16).

* După părerea noastră traducerea incorectă a titlului în limba engleză creează o primă impresie nefavorabilă asupra lucrării. Considerăm însă că această eroare, totuși minoră, nu poate împiedica asupra calității științifice incontestabile a conținutului volumului.

Cartea este structurată în două părți. Prima partea include, alături de *Abrevieri și Introducere*, cinci capitole: *I. Istoricul cercetării*, *II. Condițiile de descoperire*, *III. Proveniența aramei*, *IV. Prelucrarea aramei*, *V. Tipologia, cronologia, răspândirea și utilizarea pieselor de aramă*. Capitolele sunt reîmpărțite în subcapitole, conform unor criterii ce țin de organizarea analizei materialului. Partea a II-a cuprinde *Corpus-ul descoperirilor de obiecte de aramă și Considerații generale*. Această din urmă parte mai cuprinde patru anexe, un rezumat în limba engleză, o listă a ilustrațiilor, bibliografia și ilustrații.

În *Introducere* autorul expune metodologia care a stat la baza analizei materialului arheologic neo-eneolitic din aramă. Este subliniată dificultatea înțelegerii fenomenului strict arheologic, în contextul în care pe teritoriul României lipsesc cercetări arheologice care să abordeze vechile exploatați miniere (p. 19). Clasificarea și codificarea pieselor în categorii, grupe tipologice, serii și variante au ca finalitate prelucrarea statistică a datelor (p. 22).

În *Istoricul cercetării* sunt prezentate diacronic, descoperirile de piese din aramă de pe teritoriul României. Sunt trecute în revistă principalele articole și studii în care au fost analizate cele mai importante descoperiri de piese, dar și cele care au abordat metalurgia aramei atât în România, cât și în țările din apropiere, precum și din Anatolia.

Capitolul II este rezervat condițiilor de descoperire. Analiza piesele se derulează pe două paliere, respectiv tipologia în cadrul contextelor arheologice. Este remarcată eterogenitatea contextelor arheologice în care au fost descoperite piese de aramă, respectiv așezări, locuințe, șanțuri de apărare, depozite, morminte. Se observă predilecția descoperirii unor piese de aramă în anumite contexte arheologice (p. 52).

În capitolul III sunt redată informații cu caracter geologic, asupra resurselor de cupru de pe teritoriul României, Bulgariei și ex-Iugoslaviei, raportate la cercetările arheologice și analizele chimice realizate. Pe baza unor deducții ce au în vedere descoperirea pe teritoriul României a unei cantități importante de piese confecționate din cupru pur din punct de vedere chimic, gruparea unor serii tipologice de topoare în zone în care se află zăcămintele de cupru, precum și descoperirea unor *ciocane de miner*, autorul vede indirect exploatarea unor mine de cupru locale (p. 59). Aceste resurse au fost utilizate încă de la începutul neoliticului de către comunitățile Starčevo-Criș (p. 61).

În capitolul consacrat prelucrării aramei sunt abordate tehnologiile de prelucrare a acestui metal. Sunt amintite principalele analize efectuate asupra unor piese de aramă descoperite pe teritoriul României. În concluziile acestui capitol autorul propune existența unor *meșteșugari profesioniști care au folosit atât procedee mecanice, cât și tehnici de reducere, topire și turnare* (p. 84). Remarcă prezența în neo-eneoliticul românesc a două etape de evoluție a metalurgiei cuprului. Prima, marcată de o metalurgie mecanică, practică de *inițiați* prin acumularea unor cunoștințe dobândite prin prelucrarea metalului; subliniază raportul dintre caracterul cercetărilor arheologice și numărul de piese descoperite, ambele reduse cantitativ. A doua etapă este generată de utilizarea tehnicilor de reducere și turnare, alături de cele mecanice. Autorul plasează această etapă în perioada eneoliticului dezvoltat. Tehnologia topirii cuprului este pusă în legătură directă cu dezvoltarea cuptoarelor pentru arderea ceramicii (p. 85). De asemenea, remarcă existența circulației metalului sub forma semifabricatelor, a materiei prime, a obiectelor în condițiile

în care zăcămintele de cupru sunt la mare distanță de așezări și faptul că fabricarea pieselor revenea meșterilor itineranți. Pe baza descoperirilor de piese mai ales eneolitice, dar și a resurselor naturale, evidențiază *zona de producție carpatică, cu eventuale vetre, centre de producție și ateliere în Transilvania, Banat, Oltenia, Muntenia, Moldova, mai puțin Dobrogea*, în relație cu culturile contemporane. Descoperirea unor creuzete în siturile de la Căscioarele, Gumelnița, Hăbășești, Poduri etc., precum și a *atelierului* de la Brânzeni VIII, subliniază prezența prelucrării cuprului în cadrul așezărilor, de meșteri itineranți (p. 85, 86).

În capitolul V sunt abordate probleme ce privesc *Tipologia, cronologia, răspândirea și utilizarea pieselor de aramă* pe teritoriul României. Conform unor criterii morfologice și funcționale, piesele de cupru sunt clasificate în categorii distincte: unelte, unelte-arme, podoabe, unelte și podoabe, table. Piesele acestor categorii sunt, la rândul lor, împărțite pe baza criteriilor morfologic și tehnic. Se remarcă dificultatea încadrării unor piese într-o categorie distinctă, respectiv armă sau unealtă, fără să fie exclusă dubla funcționalitate a acestora. De altfel, încadrarea topoarelor în categoria unelte-arme subliniază cel mai bine acest inconvenient, fapt reliefat și de autorul lucrării. Topoarele, dar și alte piese de aramă, au apărut și în contexte rituale (Bucșani, Mărgineni), utilitatea lor fiind astfel legată și de practici de cult (p. 40) sau ca obiecte de prestigiu (p. 99). De altfel, autorul precizează limitele interpretării funcționalității unor piese, în lipsa analizelor traseologice. De asemenea, sunt completate și tabelele tipologice referitoare la topoarele de cupru realizate în anul 1975 de către Al. Vulpe. Observă că producția pieselor de cupru atât cantitativ, cât și tipologic, *parcurge o curbă ascendentă în eneoliticul timpuriu, este maximă în perioada eneoliticului dezvoltat și descendentă în eneoliticului dezvoltat* (p. 141).

Partea a doua a lucrării cuprinde un *corpus* al descoperirilor de obiecte din aramă de pe teritoriul României. Acesta este organizat pe situri arheologice (localități în fapt) în care au fost descoperite astfel de piese, în ordine alfabetică. Obiectele sunt redată într-o ordine ce respectă clasificarea realizată în capitolul rezervat tipologiei pieselor respective. Artefactele au primit numere de ordine, ce se regăsesc în text și hărți. Analizând cel mai important lot de piese din aramă abordat până acum în arheologia românească (1775, dar în realitate sunt analizate mult mai multe piese), autorul pune la dispoziția cercetătorilor, majoritatea descoperirilor pieselor de aramă de pe teritoriul României, inclusiv piese inedite. *Corpus-ul* include și o consistentă listă bibliografică. Este bine cunoscut că un astfel de repertoriu constituie un instrument de lucru foarte util cercetătorilor. Referitor la *corpus-ul* descoperirilor pieselor de aramă, credem că, pentru a fi mai ușor de manipulat, s-ar fi impus organizarea acestuia alfabetic-cronologic-cultural. Astfel organizat, *corpus-ul* poate oferi mult mai rapid o imagine punctuală sau de ansamblu asupra evoluției tipologice, cronologice, cantitative etc. a acestor piese și a metalurgiei aramei, dar și dispunerea geografică a unor categorii de piese în contexte culturale bine individualizate. Un indice cronologic la sfârșitul *corpus-ului* sau existența unor hărți în care să fie punctate descoperirile cronologic-cultural ar fi rezolvat în parte această problemă. Hărțile plasate la sfârșitul lucrării reduc din acest inconvenient, cel puțin în ce privește evoluția cronologico-tipologică a pieselor de aramă. O organizare strict alfabetică, așa cum a fost realizată de către autor, îngreunează simțitor utilizarea sa.

Analizând descoperirile de piese de aramă de pe teritoriul României, raportându-se la descoperirile din Anatolia, Orientul Apropiat și Europa, autorul schițează câteva *Concluzii* cu caracter de generalitate, unele dintre ele fiind deja menționate în cadrul capitolelor anterioare. Având un suport reprezentat de bogate resurse de minereuri de cupru, piese de cupru apar pe teritoriul României încă din neoliticul timpuriu. Dacă pentru perioada timpurie a neoliticului, tehnica utilizată pentru realizarea pieselor de cupru, este mecanică, în eneolitic caracteristică este metalurgia propriu-zisă, prin utilizarea alături de aceasta, a reducerii, topirii și turnării. Ascensiunea metalurgiei cuprului este legată direct de acumularea cunoștințelor specifice, de evoluția tehnologică în ce privește construirea cuptoarelor de ars ceramica, ajungându-se astfel la o adevărată *industrie*. Fabricare pieselor este realizată de meșteri specializați, itineranți. Este subliniată prezența în eneolitic, a unor centre de producție, în Transilvania, Banat, Oltenia, Moldova, Dobrogea, în care zona carpatică ocupă locul cel mai important. Constată o diversitate tipologică, neegalată de altă grupă de piese confecționate din altă materie primă. Pe baze statistice și nu numai observă că pătrunderea comunităților Cernavoda I, reprezintă debutul declinului metalurgiei cuprului pe teritoriul României. Trebuie subliniat că metalurgia cuprului cunoaște un adevărat *salt* cantitativ și calitativ, în perioada eneolitică, față de epoca neolitică, neputându-se vorbi în stadiul actual al cercetării, de o evoluție liniară.

Anexa 1 cuprinde aria zăcămintelor de cupru de pe teritoriul României. Pot fi observate câteva zone distincte, toate situate în Munții Carpați, cu excepția zăcămintului de la Altân Tepe, aflat în județul Tulcea. Cele mai importante zăcămine au fost identificate în zona munților din județele Maramureș, Suceava, Harghita, pentru Carpații Orientali, Brașov, Dâmbovița, Prahova, Gorj, Mehedinți, pentru Carpații Meridionali, Caraș-Severin, Hunedoara, Arad, Bihor, Alba, pentru Carpații Occidentali.

În *Anexa 2* este expus un experiment ce își propune reconstituirea tehnologiei de turnare a unui topor din cupru.

Anexa 3 cuprinde cinci analize de laborator ale unor topoare.

În tabelul 1 sunt expuse tipologic, pe provincii istorice, topoarele de aramă cu gaură transversală din eneolitic, descoperite pe teritoriul României.

Pentru a facilita accesul cercetătorilor străini la conținutul său, volumul beneficiază de un *Rezumat* realizat în limba engleză. De asemenea, monografia mai conține o *Listă a ilustrațiilor*, o *Bibliografie* consistentă și 72 de planșe cu ilustrații.

Într-o perioadă în care, paradoxal, accesul la informații – inclusiv la lucrări publicate în România –, dar și la materialul arheologic a devenit o problemă, apariția unei lucrări ce abordează monografic o anumită categorie de piese, este mai mult decât necesară și, totodată, binevenită. Lucrarea este un instrument foarte util pentru cercetătorii interesați de preistoria României și nu numai. Volumul evidențiază obiectiv stadiul cercetării arheologice a metalurgiei aramei neo-eneolitice de pe teritoriul României, trasând în același timp direcții ce privesc perspectiva cercetări acestei teme de larg interes.

Alin Frînculeasa

M. Ju. Videiko, *Tripil's'ki protomista. Istoria doslidjeni / Trypillya culture proto-cities: history of investigations*, Kiev, 2002, 144 p.

Lucrarea arheologului ucrainean are ca subiect istoricul cercetărilor și istoriografia problemei așa-numitelor *proto-orașe* tripoliene. Volumul este structurat în două capitole, fiecare dintre acestea fiind divizat în mai multe subcapitole, precedate de *Introducere*. El este îmbogățit cu un rezumat în limba engleză și o listă bibliografică.

Capitolul 1 (*Istoriya doslidjennija poselen'-protomist*) este împărțit în patru subcapitole.

În primul dintre acestea autorul face o trecere în revistă a principalelor investigații efectuate în așezările tripoliene din Ucraina, începând cu sfârșitul secolului XIX și până în prezent, oprindu-se mai detaliat asupra investigațiilor realizate în *așezările-gigant* (Tal'janki – 450 ha,

Čičerkozovka – 300 ha, Maidanekoe – 270 ha, Dobrovody – 250 ha, Veselyj Kut – 150 ha, Kosenovka – 100 ha ș.a.). Acestea au fost evidențiate de K.V. Šiškin la mijlocul anilor '60 ai secolului XX, în urma descifrării fotografiilor aeriene realizate în spațiul cuprins între Bugul de Sud și Nipru. La sfârșitul subcapitolului sunt enumerate conferințele științifice (trei la număr) și expozițiile consacrate problemelor ridicate de cercetarea așezărilor menționate.

Următorul subcapitol este dedicat cercetărilor interdisciplinare (aerofotometria – K.V. Šiškin, magnetometria – V.P. Dudkin, G.F. Zagnii, palinologia – K.V. Kremeneckii, paleobotanica – G.A. Paškevič, Z.V. Januševič, paleozoologia – V.I. Gromova, V. Calkin, O.P. Juravlev, petrografia – V.F. Petrun, metalografia – N.V. Rândina, datări prin metoda radiocarbonului și arheomagnetismului – O.M. Rusakov, G.F. Zagnii). Pe parcursul celor 30 de ani de când sunt cunoscute *așezările-gigant*, cu ajutorul prospecțiunilor magnetometrice au fost cercetate în total cca. 50 de situri din diferite faze de evoluție a culturii Cucuteni-Tripolie, fiind investigată o suprafață de peste 1200 ha. De asemenea, autorul face referire la procesul de studiere și interpretare a resturilor locuințelor de suprafață, menționând în special contribuțiile aduse de V.I. Marchevici și K. Zin'kovskii, care au insistat în lucrările lor asupra existenței locuințelor tripoliene cu etaj. Autorul se oprește și asupra problemelor legate de paleodemografie și paleoeconomie (S.N. Bibikov, N.M. Šmaglii, M. Ju. Videjko, V.A. Kruc).

În subcapitolul dedicat istoriografiei M. Ju. Videjko stabilește cele mai importante curente de opinii în aprecierea fenomenului studiat: *așezările-gigant* sunt *proto-orașe* (N.M. Šmaglii, M. Ju. Videjko); aceste așezări nu au trăsături certe de urbanizare, cum ar fi arhitectura monumentală, cartiere de meșteșugari și aristocrație etc. și de aceea nu sunt argumente pentru a considera așezările menționate orașe (sau *proto-*

orașe) (V.M. Masson, E.V. Saiko, V.G. Zbenovici, K.P. Bunjatjan ș.a.); aceste așezări erau centre tribale, locul concentrării și viețuirii tribului (E.V. Tsvek, V.A. Kruc).

În capitolul 2 (*Veliki poselelnja, jak protomista*) autorul – în prezent principalul promotor al ipotezei *așezări-gigant* = *proto-orașe* – își expune punctul de vedere asupra acestei probleme. El consideră că societatea tripoliană din regiunea Bugului de Sud în etapa BII-CI era constituită într-un organism complex, stratificat social. În opinia sa existau mai multe niveluri de organizare socială.

O grupă de până la 20 locuințe era echivalentă cu familia mare, care putea forma o așezare cu suprafața de până la 1 ha sau ocupa un număr de locuințe într-o *așezare-gigant*. În opinia sa această grupă număra 100-140 oameni. Autorul admite că numărul membrilor familiei putea varia. Următoarea treaptă era constituită din așezările mici sau grupa de locuințe din așezările mari – obștea sătească –, care putea număra 200-280 sau 1000-1400 oameni, ce locuiau într-o singură așezare, iar în *așezările-gigant* putea ocupa un cartier. Următorul nivel de organizare socială este reprezentat de *așezările-gigant*. Ele erau centre cu funcții economice, politice, sociale, ideologice și militare.

Așezările cu suprafața de 30-50 ha și chiar de 70-80 ha pot corespunde, în opinia autorului, nivelului de *orășel*, analog celui din Sumer. *Nomul*, un alt nivel de organizare socială, era alcătuit din așezări mari, mijlocii și mici. În regiunea Bugului de Sud în etapa BII ele puteau avea de la 5000 până la 8500 de oameni, iar în etapa CI 13000-19000 de locuitori. Concomitent existau câteva *nomuri tripoliene*, dintre care unul era, de regulă, mai mare. Treapta superioară de integrare o constituia *liga* sau *confederația nomurilor*. Confederația grupurilor de populație tripoliană din etapele BII-CI din regiunea Bugului de Sud în toată perioada sa de existență reprezenta o structură închisă. Datele demografice pentru aceste grupuri de așezări erau diferite: 9000-12600 de oameni pentru grupul de așezări de tip Vladimirovka, 24800-34400 de locuitori pentru grupul de așezări de tip Tomașevka. Au fost semnalate perioade când numărul populației scădea, în special în prima și a patra fază de dezvoltare a grupei de așezări de tip Tomașevka. Ele se explică, probabil, prin migrarea populației. Orânduirea socială a populației culturii tripoliene la etapele BII-CI din regiunea Bugului de Sud are multe afinități cu organizarea comunităților de agricultori din Mesopotamia, Africa, America Centrală. Apariția *proto-orașelor* la populația tripoliană din regiunea Bugului de Sud la începutul mileniului IV î.H. decurgea pe aceleași căi ca și în alte părți ale lumii. Sub noțiunea de *proto-oraș* M. Ju. Videiko subînțelege orașul și satul care formează împreună o structură unică. Acesta reprezintă o formă de tranziție în procesul de formare a primelor orașe timpurii. În așezările tripoliene cu suprafață mare, în opinia autorului, se poate regăsi în formă incipientă (embrionară) arhitectura monumentală (fortificații, construcții cu suprafață mare), *proto-scrisul* (de exemplu, sisteme de simboluri pe vase), numărul populației care depășea cifra de 5000 locuitori. Dar totodată în aceste așezări nu atestăm trăsăturile orașelor din Orientul Apropiat (zigurate, palate, ziduri de apărare, arhive de tăblițe din lut). De aceea el propune noțiunea de *proto-oraș*, subliniind astfel caracterul de tranziție a acestui fenomen. Principalul stimul în formarea *proto-orașelor* era necesitatea de control asupra teritoriului, resurselor naturale și umane pentru care, la rândul său, era necesară concentrarea populației într-un singur loc.

Referitor la cele menționate anterior de către autorul volumului credem însă că sunt necesare câteva precizări, și anume: specificarea metodelor de calcul folosite și diferitele criterii avute în vedere pentru estimarea numărului de locuitori al așezărilor luate în discuție; deși structura socială complexă prezentată de către autor merită privită cu atenție, aceasta nu este argumentată de cercetările efectuate până în prezent, fiind lipsită de exemple concrete atât în ceea ce privește grupele de așezări menționate, cât și diferitele microzone; de asemenea, frecvențele analogii cu procesele de urbanizare petrecute în Mesopotamia sunt după părerea noastră premature, dacă nu chiar riscante, autorul ne ținând seama de particularitățile fiecăreia dintre cele două zone în parte.

Într-un subcapitol aparte autorul evocă și cauzele apariției *proto-orașelor* tripoliene. Așezările de tipul *proto-orașelor* ființează în regiunea Bugului de Sud încă din etapele BI-BII și au existat până la începutul etapei CII (grupul de așezări de tip Tomașevka, iar mai apoi grupul de așezări de tip Kosenovka). Această perioadă cuprinde sfârșitul mileniului V – prima jumătate a mileniului IV î.H., ceea ce constituie aproximativ 700 ani. Cea mai plauzibilă explicație pentru concentrarea populației tripoliene în *așezări-gigant* este ipoteza despre existența unui pericol de invazie din partea populației de stepă sau din partea altor triburi tripoliene. În timpul etapei BII așezările de tip Vladimirovka substituie așezările est-tripoliene din interfluviul Bugul de Sud-Nipru. Atunci a avut loc reîmpărțirea teritoriului în favoarea triburilor tripoliene migrate din vest, rămășițele comunităților est-tripoliene fiind împinse spre Nipru. Aceste evenimente au fost precedate de formarea așezărilor cu suprafață mare din arealul est-tripolian – Veselyj Kut (150 ha), Miropol'e (200 ha). *Așezări-gigant* erau caracteristice și pentru grupul de așezări de tip Vladimirovka (Vladimirovka – 80 ha) și Nebelivka (Nebelivka – 300 ha). Astfel – conchide autorul – primele *așezări-gigant* au apărut nu în momentul contactelor tripoliienilor cu triburile de stepă, ci în momentul intensificării procesului de extindere a triburilor tripoliene.

În continuare M. Ju. Videjko își expune punctul de vedere referitor la relațiile stabilite între tripolienii și purtătorii culturilor Srednii Stog și Nijnemihailovskaja. Ceramica Cucuteni C se înrudește cu ceramica culturii Srednii Stog prin prezența scoicii pisate în pastă și câteva elemente decorative. Formele vaselor sunt însă specific tripoliene și nu au nimic comun cu ceramica Srednii Stog. În opinia autorului nu există dovezi care ar ilustra presiunea exercitată de triburile de stepă asupra celor tripoliene, ce putea să-i determine pe ultimii să fondeze *așezări-gigant* fortificate. Rezultatele săpăturilor demonstrează sedentarismul purtătorilor culturii Srednii Stog și Nijnemihailovskaja. Densitatea populației care locuia în așezările acestor culturi nu era mare.

M. Ju. Videjko afirmă că în eneolitic nu existau cauze economice pentru valorificarea de către triburile culturii Srednii Stog și Nijnemihailovskaja a teritoriului locuit de tripolienii. Pentru pășutul bovinelor este puțin probabil să fi fost necesară strămutarea la zeci și sute de kilometri în adâncul silvostepii, când alături se găsea valea largă a Niprului. Numărul mare al populației tripoliene constituia un factor decisiv în ciocnirile militare din eneolitic. Numărul populației care locuia în *proto-orașele* tripoliene dintre Nistru și Nipru este estimat la cca. 10000-15000 de oameni. Prezența artefactelor tripoliene în mediul culturii Srednii Stog și Nijnemihailovskaja servește ca mărturie a colaborării și a contactelor economice ce au avut loc între aceste civilizații. Mai mult decât

atât, sunt cunoscute cazuri când agricultorii sedentari duceau o politică agresivă față de triburile de păstori. O situație similară putea fi și în silvostepa din interfluviul Bugului de Sud-Nipru, unde coabitarea pașnică alterna cu ciocniri militare, în care victoria o puteau obține numai triburile tripoliene, mai numeroase și mai bine organizate.

M. Ju. Videjko nu insistă asupra cauzelor dispariției așa-numitelor *proto-orășe*, doar în rezumatul publicat în limba engleză menționându-se că procesul în cauză reflectă criza economiei bazate pe agricultura extensivă.

După părerea noastră reconstrucțiile sociale elaborate de către M. Ju. Videiko – pe cât de atractive ar părea la prima vedere – trebuie privite cu multă prudență, deoarece au mai mult un caracter ipotetic, ele ne fiind susținute de realitățile din teren, acestea din urmă având, la rândul lor, un grad scăzut de relevanță, dacă avem în vedere faptul că până în prezent săpăturile sistematice efectuate în cadrul *așezărilor-gigant* nu au afectat decât 1-2% din suprafața acestora, iar prospecțiunile magnetometrice și aerofotometrice, deși foarte importante, sunt totuși insuficiente pentru lămurirea – chiar și numai parțială – unei probleme de asemenea importanță.

Este evident că în cazul *așezărilor-gigant* din Ucraina avem de-a face cu niște structuri complexe, dar statutul lor urmează să fie stabilit numai în urma unor cercetări sistematice ample și minuțioase, în caz contrar ele riscând să rămână – după cum menționa N.M. Šmaglii și M. Ju. Videiko într-un articol apărut în 1990 – o *veșnică descoperire senzațională*¹.

Bibliografia conține cca. 200 de lucrări, însă din cadrul acestora lipsesc titlurile mai multor articole citate pe parcurs, fapt ce nu favorizează lectura ei.

Volumul este ilustrat cu fotografii ce prezintă aspecte de la șantierele arheologice efectuate în siturile puse în discuție, conferințe științifice, planuri de așezări cu suprafață mare – obținute prin prospecțiuni magnetometrice sau fotoaerometrie –, reconstituiri de locuințe cu etaj, construcții de cult, interiorul unei locuințe tripoliene, străzi din *așezările-gigant* etc., realizate de M. Ju. Videiko și M. Korbut.

Cu toate neajunsurile sale, lucrarea poate servi drept un ghid util tuturor celor interesați de problematica *așezărilor-gigant* tripoliene.

Sergiu Bodean

¹ N.M. Šmaglii, M. Ju. Videiko, *Krupnye tripol'skie poselenija i problema rannih form urbanizacii*, în *Rannezemledel'českie poselenija-giganty tripol'skoj kul'tury na Ukraine*. Tal'janki 1990, p. 16.

Doina Ciobanu, *Exploatarea sării în perioada marilor migrații (sec. I-XIII e.n.) în spațiul carpato-dunărean*, Editura „Alpha”, Buzău, 2002, 242p.

Încă din antichitate este cunoscut fenomenul exploatării sării în spațiul românesc, carpato-dunărean. Acest proces s-a perpetuat și în epocile următoare, fapt atestat de izvoarele scrise, însoțite uneori de imagini sugestive, precum cele din timpul dominației romane sau din vremea domniei voievozilor români (Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun). În istoria noastră rolul deosebit al sării este cunoscut și prin intermediul episodului bănățean al vămuirii sării regale maghiare, de către ducele Ahtum, care a determinat lupta pentru deținerea monopolului acestei materii prime în spațiul menționat. Dacă scopul exploatării și valorificării sării este cunoscut, precum și căile de acces rezultate în urma schimburilor comerciale, mai puțin știute sunt tehnicile,

metodele și uneltele utilizate în vederea extragerii sării din spațiul carpato-danubian în perioadele incipiente ale omenirii. În acest ultim scop, și nu numai, este foarte bine venită lucrarea Doinei Ciobanu, care și-a propus să argumenteze, din punct de vedere politic, economic și spiritual valoarea acestui mineral.

Volumul de față este o sinteză a aspectelor economice cu multe implicații în evoluția societății carpato-danubiene din perioada secolelor I-XIII d.Hr. Argumentul redactării lucrării este legat de dezinteresul cercetărilor cu privire la întregul proces al exploatării, din perioadele vechi ale istoriei noastre, atenția specialiștilor pentru problema în discuție fiind consemnată în istoriografia românească doar pentru epoca modernă și contemporană.

Cuprinzând patru capitole, cartea este prefătată de cuvântul prof. univ. dr. Dan Gh. Teodor, explicația abrevierilor utilizate și argumentul autoarei. Ea se încheie cu un rezumat în limba engleză, un important catalog al izvoarelor sărate exploatare și valorificate în spațiul și secolele amintite, precum și cu o bogată listă bibliografică, repartizată pe capitole, succedată de o anexă care include tabele cu zăcămintele de sare din diferite zone geografice (spre exemplu: din văile Sucevei, Trotușului, Buzăului, Dâmboviței, Jiului; din depresiunile Transilvaniei) și hărți diverse cu sublinierea centrelor de extracție a sării. Tehnicile, metodele și uneltele folosite sunt sugestiv reflectate în ilustrația aferentă lucrării.

Prefața cuprinde o succintă trecere în revistă a conținutului celor patru capitole, cu menționarea realizărilor autoarei. Argumentul conține intenția de a limpezi imaginea tulbură ce persistă încă și astăzi asupra sistemului de exploatare a sării din perioadele de început din spațiul carpato-danubian. În vederea reușitei, autoarea a apelat la sursele de informare oferite de opere, publicații științifice din domeniul arheologiei, istoriei, geologiei, medicinei, la care se adaugă propriile cercetări de teren.

Introducerea, care este în fapt capitolul I, aduce unele lămuriri privitoare la natura mineralului în discuție, amintind totodată depozitele de sare existente și folosirea lor; acestea sunt apele mărilor și oceanelor cu o salinitate foarte mare (30g sare/litru). D. Ciobanu accentuează condițiile necesare pentru extracția sării din mări, oceane și lacuri, cu specificarea că acest fapt este posibil doar în zonele cu clima adecvată, ca temperatură și umiditate, de obicei cele tropical-aride. Cum era de așteptat este subliniat rolul indispensabil al sării în viața oamenilor și a animalelor. Potrivit informațiilor din acest prim capitol, România este una dintre țările Europei ce dispune de mari cantități de sare (200-300 de centre de exploatare). Conform unor statistici țara noastră este plasată chiar în vârful ierarhiei țărilor europene deținătoare de sare. Firul introductiv laudă calitatea zăcămintelor din masivele de sare, însă exagerează în privința condițiilor ușoare de exploatare a acestora. Autoarea enumeră principalele centre de extracție: Ocna Șugatag, Ocna Dej, Ocna Mureș, Ocna Sibiului, Turda și salinele de la Praid (Transilvania); pentru Oltenia, Muntenia și Moldova amintește centrele salifere de la Ocnele Mari, Slănic Prahova, Târgu Ocna și Cacica. Rolul economic al sării este dublat de unul spiritual, de legătura între semeni, exemplificat la vechii arieni, care considerau sarea *sfântă*, întrucât împiedica descompunerea cadavrelor. Egiptenii foloseau acest mineral în vederea îmbălsămării morților, iar la romani contribuția sării se reflecta în numele zeiței sănătății și prosperității, Salus. Cunoscutul obicei al întâmpinării oaspetelui cu pâine și sare era la arabi o garanție din partea gazdei, pentru viața și avutul noului venit.

Capitolul II aduce în prim plan un al treilea rol al sării, în afara celui economic și spiritual, cel politic. Ca orice lucrare istorică, și aceasta pornește de la izvoarele scrise ale vremii, precum și cele arheologice, ambele surse destul de reduse în consistență, însă permit sublinierea însemnătății sării în societatea veche, geto-dacă, romană și în timpul marilor migrații prezente în spațiul carpato-danubian. În absența unor mărturii scrise, D. Ciobanu crede că, în preistorie, oamenii au depistat sursele de sare prin intermediul animalelor. Astfel își argumentează ideea amplasării așezărilor umane, din epoca bronzului și hallstattului, în preajma surselor de sare și nu ca urmare a unei stabiliri aleatorii. În sprijinul ipotezei îl amintește pe John Fichtel, care la 1780 semnală urme preistorice de exploatare, cu unelte de piatră și bronz, vechi de 3500 ani, în salinele din Maramureș, Rodna și Ocna Șugatag.

Expunerea continuă cu ciclul exploatării sării în perioada geto-dacă, în vremea domniei lui Burebista fiind consemnate schimburi economice între autohtonii din zona Ocnelor Mari și negustorii greci și romani. Dovezile schimburilor comerciale dintre autohtoni și lumea greco-romană sunt mai numeroase: tezaurele monetare descoperite pe văile Jiului, Buzăului, Oltului asigurau plata exportului de sare. Capitolul continuă cu reconstituirea tabloului exploatării populației, a solului și a subsolului provinciei Dacia de către autoritățile romane. Sărăcia Peninsulei Italice în zăcămintele de sare și minereuri este înlocuită de bogăția geto-dacilor.

Izvoarele antice oferă cunoașterea pentru spațiul carpato-danubian a 18 mine mari și 11 mai mici: Cojocna, Dej, Ocna Mureș, Turda, Domnești, Bistrița-Năsăud ș.a. În urma acestor izvoare autoarea a depistat cele două drumuri importante ale sării, al Mureșului și al Oltului, ce permiteau accesul dintr-o zonă în alta, din antichitate și până în vremurile moderne. Centrele de exploatare a sării erau apărate de legiuni romane,

fapt atestat de urmele prezenței castrelor; spre exemplu la Drajna de Sus legiunea a V-a Macedonica și a XI-a Claudia. Bogăția salină a geto-dacilor era prezentă în toată lumea romană. În acest sens și-a exprimat punctul de vedere și D. Ciobanu, care a fost influențată în decizie de însemnările lui V. Pârvan, potrivit cărora: *sarea pleca din Dacia până la Saloniae, la Mytilene și chiar până în Egipt.*

În mod just, s-a constatat că în spațiul carpato-danubian exploatarea bogățiilor solului și a subsolului a continuat și după retragerea aureliană, chiar dacă în zonă s-au infiltrat migratori. În majoritatea lor crescători de vite, aceștia din urmă aveau nevoie de acest mineral. Necunoscători ai procesului de extracție, ei s-au folosit de autohtoni pentru a beneficia de mineralul în cauză, pe căi mai mult sau mai puțin pașnice. Provincia Dacia oferea nu doar sarea necesară animalelor, dar și spații largi pentru pășunat. Iată de ce, intuitiv, este recunoscută schimbarea relațiilor comerciale bazate pe bani cu o economie naturală, în care plata obligațiilor se onora în natură (cereale, sare, metale, munca fizică). În cadrul acestei economii, sarea a fost nu doar o sursă de plată, ci și o *monedă de schimb*. Capitolul schițează, în mare, periplusul populațiilor migratoare în spațiul fostei Dacii după părăsirea ei de autoritățile romane. Menționați în ordinea cronologică a pătrunderii lor (sarmați, goți, huni, gepizi, avari, slavi, unguri), accentul cade pe dependența așezării lor în preajma salinelor și încercarea de a obține controlul, autoritatea asupra acestor zăcămintele. Evidențierea importanței asupra acestui mineral în viața migratorilor se reflectă în cazul ungarilor, pentru care sarea, alături de aur și pășuni, reprezenta întregul lor avut. Din acest motiv ungurii, iar înaintea lor avarii și slavii, s-au așezat în Podișul Central Transilvănean, în preajma surselor de sare, pe care cu vremea le-au luat sub autoritate proprie.

Documentele din perioada evului mediu românesc au înlesnit cercetările autoarei și au permis desprinderea unor concluzii certe. În Transilvania salinile au devenit proprietatea regilor maghiari (Geza I, Bela al II-lea, Bela al III-lea, Andrei al II-lea, Bela al IV-lea), din care rezultau venituri consistente sau erau oferite ca danii mănăstirilor ori persoanelor din anturajul coroanei maghiare. Aceeași situație este consemnată, pe baza documentelor din secolele XIV-XV, în Țara Românească și Moldova. Însemnările călătorilor străini ce au vizitat aceste meleaguri (Petru Bogdan Baksič, Ioan Travelski, Elina Domenico) subliniază calitatea și cantitatea mare de sare exportată.

Capitolul al III-lea este dedicat tehnicilor, metodelor și uneltelor folosite cu scopul obținerii sării. În debutul său este schematic înfățișată creșterea și evoluția demografică din antichitate și până în evul mediu. Numărul mare al locuitorilor îi obligă la exploatarea bogățiilor solului și subsolului în vederea supraviețuirii. În lipsa unor mențiuni a izvoarelor antice, referitoare la mijloacele tehnice, prin care se obținea producția de sare, autoarea a apelat la metodele populare actuale, care sunt similare celor antice, doar că în prezent ele au evoluat, fiind perfecționate și mult mai rentabile cantitativ și calitativ; spre exemplu: tehnica crivacului, metoda maramureșană sau metoda puțurilor gemene, ultima evidențiată de descoperirea de la Valea Florilor din Transilvania. Descoperirea luată ca exemplu de D. Ciobanu se remarcă prin păstrarea uneltelor folosite în antichitate la extragerea sării: cazmaua, lopata mare și mică, de tip vâslă, cociorba (săpăliga), țiul de sare, troaca, pârghia simplă și pârghia cârlig, rășnița din piatră. Cea mai mare parte a

obiectelor sunt comune și astăzi, însă pentru unele nu s-a stabilit o analogie adecvată, fiind – se pare – unele aparte (țitul de sare, troaca și râșnița din piatră).

Cu sprijinul surselor antice (Plinius cel Bătrân), la care a apelat autoarea, aflăm de modul de iluminare al minelor (cu opaite), de fabricarea uneltelor în ateliere meșteșugărești locale și de abandonarea centrelor de exploatare, când nu mai ofereau siguranță, rezervele de sare secau, sau în interiorul minei se infiltra apa. Această veche îndeletnicire de extracție a sării în spațiul carpato-danubian, văzută ca o preocupare exclusiv autohtonă, constituie pentru D. Ciobanu un alt argument al continuității neîntrerupte a daco-romanilor și apoi a populației românești din teritoriul fostei Dacii.

Ultimul capitol al lucrării este rezervat concluziilor generale, de multe ori reluate pe parcursul acestui volum și asupra cărora nu vom mai insista, întrucât au mai fost menționate. Ca orice lucrare, și aceasta are unele scăpări, cum ar fi neclaritățile din cadrul aparatului critic (note de trimitere ce nu au legătură cu textul respectiv), referințe bibliografice cu caracter de popularizare și nu de specialitate, nevalorificarea tuturor izvoarelor și posibil reducerea textului, în vederea publicării, a lipsit întregul de o uniformitate totală între scris și imagine. Regretul autoarei este legat de imposibilitatea cercetărilor arheologice de a acoperi, în lipsa unor izvoare scrise, lacunele din cadrul procesului de extracție a sării, factor important în evoluția societății românești, întrucât în preajma salinelor s-au produs modificări de-a lungul vremii, care nu mai permit accesul liber în zonă. Pentru viitor ea speră ca cercetarea de teren să aducă o contribuție mai largă în vederea cunoașterii amănunțite a tuturor aspectelor *aurului alb*. Totodată, perioada de timp aleasă fiind prea largă, este foarte greu de acoperit subiectul și de epuizat, în totalitate, sursele de informare.

În ultima parte a lucrării, pe lângă bibliografia selectivă, rezumatul în limba engleză, ilustrația bogată și hărțile cu centrele saline, se află și catalogul surselor de sare exploatare în spațiul carpato-danubian, în perioada secolelor I-XIII d.Hr., foarte util prin coordonatele geografice ale fiecărei localități.

Ca urmare a unor preocupări statornice în domeniu, însoțite și de cercetări proprii de teren, în decursul mai multor ani, D. Ciobanu a reușit cu succes să îmbine într-un singur volum informațiile izvoarelor scrise, contribuțiile arheologice și progresele tehnice ale lumii moderne în privința abordării unui subiect sensibil, cu puternice rezonanțe în plan economic și politic.

George Hânceanu

Dumitru Protase, Obreja.
Așezarea și cimitirul daco-roman. Secolele II-IV.
Dovezi ale continuității în Dacia,
Editura „Neremia Napocae”, Cluj-Napoca, 2002, 356p.

Perioada cuprinsă între anii 1961-1973 a fost decisivă pentru cercetarea arheologică românească din zona satului Obreja, comuna Mihalț (jud. Alba). Efortul specialiștilor a urmărit să pună în valoare vestigiile rămase de la daci și daco-romani, în spațiul fostei provincii romane, din cursul secolelor II-IV d.Hr., sub forma unei monografii a așezării și cimitirului roman de la Obreja. Rod al arheologiei românești în domeniu, lucrarea poartă semnătura cunoscutului arheolog Dumitru Protase, preocupat îndeaproape de trecutul și importanța geto-dacilor în istoria antică.

Descoperirile de la Obreja constituie un argument al permanenței populației dacice, aflată sub stăpânire romană și pentru continuitatea daco-romană după retragerea aureliană. Ele contrazic teoria roesleriană și neoroesleriană despre nimicirea dacilor ca popor și despre dispariția populației autohtone din fosta Dacie în epoca migrațiilor.

Până în prezent în Transilvania și în restul provinciei Dacia se cunosc numeroase descoperiri care evidențiază prezența, în masă, a dacilor și a populației daco-romane (romanice în secolele ulterioare retragerii aureliene) în spațiul Daciei romane. Potrivit autorului, satul și cimitirul de la Obreja au o situație particulară, în favoarea continuității daco-romane. Întrucât este unul din puținele complexe arheologice de la noi, din epoca romană și postromană, în care autohtonii au putut fi cercetați sistematic, atât în așezare, cât și-n cimitirul acesteia, permițând o paralelă favorabilă specialiștilor.

Pe lângă cele patru capitole mari, monografia este prefătată de o introducere, urmată de punctarea poziției geografice a satului Obreja și sublinierea istoricului cercetărilor din zonă. Nu lipsește rezumatul lucrării, redactat în limba franceză, explicarea abrevierilor bibliografice, indicele, ilustrațiile și explicarea lor, planurile de săpătură și hărțile.

Din introducere se desprinde clar scopul urmărit de autor, acela de a expune sistematic obiectivele de la Obreja – așezarea și cimitirul –, cu înregistrarea materialului faptic și a situațiilor existente în teren, ilustrația necesară (planuri, schițe, tabele sinoptice, fotografii, desene), pentru ca ele să permită interpretarea arheologică sub toate aspectele. Firul introductiv continuă cu poziția geografică a satului Obreja, în raport cu așezările rurale, centrele urbane și căile de comunicație din apropiere, descrierea săpăturilor și categorisirea tuturor obiectelor descoperite, cu încadrarea corespunzătoare în serii tipologice, determinate cronologic, riturile și ritualurile funerare constatate în cimitir, în strânsă legătură cu cele cunoscute în alte părți din Dacia sau din Imperiul Roman, datarea și atribuirea etnică a așezării și cimitirului printr-o demonstrație arheologico-istorică corespunzătoare. Cele enumerate mai sus sunt componentele avute în vedere de autor la realizarea lucrării de față.

Potrivit izvoarelor istorice scrise, satul Obreja a fost menționat pentru prima dată în secolul XVI și este situat pe un platou deasupra Târnavei, pe malul stâng al

www.cimec.ro

râului, cu o largă priveliște spre vest, peste valea Mureșului, până la Munții Apuseni. În cadrul geografic al provinciei Dacia, așezarea autohtonă de la Obreja, al cărei nume antic nu se cunoaște astăzi, nu apare într-o zonă izolată de viața social-economică romană ci, dimpotrivă, era plasată într-o zonă centrală provinciei, în apropiere de centrele urbane, militare și economice, lângă marile artere de circulație. Avea în preajmă drumul imperial de la Apulum spre Potaissa și Napoca, care trecea pe la Teiuș și Aiud, precum și traseul de pe Târnave, ce venea de la Apulum peste Mureș, pe la Drâmbar, Hăpria, Henig, pe Valea Secașului și intra în lunca Târnavei. Drumurile antice, menționate deja, sunt bine punctate într-o hartă a vremii, în lucrarea de față. După cucerire viața social-economică, politică și culturală a locuitorilor de la Obreja a fost legată îndeosebi de marele centru urban de la Apulum.

D. Protase își amintește cum, în urma descoperirii întâmplătoare a unor resturi de vase romane și dacice, lucrate cu mâna și la roată, satul Obreja a intrat în atenția arheologilor români din perioada postbelică. Astfel au debutat cercetările de la de aici, care au oferit, după 13 ani, o situație concretă a existenței și continuității dacilor și apoi a daco-romanilor în secolele II-IV d.Hr., oglindită în așezarea și cimitirul acesteia. Autorul a fost înconjurat de o pleiadă de profesori de istorie, muzeografi și cercetători (M. Párducz, B. Bassa, I. Paul, S. Dumitrașcu etc.), care și-au adus contribuția la dezvelirea noii așezări.

Primul capitol, dedicat așezării de la Obreja, este împărțit în mai multe subcapitole: descrierea săpăturilor, stratigrafia, locuințele de suprafață, bordeiele, gropile de provizii, cuptoarele și vetrele de foc, datarea și apartenența etnoculturală a locuitorilor. Datorită întinderii foarte mari a așezării (8-10 ha), D. Protase a adoptat metoda explorării unui spațiu cât mai mare cu ajutorul secțiunilor. Casete au fost deschise doar în zona bordeielor, gropilor de hrană, locuințelor de suprafață și vetrelor de foc. Aceste metode i-au permis autorului să degajeze zone întinse, unitare, să observe stratul de cultură în diverse puncte și să descopere urme de locuire romană și postromană.

Din cele 46 de secțiuni trasate se observă că vatra principală a așezării daco-romane s-a menținut pe lângă lunca Târnavei și Secașului, iar partea cea mai veche a locuirii din perioada romană s-a dovedit a fi cea dinspre Secaș. Materialul ceramic dacic și roman apare amestecat atât în stratul de cultură, cât și în complexele închise ale locuirii (gropi de provizii, bordeie etc.). Ceramica romană predomină (85-90%) în raport cu cea dacică, ceea ce demonstrează că produsele romane s-au impus pe o scară largă în mediul autohton dacic.

Cercetătorul datează sfârșitul locuirii antice de la Obreja pentru secolul IV d.Hr., iar reluarea vieții în vechea vatră apare după șase secole, la începutul evului mediu românesc (sec. X-XI), când o comunitate, probabil românească, a ridicat bordeie și locuințe de suprafață. În privința locului de plasare a așezării antice de la Obreja s-a constatat că a *găzduit* anterior și alte așezări din perioade diferite: neolitic, Hallstatt și La Tène. În spațiul rezervat așezării daco-romane au rezultat 11 locuințe de suprafață, una din timpul culturii Petrești, șapte daco-romane și trei medievale. Legat de răspândirea lor pe vatra propriu-zisă a așezării, nu se observă o grupare a locuințelor de suprafață într-o anumită zonă, ci ele se află răspândite peste tot, cu excepția unui sector din partea de sud-vest. Din punct de vedere stratigrafic, nu există cazuri în care

locuințele de suprafață să fie tăiate de bordeie sau gropi de provizii. Locuințele erau modeste, cu o singură încăpere, făcute din lemn și lut, fără material pietros sau feros, specifice așezărilor rurale autohtone din epoca romană și postromană.

În urma cercetării sistematice a bordeielor (34 în total) din așezarea rurală de la Obreja, D. Protase a constatat absența totală a elementelor de cultură materială urbană, atât în domeniul instalațiilor casnice-gospodărești, cât și în privința uneltelor și obiectelor sau al sistemului de grupare a locuințelor. Însă s-a păstrat caracterul arhaic al întregului habitat, care este o continuitate a celui cunoscut din La Tène-ul dacic.

Suprafața așezării cuprindea 86 de gropi de provizii și menajere, dintre care majoritatea săpate integral, conținutul lor fiind examinat cu atenție. Ele datează din epoca bronzului (11), din perioada medievală timpurie (4), epoca romană (69) și postromană (2). Forma, dimensiunile, particularitățile și conținutul lor arheologic demonstrează că au fost săpate pentru păstrarea rezervelor de hrană. Pentru argumentarea acestor date autorul a redactat un tabel concludent al gropilor de provizii.

D. Protase datează complexul arheologic de la Obreja în secolele II-IV d.Hr. pe baza fibulelor, a vaselor romane roșii, cenușiu-negricioase sau de culoare gri, utilizate până în secolul IV d.Hr. (în Transilvania chiar până la mijlocul secolului IV, fiind preluate de la goți) și a ceștilor dacice fără toartă și cu alveole în jurul bazei. Caracterul dacic al așezării este subliniat de păstrarea și prelungirea sistemului de locuire, specific La Tène-ului final, în perioada clasică. În sprijinul trăsăturilor dacice se adaugă formele ceramice (cești, oale, chiupuri, fructiere), lucrate cu mâna sau la roată, prezente în așezare, dar și în inventarul mormintelor din cimitirul apropiat, care – prin condițiile rituale-funerare – se apropie de comunitățile autohtone din provincia Dacia. Autorul crede că datorită dominanței culturii romane provinciale, cea dacică fiind redusă (doar 10%), la Obreja trăiau și activau economic, politic și spiritual o populație dacică, în curs de romanizare, amestecată cu un număr de coloniști romani. Așadar, așezarea de aici a luat naștere, pe un loc nou, în vremea domniei lui Hadrian (117-138 d.Hr.) și a durat până spre sfârșitul secolului IV d.Hr., când locuitorii au abandonat-o în condiții pașnice, ipoteză susținută de lipsa urmelor de incendiu general sau de distrugere violentă.

Foarte bine structurată, monografia împarte în capitole cele două componente ale complexului arheologic de la Obreja. Primul capitol conține așezarea, așa cum s-a observat din prezentarea lucrării, iar realizările arheologilor români din zona cimitirului sunt incluse în capitolul secund. Cercetarea arheologică s-a ocupat vreme de șase ani (1961-1966) de așezare, iar din 1967 până în 1971 inclusiv, a dezvelit integral suprafața cimitirului, situat la cca. 400 m distanță de marginea vestică a habitatului. Totalul mormintelor dezvelite se ridică la 240, însă se pare că necropola plană daco-romană se întindea pe o arie mai largă și este probabil să fi cuprins, în zona viilor – după cum argumentează autorul – un număr mai mare; posibil ca numărul lor să se ridice la 320. Așadar, se poate ca cele 240 de morminte, descoperite și cercetate în totalitate, să reprezinte doar 75% din capacitatea maximă a cimitirului. Se pare că, din punct de vedere stratigrafic, în spațiul cimitirului și în apropierea lui imediată nu există nici un fel de vestigii din alte epoci, mai vechi sau mai noi. Capitolul în discuție se referă la mai multe probleme: descrierea mormintelor, riturile și ritualurile funerare, tipurile de morminte, mormintele de înhumatie și de incineratie, inventarul funerar, repere cronologice etc.

Ampla descriere a celor 240 de morminte denotă existența unui cimitir biritual, în care raportul incinerare-înhumare este copleșitor în favoarea primului rit, consemnându-se 233 de morminte de incinerare și doar șapte morminte de înhumare (patru copii și trei adulți). Statistica continuă cu o împărțire a mormintelor de incinerare în două categorii: morminte cu urnă și morminte fără urnă, cu resturile incinerării așezate într-o groapă mică, scobită în pământ. Mormintele cu urnă sunt în total 119, iar ca urne s-au folosit oale romane și dacice, de diferite forme și mărimi, întregi sau fragmentare, cu capac (95 ex.) sau fără capac (24 ex.). Urnele au fost plasate la o adâncime cuprinsă între 40/45 cm și 80/90 cm de la suprafața actuală a solului.

La mormintele de incinerare fără urnă, asemeni celor în urnă, arderea defuncților nu s-a făcut pe loc, dovadă fiind lipsa totală a urmelor de foc de pe pereții gropilor mortuare. Mormintele de incinerare fără urnă cuprind cantități mici de resturi cinerare, deseori simbolice. De asemenea, inventarul funerar este sărăcăcios comparativ cu cel al mormintelor de incinerare în urnă. Din punct de vedere stratigrafic, s-a observat că unele morminte de incinerare s-au suprapus și deranjat reciproc.

Cele șapte morminte de înhumare aveau defuncții orientați cu capul la nord și picioarele la sud, constatându-se însă și unele deviații. Adâncimea variază între 45-60 cm. Mormintele de înhumare nu fac un grup aparte, ci sunt răspândite pe întreaga suprafață, îndeosebi în zona de est și mai puțin în vest. Pentru stabilirea cronologiei mormintelor de înhumare autorul a avut la dispoziție doar ceramica, descoperită în mormintele de copii. Aceasta a indicat contemporaneitatea mormintelor de înhumare cu cele de incinerare. În acest sens pledează orientarea uniformă a scheletelor și adâncimea lor. În totalitatea lui, inventarul mormintelor (obiecte, monede, ceramică) din cimitirul de la Obreja este, aproape în întregime, de factură romană. Nu s-au găsit arme, o trăsătură a comunităților rurale băștinașe; fapt interpretat a fi legat de un obicei religios-funerar, dar mai degrabă evidențiat prin prisma caracterului pașnic al populației. Inventarul funerar reflectă starea materială a decedaților, însă pune în prim-plan și traiul modest, agricol-păstoresc al populației autohtone.

D. Protase menționează două din elementele specifice lumii greco-romane, pe care autohtonii le-au *împrumutat* sub influență romană. Atestarea lor, anterioară cuceririi romane, nu este posibilă. Spre exemplu: tipul de mormânt de incinerare cu groapa arsă, în formă de albie; prezența a patru monede de bronz, de secol II d.Hr., cu evidente urme de ardere, conduc (îndeosebi arderea monedelor) la cunoscuta practică *obolul lui Caron*, plata luntrașului pentru trecerea sufletelor peste apa Styx-ului.

O caracteristică a cimitirului de la Obreja este lipsa vaselor-urnă, arse secundar, în mod ritual, în maniera celor din cultura Przeworsk și Sântana de Mureș-Cerneahov, ceea ce indică că populația daco-romană de pe Valea Târnaviei nu cunoștea această practică rituală, cu semnificații particulare. Rarele cioburi arse găsite în cimitirul de la Obreja fac parte din categoria vaselor sparte intenționat, cu ocazia banchetului funerar din timpul incinerării defuncților. Asemeni celorlalte necropole daco-romane, din spațiul nostru, și aici copii erau înhumați (majoritatea), iar adulții incinerați. Dintre cei înmormântați balanța înclină spre copii, ceea ce indică existența unei mortalități infantile destul de ridicate în rândurile populației de pe Valea Târnaviei.

Prezența într-o anumită arie din cimitirul de la Obreja a mormintelor diferite ca perioadă, denotă că nu se practicau înmormântări pe criterii determinate de sex, vârstă, poziție socială, ci în funcție de legăturile de rudenie dintre decedați. Tipurile de morminte și diversele variante rituale nu reprezintă ceva izolat în sistemul de înmormântare al geto-dacilor, ele semnificând continuarea firească a formelor La Tène-ului local și perpetuarea lor până în secolul IV d.Hr. Faptul că înhumarea a fost practică pe o scară redusă la Obreja, iar cele două variante ale incinerării apar în egală măsură, l-au determinat pe autor să vadă posibilitatea existenței unui lung proces de simplificare și uniformizare pe plan funerar. Potrivit acestuia, sub raportul ritului și ritualului funerar, precum și al obiectelor din inventar, cimitirul de la Obreja nu furnizează nimic concret în a indica prezența unor defuncți creștini, ci dimpotrivă cei înmormântați erau păgâni.

Pe baza unei statistici, din cele 240 de morminte ale cimitirului de la Obreja, doar 92 dispun de inventar funerar. Analiza acestuia din urmă a permis datarea lui odată cu debutul domniei lui Antoninus Pius (138-161 d.Hr.) și se încheie cu perioada lui Gallienus (253-268 d.Hr.). Totuși, se știe că în orice caz există posibilitatea prelungirii termenului, anterior și posterior celor două domnii, reflectând totodată și perioada folosirii cimitirului. De asemenea, partea necercetată a necropolei, ocupată de vița-de-vie, pare a fi posterioară domniei lui Gallienus. Ca urmare, cimitirul daco-roman de la Obreja a început să fie utilizat, foarte probabil, din a doua parte a domniei lui Hadrian (după anul 130 d.Hr.). Astfel se explică că era în uz în vremea lui Antoninus Pius și a luat sfârșit, odată cu așezarea, în timpul invaziei hunilor, dacă admitem că pentru perioada de final mormintele se află în zona ocupată de vița-de-vie. Sugestiv sunt realizate tabelele atașate la sfârșitul capitolului II, care includ piesele din inventarele funerare ale celor 240 de morminte, tipurile acestora, categoriile ceramice etc.

Al III-lea capitol al lucrării cuprinde analiza obiectelor descoperite în așezarea și cimitirul de la Obreja. În patru morminte de incinerare s-au găsit patru monede emise de împărații: Antoninus Pius, Marcus Aurelius și Commodus. Fibulele din inventarele funerare și din așezare sunt în număr de 20 (13 din bronz și 7 din fier), de forme și tipuri diferite. Ceramica constituie cel mai bogat material, iar în vederea clasificării ei autorul a utilizat drept criterii: culoarea, arderea pastei și forma vaselor, ceea ce i-a înlesnit selectarea și gruparea ei în opt categorii mari. Cercei și pandantive din argint și aur s-au descoperit în 11 morminte, iar două brățări, patru cercei, de tip roman și mărgelile de formă, culoare și material diferit provin de la alte 32 de morminte de incinerare. De asemenea, în patru morminte au apărut patru oglinzi de tip roman, cu ramă de plumb ornamentată și pahare de sticlă în 23 de morminte de incinerare. Materialul arheologic divers cuprindea și alte obiecte: aplici, plăcuțe de bronz, străpungătoare, ace de os, fusaiole, bucăți de silex, cataramă etc.

Capitolul IV aduce în discuție importanța culturii materiale în procesul de romanizare. În interiorul ansamblului arheologic de la Obreja s-au confruntat două culturi materiale, diferite ca origine și factură: cultura materială dacică și cea romană provincială, adusă în Dacia după cucerire. Întrebarea care se pune este dacă această cultură materială, romană provincială, a contribuit efectiv la procesul de romanizare a populației autohtone. Cu alte cuvinte, dacii au preluat limba latină și modul de viață

roman sau doar obiectele din cultura materială romană au fost utilizate în viața cotidiană a băștinașilor, în locul celor dacice, fără ca ființa etnolingvistică a populației să fi suferit modificări? Pe baza argumentelor invocate de autor, răspunsul la întrebare este marcat de importanța deosebită a culturii materiale romane asupra procesului de romanizare a autohtonilor și nu de o simplă necesitate a folosirii obiectelor respective.

Ultimul capitol conține considerațiile finale ale autorului, care reiau în mare ideile esențiale ale capitolelor anterioare, prin accentuarea unor aspecte legate de romanizare, obiceiuri religioase (*obolul lui Caron*), lipsa influenței sarmato-roxolane în cimitirul de la Obreja, ultima trăsătură fiind atestată și în alte cimitire ale dacilor.

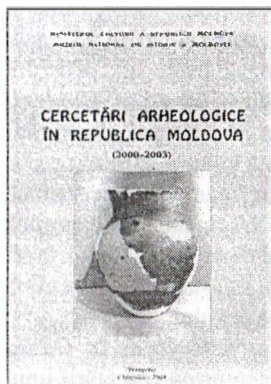
D. Protase crede că la Obreja, pe teritoriul orașului Apulum, exista în perioada romană un sat de daci autohtoni în curs de romanizare. Se pare că ei și-au păstrat felul de viață și modul de înmormântare avute anterior, însă au acceptat varietatea de produse și influențele romane. După retragerea aureliană populația romanizată nu a plecat, ci a rămas mai departe, în vechea așezare, continuându-și modul de viață. La jumătatea secolului IV d.Hr. se constată abandonarea așezării și cimitirului de la Obreja, ca urmare a invaziei hunilor. Același capitol subliniază, selectiv, ideile centrale ale monografiei, care sunt grupate într-un rezumat în limba franceză, precedat de explicarea figurilor și planșelor lucrării, în aceeași limbă. Anterior ilustrațiilor sunt notate abrevierile bibliografice și indicele lucrării.

Finalul monografiei este înzestrat cu un volum bogat de imagini împărțite, asemeni capitolelor, în cele două mari categorii cunoscute: așezarea și cimitirul. În cazul așezării au fost alocate 44 de planșe și un plan evolutiv al săpăturilor, din 1961-1973, iar pentru zona cimitirului, 56 de planșe și un plan al necropolei, dezvelită în urma cercetărilor din 1967-1971. Așadar, abundența și varietatea materialului ilustrativ confirmă argumentele aduse de autor în vederea redactării monografiei de față.

Indiscutabil avem de-a face cu o lucrare bine organizată, structurată pe probleme, analizate și comentate pe larg, susținută nu doar prin argumente teoretice, ci printr-o activă și pasionată participare personală a autorului în campaniile de cercetare. Prin contribuția adusă cu prilejul acestei monografii, a așezării și cimitirului de la Obreja, arheologia românească a mai parcurs o etapă importantă din dezvelirea siturilor antice și valorificarea lor.

George Hânceanu

Cercetări arheologice în Republica Moldova (2000-2003), vol. I, Chișinău, 2004, 132 p.

Culegerea, apărută sub egida Muzeului Național de Istorie a Moldovei, reunește 12 articole care reflectă rezultatele investigațiilor arheologice efectuate în Republica Moldova și parțial în Ucraina pe parcursul anilor 2000-2003.

În prefața (p. 3, 4) semnată de Nicolae Răileanu, directorul general al instituției și redactor responsabil al acestei publicații, se subliniază necesitatea existenței unei asemenea lucrări, ce ar plasa operativ în circuitul științific ultimele descoperiri arheologice. De asemenea, se exprimă speranța ca această ediție să continue, devenind astfel o tradiție necesară.

Șirul articolelor – publicate în ordinea cronologică a descoperirilor menționate în cadrul lor – este inaugurat de

Serghei Covalenco, autorul studiului *Raskopki mezo-neolitičeskoj stojanki Starye Biličeny 12* (p. 5-16). Autorul prezintă rezultatele obținute în urma investigațiilor efectuate în anii 1997, 2001 și 2003 în cadrul stațiunii cu niveluri de locuire datate în mezolitic și neolitic Bilicenii Vechi 12. În opinia sa inventarul litic recuperat (1486 de piese) poate fi atribuit comunității de tip Grebenikov. Din stațiune provin însă și câteva fragmente de ceramică cu degresanți vegetali, precum și resturi osteologice aparținând suinelor și bovinelor. Oasele de taur ocupă o poziție intermediară între forma sălbatică și cea domestică. Autorul susține că toate acestea indică posibila funcționare a stațiunii la răscrucea epocii mezolitice și neolitice, în perioada conviețuirii vânătorilor mezolitici de stepă și a agricultorilor neolitici în zona de contact situată pe cursul mijlociu al râului Răut. Starea de conservare precară a stratului cultural, puternic afectat de arătura adâncă, de la Bilicenii Vechi 12, precum și proximitatea stațiunilor cu materiale din epoca neolitică¹ oferă perspective pentru discuții ce ar viza perioada și condițiile de funcționare a sitului respectiv.

Informații preliminare privind săpăturile de salvare din așezarea culturii Cucuteni-Tripolie, Horodca X sunt prezentate de Sergiu Bodean în articolul *Raskopki na tripol'skom poselenii Horodca X v 2003 godu* (p. 17-21). În cadrul acestor săpături a fost cercetată o groapă parțial distrusă, ce conținea numeroase fragmente ceramice, oase de animale, plastică antropomorfă și zoomorfă, unelte de piatră și os, plăci de

¹ O.V. Larina, K.-P. Wechler, V.A. Dergačev, S.I. Covalenco, V.M. Bicbaev, *Novye polevye issledovanija panjatinikov mezolita i neolita Moldovy, în Vestigii arheologice din Moldova*, Chișinău 1997, p. 73, 74; K.-P. Wechler, V. Dergačev, O. Larina, *Neue Forschungen zum Neolithikum Osteuropas. Ergebnisse der moldavisch-deutschen Geländearbeiten 1996 und 1997*, în PZ, 73 Band, 1998, Heft 2, p. 154.

cuptor. Ceramica recuperată are afinități cu cea descoperită la Berești-Dealul Bulgarului și Solonceni II₂.

Resturile osteologice recuperate din așezarea cucuteniană Horodca X sunt examinate în articolul *Caracteristica resturilor scheletice de animale de la stațiunea eneolitică Horodca X* (p. 22-26), semnat de Anatolie David. Cele peste 870 de fragmente de oase provin în special de la animalele domestice (bovine, ovicaprine, suine, câine și cal), în timp ce speciile sălbatice sunt reprezentate de cerbul nobil, vulpe și iepure.

Serghei Agulnikov, Veaceslav Bicbaev și Victor Panko, în articolul *Investigații arheologice de suprafață în microzona satului Limbenii Vechi (r. Glodeni)* (p. 27-39), prezintă rezultatele periegezelor efectuate în vecinătatea localității menționate. Cu acest prilej a fost semnalată o necropolă atribuită culturii sarmatice și o așezare a culturii Cucuteni-Tripolie. Din aceasta din urmă provin fragmente de ceramică cu decor pictat, cu decor incizat și pictat, cu decor incizat, fragmente de ceramică grosieră și cu scoică, care au oferit autorilor posibilitatea plasării ei la începutul fazei Cucuteni A-B₁. Plastica antropomorfă este reprezentată de o statueta masculină fragmentară, cu picioarele modelate separat și marcarea realistă a sexului.

În articolul *Investigații de șantier în așezarea culturii Noua de la Odaia* (p. 40-49) Elke Kaiser și Eugen Sava oferă informații obținute în urma cercetării unui cenușar din așezarea epocii bronzului de lângă cătunul Odaia (r. Drochia). Un interes deosebit îl reprezintă rezultatele determinărilor radiocarbon efectuate pe șapte probe recoltate din diferite zone ale cenușarului, inclusiv din unele construcții.

Cercetărilor arheologice din așezarea pluristratigrafică Ciobruți, raionul Slobozia (de pe malul stâng al Nistrului) le este consacrat articolul *Arheologičeskie issledovanija na mnogoslinoim poselenii Ciobruți*, semnat de Ion Niculiță și Serghei Fidel'skii (p. 50-63). În anii 2001-2003 aici a fost săpată o suprafață de 434 m², depistându-se materiale încadrate în secolele VIII-II î.Hr. Ceramica modelată cu mâna depistată în cadrul așezării, are analogii apropiate în numeroase situri ale hallstattului tracic și stațiuni getice din interfluviul Pruto-Nistrean. Amforele recuperate se încadrează în a doua jumătate a sec. VI - începutul sec. V î.Hr. și, respectiv, în a doua jumătate a sec. III - începutul sec. II î.Hr.

În articolul *Fortificația getică Saharna-„La Revechin” (cercetările din anii 2000-2002)* (p. 64-80) Alexandru Levinschi menționează rezultatele obținute în urma cercetărilor efectuate în cadrul acestei așezări pe parcursul anilor menționați. Au fost cercetate două locuințe adâncite în pământ, două locuințe de suprafață, o locuință de suprafață-atelier de prelucrare a bronzului, cu două cuptoare cu boltă etc. De asemenea, au fost dezvelite parțial resturile a trei locuințe alipite palisadei. Fortificația este datată la sfârșitul sec. VI - a doua jumătate a secolului IV î.Hr.

Octavian Munteanu este autorul studiului *Preliminarii privind sistemul defensiv de la Cosăuți, județul Soroca* (p. 81-96), în care prezintă descrierea structurii sistemelor defensive ale fortificației situate în punctul *La Zamca*, pe terasa superioară a unui promontoriu. Printr-un șanț au fost secționate toate cele patru linii defensive. Autorul oferă o descriere și o analiză amănunțită a stratigrafiei și structurii a trei din cele patru sisteme de fortificație, stabilind totodată și existența a două faze de edificare a liniei defensive interioare. Fortificația este datată, în linii generale, în secolele V-III î.Hr.

În articolul *Itoghi issledovanij drevnegrečeskogo kompleksa u s. Koșary v 2000-2003 gg.* (p. 97-104) Evghenia Redina prezintă rezultatele cercetărilor arheologice efectuate pe parcursul anilor 2000-2003 în complexul arheologic grecesc de la Koșary (reg. Odessa, Ucraina). Investigațiile s-au axat asupra necropolei, cetății și cenușarului așezării antice. Stratul cultural al cetății constă în câteva orizonturi cronologice datate la începutul sec. IV - începutul sec. III î.Hr. Cenușarul, în care s-au găsit mai multe piese de cult și măturii ale ofierii practicilor de cult, putea funcționa începând cu sfârșitul primei jumătăți a sec. IV și până la sfârșitul primei jumătăți a sec. III î.Hr. În necropola situată lângă cetate au fost cercetate până în prezent 242 de morminte. Pe lângă trăsăturile ritului funerar specifice populației grecești s-au înregistrat și trăsături specifice populației locale, scitice.

În studiul semnat de Natalia Mateevici și Evghenia Redina, *Prezența importului amforistic grecesc la complexul arheologic Koșary, reg. Odesa, Ucraina (campaniile anilor 2002-2003)* (p. 105-113), sunt publicate resturile de amfore recoltate din complexul menționat pe parcursul acestor ani. Pe baza acestuia locuirea antică a fost datată la începutul sec. IV - începutul sec. III î.Hr.

Igor Četverikov, în articolul *Rezul'taty polevyh issledovanij u s. Glinoe v 2003 godu* (p. 114-118), prezintă rezultatul săpăturilor din necropola situată lângă satul Hlinaia, raionul Slobozia (de pe malul stâng al Nistrului). În baza materialului amforistic necropola a fost încadrată la sfârșitul sec. III - începutul sec. II î.Hr. Materialele descoperite aici își găsesc multe analogii în Caucazul de Nord, gravitând mai mult către antichitățile sauro-mato-meotice, decât către complexele funerare scitice de stepă din a doua jumătate a sec. IV - începutul sec. III î.Hr.

Ultimul articol al revistei, *Novye arheologičeskie issledovanija na poselenii svobodnyh dakov Pruteni* (p. 119-131), este semnat de Nicolae Telnov, Vlad Vornic și Valeriu Bubulici. Dintre rezultatele mai semnificative obținute în campania din anul 2003 efectuată în așezarea dacilor liberi de la Pruteni, raionul Fălești (sec. III î.Hr.) se remarcă cuptorul de ars ceramică nr. 4. Acesta era destinat arderii amforelor de tip roman, care în prezent – după cum afirmă autorii – nu au analogii în așezările dacilor liberi. În același timp, absența amforelor similare din lumea romană a permis autorilor să le delimiteze într-un nou tip – *amfora de tip Pruteni*. Dintr-o regretabilă eroare de ordin tehnic, desenul amforei de la Pruteni – prezentat de autori la p. 131, fig. 4 – a fost trunchiat în partea superioară, fapt de care trebuie să țină cont specialiștii interesați de perioada respectivă.

În încheiere ne exprimăm speranța că acest volum va deveni o apariție permanentă în cadrul literaturii de specialitate din Republica Moldova, cu atât mai mult cu cât importanța și, totodată, necesitatea sa sunt indiscutabile. În acest fel specialiștii din țară și străinătate ar putea face cunoscut în mod eficient rezultatele cercetărilor efectuate în cadrul siturilor arheologice aparținând diferitelor epoci istorice, cu acest prilej fiind introduse în circuitul științific o serie de informații și materiale de valoare.

Sergiu Bodean

PUBLICAȚII STRĂINE INTRATE ÎN BIBLIOTECA MUZEULUI (2000-2003)

Austria

- *Schild von Steier. Beiträge zur steirischen Vor- und Frühgeschichte und Münzkunde*, Kleine Schriften, 19, Von Burgen Gräbern Brunnentiefen, Landesmuseum Joanneum, 2002, Graz.
- *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien*, (2002), 2003.

Belgia

- *Les chercheurs de la Wallonie*, *Bulletin de la Société Royale Belge d'Etudes Géologiques et Archéologiques*, XXXIX/1999, XL/2000, XLI/2001-2002, Musée de la Préhistoire en Wallonie a Ramioul, Flémalle.
- *TLC. Arts and Society in Flanders and the Netherlands*, 9, „Stichting Ons Erfdeel” Foundation, 2001, Rekkem.

Bulgaria

- *Izvestia na Narodnia muzei Varna*, 29(44)/1993; 32-33(47-48)/(1996-1997), 2002.
- *Izvestia na regionalne istoričeski muzei Ruse*, V/1998, I/1999, 6/2000, 7/2002.
- *Izvestia. Tîmovo – Krstopt na civilizacii*, XVII-XVIII/2002-2003, Regionalen Istoriceski Muzei Veliko Tîmovo, 2002.

Cehia

- *Časopis slezského zemského muzea*, Serie B, 47/1, 2, 3 (1998), 48/1, 2, 3 (1999), 49/1, 2, 3 (2000), 50/1, 2, 3 (2001), 51/1, 2, 3 (2002), Opava.

Croația

- *Radovi Razdio povijesnih znanosti*, 38(25)/1999; 39(26)/(2000), 2001, Svenčilište u Splitu Filizofski Fakultet, Zadar.

Danemarca

- *Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, I Kommission hos Aarhus Universitetsforlag.

Elveția

- *Musée Militaire du Valais. Château de Saint-Maurice*, Musées Cantonaux du Valais, 1974, Sion.
- Patrick Elsig, *Une histoire des petits sous. La monnaie en Valais*, Musées Cantonaux du Valais, Cabinet cantonal de numismatique, 1993, Sion.

- *Vallis Poenina. Le Valais à l'époque romaine*, Catalogue de l'exposition, Musées Cantonaux du Valais, 1998, Sion.
- S. Favre, A. Gally, K. Farjon, B. de Peyer, *Stèles et monuments du petit-chasseur. Un site Néolithique du Valais (Suisse)*, Département d'Anthropologie de l'Université de Genève, 1986 Genève.
- *Fundberichte und Aufsätze / Chronique archéologique et textes*, Archäologie im Kanton Bern / Archéologie dans le canton de Berne, Band 4A, 4B, 1999.
- Martin Bossert, *Die Skulpturen des gallorömischen Tempelbezirkes von Thun-Allmendingen*, Corpus Signorum Imperii Romanum Corpus der Skulpturen der röm Welt, Schweiz Band I, 6, 2000, Bern.
- *Ville de Neuchâtel. Bibliothèques et Musées*, Conseil Communal de la ville de Neuchâtel – Section des Affaires Culturelles, 2000, 2001, 2002.
- *Musées Suisse. Schweizerische Nationalmuseen / Musées Nationaux Suisses / Musei Nazionali Svizzeri / Swiss National Museums*, 108/1999, 109/2000, 110/2001, 111/2002, Landesmuseum, Zürich.

Franța

- *Bilan Scientifique des Centres Nationaux*, (1994), 1996, Ministère de la Culture, Direction du Patrimoine, Sous-Direction de L'Archéologie.
- *Bilan Scientifique du Département des recherches archéologiques subaquatiques et sous-marines*, (1996), 1997, Ministère de la Culture, Direction du Patrimoine, Sous-Direction de L'Archéologie, Marseille.
- *Antiquités Nationales*, Musée des Antiquités Nationales, 31/1999, 32/2000, 33/2001, Saint-Germain-en Laye.
- *Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Vichy et des Environs*, 137/2000, 138/2001, 139/2001.

Germania

- *Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn*, 197/1997, 198/1998, 199/1999, Bonn.
- *Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg*, Landesdenkmalamt Baden-Württemberg, 1997 (1998).
- *Alt-Thüringen. Jahresschrift des Thüringischen Landesamtes für Archäologische Denkmalpflege*, 33/1999, 34/2001; 35/2002, Stuttgart.
- Gabriele Seitz, *Rainau-Buch I. Steinbauten im römischen Kastellvicus von Rainau-Buch (Ostalbkreis)*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 57, Stuttgart, 1999.
- Anita Gaubatz-Sattler, *Svmelocenna. Geschichte und Topographie des römischen Rottenburg am Neckar nach den Befunden und Funden bis 1985*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 71, Stuttgart, 1999.
- Günther Wieland, *Die keltischen Viereckschanzen von Fellbach-Schmiden (Rems-Murr-Kreis) und Ehningen*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 80, Stuttgart, 1999.

- Ursula Maier, Richard Vogt, *Siedlungsarchäologie im Alpenvorland VI. Botanische und pedologische Untersuchungen zur Ufersiedlung Hornstaad-Hörnle IA*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 74, Stuttgart, 2001.
- Gertrud Lenz-Bernhard, *Lopodunum III. Die neckarswebische Siedlung und Villa rustica im Gewann „Zeigelscheuer“*. Eine Untersuchung zur Besiedlungsgeschichte der Oberrheingermanen, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 77, Stuttgart, 2002.
- Gebhard Bieg, *Hochdorf V. Der Bronzekessel aus dem späthallstattzeitlichen Fürstengrab von Eberdingen-Hochdorf (Kr. Ludwigsburg). Griechische Stabdreifüße und Bronzekessel der archaischen Zeit mit figürlichem Schmuck*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 83, Stuttgart, 2002.
- Siegfried Kurz, Siegwalt Schiek, *Bestattungsplätze im Umfeld der Heuneburg*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 87, Stuttgart, 2002.
- *Abbau und Verhüttung von Eisenerzen im Vorland der mittleren Schwäbischen Alb*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 86, Stuttgart, 2003.
- Claus Joachim Kind, *Das Mesolithikum in der Talaue des Neckars. Die Fundstellen von Rottenburg Siebenlinden 1 und 3*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 88, Stuttgart, 2003.
- Regina Franke, *Arae Hlaviae V. Die Kastelle I und II von Arae Flaviae/Rottweil und die römische Okkupation des oberen Neckargebietes*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 93, Stuttgart, 2003.
- W. Kimmig, *Die „Wasserburg Buchau“ – eine spätbronzezeitliche Siedlung, Forschungsgeschichte – Kleinfunde*, Materialhefte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Heft 16, Stuttgart, 1992.
- Rolf-Heiner Behrends, Dieter Müller, *Vor- und früh- geschichtliche Befestigungen. Die Befestigungen auf dem Heiligenberg bei Heidelberg*, Atlas Archäologischer Geländedenkmäler in Baden-Württemberg, Band 2, Heft 5, Stuttgart, 2002.
- Christoph Morrissey, Claus Oeftiger, Dieter Müller, *Vor- und früh- geschichtliche Befestigungen. Die Wallanlagen bei Münsingen-Trailfingen und Bad Urach-Hengen (Landkreis Reutlingen)*, Atlas Archäologischer Geländedenkmäler in Baden-Württemberg, Band 2, Heft 6, Stuttgart, 2002.
- Christoph Morrissey, Dieter Müller, *Vor- und früh- geschichtliche Befestigungen. Die Lemberg bei Gosheim und der Hochberg bei Deilingen-Delkhofen (Landkreis Tuttlingen)*, Atlas Archäologischer Geländedenkmäler in Baden-Württemberg, Band 2, Heft 11, Stuttgart, 2002.
- Christoph Morrissey, Dieter Müller, *Vor- und früh- geschichtliche Befestigungen. Die Wallanlagen im Landkreis Tübingen*, Atlas Archäologischer Geländedenkmäler in Baden-Württemberg, Band 2, Heft 12, Stuttgart, 2002.
- *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, 68/1985, 69/1986, 70/1987, 71/1988, 72/1989, 73/1990, 74/1991, 75/1992, 76/1994, 77/1995, 78/1996, 79/1997, 82/1999, 83/2000, 84/2001, 85/2002, Landesamt für Archäologie Sachsen – Anhalt – Landesmuseum für Vorgeschichte, Halle.

- *Luftbildarchäologie in Sachsen – Anhalt*, (Herausgegeben von Siegfried Fröhlich) Landesamt für Archäologie Denkmalpflege Sachsen-Anhalt, Landesmuseum für Vorgeschichte, Halle, 1997.
- *Alteuropäische Forschungen. Arbeiten aus dem Institut für Prähistorische Archäologie der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Neue Forschungen zur Siedlungsarchäologie in Ostdeutschland*, Neue Folge, 4, 2000.
- *Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde*, 57/1999, 58/2000, 59/2001, 60/2002, Staatsarchiv Darmstadt.
- *Die Kunde. Zeitschrift für Ur- und Frühgeschichte*, 50/1999, 51/2000, 52/2001, Niedersächsisches Landesmuseum Hannover.

Grecia

- *Athens Annals of Archaeology*, XXII/1989, XXIX/1996, XXXI/1998, Archaeological Receipts Fund, Athens.

Italia

- *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia*, XXXI/1995, XXXII/1997, XXXIII/2000, Università degli Studi di Perugia.
- *Preistoria Alpina*, 32/1996, 33/1997, 34/1998, 35/1999, 36/2000, 37/2001, 38/2002, Museo Tridentino di Scienze Naturali, Trento.
- *Rivista di Studi Liguri*, LXIII/1997, LXIV/1998, LXV/1999, LXVI/2000, Istituto Internazionale di Studi Liguri, Bordighera.
- *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia*, XLI/1998, XLII/1999, XLIII/2000, XLIV/2001, XLV/2002, Università degli Studi di Bari.
- *Rendiconti della Accademia di Archeologia, Lettere e Belle Arti*, LXVII/1998, LXVIII/1999, LXIX/2000, Società Nazionale di Scienze, Lettere e Arti, Napoli.
- *Aquileia Nostra*, LXX/1999, LXXI/2000, LXXII/2001, Associazione Nazionale per Aquileia.
- *Studi Romani*, 3-4/1999, 1-2/2000, 3-4/2000, 48/2000, 49/2001, Istituto Nazionale di Studi Romani, Roma.
- *Novità bibliografiche, Antichità Greca e Romana*, 31/2001, 32/2002, 33/2003, Roma.

Marea Britanie

- *The Antiquaries Journal*, 61-70/1981-1990, 80/2000, 81/2001, 82/2002, Society of Antiquaries of London.
- *Archaeology International*, 1999/2000, 2001/2002, 2002/2003, University College London, Institute of Archaeology.
- *Britannia*, XXX/1999, XXXII/2001, XXXIII/2002, Society for the Promotion of Roman Studies, London.

Olanda

- *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 43/1998-1999, 44/2000-2001, 45/2002, Amersfoort.

Polonia

- *Komorowo Stanowisko 12: osadnictwo nowozytne (XVII-XVIII W.). Ślady domniemanej karczmy*, Zielona Góra, 1999.
- Viktor I. Klochko, *Weapons of the Tribes of the Northern Pontic Zone in the 16th-10th Centuries B.C.*, Baltic-Pontic Studies, 1, Poznań, 1993.
- Aleksander Koško (ed.), *Cemeteries of the Sofievka Type: 2950-2750 BC*, Baltic-Pontic Studies, 3, Poznań, 1995.
- Aleksander Koško (ed.), *Eastern Exodus of the Globular Amphora People: 2950-2350 BC*, Baltic-Pontic Studies, 4, Poznań, 1996.
- Aleksander Koško (ed.), *The Foundation of Radiocarbon Chronology of Cultures Between the Vistula and Dnieper: 3150-1850 BC*, Baltic-Pontic Studies, 7, Poznań, 1999.
- Marzena Szmyt, *Between West and East. People of the Globular Amphora Culture in Eastern Europe: 2950-2350 BC*, Baltic-Pontic Studies, 8, Poznań, 1999.
- Aleksander Koško (ed.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture*, Baltic-Pontic Studies, 9, Poznań, 2000.
- Viktor I. Klochko, *Weaponry of Societies of the Northern Pontic Culture Circle: 5000-700 BC*, Baltic-Pontic Studies, 10, Poznań, 2001.
- Viktor I. Klochko, Aleksander Koško, Maciej Popko, Piotr Taracha, Witold Tyborowski, *Fluted Maces in the System of Long-distance Exchange Trails of the Bronze Age: 2350-800 BC*, Baltic-Pontic Studies, 11, Poznań, 2002.
- Jacek Kabaciński, Donatella Usai, *Late Paleolithic chert assemblages from the Upper Egyptian Nile Valley*, Poznan Prehistoric Society, African Archaeological Records, vol. 1, 1999, Poznań.
- Lech Ktzyżaniak, Karla Kroeper, Mickał Kobusiewicz (eds.), *Recent Research Into the Stone Age of Northeastern Africa*, Studies in African Archaeology, 7, Poznań, 2000.
- *Fontes Archaeologici Posnanienses. Annales Musei Archaeologici Posnaniensis*, 39/2001.
- Michał Brzostowicz, *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*; Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2002.
- *Trakt Cesarski Iława-Gnieszno-Magdenburg*, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, 2002.
- *Slavia Antiqua. Rocznik Poświęcony Starożytnościom Słowiańskim*, XLIII, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2002.
- *Folia Praehistorica Posnaniensis*, X/XI, Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Prahistorii, 2003.
- *150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie*, 2000.
- *Sprawozdania Archeologiczne*, 52, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Kraków, 2000.
- *Materiały Archeologiczne*, 32/2001, 33/2002, Muzeum Archeologiczne w Krakowie.
- *Światowit Rocznik Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego*, XLII/1999, XLIII/2000.
- *Antiquitates Prussiae. Studia z archeologii dawnych ziem pruskich*, 2000, Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- *Barbaricum*, 6, Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2000.

- Jerzy Zelożowski, *Honos bigae. Le statue onorarie romane su biga*, Światowit – Supplement Series A: Antiquity, VII, Warszawa, 2001.
- *Officina Archaeologica Optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą*, VII, Światowit Supplement Series: Prehistory and Middle Ages, vol. II, Warszawa, 2001.
- *Eidolon. Kultura Archaiczna w zwierciadle wyobrażeń, Słów i rzeczy. Materiały z Konferencji Gdańsk 7-8 maja 1999 roku*, 2000, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.
- Mirosław Fudziński, Judyta Julia, Gładykowska-Rzeczycka, *Cmentarzysko Ludności Kultury Pomorskiej w Rątach Gmina Somonino*, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, 2000.
- *Pomorania Antiqua*, XVIII/2001, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.
- *Szpitalnicy św. Jana na Ziemi Starogardzkiej*, Gdańsk, 2001.
- *Prace i Materiały*, Seria Archeologiczna, 39/1993-1996, 40/1997-1998, 41/1999-2001, Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi.
- *Archaeologia et Historia. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Romanie Barnycz-Gupieńcowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2000.
- *Łódzkie sprawozdania archeologiczne*, VI/2000, VII/2001, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział w Łodzi.
- *Acta Universitatis Lodzensis. Folia archaeologica*, I, 23, 2001, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i Ziemiach Pogranicznych*, 1996 (2000) 1997 (2000), 1998 (2001), 1999-2000 (2002), Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach.
- *Opactwo cysterskie w rudach na Górnym Śląsku w Świecie Badań Terenowych w Latach*, 1992-1995, 2001, Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska, Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Katowice.
- *Materiały Zachodniopomorskie*, XLV/1999, XLVI/2000, Muzeum Narodowe, Szczecin.
- *Kultura Komornicka w Małopolsce i na Górnym Śląsku*, 14, Rocznik Muzeum Gornoslaskiego w Bytomiu Archeologiczne, 2000.
- Jacek Pierzak, *Zamek Biskupów Krokowskich w Sławkowie*, Archeologia, 15/2002, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, 2002.
- *Silesia Antiqua*, XXXIX/1998, XL/1999, Muzeum Archeologiczne we Wrocławiu.

Serbia

- *Zbornik radova Narodnog Muzeja*, nr. 27/1997, 28/1998, 29/1999, 30/2000, 31/2001, Čačak.
- Lidija Nikitović, Milorad Stojić, Rastko Vasić, *Moisinje. Nekropola pod Humkama iz Bronzanog i Gvozdenog Doba*, Čačak, 2002.
- Delfina Rajić, *Ikone Čačanskog Kraja (XVI-XIX vek)*, Čačak.
- *Pad Muzeja Vojvodine*, 39/1997, 40/1998, Muzei Vojvodine, Novi Sad.
- Miloje Vasić, Gordana Milošević, *Mansio Idimum. Rimska Poštanska i Putna Stanica kod Medveđe*, Beograd, 2000.

- *Singidunum*, 2/2000, 3/2002, Arheološki Institut, Naučno-Istraživački Projekat za Beogradsku Tvrđavu, Beograd.
- *Starinar*, I/2000, LI/2001, LII/2002, Arheološki Institut, Beograd.
- Dragana Antonović, *Neolitska Industrija Glačanog Kamena u Srbiji*, Arheološki Institut - Posebna izdanja 37, Beograd, 2003.

Slovenia

- *Zbornik Slovenskega narodnega muzeja. Archeológia*, XCIII/2000, XCIV/2000, XCV/2001, XCVI/2002, Ročnik.

Slovenia

- *Začetki in Razvoj Gozdov v Sloveniji*, 35/1996, Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti, Ljubljana.
- *Varstvo spomenikov*, 38/1998-1999, 39/2001, Ljubljana.
- *Letopis Slovenske Akademije Znanosti in Umetnosti*, 50/1999, 51/2000, 52/2001, 53/2002, Ljubljana.
- *Arheološki Vestnik*, 51/2000, 52/2000, 53/2002, Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti, Ljubljana.

Spania

- *Trabajos de Prehistoria*, 57/1/2000, 57/2/2000, 58/1/2001, 58/2/2001, 59/1/2002, 60/1/2003, Instituto de Historia, Departamento de Prehistoria, Madrid.
- *Arqueología, Paleontología y Etnografía*, 9/2001, 10/2001, Consejería de Madrid, Dirección General del Patrimonio Histórico.
- *Caesaraugusta. Crónica del Aragón Antiguo. De la Prehistoria a la Alta Edad Media*, 75(I)/2002, 75 (II)/2002, Institución „Fernando el Católico”, Zaragoza.
- *Empúries*, 52/2001, 53/2002, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona.
- *Perficit. Publicación de Estudios Clásicos, Textos y Estudios*, 22/1/1998, 22/2/1998, 23/1/1999, 23/2/1999, 24/1-2/2000, Colegió de San Estanislao Apartado, Salamanca.

Statele Unite ale Americii

- *Muse*, Annual of the Museum of Art and Archaeology, 31-32/1997-1998, University of Missouri-Columbia.
- Douglas H. Ubelaker, *Human Remains from La Florida, Quito, Ecuador*, Smithsonian Contributions to Anthropology, 43, Washington D.C., 2000.
- Gretchen A. Grisbaum, Douglas H. Ubelaker, *An Analysis of Forensic Anthropology. Cases Submitted to the Smithsonian Institution by the Federal Bureau of Investigation from 1962 to 1994*, Smithsonian Contributions to Anthropology, 45, Washington D.C., 2001.
- William L. Merrill, Ives Goddard (eds.), *Anthropology, History and American Indians: Essays in Honour of William Curtis Sturtevant*, Smithsonian Contributions to Anthropology, 44, Washington D.C., 2002.

- Douglas H. Oberlaker, Erica B. Jones (eds.), *Human Remains from Voegtly Cemetery, Pittsburgh, Pennsylvania*, Smithsonian Contributions to Anthropology, 46, Washington D.C., 2003.
- Patrick Vinton Kirch (ed.), *Lapita and its Transformations in Near Oceania*, volume 1: *Introduction, excavations, chronology*, Archaeological Research, University of California at Berkley, 59, 2001.
- William J. Wallace, Francis A. Riddell (eds.), *Essays in California Archaeology. A Memorial to Franklin Fenenga*, Contributions of the University of California, Archaeological Research Facility, Berkeley, 60, 2002.
- Terry L. Jones, *Prehistoric Human Ecology of the Big Sur Coast, California*, Contributions of the University of California, Archaeological Research Facility, Berkeley, 61, 2003.
- Carol A. Redmount, Cathleen A. Keller, *Egyptian Pottery. Proceedings of the 1990 Pottery Symposium at the University of California, Berkley*, Contributions of the University of California, Archaeological Research Facility, 58, University of California Publications in Egyptian Archaeology, 5, Berkeley, 2003.
- Tatiana Proskouriakoff *Jades from the Cenote of Sacrifice Chichen Itza, Yucatan*, Memoirs of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 10/1, Harvard University, Cambridge, 1974.
- *Excavations at Seibal*, Number 1 – Gordon R. Willey, A. Ledyard, Gail Tourtellot III, *Introduction: The Site and its Setting*, Number 2 – Jeremy A. Sabloff, *Ceramics*, Memoirs of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 13, Harvard University, Cambridge, 1975.
- Jeffrey P. Brain, *Tunica Treasure*, Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 71, Harvard University, Cambridge, 1979.
- Mariana Mesa, *Seven Prehistoric Settlements in West-Central New Mexico. A Report of the Upper Gila Expedition*, Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 72, Harvard University, Cambridge, 1980.
- Stanley J. Olsen, *An Osteology of some Maya Mammals*, Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 73, Harvard University, Cambridge, 1982.
- Jeffrey P. Brain, *Tunica Archaeology*, Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 78, Harvard University, Cambridge, 1988.

Suedia

- *Tor. Tidskrift för arkeologi*, 30/1998-1999, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala, 2000.
- Hans Göthberg, *Bebyggelse i Förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid*, Occasional Papers in Archaeology, 25, Uppsala, 2000.
- Michel Notelid, *Det Andra Påseendet, Del II. Den omvända diskursen*, Occasional Papers in Archaeology, 23, Uppsala, 2001.
- Frands Herschend, *Journey of Civilisation. The Late Iron Age View of the Human World*, Occasional Papers in Archaeology, 24, Uppsala, 2001.

- Anders Kaliff, *Gothic Connections. Contacts between eastern Scandinavia and the southern Baltic coast 1000 BC-500 AD*, Occasional Papers in Archaeology, Uppsala, 26, 2001.
- Hans Bolin, Anders Kaliff, Torun Zachrisson (red.), *Mellan Sten och Brons. Uppdragsarkeologi och forskning kring senneolitikum och bronsålder*, Occasional Papers in Archaeology, 27, Uppsala, 2001.
- Anneli Sundkvist, *Hästarnas land. Aristokratisk hästhållning och ridkonst i Svealands yngre järnålder*, Occasional Papers in Archaeology, 28, Uppsala, 2001.
- Anne-Sofie Gräslund, *Ideologi och Mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*, Occasional Papers in Archaeology, 29, Uppsala, 2001.
- Jonas Ros, Sigtuna. *Staden, kyrkorna och den kyrkliga organisationen*, Occasional Papers in Archaeology, 30, Uppsala, 2001.
- Linn Lager, *Den Synliga Tron. Runstenskors som en spegling av kristnandet i Sverige*, Occasional Papers in Archaeology, 31, Uppsala, 2002.
- Leif Karlenby, *Bronsyxan som ting och tanke i skandinavisk senneolitikum och äldre bronsålder*, Occasional Papers in Archaeology, 32, Uppsala, 2002.
- Ian Apel, *Daggers Knowledge and Power. The Social Aspects of Flint-Dagger Technology in Scandinavia 2350-1500 cal BC*, Coast to Coast books, 3, Uppsala, 2001.
- Anders Strinnholm, *Bland säljägare och fårfarmare Struktur och förändring i Västsveriges mellanneolitikum*, Coast to Coast books, 4, Uppsala, 2001.
- Per Lekberg, *Yxors liv, människors landskap*, Coast to Coast books, 5, Uppsala, 2002.
- Lars Sundström, *Det hotade kollektivet. Neolitiseringsprocessen ur ett östmellansvenskt perspektiv*, Coast to Coast books, 6, Uppsala, 2003.
- Per Johansson, *The Lure of Origins. A Inquiry into the Human-Environmental Relations, Focused on the „Neolithization” of Sweden*, Coast to Coast books, 8, Lund, 2003.
- John Coles, *Patterns in a Rocky Land: Rock Carvings in South-West Uppland, Sweden*, AUN, 27, vol. 1-2, Uppsala, 2000.
- Leif Sahlquist, *Det Rituella Landskapet. Kosmografiska uttrycksformer och territoriell struktur*, AUN, 28, Uppsala, 2000.
- Else Nordahl, *Båtgravar i Gamla Uppsala. Spår av en vikingatida högreståndsmiljö*, AUN, 29, Uppsala, 2001.
- Helena Victor, *Med graven som granne. Om bronsålderns kulthus*, AUN, 30, Uppsala, 2002.
- Neil S. Price, *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia*, AUN, 31, Uppsala, 2002.

Ucraina

- *Arkheologhia*, 1-4/2000; 1-4/2001; 1-4/2002; 1-3/2003, Institut Arkheologhii, Kiev.
- *Davniia Istoriia Ukraini*, 2000, Institut Arkheologhii, Kiev.
- N.M. Šmaglii, *Veliki Tripil'ski poseleennia i problema rannih form urbanizacii*, 2001, Kiev.

Ungaria

- *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Annales Musei Miklociensis de Herman Ottó Nominati*, 39/2000, 40/2001, Miskolc.
- Viga Gyula, *Miscellanea Museologica*, Officina Musei 12, 2002, Miskolc.
- *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, 92-93/2000, 94-95/2001, 96/2002, Szépművészeti Múzeum Közleményei, Budapest.
- *Antaeus*, 25/2002, *Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae, Prehistoric Studies in memoriam Ida Bognár-Kutzián*, Budapest.
- *Bronze Age tell settlements on the Great Hungarian Plain*, I, *Inventaria Praehistorica Hungariae*, I, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1988.
- József Korek, *Die Theiß-Kultur in der Mittleren und Nördlichen Theißgegend*, *Inventaria Praehistorica Hungariae*, III, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1989.
- Miklós Szabó, Éva F. Petres, *Decorated Weapons of the La Tène Iron Age in the Carpathian Basin*, *Inventaria Praehistorica Hungariae*, V, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1992.
- *Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckes*, *Inventaria Praehistorica Hungariae*, VII, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1995.
- *Früh- und Mittelbronzezeitliche Gräberfelder von Battonya*, *Inventaria Praehistorica Hungariae*, VIII, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1999.
- Edit D. Matuz, Gyula Nováki, *Spätbronzezeitliche, Früheisenzeitliche Erdwälle in Nordungarn*, *Inventaria Praehistorica Hungariae*, X, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2002.
- László A. Horváth, Katalin H. Simon, *Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwesttransdanubien*, *Inventaria Praehistorica Hungariae*, IX, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2003.
- *The foundation of the state, the bailiff's castle, the county*, *Artificium et Historia*, 5, 2000, Xántus János Múzeum, Győr.
- *Arrabona*, 38(1-2)/2000, 39(1-2)/2001, 40(1-2)/2002, Xántus János Múzeum, Győr.
- *A Rábaközi Múzeum Gyűjtémnyei*, 2000, Kápuvár.
- *Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis*, XXIX/2000, XXX/2001, A Szent István Király Múzeum Közleményei, Székesfehérvár.
- Tari Edit, *Pest Megye Középkori Templomai / Medieval Churches in Pest County*, *Studia Comitatus*, 27, 2000, Szentendre.
- *Kutatások Pest megyében. Tudományos konferencia III.*, Pest Megyei Múzeum Füzetek, 2001, Szentendre.
- Pest Megyei Tárlat, 2002, Művészetalom „XXI. Százi Kihívások”, Szentendre.
- *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. Annales Musei Debreceniensis de Frederico Déri nominati*, 2000-2001, 2001, Debrecen.

MATERIALE ARHEOLOGICE ȘI NUMISMATICE PROVENITE DIN TRANSFERURI, DONAȚII ȘI ACHIZIȚII (2001-2004)

1. Colecția Eugen Caia

În anul 2001, conform procesului verbal din 18 mai, familia inginerului Eugen Caia a donat, în memoria sa, importanta colecție de piese arheologice deținută de acesta, care cuprinde cca. 2200 de piese, reprezentând fragmente ceramice, obiecte litice și de os-corn. Materialele deținute provin de pe o serie de obiective arheologice importante din județ (Izvoare, Girov, Traian, Piatra Șoimului / Calu, *Poiana Cireșului*, *Bofu*, Târgu Neamț, *Ciritei*, Tazlău, Văleni, Ceahlău, Șerbești, Dobreni, Bicăz, Ghîgoiești, Ghelăiești, Bălușești, *Pietricica*, *Cernegura*, Costișa, *Frumușica* etc.) și din afara lui (Barboși), precum și de peste granițele țării (Israel).

Dintre acestea, cca. 1700 de artefacte sunt intrate deja în patrimoniul muzeului și păstrate în depozit sau incluse în cadrul expoziției de bază, după ce în prealabil au fost restaurate și conservate.

De asemenea, conform proceselor verbale din 2 octombrie și, respectiv, 18 decembrie același an, instituția noastră a achiziționat un număr de 234 de monede (preromane, romane, bizantine și medievale).

O parte dintre acestea au făcut obiectul expoziției temporare *Monede romane, bizantine și medievale din colecția ing. Eugen Caia*, care a fost deschisă pe 7 decembrie 2001 la Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, cu prilejul comemorării unui an de la trecerea în neființă a îndrăgitului colecționar.

Monedele au intrat în patrimoniul instituției, îmbogățind astfel colecția de specialitate, iar o parte dintre ele vor fi etalate în cadrul Cabinetului Numismatic după reorganizarea acestuia.

2. Colecția Dan Purcara

Tot în 2001, conform procesului verbal din 20 septembrie, Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț a primit o donație de 148 de piese arheologice (fragmente ceramice, unele și arme de piatră, cupru și bronz, obiecte de fier, plumb și lut ars) din partea d-lui Dan Purcara, unul dintre colecționarii apropiați instituției noastre, ale cărui exponate au făcut în mai multe rânduri obiectul unor expoziții temporare găzduite de muzeele din subordinea Complexului Muzeal Județean Neamț. Ulterior, domnia sa a mai făcut încă o donație, colecția numărând în prezent cca. 250 de obiecte.

Artefactele, întregi și fragmentare, provenind din situri arheologice datate în diferite epoci istorice, au intrat în patrimoniul muzeului, iar o parte dintre acestea au fost incluse în expoziția de bază sau păstrate în depozitul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț.

3. Materiale provenite de la Institutul de Arheologie din Iași

Trușești

În anul 2002 colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț au fost îmbogățite semnificativ, odată cu primirea, de la Institutul de Arheologie din Iași – prin amabilitatea conducerii respectivei instituții, a conducerii Academiei Române - Filiala Iași și a acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița, responsabilul săpăturilor – a celei mai mari părți a materialelor descoperite în urma cercetărilor arheologice efectuate în anii 1951-1959 și 1961 la Trușești, în siturile *Tugueta* (cultura Cucuteni) și *Movila din șesul Jijiei* (cultura Noua), obiective incluse în cadrul șantierului Valea Jijiei.

Materialele arheologice au intrat în colecțiile instituției noastre în două etape, conform proceselor verbale din 13 mai și, respectiv, 3 decembrie, la această din urmă dată fiind preluate și obiectele provenite de la Borniș.

Materialele eneolitice de la Trușești (însușind câteva mii de piese) sunt reprezentate de artefacte diverse, întregi sau fragmentare (vase, figurine antropomorfe și zoomorfe, utilaj litic, piese de os-corn, lut ars etc.), cea mai mare parte a lor intrate în patrimoniul muzeului și trecute printr-un complex proces de re-restaurare și re-conservare. La această dată au rămas practic neinventariate doar fragmentele ceramice.

Cele mai semnificative dintre obiecte (cca. 100) au fost incluse în expoziția de bază, iar celelalte sunt păstrate în cadrul depozitului muzeului.

De asemenea, în perioada următoare o parte dintre materialele arheologice de la Trușești vor face obiectul unei expoziții temporare, special dedicată uneia dintre cele mai mari stațiuni preistorice din România, cercetată integral și prezentată în detaliu în cadrul unui studiu monografic, motiv pentru care nu vom insista aici asupra prezentării lor.

În plus, ca o recunoaștere a importanței materialului provenit de aici, o categorie specială de piese – respectiv câteva dintre vasele-binoclu cucuteniene – se bucură de publicarea într-un studiu special în cadrul acestui volum al revistei noastre. În acest fel, autorul – Mircea-Răzvan Ciacâr, șeful Laboratorului de restaurare și Conservare din cadrul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț – prezintă în premieră una dintre cele mai spectaculoase și eficiente metode de restaurare a vaselor de prestigiu cucuteniene, și anume așa-numita regulă a *dreptunghiului de aur*.

Piesele de epoca bronzului însumează câteva sute, dintre ele remarcându-se cele cca. 20 de vase întregibile, intrate în patrimoniul instituției, iar o parte dintre ele incluse în cadrul expoziției de bază.

Borniș

De asemenea, au fost transferate de la Institutul de Arheologie din Iași unele materiale arheologice provenind din săpăturile întreprinse în anii '80 ai secolului trecut de către dr. Rodica Popovici și prof. univ. dr. Dan Gh. Teodor în punctele *Mălești* și *Vărărie* de pe teritoriul satului Borniș, comuna Dragomirești, jud. Neamț.

Din așezarea din punctul *Mălești* au intrat în patrimoniul muzeului două amfore descoperite în nivelul aparținând secolelor II-III d.Hr.; dintre materialele provenind din așezarea feudală timpurie de la *Vărărie* ne-au fost predate mai multe vase. Șase dintre acestea, deja restaurate în momentul preluării lor, au completat expoziția de bază a muzeului.

4. Alte materiale

În ultimii ani la Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț au fost aduse o serie de materiale arheologice găsite întâmplător pe raza județului, cu ocazia efectuării diferitelor lucrări agricole sau de construcție. Deși scoase din context, odată intrate în patrimoniul unei instituții muzeale piesele respective pot fi valorificate științific și expozițional.

Sat Vânători-Neamț, com. Vânători-Neamț

În vara anului 2001 a fost adus de către Vasile Urzică un triplu gros din argint, emis de Sigismund III Vesa (Polonia).

Sat Mărgineni, com. Mărgineni

În toamna anului 2001 au fost aduse de către Alexandru Veber fragmente ceramice și resturi osteologice provenite din punctul *Pârvoaia / Cânechiște*, datate în secolele II-III d.Hr.

Sat Bahna, com. Bahna

Tot în anul 2001 au fost aduse de către C. Donici un topor eneolitic și mai multe fusaiole din secolele V-VII, găsite pe teritoriul satului.

Din aceeași comună provin mai multe fragmente ceramice posibil hallstattiene, intrate în colecția muzeului în 2002.

Sat Dobreni, com. Dobreni

În 2003 din punctul *Roșcani* au fost aduse de către Lăcrămioara Voican mai multe fragmente ceramice din secolele II-III d.Hr. Așezarea din acest punct este deja cunoscută în literatura de specialitate.

Sat Bodeștii de Jos, com. Bodești

De pe teritoriul satului provine un topor-ciocan din diorit, găsit de către Gheorghe Gliga în anul 2003. Piesa este naviformă, fin șlefuită, cu muchia rotunjită și tăișul lățit.

Sat Gherăiești, com. Gherăiești

În 2004 în punctul *Iugani* a fost găsit de către Aurel Blaj, pe terenul lui Petru Hălândruț, un topor din piatră cu ceafa cilindrică, aparținând epocii bronzului.

ABREVIERI

AAASH	– <i>Acta Archaeologica Academie Scientiarum Hungaricae</i> , Budapesta
AE	– <i>Archäologie in Eurasien</i> , Espelkamp
AFLF	– <i>Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia</i> , Bari
AIIAI	– <i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” Iași, Iași</i>
AIM	– <i>Arkheologičeskie Issledovanija v Moldavii</i> , Chișinău
AKM SSR	– <i>Arkheologičeskaja Karta Moldavskoj SSR</i> , Chișinău
ALPR	– <i>Anuarul Liceului „Petru Rareș”, Piatra-Neamț</i>
AMN	– <i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj(-Napoca)
AMP	– <i>Acta Musei Porolissensis</i> , Zalău
An. MNIM	– <i>Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei</i> , Chișinău
APSZP	– <i>Arkheologičeskie Pamjatniki Severo-Zapadnogo Pričernomorja</i> , Kiev
ArchRep	– <i>Archaeological Reports</i> , Durham
Arh. MA IAIV	– <i>Arhiva Muzeului de Arheologie al Institutului de Arheologie și Istorie Veche din Republica Moldova</i> , Chișinău
Arh. MAIAE AȘRM	– <i>Arhiva Muzeului de Arheologie a Institutului de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe din Republica Moldova</i> , Chișinău
Arh. MC RM	– <i>Arhiva Ministerului Culturii al Republicii Moldova</i> , Chișinău
ArhMold	– <i>Arheologia Moldovei</i> , Iași
ASGE	– <i>Arkheologičesky Sbornik Gosudarstvennogo Ermitaža</i> , Leningrad / Sankt Petersburg
ATS	– <i>Acta Terrae Septemcastrensis</i> , Sibiu
BA	– <i>Biblioteca de Arheologie</i> , București
BAI	– <i>Bibliotheca Archaeologica Iassensis</i> , Iași
BAVA	– <i>Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie</i>
BCMI	– <i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice</i> , București
BibIThr	– <i>Bibliotheca Thracologica</i> , București
BM	– <i>Bibliotheca Marmatiae</i> , Baia Mare
BMA	– <i>Bibliotheca Memoriae Antiquitatis</i> , Piatra-Neamț
BMap	– <i>Bibliotheca Musei Apulensis</i> , Alba Iulia
BMG	– <i>Bibliotheca Musei Giurgiuensis</i> , Giurgiu
BMJG	– <i>Buletinul Muzeului Județean Giurgiu</i> , Giurgiu
BSRRG	– <i>Buletinul Societății Române Regale de Geografie</i> , București
BSSC	– <i>Bulletin de la Société Scientifique de Cluj</i> , Cluj
CA	– <i>Cercetări Arheologice</i> , București
CAANT	– <i>Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracă</i> , București

CAM	– Cercetări Agronomice din Moldova, Iași
CCA(R)	– <i>Cronica Cercetărilor Arheologice (din România)</i> , București
CCDJ / CCBD	– <i>Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos / Culture et Civilisation au Bas Danube</i> , Călărași
CCM	– <i>Credință și Cultură în Moldova</i> , Iași
CercIst	– <i>Cercetări Istorice</i> , București
CICCC	– <i>Centrul Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni</i> , Piatra-Neamț
CISPP	– <i>Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques</i>
CIT	– <i>Congrès International de Thracologie</i>
CNCP	– <i>Centrul Național de Cercetări Pluridisciplinare</i> , București
CNRS	– <i>Centre National des Recherches Scientifiques</i> , Besançon
Cota Zero. RAC	– <i>Cota Zero. Revista d'Arqueologia i Ciència</i> , Barcelona
DCCPCN Neamț	– <i>Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național</i> , Neamț
DP	– <i>Drevnosti Poingulia</i> , Kiev
DSPK	– <i>Drevnosti Severnogo Pričernomorija i Krâma</i> , Zaporoje
EN	– <i>Ephemeris Napocensis</i> , Cluj-Napoca.
ERAUL	– <i>Etudes et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège</i> , Liège
FCM III	– <i>Fundația Cucuteni pentru Mileniul III</i> , București
IAB	– <i>Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”</i> București, București
IAI	– <i>Institutul de Arheologie Iași</i> , Iași
IAM	– <i>Izvestija Akademii nauk Moldavskoj SSR</i> , Chișinău
IAR	– <i>Inventaria Archaeologica, Corpus des ensembles archéologiques</i> , Roumanie, București
JAS	– <i>Journal of Archaeological Science</i> , Londra
KSIA	– <i>Kratkie Soobščeniia Issledovanija Arheologii</i> , Kiev-Moscova
KSIIIMK	– <i>Kratkie Soobščeniia Instituta Istorii Material'noj Kul'tury</i> , Moscova-Leningrad / Sankt Petersburg
LSA	– <i>Lucrările Simpozionului de Arheologie</i> , Târgoviște
MagIst	– <i>Magazin Istoric</i> , București
MAPP	– <i>Materialy z Arkheologij Pivničnogo Pričernomorja</i> , Odessa
MASP	– <i>Materialy po Arkheologij Severnogo Pričernomorja</i> , Odessa
MCA	– <i>Materiale și Cercetări Arheologice</i>
MemAntiq	– <i>Memoria Antiquitatis</i> , Piatra-Neamț
MIA	– <i>Materialy i Issledovanija po Arkheologij</i> , Moscova
MIAEM	– <i>Materialy i Issledovanija po Arkheologij i Etnografij Moldavii</i> , Chișinău
MIAPN	– <i>Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț</i> , Piatra-Neamț
MIETN	– <i>Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț</i> , Târgu Neamț
MIR	– <i>Muzeul de Istorie Roman</i> , Iași
MNIR	– <i>Muzeul Național de Istorie a României</i> , București
OL	– <i>Ősrégészeti Levelek</i>

PA	– <i>Pervobytnaja Arkheologija</i> , Chișinău
PE	– <i>Préhistoire Européenne</i> , Liège
PZ	– <i>Prähistorische Zeitschrift</i> , Leipzig
RA	– <i>Revista Arheologică</i> , Chișinău
REF	– <i>Revista de Etnografie și Folclor</i> , București
RevArh	– <i>Revista de Arheologie</i> , București
RevIst	– <i>Revista de Istorie</i> , București
RevMuz	– <i>Revista Muzeelor</i> , București
RRH	– <i>Revue Roumaine d'Histoire</i> , București
RSP	– <i>Rivista di Scienze Preistoriche</i> , Florența
SA	– <i>Sovetskaja Arkheologija</i> , Moscova
SAA	– <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
SC Satu Mare	– <i>Studii și Comunicări Satu Mare</i> , Satu Mare
SCA	– <i>Studii și Cercetări Antropologice</i> , București
SCIV(A)	– <i>Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie)</i> , București
SCN	– <i>Studii și Cercetări Numismatice</i> , București
SIRAR	– <i>Studii de Istorie și Retrologie Agrară din România</i>
SLK	– <i>Studien zur Lausitzer Kultur</i>
SMA	– <i>Seria Monografii Arheologice</i> , Sfântu Gheorghe
StCom Pitești	– <i>Studii și Comunicări Pitești</i> , Pitești
SUBB	– <i>Studia Universitatis Babeș-Bolyai</i> , Cluj(-Napoca)
SympThr	– <i>Symposia Thracologica</i>
TD	– <i>Thraco-Dacica</i> , București
UAIC	– <i>Universitatea „Al. I. Cuza”</i> , Iași
UD	– <i>University of Durham</i> , Durham
UISPP	– <i>Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques</i>
UPA	– <i>Univesitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie</i> , Bonn
UȘMS	– <i>Universitatea „Ștefan cel Mare”</i> Suceava, Suceava
UVT	– <i>Universitatea „Valahia”</i> Târgoviște, Târgoviște
VMU	– <i>Vestnik Moskovskogo Universiteta</i> , Moscova
VUS	– <i>Vorgeschichtliche Untersuchungen in Siebenbürgen</i> , Alba Iulia
ZFFUK	– <i>Zbornik Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského</i> , Bratislava
ZOAO	– <i>Zapiski Odesskogo Arkheologičeskogo Občestvo</i> , Odessa

Tiparul executat la
S.C. ANAMIR TRADING S.R.L.
IMPRIMERIA BACOVIA
BACĂU - Str. Mioritei nr. 27

www.cimec.ro

